

46-0-29

108

2

12

B. P. R. v.

Coll 5/50

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

- CHEZ N. E. LEMAIRE, Éditeur, rue des Quatre Fils, n° 16, au Marais.
DEBURE frères, libraires du Roi, rue Serpente, n° 7.
TREUTTEL et WURTZ, libraires, rue de Bourbon, n° 17.
F. DIDOT, imprimeur du Roi et de l'Institut, rue Jacob, n° 24.
BOSSANGE père, libraire, rue de Richelieu, n° 60.
DONDEY-DUPRÉ, impr.-lib. rue de Richelieu, n° 47 bis.
BRUNOT-LABBE, libraire, quasi des Augustins, n° 33.
JUL. RENOUARD, libraire, rue de Tournon, n° 6.
MONGIE aîné, libraire, boulevard Italien, n° 10.
H. VERDIÈRE, libraire, quasi des Augustins, n° 25.
ARTHUS-BERTRAND, libraire, rue Hautefeuille, n° 23.

Et chez tous les libraires de France et des pays étrangers.

OMNIA OPERA

QUE VULGO EXISTANT SUB NOMINE

L. A. SENECAE

PHILOSOPHICA

DECLAMATORIA ET TRAGICA

EXCUDEBAT FIRMINUS DIDOT
REGIS ET GALlicARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPHUS.

VAS
152524b

L. ANNAEI SENECAE

PARS TERTIA

SIVE

OPERA TRAGICA

QUE AD PARISIINOS CODICES NONDUM COLLATOS

RECENSUIT

NOVISQUE COMMENTARIIS ILLUSTRAVIT

J. PIERROT

IN LUDOVICI MAGNI COLLEGIO RHETORICES PROFESSOR, NECNON IN ACADEMIA
PARISIENSIS ELOQUENTIE PROFESSOR VICARIUS

VOLUMEN PRIMUM

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

POESKOS LATINAE PROFESSOR

MDCCCXXIX

PRÆFATIO NOVI EDITORIS.

QUUM ad hoc exigendum Bibliothecæ Latinæ monumentum, quantulumcumque adminiculi allaturus, quondam accessi, quo nostra Gallia, externæ *philologiæ* dudum mancipata, ab erubescendo vectigali sese vindicaturâ tandem aliquando videbatur, tragœdias Senecæ (tertiâ, pro divisione quæ instituta est, omnium quæ sub ipsius nomine circumferuntur operum partem) ex integro recensendas et perpetua annotatione illustrandas ultro libensque suscepi; non ut quæ inter præcipua antiquæ artis miracula numerentur, aut per se dignæ sint, quibus scrutandis multum studii et operæ exsudetur; sed forte tunc temporis iis potissimum expendendis intentus, quæ ad dramaticæ artis historiam pertinerent, non a consilio meo alienum existimavi, si hunc scriptorem evolverem pernosceremque, in quo omnia continentur latinæ tragœdiæ specimina, et qui inter antiquæ Græciæ ac recentioris ævi tragicos medius et quasi conterminus, utrosque imitatione aut saltem argumentorum similitudine contingit. Nec spernendus omnino ipse videbatur: licet enim tragœdias suas prave contexuerit, dramatis rudis artifex; licet Romanorum potius quam Græcorum mores in fabulis ex historia Græca desumptis plerumque effinxerit; licet, in exprimendis affectibus, frigida et declamatoria amplificatione eva-

gari soleat, inflataque et turgida pro magnis et excelsis sæpius adhibeat, Hispanæ memor magniloquentiæ et stoicæ superbiæ tenax; attamen multa passim elucēt vel sincera et incorrupta sententiarum magnitudine, vel pressa et splendida dicendi brevitate insignia. Rhetor potius quam vates, sed in proferendis sapientiæ oraculis interdum eloquentissimus; inani profluentia tardus et implicatus, sed acutus idem et quandoque sublimis, is est Annæus noster, quem ut omnino admirari non sani sit iudicii, ita nihili æstimare iniquius sit et fastidiosius. Qui nescit in Seneca præclara quædam et elata laudare, non dignus est qui Virgilii et Horatii meliore ingenio fruatur.

Ut cœpi mecum agitare quibus præsertim curis novam hanc latinarum tragoædiarum editionem commendare eniterer, tria statim reputanti occurrerunt, quibus efficiendis si quid est in me facultatis impenderem; nempe, ut 1° textus recensione omnium Parisiensium, qui nondum explorati sunt, manu scriptorum codicum collatione adjuvarem, necnon præcipuas in consilium vocarem editiones, quæ sive apud nos, sive apud externos, ab inventa typographia, prodierunt; 2° notis instrueretur opus, quibus tum sententiarum expeditur connectio, et ipsæ per se sententiæ interpretatione non carerent, tum omnia explanarentur ad antiquitates, ad mythologiam, ad geographiam, ad latini denique sermonis usum pertinentia; 3° colligerentur et proferrentur

quæ vel Noster imitatus est, vel ex illo desumpta sunt, vel communia cum illo antiquis et recentioribus poetis fuere.

Prius quam de recensione, quod præcipuum in nostro labore fuit, disseram, pauca de locis ad comparisonem allatis, et de perpetua prope sententiarum interpretatione, præmittam. Sunt enim qui istius generis curam non omittunt solum, sed et contemnunt, nec, salva philologiæ dignitate, suscipi posse arbitrantur. Ego contra cum gravissimis viris existimavi haud mediocris legentibus adjumenti fore hanc sententiarum copiam, ex græcis, latinis et interdum recentioribus scriptoribus accersitam, quibus aut ab Annæo pressius scripta explicantur, aut usurpata paulo insolentius verba ad latinæ fidem elegantiae revocantur: quod quidem in eo præsertim perlegendo aptum mihi videtur, qui corruptæ tum literarum, tum linguæ latinæ salubritatis non testis modo, sed pro sua parte auctor exstitit, et melioris ætatis inventa et sermonem, dum imitaretur, depravavit, et in suum colorem traxit. Multa quoque ex Senecæ philosophi operibus non sine peculiari consilio attuli, quum nullo majore argumento approbari possit quam ingenii, doctrinæ, locutionum, verborum similitudine, unum et eundem, quod mihi videtur, tragœdiarum et epistolarum philosophicarum auctorem fuisse. (Quanquam non omittenda judicavi quæ de tragœdiarum auctore præcipua scripta sunt, Lipsii, Heinsii, Pontani Dissertationes, et in primis Klotzschii et

Iacobsii opuscula, quorum unum, perrarum quidem, nobis benignissime misit Godofredus Hermannus, doctissimus celeberrimusque in Universitate Lipsiensi professor; alterum, ex *Nachträge zu Sulzers allgemeiner Theorie* excerptum, quod ex germanico sermone in latinum converti.)

Nec sententiarum explanationem, qua intellectu difficiliora dilucido verborum circuitu evolvuntur, minus utilem fore credidi. Multa enim in Nostro occurrunt, de quorum interpretatione nondum inter omnes convenit. Critici, quorum præcipuus in eo vertitur labor, ut varias lectiones scrutentur et momento suo ponderent, meminisse tamen, ut mihi videtur, debent, nonnisi ad rectius cognoscenda Veterum opera lectiones explorari; nec minus profuturum, si obscura, de quibus retinendis inter doctos constat, interpretatione illustrentur loca, quam si emendatione enodentur, quæ non rata sunt adhuc et certa codicum auctoritate constituta. Alii alio annotationum genere egent auctores: sunt quos sine auxilio intelligas, sive de rebus dixerint quæ animo facile comprehenduntur, sive ita dixerint, ut per se vel obscura et ardua non ægre admodum percipiantur: illi quidem cum legentibus suas sententias sine interpretum ope communicant. Longe aliter de Nostro habetur. Diffusus in rebus congerendis et idem in singulis exprimendis ultra modum concisus, intellectum moratur, et sententiarum copia quas necti non ita sit expeditum, et bre-

vissimo cujusque sententiæ contextu, quæ in se arctius implicatur et ægre quandoque dissolvitur. Gallicæ tragœdiarum latinarum translationes erroribus scatent: quarum novissima, in libro producta qui inscribitur *Théâtre complet des Latins*, 1822, vix a prava interpretatione discrepat, quam ediderat *Couët* (1795). Si parum juvant translatores, annotatores saltem et critici, qui majorem plerumque curam et eruditionem afferunt, interpretando Tragico diluendisque operis ejus nebulis incumbant, non minus hac cura, quam ipsa recensione, de Nostro bene merituri.

De recensione bipartito loquar, referens primum quibus instructus auxiliis ad recognoscendas tragœdias accesserim, et demum quas judicandi leges et iis subsidiis utendi mihi ipse fecerim.

Ex primis Nostri editionibus, quæ ante decimum sextum sæculum prodierunt, duas in manibus habui, quarum altera a Carolo Fernando Parisiis, incerto anno, emissa est. De illa sic disserit Botheus, inter novissimos tragœdiarum editores doctrinæ laude insignis: « Editio Senecæ Tragici, omnium, ni fallor, « prima, quam, codice multo collato, Lutetiæ Parisiorum, incerto anno, typis imprimi jussit Carolus « Fernandus, commodata nobis est a politissimis Bibliothecæ Desbillonianæ, quæ Manhemii servatur, « custodibus; quibus pariter atque doctissimis Bibliothecarum academicarum, quæ Berolini et Heidelbergæ sunt, præfectis de propensa erga nos voluntate sua, quas debeo, summas ago habeoque gratias.

— « Hæc editio, Maittairio, Deburio et Panzero non
 « visa, et in Gottingensis atque Heidelbergensis Aca-
 « demiarum aliisque multis Bibliothecis quum publi-
 « cis, tum privatis frustra quæsitæ, in auctione libro-
 « rum ducis *de la Vallière*, 330 libris argenti gallicis
 « vendita est. — Conspirat autem fere ista Car. Fernandi
 « editio cum Herbipolensi, quam primam censebat
 « Delrius, et Caietaui Veneta, nec multum a vulgo
 « codicum abhorret, nisi quod uonnullis in locis et
 « Florentinam ostendit scripturam, et propria quæ-
 « dam quum in verbis, tum interpunctione habet, quæ
 « scire interest eruditorum. Quæ antiquissima editio
 « quoniam nunc ne nomine quidem cognita est,
 « baud gravati sumus descriptam a nobis Fernandi
 « præfationem nostræ subjicere; singulis autem tra-
 « gœdiis præfigenda existimavimus ibidem excusa
 « Hieronymi Balbi, docti adolescentis, argumenta me-
 « trica, quibus vulgarium minime exquisiti saporis
 « argumentorum tædium levaretur, etc. » Duo hujus
 editionis exemplaria in Parisiis Bibliothecis exstant,
 alterum in Bibliotheca Regia, accuratum et splendi-
 dum, quod utendum mihi benignissime tradidit, vir
 eruditus in primis et officiosus, *Van-Praët*, quo nul-
 lus, omuium iudicio, promptior et paratior sit ad
 adjuvandos seu consiliis, seu librorum copia, qui-
 cumque profuturum aliquid literis moliuntur; alte-
 rum, lacernum quidem et attritum, in Bibliotheca
 vulgo dicta *de Monsieur*. Editio sane antiqua et ar-
 chetypa, sed quæ parum differat ab illis decimi tertii

et quarti sæculi manuscriptis codicibus, quos in Bibliotheca Regia inveni et contuli.

Alteram ejusdem sæculi mihi suffecit Bibliotheca dicta *de Sainte-Geneviève*; quæ quidem in editionum indicibus memorari solet hoc nomine, *Veneta II, per Laz. Isoardum de Savigliano, cum comment. Marmiteæ*, 1492. Cum primaria Car. Fernandi non convenit, et iisdem codicibus utramque non innixam satis apparet.

Frustra editionem quæsi, quam testatur *Brunet* (*Manuel du libraire*) Parisiis excusam, anno 1500. Sed mihi non defuere et Juntina secunda, Florentiæ ex Ben. Philologi recensione edita (1513), et ea non spernenda, quam Parisiis excudendam curavit Ægidius Maseriensis, an. 1511. (Vide de hac edit. Notitiam literariam.) Necnon præcipuas omnes usque ad editionem Schrœderi (1728) diligenter expendi, quas ordine retuli initio Animadversionum in *Herculem furem* et singulas tragœdias, et de quibus in Indice editionum pauca disserui. Novissimas præsertim Bothei et Badenii adhibui recensiones, quæ meam non mediocriter adjuverunt. Quid multa? Nullus fere fuit alicujus nominis et auctoritatis vel textus, vel commentarius, quo non usus sim, ut possem in *Animadvv.* meis notare, unde coeperit quæque emendatio, et quibus confirmata suffragiis ad nos pervenerit. Nam mihi destinatum ab initio fuit hanc novissimam editionem omnibus additamentis instruere, quibus cæteræ quasi colligi et repræsentari viderentur.

Inter Parisinos codices manuscriptos, eligi eos primum mihi placuerat qui et antiquitate, et scripturæ cura digniores fide comperirentur. Sed quum nullum invenirem, qui ante sæculum decimum quartum exaratus fuerit, quod auctoritatis demebat codicum novitas, numero saltem supplendum existimavi, conferendasque inter se et cum editis libris universas Bibliothecæ Regiæ membranas suscepi; non quæcumque manifesto librarium errore, contra sententiarum integritatem et metri leges, irrepsere, sedulo relaturus; sed ex illa variarum lectionum sylva excerpturus, quæ salva tum oratione, tum compositione carminis recipi possent. Ex his membranis, quatuor tantummodo ad sæculum decimum quartum referuntur, 8260, 8026, 6395, 8055; cæteræ, ad decimum quintum. Præcipuæ sunt librarii peritia et accurato scripturæ nitore, quæ notantur signis 8260, 8026, 8030, 8035, 8033, 8262, 8036, 8028, 8032, 6377: reliquæ nullo mendorum carent genere, quæ occurrere in vulgaribus MSS. solent. Videtur codex 8035 aut ex editione Car. Fernandi exaratus, aut summa cura confectus, ad cuius propositum exemplar editio Fernandi conformaretur. In scripto, ut in excuso libro, non solum præmittuntur argumenta tragædiarum ab Hieronymo Balbo latinis versibus contexta, sed hæc ipsa ad calcem adduntur carmina, quæ prælo subjectum opus declarant :

Carolus Fernandus lectorem alloquitur.

Qui legis altiloqui veneranda poemata valis,

Musa cothurnato cui dedit ore loqui,
Hactenus antiquo nimium spoliata nitore,
Nunc tamen ad priscum visa redisse jubar,
Te Balbi meminisse decet, qui, codice multo
Collato, hæc tribnit munera tanta tibi.
Multaque Vuolfgango debetur gratia, cujus
Hæc niliet artificii litera pressa manu.
Ite alacres igitur, paucis ne parcite nummis,
Quando potest minimo maximus auctor emi.

His collectis subsidiis, ubi manum admovi operi, id mihi primum præcepi, ut numquam vel meas, vel aliorum conjecturas auctoritati manuscriptorum veterumque librorum anteferrem, intelligenda exhibentium; tunc solummodo conjecturis locum esse arbitratum, quum nec vulgatam lectionem ullo modo possis interpretari, nec in priscis codicibus quidquam remedii inveniatur: alioquin receptis lectionibus adhaerendum, etiamsi melius aliquid excogitari queat et probabilius. Non enim castigatum usque et perpolitum et omni numero absolutum scriptorem requiramus et exspectamus, sed qualem habuit Antiquitas, ut virtutibus, sic et propriis notabilem vitium, quæ servari, non minus quam ipsas virtutes, ad tuendam operis integritatem confert. Quis dubitet quin sani aliquis iudicii et acuti ingenii ita Senecæ textum mutare possit, ut reconcinnatæ et interpolatæ tragœdiæ magis quam ipsum Senecæ opus criticis placeant? Ipsum tamen Senecæ opus exhibendum, quale antiqua ætas mediæ tradidit, nativo et incorrupto colore, et ablegatis recentis philologiæ condimentis. Contra plerique receptas lectiones torquent exercentque, ne

occasione sui ostendendi ingenii careant; aut uno suo manuscripto ita gaudent et gloriantur, ut contra cæterorum librorum fidem multa, legentes non moratura, subvertant. Hoc in Gronovium in primis dictum putari potest, quem, doctrina sane et ingenii acumine excellentem, nulli secundum Veteres interpretandi laude omnes fatentur: sed Florentino suo plus justo confidere mihi videtur, quum non solum obscura et dubia, eo auctore castiget, sed clara ipsa nec sententias, aut sententiarum connexionem impediencia præpostere immutet, ne uni libro non pareat. Multum quidem profuit Florentinus codex: at singulares adeo propriasque lectiones præfert, et a cæteris Germanarum, Gallicarum, Italicarum Biblioth. MSS. usque eo discrepat, ut vix teneat, quin eum a librario humanitatis et literarum latinarum, quod insolenter fiebat, perito, non e verbo exscriptum, sed ex industria retractatum existimem, quasi textum Senecæ non tam servare, quam ingenio et judicio suo accommodare studuerit. Quas obtrudit emendationes semper significantes esse, et acutas interdum elegantissimasque nemo diffiteatur: si vero, quod licet suspicari, nihil essent aliud quam doctæ conjecturæ, non ultra unius viri opinionem valerent, et id tantum haberent ponderis, quod adderet ejus solertia. Attamen multi non dubitavere hunc librum, non modo deficientibus manuscriptis ducem sequi, quod nemo consideratus reprehenderit, sed etiam pluris quam cæterorum codicum universitatem muni

æstimare, in religionem ducta nominis reverentia, quasi nefas esset Gronovio, tanto viro, adversari. Hoc Schræderus expertus est: namque a Cortio olim et Duckero exagitatus, quod omnia quæ *dixerat Magister* pro ratis non habuerit (quamvis, quæcumque in editione sua tragœdiarum (1728) de nonnullis Gronovii emendationibus disseruerit, non quicquam Gronoviani textus mutaverit), novissime a Badenio objurgatus est, Hamburgensis critici et codicis Florentini ultra modum fautore. Et me, Schræderi imitatore, carpant, qui ejus audaciam insectantur; si audax jure appeller, quod aliorum audaciam noluerim imitari; quod lectiones antiquas, temere et mutandi prurigine ablegatas, quandoque reposuerim; quod plerumque conjecturis, tum aliorum, tum meis abstinuerim, textum verum potius, quam meum, daturus. Ita enim mihi videtur; in hoc nostro Veterum scripta recognoscendi labore, perraro habet vis ingenii quo exsplendescat: judicio potius et cura, quam novum aliquid excogitandi solertia opus est. Intacta antiquæ artis monumenta servare, et, si temporis spatio subobscura videantur, interpretationis luce collustrare, ea sola nostræ operæ utilitas, et, in utilitate, gloria.

Unum rogaverim, si quî sint, ut erunt, quibus hæc recensionis ratio minus probetur; me quodcumque secus admisisse existiment, non incuria saltem et inconsiderantia lapsum arbitrentur.

J. PIERROT.

Sequuntur Lipsii, Heinsii, Pontani, Klotzschii et Iacobsii
Dissertationes, quibus fere continentur quæcumque de singulis
tragediis et de singularum auctore prolatae sunt sententiæ.

J. LIPSIUS

FRANC. RAPHELENGIO FR. F. PLANTINIANO

S. D.

Quod serio tandem manum et mentem admoveris Senecæ tragædiis, valde id nobis, mi Francisce, gratum. Et nonne diu tale aliquid oportuit, in hoc ingenio, in hoc otio? Illud adest, istud superest: nec culpa hic esse potest, nisi a deside voluntate. Atqui ingenium ut ferrum esse scito: splendescet, si utare: rubiginem contrahet, si recondas. Utere igitur; et imprimis ad hæc ista, quæ gratiam tibi apud me, apud avum, famam gignent apud omnes. Sed auxiliumne etiam a me poscis? ego consilio defunctum me putabam. Tamen et illud accipe: simul in his talibus veram vocem,

Λύδα δ, τι φρονέεις· τάλισσι δέ με θυμὸς ἀνέγει.

Nam amicissimi Plantini mei causa quid non velim? quid non et pro ista Plantiniana stirpe? quam Deus mihi sinat crescere rectam, et in recta virtutis via.

Tria petis. Quid de scriptore tragædiarum sentiam? Quid de ordine? Quid habeam ad ipsas? De primo sic respondeo, scriptorem iis dari a me non unum: nec criticos nostros audio, qui aliter pertendunt. Stylum et eloçutionem quisquis serio paulo magis examinat, non a me sentit? sentit, aut profecto nihil sentit. Discrimen nimis clarum. Octaviam et Medeam unius mentis et manus esse quis dixerit? quis Thebaida et Troada? peritus nemo iudex, et cui purgator paulo auris. Ego tres scriptores odoror, fortasse et quartum. Audi. Plerasque ex

xxij J. LIPSII DE HIS TRAGOEDIIS

istis Annæi Senecæ esse fateor (sive Lucium ei prænomen, sive Marcum : nam liber sane meus uno loco utrumque ambigue congerit), sed Senecæ novioris. Filiine illius, qui Philosophus? vix arbitror: nec scripta mihi suadeant tam bonum ævum. Trajani imperio, imo infra, si vixisse quemcumque hunc Senecam dicam, a vero non abibo. Certe a veteri illo alius est, vel Sidonio teste, cujus versus innuere :

Quorum unus colit hispidum Platona :
Orchestra quatit alter Euripidis.

Etiam Terentiano :

In tragicis junxere choris hunc sæpe disertis
Annæus Seneca et Pomponius ante Secundus.

Nam tragicum hunc, ecce, posteriorem facit Pomponio : quem clarum est vixisse eodem cum grandiori Seneca, id est Claudiano ævo. Quod autem de hisce tragædiis sentiant, liquet ex eodem Terentiano, apud quem versus cum Senecæ nomine, quos hodieque in Hercule furente legas :

Exemplum et Senecæ dabo :
• Thebis læta dies adest,
• Aras tangite supplices :
• Pingues emdite victimas. •

Is ergo unus scriptor. Quis alter? etiam Seneca; sed ille bonus, ille meus. Nam Medæ cur non auctorem hunc audacter tribuam? Fabius impellit, qui semiversum ex ea hunc citat :

... quas peti terras jubes?

Et quidem Seneca auctore. Quis ergo alius Seneca uspiam ei nominatus, præter nostrum? Et certe si non hunc voluit,

nota aliqua aut verbulo (quæ ejus accuratio est) indicasset. Addo argumentum ab ævo, quo colligo eam scriptam ex hisce versibus:

Parcite, o divi, veniam precamur,
Vivat ut tutus, mare qui subegit :
Sed furit vinci dominus profundi
Regna secunda.

Quos omnino insitos decore et ingeniose in laudem Claudii, qui Britanniam tunc aperiebat, plane mihi sedet. At Seneca tunc vixit. Etiam stylus et tota scriptio hoc persuadent : quæ optima, et digna optimo illo scriptore. Sane qui Medeam attenta et substricta, ut sic dicam, aure leget, illustris ingenii fœtum fatebitur, et plane melioris viri, melioris ævi. En, duos scriptores habes : ubi tertius? latet : nec facile totum eum educam. Video, nec video : esse scio, sed quo colore et nomine, nondum. Hunc ego tribuo Thebaidi : quidni? ex stylo et tota conformatione ejus tragædiæ tam mihi certum est, alium auctorem ei esse, quam me spirare. Confer, sodes, cum cæteris : quid simile? OEconomia diversa, sine choris, sine interruptione, continua quasi ad comicam. Scriptio tota uniformis, simplex, sine carminum ulla varietate : sed scripto (ita me Deus amet!) alta, docta, grandis, et quæ suo jure ambulet in cothurnis. Nihil usquam juvenile, arcessitum, fucatum : phrasis et verba lecta : sententiarum mira et inopinata acumina ; et acumina virilia, fortia : quæ me quidem ita feriunt, ut non exciter solum ad ea, sed subsultem. Quid tale in aliis? audebo rem dicere. Scripti gemmula hæc est, et quam lubens retulerim vel ad Augusti ævum. Per bellum quidem civile eam scriptam, et ex argumenti electione suspicor, et ex versibus, qui quasi data opera huic rei inserti. Quidquid hujus est, tollenda sane ea, nec ultra calcanda pedibus ignari vulgi. Vos, critici, ponite et habete audacter inter prima romana

scripta (1). Quartus scriptor producendus est: sed ambigue. Nami nec novi, nec nimis affirmate de eo affirmem. Sentisco tamen eum in Octavia: quæ nimis mutare et abire videtur ab aliis tragædiis, imo verbere eruditorum excipienda, non plausu. Considera: nec vide tantum, sed lustra: quid non in ea protritum, vulgare? imo et vile? quam multa rebus verbisque inepta? quæ piget excerpere et obijcere tibi singillatim. Puer ego sum, nisi a puero ea scripta; certe pueri modo.

Habes de tragædiarum scriptoribus meum sensum: addam et de ipsis. Duas duorum eximias censeo: quibus laudator ego, non censor. In aliis virtutes video, sed non sine mixtura vitiorum. Magnus Scaliger quod tam laudatum de his testimonium tulerit, ut etiam Græcis anteposuerit, an ex vero? non dixeris, nisi ad primas illas adspectu. Nam cæteræ profecto non ascendunt culmen istud laudis. Sonus in iis et granditas quædam tragica, fateor: sed nonne affectatio sæpe et tumor? Verba et dictio an usquequaque electa? Jam sententiæ probæ, acutæ, interdum ad miraculum: sed nonne sæpe et sententiolæ? id est fracta, minuta quædam dicta, obscura aut vana: quæ adspectu blandiantur, excussa moveant risum. Nec enim lumina, sed scintillæ sunt: nec veri fortesque ictus, sed, ut in somnio, parvi et vani conatus. Quas tamen ipsas crebro nimis et ad fasti-

(1) Critici, frustra a Lipsio compellati, Thebaida non solum inter prima romana scripta non posuere, sed etiam ad deteriores Senecæ tragædias relegavere. Sic a Botheo citatus Aug: Buchnerus Epist. part. 2, 64: «Lipsius Troadas trivialis Magistri festum iudicat, quæ «divina plene tragædia, et reliquorum, quas Seneca scripsit, revera «princeps. Contra Thebaida ita attollit, ita admiratur, ut pæne adoret; «in quo qui assentiatur, neminem habebit, non qui vel paululum «hiberit de Caballino fonte. Nempe de poetis iudicare non nisi poetarum est, idque non omnium, sed optimorum.» Vide et infra pag. xxxv et seqq. quid sentiat Dan. Heinsius de hoc Lipsii iudicio. J. P.

dium inculcat, nec invenit, sed arripit : non tam sua fortasse quam avi culpa, cui scholasticum et declamatorium hoc genus ita placuit, ut *operum omnium* (Fabii verba sunt) *solan virtutem sententias putarent*. Hæc noto, non ut nota poetam illum afficiam, sed ut te formem : discasque iudicio, non præiudicio, uti, nec signare statim omnia linea alba.

Alterum quæsitum de ordine est : frustra. Quid enim hæres? nec unus in libris est (omnes fere variant), nec sane refert. In Plauto ad literam comædiæ disponuntur : tu istas, ut voles. Nam in tempora cujusque fabulæ quid inquiras? supervacuum est. Sequere, si omnino aliquid a me vis, ordinem hunc bonitatis, et præeat vel Thebais, vel Medea.

Tertium erat, Si quid ad ipsas? Ego vero, etsi jam ante satis emendatas (hæc enim strictis versibus scripta arceant fere et cohibent malas manus) postremum etiam serio et industrie correxerit V. Cl. Antonius Detrio, æternum nobis amicus : tamen accipe et a me ista : quorum partem ab ingenio esse scies et subita inventionem, quum tua causa paulo intentius legerem : partem a librò scripto veteri sane bono, quem habemus dono Pauli Melissi, magni vatis, etc. Habes, mi Raphelengi, quæ inter legendum, ut fit, ad oras notaveram mei librì : sed notaveram mihi. Nam describere hæc aut digerere in alienum usum, nec cogitavi unquam *tu diligere*, etc. Vale. Scripsi Lugduni in Batavis, nonis octob. clolxxviii.

DAN. HEINSII

DE TRAGOEDIARUM AUCTORIBUS DISSERTATIO.

DE tragœdiarum ordine jam alii egerunt, et hoc literarum judices juris sibi semper vindicarunt, ut quod vellent in istis sequerentur. Proximum est de auctore. Ac Senecæ quidem Medea a Fabio, Troades a Probo, Hercules furens a Terentiano, Hippolytus a Prisciano, Thyestes a Luctatio (sive is est Lactantius) tribuitur. Nos auctores quinque hic videmus, et non dubie agnoscimus. Quarum tres istas, Troadas, Hippolytum, Medeam, Lucio Annæo tribuimus: quem Philosophum vocant, et vixisse cum Pomponio Secundo satis constat. Fabius Instit. Orat. lib. VIII, cap. 3: « Nostri autem jungendo aut dividendo paulum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini juvenis admodum, inter Pomponium et Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an « gradus eliminat » apud Attium in tragœdia dici oportuisset. » Duos ecce hos tragicos conjungit. Et hinc orta de decoro λεκτικῶ in tragœdia velitatio. Latine enim dici, post Horatium quis dubitaret? (Horat. Ep. I, 5, 26.) Scimus et Pacuvium ea voce usum fuisse. Et quod Euripides dixerat Medea:

Παλαιὸν οἶκον κτήμα δεσποίνης ἐμῆς,
Τί πρὸς πόλιν αἶψά τιν' ἀγούσ' ἱερμίαν
ἔσκηας;

Hoc Ennius verterat,

Antiqua herilis fida custos corporis,
Quid sic extra ædes te exanimata eliminas?

Sed hos in plerisque impolitiae censores literarii notabant. Attio plus tribuebant, imo principatum in tragœdia. Etiam Tiberii aëvo nonnulli, ut Paterculus nos docet (Hist. Rom. I, 18). Quare, in summo operis auctore quid decore necne fieret, præclari isti viri quærebant. Omnium antiquissima Hippolytus videtur. Character æqualis, tersus, pura dictio, rarissima acumina et sine ulla ambitione. Troades divina, nec Latina minus. In qua illud notes, quod in Menalippe Euripidis, quam Sapientem vocabant, antiqui observant, Pyrrhi et Agamemnonis colloquium *σεχματισμένον* esse. Nam ut ibi Menalippe Euripidem, ita hic Pyrrhus repræsentat Neronem, cujus ingenium et in ista ætate ferociam occulte expressit et sub Agamemnonis persona castigat. Pyrrhus est *πρῶτος ὑποκείμενος* · Nero τὸ δαλούμενον. Eo spectant illa,

Juvenile vitium est, regere non posse impetum,

Et præclara illa,

Quo plura possis, plura patienter feras.

Et reliqua. Nam ut Græcus sub persona Menalippæ opinionones suas exponebat, ita Seneca sub Agamemnonis, tyrannorum mores ostendit. Quare quum partim Troadas illius, partim etiam Hecubam exprimeret, locum istum non invenit, sed dedit: sicut et personam utramque. Multum eo veteres delectabantur. Adducuntur verba a Grammaticis divina, quibus mortem Socratis in Palamede Euripides lugebat. Neque aliter ingrati tudinem filii sui Iophontis traduxisse Sophoclem, sit verisimile. Ideoque *διπλὸν σχῆμα* habere dicuntur: quia alius est repræsentans, alius qui repræsentatur. Hoc quoque ad Homerum referunt: quem de se nonnulla sub Demodoci persona innuisse, Platonici notarunt. Tertia est Medea: teste Fabio, et, ut quivis videt, ejusdem auctoris. Has tres miror exstitisse quemquam, qui ejusdem esse cum reliquis existimaret. Quatuor, Herculem furen-

xxvii] DAN. HEINSII DE HIS TRAGOEDIIS

tem, Thyestem, Oedipum et Agamemnonem M. Seneca adscribimus. Ideoque et Senecæ nomine ab antiquis laudantur. Et in libris manu exaratis, modo Lucii, modò Marci invenias prænomen, in quibusdam utrumque, ut in optimo, quo usus est vir summus Justus Lipsius. Cæterum accurati iudicis acumine est opus, qui suas cuique adscribat. Posteriorem hunc Tragicum vocant. Paulus Diaconus Hist. Miscell. lib. VIII: « Hujus (Neronis) temporibus poetæ pollebant Romæ Lucanus, Juvenalis et Persius, Senecaque Tragicus, Musonius, atque Plutarchus philosophi. » Sidonius (carm. 9 ad Magnum Felicem):

Quorum unus colit hispidum Platona,
Incassumque suum monet Neronem;
Orchestra quatit alter Euripidis.

Alterum autem etiam poemata scripsisse, et quidem crebro, vel Tacitus, ut alios mittam, nos docet. Cæterum quum duæ sint tragædiæ partes, altera uniformis et ejusdem metri, quam *κατά στίχον* ideo vocant, quæ excepto choro omnia complectitur et iambum non excedit, altera, quæ variis utitur metris, pars nimirum chorica, hinc nonnumquam differentias critici notabant. Ita Sophocles pericommatis, antistrophicis maxime delectatur Euripides. Latini quum has differentias ignorent, versibus tamen differunt: quos aut eosdem ponunt, aut cum aliis jungunt. In tribus istis Lucii chori fere ex hendecasyllabis sapphiceis, anapæsticis, choriambicis, glyconiis constant: quibus alii interdum extra ordinem inseruntur. Pomponius Secundus, qui cum Lucio vixit, aut prius aut præ cæteris dactylicos tetrametros junxit in choris. Ejus sicut æmulus et, ut Græci dicerent magistri, *ἀντιδιδασκαλὸς* fuit Lucius, ita imitator in hac parte Marcus. Terentianus (Putsch. collect. pag. 243o):

In tragicis junxere choris hunc sæpe disertum
Annæus Seneca; et Pomponius ante Secundus.

Ubi illud *ante* nota *ἀντιδιδασκαλὸς* est, ut constet, uter utrum sit

imitatus. Nam quum, ut prænomen Marci adderet, non permitteret metrum, alium fuisse ostendit quam qui cum Pomponio vivebat. Lucius quemadmodum in aliis, ita hic Pomponii iudiciũ neglexit. Saltem in his tribus numquam est secutus. Plures vero nusquam ei tribuuntur. Semel vero Marcus: in OEdipode nimirum, ubi plurimi dactyli in choro, qui ex metris constat ἀρσενίου, junguntur. Id ita studiose Græcorum critici notabant, ut plerisque versibus non ab inventore, sed ab eo qui frequenter iis uteretur, nomen posuerint. Ita docent, Teium Anacreontem, quum Athenis esset ac amaret Critiam, neque parum lectione Æschyli delectaretur, Anacreonticos ejus exemplo fecisse, qui hoc nomen postea obtinuerunt. Lucius vulgares Sapphicos novo pede in secundo fregit; itaque propter temporum æqualitatem. Atque hoc illi fere est perpetuum. Troadibus,

An sub OEchaliis lutea sylvis?

sicut legitur in scriptis.

An ferax varii lapidis Carystos?

Troja quæ jaceat regione monstrans.

Hippolyto,

Quæquæ ad Hesperias jacet ora metas.

Quod a correctoribus mutatum est. Ut et illud,

Si quæ Parrhasiæ glacialis Urse.

Medea,

Sumere innumeras solitum figuras.

Et fortasse non pauci, qui sunt corrupti. Hoc in Marco non invenies magis quam in Flacco. Unus exstat, quem corruptum esse eruditi ostenderunt: quod et ipsum libri cum ratione evincunt, ut et consuetudo poetæ. At character utriusque, ut et sermo, multum distant. Marci enim plus

xxx DAN. HEINSII DE HIS TRAGOEDIIS

declamatorium habet. Quæ res ita plana est, ut si nihil præter prologum Medæ aut Troadum et Herculis furentis exstaret, non unius esse auctoris iudicaturi fuerimus. Marci sæpe breves ac concisas videas periodos: idque acuminis causa. Lucii pauciores *ὑπερβολαί* habent, et antiquitatem magis sapiunt. Aiunt virum numquam satis laudatum Sophoclem, quum Antigonem suam legeret, et cum longa periodo spiritu contento paria fecisset, subito exspirasse. Hoc in Thebaide ei numquam evenisset, quia plerumque non cunt, sed cadunt. Ideoque et numeris nocent, et tragœdiæ majestatem non minus enervant, quam Lucani sententiæ heroicas leges et Virgilianam gravitatem. Magnæ enim res pares periodos desiderant, ut recte Demetrius. In Lucio non raro tota oratio instruit: in Marco sæpius gnômæ tantum inseruntur. Choros excipio. Nam qualis ille in Thyeste, *Tandem regia nobilis*, et alii nonnulli? Vide Hecubæ orationem in principio Troadum: et Nutricis de amore præclaram. Jam locorum major supellex in Lucio: quæ res mire antiquitatem sapit. Talis est commendatio vitæ agrestis sub persona Hippolyti: quæque pro voluptate item, et conservando genere humano propagatione Veneris, a Nutrice dicuntur. Idem in exprimendis antiquorum virtutibus, non minus felicior quam diligentior. Ut quum in Troadibus Hectorem e secundo Æneidos desumpsit, in Andromaches somnio. Et nonnulla ex Ovidio in Hippolyto. Quæ sunt mire florida. Certe quæ a Phædra dicuntur, quum amorem suum Hippolyto fatetur, nemo præter unum Ovidium dixisset. Ita dupliciter de nobis est meritis: nam et frugi orationem dedit, et quo pacto exprimendæ veterum virtutes essent, nos docuit. Neutrum a declamatoribus expectes, qui contenti suo acumine, nec solliciti ut æque bene dicant, satis habent aliter dixisse. In narrando autem, ubi maxime τῆς ἐκτασίας vis elucet, vel Euripidem provocat. Sicut in pulcherrima ista, quæ est de Hippolyti morte. Neque enim cedit candore

orationis ; et sublimitate vincit, ad sermonem usque anti-
 quorum studiosus. Quos dum Marcus propria virtute sui
 temporis anteire conatur, sæpe tantum fit dissimilis : civilem
 autem vix retinuit sermonem : in quo Euripides excellit,
 quamquam sæpe tragicus vix ultra affectus. Marcus luxu-
 riam non semper vitavit; Lucius vero etiam in aliis castigat.
 De Polyxena apud Nasonem dicebat Hecuba,

..... Cinis ipse sepulti
 In genus hoc sævit : tumulo quoque sensimus hostem.
 Æacidae fecunda fui.

Id secutus est ille, sed ut castigaret :

Adhuc Achilles vivit in pœnas Phrygum ?
 Adhuc rebellat ? O maum Paridis levem !
 Cinis ipse nostrum sanguinem ac tumulus sitit.

Nam et variavit quod dixit, et ad vehementiam, orationis
 figuram addidit. Et servavit quod eminebat, et rejectit quod
 abundabat. Aliud est enim rebellare, aliud adhuc vivere,
 aliud post obitum sanguinem sitire. Duo priora etiam in-
 terrogando : quæ πολυκώτερον efficiunt sermonem, et formam
 immutant. In quo Marcum patrem est secutus, qui in
 Controversiis præiverat. Ibi enim de hoc loco ait : « Quum
 Polyxena esset abducta, ut ad tumulum Achillis immolare-
 tur, Hecuba dixit,

..... Cinis ipse sepulti
 In genus hoc sævit.

Poterat hoc contentus esse : adjecit,

..... tumulo quoque sensimus hostem.

Nec hoc contentus adjecit,

Æacidae fecunda fui.

Aiebat autem Scaurus rem veram : « non minus magnam vir-
 tutem esse, bene desinere quam scite dicere. » Marci quo-

xxxij DAN. HEINSII DE HIS TRAGOEDIIS

que sermo eo minus est moratus, quanto sæpius acute multa dicit. Quod ut recte fit ab eo, ita alienum est à natura. Non enim est singulorum. Nam quum qualitatem animi omnis indicet oratio, eaque vel mores complectatur vel affectus, nemo qui acute loquitur, talem esse se significat, sed otiosum. Poeta autem imitatur. Vide Andromaches sermonem in Troadibus. Modo furit præ dolore et rabit : modo lamentatur et commiserationem movet, ut quum filio abeunti æternum vale dicit. Plerumque autem est talis, qualem tum fuisse est æquum. In attribuendo quoque (mores) suos singulis minor est Marcus. Nam Thyestæ quare optimos dedit? aut cur non eosdem? Primo enim αἰεὶ vides : *Si sunt tamen Dii*. In eadem scena Stoicum : *Mihi crede, falsis magna nominibus placent*, et quæ tum præcedant, tum sequuntur. In fine etiam pium : *libat enim, quum bibit : Paternis vina libentur diis, Tunc hauriantur*. Primum igitur dissimiles dedit : non enim talis Atreus. Deinde inæquales : nam dissimilis et sui est. Alterum ἀνέμενον, alterum ἀνέμενον. Aristoteles vocaret. Ulysses in Troadibus etiam eum, qui in Hecuba est, antecedit : vafritiem enim, quantum locus is ferebat, addidit. Græci δριμύς melius et δόλιος id vocant. Quod in multis illi locis dederat Euripides. Æschylus ob innatam austeritatem minus id assequebatur. Constitutionis quoque ratio non eadem. Una Marci Œdipus est mire artificiosa : sola enim et agnitionem et mutationem in contrarium habet. Sed ex Sophocle expressa est. Hoc perpetuum est Euripidi, ut prologis suis nudam argumenti expositionem intextat. Qui quod uniformes sint, festive ab Aristophane vexantur : quales et nonnullos collegit. In una, quod meminerim, Iphigenia in Aulide, ex iis quæ exstant, hoc non observavit. Sophocles occulte id agit : et non semper uni committit. Nonnumquam rem simpliciter ingreditur, ut Æschylus. Marcus, more Euripidis, ἀνεκτικὸν τῆς ὑποθέσεως præmittit, id est fabule subjectum prologo committit. Vide

in Hercule furente Junonem, in Thyeste Tantalum, in cognomine OEdipodem, in Agamemnone Thyesten. Lucius ab actione semper inchoavit, et simpliciter ἀεὶ ἀρχόμενος. Hecuba et Medea, ut in medio, calamitates suas ἐν μέσῳ deplorant. Hæc ex parte, illa prorsus, quid futurum sit, ignorat. Hippolytus a venatione inchoavit et suorum adhortatione; idque eodem metro, quo Rhesi auctor. Qua tragædia post Sophoclem nulla exstat consummatio. Eam nos quum studiose legeremus, neque quidquam minus quam humilitatem et rhetoricam Euripidis subtilitatem, sed nec simplicissimam Æschyli austeritatem et translationum audaciam, neque compositionem Sophocleam et orationis difficultates, œconomiam autem longe ab eo diversam videremus, numquam dubitavimus, quin quartus aliquis querendus esset auctor. Quem ex intima antiquitate tandem eruimus, et certissimis indiciis, quis esset, in grammaticorum libris invenimus. Qui error ita est antiquus, ut in priscis Criticorum catalogis Euripidi adscriberetur. Adeo refert, quo quis ad ista iudicio accedat. Lucius libenter oculos moratur, et in scena multa representat. Medea, contra Flacci præceptum, liberos aperte, certe alterum, trucidat: alterum autem ad minimum post cædem ostendit. In Troadibus matri coram populo eripitur Astyanax. In Hippolyto manum sibi infert Phædra: heros autem jam divulsus exhibetur. Marcus plurimum oratione defungitur. In Thyeste, in OEdipo, in Agamemnone, id apparet, ubi ne Cassandram quidem necesse est populo spectante jugulari. In furente autem Hercule, quum sequi Euripidem posset, periculosam nobis ἐπέταξε dedit. Megaræ enim et filiolo in scena cerebrum elidit Hercules. Itaque histrionem vix invenias, qui vim Alcide experiri, et sine ullo fuco representare hoc vellet: capitis enim ejus interesset. Hæc est causa, cur propndium illud generis humani Nero eas fabulas deligeret, quæ periculosa θεωρητικὰ θεωρητικὰ haberebant, ut se sanguine histrionum oblectaret.

xxxiv DAN. HEINSII DE HIS TRAGOEDIIS

Qualis erat iste Icarus, qui (verba sunt Tranquilli) *primo statim conatu juxta cubiculum ejus decidit, ipsumque cruore respersit*. Idem quum insanum Herculem cantaret, evenisse putamus. Marcus raro Stoicorum opiniones interserit. Lucius nec Epicuri sui nec Metrodori dissimulat, qui in ejus philosophicis paginam utramque faciunt. In Troadibus vero plena manu spargit eas atque ostentat, sicut suas sæpe Euripides. Quod istarum rerum judices *πελοπραγματούμενοι* dixerunt. Idque sine nota, ubi affectatio abest, adest modus, qui Euripidi non raro deest, Lucius autem numquam excedit. *Nihil esse post mortem Epicuri schola est*, ait vir eruditissimus Tertullianus: et mox Lucii opinionem subjungit, qui hoc toto choro egit. In quo non tam posuit opinionem suam quam confirmavit. Eadem enim in Epistolis ad Lucilium. Et ad verbum prope in Consolatione ad Marciam. Hic,

Quæris, quo jaceas post obitum loco?

Quo non nata jacent.

Ibi: « Mori omnium dolorum et solutio est et finis, ultra quam mala nostra non exeunt. Quæ nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur jacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, et non natorum misereatur. » Hic,

Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil.

Ibi: « Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, et omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. » Hic,

..... Tænara et aspero
Regum sub domino, limen et obsidens
Custos non facili Cerberus ostio,
Rumores vacui verbaque inania,
Et par sollicito fabula somnio.

Ibi: « Illa, quæ nobis Inferos faciunt terribiles, fabula.

Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec oblivionis amnem, nec tribunalia, nec reos ullos in illa libertate tam laxa; nullos iterum tyrannos. Luserunt ista poetæ, et vanis nos agitaverunt terroribus. Tale apud Marçum nihil: nam cum ejus dramatis et argumentis hoc pugnat. In prima enim Hercules ac Theseus a defunctis redeunt. In Thyeste Tantalus, in Agamemnone Thyestis umbra in scenam venit. In OEdipode defuncti evocantur, et Homeri *νεκρά* exprimitur. Ibi enim habes antiquissimum pro animæ immortalitate, quod exceptis sacris exstat, testimonium. Quæ opinio diu ante Pherecyden in Græcia exstabat, et cum disciplinis est nata. Æschylus vero, Euripides, ac Sophocles, pro confesso id sumunt. Quorum non sententiæ modo, verum etiam œconomix atque argumenta, opinione ista nituntur. Neque aliter loquuntur, ne evertant, quod ponunt. Etiam in Troadibus Polyxena cui nubit? Annon Achilli, cujus ipse idolum describit? Quodsi animæ post obitum sunt nihil, ne idola quidem esse possunt; quæ *κρίματα* ab Æschylo, et quo notam meruit grammaticorum, *εἴδη* dicuntur. Primum ab Homero, quo jam diximus loco, fabricatum est, et ingentem postea usum habuit. Igitur vulgarem, quia dispositioni serviebat, prætermittere non voluit: suam, ubi maxima est poetæ tragico libertas, in choro proposuit. Et de his quidem hactenus. Tres restant. Quarum de duabus, Hercule in OETA et Thebaide, suo a nobis loco dicitur (1). Octaviæ auctor triviali mo-

(1) Sic Heinsius alio loco de Thebaide:

• Fabula Declamatoris, ideoque indigna prorsus ista laude, quam non nemo non e vulgo ei tribuit. Ac primo, quod ad inscriptionem, cujuscumque tandem sit, inepta est, nec argumento convenit, nisi omnes hactenus antiqui critici nos fallunt. Nam, si Thebais dicenda erit, quis ibi est scena, et ut criticus loquatur, *ἐν τῷ Θέβης δράματος τῇ πράξει*, quare non et Hercules furens, tum Euripidis tum Senecæ, OEdipus item Sophoclis alter, Thebais dicitur? Idem de Euripidis Bac-

neta percussit. Sunt in ea tamen quædam minus putida, nec minus latina, quam in altera earum, quæ ubique tumet.

chabus, Pentheo item Æschylī, erit dicendum. Sed et Æschylī Septem ad Thebas, et Epigoni, tum Accii tum hujus, Thebaides erunt. . . . Hanc autem, OEdipodem, vel infelicem, vel fugientem, dicas licebit. Parum enim refert in tam parum accurata dispositione. Quæ sine ulla prorsus arte, nullam implicationem rerum, nullam extricationem, nullam μεταστροφήν habet. Si priora videas, tragedia est, OEdipus: si posteriora, Septem ad Thebas. Nam quum a miseria et horrenda OEdipi calamitate incepit τὸ πᾶν, pergit ad Eteoclis et Polynicis factum: cujus mentionem OEdipus vix fecit. Quare quum tragediam unam non posset (et quis eruditus hoc neget?) duas nobis declamationes dedit. In priore, moriendum esse OEdipodi probatur, propter illa quæ commemorantur, et alterius sunt argumenti. In posteriore, Polynici et Eteocli pugnandum non esse. Ideoque nec inscriptionem, nisi multis communem, invenire potuit. Non Phœnissas, ut Euripides: chorum enim non habet. Non Septem ad Thebas: sero enim illorum meminuit. Non Polynicem: vix ei partes dantur. Euripidis Phœnissas, recte Jocastam inscribas. Primas enim sustinet. Græci πρωταγωνιστὴν dicant. Hic cui dabis? An OEdipodi? extra drama est. An Jocastæ? sero loquitur, et magna argumenti parte jam consumpta. Neque refert, quod nonnulla desint: consilium enim apparet. Sed oportet nihil legisse. Euripidi ab antiquis objicitur, quod inepte in hoc argumentum OEdipodem inducat; ut hac ratione fabulam concludat. Hanc personam enim extra drama esse. Quare at supervacuum et garrulam orationem ejus vocant. Noster quum hoc ipsum esset tractaturus, quod ab eo fuerat commissum, duplicavit: excusationem autem præcidit. Ad initium enim transiit, quod in fine erit tolerandum. Et quum Græcus illi sexaginta plus minus, hic plus minus quadraginta et ducentos dedit. Ergo de miseris suis περιλογεῖται, et tragedia est, bellum Thebanum. Saltem argumentum obiter proposuisset, aut ab execratione incepisset. Scimus enim quod sit ejus munus, cui ἡ σῶσις datur. Colloquium Jocastæ cum Polynice, ut supervacuum, in Phœnissis recte harum rerum iudices uotant, quum id tamen Thebis instituerit, extra omnem armorum metum. Illic inter duas acies ἐν μετασχίσις, sicut eum locum Euripides vocat, declamatio habetur: quæ quo minus concurrant, nihil præter sententioas obstat, quas in schola vix feras. Ergo e solis Græci vitiiis tragediam fecit: παραπαιήματα enim, quæ peculiariter ibi, servavit; virtutes vero non tangit. Sed œconomia nulla est. Plurima τὰ ἀλογα καὶ ἀπικρότα. Nam cur OEdipus

Huic vero ne sermone quidem cedit, ne quid amplius ad-

quarto demum post anno, fatum suum et calamitatem deplorat? maternum concubitus detestatur? An hoc illi tum primum in mentem veniebat? Vide autem simplicitatem magistri. Ipse se prodit. Nam Jocasta hæc dicit,

Bruma ter posuit nives,
Et tertia jam falce decubuit Ceres,
Ut exsul errat natus, et patria caret,
Profugusque regum auxilia Graiorum rogat.

Adde hia annum, quo regnare Eteocles cœpit (non enim prius regum implorare auxilium potuit) quadriennium efficitur. Aut si annus Polynicis præcessit, quinquennium habebis. Jocasta interea uxor est ejusdem, ejus et mater. Neque in execrando hoc fato quidquam deplorat, nisi quod hostem amarit.

..... hoc leve est quod sum nocens;
Feci nocentes: hoc quoque etiamnum est leve;
Peperi nocentes: deerat ærumnis meis
Ut et hostem amarem.

Idque post tantas OEdipi δεινότητι. Adeo in isto casu res ei rediit: ut sententias vibret. Ut videas, quanto se prudentius apud Sophoclem suspendat quam hic declamat. Sed hoc solæ Euripidis Phœniæ excusare possunt, ubi et πολυλογία et secure multa alia dicit. Qualia infinita sunt in illo auctore. Affectus quos præcipue tractavit, sententiozæ consumunt. Periodi nonnumquam et sententiæ non plane infelices, in puncta evanescent. Sermo nihil ad Lucium, et quem Troades, Medea, Hippolytus repræsentant. Viri summi, qui ad ævum Augusti referunt, nihil præter auctoritatem suam nobis opponunt. Nam judicium eorum ut sequamur, non est metuendum: neque enim prorsus omni caremus. Cæterum ut Æschylus et Sophocles Pythagoricos ubique fere profitentur: ita videas declamatores istos e decretis Stoicorum ducere colores. Talia hio multa sunt. Sicut illud animosum et illis solemne, quoties ingenti ore libertatem, et ut Græci melius, τὸ ἀναρχικὸν δικαίον sui sapientis commeudant, quod hic ab Antigone dicitur,

Et hoc magis te genitor insontem voca,
Quod innocens es diis quoque iuvitis.

xxxviii DAN. HEINSII DE HIS TRAG. DISSERT.

jungam : luxuriam autem istam ac redundantiam non habet;
humi serpit tamen, etc. (Lugd. Bat. c1010cx1.)

Qualia apud Senecam Philosophum passim occurrunt. Hoc imposuit viro
hujus sectæ amantissimo Justo Lipsio. Jam pro gnomis, quæ in uni-
versum vitam informant, quasles in Phœnissis plures quam alibi, Stoi-
corum fere placita inspergit; oblitus, quod a summo criticorum Ari-
stotele docetur, populum gaudere, quum in genere id audit, quod
secum ipse quisvis verum esse judicat: unde applausus iste atque exul-
tatio: et hunc esse usum guomarum. Nunquam autem orbis Stoicus fuit,
neque ad paradoxa quisque profecit. Itaque hoc et Seneca uterque ser-
vavit, propter eam causam quam dixi. Rex philosophorum, ineffabili
urbanitate, τῶν τοῦ θεάτρου ἀσβήσεων, *theatri imbecillitatem*, vocavit. Jam
his ipsis, quoties luxuria et inepta accedit redundantia, tedium, ut
amplius nihil dicam, non applausum, eruditis moveat. Sicut illa,

..... qui cogit mori
Nolentem, in æquo est, quique properantem impedit.
Nec tamen in æquo est: alterum gravius reor.
Malo imperari quam eripi mortem mihi.

Quidlibet enim ex illis sufficiebat. Nunc non OEdipum loqui, sed au-
ctorem ludere et captare copiam intelligas. Hæc prolixius, in gratiam
eorum, qui magnorum hominum judicia non æstimant, sed pertinaciter
defendant.

JOHANNIS ISACII PONTANI

DE AUCTORIBUS TRAGOEDIARUM

AD V. CL. PETRUM SCRIVERIUM PROLEGOMENON.

Quæ jam olim, Scriberi clarissime, ad Senecam Tragicum, adjutus Cantabrigiensi MS. et nunc occasione codicis Basiniani, qui penes me MS. similiter, annotavi, tibi ea omnia in unum collecta fascem, quomodo proxime pollicitus fui, mitto, adjuncto eodem illo codice meo. Sed et sententiam meam promiseram de auctoribus tragœdiarum, quæ L. Annæo Senecæ vulgo tribuuntur. De his quam diversa sint ævi nostri summorum virorum judicia, non ignoras. Clarissimus Justus Lipsius quum primum in eam sententiam discessisset, ut statueret esse plerasque Annæi Senecæ, nec tamen Philosophi, eo abiit ut, una excepta Medea, cæteras ad imperium Trajani, aut infra etiam, rejiceret. Fundus illi hujusce opinionis Terentianus præcipue fuit, qui, de tragicis agens, ostendensque quinam in choris dactylicos tetrametros aut primi aut præ cæteris junxissent, ita inter cætera loquitur :

In tragicis junxere choris hunc sæpe disertum
Annæus Seneca et Pomponius ante Secundus.

Collegit enim iis ex verbis, Tragicum ibi Senecam Philosopho juniorem esse, et ideo a Terentiano posteriorem statuit Pomponio, qui, ut ex Fabio constat, eodem cum Philosopho, Claudii nimirum et Neronis ævo, claruit. Et hoc, quantum censeo, suppeditaverit ei vocola illa *ante*, quasi nota διακρίσειν et vim discernendi habens, posita. At contra

est, et clare id ostendit Fabius, qui utrumque, Pomponium dico et Senecam Philosophum, non tantum fuisse coetaneos, sed de tragœdia quoque, et quid in ea decorum esset, familiariter inter sese certasse memorat. Ait enim lib. VIII, cap. 3: «Memini juvenis admodum inter Pomponium et Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an «gradus eliminat» apud Attium in tragœdia dici oportuisset.» Et iterum libro X, cap. 1, ubi censuras auctorum agit, Pomponii inter tragicos meminit: atque inde, expensis cæteris, etiam Senecæ, quem ex industria distulisse se ait, ultimo demum loco, sed in omni studiorum genere ut excellentis, ita etiam poematibus clari, mentionem injicit. Adeo ut palam sit, Terentianum non tam διακριτικῶς quam συγγραφικῶς eo loco vocem ante usurpasse: quasi nimirum diceret, utrumque et Senecam et Pomponium id. ante facitasse. Itaque Tragicum habemus, qui idem et Philosophus. Cui accedit, quod versus cum Senecæ nomine ex Hercule furente citet idem Terentianus, quos et ibi hodieque reperiās; et Fabius ex ejusdem Medea, ex Troadibus Probus, ex Hippolyto Priscianus, et denique ex Thyeste Luctatius.

Hic jam factam se rem habere quispiam putet. Sed iterum controversia oritur, et movet eam Paulus Diaconus, et ante eum Sidonius præcipue Apollinaris. Nam ille Historiæ miscellæ, lib. VIII, Senecæ Tragicæ meminit, quasi distinguens eum a Philosopho. Verba ejus sunt: «Hujus (Neronis) temporibus poetæ pollebant Romæ Lucanus, Juvenalis et Persius, Senecaque Tragicus.» Et magis, quem dixi, Sidonius:

Quorum unus colit hispidam Platona,
Incasumque suum monet Neronem;
Orchestra quant alter Enripidis.

En, discrete duos tantum eosque diversos Senecas agnoscit; Philosophum alterum, alterum Tragicum. At, Sidoni, rhetor

et auctor Controversiarum, quem certo constat patrem fuisse Philosophi, quo loco censebitur? An verisimile, tam obscurum et terræ quasi filium fuisse, ut ejus apud veteres nulla sit habita ratio? Negant illustria ingenii ejus monumenta, Controversiæ et liber Suasoriarum, quæ exstant hodieque, Philosopho hactenus, sed falso, adscripta. Indicaverat hoc oninium primus Volaterranus operis sui undevicesimo: « Marcus Annæus Seneca Philosophi pater, Cordubensis et equestris ordinis ac eruditissimus fuit, ut cui Declamationes, quæ filii dicuntur esse, nonnulli referant. » Quod undecumque acceperit Volaterranus, verissimum est, licet Erasmo, Rhenano, aliisque, qui Senecam inter primos illustrarunt, sicuti nec Gyrardo, qui de poetis Græcis ac Latinis historiam contexuit, ne quidem *de dvaiçet*, quod dicitur, suboluerit. Admonuit tamen post eos Alcinius libro Parergorum IV, et Lipsius postremo accuratissime Electorum primo. Alcinius præterea hoc adjecit, Senecam, qui Philosophus dictus, etiam tragædiarum auctorem videri.

Hinc jam superiora illa Diaconi scilicet ita accipiam, ut Tragicum intelligat, qui simul Philosophus fuit (quæ enim omittendi ejus causa fuisset?); et Sidonium, qui diserte alterum ab altero sejungit, communi errore seductum, rhetorem eundem cum Philosopho existimasse. Nec id de Sidonio mirabitur quispiam, quum iterum simili hallucinatione, quod nescio an cuiquam adhuc animadversum, Pollam Argentariam, Lucani conjugem, post cædem Lucani Statio Papinio nuptam innuat istis ad Consentium Narbonensem versibus:

Quid quod duplicibus jugata tædis
Argentaria Polla dat poetas?

Volunt quidem interpretes respexisse hic Sidonium ad Genethliacon, quo Papinius Lucani diem consecrat; et præcipue ad præfationem, quæ est in librum secundum Silvarum, ubi

I. Senec. pars tertia.

c

Pollam Argentariam charissimam uxorem vocat. Verum illud, qui locum propius inspiciet, non sui, sed Lucani respectu dixisse Papinium inveniet: ut omittam, refragari ipsum Genethliacon, ex quo nihil tale exsculpas; tum et carmen ejusdem Papinii, quod sequitur libro III, ad uxorem suam Claudiam, quo eam ex urbe Neapolim, vergente jam in senium ætate, invitat. Porro Sidonii iidem interpretes, quo ejus de Seneca Philosopho et Tragico, diversis quasi auctoribus, sententiam suffulciant, hos quoque Valerii Martialis tui versiculos adducunt:

Duosque Senecas unicuique Lucanum
Facunda loquitur Corduba.

Duos enim ibi Senecas Philosophum volunt esse et Tragicum. Verum nos, rem potius et auctores, quos supra laudavimus, secuti, haudquaquam dubitamus Martiali hic Senecam patrem, quem Rhetorem diximus, et filium Philosophum intellectos. Philosophum inquam, qui et Tragicus sit, auctor tragoediarum *Medeæ, Troadum, Herculis furentis, Hippolyti et Thyestis*, et adde, si libet, *OEdipi*; quam actam a Nerone præter Furentem et Thyestem, auctor est Dionis Xiphilinus: et quis ambigat compositam aliquando ab ipso Seneca, *postquam*, ut Tacitus habet libro XIV Annalium, *amor Neroni carminum venisset*? Et Fabius Quintilianus, licet, ut supra est indicatum, Senecæ Medeam tribuat, nec plures nominet, agnoscit nihilominus libro X, quod et supra innuimus, ubi operum Senecæ quasi catalogum textit, ejusdem similiter poemata; Controversiarum autem et Suasoriarum, quæ, ut ante ostensum, rhetoris, id est patris, non filii, sunt, eodem in censu nusquam idem Fabius meminit. Extra tamen ordinem, libro nimirum IX, Controversiam ex iis unam citat, et Senecam sine ullo prænomine, aut alio ulteriori discrimine, quasi in re nota satis esset Controversiæ nomen posuisse, auctorem celebrat.

Duos itaque Senecas habemus; patrem, qui Rhetor; et filium Philosophum, qui et Tragicus, ut jam commonstravimus. At inquires, si ergo sex illæ nunc enumeratæ tragædiæ ad Senecam Philosophum referendæ, cujusnam erunt quatuor reliquæ, *Agamemnon*, *Thebais*, *Hercules OEtæus*, et *Octavia*? Nullas harum esse Senecæ, imo et aliqui *Furentem*, *Thyestem* et *OEdipum* cum *Agamemnone* eidem adimunt, et Senecæ nescio cui cum Marci prænomine, adscribendas volunt, *Thebaidem* vero, *OEtæum* et *Octaviam* diversorum facientes singulas. Quarum Octaviam clarissimus Lipsius a puero, aut pueri saltem modo, perscriptam censuit; quamvis eam amicissimus nobis, et in hoc atque omni literarum genere eminentissimus Heinsius, licet humi serpentem, Thebaide tamen et OEtæo, quas idem Lipsius ordine dignitatis inter primas habet, minus putidam, et cultu quoque sermonis meliorem statuit. Josephus insuper Scaliger, cujus in discernendis auctorum scriptis et a veris subdititiis semovendi exactum judicium docti omnes, hoc præsertim seculo, sunt admirati, styli characterem, qui in eadem est Octavia, cum reliquis eundem, et auctorem quoque Neronis temporibus interfuisse existimat; rationem hanc adjiciens, quod non tantum Cometæ, qui ipso Nerone et Seneca adhuc superstite effulsit, mentionem faciat, sed se etiam præter cæteros (nisi verba dare posteritati voluerit) spectatorem ejus fuisse asserat. Sed vixerit ævo Neronis, an et scripsit quoque? Hoc multa sunt quæ negant. Et præsertim Agrippina nonne inter alia, actu III, ea loqui introducitur, quæ quum postea facta sint, quomodo ab ipso, nisi Apolline aliquo pleno, perscribi potuerunt? ut taceam de culpa dicere, quam Nutrix actu IV Senecæ affingit.

Sed de hisce hæc satis. Unum accedat super iis, quas Marco tribuunt. Quod ideo a se factum docent, quia alia in iis a Lucio, id est Philosopho, philosophiæ et sectæ

xliv J. IS. PONTANI DE IIIIS TRAGOEDIIS

ratio. Marcus, inquit, raro Stoicorum opiniones interserit; Lucius nec Epicuri sui, nec Metrodori dissimulat. Respondemus, si et idem hoc faciat, quem esse Marcum cupiunt, nonne jam facta res, et unus idemque, non vero diversus, auctor erit? Nam Agamemnone, quam Marco tribuunt, unde illi vers. 605, *leves dii*, nisi ab Epicuro, aut Metrodoro, aut Scirone aliquo? Et rursus Troade, quam fabulam Lucii censent, similiter varius, nec unus est. Modo enim Stoicas *θεῶν*, modo Epicurum, aut Platonicos exprimit. Et praesertim Choro primo Priamum facit in Elysiorum amoenis versantem, et Hectora inter heroas piasque animas quaerentem, quum tamen eadem fabula, nihil esse post mortem, pluribus inculcet. Priori enim Choro legas:

..... Felix Priamus,
Dicimus omnes: secum excedens
Sua regna tulit; nunc Elysi
Nemoris tutis errat in umbris,
Interque pias felix animas
Hectora quaerit.

At contra actu II, Choro altero haec occurrunt:

.... Ut calidis fumus ab ignibus
Vaescit spatium per breve sordidus:
Sic hic, quo regimur, spiritus effluet.
Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil.

Nec mirum, talem in tragicis esse Lucium, quum in philosophicis haud alium invenias. In epistolis ait (epist. LXXXVI): « Animum Africani in caelum, unde erat, rediisse persuadeo mihi. » Contra ibidem (epist. XXX), Bassum Epicuri praecipis obsequentem inducens, docet post mortem nihil timendum. Et alibi: « Hoc erit post me, quod ante me fuit. » Et, quod magis mireris, Consolatione ad Marciam quum illud Epicureum extulisset: « ultra mortem mala nostra finiuntur, » statim eadem Consolatione, capite ultimo, Cor-

dum loquentem facit mortuum et inter heroas : « Nos quoque felices animæ et æterna sortitæ, etc. » Quæ prolixius adduxi, ut semel constaret haud aliter philosophari Tragicum quam Philosophum : et vere, quæ Græcis feruntur hic quoque dici debent, πάντα μὲν κόινος (omnia idem pulvis), etc. Vale, Cl. Scriberi, nostrarum nugarum arbiter candidissime. Hardervici, XV kal. januar. clō. 15. c. xix.

DE

ANNÆO SENECA

UNO TRAGOEDIARUM QUÆ SUPERSUNT
OMNIUM AUCTORE.

(A JOANNE GEORGIO CAROLO KLOTZSCH.)

EDENDO librum de vita et moribus L. Annæi Senecæ, quem nuper absolvi, sæpe de eo cogitabam, quanta nobis adhuc supersit multitudo errorum, qui, in recensendis doctorum virorum opinionibus, non modo vulgo afferri, sed etiam sine examine prætermitti et propagari solent! In his est etiam vulgaris illa criticorum sententia, quæ tragœdias decem, quibus unum Senecæ nomen inscribitur, pluribus auctoribus tribuit. Dicuntur enim aliquæ esse patris Marci, quem rhetorem appellare solent, Lucii deinde filii, philosophi Stoici, reliquæ omnes, præter Octaviam, quæ ignoto cuidam poetæ adscribitur. Orta quidem esse videtur hæc opinio iis temporibus, quibus adhuc dubitabatur, anne illi M. et L. unus idemque Seneca fuerint, quem, quum juvenis Ciceronem audivisset, a Nerone autem esset occisus, supra CXX annos vixisse quidam asseverabant. Quum deinde Lipsius probasset, rectorem illum imperatorie juventutis fuisse Lucium, philosophum Stoicum atque filium rhetoris Marci, non defuerunt homines critici nimium solertes, qui duobus illis Senecis nescio quem poetam tragicum, quem Hadriani ætate vixisse ferunt, loco tertio liberaliter adjungerent. Alii vero, quibus supposititius hic vates plane ignotus erat, certe non omnes X fabulas eidem auctori adsignandas esse statuerunt. In his erant Justus Lipsius et

Dan. Heinsius, quos deinde cum Lessingio sequuti sunt recentiores antiquitatis elegantioris iudices, sic, ut Eschenburgius etiam simpliciter affirmaret, *certissimum hoc esse*, non omnes tragœdias, quibus Senecæ nomen inscribatur, ab eodem auctore venisse. Equidem in contextu opusculi a me nuper editi multis de hac re quærere nolui, propterea quod nullæ adhuc *rationes historicæ* allatæ sunt ab his, qui opus illud tragœdiarum, quod in omnibus libris scriptis (præter unum codicem Florentinum, in quo deest Octavia), integrum semper reperitur, auctoribus multis distribuere, ac singulas fabulas, pro diverso cuiusque sensu et iudicio in observanda earum dissimilitudine aliqua, modo rhetori Marco, modo philosopho ejusdem filio, modo ignotis quibusdam poetis adsignare voluerunt. Finita autem editione Senecæ, quam more novo in publicum emisi, quum occasio mihi offerretur conscribendi libelli hujus, illud argumentum, in quo multi viri docti jam laborarunt, denuo paucis retractandum mihi sumpsit.

Veteres quidem criticos parum sollicitos fuisse in distinguendis nominibus hominum doctorum, vidimus jam inde, quod prænomena Marci et Lucii in Annæis duobus, sæculo adhuc XVI, a quibusdam plane neglecta sunt. Inde haud dubie factum est, ut et Petrarcha, dum in monumenta philosophiæ veteris et in primis Stoicæ, cujus placita ipse recoluit, et hominibus ætatis suæ commendavit, perquirebat, quum primum Annæi Senecæ nomen illis X tragœdiis inscriptum reperisset, statim philosophum Lucium earum auctorem agnosceret. Accedit, quod hic potissimum a grammaticis veteribus nomine Senecæ simpliciter laudatus sit. Quum igitur codices scripti omnes certe Annæum Senecam harum fabularum auctorem dicerent, et plurimi veteres grammatici, ut sunt Quintilianus, Valerius Probus, Terentianus, Priscianus, alii, ex his ipsis ejusdem Senecæ tragœdiis singulos etiam versus allegassent, nulla oriri

potuit dubitatio de earum auctore. Inventi autem sunt postea, ut aiunt, libri quidam scripti, in quibus pro Lucio M. Ann. Seneca auctor diceretur, quod, quamvis ex incuria librariorum facile intelligi posset, tamen occasionem dedit multis exercendi ingenii sui, non quidem sic, ut jam quærerent, utrum *omnes* illæ tragædiæ Lucio Senecæ, notissimo philosopho Stoico, an Marco alicui tribuendæ sint, sed, more doctis viris plane indigno, tanquam media via processuri, parum critice illas Marco et Lucio dividerent, assumpto plerumque in hanc societatem tertio, Octaviæ auctore. Jam igitur ad sensum cujusque lectoris remissa erat omnis illa quæstio de fabularum istarum auctoribus, nec historicis argumentis, sed libero judicio suo in hac causa omnes utebantur. In his, si qui *declamatorium* quiddam sive in hac, sen in illa tragædia reperisse sibi viderentur, eam Marco Senecæ, egregio *declamatori* tribuebant, alias vero, in quibus voces stoicæ sæpe audirentur, a Lucio philosopho repetebant. Ipsi etiam Justus Lipsius et Dan. Heinsius, quos præ cæteris hic nominasse sufficiat, et a Scaligeri sententia valde recedunt, et inter se maxime dissentiunt, ut in recensendis singulis tragædiis breviter adnotavit Ernestius, Bibl. lat. tom. II; p. 131 sqq. Si quid autem valent *rationes historicæ*, certe earum vis eo pertinet, ut L. Annæum Senecam, aut omnino nullas tragædias scripsisse dicamus, aut omnes, quibus idem unius auctoris nomen in iisdem codicibus inscriptum est. Videamus igitur illa testimonia veterum, quibus alterutrum effici possit, hac lege proposita, ne quis deinde liberaliter agat, et, quæ unius sunt poetæ, diversis auctoribus distribuat.

In membranis quibusdam, ut diximus, pro L. reperitur interdum nomen M. quæ lectio, etsi paucissimorum codicum sit, tamen, ut difficilior, præferenda esse videtur. Nam L. Annæus Seneca, philosophus et præceptor Neronis, haud dubie ipsis librariis satis notus erat. Marco autem seniori

vix quisquam, cui satis notæ sint ejus controversiæ, tales fabulas adscripserit. Nec vero de hoc cogitandum est, sed de aliquo Octaviæ auctore (nam et hæc est inter illas decem tragiædias), qui sub Nerone vixerit. Habemus autem talem Annæi Novati (seu Gallionis) filium Marcum, quem patruus L. Ann. Seneca in *consolat.* ad Helviam, c. 16, blandissimum puerum vocat. Temere hic monent viri docti, hunc prima juventute mortuum esse: nam ipse Seneca, dum filioli sui et duorum filiorum fratris sui Novati obitum luget, gratulatur Helviæ matri de Novatilla et Marco, nepotibus spei eximiæ, qui adhuc superstites essent. Atque is unus Novati filius patruus etiam sui Senecæ nomen recepisse videtur, quum fratres philosophi Novatus et Mela, hujus autem filius Lucanus appellarentur. Huc facit locus ille Apollinaris Sidonii:

Non, quod Corduba præpotens alumnis
Facundum ciet, hic putes legendum,
Quorum unus colit hispidum Platonem,
Incassumque suum monet Neronem.
Orchestra quatit alter Euripidis,
Pietum facibus Æschylum sequutus,
Aut planstris solitum sonare Thespim,
Qui, post pulpita trita sub cothurno,
Ducebat ulidæ marem capellæ.
Pugnam tertius ille Gallicanam
Dixit Cæsaris, ut gener socerque, etc.

Primum haud dubie innuit L. Annæum Senecam philosophum tristem (ut videbatur), ejusque libros *de clementia* ad Neronem scriptos, quibus obsoleta dogmata Platonis de administranda republica renovavit. Alter, quem in mente habuit, et cui tertio loco Melæ filium Lucanum subjunxit, videtur et ipse non modo Cordubensis, sed e Senecis fuisse. Hunc nobilem poetam tragicum vocat, qui nescio an posthac se totum rebus rusticis dederit, ac, velut alter Thespis,

quem imitatus esset, e scena promotus ad agrestem vitam redierit. Nempe gravitati horridioris vetustatis addicit fabulas, quibus ille Æschylum atque Euripidem sectari voluerit. Hæc igitur valent ad confirmandam lectionem veterem in codicibus scriptis obvenientem, qui Marci cujusdam nomen in fronte X illarum tragoediarum gerunt. Forsitan et tres illi scriptores L. Annæus Seneca, philosophus, M. Annæus Seneca, poeta tragicus, et Annæus Lucanus sunt, de quibus Martialis cogitavit in verbis, lib. IV, ep. 40 :

Atrix Pisonum stabant cum stemmate toto,
Et docti Senecæ ter numeranda domus.
Prætulimus tantis solum te, Posthume, regnis, etc.

Nam, ut est in altero loco, lib. I, ep. 62 :

Duos Senecas unicuique Laesnum
Facunds loquitur Corduba.

Dubitari autem possit, an Marcus rhetor, cujus controversiæ, tanquam collectanea quædam, pueris Romanis scripta sunt, hic scriptoribus claris adnumeretur? Si quis enim fuit illo tempore poeta tragicus, quo, teste Sidonio, præpotens facta est Corduba, hunc potius philosopho Senecæ æquiparandum judicamus. Nam, quod in Annalibus Taciti is non occurrat, minus etiam mirandum esse videtur, quam, tragoediarum a philosopho Seneca scriptarum, neque in ejusdem epistolis, neque in historia illius temporis, mentionem esse factam. Jam et neminem offendent voces Stoicæ, quæ poetis non admodum favere videntur, in epistolis Senecæ subinde audiendæ. Sæpe enim hic de poetarum ineptiis philosopho indignis agitur, eorumque consilium omne ad oblectandas aures rejicitur. Urgent deinde in primis etiam viri docti locum epist. 107, ubi Seneca versus aliquot Cleanthis, in latinum sermonem a se mutatos, timidius profert. Nam quæri possit, unde scriptori, qui in arte

tragica multum versatus esset, hæc tanta modestia in ver-
tendis quibusdam versibus græcis venerit? Denique non
est, cur ex sententia Delrii novem tragædias philosopho,
decimam vero Octaviam ignoto cuidam poetæ tribuamus:
nam verisimile est, Marcum Annæum Senecam juniorem,
Gallionis filium, ultimo fere Tiberii anno, seu imperante
etiam Caligula natum, vel post mortem patris sui, in secessu
Cordubensi, ut videtur, diutissime vixisse. Hæc de Marco
mihi dicenda fuere.

Jam, quod attinet ad alteram sententiam eorum, qui
Lucii auctoritatem præferunt, equidem opinor, idemque in
opusculo meo sum professus, Antonium Delrium (in *Syn-
tagm. trag. lat.* p. 64 sqq.) vel ante ducentos annos huic
causæ fere satisfacisse, atque identidem miratus sum, unde
nobis id acciderit, ut, neglectis rationibus historicis, judicio
sensus in hac re plus tribuamus, quam testimoniis veterum.
Omnium primum autem satis constat, L. Annæum Senecam
philosophum vere etiam poetam fuisse. Nam et Tacitus hoc
affirmat, et Quintilianus ac Plinius junior. In his Quinti-
lianus etiam ex Medea, quam Senecæ dicit, versum recitavit.
Quem deinde sequuti sunt grammatici plures (in his
Valerius Probus, et ipse scriptor sæculi primi), quorum
auctoritas omnino præferenda videtur Sidonio Apollinari,
fere sub finem sæculi quinti de triumviris istis Corduben-
sibus canenti. Quintilianus vero haud dubie L. Annæum
Senecam Medæ auctorem dixit. Nam alias quoque idem
philosophum illum ac præceptorem Neronis simpliciter
Senecam appellare solet. Si qui vero auctoritati ejus in hoc
uno cedendum esse judicant, nihil impedit, quo minus et
reliquas fabulas eidem philosopho addicamus, nisi forte
sensus quidam nescio cujus dissimilitudinis, quæ inter X
illas tragædias intercedere videatur, hoc exigat, ut contra
fidem omnium librorum unum hoc opus tragicum dissol-
vamus, ejusque particulas singulas pluribus auctoribus

distribuamus. Dissimilitudo autem ista (quam certe non sic accipi volunt, quemadmodum v. c. Satyris etiam Horatianis seu orationibus Tullii non idem pretium statuitur), mihi quidem tantopere aliena esse videtur ab his X tragædiis, ut, si vel singulæ in membranis diversis obvenerint, ausus essem omnes eidem auctori adjungere. Vidit hoc Sulzerus, et inde, *si velis* dicit, non Senecæ, sed Senecarum sunt istæ fabulæ, cui et Iacobs assentitur verbis : *Es herrschet in allen diesen Trauerspielen eine Gleichförmigkeit der Manier, welche uns verstatet, dieselben als das Werk eines einzigen Schriftstellers anzusehen* (1). (Vid. *Nachträge zu Sulzers allgem. Theorie der sch. K. B.* 4, s. 343.) Nec veterum quisquam de eo dubitasse videtur, quin unus poeta tragicus totius operis auctor sit habendus. Ipse Quintilianus, dum Medeam Senecæ allegat, quæ ne in membranis quidem primum locum obtinet, quamvis et præferenda forsitan cæteris et primum scripta videatur, non modo non dubitavit, de pluribus ejusdem poetæ tragædiis, sed eas quoque nosse videtur. Alii vero grammatici et scholiastæ modo Hecubam (seu Troades), Agamemnonem, Hippolytum, modo Herculem furem, Thyestem et reliquas fere omnes passim sub nomine Senecæ sive allegarunt, sive integras etiam illustrare commentario perpetuo. Plura habent Delrius et Ernestius ll. cc. Ille quidem negat etiam in ullo codice auctorem harum fabularum nominari M. Ann. Senecam, atque in omnibus Lucium dici simpliciter affirmat. Sidonio autem Apollinari, Theologo atque Episcopo Claromontano a. 472, nullam fidem haberi vult, hoc loco maxime, ubi bellum civile Cæsaris et Pompeii, quod Lucanus in Pharsaliciis suis recinit, *Gallicanam pugnam* vocet. Profecto is omnia fere ambigue dixit, ut

(1) Quæ germanice scripsit Iacobs, vide, si placet, in latinum sermonem conversa, inf. p. lvij. J. P.

dubitari etiam possit, an de Lucano poeta cogitaverit. Videtur tamen *Gallicanam* pugnam vocasse *hoc* Lucani bellum civile, ut in ejus carmine heroico pingue illud et peregrinum notaret, quod in prioribus poetis Cordubensibus olim romanas aures offendere solebat. Nec mirum est, eos, quibus ipsi Plato et Euripides jam fere barbari viderentur, in Pharsalicis Lucani Transalpinum quemdam veterum Gallorum sonum animadvertisse. Sed Martialis etiam ambigua est illa *ter numeranda domus docti Senecæ*. Nam et ipsa domus præalta intelligi potest, ut triplex palatium, quod tandem aliquando viro docto dignum sit, Pisonumque atriis æquiparandum, et tres filii Marci, rhetoris docti, præpotentes in aula Neronis. Immo parum vero simile videatur Martialem de Gallione et Mela potius cogitasse, quam de Lucano. Inde, si intelligamus scriptores nobiles, rectius *duos Senecas unicumque Lucanum* subaudiemus. Sed rursus deinde dubitatur de *duobus* Senecis illis, quorum alter, Neronis præceptor, præpotens quidem fuit aliquando, sic, ut *tantis regnis* nemo facile præferri posset, sed frustra quærimus alterum illum Senecam æque potentem, nisi Apollinaris Sidonii poetam tragicum, quem omnis historia tacet, in societatem illam assumamus. Quis igitur poetarum, in quibus omnia fere ambigue et obscure dicta sunt, sola auctoritate ductus, testimonia veterum grammaticorum atque fidem librorum scriptorum impugnet? Nempe et hoc est arbitrii nostri, quod *ter numerandam domum* docti illius Senecæ jungamus cum viris quos *facunda loquitur Corduba*, ut alter locus interpretationi alterius inserviat. Non enim in utroque sermo est de claris scriptoribus, ac ne de viris quidem. Sunt igitur, qui numerum ternarium, poetis et in primis Martiali solemnem, pietati erga unum Senecam philosophum tribuant, quam poeta Pollæ Argentariæ, viduæ Lucani adhuc superstiti, declarare voluerit. In duobus autem Senecis illis, quibus tertium Lucanum

adjungit, cavendum est, ne fingamus aliquem et scriptoribus historicis et ipsi poetæ nostro ignotum. Hic enim, si quis illa ætate vixisset Seneca, Lucio Annæo philosopho junior, illustris poeta tragicus et alumnus Cordubæ (ut ait Sidonius) præceptori Neronis æquiparandus, affinis etiam Pollæ Argentariæ, profecto eum non tacuisset in tot laudibus Hispaniæ suæ et eorum omnium, qui ex illa Romam venerant. Videtur sane Sidonio, quæ est sententia Delrii, persuasum fuisse, e duobus Senecis patrem fuisse illum philosophum Stoicum ac præceptorem Neronis, filium vero poetam tragicum, ut mirum non sit, ab eodem bellum Gallicum et civile Cæsaris atque Pompeii pro uno haberi. Nihil jam nos movent sermones isti Stoici, quibus Seneca in epistolis ad Lucilium poetis adversari videtur. Nam ut taceamus *Apocolocyntosin*, quæ et satis corrupta est, habetque fædas lacunas, et incerti auctoris forsitan videatur, teste Plinio (epist. V, 3), ipse Annæus Seneca fuit inter gravissimos viros, qui *non seria modo, verum etiam lusus exprimerent*. Intelligi autem vult versiculos parum severos, comædias, mimos et alia in quibus sunt istæ *poetarum ineptiæ* ad oblectandas aures spectantes. Tales versiculos philosophum, cui *mens interdum ad jocos revocanda videbatur* (de tranquill. an. c. 15), crebrius etiam *factitasse*, ut utar hoc vocabulo Taciti Annal. l. XIV, c. 52, quod cum illo Plinii *scriptitasse* in eadem causa mire convenit, auctoritati gravissimorum testium concedendum est. Jam de ludis quidem tragicis isti nihil tradiderunt. Quum autem hæc carmina etiamnum supersint, ac teste Quintiliano vere Senecam habeant auctorem, cur dubitemus, an et gravitate hujus philosophi, quam in epistolis ad Lucilium sæpissime est professus, satis dignæ sint illæ fabulæ, in quibus plus etiam *severitatis inest quam in togatis*, quas *medias esse inter tragædias et comædias*, et in quibus *poetas multa dixisse*, ait, *quæ a philosophis aut dicta sint, aut dicenda*.

Vid. epist. 8, ad Lucil. Quod autem in his epistolis ad Lucilium poetam versiculorum et carminum a se scriptorum nullam mentionem fecerit, nec in ullo earum loco subindicaverit, se ipsum quoque poetam seu aliquando fuisse seu adhuc esse, mirum videatur iis, qui nesciant, unde Seneca materiam scribendi plerumque petierit. Neque enim illarum epistolarum cum Ciceronis, Plinii, aliorumve, qui de hominibus, quibuscum vivebant, ac de rebus suo tempore publice privatimque gestis multa memoriarum tradiderunt, comparandae sunt, sed unice fere spectant ad quaerenda rationis principia, quibus doctrina de moribus firmari possit, et ad formandum ex his praecipis animum. Possis dicere, earum auctorem e duabus rebus publicis, quibus sapientes mentes adscriptas esse monet, non eam, quae civium est, sed maiorem illam generis humani assidue cogitasse, oculosque suos a spectaculis istis levioribus, quibus tum res Romana inter tripudiantes histrionum catervas laborabat, consulto avertisse, ne, dum status publici nimiam curam gereret, alienis malis occupatus sua negligeret ulcera. Inde, quum primum receptui cecinisset, non aulam modo Neronis sed ipsam quoque memoriam vitae pristinae et eorum omnium, quibus olim aut placere aliis, aut mores eorum corrigere voluit, effugisse videtur, ac totum se tradidit severioribus studiis. Videant autem isti, quibus ipsum auctoris silentium materiam dubitandi de ejusdem tragœdiis suppeditavit, an ne eum temporis in colenda arte tragica absumpti forsitan aequè poenituerit, ut in perquirendis veteris historiae monumentis aliquando hoc ipse professus est? Quaerant iidem, an ille forsitan, dum vivebat, fabulas a se compositas plane dissimulaverit, ne animos civium suorum cupiditate ludorum scenicorum fere insanientes, exemplo suo magis irritasse, ac Neroni, rempublicam spectaculis fere evertenti, pessimi hujus consilii auctor fuisse videretur? Nos quidem minus etiam miramur, eum, qui carminibus suis invidiam principis

contraxit, poetam sese non jactasse, quam, vere ditissimum fuisse, qui pauperem se dicat.

Si tamen hæc omnia, quæ hucusque diximus, non valeant ad defendendam antiquitatis fidem, cur tandem Senecæ philosopho *aliquas* certe fabulas adscribamus? Si deinde tanta fuerit earum dissimilitudo, ut alias aliis auctoribus adsignare necesse sit, cur *Marcum* declamatorem illum veterem adhibeamus? Quidni dicamus simpliciter, superesse nobis collectionem quamdam tragædiarum romanarum, quæ a poetis quibusdam ignotis venerint, auctoritatemque L. Annæi Senecæ temere præ se ferant? De quibus omnibus quum frustra jam viri docti quæsierint, equidem non tamquam aliquid novi propositurus hæc hactenus disputavi, sed, ut defenderem illam brevitatem, quam in opusculo de vita L. Annæi Senecæ composito, et alias sæpe et hoc loco in primis sequutus sum. Tædet enim multis disputare contra eos, qui, neglecta testimoniorum veterum auctoritate, cujus ipsi quodammodo impatientes sunt, libero judicio suo gloriantur, causamque historiæ sive dissimulant, seu pervertunt.

DE

TRAGOEDIIS SENECAE

HISTORICA ET CRITICA DISSERTATIO,

AUCTORE *JACOBS*,

IN GYMNASIO GOTHANO PROFESSORE.

HÆC sæpe instituta quæstio est, cur ars tragica tam medio-
crem Romæ fortunam habuerit. Cujus quidem rei quum
plures allatæ sint causæ, eas tamen, quantavis solertia exco-
gitatas, ad solvendam difficultatem haud satis efficaces fuisse
nequaquam miror (1). Sic et nulla hactenus reperta sunt,
quibus certo explicaretur, cur Gallia adeo inferior cæteris
recentioris ævi gentibus epici carminis laude substiterit.

Angustam apud Romanos tragœdiæ conditionem fuisse
tum præsertim liquet, quum litteræ romanæ cum græcis,
quod fieri solet, comparantur. Verum hæc ipsa comparatio,
si apte instituta fuerit, præ cæteris forsitan videri possit,
qua nodus expediatur. Atticæ indigena non minus poesis
fuit, quam Acharnis hedera, aut thymum Hymetto: mori-
bus, deorum sacris gentisque ambitioni admista erat tra-
gœdia et quasi adtexta: pro ingenii palma poetæ, pro ma-
gnificentiae et exquisitoris judicii fama variæ populi tribus
inter se certabant. (2). Ea in tragœdiis solebant exhiberi,

(1) Absit, ut nostra interpretatione nihil non explari credamus.
Externas tantum causas asserere stnduimus, quæ latinam tragœdiam, ne
in melius processerit, inhibuere: quærant alii, fuerintne et interiores
causæ (nempe, verbi gratia, an Romani apto ad hoc excolendum poe-
seos genus ingenio caruerint), et unde illæ extiterint.

(2) Tribus ipsa sumptum ad edenda spectacula, saltem ex parte,

I. Senec. pars tertia.

d

quæ plerumque a veterrimis poetis narrata fuerant et poeticis coloribus adumbrata; quæ memoriæ suæ jam mandaverant pueri; quæ semper animo retractabant viri, monuentis publicis servata et omnium oculis ingesta; quorum denique multa ad Athenarum gloriam spectabant, quo majus pretium rebus accederet. Omnia igitur in græca tragædia ad gentilitium ingenium exacta; omnia ad delectandos eademque accendendos spectantium animos mire composita; nec sane fieri potuit, ut poetæ ingenium iisdem non accenderetur.

Verum ex his omnibus, quibus efficiebatur ut Athenienses tragædia sua, veluti quodam gentilitio festo, moverentur, ne unum quidem apud Romanos invenias. Quum enim latini poetæ historiis poetice elaboratis carerent (1), suas tragædias scribendi materiam e Græcis ducere cogebantur; unde factum est, ut invectitius fructus, vel postquam romano solo pridem insitus fuerat, alienum saporem retinuerit. Nulla in agendis fabulis aut inter poetas, aut inter populi tribus æmulatio: quum igitur non quidquam esset in his civitatis

suscipiebant; quarum singulæ ex suis choragum constituebant, penes quem foret spectaculorum cura et arbitrium. Certabant inter se choragi, quis cæteros diligentia superaret, et ejus qui vicerat tribus laudem victoriæ sibi vindicabat. (Wolf, Prolegomena in Demosth. orat. adv. Leptinem, p. 89.)

(1) Prima dramaticæ artis specimina, ad imitationem Græcorum composita, Romæ prius producta fuerant (anno ab Urbe condita 514), quam ex Romanis quisquam historiam scripserit. At historia romana factis ita indigebat singularibus et ad movendos animos poeticosque colores feliciter recipiendos accommodatis, ut antiquissimi historici, lumina operibus suis addituri, e Græcis facta hujus generis arcessiverint: qualia fuere, ut ex iis nonnulla tantum afferam, Sp. Tarpeii filia a Sabinis corrupta (Liv. I, 11. Conf. Clitophont. in Stobæo, tit. x, pag. 131); Horatiorum et Curatiorum fabula (Liv. I, 25. Conf. Demarat. in Stob. tit. xxxviii, pag. 226); dolus Sexti Tarquinii, quo decepit Gabios (Liv. I, 52. Conf. Herodot. V, 6, pag. 402), et multa alia.

moribus, cui sese adjungere et applicare posset exoticum spectaculi genus, unum omnino poetis supererat, ut sensu tantum universis communi et rerum intelligenti judicio uterentur. Quod quidem, ut apud recentiores, abunde valuisset, nisi necesse pro constituta semel reipublicæ forma fuisset, ut theatrales ludi civium animis non aliud quam oblectationem afferrent. Constat enim pauciores, apud Romanos, excolendo ingenio dare operam potuisse; quorum quidem vocem ita in iis quæ ad excolendum ingenium pertinent oppressit turba numerosior, tanquam de publica et ad maximam Romæ utilitatem spectante controversia ageretur (1). Maturius quoque cognita populo spectacula fuerant; quæ apud universas gentes multitudo dramaticis fabulis anteponit, gladiatorias pugnas, bestiariosque ludos, et solemnia pomparum, et hujusce generis alia.

Ubi vero magistratus, qui spectacula publicæ Romæ edenda suscipiebant, tragœdias comœdiasque ad imitationem Græcorum conformatas, nonnisi deficientibus aliis modi ludis, frequentari animadverterunt, eas cœperunt amovere, ut substituerentur quæ populo placuerant. Jam temporibus Juliæ Caesaris Romani mimis delectabantur, quodque studium primo fuerat, in effrenatam libidinem regnantibus imperatoribus efferebuit. Nullum igitur poetis incitamentum; atque theatrum haberi posse mansurum et stabile, cui faverent politioris ingenii, aut qui tales videri studebant, Romani, ne in cogitationem quidem eis incidebat, obstante et prohibente tota publicæ administrationis ratione. Itaque unum fere supererat, nempe ut tragœdias scriberent, quæ legeren-

- (1) Sæpe etiam audacem fugat hoc terretque poetam,
Quod numero plures, virtute et honore minores,
Indocti stolidique, et depugnare parati
Si discordes eques, media inter carmina poscunt
Aut ursum, aut pugiles: his nam plebecula gaudet.

(Horat. Ep. II. 1. 187.)

tur. Quod neseio an acciderit, quum poesis Romæ maxime floreret. At certe constat dramaticam poesim ibi stimulo caruisse, quo, ubicumque eluxit, in summum provecta est.

Primo litterarum romanarum, id est, sexto post conditam Urbem sæculo, gloriari quidem visi sunt Romani, quod flos poeseos dramaticæ, qui jampridem Athenis elanguerat, apud se, in civitate terrarum orbis principe, reviresceret: advenæ quidem initia reparandæ artis summo studio fovebant, quæ non ita male cessisse videntur (1). Verum ardor ille brevi refrexit. Imperante Augusto, Varius, ejus Thyestes, si Quintiliano credatur, cum singulis Græcorum tragædiis comparari haud inique poterat, et Ovidius, ejus Medea ab eodem laudatur, soli inter Romanos huic poeseos generi operam dabant, ab omnibus fere derelictæ: at semel, neque iterum, dedisse videntur, quasi vires suas experiri tantum voluerint. Medio sæculo, quod primum a Christo fluxit, habebatur Pomponius Secundus pro perito tragædiarum artifice, quamvis in ejus operibus tragicum minus robur, quam nitor et eruditio, laudaretur (2). Post eum Curiatius Maternus nonnullis tragædiis innotuit (3).

- (1) Serus enim (Romanus) Græcis admovit acumina chartis,
Et post Punica bella quietus, quærere cœpit
Quid Sophocles et Thespis et Æschylus utile ferrent.
Tentavit quoque rem, si digne vertere posset;
Et placuit sibi, natura sublimis et acer.
Nam spirat tragicum satis et feliciter audet.

(Horat. Ep. II, 1, 161.)

- (2) Eorum quos viderim longe princeps Pomponius Secundus, quem senes parum tragicum putabant, eruditione et nitore præstare arbitrabantur. (Quintil. X, 1, 98.) — Ne nostris quidem temporibus Secundus Pomponius Afro Domitio vel dignitate vitæ, vel perpetuitate famæ cessarit. (Auctor dialogi de Causis corr. eloq. cap. 13.)

- (3) Maternus ille partes suas agit in dialogo de Causis corruptæ eloquentiæ, ubi memperantur quatuor ejus tragædiæ, Medea, Thyestes, Cato et Domitius. Narrat Dio Cassius illum a Domitiano interemptum.

In hoc tantillo tragicorum romanorum cœtu, continetur et Senecæ nomen, cui decem attribuuntur tragœdiæ, ad nos usque traductæ. Sed utrum celeberrimus, qui sic nominatur, Philosophus, vel pater ejus Rhetor illas sibi jure vindicet, an inter geminos, quod vulgo creditur, dividendæ, aut utri singulæ adscribendæ sint, non facile omnium assensu dijudicabitur (1). Id unum constat, Senecam Philosophum et poesi vacavisse; et verisimile dixerim, Senecam, cui Quintilianus Medeam attribuit, eundem esse atque Philosophum. Opinabatur Lipsius decem quæ circumferuntur tra-

quod declamationem contra tyrannos recitaverat: Quum multa istiusmodi in Catone declamandi data occasio, pro argumenti natura, videatur (conf. ejusdem dialogi caput decimum), hæc de Catone tragœdia mortem illi allatam arbitror. Favet nostræ conjecturæ et secundum cap. in quo: «Nam postero die, quam Curstius Maternus Catonem recitaverat, quum offensus potentium animos diceretur, tanquam in eo tragœdiæ argumento, oblitus sui, tantum Catonem cogitasset, etc.» Et ea terti capitis: «Tum Secundus: Nil te, inquit, Materne, fabulæ malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? an ideo librum istum apprehendisti, ut diligentius retractares, et sublatis, si quæ pravam interpretandi materiam dederunt, emitteres Catonem, non quidem meliorem, sed tamen securiorem.»

(1) Quæ hactenus de ea re disputata sunt, conjecturis magis, quam criticis investigationibus nituntur. Quintilianus (Inst. X, 1, 125), inter alia Senecæ opera, poematum quoque mentionem injicit; quod non videtur solummodo accipiendum de notissima in imperatorem Claudium satyra? Loca ex Senecæ scriptis vulgo allata, quibus eum poetam fuisse arguatur, parum firma probandi sunt argumenta. In ep. 107, aliquot Cleanthis versa latius iambis reddit, sed non sine excusatione: «... quos mihi in sermonem nostrum, inquit, mutare permittitur, Ciceronis, viri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules; si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis consilium.» Quod dictum videatur ab homine qui nullum prope poeseos usum habeat. Attamen affectatam a Seneca poeticam facultatem constat, ex Taciti loco (Annal. XIV, 52); quo scribitur Senecam apud Nerovem ab inimicis accusatum, «eloquentiæ laudem uni sibi adsciscere; et carmina crebrius facitare, postquam Neroni amor eorum venisset. Nam oblectamenti principia palam ini-

gœdias tribus aut etiam quatuor scriptoribus adsignandas (1).

quum. Nullum in antiquitate monumentum novi, quo declararetur condita a M. Annæo Seneca Rhetore carmina: neque ducendum argumentum ex prænomine (*Marce*), quod in multis manu scriptis habetur; nam in aliis præfertur *Lucius*. Vetusti quidam scriptores et grammatici Senecæ (utrum designent, incertum) Medeam, Troades, *Herculem furem*, Hippolytum et Thyestem adsignant; ex quibus Troadas, Hippolytum et Medeam L. Annæo Philosopho attribuit Daniel Heinsius. Troadas tragœdiam *divinam* appellat: omnium antiquissimam Hippolytum iudicat, propter æqualem puramque dictionem. Rursum idem *Herculem furem*, Thyestem, OEdipum et Agamemnona M. Annæo Senecæ adscribit. Longe aliam Lucii et Marci scribendi rationem opinatur: Character utriusque, inquit, ut et sermo multum distat. Marci enim plus declamatorium habet. Quæ res ita plana est, ut si nihil præter prologum Medæ, aut Troadum, et Herculis furentis exstaret, non unius esse auctoris iudicaturi fuerimus. Marci sæpe breves et concisæ videas periodos; idque acuminis causa. Lucii pauciores *ἀνταρθεῖ* habent, et antiquitatem magis sapinnt... In Lucio non raro tota oratio instruit, in Marco sæpius gnômæ tantum iuseruntur. Choros excipio. Jam locorum major supellex in Lucio; quæ res mire antiquitatem sapit, etc. Lipsius, in epistola quam ad Raphelengium de iisdem scribit, Troadas, ab Heinsio tantopere laudatas et a Scaligero pro *principio latinarum tragœdiarum* habitas, ut ab inertis et ignobili auctore conditas despiciat. Heinsius Thebaida *Declamatoris fabulam* esse iudicat. Lipsius contra sic eam omnibus numeris absolutam æstimat, ut *ad Augusti ævum referendam* pronuntiet. Quamvis in hac parte iudicium ejus claudicat, mihi tamen videtur propius ad veritatem opinionis summa accessisse. Postquam magnis laudibus Medeam et Thebaida extulit, hæc adjicit: « In aliis virtutes video, sed non sine mixtura vitiorum.... Sonus in iis et granditas quædam tragica, fateor; sed nonne affectatio sæpe et tumor? verba et dictio au usquequaque electa? Jam sententiæ probæ, acutæ, interdum s'il miraculum: sed nonne sæpe et sententiolæ? i. e. fractæ, imputa quædam dicta, obscura aut vana, quæ ad aspectu blandiantur, excussa moveant risum: nec enim lumina, sed scintillæ sunt; nec veri fortesque ictus, sed, ut in somnio, parvi et vani conatus. Quas tamen ipsas crebro nimis et ad fastidium iuculcat, nec invenit, sed arripit; non tam sua fortasse quam ævi culpa, cui scholasticum et declamatorium hoc genus ita placuit, ut *aperum omnium, Fabii verba sunt, solam virtutem sententias putarent.* »

(1) Arbitratur Lipsius plerasque earum L. aut M. quidam Senecæ at-

Sed quodcumque ex ea demum investigatione colligi possit, omnibus, excepta Octavia (1), tragœdiis inest idem ingenii color, quo universas ab uno conscriptas, aut saltem ex eadem scribendi ratione natas arguitur. Communes eunctis virtutes, communia vitia, ut quæ ex eodem fonte fluxerint, id est, ex eadem temporum et ingeniorum inclinatione.

tribuendas, qui nec Philosophus nec Rhetor sit, et qui Trajani ætate vixerit; Medeam contra a Philosopho scriptam; Thebaida forsân Augusti sæculo æquævam; Octaviam denique, rudem fabulam (*verbere excipiendam errditorum, non plausa*), nulli superiorum posse assignari. Opinatur *Brumoy* non supra fidem forsân aggressurum, si quis universas ab uno conscriptas approbare voluerit (*Théâtre des Grecs*, tom. IV, p. 159, *édit. nouv.*). Mihi quædam liceat super ea re, quamvis non inter se juncta, referre. Thyestem et Herculem furem ab eodem auctore scriptas probavit firmisimè argumentis *Lessingius*, in *Theatr. Biblioth.* tom. II, p. 108. Qui scripsit Thyestem, idem et *Troas* scripsisse mihi videtur, in utraque tragœdia descriptionibus eundem in modum aggestis contextique. Inque nonnulla hinc et inde similia occurrunt. Conf. *Troad.* 109. *Thyest.* 724. *Troad.* 234. *Thyest.* 746. Item de *OEdipo*. Cæterum *Troas* non inflatè mihi et turgidè sunt, quam singulæ tragœdiæ, quas *Heinsius*, propter ampullas, Rhetori *Seuæcæ* attribuit. De *Troas* initio sic dicit *Boileau*, *Art Poët.* ch. III:

Que devant Troie en cendre Hécube désolée
Ne vienne pas pousser une plainte ampoulée,
Ni sans raisons décrire en quels affreux pays
Par sept bouches l'Euxin reçoit le Tanais.
Tous ces pompeux amas d'expressions frivoles
Sont d'un déclamateur amoureux de paroles.

In *Agamemnone* declamatio ita vitiosa sæpius est, ut cum prope habueris pro insuavi quadam *Thyestis* imitatione. Quemadmodum in hoc umbra *Tantali*, sic in illo proloquitur umbra *Thyestis*, gaudetque sceleribus quæ patratura est *Atræi* domus. Quæ inepte effutit, partim ex *Thyestæ* depromuntur. Conf. 16-24 cum *Thyest.* 6-14: v. 8 cum *Thyest.* 657. — *Brumoy* (*Théât. des Grecs*, tom. IV, pag. 159, *édit. nouv.*) *OEdipum* quoque *Herculem* *Thyestis* auctori adsignat.

(1) Hæc tragœdia, in qua exhibetur *Nero* uxorem repudio dimittens (vid. *Tacit. Ann.* XIV, 60) et suis partibus fungitur *Philosophus* *Seuæcæ*,

Poesis apud Romanos sese eloquentiæ adjunxerat. Antequam Græcorum artes noscerent, jam nonnullos facundiæ laude excellentes habuerant; at postquam illæ Romæ demum invaluerunt, dicendi facultas ad summum ascendit. Ex omnibus Græciæ opibus, ea videntur sibi primum vindicavisse Romani, quæ ad efficiendum et instruendum oratorem prodessent (1). Hac via apud eos progressæ sunt litteræ. Unde factum est, ut tamdiu solummodo sinceritatem retinuerit poesis, quamdiu suam auctoritatem dignitatemque servavit eloquentia. Tanta scilicet alteri cum altera intercedebat conjunctio, ut poesis latina, etiam quum maxime floruit, habitum quemdam oratorium omnino exuere non potuerit.

Occidente igitur eloquentia, occidit et poesis; quod jam in celebratissimo illo Augusti sæculo evenit, quo nullus coepit inclarescere paulo insignior et sani judicii poeta (2). Erraret enim, si quis decus et fortunam eloquentiæ æstimare vellet ex scholarum numero, ubi oratoriæ artis præcepta ediscebantur; quæ quidem mirum in modum tunc præsertim multiplicatæ sunt, quum vox eloquentiæ in gravissimis reipublicæ deliberationibus non jam audiretur. Præceptores discipulorum aut auditorum suffragia sibi conciliare studebant (3), quod assequi nonnisi juvenili quodam dictionis cultu pote-

videtur *cento* quidam fuisse Tragediarum Senecæ adscriptarum; sed inter eas opera minime debet numerari. In ea distincte significatur (v. 732) nex illa Neronis ab ipso sibi illata, ut debita pœnæ se eriperet.

(1) Tullius, quum in oratione pro Archia poeta, cap. 6, studia litteraria quibus vacat excusare velit, eis eloquentiam foveri causatur: « Atque hoc adeo mihi est concedendum magis, quod ex his studiis hæc quoque crescit oratio et facultas, quæ quantacumque in me, nunquam amicorum periculis defuit. »

(2) Virgilius quidem, Horatius et Varius imperante Augusto florebant; sed superiora ætate instituti et ad poesiū accincti fuerant.

(3) Describit vivide Quintilianus (Inst. II, 2, 9-14) quomodo sese gerere, vel inter se, vel erga præceptorem, solerent qui declamationi studebant.

rant; nec ea res minus, quam mutata reipublicæ forma, non solum eloquentiam corrumpit, sed publicum, ut ita dicam, iudicium, quum in istius generis scholis instituerentur quicumque vel genere, vel divitiis valerent. At quemadmodum, liberæ temporibus civitatis, ne intumesceret eloquentia, hoc ipsum obstiterat, quod illa in publicis rebus agendis utebantur Romani, sic ipso fori usu tunc additæ orationi ampullæ. Ubi studia latius propagata sunt, ait scriptor egregius, cujus non ipsa omnino verba, sed sententiam afferimus (1), arctior visa est prisca disciplinæ ratio. Novis et exquisitis eloquentiæ itineribus opus esse existimatum est, per quæ orator fastidium aurium effugeret. Illa dicendi copia qua prius gaudebat Ciceronis, Hortensii, Cæsaris eloquentia, jam nihil, quo sese effunderet, habuit in novo negotiorum genere, quæ tunc publice agebantur; et iudices oratorem a proposito digredi ausum admonebant

(1) Auctor dialogi de causis corrupt. eloq. cap. XIX-XX: « Novis et exquisitis eloquentiæ operibus opus est, per quæ orator fastidium aurium effugiat... Iudices oratorem alio transgredientem revocant et festinare se testantur.... Præcurrit hoc tempore iudex dicentem; et nisi aut cursu argumentorum, aut colore sententiarum, aut nitore et cultu descriptionum invitatus et corruptus est, aversatur dicentem. Vulgus quoque assidentium et affluens et vagus auditor assuevit jam exigere lætissimam et pulchritudinem orationis. Jam vero juvenes... referre domum aliquid illustre et dignum memoria volunt; traduntque invicem et sæpe in provincias et colonias suas scribunt, sive aliquis arguta et brevi sententia effulsit, sive locus exquisito et poetico cultu enituit. Exigitur enim jam ab oratore etiam poeticus decor ex Horatii et Virgillii et Lucani sacris prolatus. » Non recte quisquam obijciat ætatem carpi paulo posteriorem. Sani enim iudicii fieri inclinationem, et quibus ea subrepat causis, non primo statim initio intelligitur; præsertim, si quæ invalescunt vitia speciosum aliquid et splendidum præ se ferant, quæ foret declamatoria poesis, aut poetica declamatio. Tunc quidem necesse est, ut malum prius multum procedat, quam caliginem quisquam excutiat. Quod igitur animadverti et reprehendi ultimis sæculi annis cœpit, medio sæculo, non ita palam, sed existisse tamen videtur.

se non ideo consedissee, ut vana et supervacua audirent. Itaque cogebatur orator argumenta sua quam celerrime percurrere, aut sententiarum descriptionumve nitore et cultu iudicum animos trahere. Instabiles et vagi auditores majorem oratoribus cupidinem injiciebant, ut in singulis orationis partibus enitescerent. Juvenes praesertim, quibus his etiam temporibus eloquentia curae erat, breves et acutas orationum sententias excerpabant, quas non Urbi solum, sed et provinciis traderent. Eadem diligentia loca sectabantur poesi cognata: nam ornamenta poetica in soluta oratione quaerebantur; et tunc imprimis placebat orator, quum Horatii et Virgilii et Lucani sacraria diripuerat.

Quum ita saperent Romani, quo tempore scriptae videntur tragodiae Senecae adscriptae, quam ad rationem illae aestimandae sint, satis patet. Fuere quos sua opinio ita decepit, ut eas Graecorum tragodiis non aequarent solum, sed et anteponebant. Verum portento propius fuerit, si qua aetate in pravum adeo deflexerat ars illa unica quae studiose colebatur, communi vitio caruisset poesis, hactenus eloquentiae consociata.

Senecae poemata (quae sic appellabimus brevitatis causa) tragodiarum quidem nomen et exteriorem formam usurpant; sed nihil aliud per se fuisse videntur quam rhetoricae quaedam exercitationes, scenae nequiquam destinatae. Non sine emolumento oratori esse poterat, ad artem suam feliciter excolendam, si poesi dramaticae assuesceret, et in ea quid posset experiretur. Neque haec rhetoribus ommissa cura. Saepe in scholis tractanda proponebantur, quae vel ex propriis tragicarum fabularum argumentis desumpta fuerant, vel ad illarum imitationem efficta (1). Sed ex his

(1) - Sint ergo et ipsae materiae, quae finguntur, quam simillimae veritati. Nam magos, et pestilentiam, et responsa et saeviores tragicis novercas aliaque adhuc magis fabulosa frustra inter sponiones et interdicta quaeremus. Quid ergo? nunquam haec supra fidem, et poetica (ut vere dixerim) themata, juvenibus pertractare permittemus, ut expatiuntur

exercitationibus ad condendas uno contextu tragœdias facile ducebantur juvenes, non alio tamen quam rhetoricæ artis respectu.

Potuit et aliud adhiberi, quod in veris orationum vel disputationum retractandis argumentis fieri solebat. Quemadmodum enim materia declamationum ponebatur, quam olim celeberrimus aliquis orator tractaverat, sic, in his poeticis et rhetoricis exercitationibus, cum tragicis veteribus certatio quædam, ut verisimile est, instituebatur. Eundem fere utraque res exitum habuit. Orator, aut poeta, qui primus argumentum occupaverat, minimas materiæ partes et quasi frustula successori relinquebat; et quo majore ingenio et sagacitate inclaruert, eo certius existimabatur quæ præcipua et meliora erant præripuisse. Frangitur autem magis quam intenditur animus (1), dum nititur et contendit ut eadem novis verbis proferat: verum et naturalem animi impetum excipit ardor quidam arcessitus; sublimitatem decoremque, inflata quædam tumidaque magniloquentia et frigida arte compositæ orationis argutiæ.

Si Senecæ tragœdias ita conditas fuisse arbitremur, ut singula congererentur quæ splendidis acutisque sententiis, amplis descriptionibus liberisque declamationibus serendis occasionem darent, eas hoc ornamentorum genere non carere fatendum, quæ auctores, quo scriptæ sunt sæculo, avidius sectabantur. Omnia ad perstringendam lautis et copiosis descriptionibus animorum aciem, ad capiendas congestis sententiis mentes, et vario rhetoricorum artificio-

et gaudeant materia, et quasi in corpus eant? Erat optimum." (Quintilian. II, 10, 4.) Conf. dial. de Causis corrupt. eloq. cap. 35. Petron. cap. 1. Idem testatur Juvénalis, Sat. VII, v. 150:

Declamare doces, o ferrea pectora Vetti,
Quam perimit sævos classis numerosa tyrannos.

(1) Wolf in Proleg. ad Demosth. orat. adv. Lepin. p. 39.

rum apparatu percellendas accommodantur; minime autem ad movendas; quod quum tragœdiæ proprium sit et præcipuum, neutiquam tamen curavisse Seneca videtur. Hoc enim inter rhetorem et poetam differt, ut ille, cæteris neglectis, sibi tantum et ingenio suo admirationem quærat; hic contra id unum spectet, ut animos legentium spectantiumve ipsa fabula detineat, scriptoris et ejus ingenii oblitos. Nemini dubium esse potest, in tragœdiis Senecæ rhetoricam industriam præsertim spectari: unde sæpe fit, ut ingenium ejus simul laudare, et dramaticam compositionem severius notare cogamur.

Non igitur eum dramaticæ artis ignarum fuisse, sed ad finem quem sibi proposuerat respiciendum putamus, ut omnino intelligatur, cur tam frequenter ea neglexerit, quæ ad similitudinem veri servandam et promovendos tragicos affectus necessaria videntur. Aliquid in texendis fabulis plerumque claudicat. In unum singula male coeunt; et quæ in singulis tragica occurrunt, admiratione quidem aut terrore, sed numquam tencriore motu animos implent. Monologiæ, narrationes descriptionesque prolixæ sunt et enormes; omniaque in eis, nulla propositi habita ratione, rhetoricis ornamentis cumulatim onerantur. Nulla rerum quæ eveniunt apta præparatio: sejunctæ scenæ et nullo vinculo connexæ: superveniendi aut egrediendi causæ personis numquam satis observatæ. Hæc omnia pro supervacuis omittit poeta, quippe qui alio tendit ac nititur. Immo fieri potuit, ut ad assequendum quod sibi proposuerat, non parum profuerit quædam ex industria negligi. In rhetoricis exercitationibus, assiduo conatu opus erat, ut quam maximo semper sui specimine ingenium splenderet: necesse videbatur, unamquamque scenam, unumquodque fere verbum admiratio et stupor sequerentur. Inde in toto opere, a capite ad calcem, eadem dicendi contentio. Nusquam, nisi fors ita tulerit, explicantur agentium mores inge-

niumque, nusquam cupiditates apte adhibentur, nusquam crescit exspectatio continua rerum gradatione.

Omnia, repetam enim, in his tragœdiis ad injiciendam admirationem, minime autem ad movendos animos videntur accommodata. Huc spectat rerum, personarum, dictionis compositio. Multa supra naturam, contra naturam nonnulla: color scribendi plerumque fucatus. Duæ tantum tragœdiarum species, vel horrentes umbras, vel scintillantia lumina præferentium.

Quæ Senecæ tractata sunt argumenta, jam in scenam protulerant græci poetæ; et in plerisque suis fabulis habuit, quos imitaretur: quumque illorum opera nec nobis exciderint, ex ipsa comparatione possumus colligere, quibus approbatur nos de tragicis Senecæ virtutibus recte sensisse. Ut æquius juxta et efficacius agamus, varia omnino et diversi generis asseremus exempla.

Initium ducetur ab Hippolyto, quem Noster ex Euripidis tragœdia effinxit, una inter ejus absolutissimas. In græco dramate inducitur Hippolytus, dum redit e venatione floreamque corollam aræ Dianæ pro domo exstructæ imponit. Proxima Veneris ara illi neutiquam advertitur. Ab uno comitum admonitus, ne cultum deæ velit omittere, id in occasione arripit, ut palam profiteatur quanto in contemptu eam habeat, quæ noctu tantum colitur. Scena brevis et summe operis accommodata (1); sed quæ latino poetæ humilior videatur. Hippolytus igitur in Seneca exhibetur

(1) Si quis de hac scena pro nostri temporis æstimatione judicium facere voluerit, ea forsitan videbitur supervacua: non enim in illa magis ingenium et affectus Hippolyti declarantur, quam in sequentibus, aut in ipso prologo. Sed, ut suum Euripides propositum assequeretur, Hippolytus amoris deam statim ab initio ferocioribus insectaretur verbis oportuit. Ferocitas illa, quanquam et virtuti juncta, et ab ea, ut ita dicam, orla, non culpa carere autiquis videbatur: unde in ea tragœdia hac eladis causa premitur Hippolytus.

cum multis in venationem exiturus, et venandi munera suis partitur. Eos scilicet in cunctas Atticæ partes dimittit, se geographiæ ac mythologiæ scientissimum hoc initio professus. Locorum naturam et singula venatici laboris poeticis coloribus describit, atque in fine Dianam prece adorat, sed grandioribus quam apud Euripidem verbis. Quid de amore sentiat nihil significatur; at, peracta prece, Hippolytum excipiunt Phædra et ejus nutrix.

Scenam orditur Phædra longissimo de Thesei infidelitate conquestu (1), qui infernas adiit sedes, ut illicitæ libidini satisfaceret. Sed multo magis miserum queritur amorem, quo intima torquetur :

Juvat excitas consequi cursu feras,
Et rigida molli gæsa jaculari manu.
Quo tendis, anime? quid furens saltus amas?
Fatale miseræ matris agnosco malum.
Peccare noster novit in silvis amor.
Genitrix, tui me miseret : infando malo
Correpta, pecoris efferi sævum dncem
Audax amasti : torvus, impatiens jugi,
Adulter ille, ductor indomiti gregis;
Sed amabat aliquid. Quis meas miseræ deus,
Aut quis juvare Dædalus flammæ queat?

Jam ex his patet non eundem esse in græco et in latino poeta Phædræ amorem; ntpote in illo divinitus immissum, et infelici Phædræ pectori, ut venenum quoddam, injectum. Phædra suum agnoscit scelus, et nihil omittit, ut turpe jugum excutiat; postquam autem se frustra contendere intelligit, tunc mori statuit celatumque amorem secum abolere. Sed quod omnibus occultum esse velit, cogitur tandem confiteri, eliciente arcanum nutricis pietate; qua

(1) Hoc videtur ab altero Euripidis Hippolyto assumptum, qui designabatur nomine Ἰππολύτου καλυπτομένου. Namque Phædra ibi querebatur se flagitiosis Thesei amoribus ad insanum ardorem propulsaam.

quidem in scena præclarissime pugnant et luctantur hinc verecundus pudor, illinc violenta et sui impotens cupiditas. Vid. Euripid. Hippol. v. 337 et seqq. in quibus non tam aperit amorem, quam maternæ sortis miseratione innuit. Hoc tantum significat, se quoque desperato amore torqueri; et in ea recordatione parumper commorata, sororis fatum eodem consilio miseratur. Nullam delicatiori stylo scenam descripsit Euripides. Quanto asperius et indecentius Seneca, apud quem Phædra, nulla quidem de causa, sed ultro et quasi libens in sorte genitricis Pasiphaes hæret commemoranda, eamque felicem profitetur, quod, quæ nefarie moliebatur, assecuta fuerit!

Videtur romanus rhetor græcam Phædræ imaginem, ut quæ magna lineamentorum specie et excitatori colorum luce careat, fastidivisse. Pro feminea igitur natura, qua efficitur, ut ejus vel nocentis, quasi vis quædam cælestis impulerit, misereamur, masculam indidit audaciam, quæ, effrenata quo rapit cupiditas, sequitur, ad id unum intenta, ut furorem expleat. In græco poeta Thesei uxorem conatur nutrix verbis erigere, desperatione amentem lethumque sibi minitantem: culpam in Venerem transfert, cujus numini non resisti posse asseverat. Romanus contra, mutatis partibus, nutricem inducit Phædræ amoris adversantem, Phædra eum posse edomari negante; quo datur longis sermonibus, descriptionibus splendidis, acutisque accersendis sentiis occasio. Post diuturnam concertationem, Phædra, conversa ex inopinato mente, pudori suo parcere et mori statuit: quod ex industria, ut videtur, affingit, nutricem in sententiam suam hac doloris significatione tractura. Saltem ita se res habet, decernitque nutrix Hippolyti animum aggredi amoris inexpugnabilem.

His diversissimis itineribus, quo cuique pervenire destinatum, pergitur. Græcus pudoris cupiditatisque certamen, Romanus cupiditatis contra vim externam pervicacis con-

tentionem depingit. In illo Hippolyti animus nutrix pertentat scrutaturque, insciente Phædra, quæ, quum superveniat, ultima colloquentium verba excipit, cognoscitque spem juxta et honorem sibi periisse. Scenæ quibus ea continentur, ita sunt dimensæ, ut nihil redundet. Seneca cursum circumducit, sed quo facilius in descriptiones declamationesque, quibus gaudet, incidat. Exhibetur Phædra toro reclinis, amictusque describit, quibus se gratiorem Hippolyto fore arbitratur :

Removete, famulæ, purpura atque auro illitas
 Vestes : procul sit muricis Tyrri rubor,
 Quæ fila ramis ultimi Seres legunt :
 Brevis expeditos zona constringat sinus.
 Cervix monili vacua ; nec niveus lapis
 Deducat aures, Indici donum maris.
 Odore crinis sparsus Assyrio vacet :
 Sic temere jactæ colla perfundant comæ
 Humerosque annulos ; cursibus motæ citis
 Ventos sequantur : læva se pharetræ dabit ;
 Hastile vibret dextra Thessalicum manus.
 Talis severi mater Hippolyti fuit.
 Qualis, relictis frigidi Ponti plagis,
 Egit catervas, Atticum pulsans solum,
 Tanaitis, aut Mæotis, et nodo comas
 Coegit emisitque, lunata latus
 Protecta pelta ; talis in silvas ferar.

Illa quidem descriptio, quemadmodum vel in epico carmine, propter singula minutatim recensita, prolixior subtiliorque videretur, ita loquenti Phædræ attributa, iners est omnino et insuavis. Quis satis fore non existimet, si spectantibus ea scæ ostenderit, ut sigillatim enarrat, vestitam, aut paucis saltem quem eligat cultum indicaverit ? Talia destinantem scenæ merito Senecam fastidiremus, qui in vitium imprudens lapsus fuerit, tironibus etiam facile notandum. Quid enim apertius, quam feminam violenta cupiditate exagitata, et decretorium aliquid jamjam ausu-

ram, suimetipsius descriptionem in tenuissimis usque persequi non posse?

Postquam Phædra se pro descriptione ornatam spectantibus exhibuit, egreditur scena, manente nutrice et Hippolytum exspectante. Quem venientem longa excipit oratione, in qua sæpe usurpatam tritamque sententiam, non sine magno artis dialecticæ apparatu, explicat, juventute fruendum et præcipuum esse in amore juventutis fructum. Hippolytus, eodem usus dicendi genere, longiori etiam oratione nec minus poeticis coloribus, venaticæ vitæ præstantiam adumbrat. Aliud deinde, commune vulgatumque, suscipit verbis amplificandum: contendit enim statim atque homines sylvas relinquere, irrupisse scelera, omnibusque malis initium a feminis datum. Vix inter se cohærent sententiæ; et satis apparet laboravisse et exsudasse poetam, ut diffusum eloquentiæ suæ tenorem ad poesis dramaticæ normam redigeret.

Mox ad sequentem scenam revertar, in qua Phædra animi sensus aperit Hippolyto. Satis erit ad assequendum quod mihi nunc destinatum est, si quædam ex ejusdem tragædiæ fine excerpta afferam. In utroque poeta, falsa novercæ criminatione Hippolytus premitur, sed aliter in altero. Eum in scenam referri morientem græco placuit, et a Diana purgatum, insontem Theseo approbari: quæ quidem adeo suaviter adumbrantur, ut innocentis Hippolyti et pœnitentis patris aspectu valde permoveantur animi. Seneca autem, qui mavult ipse loqui, non Hippolytum quidem (1), sed membra ejus misere discerpta in scenam reducit, a famulis

(1) Forsan et in Euripidis Hippolyto καλυντομένην afferebatur in scenam velatum Hippolyti corpus (vid. Musgrav. de fragm. Euripid. Alias alii sic inscriptæ tragædiæ causas afferunt). Constat saltem non potuisse græco poetæ innumera illa placere, quæ proferre palam Seneca non dubitavit.

ægre collecta. Quæ postquam ante pedes Thesei aggesta sunt, exclamat ille :

Hippolytus hic est? crimen agnosco meum.
 Ego te peremi : neu nocens tantum semel
 Solusve fierem , facinus ausurus parens ,
 Patrem advocavi : munere eu patrio fruor.
 O triste fractis orbitas annis malum !
 Complectere artus , quodque de nato est super ,
 Miserande , mæsto pectore incumbens fove.
 Dissecta genitor membra laceri corporis
 In ordinem dispone , et errantes loco
 Restitue partes. Fortis hic dextræ locus ;
 Hic læva frenis docta moderandis manus
 Ponemla. Lævi lateris agnosco notas.
 Quam magna lacrymis pars adhuc nostris abest !
 Durate trepidæ lugubri officio manns ,
 Fletusque largos sistite arentes genæ ,
 Dum membra nato genitor annumerat suo ,
 Corpusque fingit. Hoc quid est forma carens ,
 Et turpe multo vulnere abruptum undique?
 Quæ pars tui sit dubito , sed pars est tui.
 Hic , hic repone , non suo , at vacuo loco.

Quum adeo horrenda sit hæc scena et inusitatæ immanitatis , quis credat eam ideo scriptam , ut spectanda proponeretur?

Quenadmodum in Hippolyto Seneca indolis illius vere femineæ imaginem consulto removit , quam jam adumbraverat mollissimus tenerrimusque poetarum Euripides ; sic in OEtæo Hercule , Dejaniræ personam , unam inter insigniores quas Sophocles descripsit , omnino deformavisse videtur , ut rhetoricam exercitationem adjuvaret. Quod in Sophocle acerrimum est et violentissimum , invalidum et enerve existimavit romanus declamator : vehementioribus illi affectibus opus fuit , ut colores suos pleniori stylo profunderet : Dejaniram igitur , quæ patientius agit in Sophocle , insana furentem zelotypia exhibet.

Quædam ex Senecæ tragœdia afferam, quibus approbetur quantopere a græco poeta se removeat, veroque ablegato tragœdiæ robore, splendidam tantum sublimitatem sectetur. Vix Dejanira captivam Iolen conspicit, sævo uritur dolore, quem nutrix his depingit versibus:

Ut fulsit Iole, qualis innubis dies,
Purpure claris noctibus sidus micat,
Stetit furenti similis, ac torvum intuens
Herculeæ conjux, feta ut Armenia jacens
Sub rupe tigris, hoste conspecto exsilit,
Aut jussa thyrsus quætere, conceptum ferens
Mænas Lyncæum, dubia quo gressus agat,
Hæsit parumper: tum per Herculeos lares
Lymphata rapitur; tota vix satis est domus.
Incurrit, errat, sistit: in vultus dolor
Processit omnis.

Quum hanc descriptionem aliquantum extendit, ipsa venit Dejanira, nova et inaudita infido conjugii supplicia imprecans:

Quaménique partem sedis ætheræ premis,
Conjux Tonantis, mitte in Aleidem feram,
Quæ mihi satis sit. Si qua fœcundum esput
Palude tota vastior serpens movet,
Ignara vinci: si quid excessit feras,
Immane, dirum, horribile, quo viso Herenles
Avertat oculos, hoc sinu immenso exeat.
Vel si feræ negantur, hanc animam precor
Converte in aliquid: quodlibet possum malum
Hæc mente fieri. Commoda effugiem mihi
Parem dolori: non capit pectus minas.
Quid excutis telluris extremæ sinus,
Orbemque versas? quid rogas Ditem mala?
Omnes in isto pectore invenies feras,
Quas timuit: odiis accipe hoc telum tuis.
Ego sum noverca: perdere Aleidem potes.
Profer manus quocumque. Quid cessas dea?

Utere furente. Quod jubes fieri nefas?
 Reperi. Quid hæres? ipsa jam cesses licet,
 Hæc ira satis est.

Eas frigidas declamationes ulterius persequitur, et, quasi furore suo gaudeat, se ipsa ad accendendas iras exstimulat, si earum ardorem vel tantulum imminui judicaverit. Vult impense nefas patrare; et interrogante nutrice: *Perimes maritum?* respondet, *Pellicis certe mee.*

Eo gravius peccant, quarum aliquid speciminis dedimus, declamationes, quod nihil omnino efficiunt. Furor iste immodicus non plus proficit quam Sophocleæ Dejaniræ patientia. Postquam enim omnes audendi sceleris modos ordine recensuit, decrevitque Herculem de medio tollere, hoc meminit quod arcana vi potentissimum a Nesso accepit, et uti statuit, ut sibi amorem conjugis, si possit, reconciliet. Eadem sequuntur, quæ in Sophoclis tragœdia; sed ubi audit Dejanira quam intulerit pestem venenata vestis, rursus in furias agitur, accidisse indignata, nec ipsa auxiliante, quod priore voto occupaverat. Ut in græco poeta, sed apparatus jactantiusque, se interimit. Hæret enim dubia, quam satis horrendam necem sibiinet ipsa inferat. Nunc per artus suos ensem exigere, nunc ab ætherea rupe ferri placet, ut partem sui omne saxum retineat, et totum montis latus suo rubeat sanguine. Denique illi in mentem venit unam non satis fore mortem. Gentes igitur adesse jubet terrarumque orbem universum, ut saxa et incensas faces jaculentur (1).

(1) In cæteris tragœdiis similis invenias. Quum agnovit scelera OEdipus, se occidere statuit; sed unam simplicemque mortem non satis fore existimat:

Iterum vivere, atque iterum mori
 Licet: renasci semper, ut loties nova
 Supplicia pendas. Utere ingenio miser.

Si in femina ita efferatur impetus animi, quo declamatorii furoris progredietur virilis ardor? qualis erit rabies Herculis, ita bacchante Dejanira?

Mihi constat, neque aliter existimatuos opinor quicumque Sophocleum opus legerint, a græco poeta Dejaniræ dolorem ita fuisse temperatum, ne Herculis ærumnas in majus augere cogeretur, aut colorem corrumperet, qui, ut pulchræ tabellæ, sic pulchro poemati modestius affundi debet. Tanta humanitas, in Trachiniis, quanta magnitudo, Herculi attribuitur. Doloris sui sensu non caret, nec abstinere questibus: ubi vero se premi oraculo cælesti intelligit, semetipsum adhortatur, et tolerantius cruciatus patitur suos. Apud Senecam, furit et se effert superbius. Illic in verbis ejus sublimitas, et inaffectedæ eloquentiæ robur: hic effusus extra modum tumor, et quædam rhetoricæ declamationis intemperantia.

Abunde probant quæ attulimus exempla longe inferiorem in exprimendis affectibus substitisse latinum tragoediarum scriptorem, neque vel æmulum Græcorum haberi posse, qui aliud omnino atque illi sequatur. Studuisse enim videtur, ut personas suas enormi proceritate attolleret, et veri fines, intra quos tam felici cura illi sese continuerant, consulto excederet (1). Pauca tantum, et eadem singula

(1) Nemo vir majori audacia, ferocitate et superbia exultat, quam Megara in Hercule furenti. Lycum nuptias offerentem non modo dedignatur; sed acerba superaddit convicia, quamvis multa habent et sibi et liberis metuenda. (V. 380-397.) Vim Lyco minitanti respondet: *Cogi qui potest, nescit mori*. In Troadibus, non secus moritur Polyxena atque gladiolor, qui adversarios simul et moriæm contemnit (v. 1151):

Andax virago ooo tulit retro gradum;
Conversa ad iectum stat troci vultu ferox.
Tam fortis animus omnium mentes ferit.
Novumque monstrum est, Pyrrhus ad cædem piger.
Ut dextra ferrum penitus exarta abdidiit,

sparsaque, ab intimo et genuino sensu fluxere : si ad rerum summam attenderis, cuncti videntur affectus, dum e pectore in os prodeunt emittendi, in vapores, ut ita dicam, solvi, quo latius turgescunt, eo minus ponderis habituros. Plenumque apud Senecam affectus cupiditatesque ita loquuntur, ut semet esse negent.

Quamvis hoc unum sufficiat, ne possit Seneca cum Græcis de palma contendere, est tamen et aliud, quo ei antecellant. Itaque parte quam adhuc exploravimus egressi, quæ sit ejus in inveniendis disponendisque rebus solertia, servata cum Græcis collatione, perpendamus.

Dispositio fabulæ in Sophocleo OEdipo a criticis, ut imitatione dignissima, jure laudata est; OEdipus omnibus antiquitatis, quæcumque exstant, tragædiis facile hac laude præstat. Tractavit eandem fabulam Seneca : sed quum in componendis rebus quædam emendare non dubitaverit, ex his ipsis certe poterit colligi, quid judicii et doctrinæ habuerit, quatenus in illo tragica facultas spectetur. Quod quidem diligenter ponderatum ad æstimationem de poetico illius ingenio faciendam plurimum conferet.

OEdipi latini expositio duabus primi actus scenis continetur. Neque usus est poeta notabili Sophoclis arte, qui,

Subitus recepta morte prorupit cruor
Per vulnus ingens, nec tamen moriens adhuc
Deposuit animos : cecidit, ut Achilli gravem
Factura terram, proma, et irato impetu.

Hæc extrema declamatorem produnt, dum contra in Euripide notissimum illud, καὶ θνήσκουσ' ὅμως πολλὴν πρόνοιαν εἶχεν ὑστέρις πρὸς τὴν (Tum quoque jam moriens, ne non procumbat honeste, Respicit. Ovid. Fast. II, 833), poetam declarat veræ naturæ et iugentis splendide femine feliciter imitatore. Immo Seneca stoicam illam superbiam, quæ virum quidem decet, sed perraro in feminam apte cadit, puero Astyanacti induit, qui solus non flet in silentium turba, et sponte desilit in media Priami regna (v. 1102).

dum Thebanos inducit suam ab Oedipo salutem efflagitantes, manifestius quid hoc dramatis initio agatur declarat, spectantium animos ad exitum fabulae præparat, et statim ostendit quanto amore Oedipum prosequantur Thebani, quantasque spes in illo reponant, ipso nesciente se pestem urbi afflavisse. Contra in Annæo, Oedipus longissima oratione rem aggreditur, quæ quidem quo spectet difficile dictu est. Describit enim miserrimam urbis vastitatem, et quibus de causis Thebas migraverit, enarrat; oraculum præcipue, nec summam, commemorat, quo sibi prænuntiatum est, se violentas manus illaturum patri et conjugio matris fruturum: licet sibi innocens ipse videatur, metuit tamen ne quid mali accidat, nec dubitat quin ipse corruptionem cæli secum invexerit. Optat mori, et fugere, *vel ad parentes*, destinat.

Quum ita in prologo semetipsum criminetur Oedipus, tota fabulae vitiatur dispositio. Enodatur fere αἰνυµα statim ab initio, quod tanta solertia iudicioque paulatim explicat Sophocles, et quid ferat oraculum, quo pestis auctor arguitur quicumque Laium occidit, fit palam omnibus, simul ac auditum est.

Quam veris parum similes sint Oedipi sensus hic rursus notare non operæ pretium existimo. Quid enim naturæ tam adversum esse potest, quam si quis, cui scelus quidem minantur Superi, sed nihil, ut id caveret, omissum est, se innocentissimum tamen, propter hanc solam deorum comminationem, et aeris vitiatorem ipse declaret, et exitialem populis, quos singulari amore et summa regit prudentia?

In Senecæ, ut in Sophoclis, tragædia, missus est Creon, qui Apollinis oraculum consuleret; verum hoc in græco poeta expresse denuntiatum est, ut quod ad rem agendam non parum momenti sit habiturum; in latino, uno tantum versu (v. 109) et quasi obiter memoratur. Redux Creon jubere deum nuntiat, ut mors Laii expiatur. Quis fuerit

regis pereemptor rogante OEdipo, describit Creon et emissi oraculi apparatus, et sacerdotis furorem, et multa alia quæ animos vana rerum ambage tenent et fatigant. Tandem quæ subjecit Pythia referuntur, interpretationem oraculi adiutura. Designatur minime dubiis verbis OEdipus: profugus et hospes appellatur: dicitur regis cæde madere et conjugio parentis pollui. Hæc sane ulterius quæri prohibeant, et tragediam secundus actus claudat, nisi poetæ placuisset densissimam OEdipi animo caliginem offundere. Quid enim ille magis debuit, quam Pythiæ verba cum oraculo, quod ipse modo minutatim memoraverat, componere?

At Annæanus OEdipus nec sacerdotis verba, nec factam a Creone loci descriptionem, quo interfectus est Laius, videtur attendere. Attamen ea descriptio tanta adumbratur cura, ut potuerit statim OEdipus viæ meminisse Delphos ducentis, qua senem olim occiderat. Quo demum pacto hoc explicari, aut excusari queat, nisi in scribendis tragiædis semet semper ipsum, fabulam numquam Seneca respexerit?

Mirum magis ac magis, dum scenæ scenis adduntur, quam sedato et obliuio sit OEdipus animo. Tiresias, qui recte in græco poeta certis accitur jussis, arcanum oraculi sensum excussurus, apud Nostrum non advocatus colloquentibus intervenit, haud nescius tamen quid modo acciderit. Quantum in Sophocle ad rem conferat, adesse Tiresiam, et oraculum ne interpretetur recusare, et exprimi ab invito interpretationem, non hic commemorandum. Sed hæc non omnino omittere debui; quippe quæ mutavit Seneca, ut propositi tenax, sic artis dramaticæ immemor. Nihil apud eum affert Tiresias, quo perplexa oraculi expediuntur. Ut deorum aperiantur consilia, sacrificium parat, et victimam jubet immolari, cujus exta minutatim describuntur, coram explorata. His tamen nihil proficitur, nec quid significant Superi magis notum, quam prius fuerat: materiæ enim consulto parcit poeta, ut supersint quæ

sequenti actu describat. Tentat rursus Tiresias quid possit, et in propinquo nemore Tartarea vocat numina. Intelligitur tandem, tam multiplici insudato labore, oraculo OEdipum designari: quod sane spectantium quilibet jampridem edixisset.

Quæ sequuntur in tragœdia latina, magna ex parte imitanda præbuit Sophocles; nisi quod, in Nostro, OEdipum interpretationi a Tiresia allatæ tam pertinaciter repugnare minime ex antecedentibus posse credideris. Suspicante demum OEdipo, Laïum a se interfectum, adest Corinthius senex, mortuum Polybum nuntians. Mire quidem nuntio utitur Sophocles, quum ea ipsa re vanitatem oraculi arguat Jocasta, quæ vox adyti vera probatur. Hoc omitti Senecæ placuit; et qui moram sibi indulgere solet, si in describendam regionem, aut depingendos affectus, aut concinnandas sententias incidit, tanta nunc celeritate progreditur, ut judicandum nobis sit, utrum insignem poetæ græci solertiam, quod vix quisquam existimet, neutiquam animo ceperit, an sciens et de industria neglexerit, ad alias artes conversus.

De Seneca hactenus ita tulimus judicium, ut ad græcos semper poetæ respexerimus; quibuscum ab eodem loco profectus est, sed diversum iter factururus. Jam ipsum intuebimur, omni sublata collatione; et ideo eligitur ejus fabula, cujus nullum græca antiquitas exemplar reliquit, et cui singulare latini poetæ ingenium quam maxime eminet impressum.

In Thyeste, de quo hic agitur, nonnulla occurrunt laude dignissima, sed pleraque falsa tument magnitudine.

Præmittitur quædam prologi forma, colloquentibus Tantalus et una furiarum, quæ ab inferno carcere in Atræi ædes eum traxit. Inscius quæ sibi parentur, Tantalus varia super ea re absone conjicit:

Sisyphi numquid lapis
Gestandus humeris lubricus nostris venit?

Aut membra celeri differens cursu rota?
 Aut pœna Tityi, qui specu vasto patens
 Visceribus atras pascit effossis aves?

Postquam plura conjectura attigit, judices obsecrat Tartaræ sedis, ut addant, si quid ad pœnas possint, quod custos diri carceris et Acheron horreant, ad cujus metum ipse quoque tremat. Hæc omnia Tantali rhetorico fastu putida mihi videntur. Quid enim est, cur ille sibi tantopere irascatur? Si præsentis pœnæ impatientia torquetur, mortem optet: sed dementis est majora sibi imprecari mala, nisi hinc inciderit magna et elata vis pœnitendi, illinc magna et elata parcendi cupido.

Postquam dicendi finem fecit Tantalus, incipit furia, quæ domo Atrei immineant scelera, teterrimum in modum referre: imagines imaginibus accumulatur, acrioresque libens coloris sententiis affundit. Expavescit ad tantæ immanitatis speciem Tantalus, et inferos ociosus vult repetere. Sed a furia inhiibetur:

Ante perturba domum (inquit),
 Inferque tecum prœlia, et ferri malum
 Regibus amorem.

Renuit Tantalus; sed, cogente furia, domum nepotis ingreditur, imperata executurus. Ita quidem furoribus Atrei locus datur, atque, ut animadvertit Lessingius (1), præpa-

(1) Biblioth. theatr. II, 100. Habet aliquid Hercules furens loco haud absimile quem hic reprehendimus. In prologi fine, Juno adversus Herculem furias concitat. Recte hæcenus et apte. Quid autem est, cur optet seipsam a furiis versari?

Ut possit animo captus Alcides agi,
 Magno furore percitus, nobis prius
 Insauiendum est. Juno, cur nondum furis?
 Me, me, sorores, mente dejectam mea
 Versate primam.

rantur in prologo, quæ fiant in dramate. Sed unde ipse exstitit prologus? quæ agit furia, qualia jam æstimari debent? quo pacto possit umbra Tantali tot et tam vehementes motus animo Atrei injicere? quin potius furiae id muneris attributum est, ad efficienda quæ mandat satis superque præsentis? Ego quidem nihil habeo quod respondeam et excusem: sed videntur ea Senecæ placuisse, tum propter magnam explicandæ rhetoricæ opportunitatem, tum subtilioris cujusdam artificii causa. Non enim illi satis fuit, qui omnia in majus extollere et amplificare solebat, si Atreus inaudita patraret scelera: voluit nepotem ad illa perficienda ab avo instigari.

Quid furiae interventu actum sit, secundi statim actus initio ostenditur, tunc primum incipiente fabula: Prodit, uno satellitum comitante, Atreus, et, præmissa monologia, ad exigendam a Thyeste fratre ultionem se adhortatur. Jam insane furit Atrei rabies in his rerum primordiis, neque expleri potest, nisi ultima aggrediatur:

Age, anime, fac quod nulla posteritas probet,
Sed nulla taceat. Aliquod audendum est nefas
Atrox, cruentum; tale, quod frater meus
Suum esse mallet: scelera non ulcisceris,
Nisi vincis.

Satellite autem judicium populi objiciente, refert:

..... Maximum hoc regni bonum est,
Quod facta domini cogitur populus sui
Tam ferre, quam laudare.

Tum satelles:

Quos cogit metus
Laudare, eosdem reddit inimicos metus.
At qui favoris gloriam veri petit,
Animo magis quam voce laudari volet.

Respondet epigrammaticis versibus Atreus:

Laus vera et humili sæpe contingit viro:
Nonnisi potenti falsa. Quod nolunt, velint.

Fatendum prorsus, non multum in exprimendis affectibus exsudaturos poetas, si tam aperte et impudenter loquantur, qui nefaria moliuntur.

Scelera demum Atreus, quibus ipsum offendit Thyestes, attingit; apta quidem; at sera commemoratione. Interrogat Atreus satellitem, qua poena Thyestem plectat. Nonnulla rejicit consilia, et spectantis animum longa expectatione detinet, ut epigrammatico tandem verbo nodum solvat. Ut vindictam expleat, nec ferro, nec igne, nec quibuslibet armis utetur: ipso utetur Thyeste. Quod quidem non acumine careat; sed ideo minus efficax, quia longiori verborum circuitu praeparatum et quasi praemunitum est (1).

Effertur deinde Atreus quodam animi impetu, et ad concipiendum hoc sceleris monstrum, quod modo admisurus est, quasi praecipit fertur. Recordatur, quam ultionem a perfido marito Procne exegerit; sed irae ejus non sufficit tanta vindictae inmanitas: non vult adhibere, quod ipse non excogitaverit (2). Laceret Thyestis liberos comedatque: natis suis mandata dare statuit, quae patruo ferant, ut in

- (1) SAT. ... Quid novi rabidus struis?

ATR. Nil quod doloris capiat assueti modum.

Nullum relinquam facinus, et nullum est salis.

SAT. Ferrum. ATR. Parum est. SAT. Quid ignis? ATR. Etiamdum parum est.

SAT. Quodam ergo telo tantus utetur dolor?

ATR. Ipso Thyeste.

Jam antea gladium satellites eligendum censuerat (v. 245, *ferro peremptus spiritum inimicum expuat*). Ad quod respondet Atreus, scholasticorum tyrannorum more:

De sine poenae loqueris, ego poenam volo.

Perimat tyrannus lenis; in regno meo

Mors impetratur.

- (2) ..... Fateor; immane est scelus,

Sed occupatum: majus hoc aliquid dolor

Inveniat.

regnum revertatur, precaturi. Suadet satelles legat alios tristis consilii ministros, ne suos ipse fallaciam doceat. Quid respondeat Atreus, attendite :

Ut nemo doceat fraudis et sceleris vias,
Regnum docebit. Ne mali fiant, times?
Nascuntur istud.

Attameu suspensus paulisper hæret, an moneri debeant nati, quam ob causam ad patruum mittantur. Quæ super ea re habetur, deliberationem hic referri operæ pretium est, propter singularem et propriam poetæ scribendi insolentiam :

Quid enim est necesse liberos sceleri meo
Inscrere? per nos odia se nostra explient.
Male agis, recedis, anime : si parcis tuis,
Parces et illi : consilii Agamemnon mei
Sciens minister fiat, et patri sciens
Menelaus adsit: prolis incertæ fides
Ex hoc petatur scelere. Si bella abnuunt,
Et gerere nolunt odia, si patruum vocant,
Pater est. Fatnr. Multa sed trepidus solet
Detegere vultus : magna nolentem quoque
Consilia produnt : nesciant quantæ rei
Fiant ministri.

Nonne videtur poeta, dum tantam ingenii solertiam calliditatemque Atreo suo attribuit, hoc solum destinavisse, ut ille se quam scelcratissimum, quamdiu in scena moratur; exhibeat? Alioquin nihil omnino tales juvarent scenæ, quibus peractis non propius ad finem perductum est drama, quam quum agi inciperet. Quid magis adversum naturæ inveniri possit, quam si quis, magnum aliquid molitus, ad minora et insulsa descendat, quæ pensitare et subtiliter in utramque partem agitare curet?

Postquam Atreus omnia constituit, quæ ad rem faciendam attinerent, procedit cum liberis Thyestes, tertii

actus initio. Odit Atreum (vid. v. 412), nec tamen ad eum reverti dubitavit! Nunc tantum, quum jam fratris aedes tangat, fluctuat incertus, utrum fugere debeat, an manere! Multa, et eadem splendida magis quam tempori et loco accommodata, de obscuræ fortunæ bonis disserit (1). Deinde quam sit Atreus averso in fratrem animo describit; æternas ejus inimicitias fore; nullum reconciliandæ gratiæ sperari locum:

Amat Thyestem frater? æthereas prius
Perfundet Arctos pontus; et Siculi rapax
Consistet æstus unda, et Ionio seges
Matura pelago sarget; et lucem dabit
Nox atra terris: ante cum flammis aquæ,
Cum morte vita, cum mari ventus fidem
Fœdusque jungent.

Hæc et alia ejusmodi, quæ non unam tantum ob causam jure reprehendantur, veri certe speciem quam maxime rebus adimunt. Quo Thyestes pacto audeat ad fratrem redire non satis cernitur, quum tot ipsi minentur mala Atrei nequitia et effrenata vindictæ cupiditas. Quale dicemus esse judicium poetæ, qui subjicit ipse spectantibus et diligenti

(1) Quem in modum communes ejusmodi locos tractet Seneca paucis ostendamus:

..... O quantum bonum est
Obstare ulli! capere securas dapes
Humi jacentem! scelera non intrant casas,
Tutusque mensa capitur angusta eibus.
Venenum in auro bibitur. Expertus loquor....
Non vertice alti montis impositam domum,
Et eminentem civitas humilis tremuit;
Nec fulget altis splendidam tectis ebur;
Somnosque non defendit exhibitor meos:
Non classibus piscamur, et retro mare
Iacta fugamus mole.....
Sed non timetur: Inta sine telo est domus.

cura proponit, quam multa Thyestem Myeenis procul retinere debuerint?

Venit Atreus, et, viso Thyeste, nefario gaudio perfunditur. Sed, priusquam fratrem salutet et instituta persequatur, non potest quin arcanos animi sensus proferat:

Vix tempero animo, vix dolor frenos capit.
Sic quum feras vestigat, et loogo sagax
Loro teoetur UMBER, ac presso vias
Scrutatur ore; dum procul lento suum
Odore sentit, paret, et tacito locum
Rostris pererrat; præda quum propior fuit,
Cervice tota pugnat, et gemitu vocat
Dominum morantem, seque retioenti eripit.

Pulchra sane hæc et splendida videbitur imago, si oblitus fueris, quis et quibus in rebus eam adhibeat.

Fraternis blanditiis decipitur Thyestes, et ejus mactantur liberi. Narratur a nuntio cædes, audiente choro. Ea quidem sic narratur, ut pleraque formidinem quamdam et horrorem animis injiciant; sed potentius legentes commoverentur, si poeta minus sibi indulsisset, et modum in singulis adumbrandis servasset. Cupidus audiendi sceleris chorus, quod immane et inauditum prædixit nuntius, enarrandi moras increpitat; *effare ocius*, inquit. Nuntius, quum pensi non habeat quid a se petatur, incipit de Pelopis domo multa commemorando, quæ nihil omnino novum audientes doceant, Mycenis natos. Dein ingens describitur porticus, ne omissis quidem variis marmorearum columnarum maculis; mox vagatur narratio in depingendo nemore; vix sufficiunt quadraginta versus, quum omnium arborum, et longa quidem, incidat mentio (1). Post tantam exordii diffusionem,

(1) Videtur Horatius ad similem aut oemoris, notæ ætæ descriptionem

res ipsa tandem narratur, quæ sola narrari debuerat. Prolixus item Noster, et copiosus, et in horrificis serendis imaginibus multus est, dum cædem refert, in qua peragenda Atreus, exquisita, ut videtur, sæviciendi licentia, sacrorum ritus et ordinem servat. Omnia in rerum natura moventur; solus sibi constat immotus Atreus. Tarde persequitur scelus, ut diutius furore suo fruatur. Hic rursus Atrei rabies ultra modum gratuito extenditur. Quum enim propter veteres injurias sese vindicare a fratre velit, satis est iræ factum, si liberos ejus occiderit: quæ sequuntur non ipsa res tulit, sed poeta minime probabili additamento subjunxit (1).

Summa est quinto actu Nostri industria, tremenda exco-
gitantis. Natorum corporibus epulatus est Thyestes, et Atreus
nefarium facinus sibi gratulatur (2). Quod quidem, si talem
recipiat nequitiani humanum pectus, apte et vi quadam
Æschylæa exprimitur, nisi quod græcus poeta sententias
minutatim explicare et contorte dicere non solet. Ut plenius

in tragedia, forsân in quadam Iphigenia, adumbratam spectavisse,
quum diceret (ad Pison. v. 14):

Inceptis gravibus plerumque et magna professis,
Purpureus late qui spleudeat, uuus et alter
Assensur paucus; quum locus et ara Dionæ,
Et properantis aquæ per amenos ambitus agros,
Aut flumen Rhenum, aut pluvius describitur areus.

(1) Gracitum et sine utilitate scelus odimus increduli, ut quod sit
contra morem ordinemque. Tullius in orat. pro Roscio Amerino, c. 30 :
- L. Cassius, ille, quem populus romans verissimum et sapientissimum
judicum putabat, identidem in causis quærere solebat, cui bono fuisset. Sic
vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolu-
mento accedere. -

(2) Vs. 885. *Æqualis patris gradior, et cunctos super
Altum superbo vertice attingens polum.
Nunc decora regni teneo, nunc solium patris.
Dimitto superos: summa votorum attingi.
Bene est, abunde est; jam sat est etiam mihi.*

gaudeat Atreus, domus portas reſerari jubet, et apparet interior Thyestes, menſæ accumbens, ſatur et gravatus vino. Ille (quod laudandum et tragœdia vere dignum nemo non fateatur), quamvis poſuiſſe fratrem inimicitias non dubitet, aliquid tamen ſibi præſagit mali, nec lætis rebus audet credere :

Quid me revocas, feſtumque vetas
 Celebrare diem? quid flere jubes
 Nulla ſurgens dolor ex cauſa?
 Quis me prohibet flore recenti
 Vincere comam? prohibet, prohibet.
 Vernæ capiti fluxere roſæ;
 Pingui madidus crinis amomo
 Inter ſubitos ſtetit hœrrores;
 Imber vultu noleute cadit.
 Venit in medias voces gemitus;
 Mœror lacrymas amat aſſuetas,
 Fleudi miſeris dira cupido eſt.
 Libet infauſtos mittere queſtus.
 Libet et Tyrio ſaturas oſtro
 Rumpere veſtes: ululare libet:
 Mittit luctus ſigna ſuluri
 Mens, ante ſui præſaga mali (1).

Accedit Atreus, poculum gerens, miſtumque vino nepotum ſanguinem: hoc, inquit, habeat frater reconciliatæ concordiæ pignus. Gaudet Thyestes, et illi gratias agit; ſed, ut augeatur voluptas, cupit ſuos adeſſe natos; mox adſuturos Atreus non ſine improba ludificatione pollicetur. Quæ quidem fortius et audacius excogitata ſcriptaque non diffiteor; ſed et horrenda eſſe potius, quam tragica exiſtimo (2),

(1) Hæc meminisse videtur Gœthe (Iphigenia in Taur. v. 24.)

(2) In græca tragœdia, quam, ut verisimile eſt, Seneca ante oculos habuit, hoc coram ſpectantibus actum non crediderim. Non induci in ſcenam debuit, aut Thyestes accumbens menſæ, aut Atreus horriſicam manu poculum gerens. Hæc omnia, ſi tragici apud Græcos ingeniū quidquam novi, non potuerunt a nuntio non narrari.

et intempestiva cæteroque loquacitate corrupti. Capiente poculum Thyeste, monstra apparent minantia, quæ ipse verbis adumbrat, præpostera descriptione: quid enim ea proficitur aliud, quam ut audientium, qui agentibus tantum attendere omnino deberent, alio convertantur animi. Quid audeat Atreus, quid patiat Thyestes, hoc vere dignum quod stupeamus, hoc prodigium majus, quam quæ cælum aut terra signa ostenderit.

Est tamen in Thyestis oratione quod non immerito laudetur. Inter trepidantis portenta naturæ, exclamat ille, falsa amicitiae fraternæ specie adhuc deceptus: *quidquid est, fratri, precor, natisque parcat*. Fratri precatur, qui suorum ei hibendum sanguinem præbet, natisque quorum carne pastus est.

Vix exhausto poculo, fit certior Thyestes de fratris scelere. Quæ prima eduntur verba, visis obtruncatæ prolis capitibus, felicissimæ sunt brevitatis: *Agnosco fratrem*. Sed quæ sequuntur, tragiæ usque ad finem, declamatione corrumpuntur. Thyestes rhetoricas spargit sententias, quæ in tali rerum articulo, tantaque peracta cæde, spectantibus fastidium jure moveant. Acuta librare antitheta vacat, et longam versuum seriem continuare, rudi interdum et nullo prope judicio:

Volvuntur intus viscera, et clausum nefas
Sine exitu luctatur, et quærit viam.
Da, frater, ense: sanguinis multum mei
Habet ille: ferro liberis demus fugam.
Negatur ens? pectora illiso sonent
Coutusa plactu. Sustine, infelix, manum;
Parcamus umbris. Tale quis vidit nefas?
Quis inhospitalis Caucasi rupem asperam
Heniochus habitans? quisve Cæropis metus
Terris Procrustes? Genitor en natos premo,
Premiorque nati.

In plerisque Senecæ tragœdiis eadem est atque in Thyeste rerum dispositio. Omnia videntur reperta, ut multa describendi et multa loquendi poetæ suppeditetur occasio. Totus effluit quartus Medæ actus, dum magicæ narrantur artes, quibus pereat Creusa; atque, inter hæc, nonnulla ita scribuntur, ut nihil absouum magis et insulsum reperiri queat. Postquam Medea omne serpentum genus carmine evocavit:

Parva sunt, inquit, mala,
Et vile telum est, ima quod tellus creat:
Cælo petam venena. Jam nunc tempus est
Aliquid movere fraude vulgari altius.
Huc ille vasti more torrentis jacens
Descendat anguis; ejus immensos dum
Major minorque sentinnt nodos feræ;
Major Pelasgis, apta Sidoniis minor:
Pressasque tandem solvat Ophiuchus manus,
Virusque fundat. Adsit ad cantus meos
Lacessere ausus gemina Python numina;
Et hydra, et omnis redeat Herculeæ manu
Succisa serpens, cæde se reparans sua.

In eadem tragœdia, Medea scelorum sæpe memoriam libens retractat, nunc excusationis, nunc venditionis, nunc et ad nova scelera exstimulandi animi causa. Sic quoque in Troadibus temere congeruntur descriptiones, vanæ quidem et proluxa rerum enarratione laborantes (1); qualis

(1) Ut sibi det ipse locum descriptiones serendi, Seneca inepta prorsus et absurda personis suis attribuit. Postquam Megara, in Hercule furente, egregia conjugis facinora narravit, speravitque illum ad superos ex inferis sibi viam facturum, minor itineris flumini Peneo, scissis montibus, ab ipso dati, non solum quas affert Amphitryo consolationes rejicit incredula, sed ipsa addit:

Demersus ad defossus, et toto insuper
Oppressus orbe, quam viam ad superos habet?

Postquam Hercules ad lucem ex inferis emersit, jam pœnas a Lyco

est Achillis e tumultu exsurgens, commemorante Talthybio; qualis est Astyanactis e turri demissi. Non satis habet poeta affusam plebis turbam generaliter referre; cuncta depingat oportet, vel minutissima:

His collis procul

Aciem patenti liberam præbet loco;

His alta rupes, cujus e cacumine

Erecta summos turba libravit pedes.

Hunc pinus, illum laurus, hunc fagus gerit,

Fa tota populo silva suspensio tremat.

Atque hunc fore otiosæ descriptioni finem frustra speraveris: pergit poeta, omnis modi impatiens:

Extrema montis ille prærupti petit,

Semiusta at ille tecta, vel saxum imminens

Muri cadentis pressit: atque aliquis (nefas)

Tumulo ferus spectator Hectoreo sedet.

Ita in hac tragœdia plerumque describitur.

Possit quidem dramaticæ artis scientissimus poeta longius interdum in describendo procedere, quodam ingenii impetu abreptus, et supervacua quandoque ornamenta narrationibus addere; quanquam, qui dramatica facultate præter alios excellunt, hoc vitii genere carere solent, dummodo libere et ingenue scribant, neque alienis trahantur exemplis. At poeta, qui semper hac scribendi parte oberrat, qui hoc amat et sibi gratulatur, dramaticæ industriæ gloriam frustra affectet. Quædam sunt poeseos genera, in quibus

exacturus, in scena cum Theseo consistit Amphiſtrō, quo rogante. coram ipso et reliqua Herculis familia, longa et horrenda quidem proponitur inferorum descriptio. Non solum de futuro petendæ ultionis exitu minime sollicitus videtur, quod forsitan ita possis interpretari, quasi invictæ Alcidis virtuti confidat, sed ne ea quidem quæ ante aeta sunt, meminit. Gaudio certe, pietate, admiratione, quum tanta et tam repentinâ rerum facta sit commutatio, non autem vano audiendi studio moveri debet Hercules familia.

minus perspicaces oculi, si parum judicii subest, non agnoscunt. At in dramatica poesi, si defecerit judicium, nihil est quo succurri possit.

Ut fusus ultra modum in descriptionibus Seneca, sic in adhibendis sentiētiis immodicus. Quibus quidem assueverat olim græca tragœdia, eas usurpante potissimum Euripide, qui sæpe (fatendum enim) philosophus videri maluit, vitæ humanæ judex et explorator, quam peritus dramatis artifex. Sed tantum inter Senecæ et Euripidis sentiētiās differt, quantum inter personas, propria dicendi forma in utroque signatas. Euripidis sentiētiæ, ut ejusdem multa alia, ad modesti et inaffectedati sermonis familiaritatem propius accedunt; quæ contra in Seneca quamdam superbix Stoicæ speciem præferunt, vel quod stricte et concise exprimuntur, vel quod ita loquuntur personæ, ut propriam opinionem in universalem sentiētiā convertant, quasi ex præscripto certæ rationis vitam instituerint, et communis disciplinæ præcepta semper in agendo attendant et reputent. Sic Lycus, occupata tyrannide, quum metuat ne sibi eripiatur regnum quod invadit, et ideo Megaram sibi velit nuptiis jungere, de origine sua et incerta occupati solii possessione disserit:

..... Qui genus jactat sum,
Aliena landat. Rapta sed trepida manu
Sceptra obtinentur: omnis in ferro est salus.
Quod civibus tenere te invitis scias,
Strictus tuctur ensis: alieno in loco
Haud stabile regnum est.

Mox timet, ne invitæ conjugio Megaræ potitus, invidia et populari sermone prematur: sed confirmatur hoc tyrannidis adagio:

Ars prima regni posse te invidiam pati.

Sæpe dialogus sentiētiis totus continetur. In Agamemnone

statuit Clytemnestra fortunam et casum sequi. Quod illi dissuadet nutrix :

Cæca est lemeritas, quæ petit casum dncem.

CLYT. Cui nltima est fortuna, quid dñbiam timet?

NUTR. Tuta est lateque culpa, si pateris, tua.

CLYT. Perlucet omne regiz vitium domus.

NUTR. Piget prioris, et novum crimen struis!

CLYT. Res est profecto stulta, nequitiz modus.

NUTR. Quod metuit, auget, qui scelus scelere obruit.

CLYT. Et ferrum et ignis sæpe medicinæ loco est.

NUTR. Extrema primo nemo tentavit loco.

CLYT. Rapienda rebus in malis præceps via est.

Etiamsi tragœdias Senecæ nihil aliud esse crediderimus quam rhetoris exercitationes, qui, nullo tot legum quas sibi vindicat poesis dramatica respectu, argumenta tantum declamandi querebat, nobis pronuntiandum erit rem æque æstimantibus, eum impensius elaborasse, atque, ut ita dicam, exsudasse, ut splendidam et inexhaustam ingenii venam ostenderet; ipsa peccare, quæ bona sunt, quod plura justo congerantur; versari, quod forsân in scholis edoctus erat, ultro citroque sententias, nulla, quamcumque recipere queant, forma et facie carituras; singulas evolvi producique imagines; et nihil eorum omitti in quæ incidere, potuerit scribentis cogitatio. Quum audito, quod nepotes admissuri sunt, scelerc, expavescit Tantalus, et jam pedem movet ad Acheronta reversurus, petit Megæra quo ruat præceps. Potuit ille respondere, *ad notos et jam exantlatos labores*; nec plura requirebantur. At Noster, ut brevitatis in premendo cujusque sententiæ contextu curiosus, sic in producendo sententiarum tenore multus nimiusque, rem frustillatim dividit, et singula Tantali supplicia depingit. Nec satis: quum enim ipse sibi videatur Tantalus ad infernæ scdis hospites remeasse, et pœnarum socios compellare, Seneca non justam putet operari absolvisse, nisi et socios enumeret, et pœnas describat.

Hisce poeticis amplificationibus ita scatent ejus tragœdiæ, ut in majore earum parte nihil aliud habeatur. His deteritur et corrumpitur quidquid magnum habent et sublime; dumque toties in minuta subtiliaque discurrunt, e summa laude ad mediocrem famam existimationemque descendunt. (1). Poeta legentes tam longo deducere solet itinere, ut viæ labor vel per flores euntibus fastidium pariat; fecunditatem quidem ejus ingenii, sed non sine tædio et oscitatione, admirantur (2).

(1) Hoc vitium et quæ secum afferat apprimè describit *Johnson*, in vita poetæ *Cowley*: "The fault of Cowley and perhaps of all the writers of the metaphysical race, is that of pursuing his thoughts to their last ramifications, by which he loses the grandeur of generality; for of the greatest things the parts are little; what is little can be but pretty, and by claiming dignity becomes ridiculous. Thus all the power of description is destroyed by a scrupulous enumeration; and the force of metaphors is lost, when the mind by the mention of particulars is turned more upon the original than the secondary sense, more upon that from which the illustration is drawn than to which it is applied." Nulla magis ostendit Senecæ tragœdia, quam *Thebais* (*Phœnissæ*), quousque unius sententiæ amplificationem producere valeat. In trecentis versibus, quibus primus constat actus, duæ tantum continentur sententiæ, quum hinc *Oedipus* se velle mori dictitet, quod vita sibi gravis videatur, illinc *Antigone* se vel morienti patri non defuturam profiteatur.

(2) Hoc manifestum ex una comparatione fieri potest. In *Sophoclis Trachin*: hæc loquitur *Dejanira*:

Ὅψι γὰρ ἦλθον, τὴν μὲν ἔρπεισαν πρόσω,
τὴν δὲ φθίνουσαν· ἔνθα φαρμάκων ἐδαί
Ὀφθαλμοῖς ἄνθος, τῶν δ' ὑπὲρτέλειον πένθος.

Ea videtur Seneca ante oculos habuisse, quum in *Herculè Oëtæo Dejaniram* inducit quæ sequuntur dicentem:

Ut alta sylvas forma vernantes alit,
Quas semore nudo primus investit tepor:
At quem solutos expulit Boreas Notos,
Et seva totas hrama decussit comas.

Quum fecunditas ubertasque, quas enixe expromit Seneca, cum iudicio non sint conjunctæ, cujus ea lex est, ut agentium animos affectusque sibi poeta assumat, non est mirandum, si sublimitas ejus in tumorem, copia dicendi in licentiam abeat. Fatendum tamen est, tam multa in arte rhetorica experienti et assidue ad nova et splendida summa vi nitenti speciosas interdum succurrere imagines, grandesque sententias et felicissimæ brevitatis verba. Sed bona malaque ita plerumque miscentur, ut difficile admodum separari queant, et bona modo malis obscorentur, modo mala a bonorum societate falsum et immeritum mutuentur decus.

Acuta quidem, ut exemplo utar, et inopinata hæc Junonis verba victori Herculi irascentis ;

Superat et crescit malis,
Iraque nostra fruitur : in laudes suas
Mea vertit odia : dum nimis sævâ impero,
Patrem probavi : gloriæ feci locum.

Ea placent hactenus, licet jam curiosius unum et idem retractantia; sed hoc ipsum toto fere prologo recantatur, quasi gratum Junoni foret hostem pro maximo, pro potentissimo, pro insuperabili laudari.

Fulgentius autem in Nostro elucet brevia quædam et

Deforme solis adspicis truncis nemus:
Sic nostra longum forma præcurrens iter,
Depedit aliquid semper et fulget minus,
Nec illa Venus est. Quidquid in nobis fuit
Olim pettum, cecidit et parto labat;
Materque multum rapuit ex illo mihi.
Ætas citato senior eripuit gradu.
Vides, ut altum famula non perdat deus?
Cessere cultus penitus, et pudor sedet;
Tamen per ipsas fulget ærunnas decor,
Nihilque ab illa casus et fatum grave
Nisi regna traxit. Ille meum pectus timor,
Altrix, lacerat.

plena robore responsa, quæ uno sæpe verbo continentur, et, celebratissimi illius laconismi modo, mire ad vim animi declarandam valent, majorem fortuna. Illæ quidem concisæ et abruptæ dicendi formæ apud Græcos non reperiuntur, quos parum juvisset adumbrata Spartanæ ferociæ imago; sed eas arripuere et scenæ intulere recentiores, ad imitationem Senecæ, ut nonnulla alia, compositas. Cujus est generis vox Thyestis modo citata, *agnosco fratrem*. In Hercule furente, quum Lycus Mëgaram frustra ad nuptias invitaverit:

Effare (inquit), thalamis quod novis potius parem
Regale munus?

Illa autem:

Aut tuam mortem, aut meam.

In Medea, secum deliberat Jasonis uxor, qua arte sese ab infido conjuge vindicet. Varias enumerat pœnas:

..... Per nrbes erret ignotas egens,
Exsul, pavens, invisus, incerti laris.
Me conjugem optet; limen alienum expetat,
Jam notûs hospes: quoque non aliud queam
Pejus precari, liberos similes patri,
Similesque matri. Parta jam, parta ultio est.
Peperi.

Digna hæc ultima, quæ admiremur; sed superiora inani declamatione tument. Non decet, quæ violatam a sponso fidem queritur, eam de se ipsa ita loqui, ut nequitie monstrum aliquod et portentum videatur. Egregia sanè et firmissimi confidentissimique animi interpres in secundo ejusdem tragoediæ actu vox occurrit, quum nutrice Medæ suadente, ut, omni destituta auxilio, tacita injuriam ferat, et dicente,

Conjugis nulla est fides,
Nihilque super est opibus e tantis tibi,

refert illa :

Medea superest.

Id laude dignissimum : sed iis quæ subjiciuntur corrumpitur magis, quam ornatur sententia :

Hic mare et terras vides
Ferrumque et ignes et deos et fulmina.

Par est brevitatem in Hippolyto quod a Phædra Theseo respondetur. Rogante enim illa conjugem, privigni accusandi causa, ut mortem sibi permittat, interrogat Theseus quod sit luendum morte delictum. — *Quod vivo*, respondet Phædra. Id subtile et accersitum judicamus; nisi quis excuset, quod fecte et composite agat Phædra; sed ipsa excusatio subtilis et accersita videatur.

Multa apud nostrum poetam invenias, quibus apte exprimitur virtutis, audaciæ, doloris, superbiæ effusa, ut ita dicam, intemperantia, omniumque cupiditatum extrinsecus furentium, quæ ingenium erigunt sollicitantque, et quæ vel sola ingenii intentione apprime queant affligi. Contra vix ulla sunt, quibus mansuetudinis, patientiæ, amoris adumbretur imago. Scilicet non poterat Seneca, suapte natura et peculiari cæteroquin consilio ad alia propensus, in ejusmodi affectus sæpius incidere.

Afferam tamen, quæ, ut lucida sidera, in hoc nebuloso fulgent cælo. Audita morte Hippolyti, Phædra mori statuit, et in novissima exclamat querela :

Quo tuus fugit decore,
Oculique, nostrum sidus? exanimis jaces?
Ades parumper, verbaque exaudi mea.
Nil turpe loquimur: hac manu pœnas tibi
Solvam, et nefando pectori ferrum inseram,
Animæque Phædræ pariter ac scelere exuam;
Et te per undas, perque Tartareos lacus,
Per Styga, per amnes igneos amicus sequar.

In Troad. quoque nonnulla ejusmodi occurrunt, describente Nuntio funebrem immolandæ Polyxæ apparatusum :

Stupet omne vulgus; et fere cuncti magis
Peritrua laudant. Hos movet formæ decus
Hos mollis ætas, hos vagæ rerum vices.
Movet animus omnes fortis, et leto obrius.
Pyrrhom antecedit. Omnium mentes tremant :
Mirantur, ac miscrantur.

Quum æquitatis sit, quidquid est boni in malo et illaudato opere notari, duas afferam scenas, in quibus Seneca plus dramaticæ solertiæ, quam solet, ostendit, ne cum minus probatis, quæ laudatione digna sunt, permiste fastidiantur. Eas libentius exseribam scenas, quod ab ipso inventæ et dispositæ videntur : unde facile conjicietur quid in alio sæculo, communi omnium judicio ingenium in diversam partem sapiente, exsequi et præstare potuisset.

Altera est Hippolyti. Statuit Phædra experiri, quid valeant blanditiæ ad alliciendum, inexpugnabilem amoris, privigni animum. Propius ad illum accedit, et cum illo clanculum colloqui liceat, petit. Respondet ille amice, et eam matris nomine appellat. Tum Phædra :

Matris superbum est nomen et nimium potens;
Nostros humiliter nomen affectus decet.
Me vel sororem, Hippolyte, vel famulam voca;
Famulamque potius: omne servitium feram.

Aptum hoc et mire naturæ accommodatum; sed quæ subicit poeta egregiam illam dicendi simplicitatem vana et frigida pompa corrumpunt. Quod sibi destinavit animo, Phædra persequitur; præsidium ab Hippolyto rogat, ut quæ vidua sibi videatur, nec posse ab inferis reverti Theseum existimet. Spondet Hippolytus se quidquid jusserit pietas facturum; parentis sui ipse supplebit locum. Quibus mota vocibus, vix sese Phædra continet, quin amorem fateatur.

Sed Hippolytonon intelligitur, qui, dum illa insanis sibi pectus flammisuri declarat, putat eam casto Thesei amore furere. Tum Phædra :

Hippolyte, sic est : Thesei vultus amo
 Illos priores, quos tulit quondam puer,
 Quum prima puras barba signaret genas,
 Monstrique cæcam Gnosii vidit domum,
 Et longa curva fila collegit via.
 Quis tum ille fulsit ! presserant vittæ comam,
 Et ora flavas tenera tingebat pudor.
 Inerant lacertis mollibus fortes lori ;
 Tuncve Phæbæ vultus, aut Phæbi mei ;
 Tuusque potius : talis, eu, talis fuit,
 Quum placuit hosti. Sic tulit celsum caput.
 In te magis refulget incomptus decor,
 Et genitor in te totus : et torvæ tamen
 Pars aliqua matris miscet ex æquo decus.
 In ore Genio Scythicus apparet rigor.
 Si cum parente Creticum intrasses fretum,
 Tibi fila potius nostra uerisset soror.
 Te, te, soror, quacumque siderei poli
 In parte fulges, invoco ad causam parem.
 Domus sorores una corripuit duas :
 Te genitor, at me natus. Eu, supplex jacet
 Allapsa genibus regis proles domus.
 Respersa labe nulla, et intacta, innocens ;
 Tibi mutor uni. Certa descendi ad preces.
 Finem hic dolori faciet, aut vitæ dies.
 Miserere amantis.

Hæc quidem, in quibus amor tam felici se prodit impetu, longa forsán videantur. Sed festinari vetat Phædræ consilium : tempore illi opus est, ut ea fateri audeat, quæ quantavis verborum præmunitione levata et temperata, austerum juvenem satis superque motura sint (1).

(1) Partem hujus scenæ transtulit Racine in suam Phædræ, act. II, scen. 5. Verum in imitatore, ut mihi videtur, magna vis

Altera est Troadum scena, de qua mentinem faciam. Somnio territa Andromache, ne quid secus illo eveniat, eum in paterno tumultu abscondit. Vix peracta raude, adest Ulysses Græcis deliberatum et constitutum ee nuntians, Hectoris natum, quem metuunt, occidere. Hæc Andromache nescire se, quæ Astyanactæ sedes habet. Sed dolum odoratur Ulysses, pavidamque urget matrem: illa prolem obuisse Hectoris declarante, fluctuat incertus uid faciat: sed dum parat recedere, ecce animadvertit nere magis Andromachen, quam mærare. Rediit igitur, et

Alios (inquit) parentes alloqui in luctu decet:
Tibi gratulandum est, misera, quod nato cares
Quem mors manebat sæva, præcipitem datum
E turre, lapsis sola quæ muris manet.

His perculsa fremit Andromache, et pavore Ulyi suspicionem auget, qui comites ire celeres jubet, et abditum Astyanactæ in lucem retrahere: quod si peri Astyanax, non posse aliter placari deos, quam diruto Hectoris tumultu et sparsis ejus cineribus. Anxia genitrix, et omni ex parte perterrita, statuit tandem invita, et obnixa diu, natum e latebris educere, si possit tum suis, tum per precibus

rebus adimitur, quod Phædra callidius quam ardentius æquum apud Senecam animi impetu præsertim rapiatur. Non enim iustus est *Racine*, quæ in latino poeta Phædra, initio scenæ, præmittit amorem suum innuat.

(1) Longius producit hæc animi in diversas partes tracti fluctuatio, et, quod pejus est, res ipsa vano prorsus et to vertitur cardine. Quum enim minatus sit Ulysses se Hectoris tumultu equaturam molem, qua absconditur Astyanax, hoc debuit inimum Andromachæ venire, fore ut natus cum tumultu simul opprimeretur. Non potest igitur Astyanax mortem effugere: at possunt Hectoris cineres servari. Quod tamen Andromache minime intellexisse videtur, anxio enim in longa monologia, a versu 642, secum deliberat, utrum vitam, an carum conjugis cinerem tueatur.

animum Ulyis flectere : frustra ; rapitur enim Astyanax morti destinatus.

Ab institut antiquæ tragœdiæ ratione recessisse Senecam ; vel in eis quæ novissima laudavi , intelligent , qui tragœdiæ græcæ operâ pernovere. Neque ideo carpenda censemus ; professi cora ea nobis videri pulcherrima ; notandum tamen hic æstimamus in eis quoque apparere tanquam insignitas Asiæ ingeniî notas , sed feliciori , ut interdum fiebat , spiri afflati , neque singulas tantum sententias , sed rei et irniendæ et absolvendæ universitatem curantis. In declarandâ Phædræ amore , et cogenda fateri Andromache , quæ viri summopere velit , tantum eminet artificii et acuminis ut , licet alium poetam ante oculos Seneca habuerit , enegaturus sis præterquam a scriptore notæ disciplinæ studioso , et novitate rerum atque insolentia elucendi cullo , excogitari potuisse.

Tragœdia Senecæ rursus consideranti mihi , et iter relegenti quod illis æstimandis lustravi , recte colligi sequentia videntur. Cæcis tragœdiis , quas imitatus est Seneca , latinæ tragœdiæ non æquari , neque ut feliciter ad earum similitudinem expressæ laudari possunt , aut dramaticis poetis imitandæ prohi (1). Qui eas scripsit auctor , plus ingeniî habuit quâs iudicii , et studio magis placendi ducebatur , quam veret spontaneo animi ferebatur impetu. Carnit

(1) Huic contrariæ opinioni non adversatur , quod singulas quasdam Senecæ vel sententias in sua opera *Cornelle*, *Racine* et *Weisse* feliciter adseriuit. Potest enim vir magni ingeniî spectatiquæ iudicii ubique repere , quod sibi vindicet , nec sine fructu ipse adhibeat. Multa esse apud Senecam pulchra , et quæ serventur digna , non quisquam inficietur ; sed raris est ea dignoscere. Ea est absolutorum operum conditio , ut bona in illis non multo querantur labore , sed facile et statim discernantur , ut eminantia. Cæterum hoc affirmari potest , imitatione Senecæ illatum tragœdiæ apud recentiores declamationis usum studiumque , quo certe ad dramatica minime adjuncta et promota est.

certe arte dramatica : licet enim in singulis quibusdam vel scenis vel vocibus inveniendis felix, et tragicum præcipue horrorem descriptionibus infundendi peritus, illa vi destitutus videtur, quæ varias fabulæ partes, apte connexas, in unum congregat et colligit, diversas apprimè excogitat fingitque personas, et res ita componit, ut in agendo personæ recte, decenter, et vivide sese proferant. Tragoediarum auctorem eas non scenæ destinavisse, verisimillimum; sed formam dramaticam elegisse, quæ rhetoricas exercitationes adjuvaret. Dubitari saltem non potest, eum rhetoricam magis artem, quam tragicam spectasse; et impensius, ut in se peritiâque suam oculos animosque converteret, quam in rem ipsam, dum singulas conderet tragoedias, studuisse; hanc igitur dramatis dispositionem semper quasivisse, quæ longis orationibus, sententiis et descriptionibus locum daret. In descriptionibus præsertim quam splendidissime eminet proprium Senecæ ingenium; sed vel in eis quidquid sublime aut horrificum laudatur, ideo minus roboris habet, quod enixe laborat scriptor, ut fecunditatem suam non in componenda operis universitate, sed in singulis sententiis explicandis, promat et ostendet. Quum autem qui rhetoricas artes sectantur modum excedere soleant, et omnia in Senecæ ætate falsam tumidæ magnitudinis imaginem usurparent, cur non solum inter omnes animi affectus superbiam et furem amet adumbrare, sed etiam speciosissimos in his adumbrandis colores adhibeat, facile intelligitur. Tragicæ compositionis incuriosus, nec temperari nec gradatim adaugeri animi impetum curat. Statim ab initio, ut legentem admiratione impleat, contendit, et ideo insanos impotentis cupiditatis æstus nonnunquam in exordium ducit. Ubique maxima dicendî pompa, quæ animos ab intentione remitti non patitur; elata quidem et grandis, sed quæ plerumque in inanem quemdam ventosumque tumorem excedat. Unum est fortasse, quod nos Senecæ opera doceant, nempe qua

civ · HISTORICA ET CRITICA DISSERTATIO.

subtilitate, quibus rhetoricæ artibus singulæ possint vel imagines, vel sententiæ minutissime et quasi in frusta dividi, et omni parte versari, et multiplici fronte per vices exponi. Sed ex iisdem simul ediscas licet, quot et quanta poetis, præsertim dramaticis, minetur artium illarum usus intemperantior. Nullus enim vates plura noxiæ ubertatis exempla, quam Seneca, præbuit, et quæ feliciter quidem invenerat, sed non satis parca et considerata manu temperare novit, sæpius depravavit abolevitque.

Hæc tragœdiarum quæ Senecæ attribuuntur æstimatio, multum diuque perpensis ejus operibus instituta, cum judicio convenit (quatenus patitur propositi conditio), quod Quintilianus de prosa ejus oratione ferebat (Inst. X, 1, 125): ipsis Critici verbis nostra claudatur disputatio: "Multæ in eo claræque sententiæ, multa etiam morum gratia legenda: sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo perniciosissima, quod abundant dulcibus vitiis. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno judicio. Nam si aliqua contempsisset, si parum concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset, consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur."

(Egregiam hanc dissertationem e germanica lingua in latinam ita transtuli, ut orationis elegantiam et romani sermonis lepores minime sectarer, sed ipsa, quæ de Seneca sensit vir judicio excellens, integra et incorrupta exponerem. J. P.)

HIERONYMUS AVANTIUS
VERONENSIS
DE
GENERIBUS CARMINUM

APUD
L. ANNÆUM SENECAM TRAGICUM.

DE CARMINE IAMBICO TRIMETRO.

PRIMA sedes ultra iambum et tribrachym recipit spondeum, et spondei dissolutiones, anapæstum et proceleusmaticum, et ipsum dactylum sæpissime; licet hoc neget interpres in fine (Troadis) sextæ tragædiæ.

Secunda et quarta sedes iambo et tribrachy tantum serviunt: ideo contra interpretes jam constantissime assero, apud Senecam in iambicis trimetris nunquam inveniri anapæstum, neque in secunda, neque in quarta sede.

Tertia sedes admittit iambum, spondeum, dactylum et tribrachym. Anapæstum vero in loco tertio nunquam invenies; nisi dictio ipsa fuerit quatuor syllabarum; quod accidit versibus viginti, hoc uno prope OEdipeo versu excepto (1),

Inter senem juvenemque, sed propior seni.

Quintus locus uti sæpissime, immo semper, habet aut spondeum, aut anapæstum: ita iambum et dactylum nunquam assumit, nisi in novem versibus quorum ultimæ dictiones sunt quatuor syllabarum: *nepotibus, cacumine, Prometheus,*

(1) Exceptis et nonnullis aliis. Vid. Troad. vv. 631, 904. Med. vv. 522, 897. Hercul. OEt. v. 405, etc. etc. J. P.

I. Senec. pars tertia.

Capharides, Polyxena, facinorum, et ter, *memoria*. Tribrachym quoque ter tantum usurpat in hac sede quinta, dictionibus itidem quadrisyllabis: scilicet, *Luctifica negat*, in Hippolyto; *pestifera movent*, in Hercule furente; *Luctifera gerens*, in OEdipo.

Sexta sedes semper habet unicum iambum; licet Massarius affirmans tribrachym in hoc ultimo pede, non modo adducat illum versum tragœdiæ Herculis furentis,

Ut sæpe puppes æstus invitas recipit;

ubi profecto, si vetusta exemplaria consulueris, *rapit*, non *recipit*, est legendum; sed etiam citet illum versum,

Et fata vici: morte contempta redi;

ubi per synæresin est iambus, non anapæstus. Sic Ascensius Massario consentiens, non modo super dictione *Capharides* scribit esse spondeum in eodem sexto pede, verum etiam in fine Troadis tragœdiæ sextæ dicit legendum esse, *Virginibus teneris*, ut sit anapæstus in ultima trimetri. Ego autem jamdiu scripsi, omnes versus trimetros undequaque probabiles et sinceros inveniri apud Senecam, penes quem nullus est versus scazon, nullus exlex, seu *κατάμετρος*, nullus hypermeter, nullus hypercatalectus, nullus brachycatalectus, sed omnes meri acatalecti: etiam non constat ullus ex iambis omnibus, quod gravium tragicorum lex discernit. Immo Seneca noster sic fuit metrorum ac syllabarum observantissimus, ut cum Hieronymo Aleandro, literarum et religionis cultura viro venerando, libeat consentire, omnem Senecæ versum procul dubio depravatum esse, quem receptas scansionis normas transgredi offenderis.

Nego præterea collocari trochæum in aliqua sede versus trimetri; unde demiror improbam quorundam audaciam clamantium trochæum esse in quinta sede horum trium versuum; quorum primus est in Thyeste, secunda tragœdia,

Leve est miserias ferre : perferre grave,

ubi syllaba *re* in *perferre* producitur, vi consonantium sequentis dictionis : ut etiam, *Frigida spatium refert, et Undique scopuli adstrepunt*. Vide quæ scripsi apud Catullum in dictione *Propontida*. Non tamen semper producitur hujusmodi syllaba : ut, *Unda flammæ opprimat*.

Et sæpius omnes poetæ hanc finalem syllabam sequentibus consonantibus pro suo commodo recipiunt.

Secundus versus est in *Medea* tragoedia, in qua legitur, *perfidii sanguis inest*. Ubi dico spondeum esse in quinta sede, non trochæum; ut apud Tibullum canentem, *sanguis est tamen ille meus*.

Quin alias Catullus, Tibullus, Propertius, Ovidius, Ausonius, et alii poetæ usurpant de industria eam pentemimerim; sed Lucanus, Senecæ affinis, utrasque easdem dictiones mutuatus, scribit :

Dum sanguis inerat, dum vis materna.

Quin semel Maro, semel Valerius Flaccus, bis Lucretius, et bis Silius producit ultimam in *sanguis* : et legitur de Lucretia in antiquo epigrammate,

Sanguis ante virum, spiritus ante deum.

Tertius versus est in *Hercule OEtæo*, ubi scriptum erat, *si mille gemunt Urbes* : ubi legendum docui *nullæ*, non *mille*. Ut et in *Ovidiana Sappho* legendum præmonstravi,

..... Et nullæ dulces querantur aves;

non *mille*, ut passim legebatur.

Itidem in *Thebaide*, tragoedia tertia (1), est ille versus,

Ionidesve, vel Mycenææ nurus,

in quo credunt esse trochæum in prima sede; quum certe

(1) Non in *Thebaide*, sed in *Troad.* v. 363.

cvijj DE GENERIBUS CARMINUM

sit iambus; quod et fatebuntur qui præter cæteros legerint Ovidium, Propertium, Horatium, et Martialem, sic scribentes. Ovid.

Non Latium norat, quam præbet Ionia dives.

Propert.

At tu seu mollis qua tendit Ionia; seu qua.

Horat.

Non attagen Ionicus jucundior.

Mart.

Ionicarum gustus attagenarum.

Et ipsi et alii vates sæpius eas primas syllabas in *Ioniæ* variant. Quin peritorum gratia dixerim, apud Virgilium in eo celebri versu, *Insulæ Ionio in magno*, excluditur et abjicitur in scansione diphthongus primæ dictionis; non autem adimitur ultinia vocalis in sequente dictione *Ionio*, ut a plerisque omnibus est hactenus præceptum. Sic igitur scandatur iste versus, *Insul' Ionio in ma.* ut, *Posthabita coluisse Samo. Quem Dardanio Anchisæ. Sub Illo alto*, et alibi sæpissime. Non tamen hoc recenseo, quod nesciam diphthongum sæpe retineri, sequente vocali, ut, *Castanæe hirsutæ. Ante tibi Eoæ Atlantides.* Et ipse Seneca in principio Troadis tragædiæ sextæ, *Æacidæ armis*: sed ut primas syllabas in *Ionio* lubricas tester; neque unquam inveniri trochæum in Senecæ trimetris, nisi in versibus plane depravatis. Pyrrhichius quoque nullibi admittitur in hoc iambico, licet alii contendant esse pyrrhichium in fronte horum hemistichiorum: *Petit ab ipsis: Abiit arenas: Rediit Achilles*, sed nimirum decipiuntur. Possem dicere inibi tribrachym esse, ut in Thyeste tragædia secunda, *Quod ratio nequit*, ut millies alias: potius tamen dicam in illis tribus esse iambum, quia *t* litera finalis sæpe producitur: Ovidius,

Ut monuit, cum voce abiit.

sed maxime in his dictionibus per synæresin coactis; unde non exploderem alteram vocalem, quam demunt alii in ipsis infra scriptis verbis, in quibus plane est iambus, non pyrrhichius: *Complexus abiit: Eversa periit: Petiitque supplex*: saltem ut in temporibus sensus sit magis obuius.

Ille quoque fallitur, qui in secundo actu octavæ tragœdiæ (Agamemnonis) legens,

Et qui redire (quum periit) nescit pudor;

et in secundo Octaviæ legens, *Aliena telis: aut petiit*, credit esse anapæstum in quarta sede, qui tamen inibi nunquam invenitur; licet adolescentior cum cæteris omnibus deceptus fuerim. Ut præterea, quod sentio, exprimam, quando prima producitur, *Obiice* scriberem potius, quam *Obice*, ut verbum a nomine statim dignoscatur. Legerem tamen et scriberem, *Per decem mensum graves*, pro *mensium*: nam ut apud alios Latinos auctores, sic et apud Senecam, scribuntur et leguntur hæ dictiones, ut metra deponunt. Ut quum in Seneca legitur, *Tuque cælestium arbiter*, pro *cælestium*, et apud Catullum *Flos Veronensium*, pro *Veronensium*, in huiusmodi ego ectasi, aut molossum, aut creticum pedem exhorreo: ad quem confestim absque necessitate plerique concurrunt; tanquam ad solidissimam anchoram. Interim hæc sit nostra sententia, licet aliquando secus scripserit vir eruditissimus et amicissimus: at non semper idem est unius iudicium. Unde quamvis hæc studia (quæ humanitatis appellant) rarissime, nec nisi coactus, revisam, multas tamen inventiunculas nostras alacriter damnavi: et (si acciderit) meipsum redarguens scriptorum meorum ingenuus ero exactor. Igitur repeto, in his, ut versui convenit, ita scribendum, nunc *legentium*, nunc *legentum*: ut annotavi in meo codice impresso in ædibus Aldi anno cld lxxvii.

SCHEMA TRIMETRORUM SENECAE,
SECUNDUM OBSERVATIONEM AVANTII,

HUJUSMODI EST :

Sedes 1, 2, 3, 4, 5, 6, et ult.

- -	u -	- -	u -	- -	u -
u -	u u u	u -	u u u	u -	
u u -		- u u		u u -	
u u u		u u u			
- u u		u u - (1)		- u u (2)	
u u u u				u u u (3)	

(1) N. L.

(2) In novem versibus.

(3) In tribus versibus.

GEORGIUS FABRICIUS.

CHEMNICENSIS

DE

RELIQUIS CARMINUM GENERIBUS.

D_A trimetris sane diligenter Avantius; sed quia in Choris carminum genera reliqua non attigit, videntur ea quoque exponenda, quum in tragicis inveniuntur, quæ cum poetis cæteris non conveniant. Nam ut suam illi servant gravitatem, legitimis pedibus et vulgata compositione semper non sunt usi; videlicet,

Ut sermo pompæ regię capax foret,

secundum Terentianum. In quibus annotandis operam exigua sumpsi, non exiguo futuram commodo iis, qui cum diligentia et attentione liberali in veterum scriptis versari solent.

DE IAMBICO.

I. Iambicum dimetrum catalectum, prima sede constat e spondeo aut anapæsto: duabus reliquis, iambo, cum superflua syllaba. E tali iambico integer Chorus est in Medea, ante actum quintum. Talis versus in OEdipo, 485:

Ophioniaque cæde.

- - - - -
o - - - -
o - - - -

cxij DE GENERIBUS CARMINUM

Ibidem impurus est ille, mutato altero iambo in spondeum :

. Solenne Phœbus carmen.

II. Iambicum dimetrum acatalectum habet sedibus paribus iambum, imparibus spondeum, aut dactylum, aut anapaestum : hoc accinitur iambico trimetro, in Medea : interjicitur eidem in Agamemnone. Miscetur trochaicis et dactylicis unus, in eadem tragedia,

Procella fortunæ movet.

o - o - - - o -
- - - - -

Impurus est ille in OEdipo, .

Hederave frontem bacehifera.

Huic vicissim accinitur superius catalectum ibidem,

Aut fœta tellus impio
Effudit arma partu.

III. Iambicum dimetrum hypercatalectum fit, quum ad superius adjungitur pes trisyllabus in fine, nempe baccheus : e quo genere non constant Chori integri, sed aliis alibi, rarissime tamen, interponitur; ut in OEdipo,

Sensere terræ te Dacûm feroces.

Habet sede quarta etiam anapaestum; ut in Agamemnone,

Non urbe cum tota populos cadentes.

Ibidem,

Charusque Pelidæ nimium feroci.

In qua tragedia tantum unus adhuc generis ejusdem legitur. Ut autem apud tragicos iambico dimetro pes trisyl-

labus additur, ita apud Comicos iambico senario; cujus e Varrone meminerunt, Charisius, Diomedes, Ruffinus; singuli adducunt hunc versum Terentii ex Hecyra,

Num si remittent quippiam Philumenæ dolores.

Sed nunc non alia persequi, præterquam tragici nostri, decretum est.

IV. Iambicum trimetrum brachycatalectum scazon, seu claudum, nescio an ulli alii, excepto Seneca, apud Latinos sit usitatum. Habet sede prima iambum aut anapæstum, secunda jambum, tertia spondeum, penultima iambum, ultima spondeum, et semel tantum anapæstum. In OEdipo,

Sonuit reflexo classicum cornu.

In Agamemnone,

Cum lege mundi Juppiter rupta.

Ibidem,

Jussitque Phœbum tardius celeres.

- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -

Hoc genus scazontis in duabus tantum tragœdiis legitur: nam alia exempla ego ignoro.

Interdum in eodem non fit collisio; ut,

Eliait ære, ante non linguas.

Interdum nulla elisio; ut in OEdipo,

Clamore primum hostico experti.

Sed hoc videtur fieri valde illepide.

Est et alterum scazon huic dissimile, in quo contra legem communem loco penultimo trochæus ponitur,

Timet aut minaces victoris i.ras.

Taciturnaque murmur percussit auras.

Gemitque taurus Dictæa linquens.

- - - - - - - - - -

Hæc autem rectius inter composita metrorum genera referuntur.

V. Iambicum trimetrum catalectum integrum, satis ab Avancio explicatum videmus, quod tamen e puris iambis non constat, sed pedum æqualium quasi temperamento conficitur. Tradit ex antiquis Grammaticis Victorinus, improbari verum ex iambis omnem compositum, nam ut sit amplior, et par tragicæ dignitati, interponi frequenter, locis videlicet imparibus, pedum dactylorum numeros, et moras spondeorum: quam sententiam approbat Terentianus. Quos autem trimetros Græci, eos Cicero et Quintilianus vocant senarios, et eorumdem imitatione Flavius Caper et Aruntius Celsus, Terentii interpretes. Causam nominis utriusque scite Terentianus reddit, suæ vir artis doctissimus,

Iambus ipse sex tantum locis manet,
Et inde nomen inditum est senario:
Sed ter feritur, hinc trimetrus dicitur,
Scandendo binos quod pedes coniungimus.

Annotarem et illa, ubi collisiones aut elisiones non fierent, vel liantibus literis, vel sequente aspiratione: sed quum id in difficilioribus dicere jam cœperim, et in reliquis generibus sim repetiturus, studiosi id per se observabunt, quod a præceptionibus communibus dissidet, et libertatem illam vetustiorum refert.

VI. Iambicum trimetrum catalectum scazon, constat e solitis trimetri pedibus, iambo, spondeo, anapæsto: sed in fine loco iambi spondeum celebrat, quem tamen antecedit anapæstus aut iambus; cuius generis duo tantum versus sunt in Agamemnone,

Quum Dardana tecta Dorici raperent ignes.

- - - - -

Fatale munus Danaum traximus nostra.

- - - - -

DE TROCHAICO.

I. Trochaicum dimetrum catalectum e trochæo, item spondeo, vel dactylo, vel anapæsto, demum trochæo et syllaba superflua componitur: quo utitur in OEdipo,

Sed quid hoc ? postes sonant.

Item,

Pendet instabili loco
Quidquid excessit modum.

- ˘ - - ˘ -
- ˘ ˘
˘ ˘ -

Chorus enim ille integer est ex hoc genere, quod et aliis Choris immiscetur, aut ad eorum extremum adhibetur. Unus versus hypercatalectus est in eodem Choro,

Vita, decurrente via.

Unus impropriam sedem habet, loco trochæi pyrrhichium, in initio,

Comes audacis viae.

Sed dubito valde, num correcti sint hi ipsi loci.

II. Trochaicum dimetrum hypercatalectum, constat e trochæo, item spondeo, iterum trochæo, demum trochæo, vel spondeo, et syllaba abundante; ut,

Nullas hunc terror, nec impetus.

Item,

Sensit ortus, sensit occasus.

- ˘ - - - ˘ - ˘ - ●
- ˘ - - - ˘ - - -

III. Trochaicum trimetrum brachycatalectum, habet loco

cxvj DE GENERIBUS CARMINUM

primo et tertio trochæum, vel spondeum, vel dactylum; secundo, quarto, et quinto trochæum; ut in OEdipo,

Protulit tellus aut anguis imis.

In Agamemnone,

Deseruit fugas nomenque genti.

Ibidem,

Te duce concidit totidem diebus.

In qua tragoedia plures versus ejusmodi, sed sparsim inveniuntur.

- u   - u   - -   - u   - u
- -   - u
- u u   - u u

Impurus est ille, qui loco secundo spondeum habet.

Vicit acceptis quum fulsit armis.

Item,

Fraude sua capti caderent Pelasgi.

Quamvis post duas mutas, vocalem sequentes, utraque, syllaba correpta legi posset, licentia vetere; ut versus ille apud Gellium, ex emendatione Alciati,

Postquam est morte captus Plautus, Comœdia luget.

Nam in secundo loco dactylus est, propter *pt* literas vocalem sequentes: ut apud Græcos,

Θρήνου τ' Αἰγυπτίαν.

Sed auctorem nostrum minus horridum, ab hac consuetudine plane abstinuisse arbitror. Impurus itidem ille, in quo sede secunda pro trochæo ponitur anapæstus; ut in Agamemnone,

Tradit thalamis virginem relictam.

IV. Trochaicum trimetrum hypercatalectum, habet tro-

chaos admixtis, ut solet, dactylis et spondeis, quod in Agamemnone locis solummodo duobus legimus,;

Vidimus patriam ruculem nocte funesta,
Vidimus simulata dona molis immense.
- - - - -

V. Trochaicum tetrametrum catalectum, trochæum recipit locis omnibus, exceptis quarto et sexto, in quibus quasi tibicen fulcitur spondeus, firmamenti gravitatisque causa. Integre purum carmen hoc ponere tragici non solent; nam quod aliis poetis decoro est, in his vitiosum putatur, Victorino et Attilio testantibus. In prima sede, præter trochæum, quem semper ut legitimum intelligo, collocantur dactylus, tribrachys: in secunda, spondeus, dactylus, anapestus: in tertia, tribrachys: in quarta, unus spondeus: in quinta, dactylus et tribrachys: in sexta, rursus spondeus, et semel dactylus, semel tribrachys, apud hunc videlicet auctorem: in septima necessario trochæus: syllaba abundans (ut in omnis carminis fine) est indifferens. Has pedum diversitates observare licet in tragædiis duabus, extra Clitorum, nempe in scenarum exordiis, ut in Hippolyto et Medea: semel tantum in scenæ medio, ut in OEdipo. Nos simplicioris versus exemplum subjiciemus,

Et pias numen precatus, rite submisi manus.

Et illius apud Terentium in Heautontimorumenos, qui est omnium ejus Comici purissimus:

Vis amare, vis potiri, vis quod illi des, effici:
- - - - -

Trochaicorum restant alia quædam genera, quibus semel aut iterum uti Poeta satis habuit, quæ ex impuris et imperfectis composita et quasi conglutinata sunt.

Primum, pedum quatuor; ut in Agamemnone,

Hesperum dici: aurora movit.
- - - - -

cxviii DE GENERIBUS CARMINUM

Alterum, pedum totidem, et semipedis; cujus exempla leguntur duo in eadem tragœdia,

Stella quæ mutat, seque mirata est.
Frigidus custos, nescius somni.

- 0 - - - - 0 - - -

Tertium, pedum quinque; ut,

Semper ingentes educas alumnos.

- 0 - - - - - 0 - -

Quantum, pedum totidem cum semipede; in OEdipo,

Lucidam cæli decus huc ades votis.

- 0 - - - 0 0 - 0 - -

DE ANAPÆSTICO.

Anapæsticum complectitur sedes quatuor, recipit in singulis anapæstum, in prima pariter dactylum et spondeum: in secunda solum anapæstum, aut spondeum: in tertia spondeum, dactylum, tribrachym: in ultima anapæstum, spondeum, tribrachym, et dactylum: sed hunc bis tantum observare potui; ut in OEdipo,

Mixtaque odoro Lesbia cum thymo.

In Agamemnone,

Qui Styga tristem non tristis videt.

E solis anapæstis unus legitur in Hercule furente,

Pharetræque leves, date sæva ferro.

Alter in Thyeste, tertius in Hippolyto, quartus in Agamemnone: nam hoc contra gravitatem tragicam est, ut supra in iambicis et trochaicis, de veterum auctoritate scriptissimus. Itaque similem versum reprehenderunt familiares Ovidii, in ipsius tragœdia Medea, qui a Seneca Controversiis annotatur,

Gelidum boream, gelidumve notum.

Anapæstici qui constant e solis spondeis, nimium inertes sunt, ideoque a Ruffino vocantur immanifesti, quia in iis vix numerus et versus intelligi potest, ut Cicero ait; immo plane non intelligitur, si aliis, non sui generis, sunt immixti. Talis est in OEdipo,

Nec mortali captus forma. .

Alii duo sunt in Agamemnone. Tales spondaici, quamvis alius itidem generis carminibus inseruntur, tamen in eorum habentur numero, cum quibus conjuncti sunt, etiamsi pedem illum legitimum habeant, quod et veteres Grammatici annotarunt, ut diximus libro De re Poetica septimo.

Iambum pedem hoc carmen non admittit; nam in illo versu,

Arcus metuit Diana tuos,

prima in nomine proprio figurate producit, ut et in illo Ovidii,

Ferrum Diana volanti

Abstulerat jaculo.

Ita enim in aliquot manuscriptis offendimus. Habet hoc carmen post duos pedes incisum : in quo syllaba brevis produci potest; ut in Troade,

Bis pulsata Dardana Graio.

In Octavia,

Pulsata freta fertur in altum.

Interdum non fit elisio; ut in Octavia,

Vivere matrem impius, ingens.

Neque fit collisio; ut in iambico, in Agamemnone,

Priamo Agamemnon.

In Troade,

Æacidae armis.

Item in anapæstico; ibidem,

Contenta sono, Hectora flemus.

Canuit Ide, Ide nostris.

Quod tribus aliis præterea ejusdem carminis locis animadvertimus.

Est hujus carminis bonitas et elegantia præcipua, si pedibus singulis, singule partes orationis finiantur: altera, si dimensiones ipsæ parte orationis terminentur.

Talis est autem solita ejus constitutio,

o o -	o o -	o o -	o o -
- -	- -	- -	- -
- o o	- o o	- o o	- o
		o o o	

Admittit aliquando pedes alienos, seu (ut Servius) ignobiles, et (ut Cicero de Oratore) abjectos: nos hactenus impuros vocavimus, quod et numerum et versum vitient.

In prima sede pæonem tertium; ut in OEdipo,

Niveique lactis candida fontes.

Quorum tamen versuum ultra octo in his tragædiis non sunt.

In secunda sede baccheum; ut in Octavia,

Spernit superbos humilesque simul.

Cujus alibi similis nullus est. Observatione dignum est, quod Cicero anapæstum pedem, pro ipso carmine anapæstico ponit: ut de Finibus: *Græci qui hoc anapæsto citantur*, id est, hoc carmine anapæstico.

DE SAPPHICO.

I. Sapphicum brachycatalectum, quod constat molosso, anapæsto, baccheo, id inseritur Choro cuidam in Agamemnone,

Qui vultus Acherontis atri.

- - - o o - o - -

II. Sapphicum integrum, pedibus constat certis, trochæo, molosso, anapesto, et amphibrachy, vel bacchico, propter syllabam ultimam communem. Habet usitate cæsuram post alterum pedem, quam Tragicus semper observat, Catullus non admodum accurate, Horatius accuratius, præterquam in locis paucis, et initio Carminum, libro I, ođ. 10,

Mercuri facunde, nepos Atlantis.

Oda 11,

Quem virum, aut heron, lyra vel acri.

In oda de Pindaro utitur undecies, in Carmine seculari uno minus vigesies, alias non nimium.

In hoc genere graviter cadunt versus, qui desinunt in dictionem quadrisyllabam; ut,

Jam silet murmur grave classicorum,

Nonnumquam propter cæsuram syllaba correpta extenditur, idque semel tantum apud Horatium, sed sæpius apud hunc tragicum; ut in Troade,

Et vir et Pyrrha mare quon viderem.

In Medea;

Uxor impendit animam marito.

Est autem veri et integri Sapphici constitutio ejusmodi,

— — — — —
Disce fortunam bene ferre magnam.

Constant Chori integri e sapphiciis apud nostrum tragicum. Observavimus in sapphico pedes illegitimos plures quam in aliis, eosque in sedibus omnibus, ultima tantummodo excepta; ut in prima sede, spondeus pro trochæo: quod quia semel factum, legem non facit. In Agamemnone,

Solus contemptor levium deorum,

In altera sede pro molosso, interdum creticus collocatur, interdum choriambus: de cretico constat, de choriambo

I. Senec. pars tertia.

h

cxxij DE GENERIBUS CARMINUM

nos exempla afferemus, quia inusitatum est, et ab alio, quod equidem sciam, factum nemine.

Creticus invenitur sine omni controversia; et veteres sapphicos tales fuisse Julius Scaliger sentit. Catullus,

Pauca nuntiate meæ puellæ.

Sappho certe, quæ hujus carminis inventrix est, in quadam oda continenter eo pede utitur:

Πικυλάθρον' ἀθένατ' ἀρρεδίτα,
Παῖ Διὸς δ' ἑλεπλόνα, λίσσεμαί σε,
Μή μ' ἄταισι μηδ' ἀνίαισι δάμνα
Πόντια θυμέν.

Choriambus in eadem sedē, uni tragico nostro est usitatus. Exstant plura exempla, ne quis possit dubitare: qualia sunt. In Medea,

Sumere innumeras solitum figuras.

In Troade,

An ferax' varii lapidis Carystos.

Quamvis in manuscripto Regiomontani legitur, *rari lapidis*; quod tamen repudio, ut et Scaligeri σχῆμα συμφωνητικόν, quod esse in dimensione ipse judicat. Similiter in Thyeste,

Cuncta divitias metuitque casus.

Sed et hunc versum aliter legit Beza. Rursus alibi: in OEdipo,

Te caput Tyria cohibere mitra.

In Agamemnone,

Sidus Arcadium geminumve plaustrum.

In Troade

Troja qua jaceat regione monstrans.

Exempla nondum in libris corrupta tot enumero, ne

temere affirmare videar rem novam. Ille autem versus in
Hercule Oetaeo,

Habest, nec ulla dominetur aula;

ut et alter in Agamemnone,

Triplici catena tacuit, nec ullo,

plane sunt illegitimi; in quibus loco primo anapæstus, al-
tero baccheus ponitur: quos inter sapphicos ausus non es-
sem recitare, nisi Tragicus eis per medium immisceret, aut
propinque annexeretur. Satis de prima et altera sede hujus
carminis.

In tertia sede spondeus contra artem et usum colloca-
tur; ut,

Argos iratæ carum novæcæ,

cujus etiam ut in pede priore exemplum aliud nescio.
Spondeus iste interdum resolvitur; ut in Hippolyto,

Si qua ferventi subjecta cancro. (*subiecta*).

In Troade,

Dum luem tantam Troiæ atque Achiviis.

Qualis illa διακρούς Horatiana,

Nunc mare, nunc silvæ.

Et ista,

Heû quantus equis, quantus adest viris.

Ita in manuscripto, et *Heû* dissyllabum esse non negat
Servius. Eadem resolutione Cæcilius in Plotio, apud Te-
rentii interpretem,

Patere quod datur, quando optata non dabunt dii.

In hoc trochaico, *quando* est trisyllabum. Sumptum hoc
de Græcis. Homerus,

Ἀργείων τε Κόρινθον, ἱλαριμένους τε Κλεονόας.

cxxiv DE GENERIBUS CARMINUM

Apollonius,

Οὐδὲ μὲν οὐδ' αὐτοῖο παῖς παύσαιεν ἄνακτος.

Aliter in carmine sapphico distinguunt pedes Bassus, Diomedes, Attilius, Terentianus, Servius, et alii; nam inter composita id numerant: sed qui simplicem rationem sequuntur, quam nos sequimur, ad Tragicæ hujus compositionem spectant, quæ sine dubio e Græcorum fluxit institutionibus. Horatius in hoc genere semel atque iterum utitur dissectione; ut lib. I, od. 25:

Thracio bacchante magis sub inter=Lunæ vento.

Lib. II, od. 16:

Grosphæ non gemmis neque purpura ve=Nale nec auro.

Sed nullum est exemplum in tragicis.

DE CHORIAMBICO.

I. Choriambicum dimetrum constat choriambo et baccheo. In Hippolyto,

- - - - -
Imbriferumque eorum.

In Agamemnone,

Pulvereamque nubem.

II. Choriambicum trimetrum, e spondeo, choriambo, et pyrrhichio; ut,

Pax est Herculeæ manu,
Auroram inter et Hesperum.
- - - - -

Ex hoc facti sunt Chori integri in Thyeste et Hercule OEtæo; finis cujusdam Chori in Hercule furente, medium in Medea. Habet primo loco interdum trochæum; ut apud Severum Septimium,

Purpuræ—leguli senes.

Interdum creticum; ut in Hercule OEtæo, 1095 :

Quatuor præcipitis Deus.

Nisi fiat collisio. Prima enim in nomine *quatuor* apud bonos poetas semper producta legitur: *quater*, semper correpta.

III. Choriambicum tetrametrum fit e spondeo, duobus choriambis et pyrrhichio; quo genere frequentissime utitur: hoc suave est, si incisum habeat post pedem alterum.

- - - - - - - - - - -

Res est forma fugax, quis sapiens bono

Confidit fragili? dom licet, utere.

Ex hoc passim integri Chori compositi. Idem inter duos trimetros et totidem tetrametros in OEdipo interposuit. Sunt præterea genera choriambico minus nota.

I. Primum, quod e choriambico dimetro constat, et e duobus pedibus iambi, cum syllaba superflua.

- - - - - - - - - - -

Indomitumve bellum perrumpet omne.

II. Alterum, quod e choriambo, anapæsto, et iterum choriambo.

- - - - - - - - - - -

Extimuit manus insueta pati.

III. Tertium, quod prioribus est magis vulgatum, e spondeo, choriambo, anapæsto, tribrachy.

- - - - - - - - - - -

Ut quondam Hercules cecidit pharetra.

Reperiuntur plura in Agamemnone hujus generis.

IV. Quartum, quod e choriambis in sede prima et ultima, in secunda iambo, in tertia spondeo constat; cujus unicum exstat exemplum in OEdipo,

- - - - - - - - - - -

Quæ tibi nobiles Thebæ, Bacche, tuæ.

cxxvj DE GENERIBUS CARMINUM

V. Quintum, quod est priore brevius syllaba, et loco choriambi finitur dactylo; ut in Agamemnone,

- o o - o - - - o o
Perdidit in malis extremum decus.

DE DACTYLICO.

I. Dactylicum dimetrum catalectum, conficitur e duobus dactylis, ut,

Non acies feras.
Cervaque Parrhasis.
- o o - o o

II. Dactylicum trimetrum, e dactylo, spondeo et dactylo; ut,

Cæruleum erexit caput.

III. Dactylicum tetrametrum acatalectum, fit e solis dactylis, socio pede adjuncto spondeo, qui admittitur sedibus omnibus, excepta postrema; quod carminis genus suo appellatur nomine Bucolicon, et idem interponitur modo sapphiciis et choriambicis, quales sunt tres in Hippolyto: modo beroicis, quales multi in OEdipo, ante actum tertium:

- o o - o o - o o
Et tumidum Nereus posuit mare.

Item,

Brachia prima cadunt prædonibus.

De hoc versu ita scribit Terentianus, diligens Grammaticus,

In tragicis iungere choris hunc sæpe discreti,
Annæus Seneca, et Pomponius ante Secundus.

Eodemque in loco hos e Pomponio versiculos adducit,
Peudent ex humeris dulcis chelys,

Et numeros edat varios, quibus
Adsonet omne vireus late nemus,
Et tortis errans qui flexibus.

Hi versus, si e solis componuntur spondeis, minus sunt sonori, minus accommodati; ut in *OEdipo*;

Et *Phœbo* laurus charum nemus.

Quod in aliis præterea duobus in hoc poeta deprehendimus. Nam dici dactylus potest, auctore *Attilio*, qui pedes omnes spondeos habet: dici iambicus, qui spondeis maxima e parte abundat, quod in *Plautinis* *Camerarius* annotavit: dici anapesticus, eadem de causa, de quo dictum paulo ante est. Ratio est (ut idem *Attilius*) quia pes spondeus metra omnia ordinat, atque disponit.

IV. Dactylicum pentametrum superiori simile est, quod uno pede excedit; id olim vocatum *Æolicum*, eoque librum integrum scripsit *Sappho*. In his tragædiis unus tantum invenitur, in *Agamemnone*,

Heu quam dulce malum mortalibus additum!

Ita enim e manuscripto *Regiomontani* eum restituimus, quum in vulgatis in choriambicum mutatus sit; ut esset sequenti in eodem loco similis.

Sunt hujus generis multa composita.

I. Ut incipiens a cæsura trochaica. In *Agamemnone*,

Aut iniqui flamma *Tonantis*.

Item a solo pede trochæo,

Pendet instabili loco.

II. A cæsura sapphica. In *Agamemnone*,

Fortiter viuci restitit annis.

Tales leguntur tres in *OEdipo*, in *Choro* confuso e plurimis carminum generibus.

cxxviii DE GENERIBUS CARMINUM

III. Item a cæsura iambica, vel e solis iambis facta; ut in *OEdipo*,

Inauspicata de bove tradidit.

Vel e spondeo et iambo; ut in *Agamemnone*,

Par ille regi, par superis erit.

Postremo desinens in colo sapphico. *Ibidem*,

Et licuit versare dolos, ut ipsi.

DE HEXAMETRO.

Hexametrum (quod a materia heroicum, ab orationis genere epicum) componitur e dactylis et spondeis: ita tamen ut sedem quintam dactylus, sextam et ultimam spondeus possideat. In prioribus enim ambo pedes sine ullo discrimine ponuntur. Hujus exemplum est optimus ille *Poetae* optimi versus (*Virg. Æn. VI, 620*):

Discite justitiam moniti, et non temnere Divos.

Hoc carminis genere celebrantur res gestæ *Bacchi* in *OEdipo* et *Medea*: item oraculum, quod *OEdipo* datum est. Oraculum refertur in scenæ medio, *Bacchi* facinora inseruntur *Choris*. In antiquissimis tragædiis frequentem fuisse hujus versus usum, intelligitur e libro *De re Poetica*, qui inter *Aristotelicos* legitur.

DE MONOMETRO:

Monometrum est, quod e duobus fit pedibus, estque, aut acatalectum, quod integrum est, aut ex anapaestico; ut,

Fortuna ferat.

Item,

Nova nupta faces.

Item ex dactylico; ut,

Non acies feras.

Item,

Cingi floribus.

Catalectum, cui syllaba aliqua deest. Hypercatalectum,
in quo abundat syllaba. Ut in trochaico (Agam.),

Troja his quinis.

In iambico (Œdip.),

Religare frontem.

In choriambico (Med.),

Quo non nata jacent.

Quia autem tales finiunt plerumque sententiam, aut
etiam carminis genus, ideo antiqui monometra, clausulas
appellarunt, ut Varro tradidit.

NOTITIA LITERARIA
DE
TRAGOEDIIS
QUÆ SUB
L. ANNÆI SENECAE
NOMINE FERUNTUR
EX

JOS. ALB. FABRICII BIBLIOTHECA LATINA, A JOS. AUG.
ERNESTI AUCTIUS EDITA, LIB. II, CAP. 9.

DECem tragœdiæ, quæ sub *Senecæ* nomine ambulant, Philosopho tribuuntur a Francisco Petrarcha, Petro Crinito, Daniele Cajetano, Martino Delrione, etc. Alii, ut Balth. Bonifacius lib. XV, cap. 7 Historiæ ludicræ, audacter pronuntiant, auctorem habere Marcum Senecam nepotem, Philosophi ex priore uxore filium, sed præmatura morte extinctum, cujus mentio in Consolat. ad Helviam, cap. 16. Sed ex eodem loco constat, admodum puerum et paulo ante patris exsilium obiisse. Aliis, ut Jo. Boccatio, saltem dubium est, utrum filius L. Annæi, vel frater, vel ex fratre nepos, M. Annæus Lucanus, eas scripserit. Elias Vinetus putabat, esse nescio cujus L. Annæi Senecæ, qui sub Trajano floruerit. Senecam Philosophum a Tragico distinguit quoque Sidonius Apollinaris Carm. IX, vers. 231.

Idem faciunt alii : a quibus tamen recte, ut puto, dissentiunt Nic. Antonius lib. I Bibl. veteris Hispanæ, cap. 9, et Barthius ad Statium, tom. I, p. 251. Certum quidem est, et Senecam Philosophum carmine valuisse (1), et aliquas tragœdias ad eum recte referri. Sed et de hoc fere convenit inter eruditos, decem has, quas habemus, non esse unius auctoris.

1. *Hercules furens*, ex Dan. Heinsii sententia, auctorem habet M. Annæum Senecam, Philosophi patrem. Versus ex hoc dramate, sub Senecæ nomine, afferuntur a Terentiano Mauro lib. de metris. Imitatus est Seneca Herculem furentem Euripidis, ad quem vide, si placet, quæ notavit Josua Barnes. V. C. ad vers. 140.

2. *Thyestes*, Senecæ tribuitur a *Luctatio* (2) Statii Scoliaſte ad lib. IV Thebaid. Hæc eidem M. Annæo Senecæ ab Heinsio adſcribitur.

3. *Thebais*, sive *Phœniſſæ*, reliquis præfertur a Lipsio,

(1) Vid. Senec. Epist. CVII et CXV, et Lipsium ad Tacitum, Ann. XIV, 52.

(2) Sub ejusdem *Luctatii* nomine periochas, sive *argumenta singularum tragœdiarum* in MS, reperit ediditque Georg. Fabricius. Petrus autem Sriverius testatur, se vidisse MS, quo argumentum *Herculis furentis* paucis admodum verbis immutatis referebatur ad *Albertinum Mussatum*, Palavinum historiographum. Janns Gruterus passim quoque memorat veterem Scholiastem Palatinam in tragœdias Senecæ. Quum vero idem testetur, illum suâ inscripsisse Johanni Botticellæ, apparet, eum nos esse valde antiquum. *Primus*, quod sciam, inquit Nic. Antonius in Bibl. vet. Hispania, *tragœdias Senecæ glossis illustravit Nicolaus Treveth Dominicanus, sæculo post Christum natum XIV, quæ scriptæ occurrunt in Bibl. Ferdinandi Coloni Eccles. Hispanensis.* Hunc Anglum Dominicum suspicor latere sub corrupto *Francheti* nomine apud Nic. Antonium lib. I, § 173. *Triveti* hujus sive *Trevethi* in quosdam tragœdias scholia MSS exstant Vratislaviæ in Bibl. Rhedigeriana. Eadem in aliis etiam occurrunt Bibliothecis, ut eidem Antonio, § 177, observatum.

Florente Christiano et Jano Bernartio : sed eadem indigna Seneca, minimaque tragœdiarum est judicio Jos. Scaligeri, Dan. Heinsii, Petri Scriverii. Ad Senecam Philosophum referendam esse, nec Lipsius dixerit, qui temporibus Augusti vindicare malebat. Nescio, quale sit Henrici Chiffellii *supplementum ad Thebaidem Senecæ*, Rom. 1625, in-8, quod memoratur in Catalogo bibl. Barberinæ.

4. *Hippolytus*, si Troadas excipias, nulli Latinarum secunda est, et Philosophum Senecam auctorem agnoscit, judice Daniele Heinsio. Porro versus, quem ex *Phædra* (1) Senecæ affert Priscianus libro IV, in hoc dramate occurrit. Etiam in MS optimo Florentino, quo usus est Jo. Frid. Gronovius, hæc tragœdia *Phædra* inscribitur. Comparationem inter Hippolytum Senecæ et Euripidis edidit Jo. Henr. Bœclerus Argentor. 1561, in-4; et tom. II diss. acad. vide et Sam. Petitum lib. I Obs. cap. 2, qui cap. 1 suspicatur, Medeam et Hippolytum a Seneca Philosopho in exilio scriptas esse, utpote in quo *levioribus se oblectasse studiis* testatur in Consolat. ad Helviam, cap. 4.

5. *Œdipus*, adumbratus ex Sophoclis Œdipo Tyranno, auctore M. Annæo Seneca, Philosophi parente, ut eidem Heinsio videtur.

6. *Troades*, Senecæ tribuuntur a Prisciano et Valerio Probo, sed idem bis *Hecubam* vocat. Cæterum Philosophi esse, et Euripidis Troadas longe vincere, judicabat olim Heinsius. Troadem perperam appellant Lipsius et alii, qui etiam contemnendi et ignobilis auctoris esse existimant,

(1) Thomas Phædrus eloquentiam Romæ sub extremum sæculi XV cum summa laude professus, ita ut ætatis suæ Cicero haberetur, Phædri cognomen tulit, quod personam Phædræ in hoc dramate eleganter representasset. Vid. Erasmi Epist. XXIII, ubi male Petrus pro Thoma appellatus.

quum, Jos. Scaligero iudice, sit princeps latinarum tragœdiarum. Cum Euripidis Troadibus et Hecuba confert Sam. Petitus lib. I Observ. cap. 3, qui post reditum ab exsilio scriptam hanc tragœdiam in aula a Philosopho existimat cap. 1.

7. *Medea*, sub Senecæ nomine allegatur a Quintiliano, lib. IX, cap. 2, et Philosopho tribuitur ab omnibus, quamquam vetus Lucani scholiastes effectam fuisse etiam a Lucano Medeam tragœdiam testatur.

8. *Ex Agamemnone* versiculum sub Senecæ nomine laudat Priscianus libro VI.

9. *Hercules OEtæus* ex Sophoclis Trachiniis adumbratus est, sed longe infra græcum subsidet, sermoque arguit, longe post reliquas hanc tragœdiam scriptam esse. *Cujus auctor si tam corruptus est et vitiosus elocutione, quam rebus et sentiis turgidus et inflatus, nihil est, quod illum audire magnopere velinus*, inquit Vavassor lib. de vi et usu quorundam verborum latinorum.

10. *Octavia* et ipsa Seneca Philosopho non indigna, si Scaligerum (1) sequimur, etsi præ reliquis humi serpit, et Justo Lipsio visa verbere eruditorum excipienda, non plausu. Ea autem non est in MS optimo Florentino, quod ipsum eam suspectam facere potest. *L. Annao Floro* eam tribuit Voss. p. 164 de hist. lat. qui Instit. poet. lib. II, p. 76, eam omnium ineptissimam vocat et opus plane scholasticum: necque Octaviæ mortem potuisse memorare Senecam, a Nerone prius extinctum. In editis vulgo postremum locum occupat, nisi quod in prima edit. Lipsiensi, et in aliis qui-

(1) Fuit tamen, quum Josephus Scaliger non Senecam existimaret auctorem esse hujus tragœdiæ, sed Scævum Memorem, de quo Voss. p. 48 de Poet. latin.

busdam præmissa est Herculi OEtæo. Sed notum est, quanta sit tam in editis, quam in MSS varietas in ordine harum tragœdiarum. Justus Rycquius ad Taciti XIV, 63 scriptam putat a Seneca anno U. C. 712. Joan. Frid. Gronovius autem non esse Senecæ recte judicat.

Jul. Cæsar Scaliger non dubitat Senecæ tragœdias etiam ultra Græcarum vim et elegantiam extollere: plerisque tamen hodie aliter videtur, qui nimium philosophicas esse, et contra leges tragœdiæ passim peccare judicant. Vide Vossium patrem in Institutt. Poeticis, et Rapini aliorumque judicia collecta a Bailletto t. II judiciorum de poetis. *Dionysii Thuscii* de Rubertis e Burgo S. Sepulcri et *Thomæ Aquinatis*, qui a quibusdam memorantur, commentarii, lucem certe haud vidcrunt. MS Codex non contemnendus tragœdiarum Senecæ servatur Gothæ in Bibl. Serenissimi Ducis, ut in Cypriani Catalogo MSS, illius Bibl. p. 106, notatum est. Ambrosiana quoque Bibliotheca pulcherrimum habet earundem Codicem cum argumentis *Albertini Mussati* Patavini, ut testatur Nic. Antonius p. 39 Bibl. vet. Hispan.

INDEX

EDITIONUM TRAGICORUM LATINORUM

EMENDATIO ET AUCTION FABRICIO-ERNESTINO

IN QUATUOR ÆTATES DIGESTUS.

(Quæ huic Bipontinæ editionis Indici addenda mihi visa sunt
minoribus literis exarantur: J. P.)

ÆTAS I NATALIS 147...—1513.

Obscuri natales. Nos equidem cum aliis haud novimus priorem Ferrariensi (1481), quam sequuti sunt commentatores, Gellius Bernardinus *Marmita* 1482, et qui ei conjungi cepit 1493 in Veneta III, Dan. *Cajetanus*, Cremonensis: Prioresne imitata sit *Juntina* I, an. (1506) an cum *Juntina* II (1513) tamquam exemplar conveniat, a nemine dictum invenimus. Hanc certe recensuit *Benedictus Philologus* Florentinus.

S. a. et l. (1481, Ferrariæ) fol. Senecæ tragœdiæ.

Longa iterum Senecæ tribuisti sæcula; regum

Quam premis, Andrea Gallice, mortis opus.

Hercule sunt formis impressa volumina rege,

Victor ab Adriacis quum redit ille feris.

Vid. Maittar. *Annal. typ.* tom. III, p. 748, qui addit: *Hic Andreas Gallus Ferrariæ anno 1474 imprimebat; et bellum inter Venetos et Herculem Ferrariæ ducem anno 1481 evenit.* Cf. et Hambergeri *Zuverlässige Nachrichten*, t. II, p. 104.

Brunet, in libro qui inscribitur *Manuel du Libraire*, hanc editionem relegat ad annum 1484.

S. a. *Lipsiæ*, in-4, ap. *Martinum Herbipolensem*, literis Longobardicis excusa. Hanc ed. emendatissimam vocat *Delrio*;

sed falso eam cum Nic. Antonio, Bibl. Hisp. scriptore, pro prima omnium habet, jam monente Fabricio in B. L.

Hæc ad finem adscribuntur carmina :

Clanditur iste liber Senecæ, repetendus in omne
Ævum; hunc ardenti pectore, lector, ama.
Presserat Herhipolis Martinus in urbe decenter
Lipzæc. Hoc munus, cándide lector, ama.....

S. a. Parisiis, in 4to Tragediæ ex recensione Car. Fernandi. His verbis ea editio clauditur: «Impressu Parisiis in vico clauso Brunelli per Iohannē bigman vvilhelmū ppositi et vuolfgaugū hopyl socios. — Vide quæ in præfatione de hac primaria editione scripserim.

1482. *Veneta* I, fol. cum comment, Gelli Bernardini *Marmite* Parmensis. Mentoratur Fabricio.

1491. *Lugd.* fol. per Ant. *Lainbillon*. Vid. Lengnich *Beiträge*, etc. P. II, p. 122.

Asserit *Brunet* hanc editionem primam omnium esse, quæ ad certum annum referatur. Addit subungi *Marmite* comment.

1492. *Veneta* II, per Laz. Isoardum de *Savigliano*, cum comment. *Marmite*. Vid. Lengnich l. c. p. 123, et *Bauerum*, t. IV, p. 64.

1493. *Veneta* III, fol. Senecæ tragediæ cum commentariis Gellii Bernardini *Marmite* Parmensis. — Venetiis, per Matheum *Capcasam* Parmensem, MCCCCLXXXIII, die XVIII Julii. Servatur in Bibl. Archipal. Manhem. testante nobis viro clar. Andrea *Lamejo*, illius præfecto.

Delrio eam esse secundam Venetam affirmat, et illi junctos Dan. Caietani Cremonensis comment. Hæc, ut Delr. videtur, inceptit *innovationum nonnullarum sementem jacere*.

1498. *Veneta* IV, fol. Repetitio præcedentis.

1500. Parisiis, in-fol. Joan. *Petit*. Hujus editionis membraneum exemplar, cum exquisitis artis ornamentis, 960 libris argenti gallicis venditum est in auctione librorum *MæCarthy*.

DE SENECAE TRAGŒDIIS. CXXXVIIJ

1505. *Venet* V, fol. Eadem recusa.

1506. *Juntina* I, *Florentiæ* ap. Phil. de Giunta, in-8. —
occ. in J. J. Lucii Catal. Bibl. Francofurt. ad M. libri philosop.
p. 174 (a), et in Bibl. Schwarz. P. I. Altorfii.

1510. *Venet.* ap. Phil. Pincium, fol. cum comment. Gell.
Bern. *Marmitæ*.

Tertia *Venet*a, ut appellat Delrio; quæ admodum vitiosa, suis erro-
ribus anasam præbuit sequentibus multa commutandi, sed in deterius.

1511. *Parisiæ*, in-fol. Prælo subjecit Joau. Mercator, edidit Ægidius
Maseriensis. Hujus editionis, cujus unum exemplar iuveni in Bibliotheca
vulgo dicta de *Monsieur*, nulla mentio hactenus habita est, nisi quod
Badenius in specimine quod Kilonii edidit (1798) profitetur se edi-
tionem Parisiensem 1511 habuisse in manibus; sed nihil addit, quo
nosci possit, an ea alia sit atque Ægidii editio.

1511. *Parisi.* fol. Jacobi a *Cruce* Bononiensis annotata in
Ovidium, Virgilium, Persium, Lucanum, Papinü Silvas,
Senecæ tragædias, Horatium, Martialem, Silium Itali-
cum, etc.

1513. *Juntina* II, *Florentiæ*, in-8, ap. Phil. *Juntam*, ex
rec. *Benedicti Florentini*.

ÆTAS II ERASMICO-AVANTIO-FABRICIANA

1514—1576.

Erasmus quidem ipse haud curavit tragædiarum editio-
nem, uti L. A. Senecæ lucubrationes (de quibus vide Indi-
cem edd. Senecæ philos.), sed et suam tragædiarum reco-
gnitionem transmisit Badio, et ipsos Codd. quibus usus
erat, Aldi permisit arbitrio. Itaque is primus dicendus vi-
detur parens et *Ascensianæ* I 1514, et *Aldinæ* 1517, cujus
utriusque recensionem Hier. *Avantius* suam fecit. Præstant
inde Henricopetrina s. Basil. 1529 adjuncta lectionis varie-

I. *Senec. pars tertia.*

i

tate, et Gryphiana I, cui praeftit Lud. *Carrio*. Verum omnes niox superati 1566 a Georgio *Fabricio*, Chemnicensi, de humanitatis literis optime merito, cujus cura ætati venturæ viam præmunivit.

1514. *Ascensiana* I, *Paris*. fol. ex rec. Hieron. *Avantii* Veronensis et *Philologi*, cum Des. *Erasmii* (1), Gerardi Vercellaui, Ægidii Maserii, Bern. Marmitæ, Dan. Cajetani, et Jod. *Badii* Ascensii notis et commentariis.

Videtur expressa, ait Delrio, ex Pinciana; sed præstat.

1517. *Aldina*, in-8. L. Ann. Senecæ tragœdiæ veterum exemplarium collatione recognitæ et emendatæ ab Hieron. *Avantio*, cum ejusdem dimensionibus tragœdiarum Senecæ. Venetiis, in ædib. Aldi et Andreæ Soceri, mense octobri MDLXVII. Vid. Cat. Bibl. Bunav. t. I, vol. I, p. 338, et Hamberg. l. c. p. 104. Avantius in præfatione testatur, sed ad tria milia errata atque inversa loca veterum exemplarium collatione auxilioque restituisse. Atque hæc exemplaria Aldo transmisisse se ipse dicit Erasmus, cujus verba vide ad ed. 1514.

1519. *Paris*. fol. ap. Jod. Bad. Ascensium. L. Ann. Senecæ tragœdiæ emendatæ per Des. *Erasmum*, Gerard. *Vercellanum*, et Ægid. *Maserium*, explanatæ per G. *Censium*. Vid. Cat. de la Bibl. du R. Bell. lett. t. I, p. 313, et Hamberger. l. c. p. 104.

(1) Erasmus ipse in Catal. Lucubrationum ed. Antverp. 1537, in-8 (p. 28), inquit: *In tragœdiis Senecæ non pauca feliciter mihi visus sum restituisse, at non sine præsidio veterum codicum. Exemplaria reliquimus Aldo, permittentes illius arbitrio, quid de his statuere vellet; nisi quod Senecæ tragœdias post in Angliâ denno recognitas Badio transmisimus, qui visus est nostra cum alienis miscuisse. Laudamus hæc ex Th. Crenii Animadv. philol. et hist. P. V. Lugd. B. 1699, p. 3.*

1522. *Venet.* fol. ap. Bernardum de Vianis cum comment. G. Bern. *Marmitæ* et Dan. *Cajetani*.

Hæc editio cum Aldina fere consonat.

1529. *Basileæ*, in-8, ap. *Henricum Petri*. In cujus margine leguntur quædam lectiones variæ.

1536. *Lugd.* ap. *Gryph.* curante Lud. *Carrione*. Sub h. a. citatur Thysio, et Gronovio in Nomenclatura doctorum Virr. quorum opera Senecæ tragœdiæ plurimum sunt illustratæ. Apud Fabricium præfert annum 1538.

1541. *Basil.* in-8. Memoratur in J. J. Lucii Catal. Bibl. Francof. libri philosoph. p. 174 (a).

Ea videtur ab editione 1529 non differre. Duo exemplaria habui, quorum alterum, præter notatas in margine lectiones, alias manu scriptas præferebat. Basileensem Henrico Petrinam 1529 primam longissime a veteribus libb. recessisse ex conjectura, ut suspicabatur, judicabat Delrio.

1541. *Lugdun.* in-12. Seb. *Gryph.* Hæc editio, sine præfatione et notis, videtur ad similitudinem edit. 1536 excusa. In omnibus quos vidi *Indicibus* nulla ejus mentio facta est.

1548. *Lugdun.* in-16. Seb. *Gryph.* Nullam mentionem ejus editionis inveni.

1554. *Lugd. Gryph.* in-16.

1566. *Ipsizæ*, ap. Ernest. *Vögelin.* cum Georg. *Fabricii* variis Lectt. et epistola de tragœdiarum usu, ac de generibus carminum apud Senecam; et periochis tragœdiarum L. A. Sen. nomine *Luctatii Gramm.* e MS Cod. descriptis a Ge. Fabricio.

Usus est Fabricius Regiomontani libro: - Nostrum quidem Tragicum, inquit Fabricius, ita probavit Johannes Regiomontanus, Mathem. excellens, ut sua eum manu diligenter et venuste descripserit, quem librum apud Georgium Agricola, præclarum philosophum, a me visum, adole-

scens contuli, et ex eodem locos plurimos deformatos jam in aliquam restitui dignitatem.

1568. *Amsterdami*, in-16, sumptibus Societatis. L. Ann. Senecæ et aliorum tragædiæ, serio emendatæ, editio prioribus longe correctior. — Solum textum habet sine notis, cumque, contra quam titulus profitetur, plurimis mendis deturpatum. Est penes nos.

ÆTAS III DELRIO-COMMELINO-SCRIVERIANA

1576—1661.

Martinus Ant. *Delrio* 1576 et feliciter textum passim restituit, et poetam bene illustravit; unde *Plantiniana* ejus I habetur princeps, auctor tamen prodiit novo ejus Commentario 1594. Curatores deinde contigere tragædiis *Lipsius* et *Raphelengius* 1588, Q. Sept. *Florens* Christianus 1589, Hier. *Commelinus*, qui textum denuo cum octo-novem MSS Pal. collatum cum *Lipsii* notis edidit 1589, dein 1600 cum *Jani Gruteri*; et hos sequuti *Jos. Scaliger* et *Dan. Heinsius*, quorum curæ junctim prodire 1611, Is. *Pontanus*. Omnium istorum curas, excepto *Delrio*, collectas edidit, textumque denuo contulit cum vett. Codd. et sic emendatum, ut dein basis haberetur, *Petrus Scriverius* 1621, cujus etiam curæ secundæ, teste *Farnabio*, sperabantur; sed ipsum cæcitas oppressit. *Farnabius* vero notis haud contemnendis juvenuti studiosæ consuluit. Tandem Ant. *Thysius* *Scriverianum* textum a se recognitum notasque priorum, etiam *Delrii*, selectas et excerptas dedit 1651.

1576. *Antverpiæ*, in-4, ex offic. *Christoph. Plantini*, Architypographi Regii. In L. Ann. Senecæ *Cordubensis* poetæ gravissimi tragædias decem, scilicet *Herculem furem*, *Herculem OEtæum*, *Medeam*, *Hippolytum*, *OEdi-pum*, *Thebaidem*, *Thyestem*, *Troadas*, *Agamemnonem*,

Octaviam, amplissima Adversaria, quæ loco commentarii esse possunt. Ex bibliotheca Martini Antonii DELRIO J. C. Hunc titulum excipit in aversa pagina Summa privilegii Philippi II, Hisp. regis. Tum præmittuntur: 1° Ad ampliss. virum, clarissimumque J. C. Lud. Delrio, Regium consiliarium, libellorumque supplicum magistrum, etc. Hieron. Delrio præfatio, data Salmanticæ a. d. III Kal. Febr. anno sal. 1574. 2° Diversorum ad Antonium carmina. 3° Mart. Ant. Delrio ad lectorem præfatio, data Lovanii a. d. IV Id. Sext. 1571. 4° Prælua quædam de tragœdia, tragicis et Seneca tragœdiographo. Hæc sequitur textus Senecæ, cum Adversariis Delrionis, in margine textus et infra positis. In quorum fine legitur: «Hic est finis Adversariorum in omnes Senecæ tragœdias. Laus sit Domino nostro Jesu Christo, cujus ope, auxilio, anno salutis nostræ CXCCLXXI, ætatis vero meæ XIX, desinente, ea exegi, postea tamen paucis quibusdam additis eadem recognovi; utrumque subsequens tantum horis; adeo ut exactiorem diligentiam in iis requiri iniquum sit: qualiacumque sint sacræ Romanæ Ecclesiæ et doctorum hominum censuræ illa subjiçio; ab illorum sententia ad alios iudices nunquam provocaturus. Martinus Antonius Delrio». Volumen claudit Nomenclatura auctorum, quorum scripta in his Adversariis aut illustrantur, aut emendantur, aut citantur; cum subscriptione: *Antverpiæ excudebat, Christophorus Plantinus Architypographus Regius, anno MDLXXVI.* Doctissima sunt Delrionis Adversaria, in quibus temporum injuria vel librarium incuria mendosos poetæ locos bene multos satis feliciter restituit; non pauciores etiam aliorum temeritate et incitia depravatos pristinae lectioni asseruit: quæcunque difficultatis aliquid habebant, sic exposuit, ut a quovis facile intelligantur. Præstantiori hac ed. et nos usi sumus.

Monet ipse Delrio usum Christ. Plantinum editione Fabricii: «Hanc,

inquit, ad litteram expressit Antuerpiæ, anno MD. LXXVI. cum theis Adversariis. Nec est quod quis mihi quidquam illius tribuat. Nam quæ in Adversariis monneram, non sunt in contextum relata. • Textum suum dedit Delrio, anno tantum 1593-1594.

1584. *Lugd. in-12*, apud Ant. Gryphium. L. Ann. Senecæ Cordub. tragœdiæ. Majore quam antehac cura et diligentia recognitæ, et emendatiores redditæ.

1588. *Lugd. Bat.* cum Justi Lipsii animadversionibus ex veteri libro bonæ notæ, ac celebri illa censura de tragœdiarum scriptore ad Raphelengium, et Franc. Raphelengii notis.

Declarat Lipsius Raphelengio in præfatione, se emendassè Senecæ tragœdias partim ex ingenio et subita inventionè, partim ex MS. quem illi dederat Paul. Melissus. Nullus criticorum, excepto forsitan Gronovio; plura in Nostro restituit et felicius. — Raphelengius qui ex notis Lipsii textum edidit, emendationes ab illo propositas plerumque recepit. Nonnulla quoque ipse mutavit ex optimo MS. quem illi commodaverat Abrah. Ortelius, ex alio MS. superioris sæculi, et ex edit. non ita veteribus.

1589. *Lugd. Bat. in-12*, tragœdiæ X, quæ L. Ann. Senecæ tribuuntur, cum n. Franc. Raphelengii et J. Lipsii. Ex Cat. Zech.

— *Paris.* apud Fed. Morellum, cum Q. Sept. Florentis Christiani scholiis. Vid. Gronov. l. c.

— *Commeliniana 1, Heidelberg.* in-8, apud Hieron. Commelin. cum animadverss. Justi Lipsii. — Commelinus Senecam cum octo-novem MSS contulit, et varr. lect. libellum conscripsit. Vid. Gronov. l. c.

In notis Commelini, sæpe citantur tam Bibliothecæ Palatinæ MSS. tam codex Coloniensis.

1593-1594. *Delrii II, Antwerp.* in-4. Syntagma tragœdiæ latinæ. Partes III. Antverpiæ apud Plantini viduam et Jo. Morellum, 2 voll. Continentur: P. I, Delrii prolegg. de

DE SENECAE TRAGOEDIIS. cxliij

tragedia et versibus tragicis, maxime Senecæ, hujusque vita et fragmenta vett. tragicorum; P. II, L. A. Senecæ tragediæ novem et incerti Octavia; P. III, Delrii in has Commentarius.

Usus est Delrio ad recognoscendas tragedias et novum textum edendum optimo MS. suo, et alio codice Winckeliani collegii, Lovanii, et tertio Birdegalsensi, quem ab Elia Vineto illi concessit ntendum *Martialis Campanus* medicus, et quarto quem illi commodavit *Simon Milangius* typographus, acceptum a Cl. V. *Joanne Chauvino*, Præside Egriano, et quinto, prorsus recente, collegii societatis Jesu Moguntiæ, et multis inter excusos electis libris, præcipue Herbipolensi editione vetere, Venetis 1493 et 1493. Nemo alius pluribus subsidiis et majori doctrinæ suppellectile instructus ad recognoscendas Nostri tragedias accessit: nemo tam multa, et eadem plerumque docta et utilis concessit.

* 1599. *Lugd.* in-12, ap. Stær. Vid. Catal. Bibl. Strothianæ, Gothæ 1785, n. 535.

1600. *Heidelberg.* apud *Commelin.* II, cum accuratissimis Jani *Gruteri* notis.

MSS. Bibliothecæ Palatinæ adhibuit, et Scholiastem manuscriptum qui sub nomine Joh. Botticellæ latuit.

1601. *Raphelengiana*, in-12. Repetitio ed. 1589.

1603. *Genevæ*, in-4, apud Sam. Crispinum in Corp. poet. lat. ed. I, vol. I, L. II.

1604. *Commeliniana* III, in-6. *Heidelberg.* ex emend. Jani *Gruteri*.

1607. *Paris.* in-4. Repetitio ed. 1594.

— *Amstel.* in-16 min.

1611. *Lugd. Bat.* in-8. L. A. Sen. et aliorum tragg. serio emendatæ cum Jos. *Scaligeri* nunc primum ex autographo editis, et Dan. *Heinsii* animadversionibus et notis.—Heinsii etiam diss. de tragediarum auctoribus adjuncta est.

— *Genevæ*, in-4, in Corp. poet. latt. ed. II, vol. I, L. II.

1616. *Amstel.* in-24, ex rec. *Heinsii*.

— *Lugduni*, in-4, in *Alex. Ficheti* Choro poet. illustrato et illustrato.

1619. *Lut. Paris.* in-4, L. Ann. Senecæ tragœdiæ IX et incerti poetæ Octavia, a Mart. Ant. *Delrio* castigatæ, et in eas ejusdem Adversaria, recognita et aucta. Accedit ejusdem Commentarius novus in easdem. In *Delrii* syntagmate tragg. lat. vid. *Hamberger*. l. c. p. 104.

— *Ibid.* in-12.

— *Amsterod.* Jansson. in-24, cum notis Jo. Isaaci *Pontani*.

Pontanus MSS. usus est *Cantabrigiensi*, et *Thomæ Basini*, archiepiscopi *Cæsariensis*.

1621. *Lugd. Bat.* in-8, 2 voll. apud Jo. Maire. L. Ann. Seneca Tragicus: ex recensione Petr. *Scriverii*: accedunt animadversiones, sive notæ *Justi Lipsii*, Franc. *Raphelengii*, Q. Sept. *Florentis Christiani* et aliorum; (*Hieron. Commelini*, Jos. *Scaligeri*, Jani *Gruteri*, Dan. *Heinsii*, Is. *Pontani*, addita *Georg. Fabricii*, *Avantique* diss. de carminum apud Senecam generibus) item P. *Scriverii* Collectanea veterum Tragicorum L. *Livii Andronici*, Q. *Ennii*, Cn. *Nævii*, M. *Pacuvii*, L. *Attii* aliorumque fragmenta et circa ipsa notæ breves; acc. castigationes et notæ uberiores Ger. Jo. *Vossii* in fragmenta, Vid. *Cat. de la Bibl. du Roi*, *Bell. Lett.* t. I, p. 314. *Hamburg.* l. c. et *Cat. Bibl. Hasæanæ*, *Bremæ* 1732, p. 595 sq. Textum hæc editio exhibet serio castigatum et ad veterum Codicum fidem a *Scriverio* emendatum, et præter notas integras etiam præfationes auctorum.

1623. *Farnabii* 1, *Lugd.* in-12, cum notis Thomæ *Farnabii* (haud contemnendis).

1624. *Londini*, in-8. Editio quæ penes me est, et quæ nullo in Indice memoratur. In præfatione ad lectorem monet Farnabius se textui Scriverii adhæsisse, ut in superiore editione Heinsium secutus erat.

1624. *Amstel.* in-12.

1625. *Francos.* in-8, cum notis Thom. *Farnabii*.

1627. *Genevæ*, in-4, in Corp. vett. poet. lat. ed. III, vol. I, L. II.

1628. *Amsterodami*, in-16, apud Jo. Jansson. L. Ann. Senecæ et aliorum tragœdiæ, serio emendatæ. Editio prioribus longe correctior.

1630. *Monachii*. Matth. *Raderi* ad Medeam commentarii. Citantur Gronovio l. c.

1632. *Amstel.* in-12, cum not. Th. *Farnabii*.

1633. Eadem, *ibid.* in-12.

1634. *Londini*, in-8, ex rec. et cum not. Th. *Farnabii*.

1643. *Amstel.* in-12, cum not. *Farnabii*.

1646. *Amstel.* in-12, Sen. tragg. et aliorum fragmenta serio emendata.

1651. *Lugd. Bat.* in-8, cum exquisitis variorum observationibus et nova recensione Ant. *Thysii*. *Lugduni* Batavorum ex offi. Franc. Moyardi a. 1651. — *Lugd. Bat.* typis Phil. de Croy. Basis est Scriveriana. Præmisit autem *Thysius* 1° testimonia de poeta. 2° Hier. Avantium et Ge. Fabricium de generibus carminum apud L. A. Sen. Trag. 3° Periochas tragœdiarum nomine *Luctatii* Gramm. e MS descriptas a Ge. Fabr. 4° Nomenclatorem doct. virorum, quorum opera

læ tragg. plurimum sunt illustratæ (et quorum notas dedit selectas cum suis).

ÆTAS IV GRONOVIANA

1661-1754.

Ex quo Jo. Frid. *Gronovius* Codicis Medicei ope tragœdias denuo recensitas cum not. varr. suisque edidit 1661 sq. eamque curam repetiit Jac. Gronovius 1682, nemo eum superare ausus est; ipse novissimus editor, Jo. Casp. *Schrœderus*, quamvis ex duobus Codd. et duabus edd. vett. varietatem lectionis denuo annotaverit, haud tamen in textu a lectione Gronoviana discedere consultum sibi duxit.

1661. *Lugd. Batav.* apud Johannem : L. Annæi Senecæ tragœdiæ passim restitutæ cum Jo. Frid. Gronovii et variorum notis, ad Carolum Ludovicum Principem Palatinum Octovirum creandis Cæsaribus. Sic est in vita Jo. Frid. Gronovii Germ. edita Hamburgi 1723 in Cat. scriptt. ipsius manu scripto, n. XI, p. 101 sq.

Sic Gronovius de Florentino suo : « Dum Florentiæ Magni Ducis bibliothecam perlustrarem, advertit oculos meos volumen tragœdiarum Senecæ in membranis spectatissimæ manus ac fidei, ut statim intuenti primum mihi videbatur et postea certis argumentis cognovi. Præter ipsam literarum formam, loca quædam, quorum in labem manifestam et desperatam aut incassum tentatam omnes alii chirographi conjurant, mirifice ac supra spem restituta reperiëbam..... Illa quoque non levis videbatur commendatio Florentini codicis, quod affirmaret, quicquid utiliter ad vulgatos emendandos ex antiquis scriptis alii produxerant, præ cæteris Lipsius et lectioni suorum. Duos enim ille adhibuit, quorum alterum a Paulo Melisso, alterum ab Abr. Ortelio acceperat. Prior omnes, qui antehac consulti sunt, longe post terga relinquebat : sed quod in plerisque nullus ei accederet secundus auctor, tanquam novandi nimis, sæpe rejectus est, et obrectatores invenit. Quum enim plurimæ passim manu exaratae extant hæc tragœdiæ, pars magna exigui pretii, multitudo sequiorum uni, licet eximio, obstitit, et numerum vincere jusserrat. Quorum libenter excusamus quamvis supervacuum

religionem et modestiam; iudicium si secuti essemus, parum Seneca consulissemus.... An unus Pandectes Florentinus sufficit, ut omnibus aliis nimbam faceret, ac potior haberetur, Seneca non erit tantum gratis, ut eum unico ab exemplari centies puriorem, doctiorem, apertiorum, quam e multis infuscatum, sordidum, obscurum malimus? Erit certe: nec me pœnitet horarum, quas impendi comparato, quo hucusque nati sumus, et quanta potui diligentia varietatibus enotatis, ut ingentem nactus, ita rebar, thesaurum, in commune, quodcumque erat lacri, conferrem. Suscepit eundem laborem Nicolaus Heinsius, insignis omni claritate literarum, et MSS. libris traetandis peritissimus: ex ejus excerptis mea supplere, et si quid fugisset observationem meam, recuperare in magno et illius beneficio et meo negotio habui. Vide passim in nostris Animadv. quem Florentini codicis usum Nic. Heinsius fecerit, et qua novandi aliquid receptasque lectiones temere mutandi pruriginē astuaverit.

1662. *Amstel.* in-8, apud Jod. Pluymer. L. Ann. Senecæ tragœdiæ. Jo. Frid. Gronovius recensuit. Accesserunt ejusdem et variorum notæ. — Gronovius usus est optimæ notæ MS Florentino, e quo permultis locis textus est correctus, interdum tamen etiam per conjecturam.

1664. *Amstel.* in-24, Senecæ et aliorum tragœdiæ.

1668. *Amstel.* in-24 min.

1678. *Amstel.* in-12, ex offic. Janssonio Wæsbèrgiana, cum not. Farnabii.

— *Amstel.* in-16, apud Dan. Elzevirium, cum notis Farnabii.

1682. *Amstel.* in-8 maj. ex offic. Henrici et viduæ Theo. Gori Boom. L. Ann. Senecæ tragœdiæ cum notis Jo. Frid. Gronovii, auctis ex chirographo ejus, et variis aliorum. — Editio accurata curis Jacobi Gronovii, Friderici filii.

1688. *Venetii.* in-12, cum notis Th. Farnabii.

1702. *Norimbergæ.* in-18, cum not. Farnabii.

1713. *Amstel.* in-12, apud Jansson. Wæsb. L. Annæi Senecæ tragœdiæ ad editionem Gronovii emendatæ, cum notis Th. Farnabii. Accedunt Hieron. Avantiæ, et Georg. Fabricius de generibus carminum apud L. Ann. Senecam Tragicum. Vid. Hamberger. l. c.

— *Londini*, fol. in Corp. poet. lat. Maittariano, vol. II, p. 805-883.

1728. *Delphis*, in-4 maj. apud Adr. Beman. L. Ann. Senecæ tragœdiæ, cum notis integris Jo. Frid. Gronovii, et selectis Justi Lipsii, M. Ant. Delrii, Jani Gruteri, H. Commelini, Jos. Scaligeri, Danielis et Nicolai Heinsiorum, Thom. Farnabii aliorumque; itemque observationibus nonnullis Hug. Grotii. Omnia recensuit; notas, animadversiones, atque indicem novum locupletissimumque adjecit; ipsum vero auctoris syntagma cum MS Codice contulit Jo. Casp. Schrœderus. — Schrœderus, scholæ Delphensis Rector, quamvis duobus MSS et edd. Venet. 1493 et Paris. 1514 usus, in textu Gronoviano, quem sequitur, nihil novavit, sed satis habuit, lectionis varietatem in notis significare. Durius de ejus studio judicium vid. in Act. Erud. a. 1728, p. 448, cujus auctor Gottl. Korte; adversus quem eodem anno Delphis prodierunt Schrœderi *notarum et animadversionum ad Senecæ tragœdias vindiciæ a distortionibus et calumniis alicujus ex editoribus Actorum eruditorum Lipsiensium*. Vide sis etiam *Diarium Amstelodamense, Bibliothèqueque raisonnée*, tom. VII, p. 141 sq. ubi de lite, quæ Schrœdero intercessit cum Car. Andr. Dukero, quem ille præter rem pro auctore habuerat sinistrae censuræ, quæ de illius Seneca erat vulgata in *Diario Belgico Trajectino*, et repetita in *Novis literariis Lipsiensibus*. Inde ansa data Dukero scribendæ acerbæ apologiæ et in Schrœderum invectivæ in præfatione ad Thucydidem a se editum.

Usus est Schrœderus chartaceo codice manu exarato, ex Bibliotheca Trajectina, recentioris quidem ætatis, sed qui videri posset conformatus

ad exemplar non infimæ notæ. Cum illo communicavit et alius manu scripti codicis Trajectinæ—item Bibliothecæ varias lectiones Joannes Arnenius. Quibus subsidiis addidit Schræderus duas veteres editiones. alteram Venetiis excusam (1492), alteram Parisiis (1514). Gronoviani textus nō quidquam mutavit; sed quoniam in notis ansus sit veteres quasdam lectiones adventitia Etrusci libri præferre, non potuit multorum iram effugere, in primis Cortii et Duckeri. Quæcumque ab illis jactata fuerint, habet multa Schræderi editio, quæ non sine utilitate legas.

1731. *Londin.* Obs. in Senecæ tragœdias in *Miscellaneous Observations on Authors Ancients and Moderns*, P. II, obs. 5.

1734. *Vratislav.* in-12. L. A. Senecæ et aliorum tragœdiæ.

S. a. *Patavii*, in-12 maj. c. n. Th. *Farnabii*.

1785. *Biponti*, ex typographia Societatis, in-8. Textum editionis 1682, curis Jacobi Gronovii confectum, secuta est Societas, collatum cum editione Schræderi (1728), et veteribus quibusdam.

1796. *Norimb.* sp. Riegel. L. An. Senecæ tragœdiæ ex recens. Societatis Bipontinæ aliorumque.

1798. *Kiloni*, sumptibus C. E. Bohn, in-8. Specimen novæ receptionis tragœdiarum L. Annæi Senecæ, auctore Torkillo Baden.—Declarat ipse cum decem et septem codicibus manu scriptis se textum Gronovianum composuisse; quorum tres quidem soppeditavit Bibliotheca B. M. in *Minerva*, duos *Angelica*, octo *Vaticana*, et quidem tres illa pars, quæ reginæ *Christinæ* dicitur, duos *Onoboni*, totidem *Faticana vetus* dicta, unum *Urbiniensis*, omnes Romanos. Porro tribus *Regiis* Neapoli atque uno *Cæsareo* Vienæ usus est.... Præterea in *Hercule furente* illi non leviter profoit lectionis varietas, quam ex insigni codice *Farsoviensi* transcriptam a viro celeberrimo *Groddek*, vulgavit (in Bibliotheca literaturæ artisque veteris Part. 10), tanto socero dignissimus geoer, *Heerenius*. Neque editiones vetustas in Bibliotheca Regia Hasuieusi negligendas existimavit, quarum copiam illi fecit vir summe venerabilis *Moldenhawerus*; cujus et interventu principem tragœdiarum editionem Ferrariensem 1481 impetravit, Lugdunensem item 1491, tres Venetas annorum 1492, 1498 et 1522, Parisiensem 1511 atque Ascensianam 1514. — Non quidquam retinuit Badenius hujus speciminis, in editione quam postea dedit, an. 1821.

1819. *Lipsiæ*, in-8. L. Annæi Senecæ tragœdias recognovit Frid. Henr. Bothe; penitus excusis membranis Florentinis, adhibitisque codice MS. Ultrajectino, editione prima Car. Fernandi, et aliis spectatæ fidei libris, item Joannis Friderici et Jacobi Gronoviorum notis ineditis.

1819. *Hafniae*, in-8. L. Anni Senecæ tragœdiæ recensuit Torkillus Baden. — Præter septemdecim illos ab ipso Vindebonæ, Romæ atque Neapoli consultos libros manuscriptos (vide supr. specimeu editum Kilonit), adjuverunt excerpta variantium lectionum ex codice Pulaviensi.

1821. *Lipsiæ*, in-8. Reimpresio editionis præcedentis.

VERSIONES GALLICÆ.

Tragœdiæ Senecæ in sermonem gallicum translata, Parisiis 1534, in-12. (Reperitur in Bibliotheca Paris. vulgo dicta *de Monsieur*, sub n° 3029, B. L.)

Gallica Agamemnonis metaphrasis, auctore Carolo *Toussaint*, Paris, 1556. (Ind. Bipont.)

Agamemnon, tragœdia Senecæ, in gall. versus transl. auctore *François Le Duchat*, 1561, in-4°. (Reperitur in *Biblioth. de Monsieur*.)

Hercules furens, Thyestes, Agamemnon et Octavia, in vers. gall. transl. auctore *Roland Brisset*. Tours, 1589 et 1590, in-4.

Tragœdiæ Senecæ in vers. gall. transl. auctore *Benoît Baudouin*, 1629. (Rep. in *Bibl. de Monsieur*.)

Excerpta e Senecæ tragg. in vers. gall. transl. auctore *Claude Nicole*, 1656, in-12. (Reper. in *Biblioth. Royale*.)

Tragœdiæ Senecæ in serm. gall. translatae, auctore *Linnage*, 1658. (Rep. in *Bibl. de Monsieur*.)

— Eadem transl. auct. *Marolles*, 1659.

Senecæ Troas in vers. gall. transl. 1674, in-12. (Reper. in *Bibl. de Monsieur*.)

DE SENECAE TRAGOEDIIS. clj

Tragœdiæ omnes Senecæ in serm. gall. transl. auctore
Coupé. Paris, 1795, 2 vol. in-8.

Hippolytus in serm. gall. transl. auctore *Stanislas Boufflers*. Paris, an xi.

Tragœdiæ omnes transl. a *J. B. Levéé*, in opere quod
inscribitur *Théâtre des Latins*. Paris, 3 vol. in-8, 1822.

VERSIONES GERMANICÆ.

Universas tragœdias vertit *Conr. Fuchsinne*. Francof. 1620,
in-8. (Ind. Bip.)

Troadas german. vers. reddidit Mart. Opitzius, 1646.
Vid. ejusd. opp. poet. Amst. t. I. (Ind. Bip.)

Singulas scenas Herculis furentis et Thyestis elegantis-
sime transtulit Gotth. Ephr. *Lessing*, insertas ejusdem dis-
sertationi lectu dignissimæ de Tragicis latinis, 1754. Vid.
Lessings Theatralische Bibliothek, part. II, Berlin, 1754.
(Ind. Bip.)

Tragœdias vertit *Rose* in *tragische Bühne der Römer*.
Onoldi, 1777-1781, III part. in-8. (Harl. not. lit. rom.)

Agamemnona germanice vertit *Alxinger* in collectione
suorum poematum, part. I. Klagenfurth et Laybach, 1788,
in-8. (Harl. not. lit. rom.)

Thyestes ein Trauerspiel des L. Ann. Seneca, übers.
nebst einer Einleitung über das Wesen der Röm. Tragœ-
die, und Krit. Anmerk. von Franz Horn. Penig. apud
Dienemann, 1802, in-8, cum textu lat.

Versio, quæ in plerisque locis valde languet, pedestri oratione confecta est, quoniam Seneca, ex interpretis sententia, poetis jure non possit annumerari. In annotationibus criticis manifesta quædam poetæ vitia et errores notantur. In Introductione majorem partem Senecæ ingenium et mores adumbrantur. Eodem modo edidit :

Die Trojanerinnen, ein Trauerspiel des L. Ann. Seneca, übersetzt von *Franz Horn*. Ib. apud eumd. 1803, in-8. (Harl. not. lit. rom.)

Tragödien der Römer, metr. übersetzt. Breslau ap. Barth. 1809, in-8, tom. I, continens Herculem furentem, Thyesten et Agamemnona. (Harl. not. lit. rom.)

Seneca's Trocrinnen. Metrisch. übersetzt mit Anmerkungen von *G. Müller*. Rost. 1819, in-8.

VERSIONES ITALICÆ.

Le Tragedie di Seneca, tradotte da *Lod. Dolce*. Venezia, 1560, in-8. (Ind. Bipont.)

Le Tragedie di Seneca trasportate in verso sciolto da *Rettore Nani*. Venezia, 1622, in-8. (Biblioth. Mazarine.)

VERSIONES ANGLICÆ.

Agamemnonem anglica metaphrasi donavit *Jo. Sandley*, 1566, in-8, et *Blackmorius*, parte II Poemat. miscell. Lond. 1718. (Ind. Bipont.)

— Medeam *Eduardus Scherbune*, Lond. 1648, in-8, atque inde quoque reliquas. (Ind. Bipont.)

VERSIONES HISPANICÆ.

Troadas hispanice expressit, Jos. Ant. *Gonzalez de Salas*,
addita nova idea Tragoediæ et Exercitatione scholastica de
theatro, Madriti, 1633, in-4. (Ind. Bipont.)

DE

L. ANNÆO SENECA

TESTIMONIA AUCTORUM AC JUDICIA.

CORNELIUS TACITUS ANNAL. XIV.

OBJICIEBANT etiam (L. Ann. Senecæ) eloquentiæ laudem uni sibi adsciscere, et carmina* crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum venisset.

AD HÆC J. LIPSIUS IN COMMENTARIO.

*Tragœdiasne, quæ ejus nomine feruntur? Non opinor, et alibi videro.

JUVENALIS SATYRA VIII.

Quis tam

Perditus, ut dubitet Senecam præferre Neroni?

IPSE SENECA CONSOLAT. AD HELVIAM MATREM, CAP. ULT.

Qualem me (*in exsilio*) cogites, accipe: lætum et alacrem, veluti optimis rebus. Sunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers, vacat operibus suis, et modo se* levioribus studiis oblectat, modo ad considerandam suam universique naturam, veri avidus insurgit.

LIPSIUS IN COMMENTARIO.

*Poesi et Philologia. Dixerit igitur aliquis, hic eum poetatum, et fortasse Medeam scripsisse.

IDEM IN VITA SENECAE, CAP. 5.

Vixit in exsilio annos circiter octo : et fortiter, immo, ut ipse ait, feliciter vixit, optimis studiis meditationibusque intentus. Ita enim ad matrem (cap. 4) : *Inter eas res beatum se esse, quæ solent miseros facere* : et pulcherrime deinde (vide, sodes) philosophatur. Addit in extremo (cap. ult.) et assurgit : *Qualem me cogites, accipe*, etc. O hominem, o verba honesta ! quæ imitari Octaviæ tragædiæ auctor (non enim ipse : apage) voluit, his versibus, in persona Senecæ :

Melius latebam, procul ab invidiæ malis
Remotus, inter Corsici rupes maris;
Ubi liber animus, et sui juris, mihi
Semper vacabat, studia recolenti mea.
O quam juvabat (quo nihil majus parens
Natura genuit, operis immensi artifex),
Cælum intueri, Solis et currus sacros !

Sed notes in ipsius Senecæ verbis supra, *Levioribus etiam ibi studiis se oblectasse* ; quæ poetica censeo : et exstat in iis Medea : quam in exsilio scriptam, quo tempore Claudius Britanniam subegit, mihi pæne certum : atque adeo argumentum illud elegit de Jasone, ut aliquid inspergeret scilicet de Oceano subacto. Sane versus illi in Choro, quo, nisi ad Claudium, spectant ?

Parcite, o divi ! veniam precamur,
Vivat ut tutus, mare qui subegit.

Iterumque :

Jam satis, divi, mare vindicastis ;
Parcite divo.

Quod item ad Claudium, etsi vivum : et deos deo vult parcere, poetica adulatione.

IDEM IN EADEM VITA, CAP. 10.

Perierunt versus ejus et poemata, quos certum est uber-
tim scripsisse. Ipse in exsilio fecisse ostendit; et Tacitus,
jam etiam seniore, et in aula.

M. FAB. QUINTILIANUS LIB. VIII, CAP. 3.

Nostri autem in jungendo aut derivando paulum aliquid
ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini juvenis ad-
modum, inter Pomponium et Senecam etiam Præfationibus
esse tractatum, an *gradus eliminat* apud Attium in tragœ-
dia dici oportuisset. At veteres ne *expectorat* quidem ti-
muerunt.

IDEM LIB. IX, CAP. 2.

Interrogamus, aut invidiæ gratia : ut Medea apud Sene-
cam :

quas peti terras jubes?

TERENTIUS MAURUS IN CENTIMETRO, UBI DE
BUCOLICO AGIT.

In Tragicis junxere Choris hunc sæpe deserti;
Annæus Seneca, et Pomponius ante Secundus.
Tale dedit nobis Pomponius:
Pendeat ex humeris dulcis chelys, etc.

IDEM DE TERTIA TOME HENDECASYLLABI.

His est omnibus in suis
Libris usus Horatius.
Quo dicam, et quotiens, modo:
Nam primum minime suo
Solum carmine protulit,
Ut vates alii solent.
Exemplum Senecæ dabo:
Thebis læta dies adest;

TESTIMONIA AUCTORUM, etc. clvij

*Aram tangite supplices ;
Pinguis cœdite victimas.
Tales continuos legis , etc.*

M. VAL. PROBUS GRAMMAT. INSTITUT. LIB. I.

Nominativus singularis qui *en* syllaba terminatur, græci nominis est : et masculino sive feminino genere, semper longa est. Masculino, ut *Hymen* ; ut Seneca in Hecuba :

Quicumque Hymen funestus, illætabilis.

[Exstat Troadibus, initio Actus IV.]

IDEM, LIB. EOD.

Illic, vel *illuc*, et *huc* adverbia, postremas longas recipiunt : ut, *Huc illuc acies circumtulit* ; et, *Huc ades* ; et Seneca in Hecuba, hendecasyllabo Sapphico versu,

Illic est illic, ubi fumus alte.

[In fine ejusdem Act. IV.]

IBIDEM.

Œdipodis et *Œdipæ*. Seneca : *Œdipodis domus* (V. 216, ubi *Œdipodis datur* vulgo, et sic in Probo legendum).

PRISCIANUS LIB. VI.

Alia vero omnia in *is* desinunt, ut *hic* et *hæc sacerdos* ; *hic* et *hæc compos, compotis*. Livius in xxv : *Profecto satis compotem menti inesse*. O tamen in hoc solo corripitur. Seneca in Phædra :

Hippolyte, me nunc compotem voti facis.

In * eadem : *compote voto* : et est Adonium metrum. [Hippolyto, v. 707. * *Lege, eodem* : nam non est ex Phædra sive Hippolyto, sed ex Agamemnone, Choro II, v. 360.]

LACTANTIUS STATII PAPINII SCHOLIASTES,
AD THEBAIDEM, LIB. IV.

Seneca in Thyeste,

Nescitis cupidi arcium,
Regnum quo jaceat loco, etc.

G. SOLLIUS SIDONIUS APOLLINARIS, CARM. IX,
AD MAGNUM FELICEM.

Non hic Hesiodæa pinguis Ascrae
Spectes carmina, Pindarique chordas, etc.
Non quod Mantua contumax Homero
Adjecit Latialibus loquelis, etc.
Non quod Papinius tuus meusque
Inter Labdacios sonat furores, etc.
Non quod Corduba præpotens alumnis
Facundum ciet, hic putes legendum:
Quorum unus colit hispidum Platona,
Incassumque suum monet Neronem:
Orchestram quatit alter Euripidis,
Pictum fœcibus Æschylum secutus,
Aut plaustris solitum sonare Thespin:
Qui post pulpita trita sub cothurno
Ducebant olidæ marem capellæ.
Pugnam tertius ille Gallicani
Dixit Cæsaris, ut gener socerque
Cognata impulerint in arma Romam, etc.

IDEM CARM. XXIII.

Quid celsos (1) Senecas loquar, vel illum
Quem dat Bilbilis alta Martialem,
Terrarum indigenas Ibericarum?

(1) MS *celsos*.

PAULLUS LONGOBARDUS, DIACONUS, HISTORIÆ
MISCELLÆ LIB. VIII.

Hujus (*Neronis*) temporibus poetæ pollebant Romæ Lucanus, Juvenalis, et Persius, Senecaque Tragicus; Musonius atque Plutarchus (*Hui! et ille etiam Neronis ævo? somnium*), Philosophi.

GELLIUS BERNARDINUS MARMITA, IN COMMENTARIO
AD TRAGICUM.

Volunt plerique⁽¹⁾ hunc auctorem Ann. Senecam, quem Moralem ferunt, impiū Neronis in disciplinis alumnum, de Corduba Hispaniæ; Lucanique poetæ patrum fuisse. Alii negant, aliumque volunt fuisse Senecam, cultioris mundiorisque styli, tragœdiarum auctorem. Idque argumentis consentaneis probare videntur; duosque fuisse Senecas, teste Martiale:

Duosque Senecas, unicumque Lucanum
Facunda loquitur Corduba.

Alterum Philosophum, in sermone durum et sententiis gravem: alterum Tragicum, puræ et elegantis facundiæ: eumque verisimiliter harum tragœdiarum auctorem existisse: in quibus lactea eloquii ubertas, verborum proprietas, et sententiarum gravitas ex mediis philosophiæ fontibus deprompta videtur, etc. In hoc autem volumine est tragœdia, qua mors Octaviæ uxoris Neronis tractatur; quam vivente Nerone non credibile est actam fuisse, sed post illius mortem. Ea a primo Seneca scribi non potuit, quum antea mortuum fuisse constet. At hi, qui excusant, non omnes tragœdias ejusdem auctoris fuisse dicunt: quod varietas styli diligenter intuentibus indicat: et sic eam alterius fuisse; alias vero Senecæ, quem Moralem appellitamus.

(1) Petrarcha, Crinitus, Daniel Cajetanus, alii.

DESIDERIUS ERASMUS PROLEGOMENIS AD SENECAM
PHILOSOPHUM.

Ingenio facili versatiliq̃ue fuisse colligitur hinc, quod in diversis argumentis stylum exercuit pari propemodum successu: quod nec Ciceroni, nec Virgilio contigit. Nam Tacitus commemorat illius poemata, de quibus sentiens, incertum. Nam tragœdiarum opus eruditi (1) quidam malunt Senecæ filio tribuere, quam huic. Sunt qui fratri Senecæ adscribant. Quamquam mihi videtur opus hoc tragœdiarum non esse unius hominis. Certe ex ludicro libello De morte Claudii, conjicere licet, illum laudquaquam iratis Musis et Apolline versatum in hoc studii genere, etc.

IDEM IN CICERONIANO.

Age, num tibi Seneca videtur Ciceronianus? Nihil minus, præsertim in oratione soluta. Nam tragœdiæ, quæ probantur a doctis, vix videntur a Seneca scribi potuisse.

LILIUS GREGORIUS GIRALDUS DE POETIS DIAL. VIII.

Sequebatur Annæus Seneca Tragicus, prioris Senecæ, qui vulgo cognominatus est Moralis, frater, vel (ut alii malunt) filius. Duos enim eadem ætate Senecas fuisse, ex Valerio, Martiale et Sidonio Apollinari notius est, quam ut in re tam manifesta temporis hodierni angustia abutar. Taxatus quidem prior Seneca a Fabio Quintiliano, modesta quadam Hispani hominis censura, ne scilicet id fortassis odio potius, quam veritatis candore fecisse videretur: quam rem

(1) Joanni Boccatio videbatur non Philosophus, sed vel illius frater, secundum quosdam, vel, juxta alios, filius; vel ex fratre nepos. Qui scribant poetam hunc (verba sunt Criniti de Poetis Lat. cap. 54) filium fuisse Anni Senecæ, qui in Stoicorum disciplinis magnopere claruit, conjecturis tantum nituntur: neque hanc rem, ut ego existimo, ullis auctoribus asserunt.

necum sæpe reputans, ea ratione fecisse crediderim, ut Senecæ parem gratiam referret, qui Quintilianum Declamatorem, cujus adhuc nonnullæ exstant Declamationes, acrius antea fuerat insectatus. Secutus est Fabium Gellius, ut videtur in Noctibus Atticis, sed petulantius. Verum hac de re non est in præsentia dicendi locus. Seneca igitur uterque patriam habuit Cordubam Hispaniæ, hodie quoque nobilem, ex Annæa insigni familia, ex qua aliquot eadem ferme ætate viri et doctrina et moribus clari prodierunt: tres scilicet in primis fratres, Annæus Seneca; Annæus Gallio, Annæus Mela. Hinc versus ille Martialis:

Et docti Senecæ ter numeranda domus.

Et ex his Seneca hic Tragicus, Mela Pomponius, Lucanus, alij. Quo autem mortis genere Tragicus hic poeta interierit, parum compertum: nam de seniore, notissima est historia apud Cornelium Tacitum, quam nunquam me sine lacrymis legisse memini. Quot etiam tragædias docuerit, haudquaquam proditum. Quidam enim has tantum, quæ in manibus habentur, existimant; alij plures. Nonnulli nec has, quæ leguntur, unius esse hominis arbitrantur, sed diversorum, ob quamdam, quam ipsi sentiunt, styli differentiam. Certe in prima tragædia (*Herc. fur.*) versus aliquot reperiuntur, qui et apud seniorem leguntur,

Duc me parens summique dominator poli, etc.

Sunt vero hæ octo, quæ in manibus a plerisque nunc habentur, mira sententiarum et rerum ubertate refertæ: quæ res tantam eis fortasse auctoritatem superioribus annis apud patres nostros compararunt: a plerisque enim hoc tempore, qui naris emunctioris esse existimantur, in ordinem quodammodo rediguntur. Fabius quidem nec illas sua censura dignas putasse visus est: tametsi alicubi tantum Medeam nominat: quidam ea causa id factum rentur, quod hic Seneca viveret

I. Senec. pars tertia.

l

adhuc: alii, quod necdum ejus in Senecae odium resederat. Utcumque, me puero multo in pretio habebantur, et quo quis plures ex iis versus memoriae mandasset, eo magis a doctoribus commendabatur: Sed et Senecam Philosophum (quod tamen illi cognomen cum Fabio nonnulli rati sunt parum convenire) poemata scripsisse, apud auctores didicimus. Plinius quidem junior inter gravissimos ac sanctissimos viros, qui carmina scripserunt, eum enumerat [Epist. III, lib. V]. Leguntur insuper in Epistolis Philosophi versus, quos is ex Cleanthe in latinum se vertisse ait, ex quibus, si conferatis, facile cognoscere possitis, Tragicum Senecam a Philosopho pleraque bona fide sumpsisse. Cornelius præterea Tacitus objectum ait Senecæ, quod carmina factitaret in Imperatoris invidiam. Circumfertur etiamnum de Ludo libellus Senecæ nomine, in quo pleraque sunt carmina, non illa quidem a Musis aliena. Quem libellum fuit quum ego falso adscriptum Senecæ putarim, quod eo duriora quædam minusque modesta videbam; sed quum ab eruditis quibusdam pro legitimo non haberi modo, sed et interpretatum circumferri videam, sententiam meam amplio, tantisper dum maturius deliberem, etc.

Aurelii Augustini circumfertur *SENECÆ VITA*, ex variis, ut videtur, auctoribus excerpta, quæ ab aliquibus Xichoni Poletono (*aliis Polentinus*) adseribitur.

[Exstat ejusdem Senecæ vita *MS*, auctore Jannotio Mannoto Florentino, in Bibliotheca V. C. Pauli Petavii.]

JULIUS CÆSAR SCALIGER PORTICES LIB. VI, CAP. 6.

Ascendendum est ad tertiam ætatem, quæ post Augustum ad externos usque Imperatores demissa (Nervam dico et alios) certum suumque genus poeseos comprehendit. Quum enim a superioribus, unoque Virgilio exhausta essent argumenta omnia, ipsæ dicendi leges, omnes excussæ ve-

TESTIMONIA AUCTORUM, etc: clxij

neres; coacti sunt nove eadem dicere, ne idem dicere viderentur: quare necesse fuit, ut illa gratia simul periret cum ipsa simplicitate; quum tamen essent grandes et pleni; id quod prætulissent ei, quam pauci consecuti sunt, suavitati.

DEINDE POST SULPITIAM POETRIAM, PERSIUM, JUVENALEMQUE
AC MARTIALEM, SUBJUNGIT:

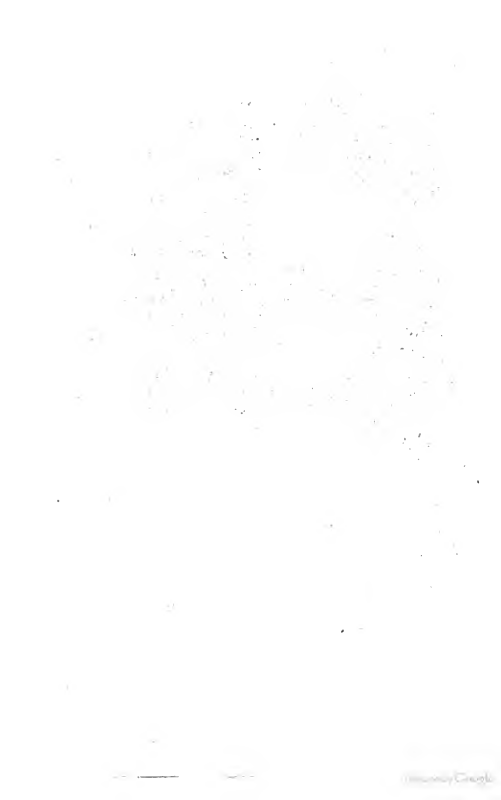
Quatuor. supersunt maximi poetæ (Seneca, Valerius Flaccus, Statius, Lucanus: Silium his annumerare, sane religio est); quorum Seneca seorsum suas tuetur partes, quem nullo Græcorum majestate inferiorem existimo; cultu vero ac nitore etiam Euripide majorem. Inventiones sane illorum sunt; at majestas carminis, sonus, spiritus ipsius. In quibus Sophoclis se esse voluit similiorem, frustra fuit, etc.

[Vide ejusdem lib. cap. 14, sub fin.]

M. ANTONIUS MURETUS VAR. LECT. LIB. XI, CAP. 4.

Et est profecto (*Seneca*) poeta ille præclarior, et vetusti sermonis diligentior, quam quidam inepte fastidiosi suspicantur.

HERCULES
FURENS.

L.

I.

DRAMATIS PERSONÆ.

JUNO.

HERCULES.

LYCUS.

MEGARA.

AMPHITRYON.

THESEUS.

CHORUS THEBANORUM.

ARGUMENTUM.

Hercules Megaram in matrimonium duxerat, filiam Creontis, qui regnum apud Thebanos obtinebat. Dum vero ille inferos, Eurysthei jussu, penetraret, Eubæus quidam, nomine Lycus, regnum occupat per seditionem, regemque et filios ejus occidit. Tum Megaram ad nuptias sollicitat, et vim parat abnienti. At Hercules, opportuno reditu, factionem Lyci proturbat, ipsumque interficit. Hæc tam feliciter gesta Juno non ferens, immittit illi furorem, quo correptus uxorem suam cum liberis trucidat. Quod ubi saniore mente intellexit, doloris impatiens, vix Amphitryonis et Thesei precibus detinetur, ne sibi mortem inferat, et Athenas cum Thesco purgandus proficiscitur. (Vid. quæ de Creonte et Lyco notavimus, v. 256 et 270).

L. ANNÆI SENECAE HERCULES FURENS.

ACTUS PRIMUS.

JUNO SOLA.

SOROR Tonantis (hoc enim solum mihi
Nomen relictum est), semper alienum Jovem
Ac templa summi vidua deserui ætheris,

1. *Hoc enim solum.* Sic in Virg. *Æn.* IV, 323: « Cui me moribundam deseris, hospes? Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat. » Et Tacit. *Annal.* XIV, 64: *Pancis dehinc interjectis diebus, mori iubetur* (Octavia), *cum jam viduam se et tantum sororem testaretur.*

2. *Alienum.* Insenso et inimico in uxorem animo. Cic. pro Dejotaro, 9: *Alieno autem a te animo fuit.* Tacit. *Hist.* II, 74: *Muciani animus, nec Vespasiano alienus, et in Titum pronior.* Intelligi quoque sic *alienum* possit, quasi Jupiter, uxoris omnino oblitus, nullo amoris et hymenæi vinculo obligatus videatur; unde *ne viduam sequenti versu Juno pro-*

fitetur. Cic. pro Milone, 28: *In longinquos, in propinquos; in alienos, in suos irruerat.* Id. I, ep. 9: *Tantum enitor, ut neque amicis neque etiam alienioribus... desim.*

3. *Templa.* Docet Varro, de ling. lat. I, VI, templum esse, qua tne-
mur. Festus autem: *Contemplari dictum est a templo, id est, loco qui ab omni parte aspici, vel ex quo omnis pars videri potest, quem antiqui templum nominabant.* Unde in Nostro *templa summi ætheris*, et passim in poetis *templa cæli.* Terent. *Eun. act.* III, scen. 6, v. 42: « ....qui templa cæli summa sonitu concutit. » In terris, undecunque aciem in aperta cæli spatia circumferre lice-

Locumque, cælo pulsa, pellicibus dedi.
 Tellus colenda est; pellices cælum tenent.
 Hinc Arctos alta parte glacialis poli
 Sublime classes sidus Argolicas agit:
 Hinc, qua tepenti vere laxatur dies,
 Tyriæ per undas vector Europæ nitet:

ret, *templum* nuncupabant: sed hoc certis præsertim locis nomen assignabant, quæ augur, ad capiendâ ex avium volatu auguria, notaverat, et lituo definiverat, et proprio consecraverat carmine; quoniam hæc eligebantur loca, unde liber in omnes cæli partes esset prospectus. Livius, I, 7: *Palatinum Romulus, Aventinum Remus, ad inaugurandum templa capiunt*. Mox idem vocabulum, de dicatis ad augurationem locis, ad omnia consecrata loca translatum est, ædes deorum (ut vulgo in latinis scriptoribus), rostra (Liv. VIII, 14. Cicero in Vatinius, 10), loca in quibus Senatus habebatur (Cic. pro dom. 51. Liv. I, 30; XXVI, 31 et 33). A similitudine, de inferis (Varro l. VI), et de mari (Plaut. Mil. act. II, scen. 5, v. 3. Rud. act. IV, scen. 2, v. 4), ut antea de cælo, templum dictum est. Apud Lucret. *templum mentis*, pro interiore animo, (V, 104,) et *linguæ sudantis templo*, (IV, 628), pro humida linguæ sede, reperias.

4. *Pulsa*. Non vi aut jussu ejusquam migrare coacta, sed ipsa rerum indignitate.

6. *Arctos*. Calisto, Lyaonis filia, quia Jupiter cum illa consueverat, a Junone in æp̄xrov, id est, ursam mutata est: dein Jupiter illam una cum filio Arcade in cælum retulit. Duplex est Arctos, utraque septen-

trionali polo innixa. Altera, quæ Calisto fuisse fertur, dicitur et Ursa major, Plaustrum vel Currus major, Helice; altera, Ursa minor, Currus minor, Cynosura. Arcti due circa polum vertuntur semper nobis conspicuum, et ideo nunquam occidere videntur: quæ res poetis dedit locum fabulandi, Junonem, quæ vidisset pellices suas in cælum fuisse translatas, impetrasse ab uxore Oceani, nutrice sua, ne unquam in aquis ejus tingerentur. Virgilius, Georg. lib. I, 246: « Arctos Oceani metuentes æquore tungi. »

7. *Classes... Argolicas agit*. Nempe hoc imprimis sidus navigantes Græci observabant.

8. *Laxatur dies*. Qua solvitur et mollitur aer, qui antea strictus et rigidus erat. Stat. Silv. IV, 4, v. 12: « Jam terras volucrenque polum fuga veris aquosi Laxat... » *Dies* pro aere, a Δῆς. Jupiter ipse nonnunquam pro aere accipitur, ut in Horat. I, od. 1: « Manet sub Jove frigido Venator. » Interdum et *sub diu* eodem sensu dicitur. Vid. Horat. lib. II, od. 3.

9. *Vector Europæ*. Taurus, cælesti signum inter Arctem et Geminos; quem poetæ fabulantur taurum illum fuisse, sub ejus specie Jupiter Europam rapuit, et ex Phœnicia in Cretam transvexit. Vid. Mosch. II, 79 et seqq.

Illinc timendum ratibus ac ponto gregem
 Passim vagantes exserunt Atlantides.
 Fera coma hinc exterret Orion deos;
 Suasque Persæus aureas stellas habet:
 Hinc clara gemini signa Tyndaridæ micant;

11. *Atlantides*. Filie Atlantis, quarum alias adamavit Juppiter, alias educandum Bacchum eraverunt. Omnes a Jove in cælum relatæ sunt, timendæ stellæ navigantibus, ob futuram, quam denuntiant, tempestatem. — *Passim vagantes*. Scilicet Atlas duas uxores habuit, Pleionem et Æthram, filias Oceani et Tethyos: ex Pleione septem filias genuit, quæ, in cælum evocatæ, ante genua Tauri positæ sunt, et Pleiades atque Vergilim diætæ; ex Æthra, filium Hyanthem et septem filias, quæ inter sidera in Tauri capite collocatæ sunt, partim in ore, partim juxta cornua, et Hyades appellatæ. Hinc *passim vagantes* Atlantides dicuntur.

12. *Fera coma*. Minaei radiorum fulgore. Enscum enim Orion habere videtur, stellarum splendore terribilem. — *Orion*. Quasi Urion, ab *ὕριον*, urina. Scilicet hatus erat Orion e Jovis, Neptuni et Mercurii urina, quæ taurina pelle recepta et inclusa, post novem menses, vivum infantis corpus exhibuit. *Orion* nominatus est; sed « Perdidit antiquum litera pruna sonum, » ut ait Ovid. *Fast.* V, 536. Post mortem, in cælum relatus est, et situs in ipso circulo æquinoctiali, prope Taurum quocum pugnare fingitur. Eum inter pellices aut pellicibus natos Seneca nominat, haud improprer, ut notavit Delrio, quum Juno pro zelotypia sua doleat de-

cessisse sibi quidquid eorio taurino obtigit. — *Deos*. Sidera, sicut in Senec. de benef., IV, 13: *Innumerales... longiusque a conspectu nostro seducti dii eunt redeuntque.*

13. *Persæus aureus*. Sidus Persei anreum dicitur, vel quia fulgore suo quamdam auri similitudinem refert, vel forsân quod in imbrem aureum conversus Jupiter Perseum a Danae suscepit. Vid. Ovid. *Metam.* IV, 610.

14. *Gemini... Tyndaridæ*. Castor et Pollux, Jovis, ex Leda Tyndari uxore, filii: in cælum translati sunt, lucidum sidus, quod *Gemini* appellatur. Hunc locum reprehendere nonnulli, nec sine jure, quod Tyndaridæ tunc temporis nondum mortui essent, neque adhuc in cælum translati. Placuit Delrioni Senecam suum defendere, « multa apud poetas talia inveniri; ut apud Sophoclem, in Electra, quum unciatur Clytemnestræ Orestem in Pythiis obisse, quamvis Pythia annis post Orestem pæne sexcentis, Triptolemi temporibus, cøperint; ut apud Virgilium, qui *Æn.* VI, 366, scribit... *portusque require Pelinos*, quum illo tempore Velium non foret. » Sed quis ferat errorem excusari per errores alios, qui et excusatione egeant? Quod autem addit Delrio, nihil mirum esse, si Juno futura tanquam præsentiâ commemoret, quippe quæ dea sit, vix serio diei posse videtur, nec ultra joenum et ironiam valet.

Quibusque natis mobilis tellus stetit.
 Nec ipse tantum Bacchus, aut Bacchi parens,
 Adiere superos: ne qua pars probro vacet,
 Mundus puellæ sarta Gnossiacæ gerit.
 Sed vetera querimur: una me dira ac fera
 Thebana nuribus sparsa tellus impiis
 Quoties novercam fecit? escendat licet,
 Meumque victrix teneat Alcmena locum,

15

16

15. *Quibusque natis.* Apollo scilicet et Diana. Nam, quum a Junone pellex Latona per orbem ageretur, nec telluris quidquam parituræ vacaret, narrant Delum insulam a Neptuno mobilem factam fuisse, exceptaque Latona, per varios errores fluctuasae, nec ante constitisse quam Apollo et Diana in lucem novo partu prodissent.

16. *Bacchi parens.* Tradit et Plutarch. de dilata malefactorum poena, 47, Bacchum, postquam ipse Deorum societatem assecutus erat, matrem quoque suam Semelen in caelum evocavisse. Et iterum in Græc. quest. 12, facta Bacchici cujusdam sacri mentione, addit sacrum illud in memoriam et honorem translate ad deos Semeles celebratum.

18. *Mundus.* Id est, caelum, ut in OEdip. 45. Hercul. OFt. 1343, et alibi non raro. Mundus vulgo accipitur pro universitate rerum; sed plerique scriptores hoc vocabulo nonnunquam caelestem hunc fornitem significaverunt, qui varios stellarum astrorumque orbes complectitur. Sic Senec. quest. natur. VII, 2: *Illo quoque pertinebit hoc excussisse, ut sciamus utrum mundus, terra stante, circumeat, an mundo stante, terra vertatur.* Catull.

de nuptiis Pelei et Thetidos, 105: «.....Et tellus atque horrida contremnerunt Aequora, concussitque micantia sidera mundana.» Item Virgilius Georg. lib. I, 240. Cæsar bell. Gall. VI, 14. Statius, Theb. III, 498. Plinius, II, 3. Manil. I, 3, et alibi sæpe. — *Puella...* Gnossiacæ, Ariadne, conjux Bacchi, filiaque Minois, regis Cræte, in qua Gnossus, urbs regia. — *Sarta.* Coronam Ariadne, quam Venos ei fuerat largita, novem gemmis ornata. Hanc astris intulit Bacchus, gemmasque in novem stellas transformavit.

20. *Nuribus.* Nurus est, priore sensu, uxor filii, aut nepotis, aut pronepotis. Sed apud poetas significat quascunque nuptas, quascunque etiam feminas. Ovid. Metam. II, 365: «De ramis electra novis, quæ lucidus amnis Excipit, et nuribus mittit gestanda Latinis.» Stat. Theb. V, 200: «...Vigilant nuptæque nurasque In scelus.» Quod scriptoribus latinis usitatissimum est.

21. *Quoties novercam fecit?* «Quot mihi ex una illa Thebarum civitate pellices ortæ sunt, quæ me fecunditate sua novercam fecere!» Antiope, Semele, Alcmena, Thebanæ omnes, filios ex Jove conceperant,

Pariterque natus astra promissa occupet,
 In cujus ortu mundus impendit diem,
 Tardusque Eoo Phœbus effulsit mari,
 Retinere mersum jussus Oceano jubar;
 Non sic abibunt odia. Vivaces aget
 Violentus iras animus, et sævus dolor
 Æterna bella pace sublata geret.
 Quæ bella? quidquid horridum tellus creat
 Inimica; quidquid pontus aut aer tulit
 Terribile, dirum, pestilens, atrox, ferum,
 Fractum atque domitum est: superat, et crescit malis,
 Iraque nostra fruitur; in laudes suas

quos Juno novercali odio exercuit.

23. *Astra promissa.* Divinitatem promissam a Jove, ut inf. v. 958: «In alta mundi spatia sublimis ferar: Petatur æther; astra promittit pater.»

24. *Mundus impendit diem.* Mundus, id est, cælum (ut sup. v. 18) generationi Herculis unum diem contribuit; unius diei, dum procrearetur Hercules, damnum fecit; duæ enim noctes, ait Delrio, continuatione sunt, nullo die intermedio. Propert. II, 18, v. 26: «Jupiter Alcmenæ geminæ requieverat Arctos, Et cælum noctu his sine rege fuit.»

27. *Non sic.* Non excidet animo ira inaveterata in pellices meas et prolem adulterinam. Terent. And. act. I, scen. 3, v. 1: «Mirabar hoc si sie abiret.» Ad quem locum Donat. «Sic pro leviter et negligenter, quod Græci ὀκτώ; dicunt.»

28. *Sævus dolor.* Virg. Æn. I, 25: «Necdum etiam causæ irarum sævique dolores Exciderant animo.»

30. *Quæ bella?* Sic intellige: «An ullum est novum belli genus,

quod Herculi indicere queam? Tentata exhaustaque omnia, neque in tribus regnis quidquam superest invictum Herculi, qui omnes laborum varietates monstrorumque formas superavit.»

33. *Superat.* Non solum superest, superstes vivit, ut in Virg. *superatne et vescitur aura?* sed vincit, evadit victor. Vulgo *superare*, ut eam vim habent, active et cum accusativo usurpatur. Tacit. Agricol. 33: «.....superasse tantum itineris. Nunquam tamen et absolute adhibetur neutrorum more. Plin. VII, ep. I: *Si tamen superaverit morbus, denuntiatio ne quid mihi detis.*»

34. *Iraque nostra fruitur.* Frui plerumque idem est ac gaudere, delectari, potiri, et ad grata aut utilia refertur: frui solemus fortuivis, liberitate, luce, beneficiis, honoribus, studiis, otio: dixerunt poete nos et aliquando frui timore parentum (Sil. XII, 566), aut aliorum periculis (Læret. II, 1); sed major et eadem felicissima est audacia dicentis *frui tra aliena*, ut

Mea vertit odia : dum nimis sæva impero,
 Patrem probavi ; gloriæ feci locum :
 Qua sol reducens, quaque reponens diem,
 Binos propinqua tingit Æthiopus face,
 Indomita virtus colitur, et toto deus
 Narratur orbe. Monstra jam desunt mihi,

35

40

alio significetur illi profutura cui opprimendo incumbit. Sic Juvén. I, 49, de proconsule quodam peculatore : « Exsul ab octava Marius bibit, et fruitur dis Iratis. » Utrumque imitati sunt, nunc ipsi aliorum imitationi merito propositi, duo de nostris vates summi, Boileau et Voltaire, quorum alter, sat. I, 72 :

« Mais c'est en pour un temps une tache facile ;
 On le verra bientôt, pompeux en cette ville,
 Marcher encor chargé des dépouilles d'autrui,
 Et jouir du ciel même irrité contre lui. »

et alter, *Mérope*, act. 3, v. 13 :

« Il règne ! il affermit le trône qu'il profane ;
 Il y jouit en paix du ciel qui le condamne. »

37. *Reponens diem*. Condens aliquantisper et occultans. Quintilian. X, 4 : *Optimum est emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur*. Tacit. Agric. c. 39 : *Optimum in presentia statuit, reponere odium*. Hoc est discrimen inter *reponere* et *deponere*, quod reponat qui resumpturus est, deponat contra non resumpturus. Quintil. declam. III, 9 : *Quid faciet ? deponet arma, an reponet ?* Quamquam in Virg. *Æn.* lib. V, 483 : « Cæstus artemque repono. »

38. *Binos*. Sunt enim Æthiopes vel Afrieani, vel Asiatici, ut notavit Schröder, ad meridiem utrique plagam vergentes ; hi in ortum, illi in occasum porrecti. De illis ita Virg. *Æn.* IV, 48 : « Oceani suum juxta solemque cadentem Ultimus

Æthiopum locus est. » Hos vero Pausanias ad Seres, Herodotus apud Indos, alii alibi collocarunt. — *Tingit*. Plin. VI, 19 : *Tinguntur sole populi*.

39. *Toto deus*, etc. Locum hunc, haud excusatione egentem, tuetur Badenius ; et posse Herculem, vel ante obitum, deum nominari, variis exemplis scriptorumque auctoritatibus comprobandum auscipit, id illum singulari virtute assecutum referens, ut jam a cunabulis celo assereretur ; præterea, si quis supra cæteros excelleret, hunc veteres deum appellare solitos ; sic Homerum, *Iliad.* XXIV, 258, de Hectore : « Ὅς θεὸς ἴσμε πατ' ἀνδράσιν. » Quæ quidem omnia supervacanea et præpostera opinor. Non enim intelligendum est, hunc deum, scilicet Herculem, per orbem totum celebrari, sed Herculem narrari deum, vita nondum confecta. Irascitur Juno quod, ante tempus debitum, in modum numinis colatur in terris : non prædicat, si fato stat immotum hunc olim dūs interventurum promissaque sidera, ut ipsa supra dixit, occupaturum esse, se inviolandæ legi obstituram ; hoc tantummodo indignatur, quod ante diem et inter vivendum Hercules diis annumeretur, et, quem suscitaverit ipsa pericula et labores, id tantum effecerint, ut ille finitæ perennitatem et quandam dei reve-

Minorque labor est Herculi jussa exsequi,
 Quam mihi jubere : lætus imperia excipit.
 Quæ fera tyranni jussa violento queant
 Nocere juveni? nempe pro telis gerit
 Quæ timuit, et quæ fudit : armatus venit
 Leone et hydra. Nec satis terræ patent :
 Effregit ecce limen inferni Jovis,
 Et opima victi regis ad superos refert.
 Parum est reverti; fœdus umbrarum perit.

rentiam sibi jam nunc conciliaverit.

43. *Tyranni.* Aut Eurysthei, ut placuit Farnabio, aut cujuslibet tyranni, quantumcunque sævi et infesti. — *Violento*, id est, qui omnia per vim agit. Violentia non nisi aggredienti exprobrari solet: furentis erat feminæ violentiam resistentis et pro salute sua pugnantis incusare.

46. *Leone et hydra.* Quidquid Herculi exitio Juno speraverat, non ille superavit tantum, sed in præsidium sui advocat, corpus suum villosa Nemæi leonis pelle protegens, sagittasque imbribus stabæ Lænaæ.

47. *Inferni Jovis.* Plutonis. Hoc usitatum poetis, nomen fratrum ad Plutonem transferre: sic Noster, Herc. OCT. 1705: « Nec mœsta nigri regna conterrent Jovis. » Virgilius *Æneid.* IV, 638: « Sacra Jovi Stygio. » Hom. *Iliad.* IX, 457: « Ζεύς τε καταχθόνιος καὶ ἐπὶ αὐτῇ Περσεφόνη. » Proserpina quoque infernæ, stygiæ, avernæ et profundæ Junonis nomine nuncupatur. Vid. Virg. *Æn.* VI, 138. Stat. *Silv.* II, 1, v. 147. Ovid. *Metamorph.* XXIV, 114. Claud. de rapt. Pros. I, 2. In Claud. de consul. Mall. Theod. 282, *Jupiter æquoreus* pro *Neptuno*. Scilicet autumabant Stoici, teste Servio,

Jovem, Neptunum et Plutonem non tres deos esse, sed tres ejusdem dei quasi titulos; ita ut munerum diversitatem, non pluralitatem deorum, regna illa tria designarent, deusque idem et unicus haberetur, Jupiter, si ad celestia attenderet, Neptunus, si ad æquorea, Pluton, si ad inferna, vocatus. Trojani tres oculos Jovi affixerunt, quippe qui in cælo, in terris, in mari imperare credebatur.

48. *Opima.* Dicebatur opima spolia retulisse, si quis Romanorum dux sua duci hostium arma detraxisset, quas Feretrio Jovi consecrarentur. Hercules quidem sua Plutoni quasi arma detraxit, abduciendo Cerberum, qui inferorum regi proprium ac fatale præsidium erat, ut Jovi fulmen, tridensque Neptuno. At Seneca ad Græcos vocabulum transtulit, quod morem, non modo non Græcis adoptatum, sed ne Italis quidem Herculis temporibus notum, exprimeret, quum primis omnium Romulus opima retulisse feratur. Scribendum fuit *spolia*, quod omnium ætatum gentiumque rem significat, neque est recentioris notæ, aut romani sanguinis.

49. *Fœdus umbrarum.* Non jam suis manibus jura manent certa inteme-

Vidi ipsa, vidi, nocte discussa inferum,
 Et Dite domito, spolia jactantem patri
 Fraterna. Cur non vinctum et oppressum trahit
 Ipsum catenis paria sortitum Jovi?
 Ereboque capto potitur, et reteggit Styga?

50

rataque, et violatum est illud, quod dii sanxerant, ne quis inferos vivus penetraret: hoc enim proprium et insigne fuit inferis, ut a superis aeterno objice dividerentur; quam quidem legem perruperat Hercules, diacussa illa caligantium locorum formidine, spretisque umbrarum religionibus. *Fœdus* pro lege et certo rerum ordine, ut in Virg. Georg. lib. I, 60: « Continuo has leges aeternaque fœdera certis Imposuit natura locis. » Colum. X, 220, *secretaque fœdera cœli*. Eodem etiam sensu *fœdere* certo dixit Virgil. *Æn.* lib. I, 66.

53. *Paria sortitum Jovi*. Græca locutio: non ellipsis tantum et unius vocis subaudite, ut solet, ommissio, sed duarum vocum in unam quasi mistura et concretio. Usitatum quidem est et omnibus scriptoribus antiquis consuetissimum, si qua iustituatur in oratione rerum collatio, vocabulum, binis collationis partibus commune, in alterutra tollere, quod facile subaudiatur, ipsa sensus necessitate revocatum. Sic Homer. II. XXI, 191: « Κρίσσαν δ' αὖτε Διὸς γενεῇ ποταμῶσι τέτυκται. » Herodot. II, 134: « Πυραμίδα καὶ οὗτος ἀπελάνετο, πῶλλον δ' αὖτε τοῦ πατρὸς. » Hæc per ellipsim. Aliud est autem et proprium et singulare, si vocabulum in altera collationis parte ita omittatur, ut vestigiis sui relinquat, et sequentis vocabuli casum corrumpat et in finem exitumque suum trahat.

Sic Herodot. IV, 132: « Μῶς δὲ ἰν γῇ γίνεται, καρπὸν τὸν αὐτὸν ἀνθρώπων σιτεύμενος, » pro καρπὸν ἴσμεν τῇ τοῦ ἀνθρώπου καρπῷ. Sic Senec. *paria sortitus Jovi*, pro *sortitus imperium par Jovis imperio*. Horat. de art. poet. 465: « Invitum qui servat, idem facit occidenti, » pro *facinus simile facinori occidentis*. Lucret. III, 1051: « Hæmerus... eadem alia sopitu' quiete est » pro *quiete simili quieti aliorum*. Hæc omnia exempla male ad ellipsim referantur, quum utraque vox adsit, altera re et significatione, altera casu et desinendi sono.

54. *Et reteggit Styga?* Hic audiendus Schröderus: « Locus, inquit, vindice dignus. Nam quo pacto reteggit, quod representant codices tam manuscripti, inter quos meus Traject., quam excusi, locum hic habere possit, id vero inquirendum. Gronovius qui ex ingenio substituit *regnat*, mihi frustra esse videtur: neque enim, si vulgatam retineas, absurda adeo et contraria elicietur sententia. *Cur non et reteggit Styga?* hoc est, cur non et in perpetuum aperit totam Styga, ut nullus eam posthac tenebrarum squalor obsideat, postquam semel ausus est adire ad inferos, discussa ad tempus nocte umbrarum? At, inquit cum acutissimo viro: Quoniam modo indignabunda Juno audaciam Herculis perstringere hic videri poterit, interrogando, *cur non*

HERCULES FURENS. ACT. I.

11

Patefacta ab imis manibus retro via est, 55
 Et sacra diræ mortis in aperto jacent.
 At ille, rupto carcere umbrarum, ferox
 De me triumphat, et superbifica manu
 Atrum per urbes ducit Argolicas canem.
 Viso labantem Cerbero vidi diem; 60
 Pavidumque solem : me quoque invasit tremor,
 Et terna monstri colla devicti intuens,
 Timui imperasse. Levia sed nimium queror :
 Cælo timendum est, regna ne summa occupet,
 Qui vicit ima. Sceptra præripiet patri : 65
 Nec in astra lenta veniet, ut Bacchus, via;
 Iter ruina quæret, et vacuo volet
 Regnare mundo. Robore experto tumet,
 Et posse cælum viribus vinci suis
 Didicit ferendo : subdidit mundo caput, 70
 Nec flexit humeros molis immensæ labor,

relegit Styga ? quasi is non retexerit illam, qui modo effregisse limen inferni Jovis, discussisse noctem inferum, et mox patefecisse ab imis manibus retro viam dicatur ? At longe aliud aperta fuisse Herculi inferna loca ad tempus dantaxat, dum potiretur præda; aliud, si eadem cæteris quoque, et omni tempore, et in totum patere dicerentur. Prius Herculi obtigerat, qui viam patefecerat ab imis manibus ad superos, et sacra diræ mortis, id est, verenda mortis diræ loca, ut bene vetus interpretes ad hunc locum; pervia sibi reddiderat. Posterius futurum erat, si stygius iste locus omni mortalium generi foret ἀπαρχή; et illustris, ac pro tetro et opaco horrore spirabilem naturam indueret; ut in aula isthac, a se expugnata, jactare se Heracles posset, ejecto Plutone.

55. *Patefacta . . . retro via est.* Ab imis manibus in terras viam fecit Hercules et aperuit, nec jam ad superas auras ab inferis regredi non licet.

56. *Sacra.* Interiora et quasi sacraria in adytumque inferni templi.

62. *Terna.* Ovid. Metam. X, 22 : « Terna Medusæ vincirem guttura monstri. »

66. *Lenta . . . Bacchus, via.* Quippe qui per licitos gradus, nec ante obitum, et terris in cælum transcendit.

67. *Vacuo . . . mundo.* Mundo pro cælo, ut sup. v. 28, et passim. *Vacuo*, id est, expulsa cæteris deis. Nonnulli mundo, non pro cælo, sed pro universitate rerum hic dici existimaverunt; male, si ad sequentia attenderis, posse cælum viribus vinci suis, etc.

Mediusque collo sedit Herculeo polus;
 Innota cervix sidera et cælum tulit,
 Et me prementem. Quærit ad superos viam:
 Perge ira, perge, et magna meditantem opprime; 75
 Congredere; manibus ipsa jam lacera tuis.
 Quid tanta mandas odia? discedant feræ:
 Ipse imperando fessus Eurystheus vacet.
 Titanas ausos rumpere imperium Jovis
 Emitte: Siculi verticis laxa specum.
 Tellus gigante Doris excusso tremens
 Supposita monstri colla terrifici levat.

74. *Premement*; id est, me pondere meo cæli pondus aggravantem. *Or. Her. IX, 11*: « Plus tibi, quam Juno, nocuit Venus: illa premendo sustulit; hæc humili sub pede colla tenet. » Sed in *Nasone* *premento* potius per metaph.; in *Sen. prementem* proprie et sine translatione dicitur.

77. *Quid tanta mandas*. Sensus est: Quid tu tam potens deorum regina tanta odia aliis mandas exequenda? cur non ipsa te ulcisceris et manibus tuis sævis? Sic *Senec. de ira, III, 3*: *Nec mandat ultionem suam, sed ipse ejus exactor animo simul ac manu sævit*. *Stat. Theb. XI, 331*: « Usque adeo geminas duxisse cohortes Et facinus mandasse parum est! » Sic et ipse *Florus, IV, 12*: *In hos igitur, quia vehementius agere nuntiabantur, non mandata expeditio, sed sumpta est*.

78. *Imperando fessus*. *Ovid. Metamorphos. IX, 198*: « Defessa jubendo est Sæva Jovis conjux; ego sum indefessus agendo. »

79. *Rumpere imperium*. Aut invadere; percurrere, ut in *Virg. Æn. lib. XII, 683*: « Rapido cursu media agmina rumpit, » et *Propert.*

III, 9, v. 64: « Admisso Decius prælia rupit equo; » aut translate violare, ut *Lucan. IV, 175*, *rumpere leges*. *Liv. IV, 17*, *rumpere jus gentium*; et noster in *Thyest. 179*, *rumpere fas omne*. Si priorem sensum malueris, *imperium* pro cælo, Olympo, accipiendum est: si posteriorem, potestatem summam et non detrectandam auctoritatem intellige.

80. *Siculi verticis*. Id est, hanc *Ætnæ* molem, *Encelado* impostam, discinde; da exitum incluso. Finxerunt enim veteres *Enceladum*, a *Jove* cum cæteris gigantibus victum, sub *Ætna* oppressum fuisse, et jacere quasi carcere conclusum, flammæque identidem torrido pectore exspirare. Moris erat poetis, si quæ portentosa in terris essent, de his divinum aliquid fabulari. Vid. *Virg. Æn. III, 578*; et *Claudian. de raptu Proserp. II, 158*.

81. *Tellus... Doris*. *Sicilia*, in qua plurimæ fuerunt *Græcorum* coloniarum, et *Dorum* maxime. *Dores* autem sic dicti sunt a *Doro*, *Neptuni* filio, ut tradit *Isidor. orig. IX, 2*, qui eos *Doros* vocat.

Sublimis alias luna concipiat feras.
 Sed vicit ista. Quæris Alcidae parem?
 Nemo est, nisi ipse: bella jam secum gerat.
 Adsint ab uno Tartari fundo excite
 Eumenides: ignem flammeæ spargant comæ;
 Viperea sævæ verbera incutiant manus.
 I nunc, superbe, cælithum sedes pete;
 Humana temne. Jam Styga et manes ferox
 Fugisse credis? hic tibi ostendam inferos.
 Revocabo, in alta conditam caligine

83. *Luna concipiat feras.* « Joῦν. Picus Mirandulæ comes, ait Delrio, tradit in opere contra astrologos, quosdam existimasse, omnia, quæ apud nos sunt, in orbe lune inveniri. » Et idem alio loco: « Pythagoræi censebant omnia quæ apud nos sunt, flumina, feras, montes, etc. etiam in orbe lune reperiri, ut refert Achilles Statius in Aratum, simul addens hinc Nemeum leonem decidiisse. Nemesian. de laudib. Herculis, 119, de tauro ab Hercule domito: « Taurus medio nam sidere lune Progenitus, Dictææ Jovis possederat arva. » Sed citandus præsertim Angel. Politianus, qui hæc miscellan. c. 17, interposuit: « Intragodia Senecæ quæ Hercules furens inscribitur, hic senariolus legitur: « Sublimis alias luna concipiat feras. » Alias enim codex habet vetustus ex publica familie Medicæ bibliotheca, non *alias*, ut in vulgatis exemplaribus. Coniunctum intellectum loci non temere aliunde quam ex Achille dempseria, quem auctorem Julius quoque Firmicus in Mathes. libri et citat et laudat. Is igitur in Commentariis Arateis, quom de luna verba facit, ita scribit ad verbum: ἡὐαὶ δὲ ἐν

αὐτῆς εὐκλειῶν ὅλων ποταμῶς τε καὶ ὅσα ἐπὶ γῆς, καὶ τὸν λέοντα Νημεϊῶν ἐκείθεν πιασὶν μυθολογῶσι. »

92. *Revocabo, in alta.* . . Sic intel-
 lige. « Putas, Alcide, inquit Juno, jam Styga et manes fugiasse? Non ita: tibi in terris inferos ostendam: revocabo discordem deam (id est Discordiam), conditam in alta caligine inferorum, ultra loca ubi exsulant nocentes, et munitam ingenti montis oppositi specu. » *Revocabo*, quod jam Hercules inferos et Discordiæ sedem impune attigerit. Cæterum, ad illustrationem sensus, addemus quæ Schræd. apte et utiliter de hoc loco contra Gronovium disserit; quibus prorsus accedo, nisi quod aliter *revocabo* interpretor: « Mayult Gronovius ex conjectura, *revocabo in altam conditum caliginem*; ut Herculem, hic in superis quamvis versaretur, ad Furiarum pœnas, et inferiores ipsis inferis, retrahendum esse innuat Juno stomachans. Mihi vulgata magis placet, quom τραχικώτερον quod sit magisque serviens iræ Junonis, si minetur se excitaturam ab inferis discordem deam, ut illius ministerio Herculem, gloriantem se incolumem

Ultra nocentum exsilia, discordem deam,
 Quam munit ingens montis oppositi specus.
 Educam, et imo Ditis e regno extraham
 Quidquid relictum est. Veniat invisum Scelus,
 Suumque lambens sanguinem Impietas ferox,
 Errorque, et in se semper armatus Furor.
 Hoc, hoc ministro noster utatur dolor.
 Incipite, famulæ Ditis: ardentem incitæ
 Concutite pinum; et agmen horrendum anguibas

95

100

furores infernos evasisse, hic in terris excruciet, quam si eundem inferorum supplicia et anxie mentis carnificinam hic perpassurum esse denuntiat; tum quod posteriora, ut sæpe apud poetas, ubi mutato dictionis colore paria fere ingeminant, receptam lectionem stabiliant; utrobique enim commotæ Junonis oratio sibi ipsa respondet, *revocabo in alta conditam caligine deam discordem*; et mox, *educam et imo Ditis e regno extraham quidquid relictum est*. Neque est quod hac ratione de expedienda sententia laboremus: nam neque inepte dicit *revocabo*, quippe quum discors ista dea διὸς μαγνῶσι ἐκπύ locum istam inferorum nacta sit, eo de terris detrusa. Nec gravius est quod objicit vir summus, *quid agit Furia ultra nocentum exsilia?* quum hoc ipsum tragicæ magniloquentiæ aptius videri possit, si, dum Junoni ejusque furori subservit, nonnihil fabule superaddat, nec ab inferorum sede modo, sed *ultra nocentum exsilia discordem deam revocandam esse dicat*, quasi deæ Furie domicilium sit ulterius Erebo. Sic iuxta v. 1221, Hercules dirissima quæque sibi imprecans ob scelera et impia cedes per furem admis-

sas, non inferorum modo carceri includatur optat, sed receptæ de inferis opinioni hoc addit, *et si quod exsiliū lateat ulterius Erebo, Cerbero ignotum et mihi, huc me abde, tellus*... Denique munitam fingit deam, propterea quod ex Orphei hymno Eumenides sint ὑπὸ καὶδίσιν οἰκί' ἔχουσαι, ἀντὶ ἐν ἀρσένι παρὰ Στυγὸς ἱερὸν ὕδωρ, *sedes habeant in cavernis, umbroso in antro, ad sacram Stygis aquam*. Styx autem secundum Hesiodum, Θύγ. v. 778, νόσφιν τι θεῶν κλυτὰ δώματα ναίει μακρῆσι πέτρῃσι κατηριγί', *seorsum a diis inclutas ædes incolit ingentibus saxis superne tectas*. Quæ omnia, ni fallor, locum hunc in clara luce ponunt, cuilibet attento lectori conspicuum.*

101. *Agmen horrendum*. Scil. Furiarum. At si tres tantum numerentur Furie, Tisiphone, Megæra et Alecto, ut vulgo inter mythologos convenit, qui sit ut *agmen Furiarum* Seneca, et alibi, Thyest. 78, *diræ Furiarum agmina*, id. 250, *diræ Furiarum cohors*, Virg. Æn. VI, 572, *agmina sæva sororum*, dixerint? Scilicet hoc communi Furiarum nomine poetæ omnia fere infansta et nociva nomina complexi

Megæra ducat, atque luctifica manu
 Vastam rogo flagrante corripiat trabem.
 Hoc agite : pœnas petite violatæ Stygis :
 Concutite pectus : acrior mentem excoquat
 Quam qui caminis ignis Ætnæis furit.
 Ut possit animum captus Alcides agi,
 Magno furore percitus, nobis prius
 Insaniendum est. Juno, cur nondum furis?
 Me, me, sorores, mente dejectam mea
 Versate primam, facere si quidquam apparo
 Dignum noverca. Jam odia mutantur mea.
 Natos reversus videat incolumes precor,
 Manuque fortis redeat : inveni diem,
 Invisa quo nos Hercules virtus jûvet :
 Me pariter et se vincat ; et cupiat mori
 Ab inferis reversus : hic prosit mihi,
 Jove esse genitum. Stabo, et ut certo exeant
 Emissa nervo tela, librabo manum :
 Regam furentis arma : pugnanti Herculi

105

110

115

120

sunt, quum alii Διόσκει, alii Ἀδρά-
 κτιαν, alii Νέμεαν, plures Dis-
 córdiam, in Furiarum numerum
 aggregare videantur. Hoc præterea
 reputandum, quod Morbi, Bellum,
 et quascunque in humanam gentem
 celestium ira pestes immittit, Ter-
 ror, Furor, Mors ipsa, et, quæ noster
 hoc ipso loco enumerat, Scelus,
 Error, Impietas, Furiis plerumque
 addantur, satellitum et famula-
 bundum agmen. Unde potuit de
 multis scribi, quod de tribus abso-
 num fuisset.

105. *Concutite pectus.* Hoc Farna-
 bius de Herculis pectore posse ac-
 cipi, quasi jubeat Juno animum
 ejus torqueant Furie et exagitent,
 sed intelligendum potius putat, ut

intelligitur in Virg. *Æn.* VII, 337,
 ubi Juno; . . . tibi nomina mille,
 Mille nocendi artes; secusque con-
 cute pectus. Videtur nobis prior
 sensus cum antecedentibus et se-
 quentibus verbis melius congruere
 et aptius coherere.

106. *Quam qui caminis.* Ovid.
Heroid. XV, 12: « Me calor Ætnæo
 non minor igne tenet. » Id. *Metam.*
 XIII, 867: « Uror enim, læsusque
 exæstuat acrior ignis, Cumque suis
 videor translatam viribus Ætnam
 Pectore ferre meo. »

119. *Librabo manum.* Intellige ma-
 num Herculis. *Librare* pro *dirigere*,
 quoniam quæ jaculari volumus,
 prius ad nos adducimus et retrahi-
 mus, ut emissæ violentius et certius

Tandem favebo. Scelere perfecto, licet
Admittat illas genitor in cælum manus.
Movenda jam sunt bella; clarescit dies,
Optuque Titan lucidus croceo subit.

CHORUS THEBANORUM.

JAM rara micant sidera prono
Languida mundo: nox victa vagos
Contrahit ignes: luce renata

125

ferantur. Sic *libravit caestus* in Virg. *Æn.* V, 478: «...durosque reducta Libravit dextra media inter cornua caestus.» Senec. *Oedip.* 899: «Callidus medium senex Dædalus librans iter Nube sub media stetit.»

122. *Admittat illas.* Hoc ironice et amare dictum. Postquam Hercules manus suas natorum sanguine aspersit, tum demum in cælum a Jove recipiatur.

123. *Movenda jam, etc.* Locum sic explicat Delrio: Noli hanc opportunitatem parandæ vindictæ omittere; noli certamen diutius differre. *Instat aurora; dies abire jubet.* Nec otiosa hæc sure prætereunda: ex eorum sententia dici videntur, qui inferos, Furias et hujusmodi alia terribilamenta nocturno solum tempore inter homines vagari censebant, omne autem, lucescente die, robur amittere et humanis sese conspectibus subtrahere. Unde apud Virg. *Æn.* V, 739, Anchise umbra solem oriri causatur, ut Æneam dimittat: «Et me senex equis Oriens afflavit anhelis.» Et sub Auroram umbra Theodosii apud Claud. de bello Gild. 348; «Dixit, et afflatus vicino sole re-

fugit.» Et sic illud Tiresiæ, apud Horat. II, sat. 5, ad finem, audio: «...sed me Imperiosa trahit Proserpina. Vive, valeque.» Proserpina non sinebat inferni leges ab umbris, quibus præerat, violari. Hujus legis meminit etiam Propertius, quæ est vera Horatiani loci et esoterorum istorum interpretatio, IV, 7, v. 89, de umbris agens: «Nocte vagæ ferimur: nox clausas liberat umbras, Errat et objecta Cerberus ipse sera. Luce jubent leges Lethæa ad stagna reverti: Nos vehimur: vectum nauta recenset opus.» Hæc Delrio: sed nescio an quæ de umbris et inferni terribilamentis apte diasserunt, cadant et in Junonem, deorum reginam. Locus, per se clarus et illustris, facile tali interpretatione caruerit, subtiliori quidem et longius petita.

126. *Languida.* Infuscata nascentis solis lumine. Sic Plin. H. N. XXXIV, 19, *sufflare languidos ignes.* Alter Plin. VI, epist. 20: *Jam hora diei prima, et adhuc dubius et quasi languidus dies.*

127. *Contrahit.* Recolligit, et secum trahit, ut et mox cogit. — *Ignes.* Stellas, sidera. Horat. lib. 1,

Cogit nitidum Phosphoros agmen :

Signum celsi glaciale poli

Septem stellis Arcades ursæ

Lucem verso temone vocant :

Jam cæruleis evectus aquis

Titan summum prospicit OËtam :

Jam Cadmeis inelyta Bacchis

od. 12, v. 46 : « Inter ignes Luna minores. »

129. *Celsi*. Quippe qui sidera habeat semper nobis in sublimi conspicua, nec unquam cælo decedentia. Vid. not. ad vers. 6.

131. *Verso temone*. Quasi Arcades ursæ, id est, Calisto et Arcas, illata cælo sidera, currum fuga vertant, diem vicarium luminis sui revocantes.

133. *Prospicit*. Id est, radiis illustrat. Solent poete, si solis ortum depingant, juga montium subrubentia ostendere; aptissime quidem, quum hæc primam excipiant lucem, venientis astri prænuntiam. Proximos quidem sibi, aut illis quos agentes et loquentes inducunt, montes, ut plurimum, eligunt: quem alium Æneas memorare debuit quam Idam Trojæ imminuentem? Virg. *En.* II, 801 : « Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ. » Item in Euripid. *Troad.* 1066 : « Ἰδὴν τ' Ἰδὴν κοσμοῦσα νῆπι Χιόνι κατὰ ῥῶτα πταμένη Τέρμενι τὰ πρωτόθεν ἄλσιν. » Sic Ægyptii Casium montem dicunt. Lucan. X, 434 : « Lucifer a Casia prospexit rupe, diemque Misit in Ægyptum primo quoque sole calentem. » Colchi, Caucasum. Apoll. *Rhod.* III, 1223 : « ... φῶς νηϊνύτης ὑπερθε Κανκιάου ἡριγενῆς ἦος ἑλάν ἀντὶ ὀλουσσας. » Sic quoque Noster, du-

meta *Cadmeis Bacchis inelyta*, i. e. Cithæronem, Thebis vicinum. Attamen constiterunt poete Græci, et, quod magis mirere, Romani, OËtam præsertim, arduum Thessaliæ montem, eligere, quem in diurnorum nocturnorumve siderum ortu aut occasu memorarent; quod quidem Hecynius ductum ab aliquo poeta Græco judicat, qui aut in locis OËtæo monti subjectis vixit, aut rem in iis locis gestam narravit. Hic mos poetarum, undecunque emersit, multis exemplis constat. Virgil. *Cir.* 349 : « Postera lux ubi leta diem mortilibus alnum Et gelido veniens mani quatiēbat ab OËtæ. » Catull. *carmen nuptial.* « Cernitis, innuptæ, juvenes? consurgite contra; Nimirum OËtæos ostendit noctifer ignes. » Stat. *Silv.* V, 4, v. 7 : « ... totidem OËtææ Paphiaque recurrant Laupades. » Sil. VI, 452 : « Vixdum clara dies summa lustrabat in OËtæ Herculei monimenta rogi. » Vid. etiam Virg. *Bucol.* VIII, 30, et *Cul.* 202.

134. *Cadmeis inelyta Bacchis*. ... *dumeta*. Intellige Cithæronem, montem Beotiae Bacebo sacrum et Baccharum orgiis discerptoque ab illis Pentheo famosum. Ovid. *Met.* III, 702 : « ... electus facienda ad sacra Cithæron Cantibus et clara bacchantum voce sonabat. » *Bacchis*. Mulieris Bacchi sacra ce-

Aspersa die dumeta rubent;
 Phœbique fugit reditura soror.
 Labor exoritur durus, et omnes
 Agitat curas, aperitque domos.
 Pastor gelida cana pruina
 Grege dimisso pabula carpit.
 Ludit prato liber aperto

135

140

lebrautes, quæ, singulis trienniis, thyræis armatæ conveniebant, et passim per agros, nemora et montes vagabantur. *Cadmææ* dictæ, scilicet *Thebææ* (a Cadmo, Thebarum conditore), quia Thebis potissimum Thebani Bacchi sacra celebrabantur.

135. *Aspersa die*. Dumeta primo radiorum contactu et quadam lucis suffusione rubentia.

138. *Agitat curas*. Curas somno quiescentes exsuscitat. Frigent sequentia *aperitque domos*, quibus ad rem tenuissimam et minimi momenti retrahimur. Itaque Heinsius legi voluit *agitatur curis operitque domos*: quam emendationem non pro comprobanda et laudanda refero, sed ut intelligatur quantum hic Senecæ locus virum intelligentis iudicii offenderit, quippe qui quallemque conjecturam vulgatæ lectioni præposuerit.

139. *Gelida cana pruina*. Nou gelu rigida, ut multis placuit, quod nihil ad nascentis diei descriptionem faciat; sed matutino tantum rore madida, ut in Ovid. *Fast.* III, 357: « Mollis erat tellus rorata mane pruina. » Id. *Heroid.* X, 7: « Tempus erat, vitrea quo primum terra pruina spargitur. » Citandus quoque Stat. *Theb.* III, 467: « ... niveis ornati tempora vittis Evadunt priter, madidos ubi lucidus agros

Ortus, et algentes laxavit sole prius. »

140. *Grege dimisso*. Passim in agrum effuso. *Cæs. bel. civ.* I, 80: *Dimissos equites pabulandi causa. — Pabula carpit*. Hoc male intellectum est Grutero, qui sic explicat, *pastorem, grege in pascua jam dimisso, pabula quoque manu sua legisse, eisdem pecori futura usui noctu*. Melius Farnabius: *Dimittit gregem, qui carpat pabula*. Verum enim quamdam esse ellipsim dixerim, qua pastor et pecus quasi in unum coeant, et alteri tribuantur, periude ac si solus agit, quæ per alterum curat tantum exsequenda. Carterum Maronem ipsum licet interpretem et explanatorem appellari, ex quo totus hic Senecæ locus expressus videtur. *Georg.* III, 322: « Luciferi primo cum sidere frigida rura Carpatum, dum mane novum, dum gramina canent, Et ros in teucra pecori gratissimus herba est. » *Carpatum* pro *curemus* ut *grex carpat*. Sic omnino pastores juxta et greges *pascere* dicuntur, rata utrobique et justa significatione (vid. *Ægid. Forcellin. Lexic.* et *Servium* ad *Æn.* II, 215): sed *pascere* usitatus; *carpere*, si ad alterum hunc tantummodo sensum respexeris, rarissimum atque audacter et per licentiam usurpatum.

Nondum rupta fronte juvencus.
 Vacuæ reparant ubera matres.
 Errat cursu levis incerto
 Molli petulans hædus in herba.
 Pendet summo stridula ramo,
 Pennasque novo tradere soli
 Gestit querulos inter nidos
 Thracia pellex; turbaque circa
 Confusa sonat, murmure misto
 Testata diem. Carbasa ventis
 CREDIT, dubius navita vitæ,
 Laxos aura complente sinus.
 Hic exesis pendens scopulis,
 Aut deceptos instruit hamos,
 Aut suspensus spectat pressa

145

150

155

142. *Nondum rupta fronte.* Nondum enatis corniculis, ait Delrio. Poetieum et elegans. Horat. III, od. 13, ad font. Bandus. «... donaberis hædo, Cui frons turgida cornibus Primis.» Troad. 538: «Primisque nondum cornibus findens cutem.»

148. *Gestit.* Ardet se libero cælo permittere, et ad volatum accingitur avis.

149. *Thracia pellex.* Philomela in lusciniam mutata. Tereus, rex Thracum, Proenæ, Pandionis filiam, uxorem duxerat. Post aliquot annos, ea maritum rogavit, ut Philomelam, sororem suam, sibi videndam arcesseret. Profectus igitur Athenas Tereus, dam puellam reduceret, illi vim attulit, et linguam, ne facinus indicaret, abscidit. Cognito scelere, Procne Itym filium interemit, patrique epulandum apposuit. Parabat vindictam Tereus; sed in avem, quæ upupa dicitur,

mutatus est: Procne quoque in hirundinem, Philomela in lusciniam versa.

152. *Dubius navita vitæ.* Cujus vita semper in aneipiti est. *Dubius* cum genitivo casu, ut pleraque adjectiva nomina, ad imitationem Græci sermonis. Sic Horat. de art. poet. 28, *timidus procellæ.* Lucan. VII, 611, *dubius fati.*

155. *Deceptos instruit hamos.* Reparat hamos, et escam supplet, quam pisces impune diripuerunt.

156. *Suspensus.* Spe et expectatione pendens.—*Spectat pressa,* etc. Farnab. *pressa præmia dextra* sic intelligit, quasi pisces eapti manu teneantur. At si hunc sensum probaveris, quid postea *sentit tremulum linea piscem?* Longe aliter locum eam Schrædero interpretor, qui «gestum actionesque piscantis hic quadrifariam designari contendit, idque ex naturali ordine;»

Præmia dextra : sentit tremulum

Linea piscem.

Hæc, innocuæ quibus est vitæ

Tranquilla quies, et læta suo

Parvoque domus, spes et in agris.

Turbine magno spes sollicitæ

Urbibus errant, trepidique inetus.

Ille superbos aditus regum,

Durasque fores, experts somni,

* 1° pendet scopulis ; 2° instruit
hamos ; 3° suspensus oculos ad fu-
tura præmia intendit ; 4° sentit ca-
ptum et tremulum linea piscem.
Enimvero nemo aptum et poeticum
esse neget, si quis dicatur futuram
prædam spectare, quæ speranti et
avidis oculis sectanti jam quasi præ-
sens sit. *Pressa dextrâ* ; id est, incli-
nata et prona manu, qualis est in
piscando corporis habitus. Hipp. 40 :
« Nunc demissi narc sagaci Captent
auras, lustraue presso Quærant ro-
stro. » Thycst. 498 : « Sic quum feras
vestigat, et longo sagax Loro tene-
tur Umber, ac presso vias Sernatur
ore... »

157. *Præmia. Prædam.* Varro,
de ling. lat. I. IV, a *præda* dicit. Val.
Flacc. VIII, 252 : « Sylvestria lætis
Præmia, venatu facili quæsitâ, su-
persunt. » Ovid. Metam. VI, 518 :
« ...spectat sua præmia raptor. »

159. *Hæc, innocuæ quibus.* Subaudi
habent, sortiuntur.

161. *Spes et in agris.* Cujus spes et
vota iisdem, quibus agri ejus, siui-
bus continentur, nec ultra excurrunt.

162. *Turbine.* Incipit inde novus
cerum et sententiarum ordo, Chorus
humilium et rusticorum studia,
gravia quamquam nec omnino curis

libera, multum solati et commodi-
tatis secum habere huc usque affir-
mavit. Ostendere videtur sequenti-
bus magnatum sollicitudines nullo
quietis et securitatis intervallo dis-
pungi, nullaque compensari volun-
tate. — *Spes sollicitæ.* Displicuit non-
nullis iteratim spes ; et aliud alii
conjecerunt, ut hoc, quoquo modo
intrinsecum, quasi maculam et vi-
tium tollerent. Mihi contra nullo
elegantie detrimento fieri videtur,
ut quæ spes rure placidæ sint et se-
curæ, cedem in urbibus sollicitæ,
repetito vocabulo, dicatur ; immo,
ita consilio scriptum iudico et ex in-
dustria ad oppositionem, nec infeli-
citer, constitutum.

164. *Superbos aditus.* Superbiam
regum in adeuntes. Justin. XXI, 6 :
Aditu regis obtento. Virg. Æn. IV,
423 : « Sola viri molles aditus et tem-
pora noras. »

165. *Durasque fores.* Horatius
epod. II, 7, *Superba civium potentio-
rum limina.* — *Experts somni.* Sæpe
enim clientes in patronorum limine
pernoctabant. Vid. notam sequen-
tem. Colum. de re rust. I, pref. :
« An putem fortunatius a catenato
repulsum janitore, sæpe nocte sera
ingratis foribus adjacere? »

Colit : hic nullo sine beatas
 Componit opes, gazis inhians,
 Et congesto pauper in auro est.
 Illum populi favor attonitum,
 Fluctuque magis mobile vulgus
 Aura tumidum tollit inani :
 Hic clamosi rabiosa fori
 Jurgia vendens, improbus iras

166. *Colit*. Ad Romanum morem videtur Seneca, ut solet, alludere, et illam salutantum clientium turbam innuere, qui mane patronorum seu regum, ut nominare consueverant, fores celebrabant. De hoc more Seneca, de beuf. cap. 33: *Non sunt isti amici, qui agmine magno januam pulsant, qui in primas et secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus regisque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbice, magno aestimare introitum ac tactum sui liminis, et pro honore dare, ut ostio suo propius assideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.* Vide etiam Columel. loco supra citato. — *Beatas*. Quæ beatos faciant, aut facere videantur. Hor. I, od. 29: « lcei, beatia nunc Arabum invades Gazis; » id. I, ep. 10, *rure beato*. Mart. IX, 12, *nectare beato*. Ovid. Amor. I, 15, *ripa beata Tagi*.

167. *Gazis inhians*. Horat. I, sat. 1.

168. *Illam populi favor*, etc. Hæc omnia colorem referunt Horatianum, I, od. 1. Sed proprio Noster vitio Romanos mores rursus ad veteres Græcos transfert. Quid cum Hercule *favor populi et mobile vulgus* et præsertim *fori jurgia*, quum hac

prima ætate homines armis clavatumque poudere potius quam oratorum patrocinio forensique exercitatione jurgia sua expedire solitos acceperimus?

170. *Fluctuque magis mobile*. Cic. pro Murena, 17: *Quod enim fretum, quem Euripuni tot motus, tantas, tam variae habere putatis agitationes fluctum, quantas perturbationes et quantos æstus habet ratio comitiorum?*

171. *Aura*, etc. Horat. III, od. 3.

173. *Vendens improbus*. Hæc et quæ sequuntur, acerrimæ et splendissimæ brevitatis, in caudicibus et rabulas dicuntur, verba sua pretio venalia proponentes, et facundiam cuilibet, pacta mercede, addicentes et locantes. Sic Mart. V, 16, « sollicitis vendere verbareis ». Apul. Apolog. I: *Mercenaria loquacitate effutierunt; quæ etiam possunt ab his futiliter blaterata, ob mercedem et auctoramenta impudentie, deprehensa haberi, jam concessa quodam more rabulis id genus, quo ferine solent linguæ suæ virus alieno dolori locare*, etc. Cf. et Amm. Marcell. XXX, 5 et seqq. Ad eorum imitationem, Boileau, *Art poétique*, IV, 169:

Un vil amour du gain, infectant les esprits,
 De mensonges grossiers ouille tous les sermons.
 Et parvient, enfantant mille ouvrages frivoles,
 Tristesse du diocèse, et vaudit les paroles.

Et verba locat. Novit paucos
 Secura quies, qui velocis
 Memores ævi, tempora nunquam
 Reditura tenent. Dum fata sinunt,
 Vivite læti : properat cursu
 Vita citato, voluerique die
 Rota præcipitis vertitur anni.
 Duræ peragunt pensa sorores,
 Nec sua retro fila revolvunt.
 At gens hominum fertur rapidis
 Obvia fati, incerta sui :
 Stygias ultro quærimus undas.
 Ninium, Aleide, pectore forti
 Properas mæstos visere manes.

173

180

182

174. *Novit paucos.* Pro *novere* pauci quietem ; per *hypallagen* dictum, ut in Virg. *Æn.* III, 61, *dare classibus austru* pro *dare clausas austris*. — *Velocis memores ævi* ; pro *memores quam sint ævi brevis*, ut in Horat. II, sat. 6.

177. *Tenent.* Qui detinent et quasi morantur, fruendi causa. Virgil. *Æn.* IV, 308. Cic. *epist.* XVI, 19, et passim.

180. *Rota. . . anni.* *Cursus anni* se circumagentis in orbem. Virg. Georg. II, 401 : « ... redit agricolis labor actus in orbem, Atque in se sua per vestigia volvitur annus. »

183. *At gens*, etc. Falsi sunt opinione Gallici interpretes, qui hæc sic intellexere, quasi poeta præcedentia iteraret tantum et confirmaret. Coupé, 1795 : *Les trois inflexibles sœurs travaillent sans relâche, et leurs fuseaux ne reviennent pas en arrière : nous sommes abandonnés à la merci du destin qui nous entraîne, etc.* Levisé, 1822, qui aliter fideliter,

ne molestius dicam, vestigia pressasse videtur : *Les trois inflexibles sœurs travaillent sans relâche, et leurs fuseaux ne reviennent jamais en arrière. La race humaine est entraînée par une invincible fatalité, etc.* Si hæc ita intelligenda sunt, quid sibi vult *at*, transitum ad alia manifeste declarans ? Quid *obvia* et *ultro* ? Alius est in promptu sensus : « Homines quidem præcipiti rapiuntur ad mortem impetu : urgent eos Paræ, sua nunquam fila retro revolventes. Attamen ipsi fata, tam per se rapida, etiam prævertunt : morti obviam eunt, et ultro, id est, propria voluntate, quærant inferos » ; quod Herculis exemplo Thebani comprobant. Mox pergunt, ut cæperant, damnantes hominum et præcipue operosa magnatum studia, quibus vita brevis brevior efficitur, suamque sibi congratulantes obscuritatem, et in fatum maneat optantes. Rebus ita connexis, omnia clara et coherentia reperias.

Certo veniunt ordine Parcae :
 Nulli jusso cessare licet,
 Nulli scriptum proferre diem :
 Recipit populos urna citatos.
 Alium multis gloria terris
 Tradat, et omnes fama per urbes
 Garrula laudet, cæloque parem
 Tollat et astris; alius curru

189. *Cessare*. Nulli licet ad inferuum tribunal vocato resistere ac differre. Hæc omnia a iudiciorum usu et forensi consuetudine assumpta sunt: *cessare* dicebantur, qui non statuto tempore ad vadimonium veniebant: unde Suet. in Claud. 14 et 15: *Jus et consul et extra honorem laboriosissime dixit*. . . . . *Absentibus secundum præsentis facilitate dabat, nullo delectu, culpæ quis an aliqua necessitate cessasset*. Vid. et Ulp. l. XLVII, tit. 10, leg. 17.

190. *Scriptum proferre diem*. Constitutum diem autevertere. *Proferre* sæpissime idem ac *differre*, *prorogare* significat. Gell. l. 1, 23: *Quum in senatu res major quæpiam consultata, eaque in diem posterum prolata esset*, etc. At si Senecæ locum in hunc sensum acceperis, quid fiet de rerum et sententiarum contextu? Nempe ex eo quod nulli vocato *cessare* liceat, aut *constitutum diem differre*, quis male inferri neget, Alcideum nimium ad visendos manes properasse? Hanc contra argumenti rationem a poeta institutam mihi manifestum est: « Veniunt certo ordine Parcae, et, quemadmodum vocati sequantur oportet, sic nemini licet diem statutum, ut Herculi placuit, prævertere; citantur omnes, non autem

volentes ad iufera loca descendant. »

Hæc sic intelligi requirit seusus necessitas; nec repugnat *proferre*, quod prope eadem ac *præferre* origine et compositione est. Atqui hæc in Liv. XXXIX, 5: *Triumphare mense Januario statuerat: sed quum audisset Consulem M. Æmilium, literis Aburii tribuni plebis acceptis de remissa intercessionem, ipsum ad impediendum triumphum Romam venientem, ægrum in via substituisse, ne plus in triumpho certaminum quam in bello haberet, prætulit triumphi diem: triumphavit ante diem decimum Kalendas Januarias*. Ulpian. Dig. l. II, tit. 13, leg. 2: *Editiones sine die et consule fieri debent, ne quid excogitetur e die et consule, et prælato die fiat*. Modestinus. l. XLVIII, tit. 10, leg. 28: *Si a debitore prælato die pignoris obligatio mentiatur, falsi crimini locus est*. Nonnulli utroque loco legunt *prolato*. Cæterum Ulpian. ejus auctoritas in hac iudiciorum infernorum collatione cum romani fori disciplina maxime valet, l. II, tit. 2, *De feriis et dilationibus et diversis temporibus*, leg. 1: *Sin vero, quum abesse perseveraverint, sententiam protulerit*, etc., cum hac nota et interpretatione, *lite contestata ante ferias*.

195. *Curru*. Triumphali, ait Far-

Sublimis eat : me mea tellus
 Lare secreto tutoque tegat.
 Venit ad pigros cana senectus,
 Humilique loco, sed certa sedet
 Sordida parvæ fortuna domus :
 Alte virtus animosa cadit.
 Sed mæsta venit crine soluto
 Megara, parvum comitata gregem ;
 Tardusque senio graditur Alcidae parens.

nabius ; nec animadvertit sui se scriptoris vitium prodere, seuiper ad romanos mores futuramque eorum civitatem alludentis.

197. *Lare*. Pro domo. Sallust. in Catilin. 21 : *Illos binas aut amplius domos continere : nobis larem familiarem, nunquam ullum esse*. Putant alii Lares duos esse Laræ seu Larundæ Nymphæ filios, sic a matre nominatos, qui compita et vicos et aedes et focum præsertim in ædibus servare ac custodire credebantur ; alii aërios deos et heroas, larvas, genios, aut vitæ funetorum animas luisæ existimant. De origiue vocis perinde dissentitur, quum alii *Lares* a λάρη, *vicus*, dedueant, alii Etruscæ vocem esse putent, quæ principem et præsidem significat. Ut cunque conjectetur, Lares pro ædibus ipsis accipiuntur : unde *lar*, pro una domo.

198. *Venit ad pigros*. Summam senectutem adipiscuntur, qui labores ac pericula devitant. Quam in sententiam acerrime invehitur Delio, *pigros* male ferens, sed debite poetis indulgentiæ parumper, ut mihi videtur, immemor.

199. *Sordida*. Tennis magis quam misera et egena. Senec. Herc. Oët.

124, *sordida case*. Cic. epist. ad Attic. XII, 27 : *Sordida villula et valde pusilla*. Mart. I, 56 : « Hoc petit, esse sui, nec magni ruris amator, Sordidaque in parvis otia rebus amat. »

201. *Alte*. Ab alto, ut Cicer. Orat. 28 : *Alte enim cadere non potest*. Qui propria audacia se tollunt in excelsum, et ad famæ virtutisque fastigium nituntur, si fortuna eos destituerit, quo altius sese extulerant, eo gravius in præceps cadunt. Horat. II, od. 10 : « ... celsæ graviore casu Decidunt turrets. » Claudian. in Ruin. I, 22 : « Tolluntur in altum, Ut lapsu graviore ruant. »

203. *Comitata gregem*. Comitante parvulorum liberorum grege : ὀλιγομόνος. Hunc locum secus interpretatus est Coupé : *Elle n'est pas accompagnée de son cortège ordinaire ; nec melius Levée : Elle s'avance avec un faible cortège*. Vid. v. 507, ubi, sicut in Euripid. Lyeus comburi Megaram et ejus liberos jubet, *conjugem et totum gregem*. Hipp. 18 : « ... quæ comitatæ Gregibus parvis nocturna petunt Pabula fortæ ». OEdip. 32 : « Et vos meorum liberum magni greges ». Ex his exemplis patet *gregem* pro *natorum turba* esse positum.

ACTUS SECUNDUS.

MEGARA, AMPHITRYON.

MEG. **O** magne Olympi rector, et mundi arbiter, 205
 Jam statue tandem gravibus ærummis inodum,
 Finemque cladi! Nulla lux unquam mihi
 Secura fulsit: finis alterius mali
 Gradus est futuri. Protenus reduci novus
 Paratur hostis: antequam lætam domum 210
 Contingat, aliud jussus ad bellum meat.
 Nec ulla requies, tempus aut ullum vacat,
 Nisi dum jubetur. Sequitur a primo statim

207. *Cladi.* Pro calamitatum serie clades hic dicitur; sæpius pro una tantum calamitate reperias, ut in Plaut. Capt. act. IV, scen. 4, v. 3: « Clades calamitasque, intemperies modo in nostram advenit domum. »

209. *Gradus est futuri.* Gradus ad futurum malum. Utraque locutio juxta adhibetur. Quintil. III, 6: *Interim ad ea, quæ sunt potentiora, gradum ex his fecisse contenti.* Cic. epist. ad Attic. VII, 23: *Quasi hunc gradum mei reditus esse, quod mulieres revertissent.* — Reduci. Herculi.

211. *Aliud jussus ad bellum.* Sic in Sophocle. Trachin. 26, Dejanira: « ... Αἶψος γὰρ Ἡρακλεῖ κριτὸν ἔσται » αἰ τιν' ἐκ φόβου φόβον τρέφει. Καίνοι περιπράινουσιν· νύξ γὰρ εἰσάγει καὶ

νύξ ἀποθεῖ διαδιειγμένη πόνον. » Et in Moschi Idyll. IV, 39, Megara: « Πολλοῖσιν δύστανος ἰάπτεται ἄλγισιν ἥτορ Αἰεὶ ἐμῶς· δακρύων δὲ πάριστί μοι οὐδ' ἔ' ἱερῆ. Ἄλλα πόσι μιν ἐρῶ παῦρον χρόνον ἐφθαλμοῖσιν Οἶκον ἐν ἡμετέρῳ· πολίην γὰρ οἱ ἔργον ἑταῖμον Μόχθων, τοὺς ἐπὶ γαῖαν ἀλώμενος ἡδὲ θάλασσαν Μεγχιζέα. »

213. *Aprimo.* Subaudi tempore; a principio. Ter. Phorm. act. IV, scen. 2, v. 14: « Petam hinc, unde a primo institui. » Cic. Orat. 8: *Itaque hic quem præstitisse diximus cæteris, in illa pro Cteirphonte oratione longe optima, summissus a primo; deinde, dum de legibus disputat, pressus, etc.* Plaut. Most. act. IV, scen. 2: « Multum improbiore sunt quam a primo credidi. »

Infesta Juno. Numquid immunis fuit
 Infantis aetas? monstra superavit prius,
 Quam nosse posset. Gemina cristati caput
 Angues ferebant ora, quos contra obviis
 Reptavit infans; igneos serpentium
 Oculos remisso lumine ac placido intuens,
 Arctos serenis vultibus nodos tulit,
 Et tumida tenera guttura elidens manu,
 Prolusit hydræ. Mænali pernix fera,

215. *Infantis aetas.* Numquid ea ipsa aetas, qua nondum loquebatur Hercules, immunis periculi fuit? — Infanti enim noverca Juno dracones duos immiserat, quorum ille guttura e cunis surgens corripuit elisitque. Vid. iufr. v. 216 et seqq.

216. *Cristati caput.* Græcorum more, pro cristato capite.

219. *Remisso lumine.* Tranquillo et minime turbato. Cic. de Orat. II, 46: *Quæ si ille histrio, quotidie quam ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat, quid? Pacuvium potatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse?* Vid. Neesian. de laud. Herc. 53, et Theoc. XXIV, 56.

220. *Nodos.* Arctos serpentium nexus.

221. *Tumida.* Inflata veneno. Ov. Met. I, 459. «...qui modo pestifera tot jugera ventre prementem Stravimus innumeris tumidum Pythona sagittis.» — *Tenera.* Theoc. XXIV, 54: «Θῆρε δῖος χρίσσοισιν ἀπὸ τῆς ἀπαλαΐσιν ἔχοντα Συμπληῖδην.» Martial. XIV, 177: «Elidit geminos infans nec respicit angues: Jam poterat teneras hydra timere manus.» Miræ hæc postrema cum Senecæ *prolusit hydræ* consentiunt.

222. *Prolusit hydræ.* Proludere, id

est, quasi per ludum aliquid facere, ut ad majus aliquid audendum confirmes animos et experiaris vires; optime de hac prima Herculis pugna dictum, quam placido vultu et interrito animo quum lacerasset, «debellandæ olim hydræ fore parem approbavit. Hipp. 1060: «...seque prætentans satis Prolusit iræ.» Senec. epistol. 102: *Per has mortalis ævi moras illi meliori vitæ longiorique procluditur.* Plin. XXXVII, 2, §7: «...theatrum quod a populo impleri, canente se, dum Pompeiano præludit, etiam Neroni satis erat, id est, dum ad canendum in theatro Pompeiano se comparat. — *Mænali.* Mænalus, mons in Arcadia. — *Pernix fera.* Cerva æripes, quam Hercules cursu consecutus est, et equi aurea cornua detraxit. — Incipit Herculeorum laborum descriptio, quorum undecim exantlati exponuntur: 1° *Æripes Mænali cerva* superata cursu captaque; 2° *Nemæus leo* interfectus; 3° *rex Diomedes* victus, et suis ipse equis pabulum datus; 4° *Erymanthius aper* occisus; 5° *taurus Cretensis* domitus et subactus; 6° *peremptus Geryon*, et abducta ejus armenta; 7° *aurea Hesperidum mala erepta*,

Multo decorum præferens auro caput,
Deprensa cursu est. Maximus Nemeæ timor,
Gemuît lacertis pressus Herculeis leo.

225

dracone custode interfecto; 8° sublata peuitus recidiva Lernæ monstri capita; 9° sagittis confixæ Stymphalides; 10° victæ Amazones, et capta earum regina; 11° expurgata Angiæ stabula. Duodecimum laborem addidit Hercules, inferos ausus penetrare, ut Theseum liberaret, et Cerberum ad Eurytheum abstraheret: sed hoc facinoris nec debuit nec potuit commemorare Megara, eventus ita ignara, ut conjugem in hoc virtutis suæ experimento occubuisse arbitretur. Sed vid. 46, 770 et seqq. De laboribus Herculis passim poetis et aliis scriptoribus dictum; sed eoſer præsertim Diodor. Sic. IV, 2 et seqq. Sophocli. Trachiu. 1099, et Sophoclis interpretem Cic. Tuscul. II, 9. Euripid. Herc. fur. 359. Theocrit. XXV, 193. Virg. Æn. VIII, 291. Ovid. Metam. IX, 182, et Heroid. IX, 85. Claudian. de rapt. Proserp. II, in præfat. Nemesian. de laud. Herc.; Hygiu. fab. 30 et seqq.; et Senecæ ipsum Herc. fur. 524; Herc. OEt. 829. Tradidere nonnulli Herculem, ornauli jussu, et in expiationem prolis per filio-rem occise, Eurytheo fuisse sub-jectum laboresque suos suscepisse. Contra Noster ab eo peractos supponit, interfectis nondum liberis, Ho-merum secutus narrantem (II. XIX, 97 et seqq.) Junonis dolo factum, ut Eurytheus natu major esset, et Herculi imperaret ac dominaretur. Vid. inf. 830.

223. Auro. Cornibus aureis. Euripid. Herc. fur. 375: « Τὸν τε χρυ-

σοκράνην Δόραυν, ποικιλόχρουν Σελή-
ταιραν ἄγρωστών Κτείνας, θηροφόνον
θείαν Οἰνωάτιν ἀγάλλει. » Pind. Olym.
III, 52, hanc Herculis cervam vo-
cat quoque χρυσόκρινον διαφρον δι-
λιναν. Nec obijciat quisquam cervas
carere cornibus, ut dixit Plin. XI,
37, cornua nulla ovium nec cervarum;
taequam fabulosius sit femi-
nis in cervino genere addi cornua,
quam aurea maribus! Cæterum cer-
va a poetis latinis, nullo generis
respectu, nonnunquam adhibetur.
Virgil. Æn. IV, 69. Ovid. de art.
amaud. III, 670. Horat. III, od.
5; quemadmodum Græci τὴν διαφρον
etiã de cervo mare dicunt. Nec
desunt, qui asserunt cervas etiã
cornutas aliquando juvenitas fuisse.
Vid. Scalig. Poetic. III, 4.

224. Nemeæ. Nemea vel Nemee,
oppidum Peloponnesi, in Argia, silvæ
et rupi proximum, ubi Hercules
leonem immanis magnitudinis in-
terfecit. Hic proguatus e Chimera,
ut Nemesiano in laud. Herc. placuit:
« Immanem interea Nemeæ per lu-
stra leonein Ipsa Chimæraa cre-
tum de gente noverca, etc. etc. »,
aut ex Echidna et Typhone ortus,
aut Lunæ filius et alumnus, ut Serv.
ad Æneid. VIII, 295, et Hygin.
fab. 30, docuerunt (vid. not. ad
v. 83), biforem insederat caver-
nam: verum Hercules, altero exitu
intercluso, autrum ingressus est,
atque ita deprehensum, ut mon-
strum erat ferro invulnerabile, bra-
chiis in nodum compressis, stran-
gulavit.

Quid stabula memorem dira Bistonii gregis,
 Suisque regem pabulum armentis datum?
 Solitumque densis hispidum Erymanthi jugis
 Arcadia quater nemora Mænalium suem?
 Taurumque centum non levem populis metum?
 Inter remotos gentis Hesperiae greges
 Pastor triformis litoris Tartessii
 Peremptus: acta est præda ab Occasu ultimo;
 Notum Cithæron pavit Oceano pecus.

226. *Stabula*. Diomedes, rex Thraciae, equos suos humano cruore et peregrinorum hospitumque carne alebat; quem victum Hercules suis ipsum equis vorandum dedit. — *Bistonii*. Thraces nomine quoque Bistonem dicti sunt, a Bistone Martis et Callirhoe filio, qui urbem in iis regionibus condidit.

227. *Pabulum armentis*. Sic Noster ad veterum promptus imitationem *Racine*, (*Phèdre*, act. III, scen. 5):
A ses monstres lui-même a servi de pâture.

228. *Erymanthi jugis*. Erymanthus, mons in Arcadia:

229. *Mænalium*. Arcadicum (vid. v. 222). — *Suem*. Aprum immanem et indomitum, quem vivum Hercules ad Eurytheum retulit.

230. *Taurumque*. Creteusis taurus, qui metus centum populis dicitur, quod totidem urbes Creta habuerit. Memorant nonnulli eundem taurum esse, sub cuius imagine Jupiter Europam ex Phoenicia in Cretam transvexit; sed plures opinantur taurum hunc a Neptuneo fluctibus suscitatum, quam ei Minos pollicitus fuisset se, quodcumque primum conspexisset, mactatum. Minos, tauri forma ca-

ptus, hunc seposuit, aliumque ex armentis suis immolavit. Quod indignatus Neptuneus taurum suum inflammavit furore, et in agrorum urbiumque vastitatem immisit, donec vivum Hercules cepit, et adduxit ad Eurytheum.

232. *Pastor triformis*. Geryon, rex Hispaniae, cui tria esse corpora fluxerunt poëtae, celeberrimus erat armentis; quibus custodiendis praefectum gigantem quendam, et canem bicipitem interfecit Hercules; quumque ipsam Geryonem sustulisset, boves discedens secum in Beotiam abduxit. — *Tartessii*. A Tartesso, Hispaniae urbe, non procul ab Herculis columnis; hæc postea dicta est Carteia, novissime Gades. Strab. III, 151: *ἔστιν Ταρτεσσὸν τὴν νῦν Καρταίαν προσεχγομένην*, Mela, II, 6: *Carteia* (ut quidam putant) aliquando *Tartessus*. Plin. IV, 22: *Oppidum Gadum... nostri Tartesson appellant, Pami Gadir*.

233. *Ab Occasu ultimo*. Hispaniam eum credebant veteres mundi extremam esse ab Occasu partem.

234. *Cithæron*. Abducta ab Hispaniae et Oceani finibus, et ideo

Penetrare jussus Solis æstivi plagas, 235
 Et adustâ medius regna quæ torret dies,
 Utrinque montes solvit; abrupto objice,
 Latam ruenti fecit Oceano viam.
 Post hæc, adortus nemoris opulenti domos,
 Aurifera vigilis spolia serpentis tulit. 240
 Quid? sæva Lernæ monstra, numerosum malum,
 Non igne demum vicit, et docuit mori?
 Solitasque pennis condere obductis dieu
 Petiit ab ipsis nubibus Stympthalidas?

dicta *Oeano nota*, Hercules armenta in Bœotiam transtulit, ubi mons Cithæron.

235. *Penetrare jussus.* Jussus est ab Eurystheo Hercules Mauritaniam adire, in qua Hesperidum hortus et aurea mala.

236. *Medius . . . dies.* Dies pro luce solis, aut ipso sole. Sol autem dicitur *medius*, qui medias orbis regiones torreat. Cic. somn. Scip.: *Cernis autem eandem terram, quæsi quibusdam redimitam et circumdatam cingulis; e quibus duos, maxime inter se diversos, et cæli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos, obrignisse prænâ vides; medium autem illum et maximum, solis ardore torreri.* Confer etiam Virgil. Georg. I, 233. Ovid. Metam. I, 45.

237. *Utrinque montes solvit.* Dicitur Hercules montes divisisse, quibus Hispania Africæ jungebatur: «Est mons præaltus, ait Mel. I, 5, ei quem ex adverso Hispania attollit objectus: hanc Ahyiam, illum Calpen vocant, columnas Herculis utrumque. Addit fama nominis fabulam, Herculem ipsum junctos olim perpetuo jugo diremisse colles, atque ita, exclusum autem mole

montium, Oceanum ad quæ nunc inundat admissum.»

239. *Nemoris opulenti.* Hortos Hesperidum, aurifero nemore et aureis malis insignes, invasit Hercules, et, custode interfecto serpente, spolia ejus, id est, erepta mala Eurystheo attulit. Vid. Serv. ad Æn. IV, 484. Diodor. IV, 26. Apollod. II, 5. Hygin. fab. 30.

241. *Lernæ monstra.* Lernæam hydræ. *Monstra*, plurali numero, propter septena capita, et repullulantia, dum abscederentur, colla: unde *numerosum malum*. Quintil. V, 10, *numerosum opus*, et Plin. III, ep. 9, *numerosissime causæ terminus*.

242. *Ignæ demum vicit.* Unumquodque monstri caput abscissum in multa recrescebat, igne tantum domabile.

243. *Obductis.* Alis ita extensis, ut condatur dies, id est, lux eripiatur. Sic in Virg. Æn. II, 604, *nubes tænti obducta visus mortales hebetat*. Vid. Phœniss. 422.

244. *Petiit ab ipsis nubibus.* Sagittis sub ipsis nubibus confixit. Sic Agam. 849: «sagittis Nube percussa Stympthalis alto Decidit celo.» — *Stympthalidas.* Circa Stympthalium

Non vicit illum cælibis semper tori
 Regina gentis vidua Thermodontiae :
 Nec ad omne clarum facinus audaces manus
 Stabuli fugavit turpis Augiæ labor.
 Quid ista prosunt? orbe defenso caret.

245

montem lacumque tradunt portentosas olim fuisse volucres, proceri corpore, ferreis capitibus rostrisque et aduncis ungulibus, quæ solem multitudine sua obscurarent volantes, camposque vicinos assiduo terrore funestarent, humanis carnibus vesci solite. Ab ipso Marte informatæ fuerant ad præliandum, ferreas pennas, tanquam tela, jaculantes. Has autem Hercules sagittis confixit; aut, ut quidam produnt, fugavit crepitaculorum tintitu, quæ a Pallade acceperat.

245. *Cælibis semper tori.* Ovid. Heroid. XIII, 107: «Aucupor in lecto mendaces cælibe somnos.» Vid. infra *vidua*.

246. *Regina.* Hippolyte, regina Amazonum, cui Hercules, ab Eurystheo jussus, balteum detraxit, et a patria abreptam Theseo ducendam dedit. — *Vidua.* Priore sensu a viro divisa, orbatæ conjuge suo: sed nunquam de muliere dicitur nullum virum experta. Liv. I, 46: «...se rectius viduam, et illum cælibem futurum fuisse contendere, quam cum impari jungi. Prop. II, 24: «Quid tibi, quid prodest viduas dormire puellas? Defuncto Nino, Assyriorum imperii conditore, qui Scythas in ditio- nem suam redegerat, uxor et filii ejus Ilius et Scolopites, hereditate exclusi, cum fautoribus suis in Sarmatiam Asiaticam, ultra Caucæas, confugerunt; positæque ibi sedes, in

crebras in regiones Ponto Euxino conterminas incursiones fecerunt. Quibus bellis exasperati finitimi, in unum tandem convenerunt, factoque in communem hostem impetu, mares omnes interfecerunt. Viduatæ igitur mulieribus placuit, ne qua deinceps viro nuberet; et conjugia exosæ et aversæ femineum sub regina imperium constituerunt. Unde Senecæ *cælibis tori* et *viduæ Amazones* dicuntur. Cæterum vid. in Medea not. ad v. 215. — *Thermodontia.* Nempe Amazones in Cappadocia, juxta Thermodontem fluvium, coeuebant.

248. *Stabuli.* Augiæ vel Augæ, Eleusium regi, stabulum fuisse ferunt quod tria boum nullia caperet. Quum per annos triginta inextinguitum mansisset, totamque regionem pestilentia, ex teterrimo coacervati atercoris fetore orta, invasisset, Hercules, vel Alpheo vel Peneo, vel, ut alii volunt, utroque fluvio introniso, totum uno die limum deterisit.

249. *Orbe defenso caret.* Jam habent inferi ereptum terris, quem terræ nuper defensorem ac vindicem suum sensere. Itaque, sublato pacis auctore, sæviunt rursus tyranni. Hæc, quamvis in universum dicta videantur, de Lyco præsertim intelligenda sunt, qui, absente Hercule, regnum occupavit. Vid. argum. p. 2, et inf. not. ad v. 270.

Sensere terræ pacis auctorem suæ
 Abesse terris. Prosperum ac felix scelus
 Virtus vocatur : sontibus parent boni;
 Jus est in armis , opprimit leges timor.
 Ante ora vidi nostra , truculenta manu
 Natos paterni cadere regni vindices ,
 Ipsamque Cadmi nobilis stirpem ultimam

253. *Jus est in armis.* *Jus*, a *jubeo*, ut quidam voluere, pro eo plerumque accipitur, quod legibus vel divinis vel humanis constitutum est. Unde eleganter *jus esse in armis* dicitur, ubi armorum vi decernuntur quæ legum auctoritate dijudicari debeant. Sall. Jug. 3: *Neque illi, quibus per fraudem jus fuit, tuti.* Lucan. I, 2: «Jusque datum sceleri.» Sil. II, 504: «Vis colitur, jurisque locum sibi vindicat euis, Et probra cessit virtus.» — *Timor.* Pro causa timoris. Sic Propert. III, 5, v. 40, «Tu timor esse potes»; et Ovid. Fast. I, 551, «Cacum Aventinæ sylvæ timorem», — dixit.

255. *Natos.* Filios Creontis a Lyco occisos. — *Regni vindices.* Non quia occisi fuerunt a Lyco, dum necis paternæ ultionem repeterent, aut paternum regnum defenderent, quæ de re nihil memorant scriptores; sed potius, ut interpretatur Gronovius, quia patrem aliquando vindicaturus Megara speraverat. Sophocl. Elect. 10: «Ὅθεν αἱ πατὴρ ἐκ φόνου ἐγὼ ποτὶ Πρὸς σὲ ἐμαίμου καὶ κασιγνῆτος λαβὼν. Ἠνιγχα, καὶ ἔσσωσα, καὶ ἐθάρσυνά μιν, Τὸ σὸν δ' ἔς ἑόνε, πατρὶ τιμωρὲν φόνου.»

256. *Stirpem ultimam.* Euripid. Herc. fur. 7, Creontem ea virorum stirpe ortum dicit, quam Cadmus,

satis draconis dentibus, eduxerat. Cæterum adeo non de hoc nostro Creonte inter omnes convenit, ut eum ne memorent quidem alii, alii non interfectum a Lyco, sed in regnum ab Hercule, occiso Lyco, restitutum affirmant. Delrio in comm. Herc. fur. v. 346, dubium esse existimat, an pater Megaræ Creon idem fuerit ac Jocastæ frater, de quo in Œdipo Nostri et apud Sophoclem in Œdipoutroque agitur: scilicet Megaram, v. 256, stirpem ultimam Cadmidarum, Creonte et filiis ejus interemptis, extinctam dicere, et infra v. 495, clare Œdipi, ut jam defuncti, meminisse; attamen sibi vero propius videri, si Œdipi calamitatem, mortuo Hercule, obtigisse credatur, quum ille non celeberrimo ad Thebas prælio interfuerit, nec supplices ad eum non confugissent potius quam ad Thesi filium. Qualiscunque ponderis hæc vidcantur, de quibus consule Gronovii not. ad v. 347, ex Seneca et Græc. trag. facile collegeris unum esse Creontem, filium Menœcei (Soph. Antig. 161. Euripid. Herc. fur. 8, et Phœniss. 697), patrem alterius Menœcei (Euripid. Phœniss. 776) et Megaræ (Euripid. Herc. fur. 9) et aliorum filiorum (Æschyl. sept. ad Theb. 480. Sophocl. Antig. 624),

Occidere : vidi regium capitis decus
 Cum capite raptum. Quis satis Thebas fleat?
 Ferax deorum terra, quem dominum tremis?
 E cujus arvis, eque sæcundo sinu
 Stricto juvenus orta cum ferro stetit,
 Cujusque muros natus Amphion Jove
 Struxit, canoro saxa modulatu trahens;
 In cujus urbem non semel divum parens
 Cælo relicto venit; hæc quæ cælites
 Recepit, et quæ fecit, et (fas sit loqui)
 Fortasse faciet, sordido premitur jugo.
 Cadmea proles, civitasque Amphionis,

260

265

fratrem Jocastæ (Euripid. Phœniss. 698 et 768), ex stirpe satorum a Cadmo (Æschyl. sept. ad Theb. 480. Euripid. Phœniss. 6).

257. *Regium capitis decus*. Diadema, quod Creonti Lycus cum capite abstulit.

259. *Ferax deorum terra*. Thebæ, quæ Bacchum, Semelen, Leucotheam, Palæmona genuerant. Unde Justin. XI, 4, de Thebis: *Nec jam pro civibus se, qui tam pauci remanserint, orare, sed pro innoxio patriæ solo et pro urbe, quæ non viros tantum, verum et deos genuerit.*

261. *Juventus orta*. Ex satis a Cadmo Mavortii draconis dentibus homines orti sunt armati; qui cum infestis gladiis ipsi in ipsos concurrissent et mutis cecidissent vulneribus, superstites quinque Cadmo comites et adjutores in constituendis Thebis accessere. De his Ovid. Metam. III, 110, «... crescitque seges clypeata virorum». Vid. etiam Euripid. Herc. fur. 2, 252 et 794.

262. *Cujusque muros*. Amphion, Jovis et Antiopes filius, citharam a

Mercurio acceperat, ejus mira dulcedine lapides ad struendas Thebas traxisse fertur. Vid. Phœn. 566. Euripid. Phœniss. 116. Horat. III, od. 11: «Mercuri, nam te docilis magistro Movit Amphion lapides canendo.» Vid. et eundem de art. poetic. 394.

265. *Cælo relicto venit*. Scilicet Jupiter Thebas sæpe invisit, modo Semcles, modo Antiopes, modo Alcmena amore captus.

266. *Recepit*. Hoc referendum ad antecedentia *cælo relicto venit; fecit autem*, ad v. 259, *ferax deorum terra; faciet*, ad Herculem, cujus futurum nomen præsentit ac vaticinatur.

267. *Sordido... jugo*. Turpi, sæda servitutæ. Cic. de offic. II, 14: *Quum periculosum est, tum etiam sordidum ad sumam, committere, ut accusator nominare*. Seneca, de ira, II, 34: *Cum inferiore contendere, sordidum.*

268. *Cadmea*. Thebana, a Cadmo conditore civitatis, ut *civitas Amphionis* ab Amphione, exstructore mœnium.

Quo recidistis? Tremitis ignavum exsulem,
Suis carentem finibus, nostris gravem?

170

Qui scelera terra, quique persequitur mari,
Ac sæva justa sceptrā confringit manu,

169. Quo recidistis. Liv. IV, 2: *Canuleios igitur sciliosque consules fore? Ne id Jupiter optimus maximus sineret, regis majestatis imperium eo recidere.*—*Ignavum exsulem.* Lycum Eubææ, patriæ suæ translugum, et Thebis peregrinantem. Vid. not. seq. De eodem, Eurip. Herc. fur. v. 156: «... ἔστις ὃς Καδμείος ὢν, ἄρχαι κἀκίστος τῶν νέων, ἱππὺς ὢν.»

170. Suis carentem finibus. Hic versus erroris manifestos facit, quicumque in fabulæ argumento Lycum a Creonte aut ab Hercule Thebis exactum scripsere. Nam si Thebanus fuisset Lycus, et a civitate sua ejectus, postquam in eam, licet armorum vi et civium seditione, regressus est, non tamen jure diceretur *finibus suis carere*, nec jam quidquam esset ponderis in hac vocum *suis* et *nostris* collatione. Euripidem Seneca, tum in tragiæ suæ, tum in definienda Lyci fortuna et conditione, imitatus est: eum uterque pro advena et peregrino habendum voluit, factionis audacia in fastigium summæ auctoritatis immissum. Hoc autem Euripidi proprium, quod priscum fuisse Thebanorum regem narret, nomine Lycum, Dirces conjugem, ab Amphione et Zetho occisum; ortum ex ejus stirpe, longo post intervallo, eodem istius nomine, non Thebanum, sed Eubæum, qui, Creonte interfecto, regno ejus potitus est. Herc. fur. 26: «Γέρων δὲ δὴ τις ἐστὶ Καδμείων λόγος, ὅς τις

παῖς Δίρκης εὐνέτωρ Λύκις, τὴν ἱπτάμενον τὴν δὲ διασπύζων πόλιν, τὸ λευκοπύλον πρὶν τυραννῆσαι χθονὸς Ἀμφίων', ἡδὲ Ζῆθον, ἐκγόνη Διός. Οὐ ταυτὸν ἔνιμα παῖς πατὴρ καλεσμένος, Καδμείος οὐκ ὢν, ἀλλ' ἀπ' Εὐβοίας μελὼν, Κτείνει Κρίοντα, καὶ κτανὼν ἄρχαι χθονός, Στάσει νοσεύσαν τὴν δ' ἐπαπεισὼν πόλιν. Hoc mutat tantum Seneca, quod Lycum ab antiquo regum genere ortum non haberi velit, ut manifeste patet ex v. 337 et seqq., nec peregrinum modo, sed exsulem appellet (v. 169 et 174): at quis non fateatur *exsulem* pro *peregrinum* et *procul a patria verantem* sæpe in poetis usurpārī, præsertim si loquantur inimici aut invidi, elevandæ virtutis vel audaciæ causa, ut in eodem Senec. trag. v. 452, et passim? Quum res ita per se clara sit, et Euripidis exemplo confirmetur probeturque, mirum est quanta tamen conspiratione alucinari maluerint interpretes quam a vulgato receptoque errore recedere, et cum multis falli quam ab auctoritate nominum ad iudicii fidem provocare.

171. Mari. Busiridem enim, Ægypti tyrannum, transmarina victoria Hercules prostraverat.

172. Sceptrā. Busiridis, Erycis, Laomedontis et aliorum. Incertum est, an omnia quæ in hoc drauate innotantur, Hercules eo confecerit tempore quo Megaram uxorem habuit. Sed in illa ætatis mythologica caligine, et incerto Herculeæ

Nunc servit absens, fertque quæ ferri vetat;
 Tenetque Thebas exsul Herculeas Lycus.
 Sed non tenebit: aderit, et pœnas petet,
 Subitusque ad astra emerget; inveniet viam,
 Aut faciet. Adsis sospes et remeas, precor,
 Tandemque venias victor ad victam domum.
 Emerge, conjux, atque dispulsas manu
 Abrumpe tenebras: nulla si retro via,
 Iterque clausum est, orbe diducto redi,
 Et quidquid atra nocte possessum latet,
 Emitte tecum: dirutis qualis jugis

275

280

vite tenore, solent poëtæ, quod enimque in hac laudandum et verbis exornaudum eligant, de cæteris omnibus, in uberiores canendi et excurrendi materiam, quasi de præteritis dicere.

273. *Fertque*. Servitntem patitur absens, qui cæteros tyrannis servire non patitur. Vetat Hercules jugum ferri superhorum; ipse autem jugum domini fert immanissimum, qui impune in patria ejus dominatur, et penes quem rerum Thebanarum et uxoris et liberorum ejus arbitrium est.

274. *Thebas... Herculeas*. Thebæ Herculeæ dicuntur, non solum quia in hac urbe natus erat Hercules, sed etiam quia, per Megaræ matrimonium, Creontis consanguinitatem adeptus, soceri solum regniq; hereditatem sperare poterat.

276. *Ad astra emerget*. Conjecerat Badenius in speimine novæ recensionis (1798), *aderit, et pœnas petet subitus. Qua ad astra emerget, inveniet viam*, eausam afferens quod sibi polliceri debuerit Megara non ad ælum, sed ad terras rementurum Hereulem. Quod quidem, ut mihi

videtur, nihil ad commoditatem sensus faciat: loci difficultas, si difficultas sit, Badeniana conjectura quomodo tollatur non video; siquidem res et sensus iidem remaneant, forma tantum orationis mutata, et ea quantum! Intellige *ad astra*, quasi *ad astrorum lucem et cæli aspectum*, ut in Hippol. 1213, *ad cælum via*; Agamem. 859, *tractus ad cælum canis*; Herc. fur. 505, *ad supera lumina vehi*, et 586, *quum clara deos obtulerit dies*. Quæ quidem interpretatio vers. 279 et seqq. confirmatur.

280. *Retro via*. Vid. sup. v. 55.

281. *Diducto*. Per vim diviso. Ovid. Metam. VIII, 586: "Fluctus nosterque marisque Continuum diduxit humum."

282. *Quidquid atra nocte*. Quæcumque versantur in inferis, et eorum tenebris coudita latent, tecum in terras emitte: dictum uxoriam quandam superhiloquentia. Vid. iuf. v. 290 et seqq.

283. *Dirutis qualis jugis*. Ossam et Olympum, perpetuum antea Thesaliæ jugum, divisit Hercules, medianque vallem influenti Peneo

Præceps citato flumini quærens iter,
 Quondam stetisti, scissa quum vasto impetu
 Patuere Tempe; pectore impulsus tuo
 Huc mons et illuc cecidit; et rupto aggere
 Nova cucurrit Thessalus torrens via;
 Talis parentes, liberos, patriam pctens,
 Erumpe, rerum terminos tecum efferens;
 Et quidquid avida tot per annorum gradus
 Abscondit ætas, redde; et oblitos sui,

aperuit: quod operis Neptuno attribuit Claud. de rapt. Proserp. II, 179: Sic, eum Thessaliam scopulis inelusa teneret, Peneo stagnante palus, et mersa negarent Arva coli, trifida Neptunus cuspide montes Impulsi adversos. Tum fortis saucius ietu Dissiluit gelido vertex Ossæus Olympo: Careeribus laxantur aquæ, fractoque mestu, Redduntur fluviusque mari tellusque coloniis. Senec. quæst. natur. VI, 25, refert, aliquando Ossam Olympo evehuisse; deinde terrarum motu recessisse, et scissam unius magnitudinem montis in duas partes; tunc effugisse Peneum, qui paludes, quibus laborabat Thessalia, siccavit, abductis in se quæ sine exitu stagnaverant aquis. Hoc quoque Herodot. VII, 129.

285. Stetisti. Dicuntur stare qui in acie perstant fortiter pugnantes, aut ad pugnandum parati. Stat. Theb. VII, 323: Stetit audaces effusus in iras, Conseruitque manus.

286. Tempe. Celebratissima poetis Thessaliæ vallis, quam dicitur Hercules, divisit Ossa et Olympo, fecisse. Loei amicitiam, inter multos quos vel tantum enumerare longius fuerit, descripsit Plin. IV, 8.

287. Aggere. Disrupta illa mon-

tium mole, quæ Peneum coercerat, in circumstantibus campis effusum et stagnantem.

288. Thessalus torrens, Peneus.

290. Rerum terminos. Sic Badenius ex Bentl. ad Horat. carm. sæcul. v. 262: Rerum terminus idem est ac rerum finis et extremitas. Rerum terminos tecum efferens, hoc est, imas terræ radices tecum evelens. Senec. ep. 94: Adice nunc quod sapientis præcepta finita esse debent et certa; si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia rerum terminos navit. Item ep. 110: Sed ipsum illud cadere non habet in se mali quidquam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem dejecit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, et illud unde infelix emittitur.

292. Abscondit ætas. Quidquid per tot annos inferis conditum est, ad lucem retrahe. Vid. sup. v. 282. Ætas pro Tempore; unde dicitur avida. Virg. Bucol. IX, 51: Omnia fert ætas, animas quoque. Oblitos sui. Quippe qui præteriti temporis oblivionem cum unda Lethes hauserint. Virg. Æn. VI, 714: Lethæi ad fluminis undam Securos latius et longa oblivis potant.

Lucisque pavidos ante te populos age.
 Indigna te sunt spolia, si tantum refers,
 Quantum imperatum est. Magna sed ninium loquor, 195
 Ignara nostræ sortis. Unde illum mihi,
 Quo te tuamque dexteram amplectar, diem,
 Reditusque lentos nec mei memores querar?
 Tibi, o deorum ductor, indomiti ferent
 Centena tauri colla : tibi, frugum potens, 300
 Secreta reddam sacra : tibi muta fide

293. *Lucisque pavidos.* Jam tenebris inferorum ita assuetos, ut lucem expavescent refugiantque. Cf. not. ad vers 566.

296. *Unde illum.* Subaudi *sperem* aut *expectem*. Hæc nonnullis displicuit loquendi formula, locumque vexaverunt, ut lucidius aliquid reponerent. Fos abunde confutavit Gronovius, hoc latine dictum approbans: sic Senec. de benef. III, 36: *Unde certamen tam optabile, unde tantam felicitatem parentibus, ut fateantur se ipsos filiorum beneficiis impares?* Horat. II, sat. 7: *Unde mihi lapidem? quorsum est opus? unde sagittas?* Vid. etiam Senec. epist. 95. Stat. Silv. I, 2, v. 188.

297. *Dexteram.* Victicem et tot præclaris facinoribus insignitam.

300. *Tauri.* Delrio ex Macrob., Serv. et aliis collegit tauros Jovi immolari vetitum; itaque Megaram Jovi centena taurorum colla vovere, irritum et illicitum voto, eo quod optata non consequutura sit: quemadmodum apud Virg. Æn. II, 21, *Æneas* cælicolæ regi taurum inactat in littore, iusulto et infansto ritu, ut secuturo monstro locum faciat. Huic Delriovis opinioni, licet auctoritatibus subnixæ, haud liben-

ter accedam, quum passim in poetis, quod ipsum non latuit, tauri Jovi immolentur, acceptæ et litatæ hostiæ. Ovid. Metam. IV, 752: *Distribus ille focos totidem de cespite ponit*, *Laevum Mercurio, dextrum tibi, bellica virgo; Ara Jovis media est: mactatur vacca Minervæ, Alipedum vitulus, taurus tibi, summo deorum.* Sil. XV, 252: *Principio statuunt aras: cadit ardua taurus* Victimæ Neptuno pariter pariterque Tonanti. Et Noster in Med. 59: *Primus sceptrifera colla Tonantibus Taurus celsa ferat tergo candido.* — *Frugum potens.* Ceres, Saturni et Opis filia, frugum inventrix: unde spica corona caput cincta pingitur, et peculiari attributione *alma* appellatur, quia homines alit. Ovid. Am. III, 10, v. 35: *Diva potens frugum silvis cessabat in altis.* Eleganter *potens* cum genitivo. Vid. Horat. I, od. 3 et 6; III, 25; carm. sæc. v. 1. Virg. Æn. I, 80. Lucan. VI, 485. Liv. VIII, 13; XXIII, 16, etc.

301. *Secreta.* Vid. inf. *muta fide.* — *Reddam sacra.* Debita pro redonato conjuge sacra exsolvam. — Inter illa quæ Græci sacra instituerunt, nulla sanctiora et majoris fa-

Longas Eleusi tacita jaetabo faces.

Tum restitutas fratribus rebor meis

Animas, et ipsum regna moderantem sua

Florere patrem. Si qua te major tenet

Clausum potestas, sequimur: aut omnes tuo

Defende reditu sospes, aut omnes trahere.

Trahes, nec ullus eriget fractos Deus.

365

mæ existisse videntur quam Cereris mysteria. Quæ quidem fuere majora et minora, illa Eleusinia, hæc Thesmophoria nuncupata; majora, Cereri dicata et propria; minora, Proserpinæ et Cereri τῇ θεσμοφόρῃ, id est, quæ prima hominibus leges scripsit. Thesmophoria gradus Eleusiniorem erant, quibus nomen post quinquennium initiari licebat. Exacto vero tempore, conventus fiebat, juxta templum, in capæi porticu. Nox eligebatur, inerementum formidinis; et peragebantur initia-menta, arcano terroris apparatu, confusa vocum admurmuratione, et prodigialibus rerum figuris subitisque lucis et noctis vicissitudinibus. — *Muta fide.* Id maxime initiatis præcipiebatur, ne quid revelarent, in sacrorum celebratione visum aut auditum. Quod quanta omnium invidia violaretur, æstimari potest ex illo Horatii loco, III, od. 2, *Vetabo*, etc. Ut per imprudentiam mysteria prodere, sic per fraudem audire, nefas: introitu templi profani prohibebantur; capitis discrimen erat, si hanc legem perfregissent. Ignorantiam vero ne quis præstenderet, per præconem nuntiabatur, recederent impii, accelerati, Epicurei, etc.; tantamque hujus promulgationis auctoritatem fuisse tradunt, ut ea Neroneum ipsum ab

initiatione submoverit, teste Suetonio, in Ner. 34.

302. *Eleusi.* Eleusin vel Eleusis, oppidum maritimum Atticæ, in quo regnavit olim Celeus: qui quum Cercrem, terras filie querendæ causa obeuntem, benignissime hospitio recepisset, ab ea rationem omnem agriculturæ edoctus est; in ejus rei memoriam, Cereri templum Eleusi dedicatum est, et sollemnia illa sacra instituta, quorum hoc loco Noster meminit. — *Faces.* Scilicet viri et mulieres per vias noctu discurrerant et vagabantur λαμπάδηφοι, id est, longas faces gerentes manu, in imitationem Cereris, quæ, quum diem totum in investiganda Proserpina consumpsisset, sub vespere tenebras duas ad Ætnæum fornacem accendisse dicitur, ut nec in tenebris a querendo absisteret. Vid. not. ad vers 660.

303. *Tum restitutas.* Amisissis fratribus et patre, solatium saltem orbitatis fore proficitur, si redditum sibi conjugem videat. Conf. Thyest. 1098, et Med. 982.

306. *Sequitur.* Ad superas auras si tibi remeare non datur, tecum in inferos demitti tuis placet; tui te sequimur.

308. *Trahes.* Darnat spes suas Megara, et, subita quasi animi conversione, ad desperationem relabi-

AMPH. O socia nostri sanguinis, casta fide

Servans torum natosque magnanimi Herculis,

Meliora mente concipe, atque animum excita.

Aderit profecto, qualis ex omni solet

Labore, major: MEG. Quod nimis miseri volunt,

Hoc facile credunt. AMPH. Immo quod metuunt nimis,

Nunquam amoveri posse, nec tolli putant:

Prona est timori semper in pejus fides.

MEG. Demersus, ac defossus, et toto insuper

Oppressus orbe, quam viam ad superos habet?

AMPH. Quam tunc habebat, quum per arentem plagam,

tur, et nullum ab ullo deo auxilium
sibi adfore negat.

316. *Servans torum.* In Herculem
sen uxorem seu matrem respicias,
fida.

312. *Qualis ex omni.* Ex hoc la-
bore, ut solet, evadet major quam,
nondum suscepto, fuit: quidquid
enim operis aggressus est, novam
hactenus glorie materiam illi attul-
lit. Mihi videntur erravisse Gællici
interpretes, qui locum secus intelli-
gunt voluere. *Coupé: Vous le verrez bien-
tôt revenir plus grand qu'après tous
ses autres travaux.* Et *Levéé*, pressis,
ut solet, alterius vestigiis: *Vous le
verrez revenir, et, cette fois encore,
plus grand qu'après tous ses autres
travaux.*

316. *Prona est timor.* Qui timent,
ad pejora vero sibi fingenda semper
inclinant. Lucan. I, 484: «Sic quis-
que pavendo dat vires jamæ, nullo-
que auctore malorum, Quæ finire
timent.» Stat. Theb. III, 5: «Tunc
plurima versat Pessimus in dubiis
augur timor.»

317. *Defossus.* Optime Gronovius,
ad hunc locum, sequentia Seneca
collegit. Consolat. ad Marciam, 2:

*«Ipsam magnitudinis fraternæ minis
circumlucentem fortunam exosa, de-
fodit se et abdidit. Consol. ad Poly-
bium, 32: Quæ (misericordia Cæ-
saris) quum ex ipso angulo, in quo
ego defossum sum, complures multo-
rum jam annorum ruina obrutus effo-
derit, et in lucem eduxerit... Quæst.
natur. V, 15: Quæ tanta necessitas
hominem ad sidera erectum incuravit,
et defodit, et in fundum telluris inti-
mæ mersit, etc. Hoc addiderim, ex
Thyest. 1015: «Nosque defossos
tege Achæronæ toto.» Sumpsit a
Virgilio, ait Gronovius, in Calic:
«Defossasque domos ac Tartara no-
cte cruenta Obsita.»*

318. *Superos.* Ubi de inferis agi-
tur; dicantur superi qui in terra et
sub sole versantur. Vell. II, 48: *Quam
apud superos habuit magnitudinem,
illibatam detulisset ad inferos.* Vid.
sup. v. 48: Sic apud Græcos εἰς ἄνω.

319. *Arentem plagam, etc.* Descri-
buntur Syrtes, de quibus hæc Del-
rio: «Syrtes duæ, major minor-
que, in mari quod Africam Ægypto
proximam aluit, fluxu et refluxu
pelagi, qui his quotidie sit, naves
ad se tractas (nudæ et nomen sor-

Et fluctuantes more turbati maris
 Abiit arenas, bisque discedens fretum,
 Et bis recurrens; quamque deserta rate
 Deprensus hæsit Syrtium brevibus vadis,
 Et puppe fixa maria superavit pedes.
 MEG. Iniqua raro maximis virtutibus
 Fortuna parcit: nemo se tuto diu
 Periculis offerre tam crebris potest.
 Quem sæpe transit casus, aliquando invenit.
 Sed ecce sævus, ac minas vultu gerens,
 Et qualis animo est, talis incessu venit,
 Aliena dextra sceptrâ concutiens Lycus.

LYCUS, MEGARA, AMPHITRYON.

LYC. Urbis regens opulenta Thebanæ loca,

tis) in cæca et vada, quibus abundant, compellunt: modo enim arenosa sunt loca, modo profundissima, et inpetuosius fluctibus cooperata. — Vid. et Sallust. Jugurth. 78. Pomp. Mel. I, 7. Lucan. IX, 303: "Syrtes, vel primam mundo natura figuram Quam daret, in dubio pelagi terræque reliquit. Nam neque subsedit penitus, quo stagna profundî Acciperet, nec se defendit ab æquore tellus; Ambigua sed sede loci jacet invia sedes, Equæ fracta vadis, abruptaque terra profundo, Et post multa sonant projecti litora fluctus."

323. *Brevibus vadis.* Virg. Æn. I, 114: "Tres Eurus ab alto In brevia et Syrtis urget, miserabile visu, Illiditque vadis atque aggere cingit arene."

324. *Puppe fixa.* Navi arenis implicata. — *Superavit pedes.* Quod erat intervalli a captiva navi ad litus,

ea relicta, pedibus superavit. — De hoc portentoso Herculis⁹ facinore nullum prope alium locutum miror, nisi eo referenda sint quæ de aureo poeulo prodiderunt, ab Apolline Herculi dato, et in quo Oceanum ille tranavit. Vid. Apollod. Biblioth. II, 5. Macrobi. V, 21.

328. *Quem sæpe*, etc. Postquam haud semel casum effugeris, veniet tamen aliquando, quum te fortuna, quam semper lacerassis, opprimet. *Transit et invenit* aptissime de casu dicta, quippe qui cæcus sit, et neminem sequatur consuloque præmat, sed omnes temere aut prætercat aut offendat. Senec. quæst. iust. VI, 1: *Circum fatum, et si quid diu præterit, repetit.*

330. *Qualis animo est.* Vultu et incessu animi superbiam præferens. Vid. Med. 446; Thyest. 330; Agam. 128; Herc. OEt. 255 et 705.

332. *Urbis regens*, etc. Scelus est:

Et omne quidquid uberi cingit solo
 Obliqua Phocis, quidquid Ismenos rigat,
 Quidquid Cithæron vertice exaequo videt,
 Et bina findens Isthmos exilis freta,
 Non vetera patriæ jura possideo domus
 Ignavus heres : nobiles non sunt mihi
 Avi, nec altis inelytum titulis genus,
 Sed clara virtus : qui genus jaetat suum,
 Aliena laudat. Rapta sed trepida manu

335

340

Beguam hoc Thebanum, quantum extenditur, non hereditario jure obtineo: parva virtute mea est, quæ tam late patet et tanta regionum spatia complectitur, potestas.

334. *Obliqua Phocis*. Credidere Farn. et Delrio Phocida *obliquam* dici, propter sinuosum litus; inconsiderato, ut mihi videtur, iudicio. Sic intelligendum potius patem, latus Boeotiæ, qua in Occidentem et Septentrionem procurrit, Phocide oblique cingi; quam interpretationem ex locorum dispositione facile intuleris. Tres enim Thebani regni partes designavit Seneca; duas extremas, alteram Phocidi, alteram Atticæ, interjecto Cithærone monte, oblique conterminam; medianque tertiam, Ismeno flumine rigatam. — *Ismenos*, Fluvius Boeotiæ, qui Thebas alluit.

335. *Cithæron*. Jugum quod alii Austro in Orientem porrectum Boeotiam ab Attica dividit. — *Videt*. Id est quidquid terrarum a summo Cithærone prospicitur. Lucan. de Apenino, II, 426: « Longior cducto qua surgit in pæra dorso, Gallica rura videt, de vexasque aspiciit Alpes. »

336. *Isthmos*. Corinthiacus seu Achaicus, qui Peloponnesum reli-

quæ Græciæ connectit: dicitur exilis, ut qui angustiis sex millium Ægeum mare ab Ionio disjungat.

340. *Qui genus*, etc. Senec. ep. 44: *Non facit nobilem atrium plenum funosis imaginibus; nemo in nostram gloriam vixit, nec quod ante nos fuit nostrum est*. Vid. Juven. sat. VIII; Sall. Jugurth. 85; Senec. ep. 44; Ovid. Met. XIII, 140, etc.

341. *Rapta sed*, etc. Sic intellige: Quamvis fortius sit et præclarior potestatem regiam manu sua et propria virtute occupavisse, quam hereditariam accepisse, attamen potestas vi rapta sollicitè et anxie possidetur, ense semper tuenda: una potest Megara auctoritatem nostram stabilire et fundare, etc. Errant qui *rapta sed trepida manu* præcedentibus sententiis hoc modo adjuvant: « Qui genus jaetat suum, aliena laudat; at qui sceptrum rapuit, ei laborandum et vigilandum est, ut vi partum vi retineat: licet enim *trepida manu* pro periculose posse accipi contendant et Horatianum hunc locum (III, od. 2) afferant, quo jubetur Romana juvenis *trepidus in rebus* agere, verba incausum, ne dicam pejus, trahere et vexare mihi videntur. Quanto

Sceptra obtinentur : omnis in ferro est salus ;
 Quod civibus tenere te invitis scias ,
 Strictus tuetur ensis : alieno in loco
 Haud stabile regnum est : una sed nostras potest 345
 Fundare vires , juncta regali face
 Thalamisque Megara : ducet e genere inclyto
 Novitas colorem nostra. Non equidem reor
 Fore ut recuset , ac meos spernat toros :

melius et lucidius , nulla mutata aut detorta voce , hæc intelligi queant ! Lycus de rebus suis secum quasi consultat : postquam glorius est quod propria virtute regnum assecutus sit , ad contrariam sententiam , dum fortunam suam in utramque partem expendit , conversus , sceptrum raptum aliis non nisi trepida et incerta manu gestari fatetur : unde ducendam in matrimonium Megaram concludit , quæ sibi titulum quemdam imperandi conferat. Conspirant ad hunc sensum sequentia , et in primis *alieno in loco haud stabile regnum est*.

342. *Obtinentur*. Retinentur , servantur. Cic. Verr. III , 35 : *Ejus omnes res gestas non solum obtinemus , verum etiam propter majorum incommodorum et calamitatum metum publica auctoritate defendimus*. Ernest. in Clav. Ciceron. ad verbum *obtinere* : « *Obtinere provinciam dicitur , qui consequitur , habet , retinet , ut ex epist. ad Cornific. patet.* » Vid. præsertim hanc ad Cornif. epist. 25 : *Mihi enim est assensus senatus de obtinendis provinciis. Nec vero postea destitui labefactare eum , qui summa cum tua injuria contumeliæque reipublicæ provinciam absens obtinebat*.

346. *Fundare*. Confirmare et stabilire. Virg. Æn. VI , 810 , *fundare*

urbem legibus. — *Regali face*. Quam ad sponsum nupta duceretur , faces præferri mos erat. Nota *regali* : Lycus enim conjugio Megaræ ideo gaudet , quod per illam in ordinem et quasi sanguinem regum adoptari videatur. Vid. inf. not. ad v. 494.

348. *Novitas*. Novi dicebantur qui per se ipsos famam sibi fecerant , nullis majorum honoribus aut facinoribus insignes. Appian. de bello civ. II , 2 : *καλοῦσι οὕτω τοὺς ἀφ' ἑαυτῶν , ἀλλ' οὐ τῶν προγόνων γυναικίμους*. Tacit. Ann. XIV , 53 : *Inter nobiles et longa decora præferentes , novitas mea enituit*. Vox sumpta ex usu Romanorum et consuetudine , ideoque homini Græco , et prisce quidem ætatis , male attributa. — *Colorem*. Metaphorice pro ornamento et splendore externo. Sperat enim Lycus se conjugio Megaræ illustrationem et quemdam nobilitatis colorem novitatisque additurum. In Plant. Pseud. act. IV , scen. 7 , *nullius coloris homo* , pro homine prorsus ignoto , reperitur. — *Colorem ducere* , i. e. trahere et quasi induere. Sic Virgil. Bucol. IX , 49 : « *Duceret apricis in collibus uva colorem.* » Et per translationem Senec. epist. 108 : *Novimus quosdam , qui multis apud philosophum annis persederint , et ne colorem quidem duxerint*.

Quod si impotenti pertinax animo abnuet,
 Stat tollere omnem penitus Herculeam domum.
 Invidia factum ac sermo popularis premet?
 Ars prima regni, posse te invidiam pati.
 Tentemus igitur : fors dedit nobis locum.
 Namque ipsa tristi vestis obtentu caput
 Velata, juxta præsides adstat Deos,

350

355

350. *Impotenti*. Furenti. Cic. de Harusp. resp. 2 : *Nihil feci iratus; nihil impotenti animo.*

352. *Invidia*, etc. At malevoli plebis rumores facinus damnabunt, inquit hoc sibi ipse obijciens Lycus... Damnent; regis est invidiam scire pati. — *Premet*. Nampe urgentur et obruuntur facta nocentium maledictis populi odioque publico. Cic. de Orat. I, 53 : *Quum et invidia et odio populi Galba premeretur*... Tacit. Hist. I, 7 : *Invidia semel principe, seu bene, seu male facta premunt.*

355. *Ars prima*, etc. Vid. OEdip. 704. Phœnix. 654. — Hæc sententia non semel a Tragicis nostris usurpata est et malis snasoribus regesque ad prava hortantibus attributa. Sic *Racine*, *Britannicus*, act. IV, scœu. 4 :

Hé! prenez-vous, arivez, lente esprimez
 pour guides! etc.

Et *P. Corneille*, mort de Pompée, act. I, scœu. 1 :

La justice n'est pas une vertu d'état, etc.

355. *Vestis obtentu*. Tristi et apud Euripidem Megara velatur amictu, Herc. fur. 549. Nœnon filii ejus, devotæ victimæ, lugubribus vestimentis induuntur et ad mortem ornantur, vers 399. Quapropter redux ab inferis Hercules, suos sacrificio destinari indignatus, exclamat, v. 562 : « Οὐ βίβη' ἄδου τὰς δε περιβε-

λὰς κόμης; » *Non abijciatis infernos hos vestitus a coma?* Indicium quoque sævissimi doloris erat, velari caput et amictu tegi. In Euripid. eadem trag. 1159, Hercules, quum mentem recepit et per furem admissa cognovit, offundit peplum capiti, signum intolerandi luctus. Sic et Agamemnon, Euripid. Iphig. in Aulid. 1550. Apud Romanos, hæc erant lugentium mulicrum insignia, circumfusa capiti et humeris velamina. Vid. Adam. antiquit. Roman. de ricinio, et Cic. de leg. II, 23.

356. *Præsides*. Auxiliatores et defensores. Similiter familiam Herculis ad aram Jovis servatoris supplicem inducit Euripid. apud quem Amphitryon, 48 : « Σὺν μητρὶ, τέκνῳ μὲ θάνατος Ἡρακλῆος, Βωρὸν καθίζω τὸν δὲ σωτήρος Διός. » Rei et quicumque instanti periculo urgebantur, si ad aras deorum confugissent, ipsa loci reverentia præsentique nuntius protegebantur, nec jam eis sine piaculo quisquam manum injicere poterat. — Aliter *præsides* intelligit Scaliger, qui hæc in Animadvers. suis : « Non bene capitur hic locus vulgo. *Præsides* vocat deos, quos aliter *præstitos*, imitatione Græcorum, qui προστατηρίους ab eadem mente vocarunt. Eorum ara juxta fores posita erat. Hæc est de qua intelligit. » Haud contemnenda interpretatio.

Laterique adhæret verus Alcidae sator,
 MEG. Quidnam iste, nostri generis exitium ac lucus,
 Novi parat? quid tentat? LYC. O clarum trahens
 A stirpe nomen regia, facilis mea
 Parumper aure verba patienti excipe.
 Si æterna semper odia mortales agant,
 Nec cœpius unquam cedat ex animis furor,
 Sed arma felix teneat, infelix paret,
 Nihil relinquent bella: tum vastis ager
 Squalebit arvis; subdita teetis face
 Altus sepultas obruet gentes cinis.

357. *Furens.* Invenit Lycus Herculem, divinam stirpem mentitum, non a Jove, sed ab Amphitryone ortum duxisse. Illum igitur Alcidem, i. e. Alexi nepotem, nuncupat. Non statim ab initio; sed post primos tantum labores suos, filius Jovis et Alcmene nominatus est Hercules. M. Porc. Caton. origi. fragment. «Græci ubicunque nomen Herculis audiant, putant esse suum, a nomine sumentes argumentum, quum tamen ille neque nomen Libyus, a quo devicti Libyi; sed Alciens dictus sit, neque dictio Hercules sit Græca, sed Ægyptia; nam illi Heraclio, id est, Junonis gloria, cognomen fuit.»

362. *Si æterna,* etc. Haud inealide a Lyco premissum. Ille enim ne Megara, recentibus infortunis intentam, subita ad conjugium invitatione gravius offendant, incipit longiorum simulatam mala recedendo, unde illa reconciliando cum ipso gratiæ necessitatem inferat; nec ante v. 413 conjugii nomen proponitur. — *Agant.* Recte Cruteris hanc vocem agant sollicitari vetat, atque in gerant mutari, sive ad no-

minativum casum, sive ad accusativum odia referas; utranque enim locutionem usitatam et vere latinam esse multa approbant exempla, in quibus Horat. epod. VII, 17, *acerba fata Romanos agant.* Attamen, quavis utæque possit recipi sensus, magis arridet mihi posterior, ut qui stupius in Nostro recurrit: sup. v. 27, «*viraq̃es agat Violentus iras.*» Thyest. 179, «*questibus vanis agis Irates.*» Herc. Oct. 737, «*ipsa tellus spumeos motas agit.*»

363. *Sed arma,* etc. Sed semper felicibus infelices ita sint infesti, ut illi semper arma in manibus habeant oporteat, ut vim ab his paratam repellant.

363. *Fastis.* Incultis et vacuis, quia, quæ vacua sunt loca, vasta et majora videntur. Cic. de leg. agrar. II, 26: *Alterum genus agrorum, propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum atque desertum.*

366. *Squalebit.* Virg. Georg. I, 50: «*Squalent abductis arva coloniæ.*»

367. *Altus... cinis.* Cœcervatus et in quandam altitudinem congestus. Virg. Æn. XI, 211: «*Mæren-*

Pacem reduci velle, victori expedit,
Victo necesse est. Particeps regno veni :
Sociemus animos : pignus hoc fidei cape ;

370

Continget dextram. Quid truci vultu siles ?

MEG. Egone ut parentis sanguine aspersam manum
Fratrumque gemina cæde contingam ? Prius
Exstinguet Ortus, referet Occasus diem ;

Pax ante fida nivibus et flammis erit,

375

Et Scylla Siculum junget Ausonio latus ;

tas altum cinerem et confusa rue-
bant Ossa focis. »

368. *Pacem reduci velle*, etc. Sic Tacit. Hist. III, 70 : *Pacem et concordiam vietis utilia, victoribus tantum palehra esse*.

369. *Particeps*. Non Farnabio assentior, qui sic interpretatur, *particeps in conjugium meum*. Si enim Lyæus de conjugio loquatur, quid est cur Megara de contingenda tantum dextra respondeat, *Egone ut parentis sanguine*, etc. ? et eadem rursus obstupeat, tremiscat, indignetur (v. 414), quasi ad inopinatum novumque flagitium, postquam tyrannus consilium suum aperuit ? Intellige tantum, ut voluit Seneca, ambiguo et suspensio sensu, *particeps summe auctoritatis*. — *Particeps regno pro particeps regni*, ut in Ovid. de Pont. II, 5, v. 42, *participem studiis*, quanquam alii legunt *studii*. Quintilian. declam. III, 3, *mater frigoribus ac solibus perasta et in ploribusque ruris operibus marito particeps*.

370. *Pignus*. Apud veteres porrecta dextera pignus amicitie fuit. Virg. Æn. III, 610 : « Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus, Dat juveni, atque animum presenti pignore firmat. »

372. *Egone ut*, etc. Vox admirantis et interrogantis per indignationem, tanquam vix credibile videri debeat, ut, quod petitur, potuisse concedi quisquam speraverit. Sic Terent. Heaut. act. V, scen. 7, v. 6 : *MENED. Da veniam, Chreme : sine te exoret*. — *CHREM. Egone mea bona, ut dem Baechidi dono sciens ? Non faciam*.

373. *Prius*. Poetica denegationis formula, in veteribus poetis crebra et obvia. Vid. Horat. epod. XVI, 25. Ovid. in Ibid. 31 ; Trist. I, 7, v. 1. Claud. epist. ad Olybr. 13. Propert. III, 17, v. 5. Virg. Bucol. I, 60. Senec. Thyest. 476 ; Hipp. 568 ; Herc. OEt. 335 et 1582 ; Octav. 222.

376. *Et Scylla*. Prius solidescet fretum, et Italiae Sicilia, ut quondam fuisse perhibent, conjungetur. *Scylla*, scopulus quidam Brutorum in Italia mulieris formam speciemque utcumque præferens, navigantibus periculosissimus et famosus naufragiis : is Siciliam spectabat, adversus Charybdi, vorticoso juxta Pelorum promontorium gurgiti. Vid. Virg. Æn. III, 420. — *Ausonio*, Italico. Auson, filius Ulyssis et Calypso, aut Circes, ut placuit Servio

Priusque multo vicibus alternis fugax
 Euripus unda stabit Euboica piger.
 Patrem abstulisti, regna, germanos, larem,
 Patriam : quid ultra est? Una res superest mihi, 380
 Fratre ac parente carior, regno ac lare,
 Odium tui : quod esse cum populo mihi
 Commune doleo ; pars quota ex illo mea est?
 Dominare tumidus ; spiritus altos gere :
 Sequitur superbos ultor a tergo deus. 385

ad Æn. VIII, 328, regnavit in ea parte Italiæ, quæ Beneventum et Cales urbes continet : ab ejus nomine hæc primum regio, mox omnis Italia *Ausonia* dicta est.

378. *Euripus*. Fretum inter Eubœam et Bœotiam brevi spatio contractum, cujus stare et quiescere undas inter ἀδύματα ponitur, propter assiduam et violentissimam jactationem : Pomp. Mel. II, 7 : *Mare rapidum, et alterno cursu septies die ac septies nocte, fluctibus invicem versis, adeo immodice fluit, ut ventos etiam ac plena ventis navigia frustretur*. Liv. XXVIII, 6 : *Non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocatur, sed temere in modum venti, nunc huc, nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti devolutus torrens rapitur; ita nec nocte nec die quies uavibus datur*. Adde Plin. II, 97, et Senec. Troad. 837, et Herc. OEt. 779. *Euripus* communi nomine quodlibet fretum nuncupabatur, in quo fluctus alternis concursibus aestuant; sed quod Eubœam et Bœotiam interjacet, cæteris turbulentius, per ἀντρομαχίας proprio Euripus nomine appellabatur.

382. *Quod esse*, etc. Dolet Megara quod non sola omnium inimicitiis

Lycam persequatur, magnamque odii partem sibi subducat tantæ multitudinis societas. Sententia studiosius accersita nec sinceri splendoris, quum animi affectus, si sunt multis communes, non ideo singulis minuuntur et hebescant, nec prædæ que aut comparari, quæ, quo plures sortiuntur, eo paucior unicuique contingit.

385. *Ultor a tergo*. Tibull. I, 20, v. 75 : « Hinc Marathus quondam miseros ludebat amantes, Nescius ultorem post caput esse deum. » — *Deus*. Illud accipiendum contendit Delrio de Nemesi seu Rhamnusia, quæ superbæ et impietatis poenas proprio et peculiari munere exigere credebatur (Vid. Ovid. Trist. V, 8, v. 9; Amm. Marcell. XIV, 11). *Deus* igitur pro *Dea* positum arbitrat ex stoicorum sententia, qui deos utriusque sexus singulos putabant. Multa quidem reperias exempla quæ illius sententiam confirment. Virgil. Æn. II, 631 : *Descendo, ac ducente deo*, etc. hoc est *Veneri*; et VII, 498 : *Nec dextræ erranti deus absuit*, hoc est *Alecto*. Q. Catulus apud Cic. de natur. deor. I, 28 : *Mortalis visus pulchrior esse deo, hoc est Aurora*. Sic sæpe Græcis non tantum ὁ θεός.

Thebana novi regna. Quid matres loquar
 Passas et ausas scelera? quid geminum nefas,
 Mixtumque nomen conjugis, nati, patris?
 Quid bina fratrum castra? quid totidem rogos?

sed et ἡ θύς dicitur, ut Soidas, ad verb. Ἀδριατὺς, ex Antimacho, ἔστι τις Νέμεσις πρῶτη θύς. Farnabius contra dubium relinquit Nemesine an quilibet alius deus, superbie ultor, intelligendus hoc loco sit. Nec equidem video cur Nemesim tantum intelligi necesse sit, quum alii dei, et in primis Jupiter et Mars, ultores quoque appellentur; Jupiter passim in scriptoribus et poetis, quippe qui summam rerum in manu habeat et malorum iuxta bonorumque auctor haberi soleat; Mars, in Sueton. August. 21: *Ut quorundam barbarorum principes in aede Martis Ultoris jurare coegerit.* Et in ejusd. C. Caligul. 24: *Tres gladios in necem suam preparados Marti Ultori, addito elogio, consecravit.* Copiose de hoc loco Bapt. Pius, in adnotament. c. 70.

386. *Thebana novi regna.* Novi Thebarum regna quam sint funesta occupantibus. Cujus rei Cadmum, Nioben, Laium, Jocastam, Oedipum, Eteoclem ejusque fratrem testes appellat, Lycoque minatur, si in eorum imperium successerit, ipsum in calamitatum quoque hereditatem venturum. Sic apud Stat. XI, 701, Oedipus in Creonte accensus: « . . . habes Thebana, regasque Moenia, quo Cadmus, quo Laius omine rexit, Quoque ego. Sic thalamos, sic pignora fida capessas. » Vid. etiam Nostri Phœn. 648.

387. *Passas et ausas.* Quæ infanda admisierint aut passæ sint, scilicet

Agavem, quæ filium Pentheum interfecerat (Vid. Phœniss. 17; OEdip. 616); Ino, filiam Cadmi et Hermionæ, Athamantis uxorem, quæ quum Phrixum et Hellen, ejusdem Athamantis, sed ex alia uxore, filios interficere voluisset, illo ultionem miutante et parante, mare fuga petierat et in fluctus cum Melicerta filio se præcipitaverat (Vid. Ovid. Metam. IV, 416 et seqq.); Nioben, de qua inf. 390; Jocastam, quæ postquam intellexit se nupsisse filio, sibi ipsa violentas manus attulit. (Vid. Nostri OEdip.) — *Geminum nefas.* OEdipi, qui et patrem interfecit, et matrem in matrimonium duxit.

388. *Mixtumque,* etc. Vid. Phœniss. 134. Agam. 35.

389. *Quid bina,* etc. Mortuo OEdipo, filii ejus Eteocles et Polynices alternis vicibus suo quemque anno regnatum pacti sunt. Prior regnavit Eteocles; sed, exacto anno, imperium dimittere noluit. Itaque Polynices, Adrasto aliisque ducibus in fratrem concitatis collectoque exercitu, Thebas obsidione cinxit. Post varias utrinque cædes, fratres singulari certamine congressi, alter ab altero confossi ceciderunt. Vid. Nostri Phœniss. Stat. Thebaid. Æschyl. Sept. ad Theb. — *Totidem rogos.* Rinos ex uno; nam quum germanorum cadavera in eodem rogo posita fuissent, flamma repentinò divortio in duas partes discessit; suprema odii significatio, quod nec

Riget superba Tantalus luctu parens,
 Mæstusque Phrygio manat in Sipylo lapis.
 Quin ipse torvum subrigens crista caput

390

morte fratrum restinctum fuisset. Stat. Theb. XII, 429 : « Ecce iterum fratres : primos ut contigit artus Ignes edax, tremuere rogi, et novus advena bustis Pellitur : exundant diviso vertice flammæ, Alternosque apices abrupta luce coruscant. Pallidus Eumenidum veluti commiserit ignes Orcus, uterque minax globus, et conatur uterque Longius. Ipsæ etiam commoto pondere paulum Secessere trabes. »

390. *Riget superba Tantalus.* Niobe, Tantalus filia, unde dicta *Tantalus*, septem filiorum, ut inter plures constat, totidemque filiarum mater, superbia et repentina orbitate famosa. Liberos numero et uteri fecunditate elata, recens Latonæ gemelliparæ numen aspernari ausa est, et publice coli vetuit. Quum multo nis curam Latona Apollini et Dianæ delegavisset, hæc filias, ille filios Niobe sagittis transfixerunt. Tanta et tam inopina calamitate perculsa, mater, præ dolore muta et stupida, in saxum diriguisset narratur. Vid. Hygin. fab. 9. Ovid. Metam. VI. Senec. Oedip. 613 ; Med. 954 ; Agam. 374. De interpretatione hujus fabulæ, consule Palephatum de incredibil. 9. Cic. Tuscul. III, 26 : *Niobe fingitur lapidea propter æternum, credo, in luctu silentium.*

391. *Mæstus. . . manat.* Dicebatur lacrymari lapis in quem transformata fuerat Niobe. Sic Callimachi. hymn. Apollin. v. 22 : « Καὶ μὴν ὁ θαρρύσιος ἀναβῶλεται ἀλγέα πέτρος, ὅστις ἐνὶ Φρυγίᾳ διηρὸς λίθος

ἐστίρεται, Μάρμαρον ἀντὶ γυναικὸς εἰζυρόν τι χανούσης. » Ovid. Metam. VI, 312 : « Liquitur, et lacrymas etiamnum marmora manant. » — *Phrygio. . . Sipylo.* Scilicet hoc fabulæ Niobes additum est, illam, in lapidem versam, venti turbine raptam fuisse in Sipylo, Lydiæ montem. Ovid. Metam. VI, 310 : « Flet tamen, et validi circumdata turbine venti in patriam rapta est. » Sipylos autem Phrygiæ dicitur, propter magnæ Phrygiæ vicinitatem, Lydis contineri. Solebant enim poetæ antiquissimam aut celeberrimam gentem inter multas eligere, cujus nomine populos omnes finitimos et sub eodem cælo degentes complecterentur. Sic Græci apud poetas modo Achæi, modo Argivi, etc., colectivo nomine, appellantur. Stat. Silv. V, 3, v. 87, *Phrygiū silicem* scripsit, quod de lapide in quem versa fertur Niobe accipiendum putat Forcell. lexic. ad vocem *Phrygius*.

392. *Subrigens crista caput.* Quum Cadmus ex oraculo cognovisset, calamitates quam gravissimas nepotibus suis iniungere, ultro in exsilium profectus, aut, si credatur aliis, pulsus subjectorum seditione, in Ilyriam cessit cum Harmonia conjuge, et uterque in anguem ibi versus est. *Subrigens.* Attollens. Sic de benef. V, 15, et quæst. natur. I, præfat. *subrectis vexillis*, et VI, 4, *subrigit plana* ; de ira, I, 1, *subriguntur capilli*, et II, 2, *subriguntur pili*. Virg. Æn. IV, 183, *tot subrigit aures*.

Illyrica Cadmus regna permensus fuga,
Longas reliquit corporis tracti notas.

Hæc te manent exempla. Dominare, ut lubet, 393
Dum solita regni fata te nostri voeent.

LYC. Agedum, efferatas rabida voces amove,
Et discæ regum imperia ab Aleide pati.

Ego, rapta quamvis sceptrâ victrici geram
Dextra, regamque euncta sine legum metu, 400
Quas arma vineunt, pauca pro causa loquar
Nostra. Cruento cecidit in bello pater?

Cecidere fratres? arma non servant modum,
Nec temperari faeile, nec reprimi potest
Stricti ensis ira; bella delectat cruor. 405

393. *Illyrica*. Illyria, regio ampla post sinum Adriaticum, inter Tergestum oppidum et Macedoniam posita, Liburniamque et Dalmatiam complectens.

394. *Longas reliquit*. Stat. Theb. II, 291: « Illyricos longo sulcavit pectore catapos. »

398. *Et discæ*. Disce ab Hercule servire regibus: quoties enim ille Eurysthei mandatis in suscipiendis laboribus obtemperavit!

399. Hoc habeas pro modestiæ meæ experimento, quod, quum victor sim, nec jam legum religione obligatus, ad defensionem oratione descendam, et me purgare coram te non dedigner.

402. *Cruento*, etc. Quidquid sibi opposituram Megaram prævidet Lycen, ipse per industriam præoccupat, et, quoad licet, refellit. « Mihi exprobrabis, inquit, cæcos patrem et fratres? Sed, inter hunc belli civilis tumultum, militis ad cædem præcipitis impetum nemo coercere queat. Si rursus objicias patrem

tuum pro servando regno suo, nos vero pro alieno invadendo pugnavisse, cogita non jam ad pugnandi causas, sed ad ipsum belli eventum, respiciendum esse, nec quis justius arma sumpserit æstimandum, sed quis felicius. » Idem expressit Lucan. VII, 260: « ... hæc acies victam factura nocentem est. » Et Noster in Hipp. 598: « Honesta quædam scelera successus facit. »

403. *Arma non*, etc. Sil. II, 21: « ... notum quid cæde calentibus armis, Quantum iræ liceat, motuave quid audeat ensis. »

405. *Stricti ensis ira*. Sil. VII, 343: « At socii renovant tela, arentemque cruorem Ferro detergent, et dant mucronibus iras. » Sed quæ in Silio audax tantum est locutio, eadem in Nostro bene callida et felicissime subtilitatis est, quippe quæ dimicantium furorem et impotentiam ad enssem ipsum quasi transferat, ut minuatur belli invidia. Sic in Racin. Androm. act. I, scen. 2, Pyrrhus fatales et cæcas pugnarum furias

Sed ille regno pro suo, nos improba
 Cupidine acti? quæritur belli exitus,
 Non causa. Sed nunc pereat omnis memoria :
 Quum victor arma posuit, et victum decet
 Deponere odia. Non ut inflexo genu
 Regnantem adores, petimus : hoc ipsum placet,
 Animo ruinas quod capis magno tuas.
 Es rege conjux digna : sociemus toros.
 MEG. Gelidus per artus vadit exsangues tænor:
 Quod facinus aures pepulit? Haud equidem horruī,
 Quum pace rupta bellicus muros fragor
 Circumsonaret; pertuli intrepide omnia :
 Thalamos tremisco; capta nunc videor mihi.
 Gravent catenæ corpus, et longa fame
 Mors protrahatur lenta, non vincet fidem

causatur, cur tam multa in capta iucensaque Troja inhumane admisa fuerint, partemque crudelitatis victoriæ et nocti imputat.

La victoire et la nuit, plus cruelles que nous, Nous excitaient au meurtre et confondaient nos coups, etc. etc.

411. Adores. Vox dicta ex ad et os, quia mos fuit venerantibus dexteram ad os referre. Amm. XXI, 7, *adorare purpuram principis* dixit, quia qui principem adibant dextera manu purpuream ejus vestem proni contingebant et admovebant ori. Inde pro quolibet modo corporis per venerationem aut obsequium demittendi *adorari* usurpatum est. Hoc tamen discriminis salutationem inter et adorationem fuit, quod summa tantum corporis parte salutabatur, adorantibus vero corpus humi sternebatur, sive more Persarum proni ad terram procumberent manibusque post tergum reductis humum fronte ferirent, sive genu tantum fle-

cterent. Justin. XII, 7: *Non saluari, sed adorari se jubet... Accerrimus inter recusantes Callisthenes fuit: quæ res et illi et multis principibus Maedonum exitio fuit; siquidem sub specie insidiarum omnes interfecti. Retentus tamen est a Maedonibus mos salutandi regis, explosa adoratione.*

412. *Ruinas quod capis.* Hoc mihi placet, quod fortune tuæ ruinas intrepido feras animo. *Capis pro subis, perfers*, ut in Liv. V, 20, *invidiam capere apud aliquem ex prodiga largitione.* Eleganter *ruinas* per translationem dictum. Cic. Catil. I, 6: *Praetermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus senties.*

419. *Gravent*, etc. Sed quæcumque in me supplicia adhibeantur, nihil contra conjugii fidem admittere mihi certum est: moriar, at moriar, o conjux, tua.

420. *Mors protrahatur.* Vita mihi lente adinatur.

Vis ulla nostram : moriar, Alcide, tua.

LYC. Animosne mersus inferis conjux facit?

MEG. Inferna tetigit, posset ut supera assequi.

LYC. Telluris illum pondus immensæ premit.

MEG. Nullo premetur onere, qui cælum tulit.

LYC. Cogere. MEG. Cogi qui potest, nescit mori.

432. *Animosne*, etc. Hic orditur concisum quoddam et abruptum dialoçi genus, sæpe et poetis Græcis usurpatum, ut videre est in Æschyl. Suppl. 303, Pers. 717; Sophocl. OEdip. tyr. 1017, Elect. 1179, Antig. 745; Eurip. Iphig. in Aulid. 697, Iphig. in Taurid. 494; et alibi. Scilicet intellexerant Græci, incorrupti nature imitatores, aptius esse et colloquentium usui propius, præsertim accensis animis et in acriorem affectum concitatis, si singuli pauca vicissim subjicerent, quam si multa, uno teore nec quidquam aliis interponentibus, dissererent. At nonnulli, et in primis Euripides, hanc dicendi formam, per se probabilem, interdum corrumpere, tum diutius eam producendo, tum accuratiori symmetria concinnando: alternis enim versibus conversantes induxerunt et sententiam sententia verbumque verbo, quasi per ludum, prementes. Hoc arripere vitium, Græcorum in pejus imitatores, et Seneca et nostri poetæ qui, incunte decimo septimo sæculo, antiquam Melpomenem Gallicis pulpitibus intulere. Nec eo plane caruit, artis dramaticæ apud nos restitutor et vere parens, P. Corneille, sicut ipse mira ingenuitate confessus est in censura comædiæ quæ inscribitur *la Suivante*. Sæpius tamen eum laud infelicem in hac brevioris dialoçi ratione ad-

hibenda judicaveris: vid. *Le Cid*, act. I, scen. 6, et act. II, scen. 2; *Polyeucte*, act. II, scen. 6, act. IV, scen. 3, act. V, scen. 3. Vid. et *Racine*, non in tragœdiis quas ad imitationem Cornelii curiosius accommodavit, sed in illis quas, jam maturo ingenio judicioque, ex se ipso extulit et pro natura sua disposuit et adornavit, *Britannicus*, act. III, scen. 8; *Iphig. en Aulide*, act. II, scen. 2; *Athalie*, act. II, scen. 7.

435. *Cælum tulit*. Dicitur enim Hercules, quum de aureis Hesperidum malis potiundis laboraret, polliceute auxilium Atlante, vicariam ferendi cæli vicem suscepisse. Vid. supra v. 69, et Herc. OEt. 1905. Claudian. de Raptu Proserp. II, præf. 45, et de Laud. Stilich. I, 143.

436. *Cogi qui potest*, etc. Sententia Stoica. Sic Herc. OEt. 443: « Contempsit omnes ille, qui mortem prius. » Stob. (in fol. p. 174): « Ὁ δὲ πρὸς θάνατον εὐτυχὲς ἔχων (id est qui mortem non modo non timeat, sed et ejus amore ducatur), τὶ ἄν ἄλλο τῶν θεοῦ δεινῶν διεινὴν καταπρήξῃ; » Virg. Æn. IV, 604: « Quem metui moritura? » Senec. Consol. ad Helv. 13: *Si ultimum diem non quasi precamur, sed quasi naturæ legem aspiciamus, ex quo pectore mortis metum ejeceris, in id nullius rei timor audebit intrare*. Vid. et Quæst. Natur. II, 59, VI, 32; de Prov. 6, et passim.

- LYC. Effare, thalamis quod novis potius parem
Regale munus? MEG. Aut tuam mortem, aut meam.
LYC. Moriere demens. MEG. Conjugi occurram meo.
LYC. Sceptrone nostro potior est famulus tibi? 430
MEG. Quot iste famulus tradidit reges neci!
LYC. Cur ergo regi servit, et patitur jugum?
MEG. Imperia dura tolle, quid virtus erit?
LYC. Objici feris monstisque, virtutem putas?
MEG. Virtutis est domare, quæ cuncti pavent. 435
LYC. Tenebræ loquentem magna Tartaræ premunt.
MEG. Non est ad astra mollis e terris via.

437. *Effare, etc.* « Dic mihi quodnam regale munus offerre tibi possim, quod tibi potius præstantiusque videatur, quam novæ nuptiæ? » Possis quoque sic interpretari: « Dic mihi, quodnam munus in his novis nuptiis, quas celebrare apparo, dari tibi cupiss, fidei vinculum? » Sponsus enim solebat uxuri aliquid dono dare, quod munus nuptiale vocabatur. Vide Cic. pro Cluent. 9.

433. *Imperia dura tolle.* Dictum generaliter; si tollantur tyranni et dura eorum imperia, quam habebit virtus elucendi materiam? Senec. de Prov. 4: *Calamitas virtutis occasio est.* Docet Epictet. in Arrian. I, 6, immanitate imperantis datum Herculi exercendæ virtutis locum.

434. *Objici feris.* Incipit Lycus facta Herculis elevare. Confer cum Euripid. Herc. fur. 158 et seqq., ubi Amphitryoni per injuriam objectat Lycus Herculem contra feras tantum fortem fuisse, cæteris in rebus timidum et imbellem; hoc quoque partem esse ignaviæ, quod minus pugnet et arcu utatur. — Falso Farnab., ut Lyci sententiam explanel, feras aggredi potius temeritatis et

audaciæ quam veræ virtutis proprium scribit; nam Lycus ne temeritatem quidem, quæ cæca effrenataque et inconsulta fortitudo est, Herculi concessisse vult videri. Contra asserit non esse digna, quæ virum animosum exerceant, ferarum pericula; itaque Megara *virtutis esse domare quæ cuncti pavent*, et Amph. v. 455, *primum sagittas Phœbi imbuisse draconem*, reponunt. In Euripide, ex quo scena hæc fere tota sumpta est, Lycus Megaram per ironiam interrogat, gestumque præclare putet, quod maritus palustrem hydram interfecerit, aut Nemeum leonem retibus captum strangulatione exstinxerit? Vid. infra not. ad vers. 454.

436. *Loquentem magna.* Id est ferocem, superbia elatum. Sic apud Ovid. Metam. XIII, 222, Ulysses, Ajacis vaniloquentiam increpans, « Non erat hoc ninium nunquam nisi magna loquenti ».

437. *Ad astra.* Vulgo *ire ad astra* pro *deorum potentie et felicitatis in partem venire* accipitur: nutandum tamen hanc locutionem in plerisque locis proprie et sine translatione di-

LYC. Quo patre genitus cœlitum sperat domos?

AMPH. Miseranda conjux Herculis magni sile:

Partes meæ sunt, reddere Alcidae patrem,

440

Genusque verum: post tot ingentis viri

Memoranda facta, postque pacatum manu

Quodcunque Titan ortus et labens videt,

Post monstra tot perdomita, post Phlegram impio

Sparsam cruore, postque defensos deos,

445

Nondum liquet de patre? mentimur Jovem?

Junonis odio crede. LYC. Quid violas Jovem?

Mortale cœlo non potest jungi genus.

AMPH. Communis ista pluribus causa est deis.

LYC. Famuline fuerant ante quam fierent dei?

450

AMPH. Pastor Pheræos Delius pavit greges.

ci; omnibus enim abunde notum, eos sidera factos fuisse, qui apud Veteres in numerum deorum adoptati sunt; unde mythologia originem ab arte astronomica ducere dicta est. Vid. Virg. Georg. I, 32, et Æneid. IX, 641; Ovid. Metam. XV, 838; Lucan. I, 45; Stat. Theb. I, 25; Claudian. Tert. Consul. Honor. 172, etc. etc.

438. *Quo patre genitus.* Cælum intrare non nisi heroibus concessum, i. e. aut patre divino, aut divina matre procreatis. Lycus autem, ut sup. dictum, v. 357, Jovis cum Alcmena concubitus et divinum Herculis genus pro fictis et commentitiis habet.

444. *Phlegram.* Juxta Phlegram, urbem Macedoniæ, vallis fuit, in qua gigantes olim cum cælestibus pugnam conservasse, et ab illis, Herculis ope, victi fuisse narrantur. Cf. Euripid. Hecut. fur. 177. Ovid. Metam. X, 150. Stat. Theb. II, 595.

447. *Junonis odio crede.* Scilicet

Juno, ut sup. dictum, v. 36, dum nimis sæva imperaret Herculi, Jovem huic patrem esse approbabat.

449. *Communis,* etc. Plures enim ex illis qui nunc Olympum obtinent dei, misto mortalium ac immortalium semine, ut Hercules, nati sunt; Apollo ex Jove et Latona, Mercurius ex Jove et Maia, etc. etc.

451. *Pastor Pheræos Delius.* Quum Jnpiter, querente fratre Plutone quod Æseulapius vitam Hippolyto reddiderit, et legibus imperii sui obstiterit, intempestivum medicatorem fulmine percussisset, Apollo filii necem male ferens, Cyclopas fulminis fabricatores telis confixit: quam ob rem cælo pulsus, exsul ad Admetum regem Thessaliæ venit, et ejus greges per novem annos pavit; unde postea consecuerant pastores eum invocare, præcipuum et quasi sibi proprium nunc. *Pheræos*, a Pheris, Thessaliæ oppido. *Delius.* Cognomen Apollinis, du-

LYC. Sed non per omnes exsul erravit plagas.

AMPH. Quem profuga terra mater errante edidit.

LYC. Num monstra, seras Phœbus aut timuit feras?

AMPH. Primus sagittas imbuit Phœbi draco. 455

LYC. Quam gravia parvus tulerit, ignoras, mala?

etum a Delo insula, in qua natus erat, vel a δῖδος, *clarus*, quia sol omnia radiis illustrat.

453. *Errante*. Vid. supra not. ad v. 15.

454. *Timuit*. Corruptum hanc locum putat Badenius, in Specim. (1798) p. 51, quod ad Lyei objuratorem minime Amphitryon respondeat, nec timoris diluit erimen, sed draconem ab Apolline interfecit tantum memoret; aliud esse si Hercules feras timuerit, aliud si Apollo feras vicerit, et illud male per hoc excusari; non autem posse ad vers. 45 protulerit, ubi *pro felis gerit quæ timuit et quæ fudit*, quod Herculis virtutem et audaciam minime deprimat, quippe qui ea fuderit quæ nemo non primo aspectu horreat paveatque: nec ad v. 793, ubi de Hercule et Cerbero, *sternere timuit*, quod sublime verbis pariter atque sententia judicat, quum poeta Herculem summum omni sensu alienum esse non voluerit, sed eo admiratione digniorem fecerit, quod non posuerit extra humanitatem? itaque sublato *timuit*, subrogandam attrivit Badenius optatur. Duo possint afferri ad vulgare lectionis defensionem et interpretationem loci. 1° Lycus, laudum Herculis et gloriæ obtrektor, quidquid ille præclare gessit, relatione et verbis imminguit, nec pugnasse tantum cum feris, sed feras timuisse propterea causa memorat; sic sup. v. 434, eum obfiscis, tanquam

prædam inermem et pavidam, dictum est pro cum feris committi, et ita committi, ut non restiterit tantum, sed tulerit victoriam. 2° Quum tamen sensus non in *timuit*, sed in prælio cum feris, veretur, et hoc præsertim contendat Lycus, scilicet digladiari cum feris infra dei dignitatem esse, Amphitryon convictum obiter et in traoseuram misum silentio præterit, ad capitale argumentum conversus, sicut sup. v. 435, omissa quæ in voce obfisci continetur exprobratione, hoc tantum Megara refutat quod ad concertationem cum feris pertinet.

455. *Draco*. Python, serpens immanis magnitudinis, quem ex recenti Deucalionis diluvii coetus natum, Juno in insectationem fugientis Latonæ immisit. Vix autem in insula Delo Apollo in lucem prodit, quum Pythona sagittis coflixit, et Pythios ludos in memoriam victoriæ instituit. Ad teneram ætatem dei, quæ tempore serpentem occidit, alludens Stat. Theb. VI, 9: • Apollineæ bellum puerile phæretæ. • Et Lucanus, V, 80: • ... adhuc rudibus Pæan Pythonæ sagittis Explicuit. •

456. *Parras*, etc. Ignoras quam gravia puer adhuc Hercules mala tulerit? Cui vix nato pugna fuit cum serpentibus: Ante Gruterum, hæc aliter et minus commode intelligebantur, quæ enim v. 455 sequuntur, Amphitryoni sine diverbio atque ibi jacebat vulgata et recepta ab

AMPH. E matris utero fulmine ejectus puer,
Mox fulminanti proximus patri stetit,
Quid? qui gubernat astra, qui nubes quatit,
Non latuit infans rupis exosæ specu?
Sollicita tanti pretia natales habent,

460

omnibus lectio. De qua re sic a Gronovio disseritur: «Hæc pars responsionis, qua Lycum monstra et feras exprobrantem confutat Amphitryo, quamvis Bacchum ingerat, prorsus est ἀποδιδωδός. Quod enim Bacchus utero matris ejectus fulmine, quod infans Jupiter vix patris dentibus subductus, nihil ad certamen cum monstis et feris. Habet Græci, quod fidenter gloriatur hoc veritas ante ipsum intellectos non esse. Nihil verius quam quod monuit, hunc esse Lyci versum, nova contradictione obicientis tam exercitam infantiam superis genito non convenire. Scilicet oblitus es quæ pertulerit Hercules et infans? Regit Amphitryo exempla Bæchi et Jovis, ex quibus constat sollicita pretia tantos habere natales, et ingentem nobilitatem ingenti cum discrimine conjunctam. In vulgato nihil coheret: quod sensit Delrio; sed inutiliter versum transponit.»

457. *Fulmine ejectus puer.* Bacchus. Quum enim Seneca, ex Jove gravidam, ab illo flagitasset, Junonis indicata dolo, ut sibi se videndum daret, ea ipsa qua Junonem adibat majestate, Jupiter, sacramento prius obligatus, miseræ sese obtulit fulguribus et flammis circumcinctum, quibus ipsa et palatium ejus conflagravit: sed Jupiter abortivum setum servari curavit, femori suo inseruit, donec maturo tempore, Bacchus exiit in lucem. Vid.

Ovid. Metam. III, 260, et Euripid. Bacch. 91.

458. *Mox fulminanti, etc.* Fortur enim Bacchus, in bello deorum cum gigantibus, in leonem se transformasse; et invadentes caelum ant deturbavisse aut terruisse, genitore, ad accendendam virtutem augendumque robur, succedamante Eros, unde vox illa in Bacchanalibus sacra postea et ritualis habita est.

460. *Non latuit infans.* Titanus; Urani filius tantum major et propior heres, quum intellexisset matrem sororesque suas fratri Saturno magis favere, cæli regnum ei concessit, ea lege, ne prolem masculinam Saturnus educaret. Hic igitur filios, quotquot sibi nascebantur, devorabat. At uxor ejus Rhea Jovem subduxit, et lapidem pannis involutum pro partu conjugii tradidit: infans autem Jupiter in antro quodam Idæi montis occultatus et altus est. Pomp. Mel. II, 7: *Inter colles, quod ibi natum Jovem accepimus, fama Idæi montis excellit.* Vid. Virg. Georg. IV, 152; Ovid. Fast. V, 112, aliosque vel mythologos vel poetas.

461. *Sollicita. . . pretia.* Id est, pretia curis et periculis exsolvenda. *Sollicita* enim sæpe dicuntur quæ sollicitos faciant, et curis aut discriminibus exercent animos: sic Cic. de Amicit. 15: *In tyrannorum vita omnia semper suspecta atque sollicita.* Horatius, II, sat. 6, v. 78:

Semperque magno constitit, nasci deum.

LYC. Quemcumque miserum videris, hominem scis.

AMPH. Quemcumque fortem videris, miserum neges.

LYC. Fortem vocemus, cujus ex humeris leo

465

Donum puellæ factus, et clava excidit,

Fulsitque pictum veste Sidonia latus?

Fortem vocemus, cujus horrentes comæ

Maduere nardo? laude qui notas manus

Ad non virilem tympani movit sonum,

470

* ... si quis laudat Arelli Sollicitas
ignarus opes. Seneca, Hipp. 518 :
« Sollicito hiant Auro superbi. » —
Natales. Avi, majores. Tacit. Hist.
II, 86: Cornelius Fuscus, *vigens quiete,
claris natalibus.* Juvenalis VIII,
231: « Quis, Catilina, tuis natalibus,
atque Cethegi, Inveniet quicumque
sublimius? »

464. *Quemcumque fortem*, etc. Seneca, Epist. 92: *Ita miser quidem
est, qui virtutem habet, non potest.*

465. *Cujus ex humeris*, etc. Hercules enim, Omphales Lydorum reginæ amore accensus, positis clava leonisque spolio, colos tractavit et muliebri ornatu femineam minervam exercuit. Interea Omphale, pharetram et leonis pellem induerat, Herculi que genas sandalio percutiebat, ejus impetum in torquendis fuscis castigans. Ovid. Fast. II, 318: « Cultibus Alciden instruit ille suis. Dat tennes tunicas Gætulos murice tinctas. . . . Ipsa cepit clavamque gravem spoliisque leonis, etc. » Vid. etiam Heroid. IX et Nostri Herc. Oët. 371.

467. *Fulsitque pictum*, etc. Inter muliebria fuisse, tum pictæ aut purpureæ vestis affectatio, tum unguentorum usus et mitrarum usur-

patio et pulsatio tympanorum. Ovid. Metamorph. III, 554, de Baccho: « Quem neque bella juvant, nec tela, nec usus equorum; Sed madidus myrrha, crinis mollesque coronæ; Purpuraque et pictis intextum vestibus aurum. » Virg. Æn. IX, 614, Numa cum eadem Phrygius exprobrat quæ Lycus Herculi: « Vobis picta croco et fulgenti murice vestis. . . . Et tunicæ manicæ et habent redimicula mitræ. O vere Phrygiæ, neque enim Phryges. . . . Tympana vos buxusque vocant Berecynthia matris Idææ; sinite arma viris et cedite ferro. » — *Veste Sidonia.* Purpurea. Ovid. Trist. IV, 2, v. 27. Virg. Æn. IV, 137. Mart. XIV, 154. 469. *Nardo.* De nardo vid. Plin. XII, 12, et XIII, 2. Crines autem ungere exquisitum habebatur et luxuriosum. Vid. Cic. pro Sextio, 8; Catil. II, 3; Horat. II, od. 3, v. 13, et od. 7, v. 22.

470. *Ad non virilem tympani.* Tympanum in sacris præsertim Cybeles et Bacchi adhibebatur, et ideo semiviris et mulieribus proprium erat. Vid. Ovid. Metam. III, 537, et IV, 29; Fast. IV, 342. Unde Justin. vocat *instrumentum luxuriae*. XXX, 7; et, per translationem, Quintil. V, 12.

Mitra ferocem barbara frontem premens?

AMPH. Non erubescit Bacchus effusus tener

Sparsisse crines, nec manu molli levem

Vibrare thyrsus, quum parum forti gradu

Auro decorum syrma barbarico trahit.

65

Nos qui eratofem studemus effingere, non arma, sed tympana eloquentia demus, id est, genus dicendi molle, nervis carens, et ad solam voluptatem compositum. De tympani figura cf. Sueton. in August. 68; Euripid. Bacch. 124; Stat. Theb. II, 78, et VIII, 321.

471. *Mitra.* Ovidiana Dejanira, Heroid. IX, 63: « Ausus es hirsutos mitra redimire capillos. » *Mitra* vocabatur fascia quidam longa, qua Lydi, Phrygi, Syri, Persae, etc. pro capitis tegumento utebantur. Recte igitur barbara dicitur. Apud Romanos inter vigorum effeminatorum insignia ponebatur, ut quae ab Asiaticis, gentium omnium delicatissimis, venerit. Virg. Aeneid. IV, 315: « Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu, Meonia mentum mitra; cri-nemque madentem subnixus. » Claudian. in Eutrop. II, 182. « Mentitoque ferox incedens barbara gressu... Inque orbem tereti mitra redimente capillum straxerat. » Cic. de Harusp. resp. 31: *P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus soleis, purpureisque fasciis, a straphio, a psalterio, a flagitio, a stupro, est facinus repente populari.* Aulo Mart. II, 36; Lucr. IV, 1119; Juven. III, 66.

472. *Nos arabesci Bacchus.* Bacchus enim inter omnes mollis et delicatus habebatur. Illi sacra fuisse, quaecunque ad imponendam Herculi labem Lycus enumeravit, tympana scilicet, unguenta, mitra, etc. Ovid.

Metam. IV, 391. Stat. Theb. IX, 795; Achilleid. I, 616, et II, 41. Euripid. Bacch. 819 et sqq., et rursus 925 et sqq. — *Tener.* Id est molli, solutus, pronus ad delicias. Juven. XII, 49: « ... vestem Purpuream teneris quoque Maecenatibus aptam. » Ovid. Amor. lib. III, 2, v. 53: « Ruricola Cereri teneroque adsurgite Baccho. »

473. *Sparsisse crines.* Euripides, Bacch. 150, τρυφερόν πλόκαμον sic αἰθίρα πίπτων et 235, ἐκδοῦν βο-οργήσεων εὐνοίας κέλευν et 240, ἀναστρέφει τὰ κέλευα.

474. *Vibrare thyrsus.* Thyrsus erat hasta frondibus viteis, hederaceis aut pampineis implicata. Ovid. Metam. III, 666, de Baccho: « Ipse racemiferis frontem circumdatus uvis, Pampineis agit velatam frondibus hastam. » Vid. et Euripid. Bacch. 240, et passim in eadem tragodia. — *Parum forti gradu.* Incerto et titubanti propter vinolentiam. Claud. de Rapto Proserpinae, I, 19: « Ebrina Maenius firmat vestigia thyrsus. »

475. *Auro... barbarico.* Cf. cum Aen. II, 604. — *Syrma.* Vestis praelonga et sinuosa, amplissima pone lacinia in modum cauda producta. Noster in Oedip. 423: « Et sinus laxi fluidumque syrma. » Prudent. in Psychom. 362 c: « Ut tener incesus vestigia syrmate verrat, Sciricaque infraetis fluitent ut pallia membris. » — *Trahit.* Optime dictum de syrmate, cui nomen a σῆμα *traho*,

Post multa virtus opera laxari solet.

LYC. Hoc Euryti fatetur eversi domus,

Pecorumque ritu virginum oppressi greges.

Hoc nulla Juno, nullus Eurystheus jubet :

Ipsius hæc sunt opera. ΑΜΡΗ. Non nosti omnia.

Ipsius opus est, cæstibus fractus suis

Eryx, et Eryci junctus Antæus Libys;

476. *Laxari*. Remitti et recreari quiete. Cic. in Brut. 93 : ... *laxaret judicium animos, atque a severitate paullisper ad hilaritatem riuumque traheretur*, Seneca, de Tranquill. 15 : *Cato vino laxabat animum curis publicis fatigatum*.

477. *Euryti*. Refert Hyginus in fabulis Herculeum, quum petisset ab Euryto, Oëchaliæ rege, filiam Iolen in matrimonium, et ab illo repndiat fuisse, Oëchaliæ expugnasse, et, ut a virgine rogaretur, parentes ejus coram ipsa se interfecturum denuntiavisse ; illam autem, pertiniaciorem animo, parentes suos ante se necari potius perpassam, quam Herculi volens se permitteret. De Euryti nece et clade domus suæ, vid. Nostri Herc. OEt. 100, 173 et sqq., 207 et sqq. Si quis miretur de facinore mentionem a Lyco fieri, quod nonnisi post Lycum interfectum, ut patet ex Herc. OEt. et Sophoclis Trachin., patratum est, meminerit non præter consuetudinem accidere, ut Seneca tempora confundat ; sic in hac ipsa tragedia, v. 14, Tyndaridas nondum mortuus, in cælum tamen illatos indignatur Juno. Cæterum consule quæ notavimus in Animadversionibus nostris de varietate lectionum.—*Hoc fatetur*. Dixit Amphitryon virtuti opus esse laxamento : repouit per ironiam

Lycus, hoc confirmari tum indigna Euryti et suorum cæde, tum quinquaginta virginum compressione ; quæ quidem virtutis et roboris experimenta edere a nemine Hercules jussus erat.

478. *Pecorumque ritu*. Liv. III, 47 : *Placet pecudum ferarumque ritu promiscue in concubitus ruere ? — Virginum oppressi greges*. Thespius, Teuthrantis, Mysiæ regis, filius, quinquaginta filias genuerat, quas omnes unus una nocte gravidas fecisse Hercules traditur. Ovid. Heroid. IX, 51 : « Nec tibi crimen erunt, Teuthrantia turba, sorores, Quarum de populo nulla relicta tibi. » Stat. Silv. III, 1, v. 42 : « ... qualemque vage post criminâ noctis Thestius obstupuit toties socer. » Thestius idem est ac Thespius. Vid. Nostri Herc. OEt. 369.

481. *Cæstibus fractus suis*. Eryx, Butæ et Veneris filius, advenas omnes ad cæstus provocabat victosque perimebat. Superatus est ab Hercule, eo ipso prælii genere, quo se supra cæteros excellere arbitrabatur, et cæstu occisus. Virgilius Æneid. V, 361, Erycem *deum* appellat, scilicet ut filio Veneris et Æncæ fratri honorem præstet.

482. *Antæus*. Neptuni et Terræ filius, qui ad quadragesimum cubitum excreverat. Is arenas Libyæ

Et qui hospitali cæde manantes foci
 Bibere justum sanguinem Busiridis.
 Ipsius opus est, vulneri et ferro obvius,
 Mortem coactus, integer Cygnus, pati :

485

obtinebat, et si quem transeuntem
 prospexisset, hunc ad colluctationem
 adactum corporis mole oppri-
 mebat; Neptuno enim ex humanis
 capitibus templum voverat. Hercu-
 les, quem laceraverat, eum ter af-
 flexit humi; sed frustra: nam Terra
 suo filio, quoties illam tetigerat,
 vires sufficiebat novas. Sublatum
 igitur in aera et a contactu terræ
 distractum, Hercules brachiorum
 compressu exanimavit. Ovidius in
 Ibid. 393: «... jacet Aonio lucta-
 tor ab hospite pressus, Qui (mirum)
 victor, quum occidisset, erat.» Cf.
 Lucan. IV, 593 et seqq. — *Li-
 brys.* Stat. Theb. VI, 893: «Hercu-
 leis pressum sic fama lacertis, Ter-
 rigenam sudasse lixyn, quum frande
 reperta Raptus in excelsum, nec jam
 spes ulla cadendi, Nec licet extrema
 matrem contingere planta.»

483. *Et quæ hospitali, etc. Busiris,*
 Ægypti tyrannus, Antæi frater, hos-
 pites omnes suis immolare diis sole-
 bat. Hygin. fab. 31: «... Busiridem in
 Ægypto (occidit Herc.), qui hospites
 immolare solitus erat. Hujus legem
 quum audisset, passus est se cum infula
 ad aram adduci. Busiris autem quum
 vellet deos imprecari, Hercules eum
 clava ac ministris sacerdotum interfecit.
 Adde Ov. Metam. IX, 182. — *Cæde*
manantes. Liv. I, 59, eulorum manan-
 tem errore scripsit. — *Foci pro aræ,*
 ut apud Ov. Met. IV, 752; de arte
 amand. I, 638; Fast. IV, 935. Virg.
 Georg. III, 4: «Quis aut Eurysthea
 durum, Aut illaudati nescit Busiri-

dis aras?» Vid. et Stat. Silv. III, 1,
 v. 31.

484. *Bibere... sanguinem.* Maduere
 sanguine. Virg. Æn. XI, 804. —
Justum. Juste effusum; ut in Liv. I,
 13, *sanguine nefando*, pro sanguine
 per nefas effuso. Ovid. in Ibid. 399:
 «Frater ut Antæi, quo sanguine de-
 buit, aras Tinxit, et exemplis occi-
 dit ipse snis.»

485. *Vulneribus et ferro obviis.* Qui
 vulneribus et ferro obvius se fere-
 bat, contra hæc securus propter
 robur et pugnandi peritiam.

486. *Cygnus.* Martis et Pelopio
 filius, qui hospites ad pugnam pro-
 vocatos mactabat: eum Hercules con-
 gressus, ab illo interfectus est. Eu-
 ripid. Herc. fur. 391: «Κύκων δὲ
 ἔκινδ' ἀκράν Τέλειος ὤλεσιν, Ἀμφι-
 वालαὶ οὐκ ἐπὶ τῷ ἄμακτον.» — Admissa
 Florentini codicis lectione, qua in-
 teger Cygnus pro ante Geryonem scri-
 hitur, de ipsius lectionis sensu cum
 Gronovio contendere ausim. Inte-
 grum enim pro invulnerabili male
 accipi opinor; quæ vox pro invul-
 nerato tantum, ut optime notavit
 Badenius, adhibenda sit. Opponi-
 tur integer superioribus verbis ferro
 obviis: Cygnus enim pericula et
 mortem lacerabat et ex omni ta-
 men certamine evadebat integer;
 tantum robur illi fuit! Haud inutili-
 ter dictum, quum inde inferatur
 quanta virtute animi et firmitate cor-
 poris opus Herculi fuerit, ad istum
 vinocedum occidendumque. Adde
 quod nullibi in mythologia reperia-

Nec unus una Geryon victus manu.

Eris inter istos; qui tamen nullo stupro

Læsere thalamos. LYC. Quod Jovi, hoc regi licet:

Jovi dedisti conjugem, regi dabis.

Et te magistro non novum hoc discet nurus,

Etiam viro probante, meliorem sequi.

Sin copulari pertinax tædis negat;

Vel ex coacta nobilem partum feram.

tur invulnerabilem Cygnum illum fuisse, qui ab Hercule interceptus est. Videtur Gronovius de eo per errorem accepisse, quod de Cygno Neptuni filio, Achillis manu occiso, plerique tradiderunt, et in primis Ovid. Metam. XII, 64 et seq.

487. *Nec unus.* Geryon non unus dicitur, ob tria capita corporaque. Vid. not. ad vers. 232.

488. *Eris inter istos*, etc. Eadem ac isti ab Hercule experieris, qui non modo istorum scelera imitaris, sed, inauso cæteris facinore, thalamos stupro violare paras.

490. *Jovi dedisti conjugem.* Ironice dictum: nam Jovis et Alcmene concubitum pro vâni et superba fabula a Lyco habitum supra vidimus (v. 357).

491. *Ne te magistro.* Quam Alcmene, conjux tua; Jovi juncta fuerit, discat Megara posse a marito suo ad meliorem diverti; eo magis exemplo tuo inducta, quod Jovem tui matrimonii collegam fuisse et probes et gloriæris.

493. *Tædis.* Vid. not. ad v. 346.

494. *Nobilem partum.* Lycus, sicut jam antea notavimus, legitimam familiam, ideo tantum in partem amissæ potestatis revocare meditatur, ut imperium suum construet et præci regni jura in se transferat.

Intelligit enim non ante secum sibi regnum fore, quam publici odia extincta fuerint proles ortu, quæ utrique stirpi media, adversas partes communitate sanguinis et æterna regnandi æquitate conciliet. Sic P. Corneille, *Héraclius*, act. I, scen. 2, Phocantem inducit nuptias filii sui cum filia occisi imperatoris Pulcheria imperantem: quam ubi preestibus frustra tentavit, ad minas, ut Lycus in Nostro, convertitur:

... Enfin, Madame, il est temps de vous rendre:
Le héritier de l'État descend de plus attendre;
Il lui faut des Cœurs; et je suis sûr prompt
D'en voir autres bientôt de vous et de mon fils.
.....
..... si votre orgueil s'obstine à me haïr,
Qui ne peut être ainsi, se peut faire obéir.

Non alienum a re nostra fuerit quædam ex his referre quæ respondet Pulcheria; quibus optime, ut Phocantis, sic Lyci consilia explicantur:

Tu ne me rends point bien que pour te le donner
Tu veux que cet hymen, que tu n'oses prescrire,
Porte dans ta maison les titres de l'empire,
Et de quel tyran, d'infame ravisseur,
Te fasses véritable et juste possesseur.

P. Corneille Senecæ ingenio gaudebat, nec semel illius vestigia implevit. Confer et quæ loquitur Polyphontes, quem ad Lyci et Phocantis similitudinem expressit Voltaire, *Mérope*, act. I, scen. 4:

MEG. Umbrae Creontis, et Penates Labdacæ,
Et nuptiales impii Œdipodæ faces,
Nunc solita nostro fata conjugio date.
Nunc, nunc eruentæ regis Ægypti nurus,
Adeste, multo sanguine infectæ manus.
Deest una numero Danaïs : explebo nefas.

495.

500.

J'ai besoin d'un hymen utile à ma grandeur,
Qui détourne de moi le coup d'usurpateur,
Qui fixe enfin les vœux de ce peuple infidèle.
Qui m'apparût pour dot l'amour qu'on a pour
alle.

Et act. IV, scen. 1 :

Mais ce n'est pas son cœur, c'est au moins que je
veux.

Telle est la loi du peuple ; il le faut satisfaire.
Cet hymen m'asservit le fils et la mère,
Et par ce nœud sacré, qui la met dans mes mains,
Je n'en fais que l'unique épouse utile à mes desseins.

495. *Umbrae Creontis*. Poeticum, pro *umbra Creontis*. Ovid. Metam. IX, 410 : « Vultibus Eumenidum matrisque agitantur umbris. » — *Penates Labdacæ*. Labdacus, rex Thebanorum, Iasus pater, cujus domum ac Penates invocat Megara, tanquam antiqui regis, posteros omnes et infasta eorum Thebanorum fata representantis. Vid. sup. v. 386.

496. *Œdipodes*. Œdipodes, idem ac Œdipus. Claudian. in Faustop. I, 289 : « Œdipodes metrem, natum duxisse Thyestès Cantantur. » Vid. Nostri Œdip.

497. *Nunc solita*, etc. Locum sollicitavere Gronovius et Baden. in Specim. Sed quid opus conjectaris ? Sensum optime explanat Farnab., *nuptiis meis coactis date calamitates nostro generi accidere solitas*. Non referendum *solita* ad *conjugio* ; sed ita distinguenda oratio est : *date, assignate huic meo conjugio fata quæ domum nostram premere solent*. Verum *solita* nulla sensus offensione abolu-

te dici potest, quum nemo non statim videat quo spectet et pertineat.

498. *Nunc, nunc*, etc. Danaï filius, dictus Danaïdes, quinquaginta fuere. Ægyptus, qui totidem filios genuerat, Danaum rogavit liberorum suorum conjugio utramque domum sociarent. Quum vero Danaus ab oraculo fore accepisset ut a generis occideretur, filias ad perimendos prima nocte conjuges impulit. Pauerunt omnes, excepta Hypernestra ; ideoque illas imprecatur Megara, tanquam impiarum uxorum patronas umbras, potitque ut ejusdem patrands faciendis audaciam sibi inspicerent. — *Eruentæ*. Gronovius opinatur legendum *eruentis regis*, quia sequenti versu hoc idem occurrit, *sanguine infectæ*. Sed fastidium etiam jure moveant hæc conjuncta verba *eruentis regis Ægypti*. Præterea, eum Ægyptus eruentus dicebatur, quum Danaus sit qui credens jussisset Hoc discrimen inter *eruentæ* et *infectæ sanguine* est, quod prior vox idem ac *neve*, *barbara* significet et de Danaïdum animis intelligenda sit ; posterior contra habitum earum exprimat et imaginem effingat, fidelius percipiendam oculis et plenius hauriendam.

500. *Deest una*, etc. Scilicet Hypernestra, quæ Lynceus conjugi preperit. De illa Horat. III, od. 11, v. 3a : « Impia sponso potuere cha-

LYC. Conjugia quoniam pervicax nostra abnuis,

Regemque terras; sceptrum quid possint, scies.

Complettere aras, nullus eripiet deus

Te mihi; nec, orbe si remolito queat.

Ad supera victor numina Alcides vehi.

505

Congerite silvas: templa supplicibus suis

Injecta flagrent; conjugem et totum gregem

Consumat unus igne subjecto rogus.

ΑΛΚΗ. Hoc munus a te genitor Alcidae peto,

Rogare quod me deceat, ut primus cadam.

510

LYC. Qui morte cunctos luere supplicium jubet,

ro Perdere ferro. Una de multis facie
nuptiali. Digna, perjurum fuit in
parentem Splendide mendax, etc.

Vide etiam Ovidium *Heroid.* XIV.

Herc. OEt. 948: «Vacat una Danaïs;

has ego explebo vipes.» Nec adeo

absimile illud Euripid. in *Phonias.*

1667: «ΑΛΚΗ. Η γὰρ γαμέωμαι ζω-

σα παρὶς σὺ πόσι; ΚΡΗ. Πῶς δ' ὁ δ-

νάγχι· ποί γὰρ ἐκρύβη λόγος; ΑΛΚ.

Νῦν δ' ἀρ' ἵκασιν Δαναίδων μ' ἔστι μίαν.»

505. *Tages.* Minis et imprecationi-

nibus terrere tentas.

504. *Remolito.* Ovid. *Metam.* V,

354, de *Typhæo*: «Sepe remoliri

luctatur pondera terre, Oppidaque

et magnos evolvere corpore montes.»

Adde Stat. *Theb.* X, 527; Senecæ

Quæst. Natur. VI, 13.

505. *Supera . . . numina.* *Superas*

auras. Vid. supra not. ad vers. 276,

et Inf. v. 586.

506. *Congerite silvas.* Hoc servus

et famulus a Lyco imperatum. Sic

apud Euripid. 240? «ΔΥ', εἰ μὴν

ἔλαύν', εἰ δὲ Παρνασσὸ πύλας

τίμην ἀνελθ', ἰδόντας ὠκυπόρους

δρῶς Κερκυόες· πεισθὰν δ' ἰσχυρομένω-

σιν πόλιν, Βωμόν πίπρι νήσαντας ἀμ-

πάρι ἑλὰ· ἑμπέρας' αὐτῶν, καὶ

πυρρῶς σάματα πάντων. Legibus

cantum erat ne quis ab ara com-

plexu abstraheretur; frustra, quam

religio, si visum fuisset, posset

eludi. Modo obstruebantur valvæ

tectisque audabantur ædes, ut qui

confugerant in templum, a nemine

quidem tacti et violati, fame tamen

et cæli inclementia exstinguerebantur.

Vid. *Corn. Nep. Pausan.* 5. Modo

templis ignis admovebatur, ut mi-

seri aut conflagrarent cum ædibus,

aut incendii metu pulsati in satellitum

mannas decurrerent. Hæc enim

suppliciorum genera sic æstimabuntur,

quasi supplices, non ab hominibus,

sed a deis expugnat et oppressi fuerint. Cf. et Euripid.

Androm. 256; *Plaut. Most. act. V,*

scen. I, v. 65.

507. *Injecta flagrent.* Deflagratione et

ruina templi obruantur supplices,

et omnes uno velut rogo crementur.

509. *Hoc munus,* etc. Euripid.

321: «Μίαν, δὲ νῦν δὸς χάριν ἀναξὶ

ἱκετόμην· Κτείνόν με, etc.

511. *Qui morte cunctos,* etc. Sen-

Nescit tyrannus esse : diversa irroga ?
 Miserum veta perire, felicem jube.
 Ego, dum cremandis trabibus accrescit rogas,
 Sacro regentem maria votivo colam.
 AMPH. Proh numinum vis summa, proh cælestium
 Rector parensque, cujus excussis tremunt
 Humana telis, impiam regis feri
 Compesce dextram ! Quid deos frustra precor ?
 Ubique es, audi, nate, Cur subito labant
 Agitata motu templa ? cur mugit solum ?

tentis quæ multis et Nostro in primis multum placuit. Vid. Phœnias. 100; Thyest. 248; Troad. 1175; Med. 19 et 1018; Agam. 994, etc. Tacit. Ann. XII, 20 : *Serapret. exulem; cui inopi quanto longiorem vitam, tanto plus supplicii fore.* Adde Senec. de Benef. II, 5. Euripid. Troad. 632; Heraclid. 595. Ovid. Trist. III, 8, v. 39. Hæc Suetonius in Tiber. 61 : *Mori volentibus vis adhibita vivendi : nam mortem adeo leve supplicium putabat, ut, quum audisset unum ex reis, Carvilius nomine, anticipasse eam, exclamaverit : « Carvilius me evasis ». Et in recognoscendis custodijs, precanti cuidam penæ maturitatem respondit : « Nondum tecum in gratiam redii ».*

515. *Regentem maria.* Neptunum. Sacrificat Neptuno Lycus, non quod iste, ut nonnulli tradidere, ab illo genus ducat; facile enim ex vers. 338 et seqq. inferas, fabulæ, qualem adoptavit Seneca, repugnare, si Lycum a diis ortum putaveris : sed Neptunq, numinum omnium ævissimo, et plerorumque qui immanitate innotuerunt, Polyphemi, Amyci, Antæi, Busiridis, etc. genitori, apte a ty-

ranno et sanguinem sitiente sacrificatur. — *Votivo.* Multi, in quibus Farnab. et Gallici interpretes, putant hic agi de sacrificio quod se facturum antea voverat Lycus. Sed nihil in tota tragœdia, de hoc promisso sacrificio reperias; seu quando, seu quam ob causam promissum fuerit requiras. Quin potius intelligimus Megaram et ejus liberos Neptuno sacrificari, et, dum eorum mors paratur, ire Lycum ad aram dei, ut eum precetur oblatas et devotas victimas pro gratis acceptisque habeat? Hoc enim amplexissime sensu et votivis accipitur, nullo ad præterita respectu, sed tantum ut deus vota supplicantium secundet. Ovid. Amor. III, 12, v. 9 : « Accipit aræ preces votivæque thura piorum. » Addit nostræ sententiæ fidem, quod in MSS. et omnibus ante Gronovium libris, non *colam*, sed *rogem* legatur, et non nisi de precibus et votis in posterum factis rogem intelligi queat.

518. *Humana.* Loca hominibus habitata. — *Telis.* Id est, fulminibus.

520. *Cur subito labant, etc.* Cf. Herc. OEt. 1128.

Infernus imo sonuit e fundo fragor.
Audimur : est, est sonitus Herculei gradus.

CHORUS THEBANORUM.

O fortuna viris invida fortibus,
Quam non æqua bonis præmia dividis! 525
Eurystheus facili regnet in otio :
Alemena genitus bella per omnia
Monstris exagitet cæliferam manum;
Serpentis reseet colla feracia;
Deceptis referat mala sororibus, 530
Quum somno dederit pervigiles genas
Pomis divitibus præpositus draeco.
Intravit Seythiæ multivagas domos,

525. *Non æqua bonis.* Hæc gallice reddidere *Coupé et Levée*, tanquam eadem essent ac *quam inæqualiter bona inter mortales dividis!* omiserunt *bonis*, i. e. *virtute et sanctitate præstantibus viris*. Sic intelligendum opinor : « O fortuna, viris fortibus invida, quam injusta et immerita illis præmia rependis! » — *Dividis.* In distributione præmiorum bonis impertiris.

526. *Regnet in otio.* Ellipsis. « Quam immerita, inquit, bonis præmia impertiris, quæ Eurystheum tyrannum facili in otio regnare jubeas, Herculem vero per omnia bella manum exagitare, etc. » Non tamen putandum hæc esse Fortunæ verba, ut affirmavit Bothe.

528. *Cæliferam manum.* Humeris, non manibus, cælum tulisse Herculem Lipsius disputat, nec dubitat ideo *cæliferam* substituere. Huic nemo assensit. Non meminerat

Lipsius ipsum scripsisse Seuecam inf. v. 1101, de Hercule : « Mundum solitos Ferre lacertos.... » Et Herc. OEt. 1243 : « Has ego opposui manus Cælo rueuti. » Accedit quod sensus omnis hujus loci in vocum *cæliferam* et *monstris* oppositione continueatur : profitetur chorus quam sibi videatur indignum, eum qui deos tulit, ad ferarum et monstrorum stragem retrahi et quasi demitti.

529. *Serpentis*, etc. Hydæ. Vid. not. ad vers. 240.

530. *Deceptis.... sororibus.* De fabula Hesperidum vid. not. ad vers. 157.

533. *Intravit Seythiæ mult.* Quum Amazonibus bellum intulit, quæ circa Caucasum Scythicum habitabant. Stat. Theb. IV, 393 : « Æteruis potius me, Bacche, pruinis Trans et Amazoniis ululatum Caucasian armis..... » — *Multivagas*

Et gentes patriis sedibus hospitas;
 Calcavitque freti terga rigentia,
 Et mutis tacitum litoribus mare.
 Illic dura carent æquora fluctibus;
 Et, qua plena rates carbasa tenderant,

535

domos. Scythæ stabiles aedes non habebant: quum enim eorum vita omnis in pascendis gregibus veraretur, loca alia ex aliis petere cogebantur ut intarent pabula, Herodot. IV, 46: « Τότοι γὰρ μάλιστα ἀστία μᾶτα ταῖς αἰῶσι ἔκτισμαίνα, ἀλλὰ παρῖκασι δόντας, πάντας ἴσως ἰκνεύονται, ζῶντας μὴ ἀπ' ἀπύτου, ἀλλ' ἀπὸ κτηνίων, εὐχάρια τὶ σφι ἢ ἐνὶ τρυφῇ, etc. etc. Adde Justin. II, 2; Curt. VII, 15; Plin. IV, 13; Horat. III, od. 24, v. 9; Sil. III, 291, etc, etc. — *Scythia* communis nomine dicebatur quidquid regionum a Ponto in Septentrionem extendebatur. Justin. II, 2: *Scythia autem in Orientem porrecta includitur ab uno latere Ponto, et ab altero montibus Rhipheis; a tergo Asia et Phasi flumine. Multum in longitudinem et latitudinem patet.*

534. *Patriis sedibus hospitas.* Quia Scythæ huc illuc cursitantes non hereditaria prædia, more cæterarum gentium, incolunt, et hospites advenæque regiones adeunt quas majores obtinuerunt. Sententiam Seneca, ut solet, exacuit, aliena et contraria verba patriis et hospitas sociando. Similiter Claudianus, de Laud. Stilich. III, 155: « Veluti patriis regionibus utitur hospes. » Cic. Academ. Quest. I, 3: *Nos in nostra urbe peregrinantes errantesque, nunquam hospites, etc.*

535. *Calcavitque freti.* Ponti Eu-

xini. Vid. not. ad vers. 540. Ovid. Trist. III, 10, v. 37: « Vidimus ingentem glacie consistere Pontum. .... Nec vidisse aut est: durum calcavimus æquor, Undaque non ideo sub pede summa fuit. » *Terga rigentia.* Ovid. de Ponto, I, 3, v. 13: « .... Ubi frigore constitit Ister, Dura meant celeri terga per amnis equo. » Adde ex eodem, IV, 7, v. 7; et 9, v. 85. Non dubium est quin Nasonem ante oculos Seneca habuerit, quo neminem melius potuit imitari, in hujus descriptione regionis, quam ille decem circiter annos exsul incoluit.

536. *Et mutis tacitum.* Cujus non sonant fluctus in litora, inclusi glacie. Harum vocum mutis et tacitum alterutra sensui satisfacere videri queat; sed has repetere et conjungere prope in consuetudinem romanis poetis venit. Lucan. I, 247: « Et tacito mutos volvunt in pectore questus. » Sil. XV, 615: « Et muta elabi tacito iubet agmina passu. » Ovid. Metam. IV, 433, et VII, 184, *muta silentia.* Virg. Æn. II, 255: « Tacitæ per amica silentia lunæ. » Sup. v. 301: « Tibi muta fide longas Eleusi tacita jactabo faces. » etc. etc.

537. *Illic dura carent.* Ovid. Trist. III, 10, v. 45: « Et quamvis Bores jactata insonet alis, Fluctus in obsessio gurgite nullus erit. »

538. *Et, qua plena rates.* Ovid

Intonsis teritur semita Sarmatis.

Stat pontus vicibus mobilis annuis,

540

Trist. III, 10, v. 31 : « Quaque rates ierant, pedibus nunc itur, et undas Frigore concretas ungula pulsant equi, Perque novos poutes subterlabentibus undis, Ducunt Sarmatici barbara plaustra boves. » Vid. etiam Trist. III, 12, v. 29. — *Carbasæ tenderunt*. Rates carbasæ explicuerant plena et contenta ventis; sic Med. 320 : « Nunc lina sinu tendere toto. »

539. *Intonsis*. Incultis et priscam morum asperitatem retinentibus populis, plerumque mos fuit crinem intonsum gerere, ut veteribus Romanis, docente Ovidio, Fast. II, 30, et VI, 264. Vid. Tacit. de mor. German. 31 et 38. Nonnulli hic *intonsis Sarmatis* accipiunt, tanquam diceretur *indomitis et libertatis avidis*, quod majus et ardentius vigeat studium libertatis apud eas gentes quæ nondum barbariem exuerunt. Hæc interpretatio longius petita et supervacaneæ subtilitatis est. Confirmatur exemplis Senecam ad incultum tantummodo corporis habitum respexisse. Ovid. Trist. V, 7, v. 13 : « Sarmaticæ major Geticæque frequentia gentis Per medias in equis itque reditque vias.... Vox fera, trux vultus, verissima Martis imago; Non coma, non ulla barba resecta manu. » Ibid. v. 50 : « Oraque sunt longis horrida tecta comis. » Trist. V, 10, v. 32 : « Pellibus et longa tempora tecta coma. » Adde de Pont. IV, 2, v. 2. — *Sarmatis*. Sarmatæ in finibus Scythiæ positi, nonnunquam nomine Scytharum, ut Sarmatarum

nomine Scythæ, appellabatur. Vastissima hæc regio a Ponto in tractus septentrionales et in Asiam porrecta, innumeras diversasque complexu suo continebat gentes, quas, communi barbarorum appellatione junctas permixtasque, Romani nunc Scythas, nunc Sarmatas, nunc Gelones, etc. etc. nuncupabant. Ovid. de Pont. II, 2, v. 95 : « At mihi Sauromatæ pro Cæsaris ore videndi. » Et infr. v. 112 : « Eximat ut Scythici me feritate loci. » Vid. passim in ejusdem Trist. et de Pont.

540. *Pontus*. Delrio, glaciale mare; Farnabius, septentrionale; *Coupe et Levée, la mer Baltique*. Nulli eorum auscultandum arbitramur, 1° quia nullis monumentis constat Herculem eo loci pervasisse; 2° quia Amazones, quas bello persecutus est Hercules, circa Caucasum tantummodo et Euxinum mare versabantur; 3° quia manifesta est Ovidii imitatio, et quæ de *rigentibus freti tergis* et *tacito mari* et *mobili ponto* scribit Seneca, mire congrunt cum Ovidiana Ponti descriptione. Vid. superiores notas. Distingunt quoque *Coupe et Levée* mare, quod putant esse *la mer Baltique*, et *fretum*, quod interpretantur *le détroit du Sund*. Frustra, quum *fretum* et pro mari ipso sæpe numero dicatur, ut in Ovid. de Pont. II, 2, v. 2 : « Pulsus ad Euxini Naso sinistra freti »; nisi malis intelligere Bosphorum Cimmerium, qui Mæotidem Paludem et Pontum Euxinum interjacet. — *Vicibus annuis*.

Navem nunc facilis, nunc equitem pati.
 Illic quæ viduis gentibus imperat,
 Aurato religans ilia balteo,
 Detrahit spoliū nobile corpori,
 Et peltam, et nivei vincula pectoris,
 Victorem posito suspiciens genu.
 Qua spe præcípites actus ad inferos,
 Audax ire vias irremeabiles,
 Vidisti Siculae regna Proserpinæ?
 Illic nulla Noto, nulla Favonio

545

550

Ovidius exsiliū sui annos similiter computat et digerit. Trist. V, 10, v. 1: « Ut sumus in Ponto, ter frigore constitit Ister, Facta est Euxini dura ter unda maris. »

541. *Navem nunc*, etc. Virgil. Georg. III, 362: « Undaque jam tergo ferratos sustinet orbes, Puppibus illa prius, patulis nunc hospita planstris. » — *Facilis... pati*. Lucan. II, 460, *terror facilis vertere mentes*, et X, 310, *facilis cedere*. Vid. et Val. Flacc. IV, 723. Stat. Theb. I, 607. Sil. XII, 163.

542. *Illic quæ viduis*. Hippolyte vel Antiopa. Vid. not. ad vers. 245.

543. *Aurato*, etc. Ovid. Metam. IX, 188: «...vestra virtute relatus Thermodontiaco cælatus balteus auro. »

544. *Spoliū nobile*. Et quia auro cælatum erat, et quia a Marte acceptum. Apollod. II, 5: Ἐχὶ δὲ Ἰηπολύτῃ τὸν Ἀρεὺς ζωστήρα, σύμβολον τοῦ πρωταῦτιν ἀπαλαύν. Unde id potissimum jussi laboris tropæum et pignus ab Hercule petiit Eurysthens.

545. *Peltam*. Parvum scutum, in cornu falcatum: *lunata* igitur pelta Virgilio dicitur, Æneid. I,

490, et Nostro, Hipp. 402. *Propria* quidem fuit Amazonibus. Vid. Ovid. de Pont. III, 1, v. 96. Sil. II, 80. Mart. IX, 104. Claudian. in Pescenn. de nupt. Honor. 33. Virg. Æn. XI, 663. Nostr. Agam. 218, et alibi. — *Nivei vincula pectoris*. Illic intelligendum videtur de lorica, seu thorace. Scilicet exiit Hippolyte omne instrumentum pugnandi, et posito genu se victam confessa est.

547. *Præcípites actus*. *Præcípites ad inferos actus* pro *præceps actus ad inferos*, per hypallag.

548. *Audax ire*. Vid. Horat. I, od. 3, v. 25. Propert. IV, 5, v. 13. Lucan. VII, 246.

549. *Siculae*. Sicula dicitur Proserpina multiplicem ob causam. Scilicet 1° in Siculis arvis a Plutone rapta est. 2° Mater ejus Ceres Siciliam cæteris terris anteposuisse narratur, ibique prima artis aratorum documenta hominibus dedisse. 3° Sicilia a Jove tributa Proserpinæ in dotem cessit. 4° Denique volunt nonnulli Proserpinam in Sicilia natam, ex Cerere et rege Sicauro. Cf. not. ad v. 660.

550. *Favonio*. Vulgo Favonii lau-

Consurgunt tumidis fluctibus æquora.
 Non illic geminum Tyndaridæ genus
 Succurrunt timidis sidera navibus.
 Stat nigro pelagus gurgite languidum;
 Et, quum Mors avidis pallida dentibus
 Gentes innumeras Manibus intulit,
 Uno tot populi remige transeunt.
 Evincas utinam jura feræ Stygis,
 Parcarumque colos non revocabiles!
 Hic, qui rex populis pluribus imperat,

555

560

dantur lenitas et tepor : in hoc Senecæ loco, pro vento tantum ab Occasu flante accipiendus est.

552. *Geminum Tyndaridæ genus.* Castor et Pollux, quos Jupiter ex Læda, Tyndari uxore, genuit : in cælum translati sunt. Vid. not. ad vers. 14. — Hoc autem loco non intelligenda sunt ipsa cæli sidera quæ Gemini nominantur, sed igniculi quidam, in mediis tempestatibus aëra pervolitantes, et summitate mali aut velorum insidentes, quos Castoris et Pollucis sidera nautæ appellabant : si gemini apparuerant, secundo gaudebant omine navigantes ; si unus tantum, pejora augurabantur. Senec. quest. natur. I, 1 : *In magna tempestate apparent, quasi stelle velo insidentes. Adjuvari se tunc periclitantes existimant Pollucis et Castoris numine. Ad quem locum, Lagrange : Les nautouniers leur donnaient le nom de Castor et de Pollux, quand il y en avait deux, et celui d'Hélène, quand il n'y en avait qu'un : ils regardaient les premiers comme un présage favorable, parce que Castor et Pollux avaient purgé la mer de brigands ; et le second comme sinistre, parce que*

l'enlèvement et la navigation d'Hélène furent la source d'une guerre cruelle. Sénèque devoit observer deux choses. La première, que ces feux se trouvent au nombre de plus de deux ; on en voit quelquefois en grand nombre attachés aux voiles, aux mâts, aux cordages : c'est ce qu'on appelle le feu St. Elme. La seconde, que leur apparition est un signe très-équivoque, puisqu'elle est quelquefois suivie d'un retour de tempête plus violent encore que la première attaque. Adde Plin. II, 37. Horat. III, od. 29, v. 62.

557. *Remige.* Charonte, de quo vid. Virg. Æn. VI, 298.

558. *Jura feræ Stygis.* Virg. Georg. IV, 479 : « . . . tarda que palus inamabilia unda Alligat, et novies Styx interfusa coerces. »

560. *Rex populis*, etc. Pluto pluribus populis imperare dicitur, ut pote qui gentium omnium umbras sub ditione teneat : eum vocat Seneca, in Herc. ŒL 560, *turbæ dæcem majoris*. Defuncti Græcis ἀλκυονες, quod nec Romanis insolens fuisse patet ex Plaut. Trinum. act. II, scen. 2, v. 12 : « Lacrymas hæc mihi, quum

Bello quum peteres Nestoream Pylon,
 Tecum conseruit pestiferas manus,
 Telum tergemina cuspide præferens :
 Effugit tenui vulnere saucius,
 Et mortis dominus pertimuit mori.
 Fatum rumpe manu : tristibus inferis
 Prospectus pateat lucis, et invius
 Limes det faciles ad superos vias.
 Immites potuit flectere cantibus

565

video, eliciunt, quia ego ad hoc genus hominum duravi : quin prius Me ad *plures* penetravi ? *

561. *Nestoream Pylon.* Pylum, urbem in Messenia, aut Elide, a Neleo, Nestoris patre, conditam. Quum ille Herculis iras in se concitavisset (qua de causa incertum; non enim Hyginum Seneca secutus est, narrantem, fabula 31, Neleum ab Hercule occisum, quod noluerit eum lustrare aut purgare, uxoris Megaræ et filiorum Therimachi et Ophitis cæde contaminatum), Alcides Pylum expugnavit, Neleumque et ejus filios, excepto Nestore, trucidavit. Vid. Homer. Iliad. XI, 689 et sqq. Odys. XI, 280 et sqq. Ovid. Metam. XII, 549.

562. *Tecum conseruit.* Quo enim certamine Hercules Neleum et suos vixit, fertur Pluto Pylis auxilium tulisse et ab Hercule vulnus accepisse. Paucia de hoc Alcidis cum Plutone congressu mentio facta est. Apollod. II, 7 : Κατὰ δὲ τὴν μάχην, καὶ ἄδην ἐτραπὶ Πυλίου βοηθῶντα. — *Pestiferas, Infernas, funestas.*

563. *Telum tergemina cuspide.* Gallici interpretes hæc reddiderunt verbo francico *trident*; tanquam tridens proprius fuerit Plutonis !

Hastam interpretare tricuspidem, quam ei nonnunquam pro sceptro et bidenti furca veteres attribuerunt; ut ex argenteo Diocletiani numismate inferri potest, in quo Pluto exhibetur hastatus, hoc addito cognomine *Tutor animarum justarum.*

565. *Mortis dominus.* Claudian. de rapt. Proserp. I, 55 : « O maxime noctis Arbiter, umbrarumque potens,.... qui finem cunctis et semina præbes, Nascendique vices alterna morte rependis, Qui vitam letumque regis, etc. etc. »

566. *Fatum rumpe manu.* Id est, legem per rumpe, qua gradum retro flectere vetantur, qui ad inferos penetraverunt. *Manu.* Scilicet per vim.

567. *Prospectus pateat lucis.* Cf. supra vers. 290 et sqq. Homer. Iliad. XX, 56, et qui illum imitati sunt, Virg. Æn. VIII, 243; Ovid. Metam. V, 356, et Boileau, in Longin. interpretat. 7 ;

L'enfer s'écroule au bruit de Neptune en furie, etc.

569. *Immites potuit.* Stat. Silv. III, 3, v. 193 : « Inimitem potuit Styga vincere supplex Thracius. » — Dicitur Orpheus, quum amississet Eurydicen a serpente occisam, ad inferos descendisse, vocis-

Umbrarum dominos, et prece supplici
 Orpheus, Eurydicen dum repetit suam.
 Quæ silvas et aves saxaque traxerat
 Ars, quæ præbuerat fluminibus moras,
 Ad cuius sonitum constiterant feræ,
 Mulcet non solitis vocibus inferos,
 Et surdis resonat clarius in locis.
 Descent Eurydicen Threiciæ nurus,
 Descent et lacrymis difficiles dei;

que et citharæ dulcedine adeo Plutonem cæterosque deos movisse, ut eam receperit, sed ea lege ne prius uxorem pone sequentem respiceret, quam excesserit inferis: vietus amore et legis impatiens, receptam iterum amisit. Nulla fabula veteribus poetis celebratur: hanc imprimis Ovidius (Metam. X) et Virgilius (Georg. IV, 457 et sqq.) carminibus adornavere, tanta præsertim Virgilius felicitate, ut cæterorum meminisse supervacaneum prope videatur.

572. *Quæ silvas et aves, etc.* Virg. Georg. IV, 510: « Multentem tigris et agentem carmine quercus. » Ovid. Metam. X, 143: « Tale nemus vates contraxerat; inque ferarum Concilio medius turba volucrumque sedebat. » Vid. et Eurip. Bacch. 561. Horat. I, od. 12, v. 7, et de art. poetie. 393, etc. etc.

573. *Præbuerat, ... moras.* Moras fecerat: languidius scriptum quam solet.

576. *Surdis, ... in locis.* Locis mutis et silentibus, ut sæpe in scriptoribus latin. et præsertim in poetis. Juvenal. VII, 71: « Surda nihil generet grave buccina. » Stat. Silv. I, 4, v. 19: « ... mihi surda sine

illo plectra. » Ovid. de Pont. II, 6, v. 32: « Non erit officii gratia surda tui. »

577. *Threiciæ nurus.* Gruterus « aliquid moustri latere in illo Threiciæ » suspicatur, interrogans quid sibi velint hic Threiciæ nurus. Locus Gronovium pariter offendit, qui aut Threiciæ manus vel fides, aut Threicii modi vel nomi malle se fatetur. Bothe pronuntiat non mutanda quidem verba, sed interpunctionem tantum hoc modo emendandam: *Descent Eurydicen Threiciæ nurus? Descent et lacrimis difficiles dei;* id est, si mulieres, seu nymphæ Threiciæ descent Eurydicen in terris, descent eam et inferorum dei; si dolor tantæ et tam inopinæ cladis tenera movit feminarum corda, movit etiam dura Platonis, Furiarum, et eorum qui indicant defunctos. Badenius, in specimine tragediar., contenderat hic agi de nurius Ægypti, id est, Dannidibus, ratus Threiciæ nurus proverbialiter usurpari posse pro *sæva et immanis nurus*. Idem vero in editione sua (1821), Threiciæ nurus nominari affirmat, tanquam populares et familiares defunctorum; sic novam nuptam, e partu extinctam, ab umbris innuptarum

Et qui fronte uimis crimina tetrica
 Quærunt, ac veteres excutiunt reos,
 Flentes Eurydicen iudici sedent.
 Tandem mortis, ait, « Vincimur », arbiter :
 « Evade ad superos, lege tamen data :
 « Tu post terga tui perge viri comes ;
 « Tu non autem tuam respice conjugem,
 « Quam quum clara deos obtulerit dies,
 « Spartanique aderit janua Tænari. »

580

585

Cnidiarum deploratam fingi Antipatro II. Anthol. græc. p. 35 : « Ἡ ποῦ αἱ χθονίαι, Ἀστυνίαι, etc. » — Recte nobis videntur Both. et Baden. Gronovii conjecturas respuisse, et longius accessitas et ad sensum loci explicandum non ita necessarias. Innuit Seneca eam fuisse vim Orphici carminis, ut *difficiles lacrymis dei*, non secus ac virgines et molles puellæ, fletus profuderint. Nec ad hanc arripiendam interpretationem nova, ut Botheo placuit, interpunctione opus est. Rem enodat et abunde explicat iteratum *descent*, præsertim subiecta posteriori conjunctione *et*. Nurus autem Threiciæ utrū in superis, ut Both., an in inferis, ut Baden. opinatus est, designari Noster voluerit, dijudicare non tanti esse arbitramur; quamvis paulo simplicior et obvia magis Badeni sententia videatur.

579. *Et qui*. Æacus, Minos et Rhadamantus. Vid. Horat. II, od. 13, v. 22. Ovid. Metam. XIII, 25. Stat. Theb. VIII, 27 et 101. Cic. Tuscul. I, 41. Virg. Æn. VI, 566. Claudian. in Rufin. II, 477.

580. *Quærunt*. Vox forensis. Vid. Cic. pro Rosc. Amer. 41; pro Mil. 22. Liv. XXXIII, 36. Sueton. in

Tiber. 58, etc. — *Veteres*. In eadem sententiam dictum ac infra, v. 727 : « Verane est fama, inferis tam sera reddi jura....? » — *Excutiunt reos*. Id est, reorum vitam inspicunt, explorant, scrutantur. Cic. pro Rosc. Amer. 34 : *Nihil est, Glaucia, quod metuas : non executio te ; si quid forte ferri habuisti, non scrutor*. Plin. VI, epist. 31 : *Cæsar, excussis probationibus, centurionem exauctoravit*.

582. *Tandem*, etc. Ovid. Metam. X, 46 : « Nec regia conjux Sustinet oranti, nec qui regit ima negare, Eurydicenque vocant.... Ilanc simul et legem Rhodopeius accipit Orpheus, Ne flectat retro sua lumina, donec Avernas Exierit valles, etc. » Imitatus est Senecam Sever. Boetius, de consolat. philos. III, 12 : « Tandem vincimur, arbiter Umbrarum miserans ait; Donatus comitem viro Emptam carminæ conjugem. »

586. *Deos*. Id est, cælum, lucem. Vid. sup. not. ad vers. 276.

587. *Spartani*. . . *janua Tænari*. Fuit Tænarus promontorium Laconiae silvis umulosum, ubi patebat vastum quoddam et profundum antrum, sedum uliginis et exhalat-

Oditi verus amor, nec patitur moras.
 Munus, dum properat cernere, perdidit.
 Quæ vinci potuit regia carmine,
 Hæc vinci poterit regia viribus.

525

tionibus fetidum. His igitur fancibus ad inferos descendi poetæ finxerant. Ovid. Metam. X, 13, de Orpheo : « Ad Styga Tænaria est ausus descendere porta. » Vid. Virg. Georg. IV, 467; Lucan. VI, 648; Stat. Theb. II, 32. Confer et notam nostram ad vers. 664.

589. *Munus, dum properat*, etc. Virg. Georg. IV, 490 : « Restitit, Eurydicenque suam jam luce sub ipsa, Immemor heu ! victusque animi respexit : ibi omnis Effusus labor... » Ovid. Metam. X, 56 : «...avidusque videndi, Flexit amans

oculos, et protinus illa relapsa est. »

590. *Quæ vinci potuit*, etc. Virg. Æn. IV, 119 : « Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus, Threicia fretus cithara..., etc. » — His optime concluditur chorus, et sententiarum series, a versu 558 ad finem chori perducta; quarum hæc summa est : « Utinam, Hercules, evincas feræ Stygia jura ! Cur autem id fieri posse desperemus ? jam Plutonem superavisti. Quin etiam, Orpheus cantu vicit inferos. Quod effecit ille carminibus, nonne queas et viribus efficere ? »

ACTUS TERTIUS.

HERCULES.

O lucis alme rector, et cæli decus,
 Qui alterna curru spatia flammifero ambiens,
 Illustre lætis exseris terris caput,
 Da, Phœbe, veniam, si quid illicitum tui
 595 Videre vultus : jussus in lucem extuli
 Arcana mundi. Tuque cælestum arbiter
 Parensque, visus fulmine opposito tege;
 Et tu secundo maria qui sceptro regis,
 Imas pete undas. Quisquis ex alto aspicit
 600 Terrena, facie pollui metuens nova,
 Aciem reflectat, oraque in cælum erigat,
 Portenta fugiens : hoc nefas cernant duo,

593. *Alterna . . . spatia.* Id est, spatia alternis vicibus lustrata ; quod de utroque hemisphærio intelligunt interpretes, licet Herculeis temporibus nondum terræ formam astrorumque vicissitudines homines suspicarentur, existimarentque solem, dum nox tot regionibus incumberet, non alteri orbis parti lucem præbere, sed apud Tethyn et in fluctibus Oceani occultari et quiescere.

595. *Illicitum.* Cerberum videlicet, quem æterna Tartari nocte fata incluserant et terris ostendi vetuerant.

596. *Jussus.* Nunquam abstra-

xissem Cerberum ab inferis, nisi a Junone et ab Eurystheo jussus fuisset et coactus : non igitur in me, sed in jubentes recidat facinoris invidia.

599. *Et tu secundo.* Neptune, qui secundam mundi provinciam obtines : primam enim Jupiter, tertiam Pluto sortiti erant. Vid. not. ad vers. 609.

603. *Portenta.* Sic dicebantur, ut plurimum, insolita et prodigiosa quæ aliquid portendere crederentur. Cic. de nat. deor. II, 3 : *Prædictiones vero et prævisiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quæ sunt, ostendi,*

Qui advexit, et quæ jussit. In pœnas meas,
Atque in labores non satis terræ patent.
Junonis odiò vidi inaccessa omnibus,
Ignota Phœbo, quæque deterior polus
Obscura diro spatia concessit Jovi;
Et si placerent tertiæ sortis loca,
Regnare potui. Noctis æternæ chaos,

6-5

610

monstrari, portendi, prædici P. ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. Sæpius tamen portentum pro omni monstro et re qualibet prodigiali usurpatur. Horat. II, epist. I, v. 10. « Diram qui contudit hydram, Notaque fatali portenta labore subegit. »

604. *Qui advexit et quæ jussit.* Ego, jam Cerberum intuen- di haud insolens, quippe quem vicerim, et Juno, justam odii sui et perviciæ pœnam terrore videndi habitura. Sup. v. 61, Juno : « Me quoque invasit tremor, Et lerna monstri colla devicti intrens, Tlæmæ imperasse. »

605. *Non satis terræ patent.* Sup. v. 46 : « Nec satis terræ patent : Effregit ecce limen inferni Jovis. » Commode ad hunc locum sequentia Senecæ Gronovius collegit : de tranquill. animi, 9 : *sine illa* (parcimonia), *nec ullæ opes sufficient*, nec ullæ non satis patent. Epist. 23 : *Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, et quod plus pateat introitus.* De brevité. vit. 1 : *Ætus nostra bene disponenti multum patet.* Ad Marc. 24 : *Scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti.*

607. *Ignota Phæbo.* Euripides, Herc. fur. 607 : « . . . ἀνέγνω δὲ ἀνέγνω μυχῶν. » *Deterior polus.* Id est, antarcticus polus. Duo singu-

tur poli in cælo, arcticus seu borealis, et antarcticus seu anstrinus : quorum prior nobis obliquam spheram habitantibus semper conspicuus et sublimis est ; alter depressus et absconditus, quem ideo inferis tantum aspicere veteres tradiderunt. Virg. Georg. I, 242 : « Hic vertex nobis semper sublimis ; at illum Sub pedibus Styx atra videt Manesque profundi. » Unde et in Nostro, *obscura spatia quæ deterior polus concessit diro Jovi*, hoc est, obscura inferorum regna, ad antarcticum polum sita, quæ Pluto sortitus est.

608. *Diro. . . Jovi.* Plutoni. Vid. not. ad vers. 47.

609. *Tertiæ sortis loca.* Inferos, ut sup. v. 599 de Neptuno, *secundo maria qui sceptro regis.* Apollod. I, 2 : Ἀστὶ δὲ διαδιπροῦνται περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ λαγχάνει Ζεὺς μὲν τὴν ἐν οὐρανῷ δυναστείαν, Ποσειδῶν δὲ τὴν ἐν θαλάσσῃ, Πλούτων δὲ τὴν ἐν ᾗδῃ. Ovid. Fast. IV, 584, de Proserpina : « Nupta Jovis fratri tertia regna tenet. » Vid. et locum in seq. not. citatum Ovid. Fast. IV, 597.

610. *Noctis æternæ chaos.* Vulgo accipitur chaos pro hac informi et confusa cæli et terræ materia, qualem initio fuisse tradiderunt, prorsquam summus rerum arbiter cuncta in singulas species formas-

Et nocte quiddam gravius, et tristes deos,
 Et fata vici : morte contempta redii.
 Quid restat aliud? vidi, et ostendi inferos.
 Da, si quid ultra est; tam diu pateris inanus.
 Cessare nostras, Juno? quæ vinci jubes?

615

que digesserit. Sic Ovid. *Metam.* I, 5 : « Ante mare et tellus et, quod tegit omnia, cælum, Unus erat toto naturæ vultus in orbe, Quem dixeret chaos, rudis indigestaque mæles. » Et Noster in *Thyest.* 829 : « ... ne fatali cuncta ruina quasata labent, iterumque deos hominesque premat Deforme chaos. » Sæpe tamen in script. et poet. lat. significat gurgitem in profundum et immensum patentem; chaos enim originem ducit a χάος, hio : unde pro inferis nonnunquam ponitur. Virg. *Æn.* IV, 510 : « Tercenum tonat ær deos, Erebumque, chaosque. » Id. VI, 265 : « Et chaos, et Phlegethon, loca nocte silentia late. » Ovid. *Fast.* IV, 597 : « Jupiter hanc (Cererem) lenit, factumque excusat amore : Nec gener est nobis ille (Pluto) pudendus, ait. Non ego nobilior. Posita est mihi regia cælo : Possidet alter aquas; alter inane chaos. » Noster in *Med.* 9 : « ... noctis æternæ chaos, aversa superis regna, Manesque impios... » et vers. 741 : « ... chaos cæcum atque opacam Ditis umbrosi domum. »

611. *Nocte quiddam gravius.* Non enim tenebris tantum horrendi sunt inferi, sed et tristibus deis, qui vident quemquam ad superas auras redire, et ferrea fatorum lege cunctos intra stygias paludes coercentium : at Hercules, cum nocte æterna, deos et fata et mortem

ipsam vicit, nocte æterna graviora.

613. *Ostendi inferos.* Putat Farnabius, Cerberum significari in lucem tractum : intelligam potius patefactam defunctorum sedem et sacra diræ Mortis in aperto juveniæ, ut sup. v. 56.

614. *Da. Præbe, suggere.* Virg. *Bucol.* I, 19 : « Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis. » Cic. *Academ. quest.* I, 3 : *Sed da mihi nunc, satine probas?*

615. *Quæ vinci jubes?* Non sibi hoc loco temperare potest Gallicæ interpretis, *Coupi*, quin exclamet, admiratione elatus et exultans : *Cette pensée est superbe. S'il avait dit simplement : « Que voulez-vous que je vainque encore ? » l'idée eût été commune. On conviendrait que ce monologue est de la plus grande beauté, et qu'Hercule y parle avec la grandeur qui convient à un tel héros.* Adeo non tantis laudibus suffragamur, ut omnia in his redeuntis Herculis vocibus affectata et inale turgida judicemus; magniloquentiæ et venditionis esse, nec veræ magnitudinis, si Alcides, ad Phæbum conversus, grandi statim oratione ab illo veniam petat, quod Cerberum ad lucem abstraxerit; Jovemque, et Neptunum, et deos omnes aciem jubeat reflectere, id portenti non aspecturos; mox autem, quæ ipse fecerit manu, tanta jactatione, solus et nullo audiente, enarret, ut se inferorum regno po-

Sed templa quare miles infestus tenet,
Limenque sacrum terror armorum obsidet?

MEGARA, AMPHITRYON, HERCULES,
THESEUS.

AMPH. Utrumne visus vota decipiunt meos,
An ille domitor orbis, et Grajum decus,
Tristi silentem nubilo liquit domum?
Estne ille natus? membra lætitia stupent.
O nate! certa et sera Thebarum salus!
Teneone in auras editum, an vana fruor

620

tiri sceptroque Plutonis potuisse gloriatur, etc. Quanto decentior in Euripide Herculis reditus, salutantis domum, tam jucundam aspectu post superata æternæ noctis pericula, et vix pauca locuti, quum, acclamaute ad conspectum conjugis Megara, runnt ad genitorem liberi et ejus lateribus adherent, paternisque pendent vestibus, non tuti minus quam ad Jovis servatoris aram! Vid. Euripid. Herc. fur. vers. 520 et seqq.

616. *Templa*. Vid. v. 356 et 506.

617. *Obsidet*. Occupat. Virgil. Æneid. III, 420: « Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis Obsidet. » Sallust. Catil. 27: *Opportuna loca armatis hominibus obsidere.* »

618. *Visus vota decipiant*. Non hæc diligenter et recte interpretatus est *Levée*: *En croirai-je mes yeux, ou mes vœux seraient-ils déçus? Ce vainqueur du monde, l'honneur de la Grèce, est-il échappé enfin du séjour des ombres silencieuses?* etc. Sic in-

tellige: « Utrum Herculis videndi cupido me et oculos meos adeo fallit, ut eum adesse credam, ut eum videre mihi videar, an reipsa ille coram adstat, ab inferis redux? » Miscuit et perturbavit incuriosus interpres quæ voculis *utrum* et *an* plane distinguuntur.

620. *Tristi silentem nubilo*. Hoc quoque de inferis Noster in Hippol. 221: « Adiit Silentem nocte perpetua domum. »

621. *Estne ille natus?* Euripid. Herc. fur. 514: *μεν. « Εἰ, ὃ πρόσθεν, λίσσεται τὰμὰ φίλων; ἢ τί ρῶ; — ἀμφρ. « Οὐκ εἶδα, θύγατερ ἀρπασία δὲ καὶ ἐχαι. — μεν. Ὁ δ' ἴσθιν, ἐν γῆ; νέθην εἰσπαύομαι. Εἰ μὴ γ' ἐναιρον ἐν ῥαῖσι τι λίσσομαι. Τί φημί; ποί' ἐναιρα κηραίνουσ' ἑρῶ; Οὐκ ἴσθ' ἔδ' ἄλλος ἀνεί σοῦ παιδὸς, γέρον.*

622. *Sera*. Quia Creon et filii ejus interfecti sunt a Lyco.

623. *Solemne verbum*. Terent. Heaut. act. II, scen. 4, v. 27: « Teneone te, Antiphila, maxime animo exoptata meo? » Plaut. Rud. act. I, scen. 4, v. 25:

Deceptus umbra? tune es? agnosco toros,
Humerosque, et alto nobilem trunco manum.

625

HERC. Unde iste, genitor, squalor, et lugubribus
Amicta conjux? unde tam fædo obsiti

• Ut vix mihi credo ego hoc, te tenere! • Adde Nostr. Phœniss. 501. Hoc sumptum a Græcis videtur. Vid. Euripid. Iphig. in Taur. 828; Elect. 579. Sophocl. Elect. 1229.

624. *Agnosco toros.* Sophocl. Trachin. 1096: • ὦ χέρις, χέρις, etc. • Quæ sic vertit Cic. Tuscul. II, 8: • O ante victrices manus! O pectora! O terga! O lacertorum tori! • Ovid. Metam. XV, 229: • Fletque Milon senior, quum spectat inanes Illos, qui fuerant solidorum mole tororum Herculeis similes, etc. •

625. *Alto. .... trunco.* Clava scilicet, quæ propria Herculis fuit. Propert. IV, 10, v. 39: • Quis facta Herculeæ non audit fortia clavæ? • Inde dictus ille *claviger*. Ovid. Metam. XV, 22 et 284; Fast. IV, 68; in Ibid. 253. Proverbialiter *Clavam Herculi extorquere*, pro re quæ fieri nequit, invenitur in Macrobo. Saturn. V, 3.

626. *Unde iste, etc.* Euripid. Herc. fur. 525: • Τί χρεῖμα; τίχεν ὄρτο πρὸ θυμάτων Στελμίσσι νεκρῶν κῆρας ἡσυχαιμένα, etc. • — *Squalor.* Dicebantur nonnunquam *squalidi*, quorum præferebatûr dolor inculto corporis habitu. Scilicet rei et supplicis et qui se viduos aut orbatos aut quolibet luctu affectos testari volebant, lavationum et munditiæ curam omnem omittebant, pulveris et sordium illuviem excipientes. — *Lugubribus.*

At is vestibus. — Contendant nonnulli non atris et nigris vestibus, sed candidis, veteres luctum significare solitos, auctore Plutarcho, qui quæstion. Roman. 26, • cur femina togis albis pro lugubribus utantur •, interrogat et expendit. Sed constat Plutarchum de propria et singulari ætatis suæ consuetudine locutum, et de Romanis tantummodo. Adeo antiquus est et rerum naturæ consentaneus mos ille nigros vestitus dolentibus attribuendi, ut jam in Homero memoratur. Iliad. XXIV, 93: ὦς ἄρα φωνήσασα, κἀδύμν' ὅς δ' ἴα διὰ δάκρυον Κυάνιον· τοῦ δ' ὅστι μιλάνταρον ἔπλετο τόθος. • Servius ad Æn. lib. II, ab Ægyptiis hunc derivari ait: *Morem lugendi quidam dicunt Ægyptios invenisse. Eos enim primos Liberum, quem Osirim appellant, a fratre Typhone per insidias interemptum, atra veste luisse, etc.* Idem ille semper apud Græcos servatus est, necnon apud Romanos, dum stetit respublica: unde Ovid. Metam. VI, 288: • Stabant cum vestibus atris Ante toros fratrum demisso crine sorores. • Et Metam. VIII, 447: • .... Quæ, plangore dato, mœstis ululatibus urbem implet, et auratis mutavit vestibus atras. • Unde et additum merentibus mororeque habitu significantibus solemne vocabulum *atrati*. Obtinentibus vero summam potestate imperatoribus, mulieres romanæ de hac consuetudine deflexisse videntur et albas

Pædore nati? quæ domum clades gravat?

AMPH. Socer est peremptus : regna possedit Lycus ;

Natos, parentem, conjugem leto petit.

630

HERC. Ingrata tellus! nemo ad Herculeæ domus

Auxilia venit? vidit hoc tantum nefas

Defensus orbis? Cur diem questu tero?

Mactetur hostis. THES. Hanc ferat virtus notam,

Fiatque summus hostis Alcideæ Lycus?

635

Ad hauriendum sanguinem inimicum feror.

HERC. Theseu, resiste, ne qua vis subita ingruat :

identidem vestes, insignia doloris, prætulisse. Herodian. IV, 3. ....

Αὐτὰς ἰεσθῆτας λευκάς ἀμφιέννυμαι, σχῆμα παύχουσι λοκυμένων. Vid. et *Noris*, Cœnotaph. Pisau. p. 357.

Kirchman. de funer. roman. II, 17. Lips. Excurs. ad Tacit. Annal.

II. Plutarch. in quæstion. roman. loco supra citato. Illis tamen non-

nulli contradixere, et albas vestes lugentium omnium mulierum non

propriis, vel regnantibus Impera-

toribus, fuisse affirmaverunt, his

Julii Pauli, celeberrimi Alex. Se-

veri Imper. tempore jurisconsulti,

vocibus freti, (Recept. sentent. lib. I, tit. 21, § 3) : *Qui luget,*

abstinere debet a conviviis, ornamentis,

purpura et alba veste. Sed potuit di-

cere tantum de viris. Duo igitur

collignantur ex illa auctoritatibus et

exemplorum universitate ; 1° Græcos

et Romanos luctum atris vesti-

bus declarare solitos ; 2° Romanas

tantum mulieres, et regnantibus

tantum Imperatoribus, candorem

vestium in significationem luctus

et doloris diversisse. Cf. Winckel-

mann. Hist. art. apud antiq. IV, 5.

629. *Socer est peremptus*, etc.

Promptus ad admirationem Galli-

cus interpres, de quo sup. notavi-

mus ad vers. 615, hanc dicendi

brevitatem, omnia, quæ scire Her-

culeum oportet, subita et pressa ora-

tionem complectentem, jure lauda-

visset; eo magis, quod Euripidem

hoc loco Seneca non secutus sit,

melius forsitan, aliter tamen, sum-

mam scenæ disponentem.

631. *Ingrata tellus.* Sic Enripid.

Herc. fur. 558. et seqq. • Οὐτο

δ' ἀπέντις ἰσπανίζεμεν φίλων ; etc. •

634. *Hanc ferat*, etc. Verba in-

terrogantis cum indignatione an-

passurus sit Hercules gloriam suam

hac nota inquinari, scilicet dimi-

natione cum Lyco, tantulo hoste.

Herc. OEt. 816 : • Hercules peri-

mit Lichan. Facta iniquentur :

fiat hic summus labor. • Vid. Cart.

IX, 6. Virg. Æn. X, 829, et XI,

857. Ovid. Metam. IX, 5 ; XII,

80, et XIII, 16, etc.

635. *Summus.* Indignus est Lycus

quem suprema et cæteris facino-

ribus fastigium impositura victoria

Hercules prosternat. Herc. OEt.

474 : • Amorque summus fiet Al-

cideæ labor. • Vid. superiorem not.

ad vers. 634.

637. *Theseu, resiste.* Theseu,

Me bella poscunt. Differ amplexus, parens,
 Conjuxque, differ : nuntiet Diti Lycus
 Me jam redisse. THEs. Flebilem ex oculis fuga, 640
 Regina, vultum : tuque nato sospite
 Lacrymas cadentes reprime : si novi Herculem,
 Lycus Creonti debitas pœnas dabit :
 Lentum est, dabit, dat : hoc quoque est lentum, dedit.
 AMPH. Votum secundet, qui potest, nostrum deus, 645
 Rebusque lapsis adsit. O magni comes
 Magnanime nati, pande virtutum ordinem;
 Quam longa mœstos ducat ad Manes via;
 Ut vincla tulerit dura Tartarcus canis.

serva latus parentis mei uxorisque
 et filiorum, eos defensurus, si
 quid periculi, me absente, ingruat.
Resiste proprie pro *sta*, *consiste*,
 adhibetur. Terent. Andr. act. II,
 scen. 3, v. 7 : « DAV. Abeo. —
 PAMPH. Dave, ades; resiste. »

640. *Flebilem ex oculis*, etc. O
 regina, fuga hunc mostum vultum
 e conspectu nostro. Lucret. III,
 48 : « ....longeque fugati Con-
 spectu ex hominum... » Cf. etiam
 Thyest. 625; Agamem. 301; Herc.
 OEt. 1977.

642. *Lacrymas cadentes reprime*.
 Eurip. Herc. fur. 624 : « ....θάρα
 ἵστα, καὶ νύκτα ὄσων μύκτι
 ἔλυντι. » Quæ sequuntur in En-
 ripide, apud Nostrum desideran-
 tur, et quidem quam vehementia!
 quam exprimendis affectibus ani-
 misque commovendis idonea! —
Si novi Herculem. Consuetissima
 scriptoribus latin. dicendi formula.
 Cic. pro Roscio Amer. 20 : *sed si*
ego hos bene novi, etc.

644. *Lentum est, dabit*. Senec.
 epist. 78 : *Inter hæc tamen aliquis*

non genuit : parum est ; non rogavit :
parum est ; non respondit : parum, est ;
risit, et quidem ex animo. Hoc lo-
 cutionis genus, si apposite adhi-
 beatur, quantum valeat manifes-
 tum est. Sed in Nostri tragœdia,
 si reputes quales Theseum affectus
 deceant, miraberis eum ad talia
 descendere. Tragicum Senecæ ver-
 sum vir magnæ diligentiae et sani
 iudicii, Brumoy (*théâtre des Grecs*),
 comicæ vatiæ Gallici sententiæ as-
 similavit, (*Molière*, in comœd.
 cui titulus *l'Avare*, act. IV, scen.
 7) : *Je meurs, je suis mort, je suis*
enterré.

645. *Votum secundet... deus*. Vo-
 lunt interpretes hæc dici de Her-
 cule; quasi ad quodlibet numen
 non referri queant!

647. *Pande virtutum ordinem*.
 Narra ex ordine, quidquid Her-
 cules sua virtute gessit. *Pande*.
 Consuetum et solemne poetarum
 verbum. Vid. Lucret. V, 55. Virg.
 Æn. VI, 723. Ovid. Metam. IV,
 679. Stat. Silv. I, 4, v. 92, et
 III, 2, v. 40, etc.

THES. Memorare cogis acta, securæ quoque
 Horrenda menti : vix adhuc certa est fides
 Vitalis auræ : torpet acies luminum,
 Hebetesque visus vix diem insuetum ferunt.
 ΛΜΡΗ. Pervincc, Theseu, quidquid alto in peotore
 Remanet pavoris; neve te fructu optimo
 Frauda laborum : quæ fuit durum pati,
 Meminisse dulce est : farc casus horridos.
 THES. Fas omne mundi, teque dominantem precor
 Regno capaci, teque, quam tota irrita
 Quæsitivæ Ætna mater, ut jura abdita

650. *Memorare cogis.* Virg. *Æt.* II, 3 : « Infandum, regina, jubes renovare dolorem. » Et v. 12 : « ... animus meminisse horret luctuque refugit. » — *Securæ quoque.* Tantus est inferorum terror, ut, postquam periculum effugi, nondum metus recesserit.

656. *Quæ fuit,* etc. Senec. epist. 79 : *Deinde quod acerbum fuit, retulisse jucundum est.* Conf. quoque Virg. *Æn.* I, 203. Cic. V, epist. 12 ; de fin. bon. et mal. II, 32.

658. *Fas omne mundi.* Omnes mundi vel cæli (vid. not. ad vers 18) dei, omnia supera numina. *Fas a fando*, i. e. quod dictum est a diis : hinc pro numinibus ipsis aliquando accipitur. Auson. *Eidyll.* XII, de deis, v. 1 : « ... prima deum fas, Quæ Themis est Graiis. » Liv. I, 32 : *Audi Jupiter, audisc fines, audiat fas.* Hanc invocationem Seneca sumpsit ex Virg. *Æn.* VI, 264 : « Di, quibus imperium est animarum, umbræque silentes, Et Chaos et Phlegethon, loca nocte silentia late, Sit mihi fas audita loqui. sit numine vestro Pandere

res alta terra et caligine mersas. » Hoc Nostri proprium est, quod, non inferorum modo, sed et cæli deos invocaverit, *fas omne mundi.* Teque, Pluton.

659. *Regna capaci.* Sil. XIII, 529 : « ... descendant cuncta, capique Campus iners quantum interit restatque futurum. » — *Teque.* Proserpina. — *Irrita.* Vox ista sapissime eum persona jungitur. Virg. *Æn.* V, 441 : « Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat Arte locum, et variis adsultibus irritus urget. » Seneca de benef. VI, 11 : *Domum non minus lassus quam irritus rediit.* His adde Tacit. *Annal.* XV, 25.

660. *Quæsitivæ Ætna.* Non Ætnam tantam, sed universum terrarum orbem peragrassæ dicitur Ceres in quærenda Proserpina. Cic. in *Verr.* IV, 48 : *Quam* (Proserpinam) *quam investigare et conquirere Ceres vellet, dicitur inflammasse tædas iis ignibus qui ex Ætnæ vertice erumpunt ; quas sibi quam ipsa præferret, orbem omnium peragrassæ terrarum.* Interrogat Both. cur Ætnam tan-

Et operta terris liceat impune eloqui.
 Spartana tellus nobile attollit jugum,
 Densis ubi æquor Tænarus silvis premit :
 Hic ora solvit Ditis invisi domus,

tum nominet Seneca, et illi • je-
 juna videtur unius montis, etiam
 vastissimi, mentio, in tanto itinere,
 quantum hoc fuisse Cereris perbi-
 betur. • Sed peregrinandi longin-
 quitatem commemorare quid hoc
 loco attinuerit non video, quum
 Proserpinam et Ceresem designari
 satis sit, nec melius hoc effici queat,
 quam mentione regionis illis pluri-
 fariam, ut jam notavi ad vers. 549,
 sacræ et dicatæ. Cic. loco nuper ci-
 tato : *Vetus est hæc opinio... Siciliam*
totam esse Cereri et Liberæ consecra-
tam. Hoc quum cæteræ gentes sic arbi-
trantur, tum ipsis Siculis tum persuas-
um est, ut animis eorum insitum atque
innatum esse videatur : nam et natus
esse has in his locis deus, et fruges
in ea terra primùm repertas arbitran-
tur, et raptam esse Liberam, quam
eandem Proserpinam vocant. Adde
 quod null. locum diligentius scruta-
 ri sollicita mater debuerit, quam
 montem cui tuendam servandam-
 que filiam commiserat. Claudian.
 de rapt. Proserp. I, 151 : • In
 medio scopulis se porrigit Ætna
 perustis... Hic ubi servandum
 mater fidissima pignus Abdidit...
 Et III, 83. : • ... sævis Proserpina
 vineta catenis, Non qualem Siculis
 olim mandaverat arvis, Nec qualem
 roseis nuper convallibus Ætnæ Su-
 spexere deæ. • Vid. et III, 186.
 661. *Operta terris.* Vix errori
 locus esse videtur, præsertim si
 meminimus Virgilii, qui *res alta*
terra et culigine mersas (vid. not.

ad vers. 658), non incerta et am-
 bigua significatione, scripsit. Atta-
 men *Coupé*, mira errandi industria,
 sic interpretatur, *les secrets ténébreux*
que la terre ne doit pas connaître.

662. *Nobile... jugum.* Tænarus
 promontorium, de quo vid. sup.
 v. 587. Descripsit abunde Stat.
 Theb. II, 32. — Inter illos qui de
 inferis dixere, confer. præsertim
 Homer. Odyss. X, 508, et XI, 13
 et sqq. Plat. in Gorg. et Phædon.
 Plut. in dæmon. Socrat. 39. Lu-
 cian. in Necyomant. Virg. VI, 264.
 Heyn. not. et excurs. ad Æneid.
 lib. VI. Ovid. Metam. IV, 432, et
 X, 13. Sil. XIII, 524. Stat. Theb.
 III, 107, et IV, 519. Claudian.
 in Rufin. I, 27, et de rapt. Proserp.
 passim. Noster quoque *Fénélon*,
 in eximio, qui Telemachus inscri-
 bitur, libro, Æthnicorum inferos
 descripsit, multa ab antiquis ita
 mutuatus, ut nova et propria exi-
 stimes; nonnullis cæterum additis,
 quæ melior suasit philosophia et
 intelligentior rerum tum divinarum
 tum humanarum cognitio.

663. *Æquor.* Hinc Myrtouna,
 illinc Ionium mare.—*Silvis premit.*
 Silvarum mole fluctibus incumbit
 et imminet.

664. *Ora solvit.* Aperitur, aditus
 patet.—Tradit Seneca per Tænari
 fauces descensum ad inferos fuisse,
 secutus Apollod. Biblioth. II, 5,
 Strab. VIII, p. 363, et Ovid.
 Met. X, 13: idem refert Pompon.
 Mel. II, 3. Contra Homer. Odyss.

Hiatque rupes alta, et immenso specu
 Igens vorago faucibus vastis patet,
 Latumque pandit omnibus populis iter.
 Non cæca tenebris incipit primo via :
 Tenuis relictæ lucis a tergo nitor,
 Fulgorque dubius solis afflicti cadit,
 Et ludit aciem : nocte sic mista solet
 Præbere lumen primus aut serus dies.
 Hinc ampla vacuis spatia laxantur locis,
 In quæ omne mersum pereat humanum genus.

X, 508, et XI, 13, in Cimmeriorum regione, ad occidentales Oceanum terminos; Xenophon de expeditione Cyri, VI, in Acherusia, apud Heracleam Ponti; Virg. *Æn.* VI, 237, in Campania et Averno lacu; Pausan. Attic., in terra Thesprotide, Epiri parte; Plutarch. *Socr.* 39, in Arcadia, ad Stygem fluvium, patere inferos prodidere. Diversæ illæ de inferorum aditu opiniones in eo concordant, quod hæc tantum loca ad inferos introitum præbuisse dicta fuerint, quæ opaco tenebrarum horrore et invio speluncarum recessu et pestilenti exhalationum fetore, nescio quam mortis imaginem hominum animis injicerent.

670. *Fulgorque dubius.* Cf. Hipp. 41. *Oedip.* 1, et *Troad.* 1142. — *Afflicti.* Prope deficientis. Justin. IV, 5 : *Res, quamvis afflictæ, non tamen perditæ.*

671. *Ludit aciem.* Non enim plane et perspicue singula dignoscuntur. — *Nocte sic mista.* Sic oriente aut labente die, miscentur umbræ luminis. Lucian. *ver. hist.* II : *Οὐ μὲν εὐδὶ νύξ παρ' αὐτοῖς γίγνεται, εὐδ' ἢ μὲρ πᾶν λαμπρὰ· ἀλλὰ καθάπερ τὸ*

λαμπρὸς ἔδω πρὸς τὸ, μηδὲ πῶς ἀνατείλαντος ἡλίου, τοιοῦτον φῶς ἐπέχει τὴν γῆν. Ovid. *Amor.* I, 5 : « Quælia sublucent fugiente crepuscula Phæbo, Aut nbi nox abiit, nec tamen orta dies. » Similiter et ingeniosus ille noster fabularum artifex, *La Fontaine*, X, 15 :

*À l'heure de l'aube, soit lorsque la lumière
 Précipite ses traits dans l'humide séjour,
 Soit lorsque le soleil rentre dans sa carrière,
 Et que n'étant plus nuit, il n'est pas encore
 jour, etc.*

672. *Primus aut serus dies.* Nascentis aut occidens dies. Vid. Virg. *Æn.* VI, 255. Val. Flacc. V, 332, et VII, 400. Ovid. *de art. amand.* I, 65, etc. etc.

673. *Vacuis spatia.* Ad hunc locum Delrio : « Stoicis intra mundum nullum, extra eundem infinitum vacuum. Aristoteles omnino nullum esse vacuum contendit, lib. IV, *physic.* lib. I, *de ortu*, lib. II, *de cælo*. Sed contra Aristotelem Cleomedes, finitum mundum in spatio seu vacuo infinito consistere, nititur probare. » Et alibi : « Sequitur Seneca eorum philosophorum sententiam, qui existimabant ἐν τῷ τοῦ κόσμου εὐδῶν εἶναι

Nec ire labor est; ipsa deducit via :
 Ut sæpe puppes æstus invitas rapit,
 Sic pronus aer urget atque avidum chaos,
 Gradumque retro flectere haud unquam sinuat
 Umbrae tenaces. Intus immensi sinus
 Placido quieta labitur Lethe vado,
 Demitque curas : neve remeandi amplius
 Pateat facultas, flexibus multis gravem
 Involvit annem. Qualis incerta vagus

675

680

κενὸν, ἐκτὸς δὲ ἀπαισίου, quæ fuit opinio Stoicorum. •

675. *Nec ire labor est.* Virg. *Æn.* VI, 126 : • Facilis descensus Averni; Noctes atque dies patet atri janua Ditis. •

677. *Pronus aer.* Occultus quidam ventus, ut ait Lipsius, aut potius, ut mihi videtur, quædam cæli temperies et arcana vis ætheris, quæ mortales in interiora inferorum rapit loca : hunc sensum innuunt sequentia *avidum chaos*, quibus eadem sententia iteratur. De *prono aere* pro *aere qui pronos citosque rapiat* quidquam addere non operæ pretium est, quum hæc locutio obvia sit in latin. scriptor.

678. *Gradumque*, etc. Virg. *Æn.* VI, 128 : • Sed revocare gradum superasque evadere ad auras, Hoc opus, hic labor est. •

679. *Umbrae tenaces.* Manes, quidquid corripuerunt, tenaciter servant. — *Immensi sinus.* Intelligit Forcell. in lexic. fluvium Lethen esse immensæ altitudinis, *senza fondo*: malim interpretari cum Gronovio vadum late sese immensis ambagibus sinuantem et circumagentem.

680. *Lethe* Fluvius inferorum,

quem fabulantur filium esse Phlegthontis.

681. *Demitque curas.* Dicebantur enim, qui ad manes descenderant, præteritarum rerum cum aquis Lethes oblivionem haurire : unde nomen fluvio ex λίσθη, *oblivio*. Virg. *Æneid.* VI, 714 : • Lethæi ad fluminis undam Securos latices et longa oblivia potant. • Ovid. de Pont. II, 4, v. 23 : • Non ego, securæ hiberem si pocula Lethes, etc. • Vid. et de Pont. IV, 1, v. 17; Trist. IV, 1, v. 47. Luc. V, 221, etc.

682. *Gravem.* Tardum et languidum.

683. *Involvit annem.* Quem annem? Styga, inquit Farnab., seceruens, ut videtur, et dividens duos fluvios, hinc Styga, quæ involvitur, illinc Lethen, quæ involvit. Secus locum interpretor, quum hic de una tantum Lethe memorari putem, quæ *annem*, id est aquas suas multis flexibus involvit, et circum inferorum sedem iterum atque iterum implicat. *Annis* enim sæpe profunda. Virg. Georg. IV, 233 : • ... et Oceani spretos pede reppulit amnes. • *Æn.* VI, 659 : • Plurimus Eridani per silvam volvitur annis, etc. • Si quis miretur hoc loco ad

Mæander unda ludit, et cedit sibi,
 Instatque, dubius, litus an fontem petat.
 Palus inertis fœda Coeyti jacet.
 Hic vultur, illic luctifer bubo gemit,

605

Lethen referri quod vulgo de Styge perhibetur, scilicet istius fluctu multoties inferos cingi, repetet, ut Stygem, sic Lethen, sæpissime in poetis pro quolibet inferno flumine usurpari, et eorum nomina confundi. Lucan. V, 221 : « Immisit Stygiam Pæan in viscera Lethen. » Tibull. III, 3, v. 10, et 5, v. 24, *Lethæ ratis*, pro cymha quam plerumque per Stygias undas agere dicitur, Orci portitor, Charon. Et nota præsertim sequentem Nostri locum, v. 776 : « ... gravior ratis Utrunque Lethen latere titubanti bibit », quum tamen supra, vers. 711 et sqq. 762 et sqq. aperte significaverit ratem illam Charontis per Acherontem aut Stygem ferri. Denique, ne credatur Senecam hæc, *gravem amnem*, de Styge intelligenda voluisse, id argumenti sit, quod v. 712 de illa quasi indicta mentionem faciat.

684. *Mæander*. Fluvius Asiæ in Phrygia magna, flexibus innumeris et multiplici cursu varietate notissimus. Vid. Plin. V, 29. Unde *more Mæandri* Colum. VIII, pro *flextuore*; et Cic. in Pison. 22, *Mæandros pro vafra et obliqua consilia*. Ovid. Heroid. IX, 55 : « Mæandros, toties qui terris errat in iisdem, Qui lassas in se sæpe retorquet aquas. » Id. Metam. VIII, 162 : « Non secus ac liquidus Phrygia Mæandrus in arvis Ludit, et umbiguo lapsu refluitque fluitque, Occurrensque sibi venturas aspicit

undas, Et nunc ad fontes, nunc in mare versus apertum, Incertas exeret aquas. » Quem locum præsertim ante oculos habuit Seneca, expressum et postea a Torquato Tasso in Hierosol. liberata, XVI, 8.

685. *Litus*. Litus maris; ea est enim prior et genuina huiusce vocis significatio. Cels. Dig. lib. ult. tit. penult. leg. 96 : *Litus est, quousque maximus fluctus a mari pervenit; idque M. Tullium aiunt, quum arbiter esset, primum constituisse*.

686. *Coeyti*. Fuit Coeytus cœnosum quoddam Thesprotiæ atagium in Epiro, quod Acheronti inflebat. Hunc infernis fluminibus poetæ adnumeraverunt, et alii finxerunt scelestorum fletibus; unde illi nomen a *κωκυσίν*, *lugere*.

687. *Luctifer bubo gemit*. Virgil. Æn. IV, 462 : « Solaque culminibus ferali carmine bubo Sæpe queri et longas in fletum ducere voces. » Ad quem locum vid. Serv. Adde Ovid. Metam. V, 550, et XV, 791; Stat. Theb. III, 511, etc. etc. — Hunc locum et quæ sequuntur videtur noster respexisse *Fénelon*, Telemach. lib. XVIII, proprio et vere suo colore, ut solet, veteris poetæ sententiis addito : *Tout autour, il ne croissait ni herbes ni fleurs; on n'y sentait jamais les doux zéphirs, ni les grâces naissantes du printemps, ni les riches dons de l'automne; la terre aride y languissait; on y voyait seulement quelques arbustes dépouillés et quelques cyprès funestes. Au loin*

Omenque triste resonat infaustæ strigis :
 Horrent opaca fronde nigrantes comæ,
 Taxo imminente, quam tenet segnis Sopor,
 Fainesque mœsla tabido rictu jaceens,
 Pudorque serus conscios vultus tegit;
 Metus, Pavorque, Funus, et frendens Dolor,
 Aterque Luctus sequitur, et Morbus treimens,
 Et cineta ferro Bella : in extremo abdita

690

605

même, tout à l'entour, Cérès refusait aux laboureurs ses moissons dorées. Boreus semblait en vain y promettre ses doux fruits; les grappes de raisin se desséchaient au lieu de mûrir. Les Naiades, tristes, ne faisaient point couler une onde pure; leurs flots étaient toujours amers et troubleés. Les oiseaux ne chantaient jamais dans cette terre hérissée de ronces et d'épines, et n'y trouvaient aucun bocage pour se retirer: ils allaient chanter leurs amours sous un ciel plus doux. Là, ou n'entendait que le croassement des corbeaux et la voix lugubre des hiboux, etc., etc.

688. *Strigis.* Quæ fuerit illa avis parum constat; nocturnam tantum et feralem fuisse accepimus. Sic eam adumbrat Ovid. *Fast.* VI, 123: « Grande caput, stantes oculi, rostra apta rapinis; Canities peninis, unguitibus hamus inest. Nocte volant pnerosque petunt nutricis egentes, Et vitiant cunis corpora raspta suis. Carpere dicuntur luctentia viscera rostris, Et plenum potu sanguine guttur habent. Est illis strigibus nomen; sed nominis hujus Causa quod horrenda stridere nocte solent. »

689. *Horrent, etc.* Frequens silvis locus est, quas omnes sublimior

taxus supereminet. Taxus unibra, succo et baccis mortifera habebatur, et ideo inter ferales tristesque arbores numeratur, et inferis propria attribuitur. Vid. Lucan. III, 419, et VI, 645. Ovid. *Metam.* IV, 432. Claudian. de rapt. Proserp. III, 386. Virgilius, *Æn.* VI, 282, nou taxum, sed ulmum in inferis Stygiæ silvæ imminere fingit: « In medio ramos annosaque brachia pandit Ulmus opaca, ingens; quam sedem somnia vulgo Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent. » Virgilium et Senecam videtur imitatione expressisse Sil. XIII, 595: « Dextra vasta comas, nemorosaque brachia fundit Taxus, Coeysi rigua frondosior unda. Hic diræ volucres, pastusque cadavere vultur, Et multus bubo ac sparsis strix sanguine peninis, » etc. etc.

690. *Quam tenet segnis, etc.* Cf. Virg. *Æn.* VI, 273. « Vestibulum ante ipsum, etc. » Sil. XIII, 581: « Luctus edax, Maciesque malis comes addita Morbis », etc. etc.

692. *Conscios vultus tegit.* Scilicet ne male admissa rubore prodantur.

694. *Aterque Luctus.* Atris velamentis indutus. Vid. not. ad v. 626.

695. *In extremo.* Quum senectus homini pestis venire novissima so-

Iners Senectus adjuvat baculo gradum.

AMPH. Estne aliqua tellus Cereris aut Bacchi ferax?

THES. Non prata viridi læta facie germinant

Nec adulta leni fluctuat Zephyro seges;

Non ulla ramos silva pomiferos habet :

Sterilis profundi vastitas squalet soli,

Et fœda tellus torpet æterno situ;

Rerumque mœstus finis et mundi ultima :

Immotus aer hæret, et pigro sedet

Nox atra mundo : cuncta mœrore horrida,

Ipsaque morte pejor est Mortis locus.

leat, ingeniose post omnia mala io iuferis prospici fingitur.

696. *Adjuvat baculo.* Ovid. Met. VI, 26 : « Pallas animum simulat, falsosque in tempora canos Addit, et infirmos baculo quoque sustinet artus. »

697. *Estne aliqua tellus.* Indigna tragica majestate interpellatio, et quæ Amphitryonem sensusque ejus, quales in hoc rerum articulo esse debeant, minime deceat.

698. *Prata.* Gramina.

699. *Fluctuant.* Fluctuum speciem et agitationem ad segetem transtulerunt poetæ vera et eleganti imagine. Virgil. Georg. III, 198 : « Tum segetes altæ campi- que natantes Lenibus horrescunt flabris. »

702. *Situ.* Metonymice, pro il- luvie et putredine, qua obducunt res diu neglectæ et iocertes. Seneca, de benef. III, 2 : *Quæ in usu sunt, et manus quotidie tactum- que patiuntur, nunquam periculum si- tus advenit.* Recte præsertim de terris incultis dictum Ovidio, Trist. III, 10, v. 70 : « Cessat iners rigido

terra relicta situ. » Addantur Virg. Georg. I, 72. Colum. II, 18.

704. *Immotus aer, etc.* Lucan. VI, 648 : « Non Tænareis sic faucibus aer Sedit iners, mœstum mundi confusæ lateolis Ac nostri.... »

706. *Ipsaque morte, etc.* Sic Ba- denius ad hunc locum : « Pejus, inquit Theseus, est mortuum esse, quam mori, contra ac sentit Epi- charmus apud Cic. Tusc. quæst. I, 8 : *Emori nolo : sed me esse mortuum nihil æstumo.* Est qui neutram in partem moveatur. Idem comicus incerto dramate : « Ἀποθανὼν ἢ τὰ βί- ναντα οὐ μὴ διαφέρει. » Amphitryon vero tale est, quale illud Justini, XII, 9. *Curatio vulneris gravior ipso vulnere fuit.* » Locum non Ba- denio intellectum ex ipsa ejus ex- plicatione constat : videtur enim nobis Theseus, non pejorem esse mortuorum quam morientium con- ditionem adagio morali et in uni- versum dicto præcuntare ; sed tan- tum, ut terrorem inferorum au- geat et de mortuorum sede magna tremendaque loquatur, Dis do- mum tot monstrorum aspectu et

AMPH. Quid, ille opaca qui regit sceptro loca,
Qua sedc positus temperat populos leves?

THES. Est in recessu Tartari obscuro locus,
Quem gravibus umbris spissa caligo alligat.

A fonte discors manat hinc uno latex :

Alter, quieto similis (hunc jurant dei),

710

fœda vastitate loci et tenebrarum horrore peiorem ipsa morte affirmare. Rectius quam Baden. Galiei interpretes, sed incerto tamen sensu nec satis ad latina verba composito. *Coupé : C'est la demeure horrible de l'uccablement ; c'est l'habitation de la mort, pire que la mort elle-même. Nec aliter Levée : Tout y respire la tristesse la plus profonde : c'est, en un mot, la demeure de la mort pire que la mort elle-même. Propius sensui fuerit, verbum verbo sic reddi : . . . Partout un deuil effrayant, et le séjour de la mort est plus offieux que la mort même.*

707. Ille. Pluton.

708. *Populos leves. Umbras et corporis expertes animas. Ovid. Metam. X, 14 : « Perque leves populos simulacraque functa sepulcris. . . »*

710. *Alligot. Quem cingunt et coercent spissæ et graves umbræ. Virg. Georg. IV, 479 : « . . . tarda- que palus inamabilis unda Alligat. »*

711. *A fonte discors, etc. Quamvis ex uno eodemque fonte oriantur, diversi tamen fluunt. Discors pro diversus, quidam poescos licentia humanos sensus affectusque ad quælibet vel inanimata transferebant. Discordes igitur vocat Seneca fluvios, ut qui non forte, sed quodam odio, statim orti alter ab altero discedant ; quod quidem dissi-*

mitudine fluendi mox confirmari videtur, quum hic quietus lahatnr, ille magno rapiatur impetu. Hæc de communi Stygis et Acherontis origine fabula Nostri forsân propria est ; sed memento poetas infernorum cuncta, ut suum quemque ingenium ferebat, disposuisse.

712. *Quieto similis. Pro quietas, frequenti apud Romanos formula. Hoc autem inter omnes convenit, ut Styx languida et torpens dicatur. — Plura fuerunt in terris hujus nominis flumina ; fons in Ægypto antiquissime memoratus, a quo nomen ad cætera flumina transiisse videtur ; Styx alia in Arabia ; tertia in Arcadia ; quarta denique in Italia prope Lucrinum et Avernum ; omnes cœnosis et insalubribus undis fumosæ : Arcadica quidem mortifera fuisse nariatur. Vid. Senecæ quæst. natur. III, 25. — Hunc jurant dei. Conf. Homer. Odyss. V, 185. Virg. Æn. VI, 324. Ovid. Metam. III, 290. Lucan. VI, 749. Stat. Theb. VIII, 31. Sil. XIII, 569. Add. Nostri Thyest. 667. Tributus hic honor Stygi, sit Deh, vel quia tres ejus natæ Victoria, Vis et Robur Jovi contra Titanas bellanti auxilium tulerunt, vel quod ipsa deorum conjurationem illi patefecerit. Quisquis e Superis fidem prejerasset, per totum annum mutus et exanimatus jacebat ; deinde*

Tacente sacram devehens fluvio Styga :
 At hic tumultu rapitur ingenti ferox,
 Et saxa fluctu volvit, Acheron, invius 715
 Renavigari. Cingitur duplici vado
 Adversa Ditis regia, atque ingens domus
 Umbrante luco tegitur : hic vasto specu
 Pendent tyranni limina : hoc unbris iter ;
 Hæc porta regni : campus hanc circa jacet, 720
 In quo superbo digerit vultu sedens
 Animas recentes. Dira majestas deo,

societate deorum per novennium prolihebatur.

713. *Tacente*. Torpent enim undæ. — *Sacram*. Quia hæc jurant dei.

714. *At hic tumultu*. Virg. *Æn.* VI, 296 : « Turbidus hic cœno vasta- que voragine gurgis Æstuat, atque omnem Coccyto eructat arenam. » Add. Sil. XIII, 571 ; Stat. Theb. IV, 521. Acheron, in fabulis, est filius Solis et Terræ, in fluvium mutatus, et deturhatus ad inferos, quia Gigantibus contra deos præhantibus aquam subministraverat. Inter multos in terris hujus nominis fluvios, quidam fuit in Thesprotia, qui ex Acherusia palude ortus, et undarum amaritie infamis, per spatium non mediocre terram subterlabebatur, unde nasci potuit Acherontis ad inferos deturbati fabula. De Acheronte et palude Acherusia, Stobæum, p. 129, et Scholiastem Apollonii, II, 353, 731 et 748, consuli jubet Delrio.

715. *Et saxa fluctu*, etc. Virg. *Æneid.* VI, 551, de Phlegethonte, « Torquetque sonantia saxa. » — *Invius renavigari*. Irremeabilis, ut in Virg. *Æn.* VI, 425, de Styge :

« .... ripam irremeabilis undæ. » De Acheronte Theocrit. XII, 19 :

« Ἀγγίστατος ἐπὶ τῆς ἀνίξεδον εἰς Ἀχέρυντα. »

716. *Duplici vado*. Id est, Styge et Acheronte.

717. *Adversa .... regia*. Frons regim. — *Ditis*. Cicero, de natura deorum, II, 26 : *Terrena autem vis amnis atque natura Diti patri dedicata est ; qui Dives, ut apud Græcos, Πλούτων, quia et recidunt omnia in terras et ariantur e terris.*

719. *Pendent*. Quia pendere videntur cavæ et exesæ rupes, per quas aditur Platonis regia. Lucret. VI, 194 : « Speluncasque velut saxis pendentibus structas. » Ovid. *Heroid.* XV, 141 : « .... Antra scabro pendentia tofo. »

721. *In quo superbo digerit*. Vid. Sil. XIII, 601 ; Stat. Theb. IV, 523, et VIII, 22.

722. *Dira majestas deo*. De eodem, Claudian. de rapto Proserp. I, 79 : « Ipse rudi saltus solio, nigraque verendus Majestate sedet : squalent immanis fædo Sceptra situ ; sublime caput mœstissima nubes Asperat, et dira riget inclementia formæ. » Claudianum Se-

Frons torva, fratrum quæ tamen speciem gerat
 Gentisque tantæ : vultus est illi Jovis,
 Sed fulminantis. Magna pars regni trucid 725
 Est ipse dominus, cujus aspectus tinet,
 Quidquid timetur. AMPH. Veraue est fama, inferis
 Tam sera reddi jura, et oblitos sui
 Sceleris nocentes debitas pœnas dare?
 Quis iste veri rector atque æqui arbiter? 730
 THES. Non unus alta sede quæsitoe sedens

necæ hoc loco inferiorem contendit Delfio, cui libenter accedimus, propter hanc splendidam depingendi Plutonis brevitatem, *vultus illi Jovis, sed fulminantis.*

725. *Magna pars*, etc. Inter tam multa terribilia eminet terribilior Pluton; quem cætera inferorum monstra, ipsa metuenda, metuunt.

727. *Quidquid timetur.* Furie scilicet et quascumque pestes Noster v. 693 et seqq. enumeravit.

728. *Tam sera reddi jura.* Erravere qui ea sic interpretati sunt, tanquam in inferis sero redderentur jura, et multum temporis in Ditis regno versarentur nocentes priusquam coram iudicibus sisterentur. Inter hos, *Coupé: Est-il vrai qu'on est tant d'années à juger les morts, et que les criminels ne se souviennent plus de leurs crimes quand on les punit?* Pariter *Levée: Est-il vrai qu'on diffère si long-tems aux enfers de juger les morts, et que les criminels, lorsqu'on les punit, ont perdu le souvenir de leurs crimes?* De dilata apud manes scelestorum pœna, nulla in mythologis mentio; necque, quamobrem veteres iudiciorum infernorum fabulæ hoc addidissent, perspicio. Aliud a Seneca significatum

arbitror; scilicet rogare tantum Amphitryonem, an jura reddantur in inferis, sera quidem, quum per longum vitæ tempus impunitate quadam frui nocentes poterint; quæ quidem percontatio eo magis Amphitryonem decet, quod Lyci triumphare sævitatem et opprimi honos non sine admiratione et ira viderit; unde scire peroptat, an saltem in inferis sua maucast scelestos pœna, postquam in terris iudicia hominum eludere. Quo sæpius Noster in aliena discurrere solet, eo magis attendendum, ne illi, quæ peccavere interpp., impitemus. — *Oblitos.* Quia in terris inulti, nunquam sibi solvendam sceleris pœnam fore arbitrantur.

731. *Non unus.* Æacum, Minœum et Rhadamanthum memorat Seneca, ut omnes poetæ. Sed ei proprium est, quod tribus quæstitoris manus tribuit. Vid. Virg. *Æn.* VI, 432, ubi inducitur quæsitoe Minos, in ipso inferorum aditu; et *Æn.* VI, 566, ubi Rhadamanthus in Tartaro fingitur sententias iudicum, triumvirorum capitalium more, exsequi. Conf. et Heyn. ad hunc lib. excurs. XI, in quo de hac ipsa re copiose disseritur. Clau-

Judicia trepidis sera sortitur reis.
 Aditur illo Gnosius Minos foro;
 Rhadamanthus illo; Thetidis hoc audit socer.

diau, in Rufin. II, 476 : « Quæsitores in alto conspicuus solio pertentat erimina Minos, Et justis dirimit sententias : quos nolle fateri Viderit, ad rigidi transmittit verbera fratris. » Nam juxta Rhadamanthum agit. — *Alta sede.* — Tribunali, sit Delrio, non subsellio. Tribunal altius et fixum : minorum judicum subsellia inferiora, et loco movebantur : subselliis judices delegati utebantur... Tribunal erat maxime ejus, qui inter cæteros primus et quasi præses. — Vid. Cic. Brut. 84 ; i. 1. Vatini. 14. Sueton. in August. 56. Mart. XI, 99, etc. etc.

732. *Judicia... sortitur.* Notaverat Delr. hæc a ritu romano desumæ : ad quod Gronov. « Observant translatum a romano ritu. Vere, sed quo? In gravibus enim et dubiis causis tabellas literis, C. condemnationis, A. absolutionis, N. L. ampliationis inscriptas, in cistam vel urnam conjecitas sortitione dedisse reis vel salutem vel capitis periculum. Sed tam dubiæ et graves causas possunt esse privatorum, quam publicorum judicium. Debebant ergo dicere, in publicis judiciis seu questionibus hoc esse factum. Deinde supervenit eis bis annotant illum ritum, qui nihil ad rem pertinet. Aliud est *sententiam ferre*, aliud *judices sortiri*. Nemo unquam veterum sententiæ lationem, etsi in urnam tabellæ conjicerentur, *sortitionem* dixit. *Judicia sortiri* est judices legere, id enim fiebat per sortem,

judices sorte ducere, quod erat quæsitores, conjecitis omnium judicum nominibus in urnam, eundem numerum educere, qui lege, qua judicium exercebatur, definitus erat ; inde *rejectio*, et postea *subsortitio*. Hoc proprie : hic porro per synecdochen partis *judicia sortiri* pro exercere judicia ponitur. Quemadmodum *postulare*, *deferre nomen*, *subscribere*, *jurare calumniam*, quæ singulæ partes sunt accusationis, pro legitima accusatione, seu omni accusandi ordine et opere satis frequenter accipiuntur. « Hoc, *judicia sortiri*, de sortitione causarum, quo ordine habendæ sunt, accipere malim, ut Serv. Pompon. Sabini. et alii ad Virgil. *Æn.* VI, 431 : quod quidem propius ad hunc Nostri versum accedat, Agam. 24, « Quæsitores una Gnosius verentur reos. » Confer. Heyn. excurs. XI, ad lib. *Æneid.* VI, et notam nostram ad Agam. 24. — *Sera.* Eodem sensu dictum, quo sup. v. 728, *sera jura*.

733. *Gnosius*, sive Cretensis, a Gnosso urbe : Minos enim rex Cretæ fuit, adeo justitia apud veteres insignis, ut eum fabulati sint apud inferos judicem constitutum eum Rhadamantho et Æaco. — *Foro.* Propert. IV, 12, v. 22 : « Eumenidum intento turba severa foro. »

734. *Illo... hoc.* Dubitari potest utrum Noster uno ac eodem loco, an diversos diversis sedibus infernos judices collocaverit ; et via

Quod quisque fecit, patitur : auctorem scelus
 Repetit, suoque premitur exemplo nocens.
 Vidi cruentos carcere includi duces,
 Et impotentis terga plebeia manu

735

quidem tanti est disquirere. De inferorum iudicum fabula nullæ tam receptæ opiniones fuisse videntur, ut in ea omnia pro compertis poetæ retinere coacti fuerint. Virg. quidem, omissa Æaco, Minoem quasitorem statuit in ipso inferorum aditu, *Æneid.* VI, 432; Tartarum autem Rhadamantho sedem assignat, ibid. 566. Contra Claudian. (in Rufia. II, 480), Rhadamanthum iuxta Minoem inducit. Stat. (*Theb.* VIII, 27) hos fingit uno præsidere loco. Propert. (IV, 12, v. 19), de Æaco, tanquam de præcipuo iudice, loquitur, et mox de fratribus ejus, *Assideant fratres*. Si quis ad rerum contextum modo attenderit, facile crediderit et Senecam tres una sede iudices constituisse, nullo verborum illo et hoc facto discrimine; sin autem ad vularum illo et hoc vulgarem usum respexerit, duo designari loca arbitrabitur. Rem in medio relinqueamus, nullo prope fructu dirimendum. — *Thetidis socer. Æacus, pater Pelei, cui nupsit Thetis.* — *Hoc audit.* In hoc foro auditor scelerum et iudex assidet. Seneca, de benef. III, 22 : *Atqui de injuriis domino in servos qui audit, positus est.*

735. *Quod quisque, etc.* Similiter Seneca, epist. 39 : *Quæ fecere patientur.* Vid. Claudian. in Eutrop. I, 157 et seqq.

736. *Repetit.* Redit in auctorem scelus, ipsa malefactorum suorum imitatione oppressum. Sallust. frag.

orat. Philippi contra Lepidum : .... *Denique prava incepta consultoribus noxa esse.* Thyest. 311 : « Sæpe in magistrum scelera redierunt sna. » *Œdip.* 706 : « Metus in auctorem redit. »

737. *Cruentos. Sævos, ad pœnas exigendas promptos injiciendaque vincula :* sic enim interpretandum est, ut præcedentia confirmetur, nempe suo premi exemplo nocentes. — Confer quæ *Fénelon* ad Nostri imitationem scripsit, lib. XVIII : *Au lieu que, sur la terre, ils se jouaient de la vie des hommes et prétendaient que tout était fait pour les servir, dans le Tartare, ils sont livrés à tous les caprices de certains esclaves, qui leur font sentir à leur tour une cruelle servitude : ils servent avec douleur, et il ne leur reste aucune espérance de pouvoir jamais adoucir leur captivité ; ils sont sous les coups de ces esclaves, devenus leurs tyrans impitoyables, comme une enclume est sous les coups des marteaux des Cyclopes, quand Fuleain les presse de travailler dans les fournaies ardentes du mont Etna.*

738. *Terga.* Alludit Seneca ad verberum morem : fustibus in milites, flagellis in servos sæviebatur. In cives autem et Quirites propriæ virgæ adhibebantur; quod pœnæ genus, olim abrogatum, sub Imperatoribus revixit, civesque non jam virgis tantum, sed flagellis palumbatis fustigabantur. — *Plebeia.* Vox a Romanorum institutis ac-

Seindi tyranni. Quisquis est placide potens,
 Dominusque vitæ servat innocuas manus,
 Et ineruentum mitis imperium regit,
 Animæque parcit, longa permensus diu
 Felicis ævi spatia, vel cælum petit,
 Vel læta felix nemoris Elysii loca,

710

cersita et in orationem Thesei male translata.

739. *Placide potens*. Cujus potestas innoxia et lenis est, ut facile ex seqq. colligitur. Eodem sensu Sallust. Catilin. 39: *Cæteros judicii terrere, quo plebem in magistratu placidius tractarent.*

740. *Dominusque vitæ*, etc. Qui, quum vitas hominum in manu habeat, innocuas tamen servet manus et nihil per impotentiam delinquat. *Vitæ* absolute dictum, ut et inferius *animæ*, non satis per se planum et dilucidum est, duplicemque intellectum haberet, nisi rerum et sententiarum serie commodius definiatur.

741. *Imperium regit*. Dixit Virg. *Æn.* I, 340, *imperium regere*, sed alio sensu, pro *regere populos*. Apud Nostrum *imperium* pro *potestate* imperantis usurpatur; quam quidem locutionem insolentem minusquam apte et feliciter sententiæ accomodatam judicamus, quum hic *imperium regere* dicatur, qui potestatem ipsam, rem natura effrenatam, sapienter moderetur, ita ut regat ille hoc ipsum quod cæteros regit, et imperio suo quasi imperet. Confer Cicero, de finibus bonorum et malorum, III, 22. Senecæ. epist. 113, circa fin.

742. *Animæque*. Vitæ hominum. Vid. sup. not. ad v. 740. —

Longa permensus, etc. Postquam multos annos feliciter traduxit in terris, aut inter divos et heroas in cælo recipitur, aut Elysios saltus petit. Aliter Schroed. *cælum petit* interpretatur: « Malim, inquit, intelligere de circulo lacteo, quem justorum sedem post mortem statuunt Platonici. Vid. Cicero. somn. Scip. 3. Opponitur enim hoc loco cælum Elysio nemori, tanquam natura designatus beatis locus, non opinione consecrantium. » Longius accessita nec probabilis explanatio.

744. *Nemoris Elysii*. Locus subterraneus ubi innocentium umbræ convenire atque perpetua felicitate frui dicebantur. Homer. *Odys.* IV, 563. Tibull. I, eleg. 3, v. 57. Sil. XIII, 550; et in primis Virg. *Æneid.* VI, 638 et seqq. Vid. et nost. *Fénelon*, *Telemach.* lib. XIX. In hac justorum sede nemora, rivos, gramina Græci et Romani posuerant, quia ardentem, ut plurimum, solem experti, umbrasque valles et gelidos silvarum recessus pro deliciis habebant. Sic Virg. *Georg.* II, 484: « Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes; Flumina anem silvasque inglorius. O ubi campi, Sperchiusque, et virginibus bacchata Lacænis Taygeta! O qui me gelidis in vallibus Hæmi sistat, et ingenti ramorum protegat umbra! »

Judex futurus. Sanguine humano abstine,
Quicumque regnas : scelera taxantur modo
Majore vestra. ΑΜΡΗ. Certus inclusos tenet
Locus nocentes? utque fert fama, impios

745

745. *Judex futurus.* Optime ad hunc loc. Gronovius : « Hæc distinctio (scilicet interpunctio qua *judex futurus* a sententia *sanguine humano abstine* dividitur et præcedenti alligatur) est a Grutero, volente dici, reges omnes qui comi animo populos regunt, fieri a morte judices inferorum : non enim tantum tres facere judices Platonem, sed et Triptoleum καὶ Ἐλευθερίου τῶν ἡμετέριον δίκαιοι γίνοντο, idemque Herculi promittere eorum in OFæo, v. 1558. Addo Lucianum, qui Rhadamanthi consilium facit et alios multos, et Atheniensem Aristidem, lib. II veræ histoir. Συκδρευσεν δὲ ἅλλοι τε πολλοὶ καὶ Ἀριστοίδης ὁ δίκαιος ὁ Ἀθηναῖος. Non illepide. Primo enim meminisse debemus in Elysio fingi quemque imaginem pristini muneris, quo vivus fangebatur, referre : ut mirum non sit illos judicare, qui religiosi iudices in superis fuissent. Ovid. Metam. IV, 444 : « Parsque forum celebrant : pars imi tecta tyranni ; Pars aliquas artes antiquæ imitamina vitæ Exercent : aliam partem sua pœna coercent. » Dein convnit hæc fictio pulchre illis, quæ modo notavimus de sortitione judicum apud inferos. (Vid. quæ in not. nostr. ad v. 732, ex Gronovio excerpta, attulimus.) Nam auctor Minoi, Ææco, Rhadamantho, non tam judicum aptat personam, quam quæsitorem vel prætorum, qui cum suo quisque consilio selectorum judicum causas

cognoscant. Hæc ergo decurias vult conscribi ex umbris piorum et magistratuum. »

746. *Scelera taxantur*, etc. Scelera vestra, reges, gravius quam cæterorum hominum castigantur. Quidni? quum imperantes, si delinquant, in publica commoda, et multo majore quam cæteri detrimento, peccare solcant; unde recte Sallust. in *maxima fortuna minimum licentiam esse* asseruavit, in Catilin. 51. Similiter Fénelon, lib. XIX : *Télémaque étoit effrayé de voir combien les rois étoient plus rigoureusement tourmentés que les autres coupables.* Crebra in Seneca philos. hæc vox *taxare* : vid. de clement. II, 7; consolat. ad Marc. 19; epist. 24; de benef. IV, 36.

748. *Utque fert fama.* Licet quæ respondet Thesens famæ videantur fidem addere, hæc omnia de inferis, a poeta in ornamentum fabulæ memorata, a philosopho pro veris accepta ne credideris. Epist. 24 : *Non sum tam ineptus, ut Epicuream cantilenam hoc loco persequar, et dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota vobis, nec Sisyphi trudi in adversum, nec ullius viscera et renusci quotidie et carpi.* Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat et tenebras et larvarum habitum nudis ossibus coherentiam. Et Cons. ad Marc. 19 : *Cogita nullis defunctam malis affici; illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabulam esse; nullas imminere mortuis tenebras, etc.*

Supplicia vinclis sæva perpetuis domant?

THES. Rapitur volucri tortus Ixion rota.

750

Cervice saxum grande Sisypchia sedet.

In amne medio faucibus siccis senex

Sectatur undas; alluit mentum latex;

Fidemque quum jam sæpe decepto dedit,

750. Describuntur famosissima apud inferos supplicia, Ixionis, Sisypchi, Tantali, Tityi, Danaïdum, et quorum sæpius fit in poetis mentio: de istis, vid. Horner, Odyss. XI, 575 et seqq. Apollodor. I, 4. Virg. Georg. IV, 484; Æn. VI, 595, 601, 617. Horat. II, od. 14; III, 4 et 11; sat. I, v. 68. Ovid. Metam. IV, 456 et seqq.; X, 41 et seqq.; Amor. III, 7, v. 51; de Pont. I, 2, v. 41; in Ibid. 175. Propert. II, 1, v. 66. Tibull. I, 3, v. 73. Sil. XIII, 609. Mart. V, 81, et X, 6. Stat. Theb. IV, 536, et VIII, 50. Cic. Tusc. I, 5. Claudian. de rapto Proserp. II, 335, etc. etc. — *Ixion*. Ixion socrum suum Deioneium per insidias sustulerat; quumque scelus illud inexpiabile videretur, neque quisquam eum hospitio excipere vellet, ad Jovem Ixion confugit, et ab eo in convivium deorum adhibitus, ausus est Junonem ad adulterium sollicitare. Quapropter in Tartarum fulmine deturbatus, rotæ serpentibus implicatæ alligatus est, ut in æternum volveretur. Vid. Hygin. fab. 62.

751. *Cervice saxum*, etc. Fingitur Sisypbus ad summum montem immane saxum trudere, quod semper in præceps propria gravitate revolvitur, perpetui laboris materies. Multiplex hujus supplicii

causa traditur: nam dicebatur Sisypbus, 1° viatores spoliassse et lapidum mole spoliatos oppressisse; 2° catenis Mortem ipsam in regia Plutonis constrinxisse; 3° Asopen admonuisse de sua rapta a Jove filia; 4° quum impetravisset a Plutone, ut in terras reverteretur, certo se tempore rediturum pollicitus, fidem fefellisse, et, retrahente tantum Mercurio, ad Ditem remcassse. — At si trudere molem saxi et volvere cogitur Sisypbus, quid est cur scripserit Seneca *saxum cervicē ejus sedere*, et Herc. OEd. 942: «Sisypchia cervix cecidit, et nostros lapis impellat humeros»? Respondet Apollod. I, 9, *eum manibus et capite saxum impellere*: Σίσυρος ἐν ᾧ τοῦ πατρὸς ταῖς χερσὶ καὶ τῇ κεφαλῇ κυλίων, καὶ τοῦτον ὑπερβάλλων θάλων, etc. Vid. Nostr. Hipp. 1230. Med. 747, et not. ad vers. 748.

752. *In amne*, etc. Varia traduntur a Tantalo impie admissa: notissimum scelus, quod Pelopem filium suum diis convivantibus apposuerit, in eorum naminis experientiam. Poetæ eum in inferis collocavere sitientem semper et esurientem, circumfluentes undas et pendentes desuper fructus nequicquam appetentem. Vid. Thyest. vers. 144 et seqq.

754. *Fidemque*, etc. Et quum unda jam spem sitienti dedit hac ip-

Perit unda in ore, poma destituunt fauorem.

755

Præbet volueri Tityos æternas dapes:

Urnasque frustra Danaides plenas gerunt.

Errant furentes impiæ Cadmeides;

Terretque mensas auida Phineas avis.

AMPH. Nunc ede nati nobilem pugnari mei.

756

Patruī volentis munus, an spoliū refert?

THES. Ferale tardis imminet saxum vadis,

Stupente ubi unda, segne torpescit fretum:

Hunc servat annem cultu et aspectu horridus,

sum jamjam fructuum, fugit ex ore.

756. *Præbet volueri*, etc. Fuit Tityus gigas portentosæ proceritatis: quum Latonæ vim inferre tentavisset, eum Apollo et Diana sagittis confixerunt. Ad Tartarum detrusus est, ubi jecur ejus et viscera abinsatiato vulture renescentia quotidie, quotidie carpuntur. Thyest. 9; Hipp. 1233; Herc. Oët. 1070.

757. *Urnasque*, etc. Ad id damnatæ perhibebantur Danaides (vid. not. ad vers. 498), ut aquam urnis haurientes, dolium perforatum implerent: unde *frustra plenæ* dicuntur urnæ. Med. 748.

758. *Errant furentes*. Ino, Agave, Autonoe, filiae Cadmi, atque ideo Cadmeides appellatæ, Pentheum laceraverant: finguntur in inferis eodem furore agitari, quo fuerant in scelus impulsæ. Apollod. III, 5. Theocrit. Idyll. XXVI, 20. Ovid. Metam. III, 710, etc. etc.

759. *Avida . . . avis*. Harpyæ, filiae Neptuni. De his Virgil. Æn. III, 214. In Phineum senem immixtæ fuerant, nec eum vesci patiebantur, apposita mensæ rapientes aut contactu fœdantes: pœnam ejus apud inferos continuari fingit Se-

neca. Causa fuit supplicii et additæ cæcitatæ, quod Phineus futura pernoscere voluerit, vel quod suadente Idæa suos ex priorē uxore excecaverit filios. Vid. Apollod. I, 9, et Hygin. fab. 19.

761. *Patruī volentis*, etc. Cerberumne a Plutone accepit Hercules, an per vim abstraxit? Eurip. Herc. fur. 611: Herc. Καὶ ὄρεα γ' εἰς ἑὸς τὸν τρικέφαλον ἔγαγον. AMPH. Μάχη κρατήσας, ἣ θιάς δωρήμασιν; Herc. Μάχη.

762. *Tardis . . . vadis*. Stygi. Vid. sup. v. 712. — *Saxum*. De saxo hic agi putem, in quo antrum fuit Cerberi. Contra Gallici interpretes: *Au-dessus des eaux immobiles du Styx, . . . s'élève un rocher fatal. Là demeure un vieillard*, etc. Sed quo pacto hunc sensum ex latinis verbis eruant non video, nisi mutata omnium editionum et MSS. lectione, hinc pro hunc substituant. Adde quod magis ad rem pertineat, rogante Amphitryone ut referatur Hercules cum Cerbero pugna, si de sede Cerberi statim loquatur Theus. Cujus sedis facta mentione, poeta Charontem et omnia memorat, ut illa adeatur, prætereunda.

Pavidosque Manes squalidus gestat senex;
 Impexa pendet barba; deformem sinum
 Nodus coercet; concavæ lucent genæ:
 Regit ipse conto portitor longo ratem.
 Hic onere vacuum litori puppi applicans
 Repetebat umbras: poscit Alcides viam,

765. *Senex.* Charon. Totus hic locus ex Virg. expressus, *Æn.* VI, 298: « Portitor has horrendus aquas et flumina servat Terribili squalore Charon, cui plurima mento Canities inculta jacet: stant lumina flamma: Sordidus ex humeris nodo dependet amictus. Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat, etc. » — Hujus fabulæ, ut plerarumque aliarum, variæ origines traduntur. Plures credunt *Charon* a vocabulo *Ægyptiaco* ductum, quod idem ac *portitor* significaret: scilicet apud *Helio*polim, inter urbem et locum ubi humabantur corpora, paludem esse *Acherusiam*; corpora, antequam transvelerentur, in ripa sisti, et facto de mortui vita judicio (unde forsitan inferorum judicium fabula), a naviculatore, pacto pretio accipi, aut repudiari et sepultura carere: hæc ad Græcos ab *Orpheo* delata et illorum *Mythologiæ* addita.

767. *Lucent genæ.* Dissensere de hoc loco interpretes, quum alii de malis, alii de palpebris et per extensionem de oculis accipiendum contendant. *Delrio* et *Commelinus* utramque interpretationem probabilem judicant; potuisse *Senecam* ad Virg. respicere, qui *Æn.* VI, 300, dixit *Charontis lumina stare flamma*; posse et senis genas eo macie redigi, ut *pellucidae* videantur;

sic *Plantam Aulular.* act. III, sc. 5, de agno macilento: « Ossa atque pellis totus est, ita cura macet. Quin exta iuspicerem in sole etiam vivo licet: ita is pellucet quasi laterna punica. » Quo exemplo motus *Raphelengius* posteriorem hunc sensum, repudiato altero, probaverat. Deinde *Gronovius* legendum *pallent* cum *Nic. Heinsio* censuit, quia color adambatione *Charontis* hactenus omissus est. Recte *Baden.* in specimine (1798) et editione (1821), ad vulgat. recurrit, exemplis contra *Nic. Heins.* approbans *genæ* pro *oculi sæpe* apud Poetas usurpatum. *Ovidius*, *Heroid.* XX, 205: « Ut te conspecta subito si forte notasti, Restiteram fixis in tua membra genis. » *Propert.* III, 12, v. 26: « Exustæque tuæ mox, Polypheme, genæ. » *Addam* sqq. *Ovid.* de *Pont.* II, 8, v. 66: « Et patiar fossis lumen abire genis. » *Propert.* IV, 5, vers. 16: « Cornicum immeritas eruit ungue genas. » — Translitit ad *Platonem Fénelon*, quod poætæ latini de *Charonte* scripsere: *Pluton étoit sur un trône d'ébène: son visage étoit pâle et sévère; ses yeux, creux et étincelants.*

770. *Repetebat umbras.* Ad umbras redibat, quas in vacuum ratem rursus admitteret et in interiora inferorum transveleret.

Cedente turba : dirus exclamat Charon :
 « Quo pergis audax ? siste properantem gradum. »
 Non passus ullas natus Alcmena moras,
 Ipso coactum navitam conto domat,
 Scanditque puppim : cymba populorum capax
 Succubuit uni ; sedit, et gravior ratis
 Utrinque Lethen latere titubanti bibit.
 Tunc victa trepidant monstra, Centauri truces,

775

771. *Cedente*. Hinc illinc discedente viamque aperiente Herculi.

772. *Quo pergis audax ?* Virg. VI, 388 : « Quisquis es armatus qui nostra ad flumina tendis, Fare age, quid venias, jam istinc et comprime gressum. Umbrarum hic locus est, somni noctisque soporæ : Corpora viva nefas Stygia vectare carina. » In hoc eodem loco Charon Herculis meminit : « Nec vero Alciden me sum lætatus euntem Accepisse lacu, etc. »

775. *Cymba populorum capax*. Ad fabulam cymbæ tot populos exiguo sinu capientis alludit Juven. II, 151 : « Atque una tranare vadum tot millia cymba, Nec pueri credunt, nisi qui nondum ære lavantur. » Ovid. ad Liv. 357 : « Omnes expectat avarus Portitor, et turbæ vix satis una ratis. » At fingi a poetis decuit inanum et sine corpore umbrarum turba cymbulam neque impleri neque gravari, quæ vivi unius ponderi succumberet.

776. *Succubuit uni*, etc. Virg. Æneid. VI, 412 : « Simul accipit alveo ingentem Æneam : genuit sub pondere cymba subtilis, et multam accepit rimosa paludem. » Apollon. Argonaut. de Hercule, I, 532 : « Οἱ Ἰσάρη Περσὶν ὑπερδύσαντι

νῆος τροίης. » Stat. Theb. V, 400 : « Attonito manifestus in agmine supra est Amphitryoniades, puppemque alterius utrinque Ingravat. »

777. *Lethen*. Navigat in Styge Charon, et tamen bibit *Lethen* gravior cymba ; quæ contraria et pugnancia videri queant, nisi infernorum fluviorum nomina sæpe in poetis miscerentur, ut notavimus sup. ad vers. 683. Heyn. ad Virg. Æn. VI, 295 : « Noli subtiliter et ad historici diligentiam, nomina fluviorum inferorum a Virgilio posita expectare, sed poetæ more, variatis nominibus, *Acherontem* appellat, qui fere Styx esse solet ; etiam *flumen*, mox *lacum* et *paludem*. » Id. in excurs. IX ejusdem lib. : « Mire seu turbant seu variant in fluminibus poetæ. . . . Ubi de Charontis transvectione agitur, non facile poetæ de triplici amni terras inferas ambiente cogitant, et melius unum tantum fluvium nominant ; plerumque Stygem aut Acherontem. »

778. *Tunc victa trepidant*. Conspecto Hercule, trepidare finguntur umbræ monstrorum quæ in terris debellaverat. Sic in Virg. Æn. VI, 489 : « At Danaum proceres Agamemnoniæque phalanges, Ut videre

Lapithæque multo in bella succensi mero.

Stygiæ paludis ultimos quærens sinus,

780

Fœcunda mergit capita Lernæus labos.

Post hæc avari Ditis apparet domus :

Hic sævus umbras territat Stygius canis,

Qui trina vasto capita concutiens sono

Regnum tuetur : sordidum tabo caput

785

virum (*Trojanum Æneam*) fulgentique arua per umbras, Ingenti trepidare metu; pars vertere terga, Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem Exiguam. » — *Centaursi truces*. Centaursi Thessaliam incolebant, Ixione et nube illa, quam Jupiter in locum Junonis substituerat, progeniti : priore corporis parte homines, posteriore equi fuisse perhibentur; quæ quidem fabula ex eo orta videtur, quod primi omnium Centaursi equis bene uti instituerint. Illos fugavit et prope exstinxit Hercules, quum aprum Erymanthium peteret. Vid. Apollod. II, 5: Sil. III, 41. Eosdem Virg. in foribus inferni regni stbulantes inducit, *Æn.* VI, 286. Add. Sil. XIII, 590.

779. *Lapithæque*. Populi Thessaliæ, equitandi peritissimi: hos bello vicia Hercules. Apollodorus. II, 7: Αἰγυμῖω βασιλεὶ Λαπίων συνιμάχουσι. Λαπίθαι γὰρ περὶ γῆς ἔρπον ἐπολέμουν αὐτῷ. Κέρωνος στρατηγεύοντος. Ὁ δὲ πολιορκούμενος, ἐπικαλίσσας τὸν Ἡρακλῆα βοηθὸν ἐπὶ μέρσι τῆς γῆς. Βοηθήσας δὲ Ἡρακλῆς ἀπὸ τῆς Κέρωνος μετὰ καὶ ὧλων, καὶ τὴν γῆν ἅπασαν παρῆδουκεν διαυθέραν αὐτῷ. De hoc Lapitharum contra Herculeum bello paucissimi memoravere : multo celebratior est pugna illa a Centauris et Lapithis commissa, inter facien-

das Pirithoi et Hippodamiae nuptias, cujus etiam Noster meminit, addens multo in bella succensi mero : vinum enim et Centauris in aggressionem et Lapithis in defensionem victoriamque animos fecit. Vid. Hesiod. scut. Herc. 178. Horat. I, od. 18. Ovid. Metam. XII, 211.

780. *Stygiæ paludis*. Vid. v. 713. — *Ultimos quærens sinus*. Hydra paludis profundissima petere fingitur, propter metum Herculis, a quo in terris exstincta fuit; de qua vid. sup. v. 241. Occurrit similiter in descript. infer. *Æn.* VI, 287, « bellua Lernæ Horrendum stridens ».

782. *Avari*. Qui nihil sibi subduci patitur, nec unquam rapta dimittit. Sic Virg. Georg. II, 491 : « ...strepitumque Acherontis avari; » quod imitatus est Racin. in Phædra, act. II, scen. 5 :

Et l'avar Achéron ne lâche point sa proie.

783. *Hic sævus Stygius canis*, etc. Virgilius, *Æn.* VI, 415 : « Tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque Informi limo glançaque exponit in ulva. Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci Personat, adverso recubans immanis in antro. » Id. *Æn.* VI, 400 : « licet ingeus janitor antro Æternum la- traus exsanguis terreat umbras. » 785. *Sordidum tabo caput*. Pro-

Lambunt colubræ : viperis horrent jubæ;
 Longusque torta sibilat cauda draco :
 Par ira formæ. Sensit ut motus pedum,
 Attollit hirtas angue vibrato comas,
 Missumque captat aure subrecta sonum,
 Sentire et umbras solitus. Ut propior stetit
 Jove natus, antro sedit incertus canis,
 Et uterque timuit. Ecce, latratu gravi

790

pter saniosam oris rabidi spumam.

786. *Viperis horrent jubæ.* Virg. *Æn.* VI, 419 : « Cui vates horrere videns jam colla colubris... » Apollod. II, 5 : Εἰς δὲ οὗτος τρεῖς μὲν κυνῶν κεφαλὰς, τὴν δὲ οὐρὰν δράκοντος, κατὰ δὲ τοῦ σώματος πανταίῳ ἐχέτω ὄρεων κεφαλὰς.

787. *Longusque torta.* Sil. XIII, 394. « Viperes latrans circumligat ilia cauda. » Cauda monstri extrema sua parte caput draconis habebat, qui et in hac pugna Herculem momordisse dicitur. Apollod. II, 5 : Οὐκ ἀνῆκε, καίπερ δακνόμενος ἐπὶ τοῦ κατὰ τῆν οὐρὰν δράκοντος.

788. *Par ira formæ.* Ira non minus tremenda quam forma. — *Sensit ut motus pedum.* Nostrum videtur respexisse Statius, *Theb.* II, 16 : « Illos ut cæco recubans in limine sensit Cerberus, atque omnes capitum subrexit hiatus, Sævus et intranti populo, jam nigra tumebat Colla minax. »

789. *Angue vibrato.* Erectis anguibus, qui illi quasi pro capillis sunt.

791. *Sentire et umbras.* Tenuis umbras sine sonitu euntes solitus tamen audire.

793. *Uterque timuit.* Ad hæc Botheus, si minus recte, at saltem ingeniose : « Haud equidem uescio, quæ interpretes supra ad v. 45. et

ad Herc. *Œt.* 169. Fero Herculem timentem, sed suo loco. Hic totus est poeta in describendo Cerbero, cujus de specie, metu, ira denique postquam fusius dixit, tum demum de Hercule narrare incipit, v. 797, cujus si jam hoc loco facta mentio fuisset, nomine aliquo vel pronomine de novo significandus erat canis in sequentibus *Ecce, latratu*, etc. Legendum procul dubio *Et utique timuit*. Incertus sedit Cerberus, quid faceret; sed id minime incertum erat, eum timere (*utique timuit*). Laur. Valla de elegantia lat. liug. II, 27 : « *Profecto et utique sine dubio affirmant; sed hoc secundum nunquam aut fere nunquam apud Ciceronem, apud posteriores frequenter, etc.* » Cicero quoque ad Attic. XII, 8 : et *Pylæ satisfaciendum est, et utique Atticæ*. Et sic sæpius. Evanescente autem i littera in *utique*, conspiciere sibi visi fuerint librarii *ut'que*, id est *uterque*; siquidem tali compendio hoc alterum scribere solebant. « Hoc omnino nititur Bothei emendatio, quod, post *uterque timuit*, significari oporteat nomine quodam aut pronomine, quis *loca muta terreat*; sed, quia per se clarum est referenda ad canem, non ad Herculem, verba *latratu gravi terret*, et

Loca muta terret : sibilat totos minax
 Serpens per armos : vocis horrendæ fragor
 Per ora missus terna felices quoque
 Exterret umbras. Solvit a læva feros
 Tunc ipse rictus, et Cleonæum caput
 Opponit, ac se tegmine ingenti clepit :
 Victrice magnum dextera robur gerens,
 Huc nunc et illuc verbere assiduo rotat :
 Ingeminat ictus. Domitus infregit minas,
 Et cuncta lassus capita submisit canis,
 Antroque toto cessit. Extimuit sedens

795

800

vix est in ea locutione quod religiosissimum grammaticum offendat, vulgatam retineo, non uno Senecæ loco defensam, in primis versu 269 Herc. OEt. « Omnes in isto peccatore invenies feras, quas timuit. »

794. *Muta*. In quibus siletur; opponuntur *muta* et *latratu gravi*. Cic. pro Mil. 19 *muta solitudo*. Stat. Achill. I, 239 : « .... speluncaque docti Muta semis. » etc. etc.

795. *Serpens*. Draco quem Cerbero pro canda esse unper dixit, v. 787.

797. *Solvit a lava*, etc. Hercules leonis pellem lævo lateri suspensam (vid. inf. vers. 1150) revellit, ut ea quasi clipeo corpus tegat.

798. *Rictus*. Os leonis; pellis enim para ea melior ad protegendum corpus. Apollod. II, 4 : Χυρσαίμενος τὸν λέοντα, τὴν μὲν δорὴν ἐκρίσατο, τὸ χάσματι δὲ ἔχρησατο κόρυθι. — *Cleonæum caput*. Fuerunt Cleonæ urbes Peloponnesi, juxta Nemeæam silvam, unde Nemeæus leo, ab Hercule occisus, dictus est *Cleonæus*. Sil. III, 33 : « .... uexuque elisa leonis Ora Cleonæi patulo cælantur hiatus. » Lucan. IV,

612 : « Ille Cleonæi projecit terga leonis. » Vid. et Valer. Flacc. I, 34. Stat. Silv. IV, 4, v. 28. Mart. IV, 60. Serv. ad Virg. Æn. VIII, 295.

799. *Clepit*. Involvit, et quasi occultit, a κλέπτω. Noster, Med. 155 : « Qui capere consilium potest, Et clepere sese. »

800. *Robur*. Clavam. Apollodor. Herculem sine clava et telo Cerbero congressum narrat, II, 5 : Περιβαλὼν τῇ χειρὶ τὰς χεῖρας, οὐκ ἄνῃκε καίπερ δακνόμενος ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν οὐρὰν δράκοντος· κρατῶν δὲ ἐκ τοῦ τραχήλου, καὶ ἄγχων, τὸ θερίον ἔπιουσ.

801. *Huc nunc et illuc*. Cf. Virg. Æo. V, 457.

803. *Et cuncta..... capita*. Non terna tantum monstri capita, sed draconis et serpentium quibus horrent comæ corpusque Cerberi.

804. *Antroque toto cessit*. Nic. Heinsius noto pro toto voluerat, quasi vulgata non ferri posset. Pam tuetur Badenius Virgiliano versu, Æd. VI, 423, « Toto ingens exteuditur antro », ratus scilicet antro cessit, pro in antrum se recepit acci-

Uterque solio dominus, et duci jubet :
 Me quoque petenti munus Alcidae dedit.
 Tunc gravia monstri colla permuleens manu
 Adamante texto vincit : oblitus sui
 Custos opaci pervigil regni canis
 Componit aures timidus, et patiens trahi,

805

810

pieudum. Neque Nic. Heinsio vulgatam repudianti auscultandum arbitramur, nec Badenio retinendae causam afferenti. Non enim *cedere antro* et multo magis *antro toto cedere* pro *se recipere in antrum* dici posse judicamus. Alius est in promptu sensus, nempe Cerberum antro suo egredi, et ab expugnata quasi arce sua cedere. Saepe in latinis scriptoribus *cedere* sonat idem ac *exire*, *egredi*, ut in Horat. II, od. 3, v. 17 : « Cedet coemptis saltibus, et domo, Villaque, etc. » Et Cic. pro Mil. 25 : *Nec iste hand dubitans cessisset patria*. Quadrat autem *toto* cum nostro sensu; victi enim est et victum se fatentis nullam sedis suae partem jam tueri suaeque omnia totamque domum victori tradere.

805. *Uterque*. Pluton et Proserpina. — *Duci jubet*, Juridica formula, ut notavit Delrio, et ad eos pertinens qui propter res alienum creditoribus suis addicuntur, donec debita solvant. Vid. Senec. de ira, I, 16. Næv. spnd Cicer. de orat. II, 63. Liv. VI, 20.

806. *Me quoque*. Theseus enim, Pirithoo comitante, ad rapiendam Proserpinam, inferos penetraverat (vid. Virg. Æn. VI, 392, et Stat. Theb. VIII, 52). A Plutone vero retentus est, et saxo, cui lassus insederat, applicatus. In Virg. Æn.

VI, 618, eodem torqueri supplicio fingitur Theseus, quo tempore Æneas ad manes descendit, quamvis ab Hercule jam liberatus fuerit. Contra Noster memorat rogatum ab Hercule Plutonium ut Theseum liberaret, annuisse petenti. Rem aliter narrat Apollodorus, II, 5 : *Θησεία ἔργα, καὶ Περσέων.... Θησαυμαῖνοι δὲ Ἡρακλῆα, τὰς χεῖρας ὤρεγον, ὡς ἀναστρεφόμενοι διὰ τῆς ἐκείνου βίας. Ὁ δὲ Θησεῖα μὲν, λαβόμενος τῆς χειρὸς, ἤγειρε*. Conf. Suid. (v. *Λίσσας*), Schol. Aristophan. (Equit. v. 1365), et Heyn. not. ad Æneid. VI, 617.

808. *Adamante texto*. Intelligit Farnabius catenam e solido ferro, quasi adamas, pro sua duritie, per translationem durissima quaeque significet. Sed proprie Virg. Æn. VI, 552 : « solidoque adamante columæ ». Et Ovid. Metam. VII, 410 : « Est via declivis, per quam Tirynthius heros Restantem contraque diem radiosque micantes Oblinquantem oculos, nexis adamante catenis, Cerberon abstraxit, rabida qui concitus ira Implevit pariter ternis latratibus auras. » Cur igitur non putemus et Senecam proprie et sine translatione hoc loco *adamante* adhibuisse? quae quidem interpretatio magnificentiorum fabulam et digniorem Hercule facit.

810. *Componit aures*. Aures, autem

Herumque fassus, ore submisso obsequens
 Utrumque cauda pulsat anguifera latus.
 Postquam est ad oras Tænari ventum, et nitor
 Percussit oculos lucis ignotæ, novos
 Resumit animos vinctus, et vastas furens
 Quassat catenas : pæne victorem abstulit
 Pronumque retro vexit, et movit gradu.
 Tunc et meas respexit Alcides manus :
 Geminis uterque viribus tractum canem
 Ira furentem, et bella tentantem irrita,
 Intulimus orbi. Vidit ut clarum æthera,
 Et pura nitidi spatia conspexit poli,
 Oborta nox est, lumina in terram dedit,
 Compressit oculos, et diem invisum expulit,
 Aciemque retro flexit, atque omni petiit

815

820

825

arrectas, demittit, more timentium canum et veluti pœnam deprecationem. — *Patiens trahi.* Ad similitudinem Horatii, I, od. 2, v. 43 : « *Patiens vocari Cæsaris ultor.* »

812. *Cauda pulsat.* Non ut blandiatur Herculi, quod scripsit Faruabius, sed more canum aliarumque pecudum, quæ vim aliquam expertæ nec satis validæ ad resistendum, se tamen vix subjectas esse et jugam ægre ferre verberibus caudæ testantur.

814. *Percussit oculos, etc.* Ut lucem aspicit Cerberus, sibi ignotam et inimicam, positas iras resuscitat. Vid. sup. v. 60. Conf. et Ovid. loco citato in not. ad vers. 808.

817. *Pronum.* Prono enim corpore trahenti resistitur. — *Movit gradu.* Suo eum de loco et vestigio per vim retrahit. Liv. VI, 32 : *Quantum Romana se iniecit acies, tantum hostes gradu moti.* Seneca, de constant. sa-

piens. 19 : *Injurias vero, ut vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non defectus, ne motus quidem gradu sustineat.*

818. *Respexit Alcides manus.* Quæ illum in trahendo ad lucem Cerbero adjuvarent.

822. *Et pura nitidi.* Quo purior æther, eo in jucundior Cerbero et inferis. Statius, Theb. VIII, 32 : « *Expavit (Pluton) oborta Sidera, jucundaque offensus luce profatur : Quæ superum labes inimicum impexit Averno Æthera ?* » Vid. sup. v. 293 et 567.

823. *Oborta nox est.* Cerbero tenebris assueto caliginem facit splendor solis, quod et hominibus accidere solet, si ex obscuro loco repente ad lucem emergant. — *In terram dedit.* Fixit humi.

825. *Omni petiit, etc.* Terna capita demisit in terram ; nisi malis, intelligere demitti omnino cervicem.

Cervice terram : tum sub Herculea caput
Abscondit umbra. Densa sed læto venit
Clamore turba, frontibus laurum gerens,
Magnique meritis Herculis laudes canit.

CHORUS THEBANORUM.

NATUS Eurystheus properante partu,
Jusserat mundi penetrare fundum :
Deerat hoc solum numero laborum,
Tertiæ regem spoliare sortis.
Ausus est cæcos aditus inire,
Ducit ad manes via qua remotos
Tristis, et silva metuenda nigra,
Sed frequens magna comitante turba.
Quantus incedit populus per urbes
Ad novi ludos avidus theatri :
Quantus Eleum ruit ad Tonantem,

830

831

832

830. *Properante partu.* Quam Jupiter coram superis declaravisset; Mycenis eum regnaturum, qui ex stirpe Persei jamjam orturus erat, Juno Lucinam rogavit ut partum Alcmenæ moraretur, Eurystheum vero statim et ante diem emitteret, Herculi leges daturum. Vid. Homer. Iliad. XIX, 95 et seqq.; ex quo Apollod. fabulam, ad quam alludit Noster, assumpsit; hæc enim in Bibl. II, 4: ὅτι γὰρ Ἡρακλῆς ἐμῆλθε γεννᾶσθαι, Ζεὺς ἐνθεοῖς ἴσθι, τὸν ἀπὸ Περσέως γεννηθῆσόμενον τότε βασιλεύειν Μοκηνῶν. Ἡρα δὲ διὰ τὸν ἕτερον ἘΔιῖθιαν ἴσθισαι, τὸν μὲν Ἀλκμήνης τέκον ἐπισχεῖν, Εὐροσθέα δὲ τὸν Σθενόου παρεσχεύασσε γεννηθῆναι ἐπαμνηστῶντα.

831. *Jusserat.* Subaudi Herculeum.

— *Mundi....fundum.* Inferos, quos plerique in terræ centro positos existimaverunt. Cic. Tusc. I, 43: *Præclare Anaxagoras: qui, quum Lampiaci moreretur, quærentibus amicis, velletne Clazomenas in patriam, si quid ei accidisset, offerri: « Nihil necesse est, inquit; undique enim ad inferos tantumdem viæ est.»*

833. *Tertiæ regem....sortis.* Plutonem. Vid. sup. not. ad v. 609.

837. *Magna comitante turba.* Herculeum enim ad inferos descendentem comitabantur quicunque e vivis ad mortuos transmigrabant; quanto concursu, declarant sequentia.

840. *Eleum...ad Tonantem.* Ad ludos Olympici Jovis, qui in Elide, tota affluente Græcia, celebrabantur. De multitudinis convenientium

Quinta quum sacrum revocavit æstas :
 Quanta, quum longæ redit hora noctis,
 Crescere et somnos cupiens quietos
 Libra, Phœbeos tenet æqua currus,
 Turba secretam Cererem frequentat,
 Et citi tectis properant relictis
 Attici noctem celebrare mystæ :

845

ad hæc spectacula, vid. Lucian. de Gymnas. Pind. Olymp. VI, 108, Olympiam πάγκλειον χώρον nuncupat.

841. *Quinta quum sacrum*, etc. Quum quintus annus (id est, incipiens annus post quadriennium a novissima ludorum celebratione expletum), Olympiaca certamina reduxit, quæ in primo Attici anni mense habebantur: porro hic primus mensis, ἑκατομβαιών dictus, nostro Julio mensi circiter respondet; unde *æstas* in Nostro pro anno incipiente. — Difficilem judicat locum Delrium, quod non circa æstatis initium, nec quinto, sed quarto quoque anno, Olympia celebrata fuisse videantur; Olympiadem enim pro quatuor annorum spatio vulgo habitam, et sic memoratam a Suida, Plutarchu, Solino, Eusebio, etc. Ipse autem, postquam questionem statuit tanquam de re difficillime enodanda, facillime dirimit, interpretatus *quinta æstas* dici pro quinta incunte, expleta quarta; sic quinto fieri die, ut ipsi loquimur, quod quarto die desinente et incipiente quinto agitur. De initio æstatis, notat Delrio ludos Olympiacos anni initio celebrari solitos; Græcos autem ab autumnali substitit annum inchoavisse; loqui igitur Senecam de æstate confecta et quinto autumnino incipiente. Quod

addit, scilicet, hoc confirmari sequentibus, quis Noster Libræ meminit, autumnalis signi, perperam dici manifestum est: non enim quæ sequuntur ad Olympiacos ludos referenda, sed ad Eleusinia.

842. *Quanta*, etc. Quanta ruit ad Cereris sacra multitudo. — *Quum longæ redit hora noctis*. Quum longiores noctes sunt. Eleusinia enim tertio Attici anni mense (Βοηδρομιαιών) celebrabantur, qui ad mensum nostrum septembrem referendus est.

844. *Libra, Phæbeos*; etc. Quum sole ingrediente Libræ cæleste signum, æquuntur noctes diebus. Virg. Georg. I, 108: « Libra die somni- que pares ubi fecerit horas. » Nost. in Hipp. 838: « Jam quarta Eleusin dona Triptolemi secat, Paremque toties Libra composuit diem. »

845. *Secretam Cererem*. De Eleusiniis vid. quæ supra notav. vers. 301. et 302.

846. *Citi*. Mystæ enim ad templum Cereris properabant faciem accensam gerentes. Stat. Silv. IV, 8, v. 50: « Tuque, Actæa Ceres, cursu cui semper anhelu Votivam taciti quassamus lampada mystæ. » — *Tectis... relictis*. Per agros, ait Farnabius, celebrabantur Cerenia.

847. *Noctem celebrare*. Vid. not. ad vers. 301. — *Mystæ*. Sacerdotes, a μυστή, initiare, et per extensionem

Tanta per campos agitur silentes
 Turba! pars tarda gradiens senecta,
 Tristis, et longa satiata vita :
 Pars adhuc currit melioris ævi,
 Virgines nondum thalamis jugatæ,
 Et comis nondum positus ephebi,
 Matris et nomen modo doctus infans.
 His datum solis, minus ut timerent,

854

855

initiati omnes qui sacra peragebant.

848. *Tanta per campos*, etc. Virg. Georg. IV, 472 : « Umbræ ibant tenues, simulacraque luce carentem, Quam multa in silvis avium se millia conduunt, Vesper ubi, aut hibernus agit de montibus imber ; Matres atque viri, defunetaque corpora vita Magnanimum heroum, pueri innuptæque puellæ, Impositum rogis juvenes ante ora parentum. » Add. Æn. VI, 305.

849. *Tarda... senecta*. Virg. Æn. V, 395 : « Sed enim gelidus, tardante senecta, Sanguis hebet, etc. »

851. *Adhuc... melioris ævi*. Qui haetenus meliorem fruebantur ævo. Virg. Æn. V, 415 : « Dum melior vires sanguis dabat. »

853. *Et comis*, etc. Juvenes, quum primum sibi genas abraderent, solebant et crines resecare, quos Apollini consecrabant (Mar- tial. I, 32), vel Baecho (Stat. Theb. VIII, 493) vel aliis numinibus. Ad hoc usque tempus, comas gerebant intonsas. Horat. IV, od. 10, v. 2 : « Insuperata tuæ quum veniet pluma superbie, Et, quæ nunc humeris involitant, deciderint comæ. » Id. epod. XI, 41 : « ... aut teretis pueri, Longam remodantis comam. » — *Ephebi*. Ah ἐπὶ et ἔφη, pubes. Alii ad decimum quartum annum,

alii ad decimum sextum ephebiam referunt.

854. *Matris et nomen*, etc. Infans tenerrimæ ætatis ; primum enim est loquendi rudimentum matrem appellare. Nonnulli hunc pueritiæ articulum quo pueri genitricem suam, quam antea *mammam* vocabant, vero vocabulo *matrem* nuncupant, a Seneca designari contendunt, irrita nec considerata interpretatione.

855. *His datum*, etc. Solis infantibus, virginibus et ephebis concessum est, ut igne prælato iter ad inferos illustre sibi facerent. Hoc non ex vulgata opinione, sed ex proprio ingenio in ornamentum expressisse Noster videtur. Quadrat tamen eum his ignibus et læ tenebrosa inferorum via, quod puerorum funera noctu ad faces et cereos ducerentur. Seneca, de tranq. anim. 11 : *Toties præter limen immaturas exsequias facereusque præcessit. De brevit. vit. 20 : At me hercule istorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces et ad cereos ducenda sunt.* Epist. 122 : *Quantulum enim a funere absunt, et quidem acerbo, qui ad faces et cereos vivunt ! Ad quem locum Lagrange : Virgile en parlant des obsèques du fils d'Évandre, dit : « Et de more vetusto Funereas rapere faces. »*

Igne prælato relevare noctem.
 Cæteri vadunt per opaca tristes;
 Qualis est nobis animus, remota
 Luce, quum mæstus sibi quisque sentit
 Obrutum tota caput esse terra.
 Stat chaos densum, tenebræque turpes,
 Et color noctis malus, ac silentis
 Otium mundi, vacuæque nubes.
 Sera nos illo referat senectus :
 Nemo ad id sero venit, unde nunquam,
 Quum semel venit, potuit reverti.

Sur quoi le grammairien Servius nous apprend qu'à Rome on enterrait aux flambeaux ceux qui mouraient avant l'âge de puberté : « Moris Romani esse, ut impuberes noctu efferrentur ad faces, ne funere immaturæ sobolis domus funestaretur. » Vid. Serv. ad Æn. XI, 143.)

856. *Relevare noctem.* Minuere et prope nullam facere. Plin. Paneg. Traj. 19 : *Ut studium omnium laborumque tanquam exactor intenderes, et tanquam particeps sociusque relevares.* Ovid. Metam. VI, 354, *relevare sitim*, XI, 129, *relevare famem*; in rem. amor. 586, *relevare luctum*; in art. amand, III, 697 *relevare cecus*.

859. *Quum mæstus*, etc. Quum per subterranea cuntes, mæsti nec sine quadam formidine sentimus terram, in cujus viscera descendimus, capiti nostro tota mole sua imminere. Putat Gruterus allusisse poetam ad loca subterranea Cryptæ Neapolitanæ, quam Seneca descripsit epist. 57 : *Nihil illo careere longius, nihil illis sancibus obscurius..... aliquid illa obscuritas, quod cogitarem, dedit : sensi quemdam ictum animi, et sine metu mutationem*, etc.

861. *Chaos densum.* Vid. sup. not. ad vers. 610.

862. *Color noctis.* Petron. in fragment. de Æthiope : « *Tinctus colore noctis.* » — *Malus.* Injucundus, gravis.

863. *Vacuæque nubes.* *Vacuæ* sic explicat Farnab. quasi infernæ istæ nubes pluvie inanes sint et nubium tantum simulacra; præpostera, ut mihi videtur, subtilitate : nam potest intelligi *vacuæ* de solita nubium inanitate, quæ potissimum in inferorum descriptione memorari debuit, ubi omnia vana et inania fiugunt poetæ. Sic snp. v. 673. : « *Hinc ampla vaeuis spatia laxantur locis.* » Ad quem locum notata vide. Sic Virg. Æn. VI, 268 : « *Ibant obseuri sola sub nocte per umbram, Perque domos Ditis vaeuas et inania regna.* »

866. *Potuit reverti.* Pronuntiat Both. legendum necessario *poterit*; falso : vulgata elegantior; ex eo quod, nemo ab inferis poterit reverti, facile infertur neminem ad eos sero venire, utpote non reversurum. Subauditur *nemo* in altera sententiæ parte unde *unquam potuit reverti.* Nemo nostrum ad id sero

Quid juvat durum properare fatum?
 Omnis hæc magnis vaga turba terris
 Ibit ad Manes, facietque inertī
 Vela Coccyto. Tibi crescit omne,
 Et quod Occasus videt, et quod Ortus :
 Parce venturis; tibi, Mors, paramur :
 Sis licet segnis; properamus ipsi.
 Prima quæ vitam dedit hora, carpit.

870

venit, unde nemo majorum potuit reverti.

868. *Omnis hæc magnis*, etc. Quod expresserat Ovidius *Metam.* X, 17 : « O positi sub terra numina mundi, In quem decidimus quicquid mortale creamur. » Et v. 32 : « Omnia debemur vobis ; paulumque morati Serius aut citius sedem properamus ad unam. Tendimus huc omnes ; hæc est domus ultima, vosque Humani generis longissima regna tenetis. »

870. *Tibi. Tibi, Mors, crescent omnia.*

872. *Parce venturis.* Quum ad te simus aliquando venturi, ne properes nos corripere, tanquam necessitatem moriendi detrectantes.

873. *Sis licet*, etc. Potes esse segnis : nam ipsi festinamus et ad te citi concurrimus ; quotidie enim morimur. *Conf. sequentia.*

874. *Prima*, etc. Hora prima vitæ jam vitæ aliquid abstulit. Quam sententiam Seneca sæpenumero et abunde explicuit. *Epist.* I : *Quem mihi dabis... qui intelligat se quotidie mori ? In hoc enim follimur, quod mortem prospicimus ; magna pars ejus jam præterit : quicquid ætatis retro est, mors tenet.* *Epist.* 24..... *Non repente nos in mortem incidere, sed minutotim procedere. Quotidie mori-*

mur ; quotidie enim demitur aliqua pars vitæ, et tunc quoque quum crescimus, vita decrescit, etc. *Id. Cons. ad Marc. cap. 20 : Ex illo (die) quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque foto propior, et illi ipsi, qui adjiciebantur adolescentiæ omni, vitæ detrahebantur*, etc. — *Carpit.* *Id. Epist. 120 : Illo, unde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit.... Ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit*, etc. Eavidetur imitatione reddidisse noster Massillon, antiquæ eloquentiæ, quatenus christianum oratorem decet, æmulator : *Le premier pas que l'homme fait dans la vie, est aussi le premier qui l'approche du tombeau. Dès que ses yeux s'ouvrent à la lumière, l'arrêt de mort lui est prononcé. Et plus loin : Nous portons tous en naissant la mort dans notre sein ; il semble que nous avons sué dans les entrailles de nos mères un poison lent avec lequel nous venons au monde, qui nous fait languir ici-bas, les uns plus, les autres moins, mais qui finit toujours par le trépas. Nous mourons tous les jours ; chaque instant nous dérobe une portion de notre vie, et nous avance d'un pas vers le tombeau*, etc., etc. (*Coréme, sermon du Jeudi de la quatrième semaine.*)

Thebis læta dies adest : 875
 Aras tangite supplices ;
 Pingues cædite victimas :
 Pærmixtæ maribus nurus
 Solemnnes agitent choros :
 Cessent deposito jugo 180
 Arvi fertilis incolæ.
 Pax est Herculeæ manu
 Auroram inter et Hesperum ,
 Et qua sol medium tenens
 Umbras corporibus negat. 885

875. *Thebis læta dies.* Scilicet , red-
 dente Hercule , non aspice tantum ,
 sed etiam victore. Eurip. *Herc. fur.*
 764 : « Χοροί , χοροί , καὶ θαλάαι μι-
 λουσι Θῆβας , etc. »

876. *Aras tangite.* Solebant vete-
 res , seu deos sacrificiis aut preci-
 bus colerent , seu sacramento ante
 illorum imagines sese obligarent ,
 aram manu tangere. Virgil. *Æn.*
 IV, 219 : « Talibus orantem dictis
 arasque tenentem » ; *Æn.* VI, 124 :
 « Talibus orabat dictis arasque tene-
 bat » ; *Æn.* XII, 201 : « Tango
 aras mediosque ignes. »

878. *Nurus.* Feminæ. Vid. supra
 not. ad vers. 20.

880. *Cessent.* Laborem intermit-
 tant. — *Deposito iuga.* Relicto aratro.
Jugum , priore sensu , pro lignea
 trabe accipitur , quæ , transverso
 duorum boum collo imposita , eos
 jungit et colligat ; sed ad boves
 ipsos et ad quodlibet par anima-
 lium sæpiissime traducitur , nec non
 ad aratrum aut currum ipsum , ut
 in Virg. *Æn.* X, 594 , « Ipse rotis sa-
 liens iuga deseris ».

882. *Pax est Herculeæ manu.* Eu-
 ripid. *Herc. fur.* 698 : « Μηδὲ τις τῶ

ἀρχαῖον Θῆβας βίον βροτῶν , etc. »

883. *Auroram inter* , etc. Quid-
 quid ab Oriente ad Occidentem ter-
 rarum est , pacavit Hercules. Vid.
 sup. v. 37 et 442.

884. *Qua sal medium.* Regiones
 quæ sub ardentissimo sole jacent ;
 nam sol tunc ardentissimus est ,
 quam splendet inter Ortum et Occa-
 sum medius. Designat Noster zonæ
 torridæ vicinos accolas , quos adiit
 Hercules. Sic sup. v. 235 : « Pene-
 trare jussus solis æstivi plagas , Et
 adusta medius regna quæ torret dies. »

885. *Umbras corporibus negat.* Lo-
 cum explicat plenius Macrobius ,
 in *Somn. Scip.* II, 7 : *Umbra et*
in occasum cadit , oriente sole , et in
ortum , quum sit occiduum : medio autem
die , quia sol meridiem tenet , in septen-
trionem umbra depellitur. . . . Civitas
autem Syene , quæ provincie Thebaidos
post superiorum montium deserta prin-
cipium est , sub ipsa æstivo tropico
constituta est ; et eo die , quo sol certam
partem ingreditur Cancræ , hora diei
sexta (quoniam sol tunc super ipsum
invenitur verticem civitatis) , nulla
illie potest in terram de quolibet cor-
pore umbra jactari. . . . Hoc est , quod

Quodcunque alluitur solum
 Longo Tethyos ambitu,
 Alcidae domuit labor.
 Transvectus vada Tartari
 Pacatis redit inferis.
 Jam nullus superest timor :
 Nil ultra jacet inferos.
 Stantes sacrificus comas
 Dilecta tege populo.

240

Lucanus dicere voluit, nec tamen plene, ut habetur, absolvit: dicendo enim « Atque umbras nunquam flectente Syene », rem quidem attigit, sed turbavit verum; non enim nunquam flectit, sed uno tempore; quod cum sua ratione retulimus.

892. *Nil ultra jacet inferos.* Quid metuas, pacatis inferis, ultra quos nihil jacet, id est, qui rerum termini (sup. v. 290) habentur, aut qui formidolosiores sunt quam cætera.

893. *Stantes...comas.* Arrectas et propter afflatum divinitus animum. Homer. Iliad. XXIV, 359 : « ὀρθὰ δὲ τριχὺς ἴσταν. » Et Virg. Æn. II, 774 : « Obstupni, steteruntque comæ. » — *Sacrificus.* Intellige *Sacrificus tege*, tanquam scriberetur *tege, sacrifice.*

894. *Dilecta...populo.* Populus sacra fuit Herculi. Virg. Bucol. VII,

61 : « Populus Alcidae gratissima. » Ovid. Heroid. IX, 64 : « Aptior Herculeæ populus alba comæ. » Phædr. lib. III, fab. 17 : « Quercus Jovi, Et myrtus Veneri placuit, Phæbo laurea, Pinus Cybele, populus celsa Herculi. » Narrat Servius ad Virg. loco cit., Leucen, Oceani filiam, a Plutone adamatam fuisse: post ejus mortem natam esse arborem cognominem in Elysiiis, vel in ripa Acherontis, ex qua Hercules rediens ab inferis coronam sibi fecerit, duplici foliorum colore geminos labores, superiorum inferorumque, professus. Ob hanc causam sacrificantes ei apud aram maximam populea corona ornari solebant ante Romam eonditam, quanquam post ea tempora lauro usi sunt. Vid. Macrob. Saturn. III, 12.

ACTUS QUARTUS.

HERCULES, THESEUS, AMPHITRYON, MEGARA.

HERC. **U**LTRICE dextra fusus adverso Lycus 895
 Terram cecidit ore : tum quisquis comes
 Fuerat tyranni, jacuit et pœnæ comes.
 Nunc sacra patri victor et superis feram,
 Cæsisque meritas victimis aras colam.
 Te, te, laborum socia et adiutrix, precor, 900
 Belligera Pallas, cujus in læva ciet
 Ægis feroces ore saxifico minas.
 Adsit Lycurgi domitor et Rubri maris,

895. *Fusus*. Prostratus, ut Sil. IV, 233 : "...multo vix fusum vulnere Breucum." Et VII, 31 : "...fususque ruentis Vulnere equi."

896. *Terram cecidit*. Virg. *Æn.* X, 403 : "...Curruque volutus Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva." Horat. II, od. 7 : "Turpe solum tetigere mento."

898. *Nunc sacra*, etc. Euripid. *Herc. fur.* 922 : "ἡρὰ μὲν τῇ πάρεσθιν ἰσχυρὰς ἄνδρς, etc." — *Feram*. Solemnis est locutio *ferre sacra*. Virg. *Æn.* III, 19 : "Sacra Dionæ matri divisque ferebam."

898. *Meritas... aras*. Aras deorum, quibus pro occiso Lyco sacra debentur.

902. *Ægis*. Ægis erat scutum vel lorica (nam dissident poetæ), ex pelle capellæ Amalthææ, cui Medu-

sæ caput impressum erat. Hygin. poet. astronom., II, 13 : "Quum Jupiter, fidens adolescentia, bellum contra Titanas appararet, responsum est ei, si vincere vellet, ut αἰγὸς pelle tectus et capite Gorgonis, bellum administraret, quam Ægida Græci appellaverunt...Postea quibus ipse vicerat tectus, Minervæ concessit." Inde aliquando Jovi tribuitur (Virg. *Æn.* VIII, 354. Sil. XII, 720) ; sed sapius Minervæ (Virg. *Æn.* II, 616, et VIII, 435. Horat. III, od. 4, v. 57. Ovid. *Metam.* II, 753, V, 46, et VI, 78. Sil. IX, 442, et X, 435. Nostr. *Agam.* 530.) — *Ore saxifeco*. Vid. Ovid. *Metam.* IV, 770 et sqq. Lucan. IX, 626 et sqq. Apollod. II, 4. — *Minas*. Similiter in *Œdip.* 351, *ciere terrores*. 903. *Lycurgi domitor*. Bacchus.

Tectam virenti cuspidem thyrso gerens;
 Geminumque numen, Phœbus et Phœbi soror, 905
 Soror sagittis aptior, Phœbus lyræ;
 Fraterque quisquis incolit cælum meus,
 Non ex noverca frater. Huc appellite
 Greges opimos : quidquid Indorum seges,
 Arabesque odoris quidquid arboribus legunt, 910
 Conferte in aras; pinguis exundet vapor.
 Populea nostras arbor exornet comas :

Narrat Homerus, Iliad. VI, 130 et sqq. regem Edonorum Lyncrgum Nymphas Bacchi altrices, quodorgia celebrarent, ausum armis persequi, impietatis pœnas dedisse, obsecratum primo a Jove, mox e vita expulsam. Alia variaque Soph. Antig. 946, et Apollod. III, 5, de Lycurgi pœna referunt. Hygin. fab. 132 : *Lycurgum Liber pantheris objecit in Rhodope*. — *Rubri maris*. Domitor *Rubri maris*, pro domitor *Indorum et Asiae* : Alluebatur enim India Erythraeo mari, quod idem ac Rubrum mare fuisse ex ipso vocabulo patet (Ἐρυθρὸς, *rubens*). Plin. VI, 23 : *Irrumpit deinde et in hac parte geminum mare in terras, quod Rubrum dixere nostri, Græci Erythraeum, a rege Erythra, aut, ut alii, solis repercussu talem reddi colorem existimantes; alii, ab arena terraque; alii, tali aquæ ipsius natura. Sed in duos dividitur sinus : is qui ab Oriente est, Persicus appellatur..... Rursus altero ambitur sinu, Arabico nominato....* etc. Vid. et Curt. VIII, 9; Pompon. Mel. III, 8. Stat. Theb. VII, 566. .... Erythraeis quas nuper victor ab oris Liber... Mart. VIII, 26 : *Vicit Erythraeos tua, Caesar, arena triumphos, Et victoris opes divitiasque dei.*

906. *Soror sagittis aptior*. Diana venatrix,

907. *Fraterque quisquis*, etc. Et quicumque cælum incolunt, e Jove nati, ideoque Hercules fratres.

908. *Non ex noverca*. Jove, sed non Junone orti, ne quid materni odii in Herculem traserint. — *Huc appellite*. Convertitur Hercules ad famulos vel ad ministros sacrorum.

909. *Greges opimos*. Pingues egriasque victimas. — *Quidquid Indorum seges*. Subaud. *est* : quidquid est odoriferæ segetis apud Indos. Ovid. Fast. III, 720 : *Et domitas gentes, trifer Inde, tuas.*

910. *Arabesque*. Arabia est odorum feracissima. Virg. Georg. I, 57 : *India mittit ebur, molles sua tura Sabæi* (Sabæi, Arabiæ populi). Ovid. Fast. IV, 569 : *Nam modo turilegos Arabas, modo despicit Indos.* Vid. et Met. X, 478; Heroid. XV, 76. Plaut. Mil. act. II, scen. 5, v. 2; Pœn. act. V, scen. 4, v. 6. Stat. Silv. IV, 5, v. 31. Claud. de rapt. Proserp. II, 81; Consul. Honor. III, 71. Valer. Flac. VI, 138. Mart. III, 65. Avien. descript. orb. terr. v. 1111. Nostri OEdip. 117; Agamemn. 807, etc.

912. *Populea arbor*. Vid. not. ad vers. 894.

Te ramus olæe fronde gentili tegat,
 Thescu. Tonantem nostra adorabit manus :
 Tu conditores urbis, et silvestria
 Trucis antra Zethi, nobilis Dircen aquæ,
 Laremque regis advenæ Tyrium coles.

915

913. *Te ramus olæe*, etc. Thescus rex erat Atheniensium, quorum olea propria et gentilis fuisse traditur. Quum enim, deis iudicibus, de Athenarum appellatione Minerva Neptunusque litigarent, is equum e tellure, quam tridente percusserat, suscitavit; Minerva autem oleam florentem extulit, munerisque sui utilitate victrix, suum urbi nomen imposuit. Ovid. Metamorph. VI, 70. Apollod. III, 14. Phæd. III, 17.

915. *Conditores urbis*. Cadmum, de quo infra, v. 917, Zethum fratrem ejus superstitesque Spartos qui cum Cadmo Thebas constituere (vid. sup. not. ad vers. 261), et Amphionem qui urbis moenia extruxit. (Vid. sup. v. 262. Apollod. III, 4. Ovid. Metam. III, 106.)

916. *Trucis..... Zethi*. Fuit Zethus filius Jovis et Antiopæ, fraterque Amphionis. *Trux* dicitur, quia, dum frater citharam pulsaret, ipse agrestem vitam degebat, saltus et silvas venando peragrans. Propert. III, eleg. 15, v. 29: « Et durum Zethum, et lacryinis Amphiona mollem. » Ad hanc morum diversitatem respexit Horat. I, epist. 18, v. 39: « Nec tua laudabis studia, aut aliena reprehendes; Nec, quum venari volet ille, poemata panges. Gratia sie fratrum geminorum Amphionis atque Zethi dissiluit, donec suspecta severo Conticuit lyra: fraternis cessisse putatur Moribus Am-

phion, etc.... » In anaglypto quondam Ville Borghesæ, quod descripsit Winckelmann. Hist. art. V, 1, exhibentur Zethus et Amphion, alter silvestri et feroci habitu, alter galeato capite, lyram sub chlamyde occultans, quasi Zethus nimium poeseos et lyræ amorem fratri exprobraret, et motus Amphion fraternis objurcationibus ab Apolline et Musis ad Martem transeat. Hoc anaglyptum ex Euripidis Antiopa effectum fuisse videtur, in qua Zethus Amphionem jubebat projicere lyram, et arma corripere. De hoc Euripidis loco, vid. Scholiast. Plat. de interpretando Gorgia. — *Nobilis Dircen aquæ*. Euripid. Iphig. in Taur. 401, βρύματα σιμὴν Δίρκας. Memorat Apollodor. III, 5, Dircen, Lyci uxorem, ab Amphione et Zetho ad candam tanri furentis alligatam fuisse, et in fontem deinde abjectam, qui ejus nomine nuncupatus fabulæ locus dedit Dirces in fontem conversæ. Conf. Euripid. Bacch. 520; Herc. fur. 784. Ovid. Metam. II, 239. Hygin. fab. 7 et 8. Stat. Theb. I, 38, etc.

917. *Laremque regis advenæ Tyrium*. Larem quem Cadmus e Tyro in Bœotiam transtulerat. Scilicet Cadmus, jussus a patre Agenore ut raptam Europam quæreretur, quum eam non reperisset, Phœnicia patria decessit, in qua Tyrus oppidum, et monitu Apollinis, cujus oraculum sciscitaverat, Thebas in Bœotia

Date tura flammis. AMPH. Nate, manantes prius
Manus cruenta cæde et hostili expia.

HERC. Utinam cruorem capitis invisi deis

920

Libare possem! gratior nullus liquor
Tinxisset aras; victima haud ulla amplior

Potest, magisque opima mactari Jovi,

Quam rex iniquus. AMPH. Finit genitor tuos

Opta labores : detur aliquando otium,

925

Quiesque fessis. HERC. Ipse concipiam preces

Jove meque dignas. Stet suo cælum loco,

condidit. De Cadmo consul. Apollodor. III, 4 et 5. Euripid. Bacch. 1320. Scholiast. Homeri (Iliad. II, 494), Euripidis (Phœniss. 641 et 666), Apollonii (III, 1178). Ovid. Metam. IV, 563. Hygin. fab. 6, etc. etc.

918. *Date tura*. Solemnis locutio. Ovid. Metam. IX, 159; Trist. I, eleg. 2, v. 104, et II, v. 59. Tibul. I, eleg. 7, v. 53, et IV, eleg. 6, v. 2. Nostr. Octav. 700, etc. — *Nate, manantes prius*, etc. Homer. Iliad. VI, 266; « Χερσὶ δὲ ἀνιερτοῖσι Διὶ λυγρῶν αἰθέρα διόων Ἀχαιοί », etc. — Virgil. Æn. II, 718 : « Me bello e tanto digressum et cæde recenti Attractare (sacra) nefas, donec me flumine vivo Abluero. »

926. *Quiesque fessis*. Tibi, qui tot labores exantlavisti; nobis, a Lyco tot et tam gravia mala perpressis. — *Ipse concipiam*. Quasi dicat : « Non virum animosum decet, si labores deprecetur otiumque roget. Vota mea nec ad quietem spectare, nec intra domum meam debent consistere, sed ad omnium salutem et universi orbis conservationem intendi; filius ego Jovis concipiam vota Jove digna, qui totius mundi

omniumque gentium ac temporum cura tangitur. »

927. *Jove meque dignas*, etc. Hæc et quæ sequuntur Gallicis versibus reddidit Rotrou, qui arti tragicæ apud nos constituendæ hand infelicitè prælusit. Senecæ Herculeum Oëtreum nostræ scenæ inferre aggressus, quem quidem fida et integra imitatione expressit (vid. quæ ad Herc. Oët. passim notavimus), hunc et Herculis furentis locum addidit, non usurpatis tantum verbis, verum ipso totius scenæ contextu, nisi quod non furore divinitus immisso, sed venenatæ tunicæ ignibus Hercules subito exæstuet. (*Hercule mourant*, act. III, scen. I) :

..... Mon esprit conçoit une prière
Stante dans ma bouche, et digne de mon père.
Que ce globe usé soit constant en son cours,
Qu'il jure le soleil y divise les jours,
Que d'un ordre éternel sa mer brillante et pure,
Aux heures de la nuit délaie la sturte;
Que la terre donnée en partage aux humains
Ne soit jamais ingrate au travail de leurs mains;
Que le fer des cœurs ne serve plus au monde
Qu'à couper de Cérès la charrue bloquée;
Qu'une éternelle paix règne entre les mortels,
Qu'on ne verse du sang que dessus les autels,

Tellusque et æther : astra inoffensos agant
 Æterna cursus : alta pax gentes alat :
 Ferrum omne teneat ruris innocui labor, 930
 Ensæque lateant : nulla tempestas fretum
 Violenta turbet : nullus irato Jove
 Exsiliat ignis : nullus hiberna nive
 Nutritus agros amnis eversos trahat :
 Venena cessent : nulla nocituro gravis 935
 Succo tumescat herba ; non sævi ac truces
 Regnent tyranni. Si quod etiamnum est scelus
 Latura tellus, properet ; et si quod parat
 Monstrum, meum sit... Sed quid hoc? medium diem
 Cinxere tenebræ : Phœbus obscuro meat " 940

Que la mer soit sans fots, que jamais vent
 n'escite

Contre l'art des nochers le couprou d'Am-
 phitrte;

.....

Mais quelle prompte flamme en mes veines
 s'allume?

Quelle soudaine ardeur jusqu'aux os me com-
 sume? etc. etc.

— *Stet suo cælum loca.* Cælum,
 æthera, tellurem singulatim nomi-
 nat Seneca, quia his tribus constat
 mundi universitas. Sic Quæstion.
 Natur. II, 1 : *Omnis de universa*
quæstio in cælestia, sublimia, et ter-
rena dividitur.

929. *Gentes alat.* Pax alere gentes
 dicitur, quia conducit agriculturæ.
 Tibull. I, eleg. 10, v. 45 : « Interea
 Pax arvâ colat : Pax candida pri-
 mum Duxit aratros sub juga curva
 boves : Pax aluit vites et succos
 condidit uvæ.... Pace bidens vomer-
 que vigent. » Et paulo post : « At
 nobis, Pax alma, veni, spicamque
 teneto. » Add. Nostri Med. 63.

I.

930. *Ferrum omne teneat.* Nihil
 ex ferro confletur, præter aratoria
 instrumenta..

931. *Nullus irato Jove.* Cf. Horat.
 I, od. 3, v. 39.

934. *Nutritus.* Sic Horat. IV, od.
 2, v. 5 : « Velut amnis, imbres
 Quem super notas aluere ripas... »

— *Agros. Pro messes et fruges agni.*
 935. *Gravis. Nocens.*

939. *Meum sit.* Vincendum mihi
 contingat. Sic Hercül. OEd. 35 :
 « Properet malum quodcumque,
 dum terra Herculem Habet videt-
 que. » — *Sed quid hoc?* Ad hunc
 locum, Coupé : Après cette belle
 prière, des illusions vaines troublent
 la vue et l'esprit d'Hercule : c'est le
 prélude de sa fureur. Studere videtur
 interpretes ; ut non nisi reprehensio-
 ne digna probet laudetque. Omnia
 enim in Herculis invocatione solito
 poetæ vitio corrumpuntur, et inani
 turgent superbiloquentia.

940. *Cinxere tenebræ.* Virg. Æn.
 V, 13 : « Heu! quianam tanti cin-
 xerunt æthera nimbi? » — In ple-

8

Sine nube vultu. Quis diem retro fugat,
 Agiturque in ortus? unde nox atrum caput
 Ignota profert? unde tot stellæ poluin
 Implent diurnæ? Primus en noster labor
 Cæli refulget parte non minima Leo,
 Iraque totus fervet, et morsus parat;
 Jam rapiet aliquod sidus: ingenti minax
 Stat ore, et ignes efflat, et rutilat jubam
 Cervice jactans: quidquid autumnus gravis,
 Hiemsque gelido frigida spatio refert,

946

950

risque poetis, quicumque primo
 insanix æstu correpti inducuntur,
 diem subito noctis interventu ob-
 scuratum videre sibi videntur; hoc
 ingruentis amentix prologium;
 hæc prima furentium hallucinatio.
 Sic in nostri Racini traged. *Andro-
 mache*, succlamat Orestes, furis
 agitatus, act. V, scen. 5:

Mais quelle épaisse nuit tout-à-coup m'envi-
 ronne?

Idem Orestes in alio Gallico vate,
Crebillon, *Electre*, act. V, scen. 9:

Mais quoi! quelle vapeur vient obscurcir les
 airs?

— *Meat*. Ovid. *Metam.* XV, 71:

...qua sidera lege mearent.

941. *Sine nube*. Obscurus est
 vultus Phœbi, quamvis nulla nube
 obtegatur.

942. *Agiturque in ortus*? Quis re-
 gerit solem in orientem, et, abile-
 gato sole, noctem inducit?

943. *Ignota*. Quæ nunquam hoc
 tempore orta est.

944. *Primus en noster labor*. Ne-
 meæus seu Cleonæus leo inter astra
 a Jove, aut, ut volunt alij, ab ipsa
 Junone relatus. Vid. not. ad v. 224.

948. *Rutilat jubam*. Referenda
 est vox *jubam* ad sequentia cer-

vix jactans. Neutraliter enim *ruti-
 lare* accipitur, ut in Virg. *Æneid.*
 VIII, 528: « Arma inter nubem
 cæli in regione serena Per sudum
 rutilare vident »; et in Valer. Flac.
 V, 251: « Tu quoque sacrata ruti-
 lant cui vllera quercu, Excubias,
 Gradive, tene. » Leo rutilat, id
 est, splendescit et in modum auri
 micat, fulvam jactans cervicæ ju-
 bam. Vid. Varron. de ling. lat. VI,
 5. Frustra igitur Gronovius intel-
 ligi posse contendit *rutilat*, activu
 more, pro *crispat*, quum minime
 compertum sit hunc sensum *ruti-
 lare* unquam habuisse, nec ea detor-
 sione opus sit, ad verba Senecæ
 interpretanda. Consule quæ ad
 hunc locum in Animadversionibus
 nostris notavimus.

949. *Quidquid autumnus*, etc.
 Quidquid siderum reducunt au-
 tumnus et hiems, id est, omnia
 autumnii et hiemis sidera, Leo
 transiliet, ut Taurum aggrediatur:
 sideribus enim autumnii et hiemis
 dividitur Leo, æstivum signum,
 a Tauro, verno sidere. — *Gravis*.
 Pestilens. Juv. Sat. IV, 56: « jam
 letifero cedente pruinis Autumno. »
 950. *Gelido frigida*. Crebra in

Unq impetu transiliet, et verni petet
 Frangetque Tauri colla. AMPH. Quod subitum hoc malum est?
 Quo, nate, vultus huc et huc acres refers?
 Acieque falsum turbida cælum vides?
 MERC. Perdomita tellus, tumida cesserunt freta,
 Infèrna nostros regna sentire impetus:
 Immune cælum est; dignus Alcidae labor.
 In alta mundi spatia sublimis ferar:
 Petatur æther; astra promittit pater.
 Quid si negaret? Non capit terra Herculem,
 Tandemque superis reddit. En ultro vocat

script. latin. duarum pæne parium sensu vocum coeunctio, ut jam notavimus ad vers. 536. Plip. V, epist. 6: *Cælum est hieme frigidum et gelidum*. Add. Noster in Thyest. 872, et Troad. 624.—*Spatio*. Spätium intellige, quod hiemalia signa obtinent.

952. *Tauri*. Vid. sup. v. 9.

953. *Quo, nate, vultus*. Conf. Euripid. Herc. fur. 932 et seqq.—*Acres*. Truees.

954. *Falsum... cælum*. Cælom quod nobilis obscurum falso tibi videtur.

955. *Perdomita*. Tellure, æquore, inferisque perdomitis, restat ot cælum aggrediar.

957. *Immune cælum est*. Noodom vim nostram cælum expertum est.

959. *Astra promittit*. Sup. v. 23.

960. *Quid si negaret?* Nihil hoc loco aduatores de seotectiarum connexionè scripsere, quamvis res non ita facilis sit et expedita. Frustra Gallicos interpretes consuluerimos, qui (errore, an iudustria dicam?) verum verbo ita reddidere, ut non possit dignosci quid de hojus loci contextu senserint.

Coupe: Il faut que je monte au ciel; mon père m'a promis les astres. S'il me manquait de parole!... La terre est trop petite pour Hercule; la terre me renvoie aux astres, etc. Nec dissimiliter *Levée*. Quod omiserunt, supplendum. « Petamus æthera et sublime mundi vel cæli spatium, ioquit Hercules: nihil obstabit; astra ego mihi promisi pater; et, etiamsi negaret, ad ea nihilominus irrumperem, quum jamjam non capiat terra Herculem et ad deos iomittat. Sed vide ipsos me ad regiam Olympi subeundam invitantes: sola prohibet Juno et vetat mihi reserari polum... Si oon me recipias, noverea, cæli fores ego frangam!... Etiamnum dubitas, Juno?... Jam Saturno vineula exuam, etc. » Hæc imaginatur Hercules quasi ante oculos ex ordine gerantur: et, quum diversa videre sibi videatur, non mirandum, si diversa, pæne contraria sentiat et loquatur; modo mitis in patrem, *astra promittit pater*, modo minax ardensque, *contra patris impii regnum impotens ævum resolvam*.

961. *Superis reddit*, etc. Hercules

Omnis deorum cœtus, et laxat fores;
 Una vetante. Recipis, et reseras polum?
 An contumacis januam mundi traho?
 Dubitatur etiam? vincla Saturno exuam,*
 Contraque patris impii regnum impotens
 Avum resolvam. Bella Titanes parent
 Me duce furentes: saxa cum silvis feram,
 Rapiantique dextra plena Centauris juga.
 Jam monte gemino limitem ad superos agam.
 Videat sub Ossa Pelion Chiron suum:

965

970

Jove procreatus, ad cælum quasi ad patriam reversurus est. Contendit Delrio hoc dici ex sententia Platoniorum, qui putabant animas prius in cælis fuisse quam corporibus includerentur: subtilior, et qua non eget locus, interpretatio.

962. *Fores*. Olympi.

963. *Una vetante*. Junone. — *Accipis, et reseras polum?* Minaciter Junonem compellat.

964. *An contumacis*, etc. Utrum velis elige, reseras polum, an poli fores me trahentem et fraudentem videas? *Contumacis*. Obstantis mihi. — *Mundi*. Cæli, ut sup. v. 18, et passim.

965. *Dubitatur etiam?* Quid? et nunc dubitas, Juno? Gallicus interpres, *Leole*, ab altero interprete, duce suo, recedit; infeliciter quidem, ut mihi videtur: *Douternit-on de mes forces?* Contra *Coupe*, nulla, non dicam verborum, sed sensus reprehensione: *Si l'on retarde encore, je romprai les chaines de Saturne.* — *Vincla Saturno exuam*. Quem Jupiter e cælo exterminaverat aut etiam, ut tradunt alii, ad Tartarum cum Titanibus deturbaverat. Æschyl. *Prometh.* 199 et

seqq. Ovid. *Metam.* I, 113. Eadem Pluton minatur Jovi apud Stat. *Theb.* VIII, 43: «Habeo jam quassa gigantum Vincula, et æthereum cupido exire sub axem Titanas, miserumque patrem.» Et apud Claudian. de raptu Proserp. I, 113: «Si dicto parere negas, patefacta ciebo Tartara; Saturni veteres laxabo catenas.»

966. *Patris impii*. Jovis. — *Regnum impotens*. Tyrannidem.

967. *Titanes*. Filii Cæli et Terræ: aliquando cum gigantibus confunduntur; Appollodorus vero hos et illos distinguit, I, 6. Vid. v. 79.

968. *Feram*. Convellam.

969. *Plena Centauris juga*. Montes Thessaliæ, quos nominat infra, scilicet Pelion, Ossa, Olympum; quibus Othrys adjici potest. De Centauris, Thessaliæ montes habitantibus, videantur supra notata ad vers. 778.

970. *Jam monte gemino*. Quod ipsi gigantes fecere, cælum invasuri. — *Limitem...agam*. Hoc est, iter mihi faciam. Vid. Sil. IX, 379.

971. *Sub Ossa Pelion*, etc. Hom. *Odys.* XI, 314. Virg. *Georg.* I, 281. Ovid. *Metam.* I, 155; *Fast.*

In cælum Olympus tertio positus gradu
 Perveniet, aut mittetur. ΑΜΡΗ. Infandos procul
 Àverte sensus : pectoris sani parum,
 Magni tamen, compesce dementem impetum. 975
 HERC. Quid hoc? gigantes arma pestiferi movent :
 Profugit umbras Tityos, ac lacerum gerens
 Et inane pectus, quam prope a cælo stetit!
 Labat Cithæron, alta Pallene tremit,
 Macetumque Tempe : rapuit hic Pindi juga; 980

1, 307. Propert. II, 1, v. 19.
 Nostri Thyest. 812; Troad. 830.
 Herc. Œt. 1152. — Pelion Chiron medicinz,
 musices et omnium prope artium
 peritissimus fuit, quas Esculapium,
 Jasonem, Peleum; Achillem, Her-
 culem et multos alios heroes do-
 cuisse fertur. Vulneratus ab impru-
 dente nec volente Hercule, doloris
 impatiens, vitæ immortalitatem de-
 precatûs est, et a Jove collocatus
 in astra, ubi dicitur Arcitenens,
 Sagittarius (Apollod. II, 5. Hygin.
 poetic. Astronom. III, 26.). In
 terris Pelion incolnit; et ideo ait
 Hercules, prospiciat ab alto cælo
 Arcitenens montem suum Ossæ
 suppositum.

972. Olympus. Mons Thessaliæ,
 quem, propter altitudinem, deorum
 sedem esse poetæ sinxerunt.

973. Perveniet aut mittetur. Quum
 Ossæ et Pelio Olympus superpositus
 fuerit, nisi cælum tetigerit, hunc
 jaculabor contra deos. His enim
 telis usi fuerant gigantes. Vid.
 Apollod. I, 6. Unde in Claudiani
 Gigantomach. 29, Terra ad filios :
 • Solvite Titanas vinclis : defendite
 matrem. Sunt freta, sunt montes :
 nostris ne parcite membris; In Jovis

exitium telum non esse recuso •

976. Quid hoc? gigantes, etc.
 Videre se putat gigantes bellum
 adversus Jovem instaurantes.

977. Profugit umbras Tityos. Pro-
 fugit ex inferis Tityos, ubi detine-
 batur. Vid. nota ad versum 756.
 Profugere cum accusativo identidem
 usurpant latin. scriptt. Seneca de
 consolat. ad Polyb. 36 : Conspectum
 convagationemque civium suorum pro-
 fugit. Curtius, X, 2 : Ne servi qui-
 dem uno grege profugiant dominos.
 Vid. et Manilius, IV, 580.

979. Cithæron. Mons Thebis vi-
 cinus. — Pallene. Oppidum in pen-
 insula Macedoniæ, quod alii cum
 Phlegra confandant, alii proximi-
 mum tantummodo fuisse putant.
 Ibi gigantes cum deis congressi
 sunt. Plin. IV, 10. Lucan. VII,
 150; Stat. Silv. IV, 2, v. 56;
 Val. Flacc. II, 17; Apollod. I, 6 :
 ἔγινοντο δὲ, ὡς μὲν τινες λέγουσιν, ἐν
 Φιλέγγει ὡς δὲ ἄλλοι, ἐν Παλλήνῃ.

980. Macetum. Macedonum. Cf.
 quæ ad hunc locum notavimus in
 Animadv. — Tempe. Sup. v. 286.
 — Rapuit hic, etc. Claudiano, in
 Gigant. 67 : • Hic rotat Æmonium
 præduris viribus Œten : Illic juga
 connixis manibus Pangæa cornuscit :

Hic rapuit OËten : sævit horrendum Mimas.
 Flammifera Erinny's verbere excusso sonat,
 Rogisque adustas propius ac propius sudes
 In ora tendit. Sæva Tisiphone caput
 Serpentibus vallata, post raptum canem
 Portam vacantem clausit opposita face.

Huic arinat glacialis Athos : hoc
 Osa movente Tollitur, etc. —
Pindi juga. Pindus mons Thessalia
 inter et Epirum.

981. *OËten.* OËta vel OËte,
 jagum celsissimum, a Thermopylis
 ad Pindum porrigebatur. — *Mimas.*
 Nomen gigantis. Horat. III, od.
 4, v. 53; * *Validus Mimas.* * Claudian.
 Gigant. 86 : * Occurrit pro
 fratre Mimas, etc. — *Horrendum.*
 Adverbialiter sumitur ad similitu-
 dinem Virgilius *Æn.* VI, 288, IX,
 731 et XII, 700.

982. *Flammifera Erinny's.* Una
 ex infernalibus Furiis, cujus nomen
 ab ἔρις *contentio*, et νόσος, *mens*,
 deduci videtur, quamquam alii ab
 ἀρά et ἀνίστην derivari volunt, quod
 execrationes andiat et impleat,
 alii ab ἔρα et ναίω, quod in terra
 habitat et inter homines versetur.
 Aliquando pluraliter et gregatim
 pro omnibus Furiis adhibebatur
 (Ovid. *Heroid.* XI, 103. Propert.
 II, 20, versu 29. Stat. *Theb.* XI,
 345). Virgilius, *Æneid.* VII, 447
 et 570, ipsam Alectonem Erinny'n
 vocat. Vid. sup. not. ad vers. 101.
 — *Flammiferam* hic dici contendit
 Delrio, eo quod, * ut tubarum
 usu nondum invento, ab antesigna-
 nis in bello, pugnae initium coniectis
 in invicem facibus fiebat, teste
 Parrhasio, sic in hac imaginaria
 pugna Furis praelii signum flam-

ma proponerent. Idem videtur
 expressisse Statius, *Theb.* IV, 5 :
 * *Prima manu rutilam de vertice*
Larissæro Ostendit Bellona facem. *
 Potest tamen Noster ad hunc mo-
 rem non alluisse : nam Furis
 plerumque facibus armatæ exhi-
 bentur. — *Verbere.* Flagello.

983. *Rogisque adustas.* Ad fune-
 reum rogi accensas vel ex ipso
 ardenti rogo desumptas; quod in-
 faustum habebatur. Ovid. *Metam.*
 VI, 430, de funestis Terci et
 Procnes nuptiis : * *Enmenides te-
 nuere faces de funere raptas.* *
 Add. Horat. epod. 17. Lucan. VI,
 525. Conf. Nostri OËdip. 550 et
 874; Med. 790.

984. *In ora tendit.* Mibi intentat.
 Finnt in Herculem quæ illi mi-
 nata est Juno, v. 100 et seqq.

985. *Serpentibus vallata.* Ad simi-
 litudinem Lucretii V, 26 : * *Deni-
 que quid Cretæ taurus, Lernæaque
 pestis Hydra venenatis posset val-
 lata colubris.* * — *Vallata caput* pro
vallato capite, sicut sæpe, — *Post*
raptum canem. Tisiphone, videlicet
 ut gigantes Tartaro erumpere vo-
 leutes teneat, portam, cujus custo-
 dem Cerherum Hercules abduxit,
 tæda sua exiturus intercludit. Hæc
 enim Furia Tartaro præposita fuit.
 Virg. *Æn.* VI, 554 : * *Stat ferrea*
*turris ad auras, Tisiphoneque se-
 dens palla succincta cruenta, Vesti-*

Sed ecce proles regis inimici latet,
 Lyci nefandum semen : invisio patri
 Hæc dextra jam vos reddet : excutiat leves
 Nervus sagittas ; tela sic mitti decet
 Herculeæ. AMPH. Quo se cæcus impegit furor?
 Vastum coactis flexit arcum cornibus,
 Pharetramque solvit : stridet emissa impetu
 Arundo ; medio spiculum collo fugit,

bulum insomnis servat noctesque
 diesque.*

987. *Sed ecce proles.* Filios suos
 Lyci sobolem esse existimat, ut,
 apud Euripidem, Eurysthei (Herc.
 fur. 970 et 982). Constat quidem
 ex verbo *latet* fuisse pueros, pulsos
 metu paterni furoris, sed eos ab
 Hercule prospici, quamvis spectan-
 tibus non cernantur. Post hæc,
tela sic mitti docet Herculeæ, e scena
 conspectuque adstantium prosilit
 Hercules unum e liberis occisurus;
 sed quæ jam non vident adstantes,
 videt verbisque refert Amphitryon.
 Redit Hercules in scenam, versu
 995, omnes latebras excussurus,
 ruptisque regiæ postibus, alium
 deprehendit puerum, ad quem in-
 terficiendum evolat, manente, ut,
 supra, Amphitryone et eadem
 describente. Tunc Megara, quæ se
 cum minimo filiorum occultaverat,
 perruptis territa latebris, in sca-
 nam recurrit novum hospitium
 quæsitura; sed ruit Hercules in fu-
 gientem, et frustra supplicantem
 foras abstrahit, ut extrema hæc
 cædes spectantium oculis remota,
 ab Amphitryone tantum expona-
 tur. Regreditur Hercules, v. 1035.

990. *Tela sic mitti, etc.* Credidit
 Delrio hoc dicere Herculem, puero,
 quem petebat, interempto, quasi

glorietur telum suum, ut decuit,
 a proposito scopo non aberravisse
 (Vid. Sophocl. Philoct. 104; Pro-
 pert. IV, 10, v. 40; Nostri Herc.
 OEt. 1652). Sequentia autem in-
 terpretationem Delrionis plau-
 rellunt: puerum nondum cecidisse
 id probat, quod Amphitryon rei
 tempora omnia et veluti singulos
 gradus notat, *flexit arcum*, *solvit*
pharetram, *stridet arundo*; si, dum
 loquitur, stridet arundo, patet
 vulnus non factum fuisse, prius-
 quam loqueretur. Non quod inevi-
 tabilia esse tela debeant, sed quod
 tyrannis fatalia, sed quod purgan-
 dis terris addicta, jactitat Hercules.
 Referendum est *sic mitti* ad præce-
 dentia, i. e. in *prolem regis inimici*,
 in *nefandum semen invisio patris*.

992. *Coactis flexit, etc.* Arcum
 tetendit, quod non effici potest,
 quin arcus cornua curvantur, et
 propius admoveatur tum alterum
 alteri, tum utrumque sagittam pa-
 ranti emitte.

993. *Pharetram solvit.* Pharetram
 aperit ad depromendas sagittas.
 Ovid. Metam. V, 379: « Ille pha-
 retram Solvit, et arbitrio matris de
 mille sagittis Unam seposuit. »

994. *Fugit.* Tanto impetu sagitta
 emittitur, ut per medium collum
 tota transeat fugiatque.

Vulnere relicto. HERC. Cæteram prolem eruam, 995
 Omnesque latebras. Quid moror? majus mihi
 Bellum Mycenis restat, ut Cyclopea

995. *Prolem eruam*, etc. Nec cætera Lyci proles nec latebræ quibus es occultatur me scrutantem eludent. *Eruere omnes latebras* non posse dici pronuntiat Both. et *eruere omnes latebris* substituendum. Attamen in hoc Statii loco (Theb. III, 555), « Eruimus quæ prima dies, ubi terminus ævi, Quid bonus ille deum genitor, quid ferrea Clotho Cogitet », nihil significat aliud *eruiamus*, quam *inquirimus*, *scrutamur*. Ne Schræderi quidem interpretatione opus est, qui *omnes latebras* de Mycenis jam dici contendit, et *eruere latebras* non aliter intelligit quam *diruere*, *evertere latebras*. Etisusi *eruere* geminam *protrahendi* et *evertendi* significationem hæbeat, hæc et illa significatio male sociarentur, nec posset scribi *pueros et latebras eruere*, i. e. *protrahere pueros in medium et evertere funditus latebras*. Cf. sequentem notam.

996. *Quid moror? majus*, etc. Plerique tum adnotatores, tum interpretes hoc intelligendum censuerunt, quasi imaginaretur Hercules se Mycenis esse, quod quidem apte fingeretur, regnante in hac urbe Eurystheo. At repugnare mihi videtur verborum compositio et dicendi forma. Postquam Hercules Lyci prolem se extincturum denuntiavit, si subita furoris libidine correptus se Mycenis esse arbitraretur, Poeta repentinam hanc animi conversionem certius et significantius indicavisset, nec satis

fore existimasset si de urbe fieret mentio. Apud Euripidem quidem, quod forsitan interpretes in errorem induxit, putat Alcides se Mycenæ transferri; sed multa in poetæ Græci narratione (narratur enim, non oculis exhibetur multiplex insanientis furor) ad hoc aperte exponendum conspiciunt. « Cur sacra peragam, refertur dixisse Hercules, priusquam Eurystheum interfecerim? Date arcum, arma date: en vado ad Mycenæ, etc. » Vid. *Ἡρακλ. παυσία*. 936 et seqq. Ista in Nostro frustra requiras, qui totum in persequenda Lyci sobole Herculem exhibuit, hoc ferme modo: « Cæteram Lyci prolem, Alcida, opprimere et latebras in quibus absconduntur excutere festinus: illis enim interemptis, majus tibi restabit bellum, scilicet ut Mycenæ petas, et Cyclopes manu exstructa palatia diruas. Age igitur, hæc regia Lyci, quæ cætera proles ejus occultatur, huc et illuc est, etc. » Cum hoc sensu optime quadrat vers. 1038, *Argos victimas alias dabit*; qui difficillime, aliter præsto sensu, intelligitur: si enim Hercules Mycenis prolem Eurysthei cecidit, quas illi victimas Argos daturus sit, non percipimus.

997. *Cyclopea*. Quis manua exstructa fuissent a Cyclopiis ipnis (Euripid. Iphig. in Taur. 844; Troad. 1088; Herc. fur. 944 et 998. Stat. Theb. I, 251. Nostri Thyest. 406). Cæterum consueverant Veteres Cyclopium opificio ea

Eversa manibus saxa nostris concidunt.
 Huc eat et illuc aula disjecto objice,
 Rumpatque postes : columnen impulsum labet.
 Perlucet omnis regia : hic video abditum
 Natum scelesti patris. AMPH. En, blandas manus
 Ad genua tendens, voce miseranda rogat.
 Scelus nefandum, triste, et adspectu horridum,
 Dextra precante rapuit, et circa furens
 Bis ter rotatum misit : ast illi caput
 Sonuit; cerebro tecta disperso madent.
 At misera parvum protegens natum sinu
 Megara, furenti similis, e latebris fugit.

HERC. Licet Tonantis profuga condaris sinu,

omnia tribuere, quæ propter mole-
 lem suam vires humanas excedere
 viderentur. Vid. Serv. ad Æn. IV,
 v. 630.

999. *Aula. Regia.*

1000. *Rumpatque postes. Postes
 rumpat pro rumpantur ejus postes.*

1001. *Perlucet omnis regia. Sci-
 licet dum exclamaret Alcides huc
 et illuc eat aula, columnen impulsum
 labet, facta vocem sequebantur et
 corruerat regia, manibus ejus con-
 vulsa. Mox, ruptis postibus et pa-
 rietibus disjectis, patent et perlucet
 domus interiora. Sic in Virg. Æn.
 II, 480: « Limina perrumpit, po-
 stesque a tardine vellit Æneas....
 Apparet domus intus, et atria longa
 palescunt. »*

1003. *Ad genus tendens. Plin.
 lib. XI, 45: Hominis genibus quedam
 et religio inest, observatione gentium:
 hæc supplices attingunt; ad hæc manus
 tendant; hæc ut aras adorant. Ser-
 vius ad Virg. Bucol. VI, 4, scribit
 genus Misericordiæ sacra esse, ut
 aures Memoriz, Genio frontem.*

Vid. Tacit. Ann. I, 11 et 21. Virg.
 Æn. III, 607; et Nost. Med. 247.
 — *Voce miseranda rogat. Euripid.
 Herc. far. 986: Φθάνει δ' ὃ τὸ πᾶν
 γόνασι προσπίστων πατρός· καὶ πρὸς
 γένειον χεῖρα, καὶ δέξιν, βολῶν, ὡς
 φίλαται, αὐδᾷ, μὴ μ' ἀπεκτείνῃς πᾶ-
 ρερ· Σὺς εἰμι, σὸς παῖς.*

1005. *Dextra precante rapuit.
 Dextram nati precantem corripuit.*

1006. *Bis ter rotatum. Ovid.
 Metam. IV, 515: « Deque sinu
 matris ridentem et parva Learchum
 Brachis tendentem rapit, et bis
 terque per auras More rotat fundæ,
 rigidoque infantia saxo Discutit
 ossa ferox. » Id. Metam. IX, 216:
 « Dicentem genibusque manna ad-
 hibere parantem, Corripit Alcides,
 et terque quaterque rotatum Mit-
 tit in Euboicas, tormento fortius,
 undas. »*

1007. *Sonuit. Scilicet parietibus
 allisim.*

1008. *At misera, etc. Vid. not.
 ad vers. 987.*

1010. *Licet Tonantis. Hercules*

Petet undecunque te met hæc dextra, et feret.

AMPH. Quo misera pergis? quam fugam, aut latebram petis?

Nullus salutis Hercule infenso est locus :

Amplectere ipsum potius, et blanda prece

Lenire tenta. MEG. Parce jam, conjux, precor ;

1013

Agnosce Megaram : natus hic vultus tuos

Habitusque reddit : cernis ut tendat manus?

HERC. Teneo noveream : sequere, da pœnas mihi,

Jugoque pressum libera turpi Jovem.

Sed ante matrem parvulum hoc monstrum occidat.

1020

MEG. Quo tendis amens? sanguinem fundes tuum?

AMPH. Pavefactus infans igneo vultu patris

Perit ante vulnus : spiritum eripuit timor.

In conjugem nunc clava libratur gravis.

Perfregit ossa : corpori trunco caput

1025

Abest, nec usquam est. Cernere hoc audes nimis

Vivax senectus? si piget luctus, habes

enim pro uxore sua Innonem credit adesse.

1011. *Et feret.* Id est, abripiet, ut sup. v. 968, et in Virg. Bucol. V, 34 : « ... postquam te facti tulerunt. » Et IX, 51 : « Omnia fert ætas ». Id. Æneid. II, 374 : « alii rapiunt incensa feruntque Pergama. »

1018. *Sequere.* Vide not. v. 987.

1019. *Jugoque pressum*, etc. Turpi conjugio Jovem morte tua solve : obliviscitur enim Hercules immortalem Junonem esse.

1020. *Ante matrem.* Intellige, priusquam matrem occidam, nec ausculta Farnabio, qui accipi posse putat pro in conspectu matris.

1021. *Quo tendis amens?* Eurip. Herc. fur. 975 : « Βοῦ δὲ μήτηρ, ὦ τῆλόν, τί θῆξες ; τίνα κτείνεις ; »

1022. *Igneco vultu.* Quod furen-

tium et iraseentium proprium est. Senecæ de ira, I, 1 : *Nam ut furentium certa indicia sunt, audax et minax vultus, ... color versus ; ita irascentium eadem signa sunt : flagrant et micant oculi ; multus ore toto rubor, exstuant ab imis præcordiis sanguine.* Virg. Æn. XII, 101. Apollod. de Hercule, II, 4 : *Πυρὸς δὲ ἡ ἐμμάτων διαμπερὲς αἷμα.*

1023. *Perit ante vulnus.* Conf. Herc. OEt. 811.

1025. *Perfregit ossa.* Cf. Euripid. Herc. fur. 994.

1026. *Nec usquam est.* Tautulas in partes dissiluit !

1027. *Vivax senectus.* Ovid. Met. XIII, 516, Heecuba : « Quo ferrea resto? Quidve moror? quo me servas, damnosa senectus? Quid, di erudeles, nisi quo nova funera cernant, Vivacem differtis animum? »

Mortem paratam : pectus in tela indue,
 Vel stipitem istum, cæde monstrorum illitum,
 Convertè : falsum ac nomini turpem tuo
 Remove parentem, ne tuæ laudi obstrepat.
 THES. Quo te ipse, senior, obvium morti ingeris?
 Quo pergis amens? profuge, et obtectus late,
 Unumque manibus aufer Hereuleis scelus.
 HERC. Bene habet : pudendi regis excisa est domus.
 Tibi hunc dicatum, maximi conjux Jovis,
 Gremem cecidi : vota persolvi libens

1028. *Pectus in tela indue*, etc. Delrio et Baden. ad Herculem dici putant *vel stipitem istum*, etc. Sed neuter attingit præcedentia *pectus in tela*, etc. quæ tamen, ideo quod de iis siluerint, ad Amphitryonem retulisse videntur se ipsum alloquutem, ut Gallicus interpres Leveé : *La mort est sous ta main : cours au-devant des traits du furieux Alcide.* (Haut à Hercule.) *Tourne contre moi-même cette massue*, etc. Isthic sensus haud improbabilis est : at tamen facilius conjunctionem *vel*, a Gallico interprete omissam, intelliges, si et *pectus in tela indue* et *vel stipitem istum convertè* ad Amphitryonem retuleris, ut Farnabius, et Gallicus intrp. *Coupi : Précipitons-nous sur les traits du furieux et présentons-nous à son homicide massue.* (Haut à Hercule.) *Barbare, je ne suis pas ton véritable père*, etc. Siue convertere hac significatione usurpatur, subaudito *in me*, aut *in se*, ut in Sueton. Calig. 35 : *Ingressus spectacula, convertit hominum oculos fulgore purpureæ abollæ.* De illis ne referre quidem operæ pretium est, qui *pectus in tela indue* ad Herculem dictum contenderunt, pro-

pectus meum transfige ; ab ista interpretatione abhorret locutio latina. Virg. *Æneid.* X, 681 : « An sese muerone ob tantum dedecus amens induat. » Plaut. *Casin.* act. I, scen. I, v. 25 : « Proin tu te in laqueum induas. »

1029. *Cæde... illitum.* Sanguine madentem.

1030. *Nomini turpem tuo.* Qui tibi dedecori est. Scilicet conatur Amphitryon Herculem in se accendere : « Tolle cupientem, inquit, nec nisi nomine genitorem, ne victoriam tuam questibus et probris contrarbet. »

1034. *Unumque manibus*, etc. Apud Euripidem, hoc ipsum assert Amphitryon, ut furias Herculis fuga prævertat (Hercul. fur. 1073) : Τὸ μὲν φῶς ἐλπίσιν ἐπὶ Κακίῃσιν οὐ φέγω τὰς. Ἀλλ' εἰ μὲ κακῇ πατιέ' ὄντα, Πρὸς δὲ κακίῃς, κακὰ μέγιστα, Πρὸς Ἐρινύσι θ' αἵμα σύγγονον ἔξει.

1035. *Bene habet.* Res bene successit : solemnis locutio. Juven. X, 72. Stat. Theb. XI, 557, etc. — *Pudendi regis.* Lyci.

1036. *Tibi hunc dicatum*, etc. Non meminit se Junonem modo,

Te digna; et Argos victimas alias dabit.

AMPH. Nondum litasti, nate: consumina sacrum.

Stat, ecce, ad aras hostia; exspectat manum

1040

Cervice prona: præbeo, occurro, insequor;

Macta. Quid hoc est? errat acies luminum,

Visusque mœror hebetat. En video Herculis

Manus trementes? Vultus in somnum cadit,

Et fessa cervix capite submisso labat:

1045

Flexo genu jam totus ad terram ruit;

Ut cæsa silvis ornus, aut portus mari

ut putabat, interfecisse (v. 1018).

1038. *Et Argos, etc.* Alias in ca urbe, quæ tibi tam grata et accepta est, ubi non minus quam Mycenis tuus regnat Eurystheus, hostias tibi mactabo, scilicet Eurystheum ipsum et filios ejus.

1039. *Nondam litasti. Nondum sacrificium consummavisti. Litare,* priore sensu, idem sonat ac *luere*, a quo derivatur; unde *litare sacra* pro *sacra persolvere*: sed quia creditori placet qui solvit debita, *litare* absolute usurpatum est pro *prosperare et feliciter sacrificare, diis faventibus atque exaudientibus vota*: porro credebantur annuere dei, si hostiarum exta faustis notis signarentur. Cic. de divinât. II, 17: *Quum pluribus deis immolatur, qui tandem evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur?* Sueton. in August. 96: *Quum, sacrificio non litante, augeri hostias imperasset.* Id. in Cæs. 81: *Pluribus hostiis cæsis, quum litare non posset, introit curiam spreta religione.* Martial. X, 73: « Non quæcumque manu victima cæsa litat. »

1041. *Præbeo. Caput.—Occurro.* Vulueri. — *Insequor.* Hærentem aut abnuentem. Apud Euripidein

Hercules patrem interfectorus erat, nisi ab ipsa Minerva prohibitus fuisset. Vid. Ἡρακλ. μαινέειν. 1001.

1042. *Errat acies luminum.* Stat. Theb. X, 150. « ... errare oculi, resolutæque colla, Et medio adfatu verba imperfecta relinqui. »

1046. *Ad terram ruit.* Cf. Eurip. Herc. fur. 1006.

1047. *Ut cæsa silvis ornus.* Respexit Virgilium, Æneid. II, 616: « Ac veluti summis antiquam in montibus ornus, etc. »; ut Virgilius Homerum, Iliad. IV, 482: Χαμαὶ πίον, ἀλγυρὸς ὧς, etc.; XIII, 178: Ὅ δ' αὖτ' ἔπιστον μολὴν ὧς, etc. et XVI, 482: Ἡμεῖς δ' ὧς ὅτε τις δρῶς ἔριπεν, etc. — *Aut portus mari, etc.* Moles immissa mari ad submovendos fluctus portumque efficiendum. Virg. Æn. IX, 708: « collapsa ruunt immania membra... Qualis in Euboico Baiarum litore quondam Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante Constructam ponto jacent. » Sil. IV, 297: « Haud aliter strueta Tyrrhena ad litora saxo Pugnatu fretis subter cæcisque procellis Pila, immane sonans, impingitur ardua ponto, etc. »

Datura moles. Vivis? an leto dedit
 Idem, tuos qui misit ad mortem, furor?
 Sopor est; reciprocos spiritus motus agit. 1050
 Detur quieti tempus, ut somno gravi
 Vis victa morbi pectus oppressum levet.
 Remove, famuli, tela, ne repetat furens.

CHORUS THEBANORUM.

LUGEAT æther, magnusque parens
 Ætheris alti, tellusque ferax, 1055
 Et vaga ponti mobilis unda.
 Tuque ante omnes, qui per terras,
 Tractusque maris fundis radios,
 Noctemque fugas ore decoro,
 Fervide Titan: obitus pariter 1060
 Tecum Alcides vidit et ortus,
 Novitque tuas ultrasque domos.

1050. *Sopor est*; etc. Vivere Herculem cognoscit ex anima graviter erumpente. Conf. Euripid. 1059. — *Reciprocus... motus*. *Reciprocare* vel *reciprocari* fluctus dicuntur, qui alterno motu eunt redeuntque. Cic. de Natur. Deor. III, 10: *Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putari fieri posse constantius?* Quod quidem ad spiritum per vices attractum redditumque aptissime translatus est. Gell. XVII, 11: *In eam fistulam, per quam spiritus reciprocatur*. Liv. XXI, 58: *Quam jam spiritum includeret ventus, nec reciprocare animam sineret*.

1053. *Ne repetat furens*. Ne, suscitatus e somno, tela furens rursus arripiat.

1054. *Æther*. Scripsere nonnulli dici *æthera* pro Jove, et *parentem ætheris* pro Saturno: falso; quorsus enim hic inemoretur Saturnus? *Æther* pro cælo accipiendus est, cui mox tellus et æquor adjiciuntur; ita ut omnem rerum naturam Chorus lugere jubeat, quod quidem in magnis calamitatibus facere soleat dolore amittens et perditus. Pacuv. in fragm. Chrys. « Id quod nostri cælum memorant, Graii perhibent æthera. » — *Magnusque parens*. Jupiter, quem *athereum patrem* Martial. quoque vocat, IX, 36 et 37.

1060. *Obitus*, etc. Orhem ab Oriente ad Occidentem peragravit.

1062. *Novitque tuas*. Ex Ovidii Heroid. XIV, 16: « Impleti

Solvite tantis animum monstris,
 Solvite, superi: rectam in melius
 Flectite mentem. Tuque, o domitor,
 Somne, laborum, requies animi,
 Pars humanæ melior vitæ,
 Volucer, matris genus Astrææ,
 Frater duræ languide Mortis,
 Veris miscens falsa, futuri

1065

1070

meritis Solis utramque domum. *

1065. *Tuque, o domitor*, etc. Ovid. *Metam.* XI, 623: «Somne, quies rerum, placidissime, somne, decorum, Pax animi, quem cura fugit, qui corda diurnis Fessa ministeriis mulces reparasque labori.» Conf. et Homer. *Odyss.* XX, 85. Orph. *Hymn.* in somn. Sophocl. *Philoct.* 823. Statius in *Thebaid.* X, 120, etc., etc.

1067. *Pars... melior*. Non major, ut intelligi posset pronuntiat Farnabius, sed benignior et utilior, quippe quæ labdres domare et animo quietem afferre soleat.

1068. *Volucer*. Somnus enim alatus fingitur. Sil. X, 351: «curvoque volucris Per tenebras portat medicam papavera cornu.» Tibull. II, 1, v. 89: «Venit tacitus fuscis circumdatus alis Somnus.» — *Matris genus Astrææ*. Somnus enim Noctis et Erebi filius vulgo habetur (Hygious, in præf.). Eum *Astrææ genus* vocat Seneca, quia, ut notavit Delrio, vel iustitiæ beneficio secure dormitur, vel somno plenius indulgent aequitatis observantes. Ex hac nova fictione Noster mox ad antiquam allegoriam recurrit, *fratrem mortis*. Somnum appellans; Mors enim ex Nocte genita perhibebatur. Quid autem sibi velint tot et tam

varia nomina Somno addita ne requiras: conguessit hoc loco Seneca quæcunque de Somno in universum excogitari possent, nullo argumenti sui respectu; nec quid in rem caderet, quid non, curavit, copiosior et uberior in dicendo, pro suo more, quam iu eligendo prudentior.

1069. *Frater... Mortis*. De hac poetica Somni Mortisque consanguinitate, vid. Homer. *Iliad.* XIV, 231; Hesiod. *Theogon.* 756; Orph. *Hymn.* in Somn. Virg. *Æneid.* VI, 278; Stat. *Theb.* V, 197, etc.

1070. *Veris*, etc. Credechant enim Veteres, ut apud uos mulierculæ, futura somniantibus quandoque affulgere. Orpheos hymn. in somn. v. 2: Ἄγγ' ἄν' ἰδὲ μὲν ὄντων, θνητοῖς ὑπνοῦντι μέρῃσι. Cic. de *Divin.* I, 53: *Qui se tradet quieti præparato animo, cum bonis cogitationibus, ... certa et vera cernit in somnis.* Homer. *Odyss.* XVIII, 562, et Virg. *Æn.* VI, 893, geminas Somni portas esse finxerunt; alteram corneam, qua vera, alteram eburneam, qua falsa somnia emittuntur. Statius, *Theb.* X, 106, in describendo Somni palatio: «Sunt etiam innumero rerum vaga somnia vultu, Vera simul falsis, permistaque tristia blandis.»

Certus, et idem pessimus auctor :
 Pater o rerum, portus vitæ,
 Lucis requies, noctisque comes,
 Qui par regi famuloque venis,
 Placidus fessum lenisque fove.
 Pavidum leti genus humanum
 Cogis longam discere mortem;
 Preme devinctum torpore gravi :
 Sopor indomitos alliget artus;
 Nec torva prius pectora linquat,
 Quam mens repetat pristina cursum.

1071. *Pessimus auctor.* Ad hunc locum Farnabius : « Frequentiora enim somnia vera ex mentis præ-sagæ metu, quam lata ex spe. » Scilicet interpretatur *certus et idem pessimus*, quasi dictum foret, *certus* quidem futurus, sed magno nobis incommodo, quibus futura mala, priusquam accidunt, somnus metuenda faciat. Hæc interpretatio, licet acuta per se et verbis etiam latinis haud infeliciter accommodata, ita a sententiarum summa et serie abhorret, quantumvis laxa solutaque, ut secus locum accipere malim. *Certus et idem pessimus futuri auctor* mihi videntur non aliud quam *veris miscens falsa* significare et præcedentia, ut sæpe sit, iterando confirmare; nunc *certus futuri auctor*, nunc *pessimus*.

1072. *Pater o rerum.* Qui omnia reficis et recreas. Homer. *Iliad.* XIV, 233 : « Ἰνυε, ἀναξ πάντων τι θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων. » Valer. Flacc. VIII, 70 : « Somne pater ! Somne omnipotens ! » — *Portus vitæ.* Tutum animis contra vitæ ærumnas et calamitates perfugium.

1073. *Lucis requies.* Cujus mu-

nerie a diurnis laboribus homines requiescunt. Vide quæ citavimus ad vers. 1065. — *Noctisque comes.* Claudian. bello Gildon. 213 : « Humentes jam noctis equos, Lethææque Somnus Fræna regens, tacito volvebat sidera curru. »

1074. *Qui par regi, etc.* Servient iuxta et regnanti jucundus.

1075. *Fessum.* Herculem.

1076. *Pavidum, etc.* Somne, qui homines, licet mortem timeant, quoddam tamen mortis experimentum facere cogis, ejus imaginem iterum et iterum referens, gravi et qualis est in morte Herculeos artus torpore alliga. Vide Animadvers. nostras.

1078. *Preme devinctum.* Ne somno excitatus ad infanda alia per amentiam feratur. Vide Euripid. *Herc. Fur.* 1054 : μή ἄρα' ἀνεγερόμενος Χαλάσας, ἀπαιτῶ πόλιν, ἃ πόδι πατέρα, μὲν ἀθάνατοι καταράζονται.

1081. *Repetat pristina cursum.* Placidus sensus et pristinam tranquillitatem recipiat.

1082. *En fatus humi, etc.* Euripid. *Herc. fur.* 1067 : « Ἐξέγειρόμενος στρέψεται. »

En, fusus humi, sæva feroci
 Corde volutat somnia : nondum est
 Tanti pestis superata mali;
 Clavæque gravi lassum solitus
 Mandare caput, quærit vacua
 Pondera dextra, motu jactans
 Brachia vano; nec adhuc omnes
 Expulit æstus, sed, ut ingenti
 Vexata Noto servat longos
 Unda tumultus, et jam vento
 Cessante tumet. Pelle insanos

1085

1090

1086. *Mandare. Imponere.* — *Vacua. Irrita manus:* nam elavam telasque summovit Amphitryon, versu 1053.

1087. *Pondera. Silie, II, 246:* « *Nodosam pondera clavæ.* »

1089. *Æstus. Furoris agitationes; translatum a jactatione. fluctuum reciprocantium.* — *Sed, ut ingenti,* etc. Ellipsis: « *Non omnes æstus Herculis pectus adhuc expulit, sed etiam nunc servat aliquid perturbationis, quemadmodum longos retinet tumultus Noto vexatum mare, etc.* » Communia binis colationis partibus, *servat perturbationem*, in priori sublata sunt, et, quamquam melius et usitatus in posteriori subaudirentur, intellectum tamen, vel sic, elocata non morantur.

1090. *Noto. Per synecdoch. pro quolibet vento; Notus tamen in primis procellosus. Virg. Æn. VI, 355. Horat. epod. X, 20. Ovid. Heroid. II, 12, etc.* — *Servat longos, etc. Seneca, de Tranquillit. animi, 2: Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum assuevit; sicut est quidam tremor etiam*

tranquilli maris, aut lacus, quum ex tempestate requievit. Et de Brevit. vitæ, 2: *Volat in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur.* Gellius, II, 30: *Austro vel Africo..... jam nihil spirantibus, unde tamen factor citius tumet; et a vento quidem jamdudum tranquille sunt, sed mare est etiam atque etiam undabundum. Ovid. Fast. II, 775:* « *Ut solet a magno fluetus languescere flatu, Sed tamen a vento, qui fuit ante, tumet.* » Add. Stat. Theb. I, 479; et Claudian. in Rufin. I, 70.

1092. *Cessante tumet. Lucan. VI, 469:* « *Ventis cessantibus sequor Intumuit.* » — *Pelle insanos. Somnum compellari putant Galliei interpp., ego vero Herculem. Jam enim a versu 1081 Somnum alloquendi finis facta est, et si oratio ad eum rursus verteretur, præmonendos lectores Noster curavisset.* Contra, quum ab eodem versu Chorus de Hercule dixerit, eum inspiciens et motus omnes agitati corporis adnotans interpretansque, facillime intelligitur posse jacentem directa oratione repente, et nulla

Fluctus animi : redeat pietas,
 Virtusque viro. Vel sit potius
 Mens vesano concita motu :
 Error cæcus, qua cæpit, eat;
 Solus te jam præstare potest
 Furor insontem : proxima puris
 Sors est manibus, nescire nefas.
 Nunc Herculeis percussa sonent

1095

1100

præmissa formula, compellari. Add. quod inf. v. 1097, sine controversia et omnium confessione, Herculem chorus alloquatur, quod non reprehensione careat, si ad somnum præcedentia jactantur; et enim non est sani judicii compellationes sic cougerere, et aliam alia, nulla re intermedia, premere. De *virtusque viro*, quod quidem videtur suam Gallicis interpretibus sententiam fecisse, consule quæ ad vers. 1094 notavimus.

1093. *Pietas*. Impius enim labeatur non tantum qui læserat deos, sed qui cum conjuge, filiis, et, ut dictitabant, cum suis, inclementer egerat. Cic. de inventione, lib. II, cap. 22 : *Religionem, eam quæ in metu et carimonia deorum sit, appellant; pietatem, quæ erga patriam aut parentes, ut alios sanguine conjunctos, officium conservare moneat.*

1094. *Virtusque viro*. Redeat virtus tibi, quæ virum decet, quæ viro propria est; quoniam vir es, virtute tibi opus est. Non igitur viro pro Herculi tantum scriptum est, nec obstat quominus ad Herculem oratio conversa credatur. Cic. Tuscul. II, 18 : *Appellata est ex viro virtus; viri autem propriæ ma-*

xime est fortitudo. — Vel sit potius, etc. Postquam Herculi mentis sanitatem precati sunt, subita velut animorum conversione, repñtant quanti ad gloriam ejus reserat, insaniam ostendi et diutino furore approbari; nam id unum potest Herculem absolvere, si hoc sceleris imprudens et ignarus admiserit.

1098. *Proxima puris, etc.* Is primum post innocentes virtutis gradum obtinet, qui non cognovit se nefaria facere. Translate ponitur *puræ manus pro innocentia*. Horat. I, sat. 4, v. 68 : « Et vivat puris manibus. » Sueton. Tit. 9 : *Pontificatum maximum ideo se professus accipere, ut puras servaret manus.... etc.*

1100. *Nunc Herculeis... etc.* Hæc ad præcedentia referenda sunt, sed quatenus modo de magnitudine sceleris ab Hercule admissi in præcedentibus diciñr : nulla enim est novissimæ sententiæ *proxima puris, etc.* cum versu *Nunc Herculeis... etc.* et seqq. connexio. Vox ipsa nunc minus ad anteriora respicere nulli videtur, quam comparationem inter pristina et recentia Herculis facinora innuere, hinc debellata cum laude monstra, inde turpem immanemque Megaræ et filiorum cæ-

Pectora palmis : mundum solitos
 Ferre lacertos verbera pulsent
 Victrice manu : gemitus vastos
 Audiat æther, audiat atri
 Regina poli, vastisque ferox
 Qui colla gerit vineta catenis,
 Imo latitans Cerberus antro.
 Resonet mæsto clamore chaos,

1105

dem. Sic intellige, a versu 1092 repetens : « Pelle insanos fluctus animi..... aut potius furor maneat, qui solus potest insonitem te facere. O scelus non satis digne detestandum ! Nunc, nunc, Hercules, pectus percutite : qui quondam lacertis cælum tulisti et manibus domuisti tyrannos, nunc manibus et lacertis te ipsum feri... etc. » — *Percussa sonent.* Hæc enim doloris significatio. Cf. Virg. *Æn.* II, 487. Ovid. *Metam.* III, 497 ; IV, 553 ; VI, 248 et 532 ; VIII, 527 ; IX, 636 ; XI, 81, et XIV, 420. Lucan. II, 23 et 37. Valer. Flacc. II, 175, et III, 274. Nost. Thyest. 1046, et Troad. 92 et 903.

1101. *Solitos.* Quamquam Hercules semel tantum nec diu cælum sustinuit, huic tamen ferendo assuefacta brachia canunt poetæ, exaggerandi decoris gratia.

1102. *Ferre verbera pulsent.* Apta et propria vocabula. Cie. in *Verr.* III, 26 : *Fidelis pendere alios ex arbore, pulsari autem alios et verberari.* Et ibid. V, 54 : *Sex lictores valentissimi et ad pulsandos verberandasque homines exercitissimi.*

1103. *Victrice manu.* Ad hæc Badenins : « *Victrix* dicitur, quæ hosti non parcat, nec verberibus

temperat. Victoria enim natura insolens et superba est..... » Aliter interpretor ; scilicet opponi, ut notatur ad vers. 1100 et 1104, priores et honestas Herculis victorias novissimo ejus faciuri, id est, Megaræ et filiorum cædi.

1104. *Audiat æther,* etc. Omnia loca, quæ pristinas Herculis victorias sensere, gemitus ejus audiant, recentem illam et ignominiosam victoriam exsecrantis. — *Atri..... poli.* Inferorum. Vid. not. ad v. 607.

1105. *Regina.* Proserpina, quæ sæpissime, indicto Plutoni, pro potestate inferorum moderatrice et pro inferis ipsis pouitur. Virgil. *Georg.* IV, 487. Horat. II, od. 13, v. 21 ; et II, sat. 5, v. 110. Mart. III, 43, etc.

1106. *Qui colla,* etc. Pergit Chorus vetres Herculis triumphos ad augendam novissimi facinoris ignominiam memorare ; fingit igitur Cerberum, redditum inferis, catenas etiamnum gerere, quibus eum vinxerat Alcides, et imo antro trepidantem latitare. In Enripide Hercules prius domi redux inducitur, quam ad Eurystheam bellum perduxerit. Cf. *Ἡρακλ. αὐτοῦ.* v. 615.

1108. *Chaos.* Inferi. Vid. supra, not. ad vers. 610.

Iatque patens unda profundi,

Et, qui melius tua tela tamen

1110

Senserat, aer.

Pectora tantis obsessa malis

Non sunt ictu ferienda levi;

Uno planctu tria regna sonent.

Et tu collo decus ac telum

1115

Suspensa, diu fortis, arundo,

Phaetræque graves, date sæva fero

Verbera tergo: cædant humeros

Robora fortes, stipesque potens

1110. *Qui melius*, etc. Badeu. in specimine: « Accedit ænimen dictorum, a nemine interpretum adhuc observatum. Nempe questus in æra fraudere dicuntur, qui incassum queruntur. Atque hoc vult Chorus: Hereulem, qui certa quondam manu petiisset Stympthalidas, nunc eundem in æra irritos gemitus effundere. *Aer melius tela sentiens* opponitur æri inanes questus miserissimi patris audienti. » Falsa interpretatio, quæ hunc omnem locum a v. 1100 Badenio non probe intellectum arguit: scilicet cum latuisse videtur longa illa et multiplex, de qua jam mentionem feci in not. ad vers. 1103, 1104, 1106, priorum scæinorum et recentis scæleris oppositio; huc spectat *mundum solitos ferre locertos*, huc *victrices*, huc *qui colla gerit vinceta cutenis*, etc., huc et *melius tua tela senserat*: tela melius in Stympthalidas quam in Megaram et filios intorta dicuntur; profuit enim hominibus Stympthalidas occidi. Vide quæ supra notavimus ad versum 244.

1114. *Tria regna*. Cælum, tellus, inferi. Vid. v. 609.

1116. *Suspensa*. Sordebat olim hic locus Badenio, qui interrogabat: « Quale portentum hocce foret, arundinem eolli decus ac telum salutari? » Sed referendum *collo* ad vocem *suspensa*, usitatissima locutione: *arundo decus ac telum collo suspensa*, id est, arundo, in eollo suspensa, decus et telum futura gerenti. — *Diu fortis*. Omnes annotatores et interpp. *diu* antecedenti verbo *suspensa* adjungunt, vano et prope nullo sensu; quid enim ad rem faciat, si phæetra Herenlis *diu* collo ejus adstricta fuerit? Mihi manifestum est continuari collationem jam a vs. 1103 institutam, et superiora, de quibus conf. not. ad vers. 1110, iterari: « Arundo, diu gloriosa et vere fortis, quandiu scilicet tyrannos et monstra terris infesta confixiati, nunc autem sanguine Megaræ et natorum inquinata, feri sæva terga, etc. »

1119. *Robora*. Phaetræ et sagittæ, modo memoratæ.

Duris oneret pectora nodis :
Plangant tantos arma dolores.
Non vos patriæ laudis comites,
Ulti sævo vulnere reges,

1120

1120. *Nodis*. Intelligi jubet *Badenius*, « tubera ex plagis a stipite illatis », ut in *Stat. Theb.* IV, 73 : « nam trunca vident de vulnere multo Cornua, et ingentes plagarum in pectore nodos. » Sed nec *daris* nec *oneret* huic sensui respondent. Nodos clavæ intellige, pro clava ipsa adhibitos. *Virgil. Æn.* VII, 506 : « Improvisi adsunt; hic torse armatus obusto, Stipitis hic gravidis nodis. » *Plaut. Amphitr.* act. I, scen. 1 : « Onerandus est pugnis probe. » Et *Nost. Herc. Off.* 1661 : « Hic nodus, inquit, nulla quem capiet manus, Mecum per ignem flagret. » *Gronovius* comicum judicat *onerare pectus clavæ nodis*, forsitan exemplo comici *Plauti* inductus: mihi contra locutio aptissima nec maiestate tragiæ indigna videtur.

1121. *Plangunt*, etc. Nihil adnotatores in hunc locum: Gallici autem interpretes: *Que tout son corps gémisse sous l'atteinte des douleurs*; quod prorsus a sensu alienum arbitror. Præcedentia enim mihi videntur his non concludi modo, sed etiam resumī, et summam sententiæ hoc uno versu contineri. *Arunula, phoretæ, robora, stipites* corpus *Herculis* feriant jussit *Chorus*; atque id ipsum breviori et pressiore dicendi forma iteratur, *arma Herculis tontos incutiant dolores*. *Plangunt* pro *incutiant*, a πλῆγῃ vel πλῆγῆ, *percussio*. *Ovid. Metam.* VI, 248 : «..... laniataque pectora

plangens.... » *Ibid.* IX, 635 : « A pectore vestem Deripuit, plauxitque suos furibunda lacertos. » Volunt *Thebaui* suis *Hercules* armis percutiatur, olim gloriosis, ut sup. v. 1101 et seqq. verbera illi *victorice* ipsius manu infligantur optavere, quasi scelere suo meruerit *Alcides*, ut antiqua *victoriæ* laudisque instrumenta, nunc illi et doloris et pœnæ instrumenta fiant.

1122. *Non vos*, etc. *Chorus* ad occisos *Herculis* filios convertitur. Gallici autem interpretes hunc locum et quæ sequuntur mihi videntur non intellexisse : *Coupé. Tristes enfants de ce héros criminel, ce n'est pas en combattant à ses côtés,..... ce n'est pas en vous exerçant à la lutte d'Argos..... que vous avez trouvé la mort*. Nec ab hoc sensu declinavit *Levée*. Ex ipso tamen contextu patet nihil aliud significari voluisse *Senecam*, quam filiorum *Herculis* terrerrimam ætatem, hoc fere modo : « Vos, filii *Herculis*, quibus, propter pueritiam, nondum datum erat patriam laudem initari, qui nec palæstram neque cæstum adhuc noveratis, qui cervos quidem, sed nondum leones inbatistasque feras audebatis figere, ite ad *Stygios* portus, ite, innocuæ umbræ, in primo limine vitæ furore patris oppressæ. » Et summa sensus non vertitur in *vos*. a 1122 ad 1130, qui sequentia præparant tantum et adjuvant.

1123. *Ulti sævo*, etc. A recepto

Non Argiva membra palæstra
 Flectere docti, fortes cæstu,
 Fortesque manu, jam tamen ausi
 Telum Scythici leve coryti
 Missum certa librare manu,

sensu et in hunc locum ausim recedere. Intelligunt enim, « Nondum tyrannos a filiis Herculis, sicut ab Hercule, potuisse debellari. » Sed quantum laborant, ut *sævo* suo interpretationi accommodent! Namque non *sævo*, sed *justo et debito* vulnere tolluntur tyranni. Delr. et Farnab. *sævos* substituere posse velint; sed repugnant universi prope libri vel editi, vel manu scripti. *Sævos* tamen in textum admittit Both. quamvis *sævo* vulgo recipi fateatur. At, præter veterum librorum auctoritatem, friget *vulnere* sine epitheto, ut adnotavit Badermus, qui vulgatum retinet, re nentiquam enodata; nam, quum receptum antea sensum admittat, nihil tamen affert, quo vulgatum *sævo* cum reliqua sententia congruere approbet. Locum sic cancellandum censeo; *ulcisci reges* non pro *plectere* sed pro *vindicare reges* accipiendum, quæ duplex verbi significatio est; *sævo vulnere* non de regum, sed de liberorum Herculis nece intelligendum, ita ut Chorus hæc loquatur: « Et vos, miseri pueri, qui tyrannos ab Hercule occisos, sæva nece vestra vindicavistis, nondum Argiva, etc. » Victoris mala victos ulciscuntur. Juvens. VI, 291: « Sævior armis Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem. » Adde quod inter-

pretatione nostra melius vs. 1122 et seqq. præcedentibus cohaereant; nam hi, ut supra admonui, toti sunt in veterum victoriarum et Herculei sceleris collatione, quæ quidem in versu *Ulti sævo vulnere reges* mire recurrit, altera parte triumphos, altera scelus Alcide revocante.

1124. *Argiva*. Græca, per synecdoch. Græcis enim ante omnes palæstrica placuit exercitatio. De *palæstra* vid. Plaut. Bacch. act. III, scen. 3, v. 20. Horat. I, od. 10. Ovid. Metam. IX, 32. Lucan. IV, 612. Stat. Theb. VI, 847, etc. etc.

1125. *Flectere docti*. Horat. I, od. 29, v. 9; III, od. 6, v. 38, od. 24, v. 57; IV, od. 13, v. 7. Ovid. Fast. II, 300, etc. etc.

1127. *Scythici... coryti*. Scythicæ pharetræ. Sil. XV, 773: « ...striduntque sagittiferi coryti. » Stat. Theb. IX, 729: « cælestibus implet Coryton telis. » Hunc pueris tribuit Noster, utpote qui levis sit, et invalidæ ætati habilior videatur. Virgil. Æneid. X, 169: « corytiqve leves humeris. » Sil. VII, 443: « Parvulus ex humero corytos et aureus arcus Fulgebat. » Scythicus jure appellatur; nam Ovid. Trist. V, 7, vs. 15, de Scythiis: « In quibus est nemo, qui non coryton et arcum, Telaque vipereo lurida felle gerat. »

1128. *Libræe*. Vid. sup. v. 119.

Tutosque fuga figere cervos,
 Nondumque feræ terga jubatæ,
 Itē ad Stygios, umbræ, portus,
 Itē, innocuæ, quas in primo
 Limine vitæ scelus oppressit
 Patriusque furor; itē, infaustum
 Genus, o pueri, noti per iter
 Triste laboris; itē, iratos
 Visite reges.

1130

1135

1129. *Tutosque fuga*. Qui nota velocitate fugiendi sese periculis subtrahunt.

1130. *Nondumque*. Cervos, at nondum leones ausi figere. — *Feræ jubatæ*. Leonis.

1131. *Stygios..... portus*. Adite hos inferos portus, in quos, post vitæ procellas, omne venit humanum genus.

1132. *Quas in primo*, etc. Intrpr. Gall. *Allez aux rives du Styx, allez rejoindre ceux que le crime et la fureur d'un père sacrifia*, etc. Unde hoc eruant non video, nisi *Coupe* textum mutaverit.

1135. *Noti*. Carpite hoc iter, per quod Hercules Cerberum fa-

moso labore et petivit et abduxit.

1137. *Reges*. Quidam de tyrannis hoc intelligunt, quos Hercules ad inferos deturbaverat, ad similitudinem vs. 1123. Plures autem Plutonem et Proserpinam designari contendunt, quod et nobis optius videtur: nam quum labor Herculis, quo Cerberum in lucem abstraxit, modo fuerit memoratus, ipsa rerum proclivitate ducitur scriptor ad revocandam Plutonis et Proserpinæ iram, propter violata Stygis jura; quæ quidem ira a patre in filios extenditur. Hipp. 946: « Non ceruat ultra lucidum Hippolytus diem, adeatque maues juvenis iratos patri. »

ACTUS QUINTUS.

HERCULES, AMPHITRYON, THESEUS.

QUIS hic locus? quæ regio? quæ mundi plaga?
 Ubi sum? sub ortu solis, an sub cardine
 Glacialis Ursæ? numquid Hesperii maris 1139
 Extrema tellus hunc dat Oceano modum?
 Quas trahimus auras? quod solum fesso subest?
 Certe redimus: unde prostrata domo
 Video cruenta corpora? an nondum exuit
 Simulaera mens inferna? post reditus quoque 1145
 Oberrat oculos turba feralis meos.
 Pudet fateri; paveo: nescio quod mihi,
 Nescio quod animus grande præsentat malum.
 Ubi est parens? ubi illa natorum grege
 Animosa conjux? cur latus lævum vacat 1150

1139. *Ubi sum?* Cf. Euripid. Herc. fur. 1105. — *Cardine*. Polo.

1140. *Glacialis ursæ*. Vid. supra, v. 6. — *Numquid*, etc. * Num tellus me habet, quæ, ad Hesperium mare exposita, Oceanum terminat? * Hispaniam intellige, cuius Hercules meminit propter Gerionem in illa interfectum (supr. v. 232), extructasque columnas, terrarum, ut crediderat, terminos.

1142. *Quas trahimus auras?* quod, etc. Cujusnam regionis et cæli aura mihi hauritur? Quæ tellus fessum me sustinet?

1143. *Certe redimus*. In domum nostram. Etenim hucusque dubitavit qua versaretur sede; sed facie locorum recognita: * Certe, inquit, apud nos redii; at, si redii, unde, etc. * — *Domo*. Palatio. (Vid. sup. v. 1001.)

1144. *An nondum exuit*, etc. Cf. Euripid. Herc. fur. 1101.

1149. *Natorum grege animosa*. Cui tot liberi animos superbiamque faciebant. Ovid. Metam. VI, 206: * En ego vestra parens, vobis animosa creatis. *

1150. *Latus lævum*. Spolia enim

Spolio leonis? quonam abiit tegimen meum,
 Idemque somno mollis Herculeo torus?
 Ubi tela? ubi arcus? arma quis vivo mihi
 Detrahere potuit? spolia quis tanta abstulit?
 Ipsumque quis non Herculis somnum horruit? 1152
 Libet meum videre victorem, libet.
 Exsurge, victor, quem novum cælo pater
 Genuit relicto; cujus in fœtu stetit
 Nox longior, quam nostra. Quod cerno nefas?
 Nati cruenta cæde confecti jacent; 1153
 Perempta conjux. Quis Lycus regnum obtinet?
 Quis tanta Thebis scelera moliri ausus est,
 Hercule reverso? Quisquis Ismeni loca,
 Actæa quisquis arva, qui gemino mari
 Pulsata Pelopis regna Dardanii colis, 1155
 Succurre, sævæ cladis auctorem indica.

illa ferina, solita eorum, qui monstra oppresserant, ornamenta, lævo ex humero pendebant, ne dextri brachii motus in certando impedirent.

1151. *Tegimen meum*, etc. Pellis leonina, quæ tegimen vigilanti et pugnanti, torum aulem dormienti præbere solebat.

1152. *Mollis... torus*. Fortassis aliquid superbie his inesse verbis voluit poeta; scilicet horridam Nemei leonis pellem, quæ aliis quibuslibet aspera videatur, mollem esse Herculi, tanti roboris viro.

1157. *Quem novum*, etc. Credit enim Hercules se a nemine alio superari posse præter Jovis filium, et enim quidem, cui procreando longior nox quam sibi impensa fuerit. Vid. supr. v. 24.

1159. *Quod cerno nefas?* Cruenta tantum corpora, vs. 1144, pro-

spexerat, inscius qui jacerent: nunc uxorem et liberos agnoscit.

1161. *Quis Lycus*. Hoc est, quis tyrannus, Lyci audaciam sævitiamque referens.

1163. *Quisquis*, etc. Omnes populos Thebis vicinos appellat, ut sibi cædis auctorcin denuntient. — *Ismeni loca*. Loca Ismeno rigata, id est, Bæotiam. Vide supr. v. 334.

1164. *Actæa*. Attica. Plin. IV, 7: *In ea* (Græcia) *prima Attica, antiquitus Acte vocata*; quod nomen ductum erat ab ἄκτῃ, litus. Vide Gell. XIV, 6; et Stat. Silv. V, 2, v. 128. — *Gemino mari*. Ægeo et Ionio. Cf. supr. v. 336.

1165. *Pelopis regna*. Peloponnesum, seu insulam Pelopis (Ὀλύμπου, insula.) — *Dardanii*. Phrygii. Pelops enim Tantalum patrem habuit, regem Phrygiæ, quæ ei Troadem complectebatur, Dardaniam quo-

Ruat ira in omnes : hostis est, quisquis mihi
 Non monstrat hostem. Victor Alcidae lates?
 Procede, seu tu vindicas currus truces
 Thracis cruenti, sive Geryonae pecus, 1170
 Libyæe dominos : nulla pugnandi mora est :
 En nudus adsto, vel meis armis licet
 Petas inermem. Cur meos Theseus fugit
 Paterque vultus? ora cur condunt sua?
 Differte fletus : quis meos dederit neci 1175
 Omnes simul, profare. Quid, genitor, siles?
 At tu ede, Theseu; sed tua, Theseu, fide.

que appellata. Virg. *Æn.* II, 281, et 325; III, 52.

1167. *Ruat ira in omnes.* Omnibus promiscuam cædem minatur Hercules, nisi tyrannum, a quo suos interfectos putat, monstra-verint.

1169. *Seu tu vindicas, etc.* Seu ulcisci velis Diomedem, Thraciæ regem, quem suis vorandum equis tradidi. Sup. v. 226. — *Currus per catachres.* pro equis, ut in Virg. Georg. I, 514 : « Fertur equis auriga, neque audit currus habenas. » Lucan. VII, 569 : «..... si verbere sævo Palladia stimulet turbatos ægide currus. » Item *viadicare equos Thracis cruenti* pro *crudellem equorum dominum ulcisci*, usitatissimo schemate scribitur, sicut vers. seq. *Geryonae pecus* pro *Geryonem*, cui sua pecora Hercules abstulit. De Diomede, cf. sup. v. 226.

1170. *Geryonae.* Vid. v. 231.

1171. *Libyæe dominos.* Atlantem, Mauritaniam regem, penes quem aurea fuisse mala perhibent, ab Hercule rapta (vid. v. 239), et Antæum, de quo Noster jam sup. v. 482 scripsit *Antæus Libyæ*.

1172. *Nudus. Exarmatus.* — *Vel meis armis, etc.* Quamvis meis etiam armis instructus me inermem petas.

1174. *Ora cur condunt sua?* Euripid. *Herc. fur.* 1111 : « Πάτερ, τί χλαίνας, καὶ συναμπίσχη κόρας, τοῦ φίλτατου σοι πατρὸς παιδὸς ἐθεώες; »

1175. *Differte fletus.* Serius lacrymabitis : nunc vero, quod instat, perenssorem mihi denuntiate.

1177. *Sed tua, Theseu, fide.* Ad hæc Farnabius : « Emphasis; i. e. *bona fide*; Theseus enim amicis erat fidus, utcumque uxoris fidem non præstaret. » Intelligit igitur Farnabius, quasi Hercules Thesei notissimam in amicos fidem imploret; nec desunt ad confirmandam hanc interpretationem exempla. Ovid. *Trist.* I, 3, v. 66 : « O mihi Thesea pectora juncta fide. » Id. de Ponto, II, 6, v. 26 : « Non hæc Ægidæ Pirithoique fides. » Gallici interpp. sensu paulum alio : *O Thésée! réponds-moi, je l'exige de ta fidèle amitié.* Quod quidem haud-ququam nobis displicet : satis enim habuisse Hercules videri potest, si Thesei erga se amicitiam invocaret.

Uterque tacitus ora pudibunda obtegit,
 Furtimque lacrimas fundit. In tantis malis
 Quid est pudendum? numquid Argivæ impotens 1180
 Dominator urbis, numquid infestum Lyci
 Pereuntis agmen clade nos tanta obruit?
 Per, te, meorum facinorum laudem, precor,
 Genitor, tuique nominis semper mihi

1178. *Uterque tacitus*, etc. Ovid. Trist. II, 819: « Illa diu reticet, pudibundaque celat amictu Ora; fluunt lacrymæ more perennis aque. » Cf. quæ ex Euripide modo attulimus, v. 1174, et quæ notavimus supra ad vers. 355.

1179. *In tantis malis*, etc. Quantacumque sint mala nostra, nihil habent pudendum, nisi ab Erythæo, aut a factione Lyci provenierint: ignominia vscat, quod fortuitum est, quod fortune vitio iucidit: id tantum nobis turpe potest esse, si quid ab indignis hostibus patiamur. Cf. Stat. Theb. IV, 758. Valer. Flacc. V, 325, et Nostr. OEdip. 65.

1180. *Impotens*. Rabidus. Vid. supra, v. 350.

1181. *Dominator urbis*. Erythæus, rex Argivorum.

1182. *Pereuntis*. Pro occisi, non adeo insolenti temporis mutatione. Val. Maxim. V, 2, 8: *C. quidam Marii non solum præcipuus, sed etiam præpotens grata mentis fuit impetus. Duas enim Camertium cohortes, mira virtute vim Cuibrorum sustinentes, in ipsa acie, adversus conditionem faderis civitate donavit. Hic sustinentes pro que sustinuerunt positum Baden. adnotat. Adde Virg. Æn. IX, 263: « Bina dabo argento perfecta atque aspera signis Pocula....*

Et tripodas geminos, auri duo magna talenta, Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido. » Dat pro dedit, eo notabilius, quod antecedit dabo. Usurpatio præsentis ad præterita significanda, cujuslibet sermonis est, sed alia in alio.

1183. *Per, te, meorum*, etc. Intellige: « Te precor per landem, etc. » Hujusmodi transpositio supplicantiis consuetissima est, quasi, turbante mentem affectu, legitimum ordinem nec curent nec meminerint. Liv. XXIII, 9: *Per ego te, fili, quæcumque jura liberos jungunt parentibus, precor*, etc. « Virg. Æn. IV, 314: « Per ego has lacrymas dextramque tuam, te, etc. » Stat. Theb. XI, 367: « Argolicos per, te, germane, penates, etc. » et 708: « felicia per, te, Regna, veyrende Creon, etc. » Sil. XII, 79: « per vos Tyrrhæna faventum Staggæ deum, etc. » Addeud. Terentii Andr. act. V, scen. 1, v. 15.

1184. *Tuique nominis*, etc. « Id est, inquit Badenius, per numen, quod secundus a te pater mihi est semper habitum, ut bene cepit Heinsius. Ob oculos habet Noster illud Euripidis. Herc. fur. 1265: « Πάτερ γὰρ ἀντὶ Ζηνὸς ἔργου καὶ οἱ ἰσὺ. » Istum autem sensum ex latinis verbis quomodo Badenius exprimat me omnino non intelli-

Numen secundum, fare, quis fudit domum? 1185
 Cui praeda jacui? AMPH. Tacita sic abeant mala.
 HERC. Ut inultus ego sim? AMPH. Sæpe vindicta obfuit.
 HERC. Quisquamne segnis tanta toleravit mala?
 AMPH. Majora quisquis timuit. HERC. His etiam, pater,
 'Quidquam timeri majus aut gravius potest? 1190
 AMPH. Cladis tuæ pars ista, quam nosti, quota est?
 HERC. Miserere, genitor: supplices tendo manus.
 Quid hoc? manus refugit: hic errat scelus.

gere fateor. Locum aliter interpretandum judico: « Precor te per numen nominis tui, quod mihi secundum a Jove est, quo nihil mihi præter Jovis numen, sanctius est ». Hoc, ut obvium magis arripio, et si contradiceret latina oratio, ut convenientius desiderarem: non enim Jovem, patrem suum et deorum regem, Hercules queat, salva tum majestate ejus, tum pietate sua, mortali postponere Amphitryoni, quid autem magnificentius tribuere possit, quam si eum non tantum pro deo colat, sed etiam proximum Jovi et ab illo secundum adoret? Adde quod solebant scriptores romani, ut summum pietatis in homines gradum significarent, eam pietati in deos parem prædicare, ut Cicero, in orat. I, post reddit. cap. 8: *Pollicebor primum, quæ sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum romanum semper fore, numenque vestrum æque mihi grave et sanctum ac deorum immortalium in omni vita futurum.*

1186. *Tacita sic abeant mala.* Euripid. Herc. fur. 1155: « Τὴν ἄπαιτον τῶν κακῶν, τὰ δ' ἄλλ' ἔλτ. »

1187. *Sæpe vindicta obfuit.* Cf. Senecæ de ira, II, 22 et 23.

1188. *Quisquamne,* etc. Quis unquam tantis calamitatibus oppressus, segnis eas toleravit, et ultione abstinent?

1191. *Cladis tuæ,* etc. « Quantula sunt quæ novisti, si conferantur quæ ignoras! » Novit enim Hercules caros liberos et uxorem; sed nescit seipsum interfectorem eorum fuisse.

1193. *Manus refugit.* Intelligi potest *manus meas refugit genitor*, ut nonnullis placuit. Sed malim sic interpretari: « Quid hoc? manus mea a parente refugit, quasi indigna sit ejus contactu! » Hunc sensum potiorum judico, non solum quia, ut apte adnotavit Badenius, aliquid simile infra exprimitur (v. 1318: « Artus alleva afflictos solo, Thesen, parentis: dextra contactus pios Scelerata refugit »), sed quod hæc verba *manus refugit*, sic accepta, melius cum sequentibus congruunt. Facilius enim ex hoc parento refugientis a genitore manus propter indignitatem, Hercules nefaria se admisisse suspicetur, quam ex aversione Amphitryonis, unquam

Unde hic cruor? quid illa puerili madens
 Arundo leto, tineta Lernæa necesse?
 Jam tela video nostra, non quæro manum.
 Quis potuit arcum flectere? aut quæ dextera
 Sinuare nervum vix recedentem mihi?
 Ad vos revertor : genitor, hoc nostrum est scelus?
 Tacuere; nostrum est. AMPH. Luctus est istic tuus;
 Crinen novercæ : casus hic culpa caret.
 HERC. Nunc parte ab omni, genitor, iratus tona;
 Oblite nostri, vindica sera manu

alibi cæteroquin expressa, quum ille contra versu 1201 *casum hunc culpa curere* dicat. — *Hic errat seculus*. Ubique in his locis et circa me scelus est. Intelligit Farnab. *errat in his manibus*; distiuctius forsan et subtilius.

1194. *Unde hic cruor?* Hujus prodigii novitate attonitus, scilicet quod manus sua a patre refugiat, Hercules in istam oculos acrimas convertit, et tunc primum animadvertit tinctam esse sanguine. Nec putet quisquam, non aspersum Herculis manibus cruorem, sed solo fuscum et ex infantium corporibus stillantem significari; namque jam *cruenta corpora* (v. 1144) vidit, et nato etiam interfectos peremptaque conjugem (v. 1160 et 1161) agnovit. Id novum oritur, v. 1194, quod cruore manum suam madere sentiat, unde in suspitionem venit cædis a se ipso patræ. — *Quid illa*, etc. Ex illa manu, in qua impressa exstant cædis vestigia, Alcides ad cæsa corpora et infixas corporibus sagittas detorquet aciem; suasque arundines, Lernæi monstri quondam sanguine et felle imbutas, agnoscit.

1195. *Tincta Lernæa necesse*. Apollod. II, 5: Τὸ δὲ σῶμα τῆς ὑδρας ἀνασχίζας, τῇ χεὶρὶ τοὺς διστίους ἐβαψεν.

1196. *Non quæro manum*. Quia solus valet Hercules arcu suo uti. Vide inf. not. ad v. 1199.

1198. *Vix recedentem*. Aptissime dictum et a nonnullis falso mutatum: namque, ut sensit Badenius, in emittenda sagitta retro trahitur nervus. Homer. Iliad. VIII, 323: « ἦτοι ὁ μὲν παρέρτης ἐξήλατο πικρὸν διστὶν. Θῆκε δ' ἐπὶ νευρῇ τὸν δ' αὖ κορυθαίολος ἔκτειρε Λῷ ἔρποντα, etc. »

1199. *Ad vos revertor*. Ad Theseum et Amphitryonem, a quibus se removerat, ut tela propius inspiceret. — *Hoc nostrum est scelus?* Quamvis dixerit supra, vs. 1196, *non quæro manum*: nec temere quidem aut inconsiderate, quum humanum sit, si qua in pejus acciderint, de compertis et minime dubiis dubitare.

1200. *Luctus est istic tuus*, etc. Hæc clades tibi quidem dolenda, sed Junoni tantum imputanda: *noverca Juno nocuus*; tu miser.

1203. *Oblite nostri*. Ad hæc Farnabius: « Qui crum non habuisti

Saltem nepotes : stelliger mundus sonet,
 Flammasque et hic et ille jaculetur polus : 1205
 Rupes ligatum Caspiæ corpus trahant,
 Atque ales avida. Cur Promethei vacant
 Scopuli? paretur vertice immenso feras
 Volucresque pascens Caucasî abruptum latus,
 Nudumque silvis. Illa, quæ pontum Scythen 1210
 Symplegas arctat, hinc et hinc vinctas manus

mei, filii tui, a mente abalienati, et nepotum tuorum a me intersectorum; vel, obliviscere me filium esse tuum. » Hunc posteriorem sensum elegerunt interpp. Gallici: *Oubliez que vous êtes mon père*, etc. Contra mihi videtur locum sic accipi non posse, quin desideretur *oblitus nostri*, unde apparet hæc ad verbum *tona* referenda: sed nec patiatur metri compositio quidquam mutari, nec ad intelligendum locum ulla mutatione opus sit; priori sensui adhærendum, qualem exposuit Farnabius, nisi quod *nostri* non pro *mei* et *nepotum tuorum*, sed tantummodo pro *mei*, ut sæpe fit, habeam. Hæc interpretatio melius consonat cum sequentibus *Saltem vindica*: « O cælestis genitor, si mei oblitus es, quod furore et scelere meo satis superque arguitur, at saltem nepotes tuos fulmine ulciscere, etc. »

1204. *Mundus sonet*. Cælum percussus fulmine intouet.

1205. *Et hic et ille*. Arcticus et Antarcticus.

1206. *Rupes.... Caspiæ*. Caucasî jugâ, mæri Caspio vicina. Hercules se proficitur dignum Promethei supplicio, quem Vulcanus, Jovis jussu, summo Caucasio adligaverat.

Vid. Æschyl. *Prometh.* — *Trahant*. Crucietur et distrahatur corpus, hinc constringente et retinente saxo, illinc carpente et evellente volucris.

1207. *Ales avida*. Vultur, qui renasceus Promethei jecur depascebatur. — *Cur Promethei vacant*, etc. Prometheus panem per aurorum triginta millia perlaturus erat, nisi anno trigesimo ab Hercule liberatus fuisset.

1208. *Paretur*. In supplicium meum.

1210. *Pontum Scythen*. Pontum Scythicum, i. e. Euxium; Scythes in Nostro non semel adjective usurpatur. Hipp. 906: « Hunc Graia tellus aluit, an taurus Scythes, Colchusve Phasis? » *Scythæ* quoque et *Scythæ* adjectivorum nominum more aliquando in poetis adhibita reperias. Martial. IV, 28: « Indos sardonychas, Scythas smaragdos. » Stat. Theb. XI, 437: « Quam Scythæ curvatis erectus fluctibus unquam Pontus. »

1211. *Symplegas arctat*. Symplegades seu Cyanæ insulæ sunt duæ rupes in aditu Ponti Euxini, altera Europæ, altera Asiæ proxima. Finxerunt Veteres eas esse mobiles et coire sæpius rursusque disjungi;

Distendat alto; quumque revocata vice
 In se coibunt, saxaque in cælum expriment
 Actis utrinque rupibus medium mare,
 Ego inquieta montium jaceam mora.
 Quin struetum acervans nemore congesto aggerem,
 Cruore corpus impio sparsum cremo?

1215

forsan quod parvo discretæ intervallo modo dividi, modo adherere, navigantibus viderentur. Optat igitur Hercules, dolore amentis, ut utraque insula utranque manum suam discedens abstrahat, non aliter ac si quis in oppositum ruentibus equis discerpatur. De Symplegadibus consule Herodot. IV, 85; Apollon. II, 317, et 551; Plin. IV, 13, et VI, 12; Pompon. Mel. II, 7; Ovid. Metam. XV, 337; Lucan. II, 715; Valer. Flacc. IV, 637, et Nostri Med. 341.

1212. *Distendat alto.* Hinc et illinc super mare extensas et porrectas tenent. — *Revocata vice.* Juuguntur enim et dividuntur insulæ quasi per vices.

1213. *In cælum*, etc. Saxaque hinc et illinc recurrentia medias uudas, collisu suo intercepias, in cælum immittant. *Exprimere in cælum* pro *immittere in cælum* non exemplis et auctoritatibus caret; Sen. de const. sap. 4: *Quæ nervo tormentivæ in altum exprimuntur.* Cæs. Bell. Gallic. VII, 22: *Turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger expresserat, adæquabant.* Hirt. de bello Alex. 6: *Aquæ magnam vim ex mari rotis ac machinationibus exprimere.*

1215. *Ego inquieta*, etc. De hoc loco Gronovius: « Convenit magnus Scaliger conscientiam lectoris,

an hoc intelligat. Non tantum conscii nobis sumus nos hæc recte intelligere, sed etiam consocios alios non recusamus. Optat se medium jacere inter duas Symplegades, illarum velut *moram*, impedimentum, obicem; qui eas moretur, vetet aut satis arcte conjungi aut rursus distrali; eamque *moram inquietam*, seu quæ identidem a commissis scopulis sollicitetur, impetatur, inquietetur: ut apud Virgilium, *Abantem pugnae nodumque moramque*; apud Florum, *scopulas et nodus et mora publicæ securitatis Antonius*; in prosis Senecæ, *commissuras et moras*, quod etiam male sollicitarunt. »

1216. *Quin*, etc. « Aut potius cur non cæsis arboribus pyram construo, qua corpus hoc scelera- tum cremem? » Alludit Noster ad OEtæum rogum. Euripid. Hec. fur. 1146: « Οἶμαι· τι δὲ γὰρ φοιδόμαι ψυχῆς ἰμῆς, Τῶν ἐλπίστων μοι γινόμενος παίδων φονεύς... Η σάφα τὴν ἰμὴν καταμνήσας πυρὶ, Δόσκειαν, ἣ μὲν μ' ἀπώσκει βίον; » — *Nemare.* Pro arboribus aut lignis, per synecdochen. De una arbore significanda, hanc vocem adhibuit Martialis, IX, 62, v. 9.

1217. *Cruare.... impio.* Cruore impie effuso, ut supra versu 484, *justum sanguinem*, ad quem locum vid. quæ notavimus.

Sic, sic agendum est : inferis reddam Herculem.

AMPH. Nondum tumultu pectus attonito caret.

Mutavit iras; quodque habet proprium furor, 1150

In se ipse sævit. HERC. Dira Furiarum loca

Et inferorum carcer, et sonti plaga

Decreta turbæ, et si quod exsilium latet

Uterius Erebo, Cerbero ignotum et mihi,

Huc me abde tellus : Tartari ad finem ultimum 1155

Mansurus ibo. Pectus o nimium ferum!

Quis vos per omnem, liberi, sparsos domum

Deflere digne poterit? hic durus malis

Lacrimare vultus nescit. Huc ensem date;

Date huc sagittas; stipitem huc vastum date. 1160

Tibi tela frangam nostra; tibi nostros, puer,

1118. *Inferis reddam.* Euripid. Herc. fur. 1247 : « Θανά, θάνα περ ἔδωκα, ἔμμε γὰρ ὄντα. »

1119. *Tumultu... attonito.* Stupore quodam, qui animum Herculis novo tumultu quatit. Cf. Sophocl. in Ajace flagell. 258 et sqq.

1120. *Mutavit iras.* Iram suam ab aliis in se retorsit.— *Quodque*, etc. In semetipsum sævit, quod furentis proprium est. Sup. v. 98 : « In se semper armatus Furor. »

1122. *Sonti plaga*, etc. Locus scelestis cruciandis destinatus, hoc est, Tartarus.

1123. *Et si quod*, etc. Stat. Theb. VIII, 15 : « Et si quos procul inferiore barathro Altera nox, aliisque gravat plaga cæca tenebris. » — *Exsilium.* Pro locus in quo exsuletur.

1124. *Uterius Erebo.* Ipsi inferis inferius. Cf. sup. v. 93.

1126. *Mansurus.* In Tartarum descendam, ab hoc jam non emer-

surus. Sic in Hipp. v. 1241, Theseus : « Recipe me æterna domo, non exiturum. » Cf. Aj. flag. 395.

1128. *Hic durus malis*, etc. Gallienus interpres *Levéé : Mes yeux endurcis par les malheurs*, etc.; quod male conveniat cum antecedentibus, *pectus o nimium ferum!* Intellege potius *vultus calamitati asper et indocilis, calamitate indocilis moveri*; ut in epist. Antonii M. Ciceroni (vid. epist. Cic. ad Attic. lib. XIV, post epist. 13) : *Quod si duriores te ejus miseræ et afflictæ fortunæ præbes.*

1131. *Tibi tela*, etc. Stat. Theb. VI, 81 : « Cancta ignibus atris Damnat atrox, suæque ipse parens gestamina ferri, Si damnis rabidum queat exsaturare dolorem. » De interpretatione loci Farnabius : « Conversus ad unum filiorum dicit, Tibi sagittas frangam; ad alterum, Tibi arcum; ad tertium conversus dicit, Tuis manibus quasi inferiæ, comburentur clava hæc; ad quar-

Rumpemus arcus, ac tuis stipes gravis
Ardebit unbris; ipsa Lernæis frequens
Pharetra telis in tuos ibit rogos.

Dent arma pœnas : vos quoque infaustas meis 1235
Cremabo telis, o novercales manus.

THES. Quis nomen unquam sceleris errori addidit?

HERC. Sæpe error ingens sceleris obtinuit locum.

THES. Nunc Hercule opus est : perfer hanc molem mali.

HERC. Non sic furore cessit extinctus pudor, 1240

Populos ut omnes impio aspectu fugem.

Arma, arma, Theseu, flagito propere mihi

tum, Tuo rogo ardebit pharetra; atque ita quatuor Herculeum filios (quorum nomina Ouitem, Therimachum, Democoonta, Creontia-dem ferunt) interfecisse vult, quos alii duos, alii octo statuunt. * Hæc Farnabius : at manifestum est tres tantum Herculi attribui filios, ut jam sup. vss. 994, 1001, et 1008. Non in quatuor, sed in tres partes arma quasi dividuntur : Tibi tela; tibi arcus et stipitem; tibi pharetram comburam.

1233. *Lernæis*. Videntur supra versus 1195.

1235. *Vos quoque infaustas*, etc. De conjecturis in Animadvers. nostris disputabimus. Censet intelligendum Schræderus, minari Herculeum igne telorum, quæ modo dari sibi in rogum postulaverat, se perditurum sævas istas, atque in suam suorumque perniciem sibi datas manus. Putat Badenius subaudiri præpositionem cum, nihilque hac ellipsi frequentius affirmat. Nos vero ingenium Seneca multo melius observari arbitramur, si *infaustas* spectare ad *meis telis*

credatur : Vos quoque cremabo, impiæ manus, infaustas meis telis, i. e. quæ tela mea, hucusque præclara nec nisi digno cruore tincta, tam fædo parricidio dedecoravistis.

1236. *Novercales manus*. Quæ tales erga liberos meos fuistis, quales sunt Junonis in me.

1237. *Nomen... sceleris errori addidit*. Lucanus, VII, 58 : * Hoc placet, o superi, quum vobis vertere cuncta Propositum, nostris erroribus addere crimen. *

1238. *Sæpe error*, etc. Testis OEdipus.

1239. *Nunc Hercule opus est*. Nunc ad ferendam hanc calamitatum molem, opus est Herculeo animi robore. Euripid. Herc. fur. 1414 : * Ἄγαν γ' ὁ λαϊνὸς Ἡρακλῆς, πῶ καὶνός ἐστιν ; *

1240. *Non sic furore*, etc. * Non ita pudorem furor ademit, ut velim populos omnes aspectu meo fugare. * Vetres enim scelestorum contactum conspectumque cæteris gravem et infaustum putabant. Confer Euripidis Herculeum furentem, verss. 1155, 1199 et 1233.

Subtracta reddi. Sana si mens est mihi,
 Referte manibus tela : si remanet furor,
 Pater, recede : mortis inveniam viam. 1243
 ΑΜΡΗ. Per sancta generis sacra, per jus nominis
 Utrumque nostri, sive me altorem vocas,
 Sen tu parentem; perque venerandos piis
 Canos, senectæ parce desertæ, precor,
 Aunisque fessis : unicum lapsæ domus 1250
 Firmamen, unum lumen afflicto malis
 Tenet reserva. Nullus ex te contigit
 Fructus laborum : semper aut dubium mare,
 Aut monstra timui : quisquis in toto furit
 Rex sævus orbe, manibus, aut aris nocens, 1255
 A me timetur : semper absentis pater

1243. *Sana si mens*, etc. « Si furor meus omnino recessit, tela sano reddite, quibus, ut decet, uti sciam : si autem remanet amentia, quin æstantem et suos perimentem, genitor, fugis? te absente, viam mortis qualemcunque inveniam. » Herculi mori certum est; et modo sua sibi reddantur arma, quibus in se animadvertat, modo recedat tantum pater, flagitat, ne oculos ejus mortis suæ spectaculo terreat.

1246. *Per sancta generis sacra*. Intelligunt nonnulli gentilitia sacrificia; accipiendum potius nobis videtur, quidquid sacrum et religiosum inest generi, h. e. consanguinitati, quod sequentia confirmant. — *Per jus nominis*. Per mutua jura, patris in filium, et filii in patrem. — Confer cum hac Amphitryonis obsecratione, quod in Sophocl. Ajace flagell. Tecmessa ad mulcendum Ajacis animum precatur, v. 486 et seqq.

1249. *Senectæ... desertæ*. Quam

tui ipse et filia et nepotibus senectutem orbavisti, hanc superstes tueare.

1250. *Annisque fessis*. Tacit. Annal. XIV, 33 : *Si quos imbellis ætas, aut fessa ætas, aut loci dulcedo attinnerat, ab hoste oppressi sunt*.

1251. *Unum lumen*. Cf. Enrip. Herc. 531. — *Afflicto malis*. Mibi malis oppresso.

1252. *Nullus ex te*, etc. Quid mihi tot labores tui attulere, quum semper alius ex alio subeuodus tibi fuerit, nec potuerim unquam ex metu requiescere?

1253. *Dubium mare*. Dum Heracles Hesperiam et Africam peteret. Vid. vs. 271 et 320.

1255. *Aris nocens*. Alludit ad sævitiam Busiridis, qui deorum suorum aras hospitum sanguine respergere consueverat. Vide quæ notav. ad v. 483. Add. Ovid. Art. am. I, 649, et Nost. Herc. OEt. 25.

1256. *A me timetur*. Nam ubicunque sæviunt tyranni, vindicem

Fructum tui, tactumque et aspectum peto.

HERC. Cur animam in ista luce detineam amplius,
Morerque, nihil est : cuncta jam amisi bona,
Mentem, arma, famam, conjugem, natos, manus, 1260
Etiam furorem. Nemo polluto queat
Animo mceri : morte sanandum est scelus.

AMPH. Perimes parentem? HERC. Facere ne possim, occidam.

AMPH. Genitore coram? HERC. Cernere hunc docui nefas.

AMPH. Memoranda potius omnibus facta intuens, 1265

Unius a te criminis veniam pete.

HERC. Veniam dabit sibi ipse, qui nulli dedit?

Laudanda feci jussus, hoc unum meum est.

filium meum adfore non sine paterna anxietate præsento.

1257. *Fructum tui*, etc. Temet mihi reserva, sit Amphitryon : nullus hactenus tui et laborum tuorum fructus mihi contigit, quum semper et procul a genitore versatus fueris, monstra lacessens et pericula ; liceat mihi tandem te præsente frui, te tangere, te conspicerere.

1258. *Cur animam*, etc. Eurip. Herc. fur. 1301 : Τί δ' ἔτι μὲν ζῆν δέῃ ; τί κέρδος ἔσται ; βίον τ' ἀχρεῖον, ἀνέστις κίχτηναι ;

1260. *Manus*. Manus illas scelerum ultrices, et honestis tantum facinoribus notas. Sæpe manus invenias, in script. latin. et præsertim poetis, pro his quæ virtute, viribus, manu geruntur. Sic Virg. Æn. VI, 683 : « Fataque fortuneque virum moresque manusque. »

1261. *Etiam furorem*. Quo adiungitur saltem sceleris conscientia. Cf. sup. v. 1094 et seqq.

1262. *Morte sanandum*, etc. Ad hæc Farnab. : « Insanæ menti nulla est nisi a morte medela. » Falsa,

ut mihi videtur, interpretatio, in qua *scelus* et *insania* confunduntur : Cur vivam amplius, ait Hercules, amissis omnibus bonis, mente, armis, fama, etc. ? Nec meliora sperare mihi licet ; scelus animum meum ita polluit, ut tanta labe sola morte elui possit. Scilicet Hercules necem sibi consciscendo approbahit quantum a patrato scelere abhorreat. Eadem sententia iteratur inferius, v. 1277 : « Si vivo, feci scelera ; si morior, tuli. » Cf. Ajac flagell. 583.

1263. *Facere ne possim*. Hoc ipsum ne faciam, i. e. ne parentem perimam, mori mihi certum est.

1264. *Cernere hunc*, etc. Liberos coram patre occidendo.

1267. *Veniam dabit*, etc. Qui in omnes innuitis fuit et inhumanus, num meruit ut ipse sibi parcat?

1268. *Laudanda*, etc. Petis ut intuens quæ præclare gessi, hoc unum secus admissum mihi ignoscam..... Sed laudanda a Junone et Eurystheo coactus peregi ; injussus vero meos interfeci, dignus

Succurre, genitor, sive te pietas movet,
 Seu triste fatum, sive violatæ decus 1170
 Virtutis : effer arma; vincatur mea
 Fortuna dextra. THES. Sunt quidem patriæ preces
 Satis efficaces; sed tamen nostro quoque
 Moveare fletu : surge, et adversa impetu
 Perfringe solito : nunc tuum nulli imparem 1175
 Animum malo resume; nunc magna tibi
 Virtute agendum est : Herculem irasci veta.
 HERC. Si vivo, feci scelera : si morior, tuli.
 Purgare terras propero : jamdudum mihi
 Monstrum impium, sævumque et iminite, ac ferum 1180

in quem tota facti eadat invidia.
 1269. *Pietas*, Tna in me pater-
 na pietas.

1270. *Triste fatum*, Fati mei mis-
 seratio. — *Violatæ decus*, etc. Om-
 nes vel annotatores vel interpp.
virtutis generaliter accepere, quasi
 Amphitryonem obtestaretur Her-
 cules, ut violatæ virtutis leges vin-
 dicari sineret; sed cum hoc sensu,
 exteroquin specioso et egregio,
 male concinit *succurre*, quo viden-
 tur omnia sequentia ad Alcidem
 peculiariter referenda. Malim igitur
 intelligere *virtutem Herculis*, ejus
 decus pristinum et tot prælaris
 victoriis partum, si ipse vivat,
 contaminatum scelere habebitur;
 ita ut nato *succurrat* Amphitryo, et
 gloriæ ejus consulat, moriendi fa-
 cultatem annuendo. Ea interpreta-
 tio mihi eo magis arridet, quod mi-
 re cum antecedentibus et sequen-
 tibus congruat, *morte sanandum est*
scelus, et *si vivo, feci scelera*. « Suc-
 curre mihi, genitor, vel pietate
 tua in me, vel tantæ calamitatis
 misericordia motus, vel illo gloriæ
 meæ decore, quod violavi, quod-

que me penes est aut morte resti-
 tuere, aut vita in æternum abolere.»
 Hanc rerum connexionem in iis
 frustra requiras, qui locum aliter
 enodaverunt, præsertim in Gallicis
 interpretibus, quorum vagaet in-
 certa dicendi ratio studiosorum in-
 telligentiam fallit eliditque: *O mon*
père, secourez-moi, soit que vous
soyez touché par la vixté, ou par
ma triste destinée, ou par l'AMOUR
DE LA VERTU que j'ai violée.

1271. *Effer arma*. Trade mihi,
 quæ rapuisti, arma. — *Vincatur*,
 etc. Fortunæ enim mancipio se exi-
 munt, qui se ipsos interimunt.

1278. *Si vivo*, etc. « Si mihi
 vitam indulsero, videbor cædem
 ultro fecisse; contra, me moriente,
 manifestum omnibus erit non vo-
 luntate mea scelus admissum, et
 me non tam hujus auctorem fuisse
 quam eo ipso oppressum.»

1279. *Purgare*, etc. Alludit ad
 labores, quibus tot monstra sustu-
 lit : scelus suum pro immanissimo
 omnium monstro exsecratum, dex-
 tram, ut illud persequatur et vi-
 dicet, ineitat.

Oberrat : agedum, dextra, conare aggredi
 Ingens opus, labore bisseño amplius.
 Ignave, cessas, fortis in pueros modo,
 Pavidasque matres? Arma nisi dantur mihi,
 Aut omne Pindi Thracis excidam nemus,
 Bacchique lucos, et Cithæronis juga
 Mecum cremabo : tota cum domibus suis
 Dominisque tecta, cum deis templa omnibus
 Thebana supra corpus excipiam meum,
 Atque urbe versa condar; et, si fortibus

1285

1290

1281. *Oberrat*. Vid. supra, vers.
 1192. Forcellin. in lexic. *oberrat*
vult intelligi, quasi dicat Seneca
obversari monstrum ante Herculis
oculos; ita ut oberrare a solito sensu
deflecti jubeat, quem optime defini-
verat, errare intorno, andar vagando
quà e lù. Quorsus hæc pertineat
verbi detorsio non videmus, qua
non solummodo ad intelligendum
locum neutiquam opus est, sed
etiam violatur sententiæ integritas
et orationis franguntur uervi. Ob-
errat in Scuecæ versu sic accipien-
dum arbitror, tanquam in seqq.
Tacit. Ann. I, 65: Quum ipsi pas-
sim adjacerent vallo, oberrarent ten-
torii, insomnes magis quam pervigiles.
Claudian. in Rufin. II, 93: Magna
quidem per rura lues, sed major
oberrat intra tecta timor.

1282. *Labore bisseño*. Vid. sup.
 not. ad vers. 222.

1283. *Ignave*. Seipsum increpat.
 Cf. Aj. flagell. 365 et seqq.

1284. *Pavidasque matres* ? T. Liv.
 III, 67 : *In nos viri, in nos armati*
estis. Apte Commelinus in hunc locum:
 « MSS. uno consensu omnes
pavidasque matres ? et recte : sic
 enim sæpius ulitur plurali nu-

mero auctor noster, illudque eleganter, ad augendam invidiam : cui malo dum medicinam non necessariam adhibere conantur imperiti, gravius multo afficiunt. » Cf. Theb. 368. Med. 1007.

1285. *Pindi Thracis*. Pindus, mons Thessaliæ, *Thrax* Nostro, ut rursus in Oedip. 434 *Threicius*, vocatur, quoniam Thraciæ vicinas regiones, Macedoniam, Thessaliam, communi Thraciæ nomine sæpe appellant veteres poetæ. Sic Stat. Theb. IV, 655, Valer. Flacc. I, 24, et Mari. IX, 95, Othryn, Thessaliæ montem, Thracium dicunt; sic Ossam, alium Thessaliæ montem, Statio in Theb. II, 81, et Nostro in Thyest. 812, apud Thraces poni placuit, etc. etc. Vid. lexic. Forcell. ad verb. *Philippi*, *Othrys*, *Ossa*, *Thessalicus*. Jam simile aliquid notavimus ad v. 539, de Sarmatis et Scythiis.

1286. *Bacchique lucos*, Vicinos, Thebis lucos, Bacchoque Thebano dicatos, in quibus ejus sacra peragebantur. Vid. v. 134. — *Cithæronis juga*. Conf. vers. 234.

1290. *Urbe versa condar*. Ruinis urbis consepultus moriar.

Leve pondus humeris mœnia immissa incident,
 Septemque opertus non satis portis premar,
 Onus omne, in media parte quod mundi sedet,
 Dirimitque superos, in meum vertam caput. [1295
 AMPH. Redde arma. HERC. Vox est digna genitore Herculis.

1291. *Leve pondus.* • Si diruta urbis mœnia leviora sunt, quam ut me, fereudo cœlo parem, opprimant, etc. •

1292. *Septemque..... portis.* De septem Bœotiarum Thebarum portis, consule Æschyl. Sept. ad Theb. 148, 263, 583 et passim. Stat. Theb. VIII, 353.

1293. *Onus omne*, etc. De interpretatione loci dissident annotatores. Putat Delrio *quidquid inter terram et supremum cælum interjacet* significari. Farnabius inter hunc et alium sensum dubius consistit: • Quod si domus, templa, mœnia, portæ septem, universa urbs Thebarum nimis leve pondus sit ad me opprimendum, vertam ego in caput meum omnia inter terram et cælum summum. Vel: Molem ipsam terræ, quæ in medio librata suo interposito alterum hemisphærium, sen cæli faciem mediam ab altera separat et oculit. • Gronovius de eodem loco: • Duas afferunt explicationes; unam de toto quod inter terram et cælum supremum interjacet; alteram de mole ipsa terræ. Prior est nugatoria, posterior vera..... Hoc enim (scilicet *onus omne*, etc.) superos dirimit, pta nos et antipodas. • — Gallici interp. quibus cæterorum tum recte tum perperam cogitata ad suam utilitatem convertere, ut novissimis, licuit, cæteris tamen longe infelicius: *Je ferai tomber sur*

ma tête cette partie du globe, sur laquelle le monde est assis, et qui sépare l'empire du ciel. Gronovio auscultandum arbitramur, nisi quod non antipodæ, sed iuferi, a Seneca designari nobis videntur. Rerum universalitatem, seu mundum, in tres partes Noster solet dividere, quarum prima cælum et æthera, secunda terras et mare, tertia iuferos continet. Sic supra v. 955, *tellus et freta, inferna regna, cælum et ulta mundi spatia* distincte enumerantur, ut quibus constet tota rerum natura. Vid. et Ilipp. 1211. Herc. OEt. 1164, etc. Unde pro *tellure*, quæ quidem cælum inter et iuferos media est, jure adhibetur plenior hæc et poetico sermoni accommodatior dicendi forma, *onus omne, media parte quod mundi sedet*. Reliqua pari commoditate evolvantur: namque terrena mole, sic interposita, *superi*, i. e. homines et dei (vid. not. ad vers. 318), ab infernis separantur et *dirimuntur*.

1295. *Redde arma.* Hæc ad famulum dicuntur, qui crepta Herculi arma gerit. Supr. v. 1053: • Removete famuli, tela, etc. • Suo nato furenti arma auferri jussærat Amphitryon, ne quid nefarium per amentiam ille moliretur: sed quia Hercules nihil majus et perniciosius admittere potest, quam quod iuermis facturum se minuitat, ei tela reddi Amphitryon imperat, sperans cæteroquin fore ut hac obse-

Hoc en peremptus spiculo cecidit puer.

AMPH. Hoc Juno telum manibus emisit tuis.

HERC. Hoc nunc ego utar. AMPH. Ecce, quam miserum metu
Cor palpitat, corpusque sollicitum ferit!

HERC. Aptata arundo est. AMPH. Ecce jam facies scelus 1300
Volens sciensque. Pande, quid fieri jubes?

quentia placetur Hercules, et ad mitiores sensus redeat. De hoc versu et seqq. abunde et acute dissernit Gronovius, ut loco ab interpretibus vitio et falsæ personarum dispositioni mederetur: « Caput hujus versus, inquit, dandum est Amphitryoni. Is animadvertens amotis armis Herculem magis irritari, et prope secundum furorem esse, satius ducit ea restituere nondum prorsus efferrato. . . . Quæ Hercules recipiens, paulo placatior, ait, *Vox est digna genitore Herculis*; facis quod te dignum est: neque enim decet, qui Herculis audiat pater, instrumenta gloriæ filio involare aut arcere. Porro Hercules tenens manu telum et inspiciens, et stimulans dolorem suum ad manus sibi inferendas ait, *Hoc en peremptus spiculo cecidit puer*, quibus mactatum filium et patratum parricidinum sibi ipse exprobrat. At leuiens invidiam facti Amphitryo subijcit opportune arietem illum, *telum manu fugisse*, cen non tantum bonus imperator, verum etiam jurisconsultus. . . . Hercules nihil motus hac extenuatione facti; magis aperit consilium de se interficiendo, *Hoc nunc ego utar*: « Fuerit ante hoc telo nra Juno; nunc dantaxat ego utar. » Territus tam præcipiti denuntiatione Amphitryo, ad ultimam timoris admotus, non

invenit verba, quibus eum pergat dehortari; sed extremum metum suum et summam sollicitudinem rebus et argumento exhibet, *Ecce quam miserum metu Cor palpitat, pectusque sollicitum ferit! . . .* Pergit tamen Hercules et telum in se vertit, dicens, *Aptata arundo est*. Ita stanti et de extremo momento deliberanti trepidus rursus instat Amphitryo, *Ecce jam facies scelus volens sciensque*; atque hujus unius personæ est omnis sermo usque ad vers. 1314, ubi respondet jam sedatus et concedens Hercules. De Lessingio personas aliter disponente, vide Animadv. nostras.

1298. *Quam miserum metu*, etc. Horret Amphitryo proximum nefas, minitante Hercule se telis natarum ut sibi mortem inferat.

1299. *Cor palpitat, corp. sollicit. ferit*. Cor movetur et salit in corpore, ut fieri in metu et expectatione solet. Plaut. in Aulular. act. IV, scen. 4, v. 3: « Continuo meum cor cœpit artem facere ludicram, Atque in pectus emicare. » Tibull. lib. I, eleg. 10, v. 12: « Nec audissem corde micante tubam. » — *Sollicitum ad cor*, non ad corpus, referendum est.

1300. *Aptata arundo est*. Scilicet eam pectori admovit.

1301. *Pande*, etc. Auditote interpretationem Gronovii: « Verba

Nihil rogamus : noster in tuto est dolor :
 Natum potes servare tu solus mihi,
 Eripere nec tu : maximum evasi metum :
 Miserum haud potes me facere, felicem potes. 1305
 Sic statue, quidquid statuis, ut causam tuam

sunt desperantis de pervincenda obstinatione Hercules, eoque precibus omissis jam indignantis et aus deque habere se fingentis, quidquid tandem in se consulat. Quod naturaliter evenit, ut magnis precibus nostris rejectis dolore accendamus in iram, et quod rogavimus, prope impetratum nolumus, sed et verbis contrariis interdum indignationem testemur. Ita tamen desperat et objurgat, ut arte interrim spem et bortaumenta ingerat. Age, inquit, quando uon potes flecti, fac, aperi et monstra quod me vis cogisque facere (hoc est enim, *Pande, quod fieri jubes; occide te, quod vis, ut ego quoque faciam, et me occidam*) : desino precum, cessat et dolor : venit in mentem te quidem posse, parcendo tibi, servare mihi natum; sed nec tu, licet te interficias, potes mihi eripere (sive quia antecedere et prior mori constituit, sive quia etiamsi mortuo, filio tamen Hercule, erat futurus gloriosus). Liber igitur sum metu : neque enim potes mihi, ut nunc est, miseriam augere; potes minuere : quod si non fiat, non tam malum est desperantibus non levari, quam bonum est miseres fieri non posse. • Unum ex hac lucida explicatione detrudere velim, tanquam exquisito viri iudicio minus dignum, scilicet *sive quia etiamsi mortuo, filio tamen Hercule, erat futurus glorio-*

sus. Totus enim est Amphitryo in consilio propositæ mortis exponendo, et omnia ejus verba eo referenda manifestum est : intelligendum igitur, ideo suum Amphitryoni natum eripi non posse, quod, moriente filio, ipse moriturus sit. Hanc interpretationem, repudiatis cæteris, arripiendam judicamus.

1303. *Nihil rogamus*. Jam non preces adhibeo. — *In tuto est dolor*. Recte dicitur esse in tuto dolor, cui nequeat afferri incrementum. De sensu hujus loci et vers. seqq. vid. notata a Gronovio ad vers. 1301. Cf. et *Aj. flagell. 702*.

1304. *Eripere nec tu*. Quid enim jamjam morituro eripi potest?

1305. *Miserum haud potes, etc.* Quidquid enim per te miserius mihi queat accidere, voluntaria nece effugiam.

1306. *Sic statue, etc.* Hæc ita reddidit *Coupi*: *Décidez de vos jours; vous déciderez des miens; notre cause est commune. Et Levée*: *Prends un parti; quel qu'il soit, sache que ta cause est la mienne. Uterque non satis diligenti, ut mihi videtur, interpretatione*: scilicet *causam tuam in arcto stare intelligendum putaverunt quasi causam tuam cum mea arctissime conjunctam esse diceretur*; sed et nimiam in subaudiendis verbis licentiam usurpaverunt et vulgarissimæ locutionis, *stare in arcto*, sensum corruperunt pridem definitum. Intellige igitur *causam Her-*

Famamque in arcto stare et ancipiti scias :
 Aut vivis, aut occidis. Hanc animam levem,
 Fessamque senio, nec minus quassam malis,
 In ore primo teneo. . . . Tam tarde patri

1310

culis (id est, quæstionem de qua decreturus est, nempe utrum vivere an mori expediat) jam in hoc discrimen adduci et quasi in his angustiis stare, ut si Hercules mori statnerit, genitorem suum occidat. Quod de *cansa*, idem et de *fama* Herculis dicitur : nam ea quoque in hoc periculo versatur, ut inhonestum et infame habeatur, si Hercules Amphitryonem, quum servare posset, nece sua ultro atque volens perimat.

1307. *Ancipiti*. Ut in arcto, sic in ancipiti res est, cujus exitus intra limites angustissimis continetur. Hoc verum superaddit *ancipiti*, quod non tantum in angusto rem esse indicet, sed duas solummodò esse rationes quibus ea se expedire queat: *anceps* enim hinc ab ἀγος, illinc a *caput*, aut, sicut Festo placuit, a *capio*, derivatur; unde vox illa proprie attribuitur *dilemmati*, i. e. argumentationi, cujus partes ita disponantur, ut qui alteram effugerit, in alteram incurrat. Cousonant enim hac interpretatione sequentia, *aut vivis, aut occidis*.

1308. *Aut occidis*. Patrem tuum. — *Levem*. Infirmam et caducam. — Vitam hanc invalidam, ait Amphitryo, fessam senio, fessam malis, abruptere malo, quam ultra, te mortuo, produere. — Vid. not. seq. de voce *teneo*.

1310. *In ore primo teneo*. Jam ad efflandam ultro animam sum paratus. Seneca, Quæst. Nat. præf. lib.

III: *Quid est præcipuum? in primis labris animam habere*. Et Epist. 30: *Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset*. Hanc errantem in summis labris et primo ore animæ imaginem, sæpe numero adhibuerunt quæcunque lingua poetæ, ut instantem mortem et suprema vivendi tempora exprimerent. Sic Virg. *Æn.* IV, 684: « Extremus si quis super halitus errat, Ore legam. » Racine in Phædr. act. III, scen. 1:

Tol-mène, rappellent ma face défaillante, Et mon âme déjà sur mes lèvres errante, etc. Nota in Nostr. *teneo*, quod a plerisque male expensum legitimum sententiarum seriem vitiauit. Sic enim interpretati sunt, quasi diceret Poeta: « Hæc anima fessa senio et malis, in eo est, ut me fugiat et fractum corpus destituit »; quod et cum præcedentibus, *aut vivis, aut occidis*, et cum sequentibus, *Tam tarde*, etc. male cohæreret. Ad aliam interpretationem confugiendum, quæ tota ex solito vocabuli *teneo* sensu petetur: « Si necem tibi consciveris, ait Amphitryo, et ipsum me occides; mori enim, te moriente, mihi certum et destinatum est: animam jam paratam *teneo*, quam, ubi te ipsum enecaveris, expellam projeciamque; melius enim mihi videtur ætatem senilem et confectam malis abruptere, quam, te occiso, superesse. » — *Tam tarde*, etc. Postquam adhibuit Amphitryon quidquid, ad

Vitam dat aliquis? Non feram ulterius moram;

Letale ferro pectus impresso induam :

Hic, hic jacebit Hereulis sani scelus.

HERC. Jam parce, genitor, parce; jam revoca manum.

Succumbe, virtus, perfer imperium patris. 1315

movendum filium, præsentissimum acerrimumque judicavit, tacente nihilominus Hercule: Nemone unquam, exclamat indignans, patris precibus vitam poscentis tam segniter obtemperavit?

1312. *Letale ... pectus*. Nova est et insolens vocabuli *letalis* usurpatio, tali *substantivo* adjuncti: nam hoc tantum *letale* dicitur, quod letum infert, aut minatur, non id autem cui letum imminet. Attamen nihil in MSS. meis reperio, quod pro hac a Fabricio et Grutero atque pro cæteris post illos recepta lectione substituere ausim. Vid. quam in Animadv. exposuimus. Si qua possit locutionis tam inusitatæ proponi defensio, ex sequentibus petatur. 1° Quum sensu ferme paria sint, præsertim in poetis, hinc vocabula *mors* et *letum*, analogia ducimur ad eandem propemodum significationem hinc deductis nominibus attribueudam; ita ut *letale* non secus sonare ac *mortale*, *mortis obnoxium* et *proximum* credamus, et passivo potius quam activo modo esse adhibendum. 2° *Letale* adverbialiter uon semel acceptum est, ut in Stat. Silv. l. IV, 4, v. 84, «Necdum *letale* minari Cæsar apex»; et Theb. XII, 760: «Jam *letale* furens...». *Letale*. In versu Senecæ sic habitum, ad *pectus* jam non respiceret, sed verbum *induum* muniret et definiret, hoc fere modo, *pectus ita ferro induam, ut letum sta-*

tim meum consequatur. 3° Per *hypalagen* forsân dicitur *induum ferro letale pectus* pro *induum pectus letali ferro*. Sic Virg. Æn. III, 61, *dare classibus austros* pro *dare classes austris*. Id. Æn. VI, 268, *ibant obscuri sola sub nocte* pro *ibant soli obscura sub nocte*; idemque Æn. VIII, 542, *Herculeis sopitis ignibus aras* pro *ignes sopitos in Herculeis aris*. Cic. pro Marcello, cap. 6, *gladium vagina vacuunt* pro *nudum vacuata vagina gladium*; etc. etc. — *Induam*. De *indure pectus gladio*, cf. sup. not. ad vers. 1028.

1313. *Jacebit... scelus*. Recte Badenius: «Frustra est N. Heinsius, qui reponit: *Hic, hic placebit*. Nam scelus Hercules dicitur, qui per scelus ab Hercule occisus est. Sic Liv. III, 19, *divinis humanisque obruti sceleribus*; et IV, 32, *scelus legatorum, contra jus gentium intersectorum*. Lucan. II, 266: «Quis volet ab isto Ense mori, quamvis alieno vulnere labeas, Et scelus esse tuum?». Id. VIII, 550: «Mernit tam claro nomine Magnus Cæsaris esse nefas». Plura vide apud Obrechtium ad Dict. Cretens. I, 5. — *Sans*. Furoræ amens cælitus immisso, Hercules suos, nullo suo scelere, trucidavit; nunc autem sanus et conscius sui, genitorem nequaquam excusanda sævitia opprimit.

1314. *Manum*. Ad id paratam, ut arundinem in pectus adigat.

1315. *Succumbe, virtus*. Hic vir-

Eat ad labores hic quoque Herculeos labor;
 Vivamus : artus alleva afflictos solo,
 Theseu, parentis; dextra contactus pios
 Scelerata refugit. AMPH. Hanc manum amplector libens :
 Hac nixus ibo, pectori hanc ægro admovens 1320
 Pellam dolores. HERC. Quem locum profugus petam?
 Ubi me recondam? quave tellure obruam?
 Quis Tanais, aut quis Nilus, aut quis Persica
 Violentus unda Tigris, aut Rhenus ferox,

tutem pro justitia dici opinatur Farnabius, quod non libenter credam : non enim Herculem, vel ægre patri cedentem, hæc sententia deceat, scilicet virtutem justitiamque suam obsequio erga genitorem violari. Intellige potius hunc impetum animi quo Hercules ad arcessendam sibi necem impellitur, et cui imperare vimque, ut ita dicam, facere cogitur, genitoris placandi causa. Quoniam illum superare et vincere magnanimo fortique viro operosum est, vult Hercules ea victoria inter labores suos numeretur.

1317. *Vivamus*. De Hercule solo, non de Amphitryone et Hercule, ut placuit Farnabio, dictum : nam præcedentia, *succumbe, virtus*, etc. continuantur hoc verbo et concluduntur. Conf. Euripid. *Herc. fur.* 1351. — *Afflictos solo*. Sen corporis animique senilis vires defecerint, tot variis et iisdem acerrimis affectibus, tum in primis illo indignationis impetu, attritæ; seu Amphitryon, dum se violentas sibi manus allaturum minaretur, ultro sese humi affligerit, ut filium efficacius permoveret.

1318. *Dextra*, etc. Nolo enim nefariæ dextræ meæ contactu pium corpus polluere. Vid. sup. v. 1193,

et conf. Euripid. *Hercul. fur.* 1162, 1219.

1321. *Quem locum*, etc. Vid. sup. v. 1241. Conf. Euripid. *Herc. fur.* 1281 et seqq. Add. Soph. in *Ajace* flagell. 473 et seqq.

1323. *Quis Tanais*. Hanc loquendi formam jam antea notavimus v. 1161: « Quis Lyens regnum obtinet? » Tanais fluvius est Sarmatiæ, qui Europam Asiamque determinat, et in paludem Meotin labitur; de quo vid. Plinius, lib. IV, 12, et lib. VI, 7; Pomp. Mel. I, 1 et 19. — *Nilus*. Plin. V, 9, XVIII, 18; Sen. *Quæst. natur.* IV, 2; Lucan. X, 199 et seqq. — *Persica*. Tigris in Persicum sinum labitur, non ita procul a Perside. Pomp. Mel. III, 8: *Tigris Persidi propior.... ut natus est, ita descendens usque in litora*. Lucan. III, 256: « Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus Euphrates, quos non diversis fontibus edit Persis. » Adde hos Neronis Imperatoris versus, quos Opsopæus se in scholiaste quodam Lucani legisse refert: « Quique pererratum subductus Persida Tigris Deserit, et longo terrarum tractus hiatu. Reddit quesitas jam non querentibus undas. »

1324. *Tigris*. Tigris flumen ex

Tagusve Ibera turbidus gaza fluens,
 Abluere dextram poterit? Arctoum licet
 Maotis in me gelida transfundat mare,
 Et tota Tethys per meas currat manus,

1315

Armenie montibus oritur, atque in Persicum sium influit. Dicitur *Tigris* propter undarum rapiditatem; Medorum enim et Armeniorum lingua sagittam *tigris* significat. Varro lib. IV, 20: *Tigris, qui est ut leo, qui vivus capi adhuc non potuit; vocabulum e lingua Armenia: nam ibi et sagitta, et quod vehementissimum flumen, dicitur Tigris*. Plin. VI, 27: *A celeritate Tigris incipit vocari: ita appellant Medi sagittam.* — *Rhenus ferox*. Fluvius Germaniæ, pleno et tanquam superbo cursu fluens. Seneca, quæst. nat. III, 27: *Per campestris fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissime velut per angustam aquas implet.*

1325. *Tagusve Ibera*, etc. Fluvius Hispaniæ, famosissimus apud Veteres quod aureas arenas volvere dicebatur. Vid. Plin. IV, 21. Ovid. Metam. II, 251; Amor. I, xv, 34. Lucan. VII, 755. Mart. I, 50, et X, 96. Stat. Silv. I, 2, v. 127. Sil. I, 155; II, 404. Cf. et Nostr. Herc. OEt. 625. — Vix operæ pretium esse puto annotare quam frigeat illa fluminum, non dicam solum memoratio, sed et descriptio: quid enim ad rem interest, si Rhenus ferox sit, si Tigris unda violentus currat, et præsertim si Tagus Ibera gaza turbidus fluere dicatur? Adde quod dolentem luctuque perditum minus deceat fucatus iste nitor et compositus sonantium verborum apparatus.

1326. *Abluere*. Purgare. Qui

cæde, adulterio, aut invisio quovis scelere sese contaminaverat, templorum aditu et hominum societate prohibebatur, nisi manus corpusque puro et vivo flumine lustravisset. Vid. Sophocl. Ajace flagell. 664, et scholiast. Sophoclis in Ajac. v. 666. Victores etiam (vid. supr. 918) et pontifices ipsos (vid. Euripid. in Ion. 94 et sqq.), sacra atrectare nefas erat, priusquam manus flumineis aquis abluisent. — *Arctoum mare*. Ad septentrionem positum.

1327. *Maotis*. Maotis est sinus maris supra Pontum Euxinum, ple-rumque *Maotis palus* nuncupata, quia pluribus in locis vadosa est. Vid. Plin. IV, 12; Manil. IV, 614. — *Mare*. H. e. suos fluctus. Vid. sup. not. de *amne*, v. 683. Virg. Æp. X, 377: « Ecce maris magno claudit nos objice pontus. » Plin. XIV, 7: *Nunc gratia ante omnia est Clazomenio (vino), postquam parcius mari condiant.*

1328. *Tota Tethys*. Pro totum mare. Conf. Virg. Bucol. IV, 32. Mart. X, 30. Claudian. de Raptu Proserp. I, 148, etc. — Similiter omnino in Anglicorum poetarum principe, *Shakspeare*, sanguineam dextræ labem omnibus Neptuni aquis dilui posse negat *Macbeth* (act. II, scen. 2); quod Gallicus vates, *Ducis*, Britannicæ tragiæ imitator, ad aliam personam transulit, nempe ad uxorem, *Frédér-gonde*, mutata quidem, sed non mi-

Hærebit altum facinus. In quas impius
Terras recedes? Ortum, an Occasum petes?

1336

Ubique notus perdidit exsilio locum.

Me refugit orbis : astra transversos agunt

Obliqua cursus : ipse Titan Cerberum

Melioris vultu vidit. O fidum caput,

Theseu, latebram quære longinquam, abditam;

1335

Quoniamque semper sceleris alieni arbiter

Amas nocentes, gratiam meritis refer

Vicemque nostris : redde me infernis, precor,

nus accommodata ad terrorem sententiae forma :

..... Ce sang ne s'effacera pas !
O Dieux ! .. Disparais donc, misérable vestige !
..... Disparais donc, te dis-je ! ..
Jamais ! jamais ! jamais !

1329. *Altum*. H. e. alte impressum. — *In quas impius*, etc. Hæc ad se ipsum Hercules. Vid. in Sophocl. *Ajace* flagell. 404 et sqq.

1331. *Perdidi exsilio locum*. Locutus ne mihi quidem superest, quo exulare possim, adeo nomen meum innotuit! *Racine*, in *Phædr.* act. V, scen. 7 :

Confus, persécuté d'un mortel souvenir,
De l'univers entier je vendrais ma honte.
Tout semble s'élever contre mon injustice;
L'éclat de mon nom même aggrave mon supplice :

Moins connu des mortels, je me cache mieux.

1332. *Astra transversos*, etc. Finigit Hercules, amens luctu, et exaggerandi, ut penitentes solent, sceleris causa, astra ab auctore tantæ cædis abhorrere, nec solito limite decurrere, sed transverso et obliquo cursu ferri. Sic in *Thyestæa* cæna sol retro fugisse dicitur. Vide in *Thyeste*, *Chorum*, v. 789 et sqq.

1333. *Ipsæ Titan*, etc. Sol minus conspectum Cerberi horruit, quam meum nunc expavescit.

1334. *O fidum caput*. Cf. sup. v. 1177. *Justin.* XVIII, 7, *nefundissimum caput*; *Virg. Æn.* IV, 354, *carum*; *Terent.* Andr. II, 2, 34, *ridiculum*; id. *Adelph.* II, 3, 8, *festivum*; *Nost. Med.* 465, *ingratum*.

1336. *Quoniamque*, etc. Theseus jam Pirithoum ad inferos comitatus erat, rapiendæ Proserpine adjutor. Vid. sup. not. ad vers. 806. Inde *arbiter* alieni sceleris vocatur, i. e. testis et conscius. *Auct. ad Herenn.* II, 4 : *Spes celandi quæ fuerit, quaeritur ex consciis, arbitris, adjutoribus*, etc. Inde et dicitur Theseus *amare nocentes*.

1337. *Gratiam meritis*, etc. Si non oblitus es vincula tua a me rupta (vid. sup. vers. 806), hoc unum a te grati animi signum et pignus peto, ut me ad inferos reducas.

1338. *Vicem*, Usitatissima est in scriptoribus latinis hæc locutio *vicem referre* pro *par pari referre*. *Ovid.* *Amor.* I, eleg. 6, v. 23 : * *Redde vicem meritis*. * Idem, de *Art. Am.* v. 370 : * *Non poteris ipse referre vicem*. * *Plin.* in *Pan.* c. 85 : *Neque*

Umbris reductum, meque subiectum tuis

Restitue vinclis : ille me abscondet locus. . . . 1330

Sed et ille novit. THES. Nostra te tellus manet.

Illie solutam cæde Gradivus manum

Restituit armis : illa te, Aleida, vocat,

Facere innocentes terra quæ superos solet.

est ullus affectus tam erectus et liber et dominationis impatiens, nec qui magis vices exigit. Tacit. Hist. IV. 3: *Tanto proclivius est injuriæ quom beneficio vicem exsolvere.*

1339. *Meque subjectum tuis*, etc. Me substitue in locum, quem in inferis tenebas; transfer in me vincula quibus te liberavi.

1340. *Ille me abscondet*, etc. Sperat se latitatum in inferis; sed continuo meminit famam suam huc quoque pervenisse. Non dissimiliter apud nostrum Racine in Phædræ act. IV, scen. 6 :

Où me cacher? j'ayons dans la nuit infernale...
Mais que dis-je? mon père y tient l'urne fatale.

1341. *Nostra ... tellus.* Athenæ.

1342. *Illie solutam*, etc. Halirrothius, Neptuno et Euryte genitus, quum Alcippen stupro violare pararet; a Marte, patre ejus, interfectus fuit. Propter quod Mars ad Areopagum s. Neptuno citatus, duodecim deorum sententiis absolutus est. Vid. Pausan. in Attic. I, 21 et 28. Apollod. III, 14. Eurip. Elect. 1260, et Iphig. in Taur. 945. — *Solutam cæde.* Infamia et accusatione cædis liberatam. Horat. epod. XVII, 45 : « Et tu (potes nam) solve me dementia. » Ovid. Fast. II, 39 : « Actoridem Peleus,

ipsum quoque Pelea Phoci Cæde per Æmonias solvit Acastus aquas. » — *Gradivus.* Mars. Vid. Serv. ad Æneid. I, 296, et III, 35.

1343. *Restituit armis.* Id est, in jus arma ferendi, scelere sdemptum, restituit : sic et sua Hercules arma, cæde natorum inquinata, sed Athenis lustrata et expiata, rursus gestare sine dedecore poterit.

1344. *Facere innocentes sup.* etc. Respicit fabulam Martis ab Areopagitis Atheniensibus de Halirrothii cæde purgati. Secutus est Seneca Græcos poetas, qui, ut patriæ suæ blandirentur, sanguine pollutas manus Athenis cælestis cujusdam indulgentiæ beneficio purgari sæpe in tragædiis jactitaverant. Sic Sophocles, in Oedip. Colon. 251 : « Τὰς γ' Ἀθῆνας παρὶ θεοποιστάρων ἔλθαι, μόνας δὲ τὸν κακώτατον ξένον Σώζων εἰς τι, καὶ μόνας ἀρχαίαν ἔχουσιν. » Confer præsertim Æschylum, qui in Eumenidum tragædia Apollinem inducit Oresti suadentem, a Furiis exagitato, ut Athenas confugiat, in hac urbe diis gratissima mahorum finem tandem inventurus. Vid. Euripid. v. 79 et seqq., et quæ de Areopago in eadem tragædia, v. 689 et seqq. magifice prædicantur.

NOVAE
DE VARIETATE LECTIONUM
IN
HERCULEM FURENTEM
ANIMADVERSIONES.

Quæ mihi ad hanc primam Senecæ emendandam tragœdiam præsto fuerunt auxilia, jam in præfatione fusius descripta, breviter et summatim recensebo :

1° Universi Bibliothecæ Parisinæ, quæ *Regia* dicitur, manu scripti tragœdiarum codices, nondum collati: viceni sunt, si ei tantum adnumerentur, qui *Herculem furentem* exhibent, scilicet, n° 6395 (numero enim quisque suo signatur), 8024, 8025, 8026, 8027, 8028, 8029, 8030, 8031, 8032, 8033, 8034, 8035, 8036, 8037, 8055, 8260, 8261, 8262, 8264.

2° Caroli Fernandi editio primaria, Parisiis, sine anno. In-4°.

3° Editio Laz. Isoardi de Savigliano, Venet. 1492. In-fol.

4° — Ægidii Maseriensis, Paris. 1511. In-4°.

5° — Bened. Philologi, Florent. 1514. In-12.

6° — Ascensii, Paris. 1514. In-fol.

7° — Avantii, Venet. 1517. In-12.

8° — Bernard. de Vianis, Venet. 1522. In-fol.

9° — Henr. Petri, Basil. 1541. In-8°.

10° — Seb. Gryphii, Lugdun. 1541. In-12.

11° — Georg. Fabricii, Lipsiæ, 1566. In-12.

12° — Ant. Delrionis, Antverpiæ, 1576. In-4°.

13° Animadversiones Lipsii, Lugdun. Batav. 1588.

14° Notæ F. Raphelengii, Lugdun. Batav. 1588.

15° Editio Commelini, Heidelberg. 1589. In-8°.

16° — Delrionis, Antverp. 1594. In-4°.

17° — Gruteri, Heidelberg. 1604. In-8°.

18° — Dan. Heinsii, Lugdun. Bat. 1611. In-12.

- 19° Animadversiones J. J. Scaligeri, D. Heinsii editioni attestæ.
 20° Editio Raphaelengii, 1619. In-12.
 21° — Scriverii, Lugd. Bat. 1621. In-8°.
 22° Animadversiones Jo. J. Pontani, Scriverii editioni adjunctæ.
 23° Editio Farnabii, Londini, 1624. In-12.
 24° — Thysii, Lugd. Bat. 1651. In-8°.
 25° — Jo. Frid. Gronovii, Amstelod. 1662. In-8°.
 26° — Jac. Gronovii, Amstel. 1682. In-8°.
 27° — J. C. Schröderi, Delphis, 1728. In-4°.
 28° — Bipontina, 1785. In-8°.
 29° Specimen novæ recensionis a Torkillo Baden editam, Kilonii, 1798.
 30° Editio Friderici Henrici Bothe, Lipsiæ, 1819. In-8°.
 31° — Torkilli Baden, Lipsiæ, 1821. In-8°.

Sequuntur nostræ in Herculis furentis contextum Animadversiones.

Nota. Quum Gronovii et Heinsii nomina sine prænominibus occurrant, memento de Jo. Frid. Gronovio et de Daniele Heinsio dici, ne alterum cum Jacobo Gronovio, alterum cum Nicolao Heinsio, genitores cum natis, confundas.

7. *Agit.* Refert Delrio in uno codice antiquo legi *vehit*.

8. *Laxatur dies.* In Paris. Biblioth. reg. codice, n° 8055, *lassatur*; et idem in margine editionis Gryphianæ et Petrinæ notatum est; sed quid ad illustrationem sensus, aut dictionis elegantiam? Melius in codice 8027, *laxantur*, quo significatur crescere spatio dies et amplificari; sed repugnat *tepent*. Vid. sup. pag. 4, notam ad v. 8.

10. *Timendum.* In quibusdam membranis *tremendum* aut *verendum* legi scripsit Delrio.

12. *Fera coma.* Sic omnes veteres editiones, Car. Fernandi, Isoardi, Ægidii Maseriensis, Bened. Philologi, Avantii, Gruteri, qui in octo Biblioth. Palatin. membranis et in vetere Scholiastæ manuscripto hoc ipsum invenit. Primus Lipsius ex Melisseo codice *fera minax hinc terret* exprompsit, unde *ferro minax* odoratus est. Itaque Delrioni placuit *ferro minax* in textum (1594) recipere. At Gronovius, ex Florentino codice, *ferro minaci hinc terret* a prima manu scriptum et prope erasum revocavit; repositum autem ab altera manu *fera coma hinc exterret*, et recentius in margine notatum *ferro minax*, repudiavit. Gronovianæ lectioni Schröderus et qui secuti sunt adhæresere, non ausi discedere ab optimo codice et ab excellentis viri iudicio. Bothe, etsi *ferro minaci hinc terret* in textum admittat, *fero acinae hinc exterret* ex conjectura anteposit. Torkillus Baden, in novæ recensionis specimine, quod Kilonii (1798) edidit, Gronovium quidem secutus est; sed in commentario, improbat Nic. Heinsii conjectura qui *ferro comanti hinc terret* a Seneca scriptum opinatus est, ipse *lava comes hinc exterret* pro vera et genuina lectione exhibuit. Recurrit autem ad vulgatam, *fera coma*, decretoria

editione (1821), quia sæpe apud poetas *coma* pro radiis siderum adhibetur, ut in Nostri Herc. OEI. 727, « Abiectus horret sanguis, et Phœbi coma Tepefactus ardet »; et in Valer. Flacc. II, 42, « Astraque et effusis stellatus crinibus æther ». Badenio assentior, motus tum claritate verborum et elegantia, tum veterum editionum et tot manuscriptorum auctoritate, quibuscum conspirant omnes ad unum Paris. MSS.

13. *Aureas*. Multi recentiores, *aureas*. Restituimus *aureas*, quod, præter omnes MSS. nostros, Fernandi, Isoardi, Ægidii, Ascensii, Philologi, Petri, Commelini, Faruabii et Thysii editiones exhibent. Irrepsit primum *aureus* tacito per Fabricium, quem deinde Raphelengius, Delrio, Scrivierius, Gronovius uterque, Botheus et Badenius imitati, et hincere quidem de veteris ac primariæ lectionis mutatione dignati sunt. Attamen non tantum *aureas* antiquiorum exemplarium consensione defenditur; sed videtur et aptius in poeticum rhythmum cadere, quum raro in eleganterque in poetis latinis epithetum statim post substantivum adiaceat.

19. *Sed vetera querimus*. Ille versus in omnibus MSS. nostris, ut in Florentino, et in Fern. Isoard. Phil. editionibus, sic producitur: « Sed vetera *sero* querimus: una me dira ac fera. » Quem ut ad legitimum spatium justosque numeros redigerent, Fabric. et Commel. *dira ac*, Ægid. Ascens. Petr. Lips. *sero*, deleverunt: his auscultatum est a Scriv. Thys. Gronov. (qui tamen tolli *vetera*, servari *sero*, mallet), et a Schrœd. Both. Baden.

21. *Escendat*. Pro *ascendat*, ut iterum in Phœniss. 112, et in optimæ notæ auctoribus: *sed ascendere* librarii et editores, vel MSS. adversantibus, solent intrudere. Quod autem ad hunc Senecæ locum attinet, in plerisque MSS. Paris. *ascendat*, sicut et in Isoard. et in Ægid. editionibus: contra Florentinus Gronovii, Urbinas Badenii, tum Fern. et Phil. editt. *escendat*.

22. *Teneat Alcmena locum*. Vult Gronov. *torum* pro *locum* scribi, quoniam jam dixit Poeta *locum pellicibus dedi*. Sed, quum duodeviginti versibus alterum ab altero separetur, quis non miretur Gronovii aures ita fastidiosas esse, ut, propter levissimam, et quæ vix excusatione egeat, incuriam, a recepta et omnium tum MSS. tum editt. consensu defensione lectione recedat?

24. *In cujus ortu*. Hoc quatuordecim MSS. Paris., hoc editt. vett. Fern. Isoard. Ægid., hoc et Raphael. et Commel. et Thys. Attamen ex Philologo, quem discessisse primum a vulgata lectione reperimus, Scriv. Gronov. Schrœd. Both. et Bad. *ortus* adoptare, conveniente et Florentino codice. His adhaererem, si *ortum*, non *ortus*, introduci per aliquot MSS. liceret; sed impedit pluralitas, non satis hoc loco inaffectedata, quominus a vetere lectione recedam: pluris *ortum* quam *ortu*, sed pluris *ortu* quam *ortus*, pro latine locutionis sinceritate, facio. Quam enim hic accusativo vim et significationem attribuunt, nonnunquam et ablativo inesse multis exemplis confirmatur. Virg. Æn. II, 541: « Talis in hoste fuit Priamo. » Cic. III, epist. 8: «..... *Studia eorum mihi placere, qui in te bene merito*

grati essent. Nec omnium recentiorum edit. auctoritate caremus : reposuit ortu societas Bipontina in edit. (1785) : — *Mundus impendit diem.* Sic maxima pars MSS. et veterum edit. Attamen *impedit* in MSS. biblioth. reg. 8024 et 8262, necnon in Isoard. et Ægid. edit.; sed male. Nonnulli, inter quos Scriverius et Thysius, *impediit.* *Servandum impendit,* quod et plures habent codices fidelioresque et sensus commendat melior. Vid. not. ad vs. 24, p. 7.

27. *Non sic abibunt.* In uno Badenii Varsoviensi codice, *nec sic*, cui Baden. in Specimioe (1798) se valde adhaerere dicebat. — *Vivaces aget.* Isoard. et Ægid. *Vivacesque aget.* Delrio in quibusdam libris antiquis invenit, *minaces aget.*

30. *Qua bella?* Sic in plerisque MSS. Paris.; item in Fern. Isoard. Ascens. Philol. Gronovius (1652) edidit *quid*, ut antea ediderant Avant. Scriv. Thys. Sed in hac ipsa editione, adnotat *quæ* ex Florent. suo. Jacob. Gronov. (1692) Florentinam lectionem in textum admisit. Ni sequeretur *quidquid*, forsitan *quid bella?* aptior videretur. — *Harridum.* Isoard. *horrendum.*

32. *Durum.* MSS. Paris. 6395 et 8024, *durum.*

33. *Et crescit.* Reperit Lips. in vetere quodam libro *increscit.* Conjeciebat Delrio *acrescit.* — *Malis.* Frustra MSS. Paris. 8026, 8028, 8055, 8262, *crescit malum* afferunt : alterum fidelius est et significantius.

36. *Patrem probavi.* In MSS. et vett. edit. *probat*, quod omnes quoque nostri MSS. Commelinus ex duobus MSS. primus eduxit *probat*, sed non admisit in textum. Hoc adoptatum a Scaligero, mox in editionem Scriverii fluxit; idemque, sub recentioribus literis in Florent. codice a Gronovio deprehensum, in seqq. omnium editiones receptum est. Schræderus, etsi nihil in textu Gronoviano mutaverit, testatur tamen in notis se valde antiquæ lectioni *probat* adhaerere; inconsiderate, ut nobis videtur, si ad vim et nervos locutionis attendas. Adde quod in Herc. OET. aliquid prorsus simile legatur, v. 9 : « Teque testata est meum Patrem noverca. » — *Gloria feci locum,* etc. Plerique vett. codices manuscripti aut excusi exhibent «...inde qua lucem premit Aperitque Thetis, qua ferens Titan diem Binos,» etc. Compel. ex MSS. suis, ut *probat*, sic *gloria feci locum*; *Qua sol relucens quaque reponens diem Binos,* etc. extulit : unde Scaliger, *quaque repromens diem.* Sed, quia unum et idem videbantur *relucens* et *repromens diem*, Scriverius *reponens* præposuit. Mox H. Grotius, *reducens quaque deponens diem*; quod assensu Gronovii confirmatum, quamvis in Florent. codice *reducens quaque reponens diem* legereetur, plerique postea cooptare. Attamen Schræderus, veterem lectionem complexus, cætera tanquam per conjecturam innovata repudiat; fastidiosius quidem, quom uerque in prisca lectione quidquam sit quod adeo desideretur, neque ita coospirent MSS. in ea stabilienda, ut rejici nefas fuerit. Namque, præter duos Palatinos Commelini et Moguntinum Delrionis, MS. Paris. 8029 pariter habet *Patrem probavit*; *gloria feci locum.* Badenius (1821) *reponens* restituit : cui libenter accedo, quoniam lectio ex MSS. desumpta est, et Grotianæ conjecturæ præstat concinnitate

sensus. Si quis metri integritatem violari putet, *repponens* legat, aut meminerit sæpe *re* produci in compositione: sic Ovid. Metam. X, 18, « In quem recidimus quidquid mortale crescitur »; sic Lucret. I, 35, « Rejicit æterno devinctus volvere amoris »; et I, 228, « Unde animale genus generatim in lumina vitæ Reducit Venus, aut reductum dædala tellus Unde alit? » et III, 69, « Refugisse volant longe; » sic Virg. Georg. IV, 233, « Oceani spretos pede repulit amnes », etc. Unde Forcellin. in lexico. « In carmine *re* fere corripitur, et, ut producat, jubent Grammatici sequentem consonantem geminari, ut in *relligio*, *rettulit*, *relliquæ*, aut vocalem ut in *rejicio*. Alii tamen censent, etiam siue illa geminatione, produci posse, quum sit monosyllabus; Brouckus. ad Propert. IV, eleg. 8, v. 44; Tanbman. ad Plaut. Pers. act. IV, scen. 6, v. 3; Pier. ad Æn. I, 34; Giffan. in ind. Lucret. Scalig. Heins. Vossius, quos secutus collegit Drakenborch. ad Sil. I. 309; quæ magnæ rei literariæ nomina satis cuique hæc in re fidem faciunt. »

38. *Tingit*. In tribus MSS. Paris. 8024, 8029, 8055, *tangit*, quod et Scaligero primum arrisit. Vulgata efficacior. — *Æthiops*. Ægid. Isoard. Avant. Commel. *Æthiopes* præterulare: falso; nomen a Græco sermone doctum, Αἰθίοψ, Græcum accusativum retinuit.

39. *Toto deus*. Putat Nic. Heinsius, a Baden. citatus, rectius fore si *toto decus* scribatur; nondum enim Herculem deum esse. Vid. quæ notavimus p. 8.

43. *Quæ fera*. In omnibus fere MSS. et principe Fern. editione legitur *Quo feru*. Sed MS. 6395 et edit. Isoard. Ægid. Philol. *Quæ fera*, simplicius et aptius. — *Queant*. Isoard. et Ægid. *queunt*.

45. *Quæ timuit*. Lipsius ex judicio tantum suo *domuit* pro *timuit* substitutendum pronuntiat. Quorsus? nisi oporteat Herculem ideo timoris expertem fuisse, quod vicerit. Sed in hac ipsa tragiœdia, v. 793, *timuit uterque*, i. e. Hercules et Cerberus. Omnes MSS. nostri *quæ timuit* et *quæ fudit*, excepto uno, qui et *quæ fugit* exhibet.

49. *Perit*. Plerique MSS. Paris. *petit*, quod et in Philol. et Scriv. reperitur, vano ac prope nullo sensu. Fern. Isoard. Ægid. Ascens. et Fabric. cum MS. 8035, ad vulgatam *perit* firmandam consentiunt. Jubet Botheus excudi *perit*, i. e. *peritit*, quod illi videtur sententia requirere. Quanquam autem hujusmodi contractio non semel apud Nostrum occurrat, nonne hoc loco aliquid vividius præsens tempus quam præteritum habet?

52. *Vinctum*. Recepere *victum* Gronov. Bipont. Both. ex nonnullis MSS. et vet. edit. Contra Baden. ex Philologo, Ascensio, Avantio, Fabricio, *vinctum* admisit, primum (1798) in notas, postea (1821) in textum. Huic suffragantur Schrœderi Trajectinus codex et undecim ex Paris. nostris, et, quod decretorium est, sensus et rerum convenientia: jam enim, v. 48, *victi regis* legimus, nec decet idem illud hoc loco redire, quum, crescente ira, inausum aliquid Juno et incredibilis audaciæ, in majorem invidiam Herculis, excogitare laboret. Venit autem aptissime *oppressum* post *vinctum*: « Cur non Plutonem vinctum catenis trahit, nec vinctum modo, sed oppressum? »

53. *Paria sortitum*. Fern. et Isoard. *patria*, typographicum operum, ut videtur, vitio.

54. *Ereboque*. MSS. *Parias*. 8028 et 8261 habent *Cerbero*, notatum et Gryphio et Petro in textus margine, repertumque in uno MS. a Delrione. Sed, capto Cerbero ductoque per Argolicas urbes (vid. v. 59), non est quod Juno dicat *cur non Cerbero potitur?* — *Et retegit Styga?* Baden. (1798) *en pro et scribi*, sicque dispungi locum volebat: «*Ereboque capto potitur? en retegit Styga!* Patefacta», etc. Ingeniose quidem, si conjectura opus esset. Idem ille in posteriori editione (1821) *et retegit* sic intelligendum contendit, quasi Styx ex obscura illustris fiat et amorem pro tristi faciem ostendat: quod ita absonum et longe petitus judico, ut, non Schröderi tantum lucidam interpretationem (vid. p. 10) malim, sed et ipsam Badeuii conjecturam.

57. *At ille*. Delrionis *Mogunt. ac ille*.

60. *Labantem*. Consentunt in hanc lectionem plerique MSS. et vet. editt. Fern. Isoard. Ascens. Fabric. quos secuti sunt Gronov. Both. et Badenius. MSS. nostri 8029 et 8033, necnon Gryph. *labantem*, invalido et enervi sensu. *Labantem* pro turbatum, confusum, ut in Cic. de fin. bon. et mal. III, cap. ultim. *Quid non sis aliud ex alio mutatur, ut non, si unam litteram moreris, labent omnia?*

62. *Terna*. Paulo significautius quam *tetra*, quod in plerisque MSS. et in Fern. Isoard. Eg. Philol. et Ascens. reperias. Primus, ut videtur, Avantius *terna* intulit, quod Gryph. Petr. Fabric. Gronov. Both. Bad. (1821) probare. Sic quoque MS. *Paria*. 8036.

65. *Præripet*. Legendum censebat Nic. Heinsius *præripit*, quod referebat ad præcedentia: sed nulla mutatione opus est.

68. *Robore experto*. Diversissimæ hujus loci lectiones: nam MS. 8030 *expanso*, veteres editt. *expenso*, recentiores *experto*, MSS. 8034 et 8262 *extenso*, quod et in Moguntin. a Delrione inventum est. Omnes autem Lipsium *expenso* securi receperant, nihil notantes, quasi ex MSS. non aliud quidquam posset educi. Primus Lipsius mentionem fecit de vetere lectione *robore experto*, quæ unde emergerit haud satis scio. Paulo post (1594), rursus monuit Delrio esse in quibusdam MSS. *experto*, quod posset recipi; æterum, sicut Lipsius, *expenso* anteposuit, librato et versato diligenter quantum valeat. Gronovius *experto* primus in textum admisit, quod in Florentino quoque codice invenerat, sensuque grandius judicabat. Gronovium Bipont. Both. et Bad. secuti sunt. Nec tanti est ut reponamus *expenso*, quamvis et sensu vix inferius nobis videatur et plarium auctoritate nitatur; nam præter omnes ante Lipsium editores, recipere ipse Lips. Raphael. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farnab. Thys.; sic et plerique MSS. nostri. Nihil disserimus de *expanso* et *extenso*, ut indignis.

71. *Molis immensa*. Lipsius ex libro suo *innise*, quod verius judicavit. Raphael. *invisa*. Præstat vulgata.

72. *Mediusque collo*. Hoc loco *meliusque* fortassis legi posse arbitratr Delrio (1576), quamvis nec mutari quidquam jubet, nec in textum

(1594) *melius receperit*. Confidentior Baden. haec emendationem, primum (1798) improbatam, recentiori textui suo (1821) intulit, eaque nihil certius affirmavit. Exempla quidem non desunt. Claudiau. in praef. lib. II, de raptu Proserp. v. 45 : « Te maximus Atlas Horrois, imposito quum premerere polo. Firmior Herculeas mundus cervice pendit. » Id. de laudibus Stilic. I, 143 : « Sic Hercule quoddam Sustentaute polum, melius librata pendit Machina. » Neque inficior speciosam hanc esse lectionem : sed, quia omnes codices et libri ad tuendam vulgatam conspirant, vulgatam retineo, nec improbabilem, nec spernendi sensus. — *Sedit*. Varsoviensis apud Baden. *stetit*.

74. *Querit*. Mouet Delrio scribi *queret* in nonnullis autographis.

76. *Jam lacera*. Gronov. Both. Bad. *ipsa dilacera*; quam lectionem ex Florent. cod. desumptam sic tuetur Bodænius : « Est melius quam quod alias legitur *jam lacera*; nam *dilacerare* feris proprium est; atque ferarum in vicem ipsa jam succedit Juno. » Quasi *lacerare* minus ferarum sit quam *dilacerare*! Cur autem Bado. voculam *jam* e textu tollit, quum eandem ad explicandum locum necessariam iudicet, adhibeatque, « ferarum in vicem ipsa jam succedit Juno »? Pleoior est sensus veteri lectione servata: « Hercule ipsa jam lacera, quod nondum fecisti; nam huc usque odia tua Eurystheo mandavisti », etc. Adde quod ea lectio in omnibus MSS. et veteribus editt. reperitur.

77. *Quid tanta mandas*. Lipsio pro *tanta* placet *tacita*, quod sic explicat : « Quid opus clam et per alios nocere, lacessere? Quin palam arnor et odium aperio jam ipsa? » Vana et inutilis emendatio : aptissimum est *tanta*; nam quo majus est odium Junonis, eo magis ad deam attinet rem agere et consultiis facta jungere. Raphaeleng. conjecturam Lipsii non probavit, et edidit *tanta*. Heinsius, *tarda*; et mox, *discedunt feræ*: *ipse imperando fessus Eurystheus vacat*, quasi post *quid tanta mandas odia*? non posset dici *Titanas emitte*, quod rursum mandantis est. Sed aliud est Junonem mandare ultionem suam Eurystheo, qui Herculem periculis obiciat, aliud a Junone ipsa Herculem exerceri et in omnia vitæ discrimina immittere.

78. *Imperando*. MS. Paris. 8025, *imperando*.

83. *Sublimis alias*. In nonnullis editt. vet., tum Herbipolensi, ut testatur Delrio, tum Loardi et Ægidii, quæ mihi ad manum fuere, *altas* legitur. Cæteri aut ex MSS. aut ex Fernando, aut ex Politiano (de quo io not. p. 13), *alias* assumpserunt, quod melius esse nemo negaverit.

84. *Ficit ista*. MS. Paris. 8031, *vicit astra*.

89. *Superbe*. In Etrusco, *superbe*; quod quum io textum introducere non posset Gronovius, innuit se conjecturæ Nic. Heinsii favere, cui *superbas* placuit. Alii, *supernas*. Tanta est innovandi prurigo! optima est vulgata, atque hanc adeo mutari non necesse est, ut ne defendi quidem opus sit.

90. *Humana*, etc. Ante hunc versum io primis editt. legitur *movenda jam sunt bella*; clarescit dies, quod Lipsius ad vers. 123 coniunxit (vid. infra, p. 167, quæ ad vers. 123 notavimus). Attamen Commel. et Ra-

phelengius, licet hic textum suum ex Animadv. Lipsii ediderit, versusque novam collocationem in notis probaverit, antiquum ordinem servaverunt, et *movenda jam sunt*, etc. post versum 89 interposuerunt. Qui secuti sunt, omnes ad unum non assensere tantum Lipsio, sed textum in sententiam ejus correscere. — *Et manes ferox*. MSS. Pariss. 8028 et 8035, et Isoard. *Ægid.* Ascens. editt. *feros*. Contra Fern. Philol. Avant. *ferox*, sensu multo melius.

92. *Revocabo*, in alta. MS. Paris. 8030, *Revocabo in altum, conditam* etc. Non ita vitiose; sed nihil muto.

94. *Quam munit*. Ascens. Gryph. Petr. Commel. *qua mugit*: sed Gryph. et Petr. notarunt in margine *quam munit*, quod in Fernando et plerisque MSS. legitur.

96. *Veniat invisum scelus*. Multiplex hujus loci in MSS. nostris lectio, quam alii *veniet invisum, veniet et invisum, veniet vel invisum* habent; alii, *vel veniet ut et invisum, veniet vel ut et invisum*. MSS. 8035 et 8036, *veniet utinam et invisum*. Unus, 8262, *veniat invisum scelus*, quod in omnes editt. receptum est.

100. *Ardentem incitat*. Both. maluit *citat*, quod in Florent. repertum Gronov. in textum non admisit. Omnes libri et codices, *ineitat*; multo nervosius.

102. *Luctifica*. MS. 8260, *ludifica*.

103. *Vastam*. In uno Palatino, *pastam*, qua lectione alteri cui juniori salivam moveri posse affirmat Gruterus: sed quis est, vel primæ juventutis, si judicio omnino non careat, qui hanc lectionem ultra modum poetice audacis extensam non pronuntiet, et contorsionem quamdam esse dictionis, ne Senecæ quidem imputandam? Nec melius est quod conjecit Heinsius, *ustam*. Vulgata aptissima est, post quam facile subaudiatur *ab*, ut recte adnotat Badenius, *vastam trabem ab incendio rogo educitam*. — *Rogo flagrante*. Avant. et MSS. Paris. 8024. 8029, 8037, 8262, 8264, *flagrantem*; falso.

104. *Violata*. In Etrusco *vitiata*. Gronov. conjicit *vitata*; quorsus? *violata* in plerisque MSS. et excusis habetur, et idem ita sensu commodum, ut, si abesset, per conjecturam in textum jure posset induci. Cic. pro Rabir. cap. 2: *Nisi forte de locis religiosis ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas*. Id. de Harusp. resp. cap. 5: *Clodius sacra et religiones negligi, violari, pollui questus est*. Vid. et Cæs. bell. Gall. VI, 31. Lucan. VII, 852.

107. *Animum*. Sic plerique Commelini codices et Moguntin. Delrionis et Ultrajectinus Bothei et novem Badenii MSS. et septemdecim Pariss.; sic Fern. *Ægid.* Phil. editt. Præferunt *animo* Isoard. Avant. Gryph. Raphel. Gronovius, si pateretur Florentinus, *animum* unilet: « Sic alibi, inquit, *marsta vultus, membra remisce, mota caput, Megara parvum comitata gregem*: sic Silio *excussus mentem, mutata mentem*, et similia. » *Animo* tamen in textu suo retinet; quasi unius codicis auctoritas tot librorum et manuscriptorum concordiam, tot virorum excellentium judicium et ipsam dictionis elegantiam vincat! nisi voluerit Gronovius su-

perstitutionem in nonnullis ultro ostendere, quam in cæteris imitaremur.

108. *Nobis prius*. Ascens. *vobis*, ut MS. Paris. 8028 et alii. Commel. quoque *vobis* ex MSS. suis eduxit: sed vulgatam defendi posse addidit, si versu sequenti *furis* scriberetur, ut in uno MS. legi Delrio (1576) testatus erat; tum certe non male quadraturum *nobis*, hac sententia: «Vis, inquit Furis, ut prius insaniamus: cur tu, o Juno, cujus causa maxime agitur, nondum furis?» reddi autem postea rationem a Juno-que, *Me, me, sorores*, etc. Hunc Commelini sensum repndiavere qui secuti sunt, licet vulgatam, multorum tum MSS., tum excusorum auctoritate defensam, retinuerint, et *furis* adoptaverint. *Nobis*, i. e. mihi prius insanandum est, inquit Juno; et seipsam ad iras exstimulans: *Juno, cur nondum furis?*

109. *Juno*. Baden. imo; forsam operæ typographicæ vitio. — *Furis*. Fern. Isoard. Ægid. Phil. Ascens. Avant. et plerique nostri codices *furit*. Monuerat quidem Delrio (1576) *furis* in Mogunt. reperiri; sed non admiserat in textum (1594); hæc lectio primum in Scriverio occurrit; quam Farn. Thys. et Gron. arripuerunt. Hæc et nobis placet, ut acrior: adde quod in duobus Paris. 8029 et 8036 legatur.

110. *Me, me*, etc. Heinsius ex codice Yilleriano hoc eduxit: *In me, sorores, mente dejectam mea versate primam faciem*; et quia «perpetuum erat in isto, ut voces transpositæ essent, a librario videlicet de syllabis securo», Senecam scripsisse conjicit: *In me, sorores, mente dejectam mea, primam faciem versate, si quidquam apparo Dignum noverca*. Haud inelegans lectio; sed quia non tale quidquam legitur in cæteris MSS., vulgatæ adhærendum, cæteroquin sensu commodæ.

111. *Quicquam*. MSS. Paris. 8025 et 8262, *quidquid*.

112. *Mutantur*. In MSS. Paris. 8037 et 8261, *mutantur*.

113. *Fideat*. MS. 8035 habet.

114. *Manusque*. Ægid. *manusque*.

117. *Heic prosit*. In sex MSS. Paris. et in Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. hoc; sed languidum. Falso scripsit Gruterus hactenus pnblicatos hoc habere; namque Ascens. hic. Cæteri ex MSS. *heic*; sic quatuor Paris.

118. *Jove esse genitum*. MS. 8029, *Jove etiam genitum*.

119. *Manum*. Aliquot MSS. Gruteri *manu*, quod jam Lipsius ex Melisseo suo et Delrio ex judicio tantum probaverant, quasi Juno diceret se suapte manu directuram tela Herculis. Gruter. tamen vulgatam retinet, quod *manum dirigere* et *tela dirigere* juxta soleant usurpari. Virg. Æn. VI, 57: «Dardana qui Paridis direxiti tela manusque Corpus in Æacidæ.» Gron. repertum in Etrusco *manu* laudavit, sed non recepit in textum: «Nam vulgata, inquit, sensum habet.» Baden. in Specimine (1798) vulgatam quoque servandam censet huncque Senecæ versum, qui sibi faveat, affert, Herc. OEt. v. 313: «Aderit noverca que manus nostras regat.» Attamen in edit. (1821) præfert *manu*. Reposui *manum*, quod a Bipont. et Both. receptum optime in interpretationem cadit et exemplis confirmatur. Senecæ Agam. v. 900: «Sic huc et illuc impiam librat ma-

num. Quintil. Declam. I, e. 10 : *Sic ergo libravit manum cæcus, ut ipsam protinus feriret animam.* Plin. XII, 25 : *Incidentis manus libratur artificei temperamento.*

123. *Movenda jam sunt*, etc. Hic versus et qui sequitur occurrunt hoc loco in Melisseo Lipsii, Orteliano Raphelengii, Millangiano Delrii, Florentino Gronovii, et codicæ Paris. 8264 : sed in cæteris MSS. nostris aut desiderantur aut alio translati sunt ; quorum prior in nonnullis post v. 89, in pluribus post v. 82, insertus est ; posterior autem nusquam legitur, nisi quod in MSS. 8032 et 8033, eum *Movenda*, etc., versui 82 supponitur. Ad plerorumque MSS. similitudinem, veteres edd. Fern. Isoard. Ægid. Phil. Ascens. Avant. versum 123, abrogato altero, versui 89 subjecerunt. Lipsius autem, ut sincerum nativumque sermonis ordinem instauraret, codicæ suo cæteroquin fretus, versum 123 ad propriam, quam serrat adhuc, sedem redegit, et sequentem, quem cæteri omiserant, restituit. Hanc dispositionem probavit Raphelengius et in textu suo adhibuit. Commelinus quidem ad pristinum errorem regressus est : sed omnes alii Lipsium et Raphelengium secuti sunt, moti præsertim manifesta rerum cognatione : nam id fieri nequit, nisi subita et infelici sensus intermissione, ut hos versus medio sermone interponas ; apte autem ad extremum orationis occurrunt, destituto quasi loco, iusta dicendi finis, et debitum scenæ complementum.

125. *Jam rara micant.* In tredecim MSS. Paris. incipit chorus a *Turbine*, etc. prioraque omnia a v. 125 ad v. 162 deficiunt, ut et in plerisque codd. qui hactenus ad manum editoribus fuere. Unde nonnullis venit suspicio hanc chori partem falso Senecæ assignatam ; non enim esse grandiloqui et turgentis ut plurimum auctoris ad humilia et minutissima descendere. Quod temere affirmatam eenseo : nam 1° si ad eloquium tantummodo attendatur, nihil in hac chori parte occurrit quod Senecæ ingenio repugnare videatur, quum alibi non semel res similiter extendat, amplam levissimam et mollium imaginum segetem recolligens, vitiosiusque quam hoc loco in aliena et longinqua excurrens : imo quædam sunt quæ alii non facile tribueris, et quæ noto colore Senecam arguant auctorem. 2° Si necessitatem rerum intuearis, plenior videatur chorus hac adjecta parte, quam jure potuisses omissam desiderare. Thebani, espta ex lucis ortu et instauratione laborum occasione, plebeiorem vitam et plebeia studia, magnatum curas et sollicitudines, describunt, factaque utriusque fortunæ collatione, hanc sibi optatissimam canunt. 3° Nonnulli codices, ut MSS. nostri 8027, 8029, 8030 et 8262 choram totum et integrum habent ; item MS. 8024, quanquam prima pars chori post v. 163, item MSS. 8034 et 8035, quanquam post v. 198, item Moguntinus, quanquam post v. 200 ablegatur, manifesta quidem sinceri ordinis conturbatione : qua de re nihil disputandum esse opinor ; nam pars illa chori aut initio aut nusquam convenit, quum explicare videatur et quasi continuare extrema Junonis diæta *clarescit diæ*, etc., nec loco moveri possit, quin sensus intercidatur ; adeo ut ea in quibusdam membranis dicenti Junoni assignetur.

127. *Contrahit*. MSS. Paris. 8030 et 8036, *abstrahit*; languidus. — *Luce renata*. Fern. Isoard. *Ægid.* editt. et MSS. nostri 8024 et 8027, *luce novata*; servanda est vulgata, aliis Poetæ exemplis confirmata. Troad. 101. «Qui renatum primus excipiens diem.» Herc. OEt. 861: «Renatum prima quæ poscit diem OEta.»

130. *Septem stellis*. MS. Paris. 8029, s. *stellas*. — *Arcades ursæ*. Milan-gian. et Moguntin. Delr. cum MSS. Paris. 8029, 8030, 8034 et 8035, *Arcados ursæ* præferunt, quod sensu non caret; sed anteponenda est vulgata.

132. *Cæruleis evectus aquis*. Omnes fere editt. *evectus equis*; de quo Gronovius: «In duobus MSS. repertum mihi *aquis*, quod et margini adnotarat Grotius. Et bis videtur magia quadrare adjunctum *cæruleis*, quam Phœbi equis.» Primus Bothi. recepit *aquis*. Mox Baden. (1821) eandem lectionem admisit, quam exhibent et duo MSS. Parisini 8029 et 8030.

133. *Summum p. OEtam*. Ex MSS. nostris, qui hoc chori initio non carent, quatuor 8024, 8027, 8030, 8262 *summum OEtam* habent, quod et omnes ad unam editt. ante Gronovium. Hic primus ex Etrusco *summa p. OEta* intulit, quæ quidem lectio deinde a Schræd. Bothi. et Baden. probata est. Repono antiquam, 1° quod vix in latinum sermonem cadat *prospicit OEta*; requiritur enim *ab OEta*, ut in Virg. Cir. 349: «Postera lux ubi læta diem mortalibus alnum, Et gelido veniena mani quatiebat *ab OEta*»; et Æn. VI, 357: «Prospexi Italiam summa sublimis ab unda.» Vid. et Lucan. I, 195; Cæs. de bello Civ. II, 5. 2° Quia nihil aptius et poeticæ orationi congruentius scribi potest, quam si dicatur sol terras *prospicere*, usitatissimo schemate: sic in Nostro, OEdip. v. 4, de jubare solis, «*Prospiciet avida peste solatas domos.*» Cæterum vid. p. 17, quæ notavimus.

134. *Cadmeis inclyta Bacchis*. Multæ editt. *baccis*, de quo Delr. «Minutiores fructus quilibet: hic opinor de baccis lanri silvestris.» Sed quis ferat *Cadmeis baccis* dici pro *baccis quas fert Thebana tellus*? et *dumeta inclyta baccis Cadmeis*, pro *Thebana dumeta*? et Thebas baccis tantum anis designari? Alteram lectionem, *Bacchis*, longe meliorem nemo non fateatur, sive intelligantur mulieres Thebæ, quæcunque Bacchannalia celebrabant (vid. quæ notav. p. 17 et 18), sive accipiantur tantum, ut Nic. Heinsio et Badenio placuit, Agave, Ino et Autonoe, filiæ Cadmi, quæ in Cithærone monte Pentheum laceraverunt.

135. *Aspersa*. Fern. Isoard. *Ægid.* Philol. et MSS. nostri 8030, 8034 et 8035, ut et Mogunt. Delrionis, *aspera*: præstat vulgata.

138. *Agitat curas*. Quidam libri vett. *curis*, teste Delrione, quod et substituendum vulgatæ volebat Nic. Heinsius. Idem *operis domos* pro *aperit domos* legendum putabat; sed, ut hoc languidum et enerve, sic illud contorte et barbare dictum. Servanda est igitur vulgata, MSS. saltem et vett. editt. nixa.

140. *Dimisso*. Fern. *Ægid.* Delr. et MS. Paris. 8262, *immissio*.

149. *Thracia*. Isoard. *Threicia*. — *Circæ*. Ascens. Avant. Gryph. Fabr.

Raphel. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. et Gronov. (1662), *circum*; sed in hac ipsa editione Gronovius: «Liber optimus et alii *circa*; quod videtur mutasse ut variarent sonum.»

156. *Spectat*. Malebat Gronov. *spérat*: sed non conjecturis opus est.

161. *Spes et in agris*. Lipsius in Melisso codice invenerat *spes jam magnis*, omisso versu *Turbine magno spes sollicita*; quem tamen servare cupiens, hanc loci dispositionem probat: «...*spes jam magnis Urbibus errant trepidique metus, Turbine magno spes sollicita*»; additque non indecorum sibi videri tali modo repetitum *spes*. Post eum, Gruterus sic locum ex uno MS. disponebat: «...*Linea piscem. Hæc innocens Quibus est vitæ tranquilla quies Et lato suo parvoque domus. Spes in magnis, spes sollicita Urbibus errant, trepidique metus*». Sed Gronovius merito et Lipsii et Gruteri lectionem amovet: Lipsii, quia *spes* male repetitur, posito *trepidique metus* inter utrumque *spes*; nam sermonis integritas requirat saltem: «*Spes jam magnis urbibus errant, turbine magno spes sollicita, trepidique metus*»; adde quod *magnis* et *magno* illepide adiacent: Gruteri, quia, etiamsi codex noster cæteris prævaleat, primus versus non iustis numeris absolvitur; nam in *piscem* ultima syllaba elisione absorbetur. Propter hæc Gronovius omittendum censet versum *Turbine magno*, etc., qui in Florent. deficit, sicque locum dispongi jubet: «*Parvoque domus. Spes in magnis Urbibus errant trepidique metus. Ille superbos*», etc. Bæden. in Specim. (1798) conjicit scripsisse poetam: «*Hæc innocens quibus est vitæ Tranquilla quies, et lato suo Parvoque domus queis in agris*». Id. in edit. (1821), ex conjectura Nic. Heinsii, *res et in agris* anteponit. Both. quidem edit in textu suo *spes et in agris*, sed in notis *pes et in agris* proponit. Oritur tam multiplex lectionum varietas ex eo tantum, quod iteratum *spes* adnotatoribus ita displicuerit, ut locum pro depravato habuerint. Nos autem nec vitium inesse nec invenustam vocis *spes* repetitionem putamus: *spes* enim modestæ et placidæ, quæ in percipiendis agrorum fructibus reponas, iis comparantur quæ sollicitæ et trepidæ ex mala ambitione. et fame divitiarum nascuntur: «*Hæ sunt eorum voluptates, qui, parvo contenti, spes non ultra suos agros extendunt. Spes autem longe diversæ in urbibus esse solent, ubi superbos aditus regum*», etc. Retineo igitur veterem lectionem, sensu optimam, et tum MSS. Paris. 8036, 8037 et 8055, tum edit. Ascens. Gryph. Raphel. Scriv. Bipont. et ipsius Both. qui illam mutare non ausus est, auctoritate firmatam. Possunt his adijci edit. Fern. Isoard. Ægid. Philologi, in quibus, ut et in MSS. 8262, legitur *spes in agris*, necnon Mogunt. et MSS. nostri 8029, 8030, 8034 et 8035, in quibus *jam spes in agris*, manifesta metri corruptione, sed in qua vera tamen lectio subleat.

163. *Trepidique*. Refert Delrio in quibusdam veteribus libris legi *timidique*.

166. *Hic*. Fern. Ægid. Philol. et plerique MSS. Paris., ut et omnes Commelini, ac; quod totius loci dispositione respicitur: aliud enim est *aditus regum colere*, aliud *opes congerere*. Nota insuper *ille* et *hic* inter se

bis opponi; *Ille superbos*, etc., *hic nullo*, etc.; *Illum populi*, etc.; *hic clamosi*, etc. — *Beatas*. Favent huic lectioni decem Pariss. et omnes Commelini et nonnulli Delrionis et complures Gronovii, qui non in textum admissam tamen probat; favent et veteres excusi Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. et dictionis elegantia. Multi *beatus*.

168. *Pauper in auro est*. Plerique MSS. et Isoard. edit. omittunt *est*.

171. *Tollit*. Fern. Ægid. Fabric. et nonnulli MSS. Paris. *volvit*. Codex vero Lipsii, quinque Delrionis, Florent. Gronovii, et Pariss. non pauci, ut et Isoard. Philol. Ascens. Avantius, nec non Gryph. et Petr. (quamquam in margine amborum *volvit* legitur), et reliqui recentiores, *tallit* exhibent. Hanc lectionem firmat Horatii locus, quem respexit Noster, od. lib. I, 1: «Hunc si mobilium turba Quiritium Certat tergeminis *tolere* honoribus.»

180. *Vertitur*. Aliquot MSS., inter quos dno Raphael. et Pariss. 8030, 8034, 8064, *volvitur*. Male: nam propius adjacent *volueri* et *revolvunt*.

183. *Rapidis*. Mogunt. *rabidis*, quod jure damnat Delrio.

188. *Ordine*. Codex Lips. *tempore*.

190. *Nulli scriptum*. Milang. Delrionis, *scripta...* Proferre. MSS. Pariss. 8024; 8026, 8036, *proferre*: haud male. Vid. quæ notavimus p. 23.

192. *Alium multis*, etc. Suspiciabatur Helmsius aliquot versus hic deficere. Secus mihi videtur: deflet enim chorus fatum Herculis, qui virtute sua et cupidine gloriæ raptus, inferos ultro penetravit, et addit se obscuritatem tutam laudi anteponeere tanto pretio emptæ.

204. *Tardusque senio*. In Ægid. edit. irrepsit *gravi*, hoc modo: «Tardusque gravi senio graditur Alcides parens.»

210. *Paratur*. Probat Commelinus MS. Colon. lectionem *paratus*.

211. *Meat*. Raphael. MSS. et Pariss. ad unum omnes, necnon Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Scriv. edit. *axeat*, quod intelligi possit. Sed Avant. et omnes post illum, excepto Scriverio, *meat* ediderunt: hoc ipsum Gronovius in Florent. invenit.

212. *Aut ullum*. MSS. Paris. 6395, 8026 et 8029, *haud ullum*. — *Vocat*. Omnes fere MSS. et edit. *datur*. Gronovius in Florent. reperit *vacat*, nec tamen quidquam mutavit in textu. Baden. in Specimine Florentinam lectionem valde laudat, sed, ut Gronovius, servat priorem. Primus Both. *vacat* textui intulit. Mox Baden. in edit. (1821) idem recepit. Etrusco accedit MS. 8260: cæteroquin *vacat* multo elegantius est et significantius: dolet Megara quod conjugii suo nullum concedatur tempus laboribus et ærumnis *vacuum*.

213. *A primo*. Vett. edit. Fern. Isoard. Ægid. Phil. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. et duodecim Pariss. MSS. *apprime*, quod non sensu careat. Primus Lipsius legendum censuit *a primo*, h. e. ab ipsis vitæ primordiis, quod ei confirmari videtur sequentibus *numquid immunis*, etc. Commelin. reposuit *apprime*, notans tres MSS. exhibere *apprima*, seu *ad prima*, quod explicat, *præcipue*, Græco more, ἐν τὰ πρῶτα (tres quoque Paris. nostri 8026, 8027, 8037, *apprima*). Delrio *apprime* in textu (1594) retinuit; sed *ad prima*, quod suppeditat Milangianus, veram lectionem pu-

tat. Heinsius vero ad Lipsii a primo regreditur, quod laudat, statim a primo idem esse adnotans ac Græcum illud ἀπὸ ἀπ' ἀρχῆς. Gronov. in Etrusco invenit *aprimæ*, quod ei videtur Lipsii a primo confirmare. Baden. in duobus quoque MSS. *aprimæ*, et in Varsoviensi a primo legi affirmat. Servamus igitur a primo, licet *aprimæ* multis auctoritatibus defendatur, inter quas et Florentinum numeramus, quamvis Gronovius inventum in eo *aprimæ* Lipsio et Heinsio favere contenderit.

219. *Remisso lumine*. Omnes Commelini MSS., nonnulli Delrionis, quatuordecim Paris. et vett. edit. Fern. Isoard. Egid. Philol. Ascens. Avant. *remisso pectore ac placido intuens*, Lipsius e Melisseo suo eduxit *lumine*; sed quam leviter et inconsiderate, ut cæterorum librorum *pectore* damnet, interrogat «an quispiam pectore intuetur!» Etenim nemo non videt *placido pectore intueri* poni posse pro *placido intueri*. Commelinus ex MSS. suis reposuit *pectore*, neque aliter Delrio et Gruterus. Heinsius contra Lipsium secutus est. Scriv. Farn. Thys. *pectore* reddunt. Gronov. in Florent. *vultu*, sed non prima manu scriptum, invenit; quod quum respuit metrum, suspicatur in aliis libris substitutum fuisse *pectore* ex Phoeniss. 187, «*Remisso pectore ac placido feras*». Lipsianam igitur lectionem adoptat, quam in Florentino, ipais erasæ scripturæ vestigiis, satis prodi affirmat. Prævalnit eadem apud recentiores, confirmaturque Paris. MS. 8260. Alius, 8024, *placido* pro *placido*. Ahns, 8028, *remisso vultu ac placido intuens*, ut in Florent. a secunda manu. Quatuor, 8032, 8033, 8055, 8261, versum produciunt hoc modo; «*Remisso pectore, vultu ac placido intuens*»; quod in nonnullis Delrio, et in nno suorum Commelinus, legi scribunt. Denique unus Christianus apud Bædenuum, eodem vitio: «*Vultu remisso, pectore ac placido intuens*».

222. *Prolusit*. Sic Philol. Ascens. Avant. Commel. Scriv. et nonnulli MSS. Plerique autem Paris. et edit. Fern. Isoard. Egid. Fabric. Raphel. Delr. Grut. Heins. *prælusit*. Gronovius *prolusit* exhibet ex Florentino, qui dat idem in Troad. 179; Hipp. 1057, et Med. 905.—*Hydra*. Commelino, quam in MSS. omnibus *idra* occurreret, venit suspicio legi posse *ira*, ut in Hipp. 1061: quæ conjectura tam per se absorta est, ut ne ulla quidem disputatione ad refellendam opus sit.

225. *Genuit lacertis pressus*. Both. et Bad. ex Florent. reposuerunt *Pressus lacertis genuit*, «elegantiori verborum ordine», ait Bad., quod mihi non ita manifestum est, ut quidquam mutare velim.

229. *Arcadia*. MSS. et excusi nonnulli *Arcadica*. Vulgata et usu et sono prævalet.

232. *Tartessii*. Ex MSS. alii *Carchesii*, alii *Carthesii*, quod interpretes, ait Delrio, a *Carteia* deducunt: eadem quidem *Carteia* et *Tartessus* (vid. p. 28, quæ notav. ad vers. 232), sed a *Tartesso* melius derivatur *Tartessus*, quam *Cartesius* a *Carteia*. Conjeciebat Nic. Heins. ad Ovid. Metam. XIV, 416, *Carpasii*; scilicet Carpesiorum gentem et Gallum nobilem, Carpesiorum ducem, in Hispania memorat Liv. XXIII, 26. Conjecturæ omnes alegandæ sunt, et retinendum *Tartessii*, quod multi MSS. et Fern. edit. exhibent.

233. *Peremptus : acta*, etc. Nonnulli putaverunt *præda* ad *pastor triformis* referendum, quasi diceretur Geryonem *prædam* agi, *haberi pro præda*; unde hæc facta est loci dispositio: «Pastor triformis litoris Tartessii, acta est præda ab occasu ultimo.» Sed locos sic intelligi non potest, ut recte notavit Baden. in Specimine, nisi *actus* est pro *acta* est substituitur: adde quod Geryon non *actus* sit præda, quippe qui ipso in loco ab Hercole fuerit *peremptus*: interpretare igitur boves Geryonis ab Hispania in Bæotiam, ipso oppresso, abductos.

238. *Latam ruenti*, etc. Plerique MSS. *etiam* aut *et jam*: vet. quoque editt. Fern. et Isoard. *et jam*. At si hanc lectionem probaveris, *abrupto obijce* ad præcedentia relegandum est, quod male quadret cum illis; melius enim dicas «montibus utrinque solutis, abrupto obijcem», quam «montes utrinque solvit, abrupto obijce»; nullos enim obex præter montes. Itaque suscultandum censemus Lipsiæ et Gronovio, qui ex MSS. suis *latam* legunt.

242. *Non igne*. Nonnulli MSS., in quibus Mogunt. Delr. et Paris. 8026, 8035, 8055, 8261, *num igne*; melius 8036, *nonne igne*.

243. *Obductis*. Emendat Nic. Heinsius *obductum*; quorsus?

248. *Stabuli*. Botheus, ut duorum genitivorum concursum emendet, *stabulis*, in textum intrudit: sed quis ferat hanc locutionem, «Turpis Aogias labor non manus Hercolis stabulis fogavit»? — *Augia*. Plerique MSS. *Augei*, unde dobitare cepit Gronovius, annon scripserit auctor *Elei*. Nonnulli, et manuscriptis satisfacerent et simul duplicem genitivo casu substantivum tollerent, *Augei* pro adjectivo accipiendum opinati sunt. Baden. contra, pro substantivo haberi maluit; «frequentissimum enim esse duorum genitivorum concursum, ut, præter alios, ostendere Perizonius ad Sanct. II, 3, 15, et Burmannus ad Lucan. IX, 18». Nos vero *Augei* nec pro adjectivo nec pro substantivo usurpari posse censemus: nulla est hujus vocabuli in Forcell. lexic. mentio, nec patitur nota lex derivationis aliam vocem ab *Αὐγίας* deduci, quam *Augias* aut *Augeas*. Itaque *Augia* repono, quod exhibent Isoard. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. Bipont. Both. editt., et MS. Paris. 8062.

256. *Ipsamque*. Isoard. Asc. Avant. *ipsamque*, quod sensu non careat.

259. *Quem d. tremis*? Omnes editt. ante Gronovium, *tremis*? Florent. et Paris. 6395, *tremis*; quod, ut acris et elegantius, anteponendum.

268. *Civitasque Amphionis*. MSS. omnes et vet. editt. Fabric. Raphel. Delr. Grut. Heins., atque *Ophionius cinis*; Fern. et Isoard. atque *Ophionius cinis*; Avant. Petr. Gryph. Commelin. *civis atque Ophionius*; quæ univærsæ lectiones nec ad sensum validæ nec ad integritatem metri aptæ videntur. Heinsius *civitasque Amphionis* in notis suis proposuit, quod Scriv. Gronov. Bipont. Bad. et Both. arripuerunt. Hanc emendationem veram et legitimam esse sic approbat Botheus: «Nescio in quibus aliis codd. vel scriptis vel impressis *civis atque Amphionis* legi dicat Dan. Heinsius; sed ita certe editio Ascensiana. Gruterus infra ad v. 664: «Notum, inquit, quam sint figura similes literæ s et t utique scriptura Longobardica. Vel igitur

hæc similitudo ansam corruptionis præbuerit, vel exaratum fuerit scriptura continua *civitasque* pro *civitasque*, *t* et *s* literis forte inter se commutatis, quo modo *tandem* pro *dantem* Thyest. 416 in vet. edd., *telum* pro *letum* Here. OEt. 976. • Heinsii eodieiibus, qui *civis atque Amphionis* habebant, possunt adjungi Pariss. 6395, qui *atque Amphionis cinis*, 8024, qui *atque Amphionis cives*, 8029, qui *atque Amphionis, cinis præbent*.

269. *Quo recidistis?* Sic Pariss. sexdecim, sic edd. vet. Fern. Isoard. Petr. Fabric. Delr. Grut.; nec sensu melius quidquam potest excogitari; repudianda igitur altera lectio *decidistis*, quæ in Ægid. Aseens. Gryph. Raphel. Heins. Scriv. occurrit, quamque Gronovius in Florent. a manu prima scriptam (nam *secunda recidistis reddidit*) eo tantum prætulit, quod in optimo codice reperiret.

272. *Confringit*. Universi nostri MSS. et edd. vet. ante Gronovium *confrigit*. Gronovius *confringit* ex Etrusco eduxit, quod et omnes ab illo editores adoptavere. Consentit Ottobon. Badenii cum Etrusco.

273. *Fertque quæ*. Non operæ pretium est de MSS. disserere qui *fert* quaque ant *fert* quæ, manifesta librariorum negligentia, habent. — *Ferri*. In omnibus MSS. et plerisque edd. vet. *ferri*. Sed *ferri* in Lugdunensi, quod testatur Raphel., in multis Delr. codicibus, in Ascens. Gryph. Grut. Heina. Gronov. Bip. Both. et Baden. edit. scriptam, cum solita Senecæ dictione consonat, quæ oppositionibus et antithetis gaudet.

277. *Remees, precor*. Omnes ad unum MSS. nostri, omnes edd. ante Gronovium, *remees tuis*. Ex Lipsii libro, Gronovius *remees, precor* textui intulit, quod a cunctis deinde receptum est: hanc et nos lectionem admisimus, quia vix latinum iudicamus *remees* alicui.

279. *Depulsas*. Lipsius e codice suo *dispuhas* extulit, quod Delrio quoque ex membranarum vestigiis eruit, Gronovius in Florentino, Baden. in uno Christianæ deprehendit. Cic. Tusc. I, 26: • *Ab animo, tanquam ab oculis caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media videremus*. • Phædr. III, 10, 42: • *Tenebras dispulit calumniam*. •

280. *Nulla si retro via*. MSS. et edit. ante Gronovium *nulla si vetito via*, quod reposuissim, si *vetito*, cæteroquin nervosum et acre, satis definitum, non ad integritatem sensus, sed ad latinæ saltem dictionis salubritatem, visum fuisset.

281. *Diducto*. In Delg. Egvian. *reducto*, in Mogunt. et Herhip. *deducto*, ut in Pariss. 8035, 8036, 8037, 8260, 8262; in 8034, *devicto*.

283. *Dirutis*. Lectio quinque MSS. nostris et Isoard. Ægid. Ascens. Avant. edit. firmata: in MSS. 6395, 8024, 8026, 8029, 8036, 8262, et in edit. Fern. et Philol. *dirutis*.

285. *Stetisti*. MSS. 8025, 8026, 8027, 8030, 8034, 8036, 8055, 8260, 8264, cum Mogunt. et edit. Philol. *fecisti*, quod metrica lege a versu excluditur. Fern. Isoard. Ægid. Fabr. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. et MS. Paris. 8262, *dedisti*, quod sensu non caret. Sed antepono *stetisti*, in MSS. Pariss. 8031, 8032, 8035, 8037, 8261, et in edit. Avant. Vian. Gryph. (quanquam in margine *dedisti*) Petr. (quanquam in margine *fecisti*) Gronov. Bip. Both. et Bad. scriptum; de quo Gronovius:

«Plenum majestatis est verbum, victoremque et voti potentem decet. » Troad. «Stat avidus ira victor. » Vel est contentis contentissime, et arduum quid parentia. Statius «Stat sexus rudis insciusque ferri, Et pugnas respit. » Et apud Virg. Entellus «adversus contra stetit ora juveni- ci. » Nam *querens* non conatum modo, sed effectum quoque denotat, ut pro *acquirere* Latinis saepe usurpatur. Plaut. Cistell. IV, 2, 42 : «Ec- quem vidisti querere hic. . . Cistellam cum crepundiis, quam ego hic amia misera ? » *Querens iter*, est, faciens iter. Natur. quest. II, 54 : *fugam querit et cum sono evadit*. Status igitur intelligitur vires Hercleas expromentis atque earum eventu potiti. »

290. *Esferens*. Editt. nonnulli, *Ægid*. scilicet. Philol. Ascens. Avant. necnon Pariss. codd. 6395, 8024, 8028, 8029, 8261, *esferens*; infirmo sensu.

295. *Magna sed nimium*, etc. Quidam, inter quos Farn. et Thysius, *magna si nimium*, et paulo inferius, *adde illum mihi pro unde illum mihi*; absohe (vid. p. 36 quæ notavimus). *Unum pro unde* in Mogunt. et MSS. Pariss. 8024, 8030, 8032, 8033, 8034, 8037.

297. *Diem*. Petr. in marg. *die*, quod et Baden. in Specim. probavit, sed mutatis quæ præcedunt. Vulgatæ adhærendum.

299. *Tibi, a deorum ductor*. Abruptiora hæc pronuntiat Botheus, et emendat *tum tibi deorum ductor*. Nos contra arbitramur aptissime hæc compellationem præcedenti interrogatione et voto præparari. Frigent voculæ istæ *tum*, igitur, etc. ad acriora vehementiaque nuntianda. Figuræ tantum et motus magnis figuris et motibus efficaciter in oratione præludunt.

300. *Frugum potens*. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. *frugum parens* : sed contradicunt fere omnes MSS., nec mutatione opus est.

301. *Muta fide*. Universi MSS. et editt. ante Gronovium, *multa fide*. Gronov. ex Florent. *muta* eduxit, quod sensu longe melius omnes ab illo recepere in textum. Hæc lectio confirmatur exemplis; Thyest. 317 : «Tacita tam rudibus fides Non est in annis. » OEdip. 799 : «Præstare tacitam regibus soleo fidem. » Herc. OEt. 476 : «Quidquid arcani apparo, Penitus recondas, et fide tacita premas. » De conjunctis vocibus *muta* et *ta*, vid. quæ notavimus, p. 64, ad vers. 536.

302. *Eleusi*. . . . *jactabo*. Sic vett. edd. Fern. Isoard. *Ægid*. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Farn. Thys.; sic et MSS. Pariss. 6395, 8025, 8027, 8030, 8031, 8034, 8055, 8260. Gronov. ex Florent. substituit *Eleusin*. . . . *jactabit*, quod omnes ab illo adoptare non dubitaverunt. Attamen Florentina lectio vulgatæ adeo non sensu præstat, ut hæc etiam clarior et simplicior videri queat. Si ad auctoritatem librorum respiciamus, nonnulli quidem MSS., ut Pall. Commelini et Paris. 8026, *Eleusin*; 8024, 8028, 8029, 8032, 8035, 8036, 8037, 8261, *Eleusid* exhibent; universi tamen *jactabo*, quod capitale est, præferunt. Repono igitur veterem lectionem, quæ cur rejiciatur non satis video.

306. *Classum*. Conjeciebat Delrio *casum*, ex Mogunt. qui *classum*, et

ex secundo Venet. qui *clausum* habebat, quod Gruterus optime confutavit, adaotans diversitatem lectionis ab antiqua scribendi ratione ortam, *clausum*. — *Aut omnes tuo*. Hæc lectio in viginti Paris. MSS., et edd. vet. Feru. Loard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Primum occurrit *omnes tuos* in Grutero, quod Heins. Raphel. Gronov. Bipont. et Bad. in Spec. receperunt. Sed movet Gronov. in Florent. esse *tuo*, cui se adherere testatur; id tantum miror quod hanc lectionem non textui inferre ausus sit; nihil illa certius et melius.

308. *Fractus deus*. Scribit Delrio in quibusdam autographis legi *dies*.

309. *O socia*, etc. Aptè notant Lipsius Delrioque, repudiata MSS. quorundam et edd. auctoritate, initium colloquii non hic faciendum; nam ex fine præcedentis Chori constat Amphitryonem cum Megara in scenam prodissæ.

315. *Amoveri*. In Fern. et in Paris. 8029, *admoveri*, manifesto errore. Monet Jac. Gronovius legi in Florentino *movèri*, quod etiam in Paris. 8024 scribitur.

316. *Prona est*, etc. Recte voluit Lipsius hunc versum a Megara ad Amphitryonem ablegari.

317. *Ac defossus*. Ægid. atque *fossus*. Ascens. ac *defessus*.

321. *Discedens*. In MSS. nostris 8024, 8037, 8055, *descendens*.

323. *Depressus*. In MS. 8055 et Ægid. edit. *depressus*. — *Hætit*. In MS. 8024, *erit*.

326. *Tuto*. MS. 8026, *tutum*.

332. *Urbis regens*, etc. Omnes ad usum MSS. Paris. et editt. ante Gronovium versum hunc cum quatuor sequentibus Megaræ adsignant, et ad vers. tantum 337 *Non vetera*, etc. initium loquendi Lyco faciunt. Ex membr. Florent. Gronovius aliam et ipsam quam sequimur personarum dispositionem eduxit. « Ut Megara, inquit, primum inimicissima tyranno, dein tantis ærumis ac miseriis affecta, magnifice atque otiose potentiam ejus extendat, ac latos imperii fines metiatur, quam est intempestivum! » Quamvis personas, ut voluit Gronovius, digresserimus, fateamur mutandi causam, quam affert, nobis pessimam videri: nam Megaræ hi versus possunt attribui sine intempestiva et otiosa potentie, quam sibi Lycus vindicavit, memoratone: nonne quæst illa indignari tam latos imperii fines, tam opulentam civitatem penes regem esse *alienigenam* et *savum*? Quo major est et splendidior in Thebaeos dominatio, eo indignius est illa potiri adventitium crudelemque tyrannum. Itaque ad veterem distributionem personarum fuisset regressus, nisi intercisi viderentur versus *Aliena dextra*, etc. et *Urbis regens*, etc., non sensu quidem et sententiæ summa, sed forma orationis et verborum compositione: nihil enim in vers. *Urbis regens*, etc. et seqq. voci *aliena* respondet, quæ est præcipua in versu *Aliena dextra*, etc.: adde quod *gens*, *conciens*, *regens*, *findens*, in eadem sententiâ, nec intermisso sermone, ineleganter congerantur. Il tamen, quibus vulgatam ante Gronovium lectionem restituere placuerit, habebunt quæ pro illa tuenda et ad novissimam impugnandam afferant:

333. *Uberi cingit solo*. Habet MS. Paris. 8029. *figit*. Mallet quoque Nic. Heinsius *uberi jungit solo* vel *uberis jungit soli*; in pejus certe mutatum.

334. *Ismenos*. Sic MSS. Commelini, sic Etruscus, Minervæ unus, Christianæ alter et tertius, Angelicus uterque cum Varsov. Sic quoque excusns 1481 (Baden. in Specim.). Cf. Hipp. 14; Œdip. 467; Med. 13 et 87; Herc. Œt. 501.

336. *Findens*. Monet Delrio in vett. libb. legi *seindens*: sic quoque in marg. edit. Petr. et in MSS. Paris. 8025, 8028, 8035, 8261. In Fern. et Isoard. *fidens*.

341. *Rapta sed trepida*, etc. Apponi notam interrogationis post verbum *obtinetur* jubebat Gruterus, ut ad hæc responderetur vocibus *Omnis in ferro est salus* et sequentibus. Probat Botheus hanc rationem *sustentanda vulgata lectionis*; sed sua cum magis delectat conjectura, quæ Seneca non indigna ipsi videtur, scilicet *Rapta sed rapida manu sceptrâ obtinentur*. Verum supervacaneus est et præposterus excogitandi labor, ubi emendatione haudquaquam opus est. Vid. p. 40, in not. ad vers. 341, quomodo vulgata sine interrogatione et mutatione se sustentat.

343. *Tenere te*. In plerisque MSS. et edit. vett. *tenetur*, quod cum *sciis* non facile componitur. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thy. ediderunt *tenere te*, quod novissimi editores arripuerunt.

346. *Regali*. Gryph. et Petr. in margine *jugali*.

347. *Ducet e genere inclyto*. Variant multiplicem in modum de hoc loco MSS. nostri. Cum Ægid. et Philol. 8024, 8027, 8034, 8036, 8037, 8055, *ducet genere inclyto*; 8029, 8031, 8033, 8260, *ducet et genere*; 8026, *duceretque*; 8028, *ducet e genere indito*; 8032, *ducente genere inclyto*.

352. *Factum*. MSS. et vett. edit. *factum*: «Sed tollere Herculeam domum, ait Gronovius, non fastus erat, sed crudele facinus.» Scribit igitur *factum*, quod Etruscus a manu prima exhibet, quodque jam Gruterus conjectura odoratus erat. Nota tamen *factum* jam in edit. Vian. (1522) inveniri. Defenditur frustra *fastum* in Specimine Baden. — ipse novissime *factum* elidit, priscam lectionem silentio prætermittens. — *Ac sermo*. Volebat Delrio, ex membranâ, substitui *at sermo*, quod intellecto non ita facile foret.

353. *Ars prima regni, posse te invidiam pati*. Tredecim MSS. Paris. nt Burdigal. et Egrian. Delr. habent *posse ad invidiam pati*; quod nuperrime Botlicus in textu suo reposuit, afferens sæpe in Nostro usurpari verbum *pati* pro *durare*, xxi:124v, ut in Thyest. 470, Herc. Œt. 1524; sed nihil disseruit de *pati ad invidiam*, quod quamvis ratione pro contra *invidiam se sustinere* possit accipi omnino non videmus. Amplectimur igitur cum Gronov. Bipont. et Baden. lectionem jam pridem vulgatam, quippe quæ in Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. Delr. Grut. Heins. Raphel. Scriv. Farn. et Thyrio occurrit: adde etiam Fern. Isoard. Ægid. Philol. et Ascens. et MSS. Paris. 6395, 8030, 8031, 8033, 8055, in

quibus est posse invidiam pati; et MS. 8026, in quo est posse invidiam pacti. Nihil de est disputare expedit, quod vel admitti vel aboleri, salva utcumque metri integritate, potest.

354. *Fors dedit*. In Fern. edit. *sors*. — *Nobis*. Substituēbat Nic. Heinsius *votis*, nescio quam in intelligentia loci sibi fingens difficultatem.

355. *Tristi vestis obtentu*. Fateor me in eo fuisse, ut reponerem *obtectus*, quod MSS. non pauci, duo Gruteri, et Pariss. 6395, 8026, 8029, 8034, 8264, necnon editt. Avant. Vian. Petr. Fabric. Commel. Raphel. exhibent, quodque Lipsius non repudiabat: caput enim *obtegitur* potius quam *obtenditur* velamine. Sed, quia in nullo alio auctore *obtectus* pro nomine substantivo usurpatur, *obtentu* retineo in pluribus MSS. nostris et edd. vett. scriptum. *Tristi* autem, multis tum manu scriptis tum excusis libris suppediatum, mihi longe præstare videtur antiquæ lectioni *tristis*, quæ in novem Pariss. et in Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Gryph. Delr. et Commel. edd. occurrit: quis enim ferat adjacere hæc duo vocabula, *tristis* et *vestis*, præsertim quum eundem in cadendo sonum referant? Adde quod accommodatius poetico sermoni et felicioris audaciæ sit *tristi vestis obtentu*.

362. *Odia... agent*. Sic omnes MSS. Delrionis et Commelini et multi excusi. In Herbipol. et tribus Vuet. et Eih. Delr., sicut et in Fern. Isoard. Ægid. Philol. et septemdecim Pariss. MSS., *agent*, quod ferri queat. Lipsius autem *gerant* in codice suo repertum, ut latinus, anteposuit: eum secutus est Raphel. Gronovii quidem Florent. MS. huic lectioni favet, necnon edit. Bothei. Attamen prætalimus *agent*, quo nihil latinus esse potest (vid. quæ notavimus p. 43), quodque plures exhibent libri.

365. *Tum vastis*. Emendat Nic. Heins., et *cum vastis* substituit, quasi nesciret præpositionem posse subandiri, et *vastis* sæpe pro *vastatis* poni.

369. *Particeps regno*. In Isoard. Ægid. Ascens. Gryph. Delr. *regni*. In multis aliis *regno*, quod elegantius judicamus. Vid. quæ notav. p. 44.

370. *Sociemus animos*. Omnes vett. vel MSS. vel editt. hoc exhibent. Gronovius monuit in Florent. legi a manu prima *sociemur animis*: retinuit tamen in contextu *sociemus animos*, quod exemplis affirmavit (Herc. fur. 413; Quæst. natur. V, 12). Nihilominus Baden. et Both. Florent. lectionem contextui intulere, *exquisitiorem* judicantes. Latium certe, *sociari animis*; sed hoc loco non satis inaffectatum. Præstare vobis videtur vulgata, ut simplicior et quæ non ultra vim sententiæ progrediatur.

371. *Continge dextram*. In MS. 8055 et in Raph. edit. *conjunge*.

374. *Diem*. Basileens. Delr. et edit. Petr. *dies*.

383. *Pars quota ex illo*. Decem Pariss. *ex isto*; vitiose. Multi alii *ex isto*, quod Both. et Baden. ex Florent. in *illo* mutavere, «quasi diceret, inquit Baden., minima ex tanto. Nam, ut notat Servius ad Virg. Æn. X, 677, antiqui ille vel magnitudini vel nobilitati adsignabant».

385. *Ultor a tergo*. Sic Ascens. Gryph. ad marg. Fabric. Commel. Grut. Heins. Raphel. et qui secuti sunt omnes. *Fictor* in sexdecim MSS.

Pariss. et in Fern. Isoard. Ægid. Philol. Avant. edit. Louge aptius ad sensum ultor mihi videtur.

390. *Riget superba*. Scripsit ad marginem *superbo* H. Grotius (quod et in Ascensiana edit. reperio; unde patet hanc emendationem non primum, ut credidisse videntur Gronov. Both. et Baden., a summo viro tentatam). Hanc Both. et Bad. summopere laudaverunt, ut quæ ad dictionis elegantiam multum conferret, Gronoviumque objurgaverunt ducitantes de conjectura Grotii, et interrogantes quæ vis futura sit locutionis *Tantalus parens*, nisi adjungatur *superba*: respondet Baden. dici hic absolute *Tantalus parens*, ut in Agamemn. 374, *Tantalidos matris*. Nos quidem Botheo et Badenio suffragamur, quatenus satis definitum locutionis *Tantalus parens* sensum contendunt. Sed vulgatam tamen reponimus, quæ melius cum præcedentibus consonet, *sequitur superbos ultor a tergo deus*, etc. Quid enim ad sententiam facit, si Niobe in statua Florentina *superbe* lugere videatur, i. e. sine lacrimis (ut explicat Baden. in specimen), aut si nobili et magnifico luctu (ut interpretatur Both.) statua illa conspicua sit? Non de superbia Niobes, sed de ejus superbiæ pœna, hic dicendum est, ut præcedentia continuentur. « I, superbe, inquit Megara, spiritus feroces gere: sequitur superbos ultor deus.... Superbam illam Nioben vide; riget luctu », etc. Confirmat hanc interpretationem sequens versus *mæstusque*, etc. in quo de dolore tantum et supplicio Tantalidos dicitur. Qui *superbo* substituerunt, causam pœnæ cum ipsa pœna miscuerunt: ea distingue, et lege *riget superba*, quod non secus accipiendum est ac *riget propter superbiam*. In Statio quidem, Theb. IV, 576, dicitur Niobe *tumido luctu percensere funera*, quod forsitan suum Botheo et Badenio errorem imposuit: sed alia est Statii, alia Senecæ sententia: Statius pervicacem Niobes superbiam describit; Seneca vero Nioben eo tantum memorat, ut ejus exemplo discat Lycus, quæ maneant superbos pœna.

393. *Illyrica*. Gronov. Both. et Baden. *Illyria* substitui jusserunt. Sed nulla codicum auctoritate nititur ista emendatio. Gronov. καὶ ἴαρον causatur; sed frequens in poetis numerorum vel maxime curiosus iste syllabarum idem sonantium concursus. Vid. Virg. Æn. II, 27; VI, 88, etc. Nec miretur quisquam nos supra v. 229 *Arcadia* pro *Arcadica* probavisse, nunc vero *Illyria* pro *Illyrica* nolle adhiberi. *Arcadia* enim in MSS. legitur, et *Arcadius* sæpenumero in poetis usurpatur (vid. Ovid. Fast. I, 462; Amor. III, eleg. 6, v. 30. Mart. IX, 102. Propert. I, eleg. 18, v. 21. Stat. Theb. II, 70; VII, 39); *Illyria* contra nec in MSS. nec in vet. edit. deprehendas, et *Illyrius* nusquam fere legitur.

395. *Manent exempla*. In MS. 8035, *monent*.

397. *Efferratas*. Novem Pariss. et Fern. Isoard. Philol. edit. *effrœnatas*, repugnante metro.

400. *Regamque cuncta*. In sexdecim MSS. nostris, sicut et in MSS. Commellini, in Herhipol. et Venet. Delrionis, in Fern. Isoard. Philol. Ascens. *geramque*, quod Delrio non repudiabat, repetitionem ejusdem vocabuli *geram* hand insuavem judicans. Contra Avant. Vian. Gryph.

Petr. Fabric. Commel. Grut. Heins. et post illos Gronov. Bipont. Both. et Bad. *regam* anteposuerunt, rati videlicet non posse, ut *gerere sceptrum*, sic dici *cuncta gerere* : hos ultro et libenter sequimur.

402. *Cruento*. In Pariss. 8032 et 8033 *eruentus*.

403. *Non servant modum*. Sic omnes excusi. Plerique autem MSS. nostri *domum*, manifesta corruptione.

406. *Nos improba*. Fabric. et Delr. legendum censuerunt *vos improba*, quasi hæc *sed illa*, etc. Megaræ nomine, tyrannidem accensantis, dicantur : supervacanea emendatio.

423. *Posset ut supera*. In Fern. Isoard. Philol. edit. et in septemdecim MSS. nostris *superna*, quo violatur metri integritas. *Supera* in *Ægid.* Aseens. Avant.

430. *Sceptrone*. In vet. quibusdam edit. *sceptroque*, quod Delrio mutavit ex MSS. suis in *sceptrone*. Probavit emendationem Raphael. Gruterus contra vividius et mordacius *sceptroque* iudicavit. Videtur nobis lectio Delr. latinior : adde quod hæc occurrat in Philol. Heins. Gronov. Bipont. Bad. et Both. edit. In Fern. Isoard. *Ægid.*, ut in MSS. 8024, 8025, 8026, 8028, 8032, 8033, 8034, 8037, 8055, 8262, *sceptrum quoque*.

434. *Obijci*. In multis MSS. et edit. *obici*, quod requirit metrum, ut prima corripitur syllaba, *obici*. Sic Claudian. Honor. quart. consnl. 364 : « Cur annos obicis? pugne cur arguor impar? » Lucan. VIII, 796 : « Cur obicis Magno tumultum? » Id. IX, 188 : « Pompeiumque deis obicit. » Ideo tantum irrepsit *objici* in nostram editionem, quod typographi ante oculos habuerunt Badenii novissimam editionem, in qua hocce modo verbum scribitur.

435. *Virtutis est*. In Fern. Isoard. Philol. et decem MSS. Pariss. *virtus est*, quod lex metri recipi non patitur. Altera lectio, *virtutis est*, in *Ægid.* Ascens. Avant. et cæteris; sic quoque MS. 8262.

438. *Sperat*. In MSS. Pariss. omnibus et in Fern. Isoard. *Ægid.* Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Scriv. edit. *penetrat*, quod mihi paulo violentius videtur : placeret magis *penetret*, quod in vetere interprete et in MSS. a Commelino repertum (licet Gruterus hoc in Palatt. minime inveniri affirmaverit), adoptare Delr. Heins. Raphael. Farn. et Thys. Sed aptius et convenientius est *sperat*, quod Lipsius in codicæ, Delr. in MSS., Gronov. in Etrusco, deprehenderunt. Gruter. coniciebat *spirat*, vix servandum, etiamsi MSS. et editionibus veteribus suppeditaretur.

440. *Partes meæ sunt*. Delevit, Etrusco volente, Gronovius, voculam hæc post *meæ* in multis libris positam. MSS. 8026, 8028, 8031, 8036, 8037, 8262, 8264 habent *partes meæ hæc sunt*.

453. *Quem profuga terra mater errante edidit*. Quot edd. et eodd., tot prope diversæ hujus loci lectiones : nam in Fern. q. p. *mater terræ errantem dedit*; in *Ægid.* et in MSS. nostris 8029, 8030, 8031, 8033, 8035, q. p. *terræ mater errantem dedit*; in MSS. 8025, 8026, 8028, 8055, 8261, q. p. *matri mater errantem dedit*; in Isoard. et in MS. 8262, q. p. *mater terræ errantem dedit*; in Philol. q. p. *matri tellus errantem dedit*, etc. Consen-

tiant tamen editt. Avant. Vian. Petr. Fabric. Rapbeleng. Commel. Grut. Scriv. Farn. et Thys. in hanc lectionem *q. p. terra mater erranti edidit*, quæ insuper firmatur MS. nostro 8036, in quo *q. p. terra mater errantem edidit*. Gronovius hanc ipsam in Florent. invenit, nisi quod *errante pro erranti* scriberetur. Versu sic castigato nihil clarius et probabilius.

454. *Num monstra*. Quidam *non monstra*, sublata interrogatione; quod et ferri queat.

460. *Rupis exesa*. Universi MSS. Paris. et omnes ad unam editt. ante Gronovium exhibent *exesa*; quod quidem et ille probabat, « sic alibi recte scriptum occurrere in his tragædiis ». Attamen ex Etrusco suo *Idæa* exprompsit, quod nullus alius liber vel *exesus* vel manu scriptus habet, quod nec metri necessitas nec sensus diguitas requirunt, et in textum immisit, superstitionis unius codicis reverentia indigestus. Qui secuti sunt editores, non minus in Gronovium, quam Gronovius in Florentinum, obsequiosi, tacito recepere *Idæa*, nisi quod Baden. in specim. reponeudum *exesa* eensuerit, *Idæa* pro glossemate jure accipiens. Reurrimus et vos ad veterem lectionem, codicum auctoritate subnixam, eisdemque sensu optimam: nam *exesa rupes* pro vili et ignobili entro ponitur, unde tamen Jupiter in summam celi et terrarum dominionem evasit; ejus exempli mentione aptissime Lyco respondetur, obijciendi Herculem gravis in prima ætate talisse mala. Hoc ad repudiandum *Idæa* sufficit, quod sententiam potius premat quam adjacet. Adde quod in Nostri Phœniss. 359, eisdem occurrat dictio: « Latebo rupis *exesa* cavo. »

466. *Factus*. Corrigebat Nie. Heius. *pactus*, præpostere, ut solet vir egregius.

467. *Fulsi*que. In MS. nostro 8024, *fluxit*que.

471. *Mitra ferocem*, etc. Lipsii liber hunc versum ad Amphitr. regerit, hoc modo: « Mitra f. b. f. premens, Non erubescit Bacchus », etc. ita ut de Baccho dicatur quod in vulgata de Hereule. Sed, ut Commelin. et Grut. considerate animadverterunt, « præter consensum codd. omnium, vetat epithetorum diversitas: quomodo enim *tenero* Baecho fronte *ferocem* tribuamus? »

473. *Nec manu*. MS. Paris. 6395, *non manu*.

474. *Vibrare*. In nonnullis *vibrasse*, quod scripsisse librarios putat Bad. in Specimine, sono præcedentis verbi *sparsisse* illectos.

475. *Syrma barbarico*. Elegantius *barbarico*, quam quod in MSS. et vet. edd. legitur, *barbaricum*.

476. *Lazari*. Monet Pontanns in Crusariano codice legi *lassari*, scriptum et ad marg. edit. Petr. et in MS. 8030.

477. *Hoc Euryti*. Ita in quindecim MSS. nostris (inter quos sœdneranus 8024 qui *hoc Eryci*, et 8032 qui *hoc Eurici*); its in omnibus *exesus* ante Jacob. Gronovium. Primus Delrio (1594), quod in Mogunt. *Teutantis* testatur inveniret, emendandum fortassis *Teuthrantis* hoc *fatetur* pronuntisvit. Gruterus quoque errasse putabat Senecam, posito Euryto pro Thespio. Scilicet uterque volebat in vs. 477 et 478 unam et

idem factum memorari, nempe quinquaginta virgines quas Thespius, Teuthrantis filius, genuerat, ab Hercule compressas. Nullam quidem causam repudiandæ vulgaræ attulerant; sed Gronovius, ut eorum sententiam affirmaret: « Qui eversus Eurytus, iugit, dici potuit Lyco, quum ultimam omnium eam susceperit expeditionem Hercules, et Dejaniræ maritus? vix potest in re tam nota errari. Ut scilicet poeta, quicumque fuerit ille tandem, Sophoclis Trachinias aut Ovidii Metamorph. libros non legerit? » Attamen Gronov. non ausus est matrem in contextu vulgatam, Etrusco quoque codice sancitam, reputas cæteroquin non novum esse Senecæ personas veteres et earum vocabula confundere. Suo fidentior iudicio Jacob. Gronovius *Teuthrantis* hoc in edit. (1682) admisit, quod Bipont. Both. Bad. recepere, et suo Schrod. silentio comprobare visus est. Eorum opinioni cur non obtemperem et restituam *hoc Euryti*, fusius exponendum. 1° Unum tantum Herculi exprobari nefarie admissum neutiquam necesse est: immo dehinc Lycus plura conferre ab Hercule perperam patrata, nec a Junone aut Eurystheo iussa. Quid autem potnit eligi Lyci proposito convenientius, quam illa Euryti et filiorum ejus cædes, ab Hercule inique et crudeliter et sponte facta? de qua in Herc. OEt. 418: « Errat (*Hercules*) per orbem, non ut æquetur Jovi, Nec ut per urbes magnas Argolicas eat; Quid amet, requirit; virginum thalamos petit: Si qua est negata, rapitur; in populos furit; Noctas ruinis querit, et vitium impotens Virtus vocatur. Cecidit Oechalia incluta, Unusque Titan vidit stque unus dies Stantem et cadentem. Causa bellandi est amor », etc. Narrat quoque Sophocl. in Trachin. 269 et sqq. et Apollod. II, 6, Iphitum, Euryti filium, adeo cootra jus fasque ab Hercule occisum, ut ille in scelestis expiationem sordido servi munere aliquandiu fungi ab osculo jussus fuerit, et ipse filio suo iratus sit Jupiter: ἔργου δ' ἔλαπτο τούδε μενίσσας ἀνὰ δὲ τῶν ἀπάντων Ζεὺς πατὴρ Οὐλύμπιος Πρατὸν νῦν ἐξέκρουσεν, οὐδ' ἠνέχετο, ὅθ' ὄνεια' αὐτὸν ποδῶν ἀνθρώπων δόλο εἰσέθεν. Nihil igitur invidiosum magis et infame a Lyco Herculi objici potuit. 2° Quæ affert Gronovius ad impugnandam vulgatam, scilicet, non nisi post Megaram interfectam in Eurytum Herculem sævisse, et obscuriorem esse fabulam Teuthrantis domus, quam ut a librariis aut corruptoribus veterum librorum proficisci potnerit vulgaræ emendatio, hæc facile confutantur. Respondet ipse Gronovius ad id quod prius objicitur, « non novum esse Nostro personæ confundere », et jam non semel animadvertimus tempora sæpe ab illo misceri. Vid. quæ not. p. 5, v. 14; p. 27, v. 222 ad fin.; p. 33, v. 272. Quod solum posterius opponit, obscuriorem esse fabulam, etc. potest et ad vulgatam tuendam afferri, et eo quidem efficacius, quod difficilior fuit fabulam Euryti, non minus quam Teuthrantis, plerisque ignotam, in contextum, ubi nulla res eam innuebat, accersi, quæ Thespii fabulam, jam in versu 478 memoratam, in vers. quoque 477 introduci. 3° Denique (et hoc decretorium mihi videtur atque ad emendationem Jac. Gronovii subvertendam sufficiens), ex nullo auctore colligi potest *Teuthrantem* fuisse *eversum*, quem narrant omnes in Mysia

regnasse et morientem imperium suum Telepho tradidisse. Apollod. III. 9 : Παράγεινέμενος (Τῆλεφος) εἰς Μυσίαν, θατὸς παῖς Τυόθραντος γίνεταί, καὶ ταλαιωτόντες αὐτοῦ διαδόχος τῆς δυναστείας γίνεταί. Hoc autem vocabulum *eversi*, de quo editores omnes siluerunt, et quod, si admittas *Teuthrantis*, non friget solum, sed intelligi nequit, cum vetere lectione *Euryti* omnino congruit; Eurytus enim cum sua domo, i. e. cum suis, ab Hereule trucidatus est. Apollod. II, 7 : Κραῖνας μετὰ τῶν παίδων ἔβρυτον, αἰραὶ τὴν πόλιν... Καὶ λαφυραγωγίας τὴν πόλιν, ἦν Ἰόλιν αἰχμαλώτην.

486. *Integer Cygnus*. Lectio ex Florentino codice desumpta, et ab omnibus editoribus post Gronovium recepta. Ediderant Fern. Avant. Vian. Petr. et Delr. ante *Geryones*, quod Delr. in Basileens. Mogunt. et Egvian. invenit, quod et in MSS. Paris. 8024, 8026, 8027, 8029, 8030, 8031, 8036, 8260, 8262 scribitur: Isoard. Ægid. Fabric. Commel. Grut. Heins. Raphel. Scriv. Farn. et Thys. ante *Geryonem*, ut in Herpib. et tribus Venet. Delrionis: Ascens. et Gryph. ante *Geryonas*: Philol. cum MSS. nostris 6395, 8025, 8028, 8032, 8033, 8034, 8037, 8261, 8264, aut *Geryones*, quod Commelinus, licet aliud in textum admiserit, substitui volebat, sic interpretans, « Coactus pati mortem aut *Geryones*, i. e. aut pugnam cum *Geryonibus*; tres enim erant *Geryones*. » Heinsius interrogabat quis iste esset ferro et vulnere obvius, qui tamen ante *Geryonem* mortem pati coactus sit? Et quum intelligere locum non posset, emendabat ex Villeriano cod. « Ipsius Orthrus, vulucre et ferro obvius, Mortem coactus ante *Geryonem* pati. » Denique Gronovius ex Florentino edixit *integer Cygnus*, quod, licet a vulgata diversissimum, in contextum recipere non dubitavit. Nos illius quidem lectionem admisimus: attamen fatemur parum abfuisse quin reponeremus ante *Geryonem*, rati haud adversum Senecam ingenio fore, si de triplice *Geryone* dicatur, *Geryonem* ante *Geryonem* aut ante *Geryones* occisum; nam uno sublato, duo supererant: videntur hunc sensum innuere sequutus *nec unus*, etc. Nec obijciat aliquis hoc pravi admodum iudicii esse, nisi forte putet Nostrum hoc vitiorum genere carere, et nunquam argutias ascitosque sermonis lepores adhibere. Unum obstitit quominus vulgatam revocarem, nempe quod, illa restituta, præcedentia *vulnere et ferro obvius* non commode interpretarer.

493. *Negat*. MSS. Paris. 8026, 8055, 8261, *negas*, conversa ad Megaram oratione.

497 et 498. Vid. quæ notav. p. 60, de Gronovii conjecturis. — *Ægypti*. MSS. omnes et edd. vett. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. *Ægypti*, manifesto errore.

501. *Conjugia quoniam pervicax*. Diversissimæ sunt hujus loci lectiones tum in MS. tum in excensis. Nonnulli, inter quos Petr. in msrg. et Delr. vetus liber, *pertinax*, vulgata languidius. Ascens. *Conjug. quando pervicax*. MSS. Paris. 8029, *nimis pertinax*, quod non mihi displicet: friget enim paululum conjunctio *quoniam*, et aptius forsân cadat in solitam Senecæ scribeudi rationem oratio hoc modo concisa: « Conjugia nimirum pervicax nostra senuis, Regemque terras? sceptra quid possint, scies. »

504. *Te mihi. Ascens. Mihi te. — Renolito.* Non desunt MSS. qui *revoluto* exhibeant, ait Delr. (1576): sic quoque Philol. et MSS. Pariss. 8025, 8030 et 8264.

508. *Rogus.* Longe convenientius quam *locus*, quod omnes habent MSS. Pariss. et edd. Fern. Ægid. Philol. et Ascens. His opponi possunt Isoard. Avant. Vian. Gryph. et multorum aliorum edd. in quibus legitur *rogus*.

512. *Diversa irroga*, etc. Jubebat Pontanus ex cod. Cruseriano hæc et quæ sequuntur a Lyco ad Amphitryonem transferri: a nullo, et merito quidem, ei auscultatum est.

515. *Colam.* Omnes ante Gronovium vel MSS. vel ex eusi libh. *rogem*; Gronov. ex Etrusco, *rot. colam*; «Nemo enim non videt, ut ipse aiebat, aptius hic poni verbum futuro indicativo, quam præsentii dubitativo.»

518. *Humana telis, impiam.* MSS. Pariss. 8029 et 8035 præbent *Humana telis imperia*, quod elegantissimum judicamus et sensu multo melius quam vulgata. Vix ferimus *humana* absolute usurpatum; quod si de locis quæ incolunt homines accipias, *terrena* melius quam *humana* adhibeatur. Contra *humana imperia* cælestibus telis quassari et tremere optime dicuntur, præsertim quum in *imperantem* Lycum deorum auxilium imploretur. Itaque, nisi repugnarent plerique MSS. et omnes tum veteres tum recentiores libri, ultro et libenter legerem: «Proh numinum vis summa, quod cælestium Rector parensque, ejus ex eussis tremunt Humana telis imperia, regis feri Compesce dextram!»

523. *Est, est sonitus.* Alii, ut Avant. Vian. Petr. Fabric. Raphel. et Commel. *en est*: sic quoque MSS. 8024, 8025, 8029, 8034, 8036, 8055, 8264. Alii, ut Fern. Philol. Ascens. Gryph. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. uterq. Bipont. *en, en*. Both. et Badeu. ex Etrusco substituere *est, est*, quod nervosius et nos opinamur, quodque in MSS nostris 6395, 8026, 8031, 8032, 8260, 8261, invenimus.

526. *Regnet.* MSS. 6395 et 8055, *regnat*, quod ferri possit, nisi sequerentur *exagitet, resacet, referat*.

528. *Califeram.* MS. 8029, *stelliferam.* De Lipsio *teliferam* probante, vid. quæ notav. p. 63.

529. *Feracia.* Universi ante Scriverium libri *ferocia*, quod et in omnibus MSS. reperitur. Sed movuerat Gruterus amicum suum Simonem Ulricum Pistorem conjecisse *feracia*, et ita scriptum ad oram unius dieis manu exarati. Hinc ea lectio, significantior et probabilior, in Scriv. Thyz. Gronov. Bipont. Both. et Baden. editt. recepta est.

536. *Et mutis tacitum.* Sic in Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabrie. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. et recentiorum editt. Alii editt. vett. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens., cum quatuor Commelini codd. et Mogunt. Delr. et septemdecim Pariss., *multis tacitum*. Præstat sensu altera lectio, cui videtur favere MS. Paris. 8264, in quo *mutum tacitis*.

539. *Teritur.* MS. 8024, *seritur*.

544. *Nobile.* MS. 8260, *mobile*.

546. *Suspiciens*. Vix Delrioni assentior, qui *suspiciens* in Mogunt. et Herhip. inventum tolerabile iudicabat: quis enim ex latin. anctt. scripsit unquam *suspicipere victorem pro victorem confiteri*? Lege cum Isoard. *Ægid.* Ascens. Avant. et cæteris editoribus *suspiciens*, quod aptissime cum *posito genu* convenit.

552. *Geminum*. In Fern. et MS. 8262, *timidum*.

553. *Timidis*. Gryph. et Petr. in unarg., *miseris*: Farn. et Thysius, *tumidis*, quod Delr. in MS. legi monuit.

559. *Non revocabiles*. Asceus. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Grut. Heins. *irrevocabiles*. Alii *irremeabiles*, aut *non remeabiles* (sic *Ægid.*). Adhærendum vulgatæ, quam vetustiora exemplaria et multi MSS. exhibent.

561. *Bello quum peteres*. Hæc lectio, a novissima editoribus recepta, occurrit quoque in Asceus. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. et in MS. Paris. 8030. In Fern. et in MSS. 8033 et 8262, *bello quum peterent*; in Isoard. *Ægid.* et MSS. 6395, 8024, 8029, 8260, *bello quum peteret*; in Philol. et undecim Pariss., *bello quum peterent*. — *Nestoream*. Omnes MSS. Pariss. (exceptis 8032 et 8033, in quibus *Nestoricam*) habent *Nestoriam*, sicut edd. vet. et ipsa societatis Bipont. edit. Specimenque Baden. Primus Fabric. *Nestoream* intulit, quod deinde Delr. (1594) Heins. Scriv. Farn. Thys. et cæteri editores assumpsere. Mart. IX, 30: «Sæcula Nestoreæ permensa, Philæui, senectæ». Stat. Silv. I, 3, v. 110: «Finem Nestoreæ precor egrediare senectæ», quanquam in nonnullis editionibus *Nestoriæ* legatur. Noster in Hipp. 810: «Castoreæ mobilior manu.»

566. *Tristibus inferis*. Vetustæ edd. Fern. Isoard. *Ægid.* Phil. Ascens. cum omnibus MSS. *tristis et inferis*; quod reponerem, nisi propius adiaceret repetita conjunctio, et *mortis dominus*, ... *tristis et inferis*, ... et *in vias*. Nihil quidem iis moveor quæ Gronovius contra priscam banc lectionem disserit, nempe «falso dici lucem esse tristem inferis, nisi quæ invitis et improvisa contingit»; nam, unde colligitur eam non fore improvisam lucem, quam Hercules Plutoniis regnia inferret, et libeater inferorum incolas eam excepturos? adde quod notissima sit et in poetis vet. usitatissima illa lucis reformidatio, Plutoni et inferis attributa, sive expectata sive inopiua ingruat (vid. quæ notavimus p. 68, ad vers. 567). Non igitur propter ista, sed propter invenustam conjunctionis iterationem, retinemus vulgatam *tristibus inferis*, sensu cæteroquin optimam, et ab Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commelin. Delr. Grut. Heins. Raphael. adhibitam. Infelix est Gronovius in omnibus notæ suæ partibus, qui dicat «Delrionem de hac lectione, *tristis et inferis*, primum monuisse», quum Delrio eam tantum memoraverit in syntagmate (1594), et jam antea hanc ipsam Isoard. *Ægid.* Philol. Ascens. et Petr. in margine occupaverint. Addit Gronovius «Gruterum, quia sic omnes Pall. et vetas interpretes, *tristari inferos dum vident lucem*, primum eam recepisse in libros». Si Gruterum adeas, illum nihil tale dixisse iuvenies, quippe qui hunc locum in notis suis silentio prætermiserit. Commelinus qui-

dem : « MSS. uno consensu omnes, *tristis et inferis*, qui tristantur, inquit vetus interpres, dum vident lucem », quæ verba videtur Gronovius ad Gruterum temere transtulisse. Sed nec Gruterus nec ipse Commelinus *tristis et inferis* in libros suos recepere : uterque *tristibus inferis* edidit. Unde et qua ratione tot in unam Gronovii notam errores confluerint, hand satis scio.

571. *Repetit*. Melius quam *recipit* : recepta enim conjuge, et inter redeundum, Orphico nec prece supplici, nec vocis duleedine opus fuit. Frustra Pontanus non repetitam tantum Enrydicen, sed et receptam, scribit : respuit enim vocem *recipit* conjunctio *dum* ; unum ex his requirit sensus necessitas, vel *dum repetit*, i. e. dum vadit ad recipiendam, vel ut *recipiat*. Attamen *recipit* in Mogunt. Herbip. et Venet. Delronis, in Crusieriano Pontani, in undeviginti Pariss., et in vett. edd. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Contra *repetit* in Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabricie. Commel. Delr. Grut. Heins. Rapbel. Scriv.

577. *Deflent Eurydicen*. In duodecim Pariss. et vett. editt. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabricie. Commel. hic versus post v. 580, *Quærun, ac veterus*, etc., relegatur, qua dispositione admissa, laborat loci sensus. Monuit autem Lipsius versum *Deflent Eurydicen*, etc. in veteri libro post v. 576 *Et surdis resonat*, etc. apponi, et hanc collocationem Commelin. ex MSS. vetustioribus, Delrio ex judicio suo, comprobaverunt. Illis merito a seqq. editoribus auscultatum est. (Vid. quæ notav. p. 69.)

583. *Evade*. Vetusta aliquot exemplaria et *vade* exhibent, « pleniore, inquit Commelinus, sententia ». Nobis secus videtur. Longe melius *en vade*, quod invenerat Commel. in uno eodice, quodque suppediat etiam Paris. MS. 8026.

590. *Carmine*. Omnes MSS. et ante Gronovium edd. *cantibus*, quod ille mutari jussit, quia in Florent. *carmine* invenerat. Ipse tamen in contextu vulgatam retinuit, quam non repndiavit Schræder in notis nec Bipont. aut Botb. in editt. Primus Baden. *carmine* textui intulit, quod mihi suspectum est, ut a librario, propter ejusdem soni geminationem, *cantibus*, *viribus*, adscitum. Fluxit hæc lectio in nostram editionem, ut supra, v. 434, *objici* pro *obici*, typographorum errore et intempestiva Badeniei contextus imitatione.

592. *Alme rector*. Bothens ex edit. Caiet. contendit legendum *almæ*, quia « recepto *almæ*, tres continuos haberemus trocheos, quibus ita debilitaretur versus senarius, ut ne simplex quidem iambographus admittendum eum putatrus fuisset, multo minus ornatior majorisque ponderis tragicus ». Si Botheus in summa rei non errat, multis saltem exemplis premitur, quæ non ex Nostro tantum, sed ex una Herculis furentis tragœdia excerptæ in promptu est : sic in vers. 47, 91, 311, etc., etc. trochei continuantur, ita ut et in his oportuisset vulgatam mutari, ne debiliores numeri viderentur. Hæc amove fastidia, et memento sæpe occurrere in numerosissimis poetis quosdam versus, quos emendandos, vel omnibus MSS. adversantibus, judices, si verhorum

modulationem scrupulosius trutinaria. — *Caeli decus. Legitur deus in* Pariss. nostris 6395 et 8029.

593. *Curra*. Isoard. *curru*.

597. *Arcana*. MSS. nostri et edd. vett. *secreta*, quod nt reponamus non tanti est.

598. *Fulmine opposito*. Farn. et Thys. *apposito*.

604. *Quae jussit*. Nonnulli MSS., inter quos Moguntinus, habent *qui jussit*, quod Commel. et Raphel. edidit, *qui* ad Euryatheum referentes. Sed optime Baden. in Specim. et in edit. (1821) adnotavit patere ex versu 615 labores suos Herculem Junoni imputare, et jam dixisse Junonem v. 62, *timui imperasse*. Ceterum *qui jussit* in omnibus vett. excusis reperitur, Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Avant. Vian. Petr. Fabric. etc. Sic quoque MS. Paris. 8262. In decem aliis nostris, *quae vexit*, ut in Philologo, quod sensu caret.

611. *Quiddam gravius*. Fern. Isoard. cum sex MSS. Pariss. *quidem gravius*, repugante metro.

613. *Ostendi*. Gryph. edit. et Paris. 8030, *offendi*.

614. *Da, si quid*. Isoard. Ægid. *nam si quid*. — *Tam diu*. Avant. Vian. Petr. Fabric. *nam diu*, languidius quam vulgata. Both. conjecit *jam*; frustra.

615. *Quae vinci*. Vett. edd. *quid vinci*. Ex Florent. recentiores *quae vinci* edidit, * sicque, ait recte Badenina, suadent aures, defatiscutes similitudinis satietate, quae affert tergeminum *quid restat aliud, quid ultra est, quid vinci jubet* *.

619. *An ille domitor*, etc. Numeros debilissimos esse ratus, substituit Both. *An orbis ille edomitor et Graium decus*: sed nusquam invenitur in scriptt. latt. *edomitor*, et miror quod maluerit vir doctissimus Senecam in justo sermonis et linguae usu quam in numeris peccavisse. (Vid. quae sup. notav. ad vers. 592, in his ipsis Animadv.)

620. *Silentem*. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. Raphel. *silentum*; qua mutatione non opus est. Hipp. 221: *Adiit silentem nocte perpetua domum*. * Omnes prope MSS. *silentem*.

622. *Certa et sera*. Mavult Both. *certa, at sera*, quod jam laudaverat Jac. Gronov. in Schedis Dietz. In pejor. mutatum.

623. *Teneone in auras editum*. Plerique MSS. et vett. edd. *verumne cerno corpus*, quod intelligi et ferri potuit. Sed Lips. ex vetere libro *Teneone in auras editum* eduxit, quod deprehendit quoque Raphel. in Orteliano: hic autem et Delrio vulgatam anteposuerunt. Post eos Gronovius Lipsii lectionem Etrusci codicis auctoritate confirmavit, et vulgata longe elegantiorum multis approbavit exemplis (vid. quae notav. p. 75). In MS. Paris. 8036 utraque occurrit lectio: **Teneone in auras editum, an vacua furo? Verumne cerno corpus, an fallor vel tua videns Deceptus mbrs?**. — *An vacua fruor*. Sic in Meliss. Lipsii, Etrusc. Gronovii, editi. Scriv. et recentiorum. Vett. edd. et nonnulli MSS. *an fallor tua*. Pariss. 8031, 8035, 8260, *an fallor videns*; alii, *an fallor vel tua videns*.

629. *Regna possedit.* Philol. et septem Pariss. habent *regnaque possidet*, quod recipi metrum non patitur. Melius est quod Fern. Isoard. Ægid. Raphel. Commel. Delr. Grut. et novem Pariss. suppeditant, *regna possidet*: sed præstat elegantia *regna possedit*, quod, præter omnes recentiores editores, Heins. Scriv. Farn. Thys. et MS. nost. 8031 exhibent. Consuetum est scriptoribus latinis *possideo* pro *occupo*, *invado* usurpare: unde sæpe *possedit* pro *tenet* ponitur. Vid. Nostr. Trosd. 566.

631. *Herculeam domus.* Petr. *Herculeas*: unde sequenti versu *auxilio* pro *auxilia* scribere cogitur: sed nec *auxilio* in metrum cadit, nec potest ferri *Herculeas domus* pro *Herculeam domum*.

632. *Vidit.* Isoard, *videt*, quod et Delrio potius iudicabat, non animadvertens hac lectione integritatem versus violari.

633. *Cur diem.* Isoard. *cur idem*.

634. *Ferat.* In Pariss. 8028 et 8055, *feret*, ut vers. sq. *fiet*. — Baden. abiecit personam Thesei, et hæc omnia ad Herculem transtulit sublato post *Lycus* interrogationis signo; non absone quidem, sed languidius et ad interpretationem minus commode.

635. *Hostis.* «Quem non offendat his repetitum *hostis*?» ait Nic. Heins. a Baden. citatus; et *sudor* pro *hostis* legendum contendit. Ego contra ausim dicere: Quem non offendat *sudor*? quo nihil affectatius et contortius excogitari potuit. Dicente autem Hercule *mactetur hostis*, quid mirum si Theseus hanc vocem *hostis* statim repetat, indignans Lycum pro *hoste* Herculi haberi? Illi tantum suam geminato verbo vim abstulere, qui Thesei personam ahlegaverunt, ut Nic. Heinsius et Baden.

644. *Lentum est*, etc. Sic partes hujus versus disposuit MS. Paris. 8033, ut *lentum est*, *dabit* et *hoc quoque est lentum* Amphitryoni attribuantur, et subjiciat Theseus primum *dat*, mox *dedit*.

646. *Rebusque lapsis.* Quatuordecim Pariss. et edd. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Gruter. *rebusque lassis*. Monnerat autem Commel. in aliquot MSS. esse *lapis*, quod sibi magis placere aiebat. Hanc lectionem, Commelinus probatam, Heinsius, Scriverius, Farn. Thys. et cuncti post illos editores receperunt; eandem in MSS. Pariss. 8027 et 8029 reperio.

656. *Qua fuit.* Vett. edd. *quod fuit*. Post Commelianum, qui in omnibus MSS. notavit esse *qua fuit*, Heins. dicit in notis se hanc lectionem restituisse, quam venustiore iudicabat. Attamen ante Heinsium, Grut. eandem assumpserat. Scriv. Farn. Thys. et ceteri eos imitati sunt. Pariss. quoque 8026 et 8262 *qua fuit* exhibent.

659. *Irrita.* Pariss. 8029 et 8030, *eruta*, quod Botheus quoque probavit. Ipse libenter reponerem, si plures faverent MSS.

660. *Ætna.* Nonnulli, Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commelinus, *Enna* ediderunt: sed *Ætna* in plerisque MSS. aptius quidem et significantius (vid. quæ notav. pp. 79 et 80). Gruterus substituit *Æthra* volebat, quod in mentem sani iudicii viro venisse admiror. — *Jura abdita.* Paris. 8035, *jura abdita*.

664. *Diis iniqui.* Isoard. Phil. Ascens. Delr. et duodecim Pariss.

inivicti; sed melius cum antecedentibus et sequentibus rerumque colore congruit *inviti*, quod reperio in Paris. 8037, in Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Rabbel. Commel. Grut. et cæteris. Paris. 8036, ut MSS. Commel. et Gruteri, ut Pulaviensis Badenii, *immitis*, quod similitudine soni male substantivo *Ditis* adjacet. Fern. Ægid. edd. et Paris. 8034, *inviti*, quæ lectio, licet per se vana sit et improbabilis, optimam hanc, *Ditis inviti*, tuetur et confirmat: nam, ut adnotavit Gruterus, notum est quam sint figura similes literæ *s* et *t*, utique scriptura Longobardica. Inde videtur orta lectionum varietas, quum in MSS. falso lectum *inviti*, alii in *inivicti*, alii in *immitis* mutarent. Hinc favent conjecturæ verba Gruteri: « Consului MSS. et reperi in plerisque aut *immitis* aut *inivicti*: sed ita ut appareret prius fuisse *inviti* vel *invitis*. »

665. *Immenso specu*. Interrogabat Jac. Gronovius « *immenso* an *immerso* ? » Quasi dubitari posset!

671. *Nocte sic mista*. MSS. et vett. excusi *tale* non dubie solet. Gruter. in uno MS. lectionem, nunc receptam, invenit, quam longe meliorem omnes ab illo assumpserunt.

674. *Percut*. Paris. 8034, *pergit*.

676. *Rapit*. Paris. 8034, *agit*.

677. *Sic pronus aer*. Lectio in omnibus MSS. et plerisque vett. edit. habita. Primus Avautius *agger* intulisse videtur, quo ex fonte petitum non satis constat. Eum imitati sunt Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commelinus; sed omnes alii *aer* anteposuerunt, non auctoritatum magis numero quam sensus præstantia commendatum (vid. quæ notav. p. 82). Badenius (1821) in textum *agger* revocavit. « Vulgo editur, inquit, *pronus aer*, qui si ventus est, ad Styga, non buc pertinet. » Et inferius addit: « Certe vento haudum utitur Theseus, rate Stygia navigaturus demum v. 760. » Ex his patet Badenium *aer* non secus accepisse, ac si *ventus* scriberetur, quippe qui contendat Theseum Stygio tantum amne navigantem potuisse acre urgeri: nos autem, qui *aer* pro *arcana vi ætheris*, non pro *flante quodam vento*, accepimus, non miramur Theseum præcipientem aere rapi, licet in Styge nondum naviget, licet et inferius v. 704 idem *aer* dicatur *immutus* et *iners*. Quod demum objicit Badenius, scilicet non opus esse *aere* coactore, siquidem *ipsa deducit via*, non efficacius nobis videtur: nam aptissime duo possunt afferri a poeta quæ mortale genus in inferos præceps rapiant, nempe iter prodivæ, et vis ætheris arcana. Adde quod *aer* sic intellectum multo accommodatius sit poetico sermoni, quam sola et bis repetita *deveni* et *proni* tramitis imago.

679. *Immensi sinus*. MSS. et vett. edd. *immenso sinu*, quod propter sequentem ablativum, *placido vado*, spurium non immerito visum est. Gronovius, auctore Florentino, *immensi sinus* substituit.

687. *Lactifer bubo*. Alii, *latifer*: sic nonnulli MSS. Commel. et unus Minervæ Varsoviensisque Pulaviensisque Badenii.

691. *Tabido vietu*. Fern. Isogard. Phil. et Paris. codd. sexdecim, *rabido*, quod metrum non recipit magis quam *rapido*, in Paris. 8030, 8034 et 8164 scriptum. Cateroquin vulgata, quæ in Ægid. Asceus.

Avant. Vian. Gryph. etc. reperitur; sensu quoque præstat: Delrio, quæ leges metri non curat, *tabido* tamen anteposit, ut significantius. « Moguntinus, inquit, et unus Venetus *rubido*. Cæteri *tabido*: melius; fames enim, quasi tabes, conficit. »

692. *Tegit*. Veteres impressi *gerit*. Mallet Delr. *tegens*.

694. *Aterque*. Paris. Nostri 8024, 8027, 8034, *acerque*.

697. *Ferax*. Male Phil. et Burdegal. Delr. et quindecim Pariss. *tenax*. Vulgata tum sensus excellentia, tum vett. edd. Fern. Isoard. *Ægid*. Avant. etc. et MSS. Pariss. 8027 et 8262, auctoritate defenditur.

703. *Mundi ultima*. Propter repetitionem ejusdem vocis *mundo*, quod paulo inferius legitur, Botheus conjicit dedisse Senecam *in unda ultima Immotus aer hæret*. Laudet aut reprehendat hanc emendationem, qui sententiam sic compositam intelliget.

706. *Ipsaque morte*. Corrigebat Nic. Heinsius *ipsaque nocte*, quod vulgata debilius nemo non fateatur, quodque omnes libb. tum excusi, tum manuscripti suo consensu repudiant.

709. *Recessu*. MSS. cum Philol. *secessu*, repugante metro: quorsus igitur Badenius (1821 et antea in Specim.) Claudianum et Plutarchum et Ovidium citavit, ut vulgatam tueretur? Badenius legum metricarum non multo curiosior nobis videtur quam Delrio (vid. sup. not. ad v. 69: in his Animadv.): earum tamen decretoria est necessitas.

711. *Discors*. Voluit frustra Nic. Heins. substitui *disors*; emendatione enim quid opus? — *Hinc uno*. Multi, inter quos Fern. Isoard. *Ægid*. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. etc. *imo* ediderunt. Monuit Delr. (1594) esse in Mogunt. *uno*, quod Gruterus probavit, repertum et in uno codice: jubebat quoque Heins. scribi cum clarissimo H. Grotio *hinc uno*. Occurrit præterea *uno* in Scriv. Farn. Thys. et recentioribus editoribus, et ante omnes in Philologo. In nonnullis, *vino*, et notat Nic. Heins. ad Ovid. epist. Sab. I, 35, in Florent. legi *primo*. Anteponendum est *uno*, propter oppositionem cum *Discors*. Vid. nostram interpretationem p. 86.

712. *Alter*. In *Ægid*. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. *ater*.

714. *At hic*. Nonnulli, in quibus Delrio, *at hinc*; « male, ait Gruterus; hic enim diserte opponitur voci *alter* versus 712, tuenturque ipsam nostri omnes. »

717. *Adversa*. In duobus Commel. codd. *aversa*.

719. *Hoc umbris iter*. Both. emendat *hac u. i.* « quis, inquit, ipsa Plutonis limina non dici possunt *iter* seu via umbrarum ». Præstantem virum latuit, sæpe et elegantissime adjectivum pronominalem *hic* pro adverbio *hac*, vel *huc*, vel *hinc*, adhiberi. Istius modi *attractio* usitatis- sima est in poetis: sic Terent. Andr. act. I, scen. 1, v. 97: « hoc illud est; Hinc ille lacrymæ, hæc illa est misericordia. » Haud dissimiliter Virg. *Æn.* VI, 128: « Sed revocare gradum superasque evadere ad antras, Hoc opus, hic labor est. »

720. *Hæc porta*. Paris. 8024, *hæc p.*

721. *Digerit*. Duodecim Pariss. cum Mogunt. *dirigit*, in margine quoque edit. Petr. notatum, debiliori sensu.

722. *Recentes*. Paris. 8264, *nocentes*. — Deo. Florent. *dei*.

723. *Speciem*. Lectio Ægidio, Raphael. Commel. Grut. Heius. Scriv. et recentioribus editt. probata: Fern. Isoard. Philol. Ascens. Avant. cum plerisque MSS. *specimen*.

726. *Cujus aspectus*. Sic Fern. Isoard. Ægid. Delr. Bad. et tredecim Pariss. Prætulere *aspectum* Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric., etc. et inter recentiores Gronov. Bipont. Botheus, quibus favet Paris. 8027. Nobis uervosius videtur *aspectus*, quod, præter modo allatas editiones, Moguntinus, tres Veneti et Herbiol. Delrionis, Florent. Gronovii, Ultraject. Bothei, exhibent.

727. *Quidquid*. Paris. 8024, *quitquit*.

733. *Aditur*. Omnes MSS. et edd. vet. *auditur*, quod non facile intellexeris. Gronovius *auditor*, in veteri membrana scriptum et adnotatum a Grotio in libri sui margine, non improbabat; sed *aditur* in Florent. repertum anteposuit, notans hoc verbum fori Romani esse proprium. — Foro. Paris. 8026, *loco*.

734. *Audit*. Quidam Delr. MSS. *agit*, non ita male.

739. *Placide potens*, etc. Nic. Heinsius, vulgatam fastidians, ut solet, sic hos versus mutabat: «Quisquis ast placitæ potens Dominusque vitæ servat innocuus manus, Et incruentum mitis imperium gerit, Pœnzque parcit.» Quam emendationem Badenius abunde refellit.

741. *Regit*. Badenius legendum censet *gerit*, ratna non latine dici *imperium regi*. De tenenda vulgata vid. p. 91 quæ notavimus.

742. *Animæque*. Multi præferunt *animoque*; sic Isoard. Ægid. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Heius. Scriv. Farn. Thys. Sed vix intelligitur *animo parcit*, licet Delr. interpretetur *animum non contaminat crudelitate*, Grut. autem, *moderatur animo nec ei indulget*. Potius mihi videtur *animæ*, quod inventum in vetere libro laudat Lipsius, quodque sic explanat, *vite civium*. Hæc lectio in tribus Commelini, in Burdeg. et Egrian. et Eih. Delrionis, in tribus Gruteri, in Florent. habita, aptius cum reliqua sententia consonat; non tamen extra omnem reprehensionem est. Vid. p. 91, nott. ad vers. 740 et 742.

747. *Majore vestra*. Plerique MSS. et antiqq. libh. *nostra*. Quatuor Commel. et Etrusc. *vestra*. — Certus. Adeo friget ista Amphitryonis interrogatio, ut prope malim cum Moguntino interrogationem tollere et hæc omnia, ablegata Amphitryonis persona, Theseo tribuere.

751. *Sisyphia*. Isoard. Ægid. Gryph. Petr. Commel. et Raphael. *Sisyphæa*.

753. *Alluit*. Omnes editt. ante Baden. et Both. *abluit*: recte Badenius (1798) *alluit* ex Ottohoniano et Nic. Heinsii sententia probavit; «aliter, inquit, aqua dicitur *abluere* corpus, scilicet illuvie, aliter *adluere*, i. e. stringere, quo modo mentum Tantali, ex fabula, *adluit* nuda». Secutus est Badenius Botheus: illis assentior, conspirante et MS. Paris. 8260.

759. *Terretque*. Paris. 8026, *tenetque*.

763. *Stupente ubi unda.* Lectionem secuti sumus in omnibus MSS. nostris, necnon in omnibus excusis ante Gronovium repertam. Quid ad latini sermonis elegantiam accommodatius quam hæc in nram tantum sententiam contexta verba, *stupente ubi unda, segne torpescit fretum*, unum et idem exprimentia? Quid reprehensione dignius quam eadem disjuncta et intercisa, *stupent ubi undæ: segne torpescit fretum*, quod Gronovius in Etrusco invenit? Id quidem usque eo tantummodo laudavit, ut non pejns profecto quam cæteri « esse pronuntiaret; in textum tamen recepit. Baden. in Specim. *stupens profundo* auteposit, quia languidius illi videtur *ubi*: at nihil adversus Florentinam emendationem disserit; quin etiam in novissima editione (1821), eam admittit, tacita laudatione. Botheus, licet Badenio audentior, Gronovii lectionem non e textu removit; sed fatetur in adnotationibus « non placere asydeton lectionis Florentinæ », nec dubitat quin inserenda sit copula, quæ in MSS. sæpe excidit: addit denique « bonam quoque esse antiquam lectionem *stupente ubi unda, s. t. fretum* ». Ex hoc rursus judicari potest, quanta et quam superstitiosa fuerit unius codicis reverentia, quum alii, propter eam, vulgatum ab omnibus locum et eundem sensu optimum mutaverint, ut titubantia et male concisa substituerent, alii autem, cognito errore, antiquam et probabilem lectionem reponere tamen non ansi sint.

766. *Impeza.* Paris. 8055, *impleza*.

767. *Lucent genæ.* Sic plerique MSS. et vet. edd. Qui *genæ* non bene interpretati sunt (vid. quæ notav. p. 95), multum andaverunt ut *lucent* intarent; alii *squallent*, alii *livent*, alii *pallent* substituere. Both. ex Nic. Heinsio legendum contendit *lurent*, affirmans « maximas ungas agere, qui *lucent* mordicus retinent ». At quoniam in nullo auctore *lureo* invenire potui, malo nugari cum omnibus editoribus et librariis, quam cum Botheo indictam hactenus vocem usurpare textui vatis nostri intrudere.

769. *Onere vacuum.* MSS. et primariæ edd. *vacuus*, quod ferri possit. *Vacuum* primum occurrit in Avantio, quem Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raph. Commel. Delr. Grut. Heins. et cæteri imitati sunt.

770. *Repetebat umbras.* Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. et univ. Paris. codd. *undas* habent, manifesto errore. Lipsius ex suo libro *umbras* extulit, quod Gronovius quoque invenit in Florent.

774. *Ipsa coactum.* Monet Pontanus MS. anglicanum, quem Cantabrigiæ inspexit, legere *proprio coactum*, quod laudat: hoc quoque Both. numerosius judicavit.

776. *Sedit.* Petr. in marg. *cedit*, quod referebat certe ad *gravior ratio*. Gronov. opinabatur scripsisse Senecam *sedit*, quod Both. admisit in textum, quasi necesse foret præsens tempus adhiberi, sequente præsentem *bibit*. Sciant exemplis latini scriptores, quæ hanc opinionem refellant.

777. *Titubanti.* Sic Ascens. Gryph. Heins. Scriv. Faru. Thys. et recentiores, quibus addi possunt Fern. Isoard. Ægid. Delr. et MS. Paris. 8262, in quibus *titubante*. Quindecim Paris. cum Philol. Avant. Vian. Petr. Fabric. Raphel. Commel. et Grut. *titubato*. Paris. 6395 et 8026, *turbato*; 8055 et 8261, *titubando*.

778. *Victa*. Longe melius et significantius quam *vasta*, quod in MSS. et editt. ante Gronovium legitur : *victa* ex Florent. eductum est.

779. *Multo in bella*. Vett. edd. Fern. Isoard. Ægid. Phil. Ascens. Avant. cum undeviginti Pariss. *multo bella*. Lipsius voluit primas addendam voculam *in*, e vet. libro. Delrio in Lugdun. invenit *ad bella*, quod deinde in editt. Gryph. Commel. Grut. Heins. Farn. et Thys. fluxit : hoc quoque in MS. nostro 8264. Gronovius autem Lipsianum Florentini codicis auctoritate firmavit, atque Bipont. Both. et Baden. *in bella* edidit.

784. *Trina*. Multi, *terna*.

786. *Colubrae*. Alii, *colubri* : sed in vetustioribus, *colubrae*, feminino genere, quod scriptoribus latinis magis placet. — *Horrent*. Fern. et Ægid. *hærent*.

790. *Aure subrecta*. In MSS. nostris et vett. edd. *subjecta*, quod Lipsius mutavit in *subrecta*, non ex codice, ut putavit Gruterus, sed ex iudicio tantum suo. Delrio Lipsianam emendationem laudavit. Gruter. quidem ejus conjecturam non damnat, quam uno suorum etiam confirmat, in quo *surrecta* : sed non audet rejicere lectionem antiquam *subjecta*, quia videntur apponi *comis sublati*, *aures subjectas*, et canes soleant, ut ex longinquo sonum persentiant, auribus et oculis submissis eundem quasi venari. Recte respondit Gronovius *subjicere oculos* vel *anres* non esse idem ac *submittere* vel *dejacere*, et *subrecta*, in Etrusco quoque scriptum, textui demum intulit.

792. *Antro cedit*. Nonnulli *cedit* : male ; nam « si cessisset canis, ait Comnelinus, Herculi, utpote fugato hoste, nihil erat timendum ». At versu deum 804 *antro cedit*. Nic. Heinsius, absone, ut solet, *se dat* proponit, quod vix intelligatur. — *Incertus*. Paris. 8029, *invitus*.

793. *Uterque timuit*. De conjectura Bothei, vid. not. p. 98.

794. *Loca multa*. Ægid. *loca multa*. — *Totos*. Sic plerique MSS. et edd. vett. Primus Scriberius *tortos* intulit, operarum vitio, si Badenio credatur. Hæc tamen lectio in Thysii et Gronovii edd. transit. Reposuit *tatos* Jac. Gronovius. Nihil refero de *totos*, quod Fern. Isoard. Ægid. edd. et Pariss. 8026, 8035, 8037 habent.

797. *Feros*. Recepinus lectionem Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Jac. Gronov. Bipont. Both. Badeni, quam teneant Pariss. 8030 et 8031.

801. *Rotat*. Ascens. et Gryph. in marg. *rotans*.

803. *Lassus*. Pariss. 8024, 8029, 8030, 8033, 8035, 8261, 8264, *lappus*.

804. *Antroque toto*. Vid. not. p. 99.

805. *Uterque*. Multi MSS. in quibus nonnulli Delrionis et Varsov. Badeni, *utrumque* exhibent, quod referatur ad Cerberum et Herculem. — *Duci*. Volebat Nic. Heinsius *educi*.

807. *Tunc gravia*, etc. Metuens Both. ne hoc dici videatur de Plutone et Proserpina (propter antecedentia verba *munus Alcide dedit, duci jubet*, quæ ad Platonem et Proserpinam spectant), scribi malit *Tum hic gravia* :

sed asperum est et iuelegans tum hic, et sensus proximitasque vocis *Alcidæ* satis indicant ab eo, non ab inferiorum dominis monstrum viuciri.

808. *Vincit*. Liber Pontani *viarit*. Petr. notavit ad marg. *nectit*, quasi ambiguum sit *vincit* : sed quis necessitate sensus non mouetur *vincit* a *vincere*, non a *vincere*, derivari?

811. *Fassus*. Paris. 8029, *passus*.

814. *Lucis ignotæ*, *novos*. Plerique MSS. et vet. edd. Fern. Isoard. Egid. Philol. Ascens. Avant. *l. ignotæ*, *bonos*. Lipsius aut ex libris suis aut ex conjectura laudavit *l. i. bono*, sic interpretans : « Postquam Cerberus supera attigit, et lucis dulcedo ac bonum objecta sunt oculis, luctatur », etc. Delr. (1594) ad *bonos* rediit, nullo codice ab hac scriptura dissidente, nec requirente sententia, ut ad conjecturas et novationes abiretur. Post eum Gruterus apte et exquisite : « Ingeniose quidem, qui supponunt *lucis ignotæ bono*. Sed nonne constructio nimis coacta *nitor percussit oculos bono lucis ignotæ* videtur, tantoque magis quod respectu Cerberi lux potius tristis sit? » Gronovius Lipsianam emendationem probavit et duobus exemplis defendit, nempe Senecæ, epist. LXXIX, « adhuc non fruitur bono lucis », et Stat. Theb. VIII, 33, « iacundaque offensus luce profatur ». Sed censebat scripsisse auctorem *ignoto bono*, aut, per *ἠσέχην*, *ignotum bonum*. Attamen ex Rutgersii conjectura *lucis ignotæ*, *novos* textui iutulit, jam ab Heinsio, Farn. et Thys. adoptatum, quodque recepit Schröder sine annotatione. Baden. in Specim. scribi jubet *l. i. bono*, ut Lipsio placuerat, ut Florent. et unus Vatic. exhibebant, ut Paris. quoque noster 8025. Botheus, licet in contextu hanc ipsam lectionem adhibeat, monet in notis Wakefield. ad Lucret. II, 418, *ignotæ bonus* prætulisse, quod Baden. in edit. (1821) arripuit, ut venustissimum et verissimum. Nos autem nec conjecturam Wakefield. sequimur, quia non ita felix videtur *nitor bonus*, præsertim uno versu inter *nitor* et *bonus* interjecto, ut a vulgata recedamus; nec antiquam lectionem *bonos*, quia *bonos animos* languidum iudicamus; nec *lucis ignotæ bono*, quia, sicut Gruterus, verborum compositionem non satis inaffectedam opiuamur. Restat ut conjecturam Rutgersii amplectamur.

815. *Vinctus*. Ortelian. Raph. *victus*, quod et in Isoard. Ascens. Delr. Grut. et Heins.

816. *Victorem*. Gryph. Petr. Raphael. Commel. *victorem*.

817. *Movet gradu*. Philol. et septem Paris. *m. gradum*.

823. *Oborta nox est*, etc. Contendit Both. hunc versum cum sequenti non consentire. « Si enim, inquit, nox oborta est, cur statim ex oculis expulsiæ dicitur canis diem, qui nullus fuit? » Existimat igitur reprobatum fuisse a tragico versum, *oborta nox est*, etc. et hunc nonnisi auciis inclusum admittit, quasi inutilem et importunum. Erravisse putamus Botheum, qui non viderit noctem Cerbero obortam ex ipso solis splendore, et hæc minime contraria, scilicet hinc uitor lucis aciem perstringens et caligiem offundens oculis, inde oculorum compressio,

ne hic molestus, et gravis admittatur nitor. Quid mirum, si propter obortum noctem, Cerberus diem invisum expellat oculis, quum ex ipsa die nox illi oboritur?

824. *Invisum*. Paris. 8262, *visum*.

825. *Aciemque retro flexit*. Botheus malit *faciemque r. flexit*, quoniam, compressis oculis, non est quod Cerberus aciem retro flectat. Id mihi falso dietum rursus videtur, quum Seneca omnes promiscue modos congerere potuerit, quibus tentat canis Stygius lucem declinare, nunc lumina dans in terram, nunc comprimens oculos, nunc retro flectens aciem, nunc terram petens cervice.

826. *Sub Herculeas caput*, etc. Baden. (1821) vulgatam mutat, et *Herculeas umbras* ingerit ex Florentino, ut poeticum magis et Virgilio auctoritate commendatum, qui *Æn.* VIII, 538 : « Quam multa sub undas Scuta virum galeasque et fortia corpora volves! » Sed non fero *umbras Herculeas* pro *umbram corporis Herculei*.

840. *Quantus Eleum ruit*. In plerisque Pariss. et nonnullis edd. vet. *qualis*. Ascens. Gryph. Raphael. Commel. Grut. Heius. Scriv. Farn. Thys. et recentiores, *quantus*, quod sensu præstat. Pro *ruit*, edd. Fern. Philol. cum quindecim Pariss. exhibent *currit*, quod salva metri lege recipi non potest. In Isoard. *Ægid.* Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Grut. Scriv. Farn. Thys. et in Paris. 8031, *coit*, quod intelligi et tolerari quest. Sed Commel. in uno MS. optimo, et Grut. in antiquo Coloniensi scribi *ruit* monuerunt, hanc lectionem haud aspernati : inde illa in edd. Heius. Gronov. et cæterorum transiit; quam sequimur quoque, in Paris. 8030 repertam. Nihil disserimus de Baden. emendante in Specimine : « Qualis Elin commigrat ad Touantem ».

842. *Hora noctis*. Voluit Gronov. ex Florent. subrogari *nocti*, et Both. hanc lectionem in textum admisit. Nihil Both. de vulgatæ mutatione in notis disputavit. Gronov. autem contendit dictum esse *longæ redit hora nocti* pro *longa redit hora nocti* (i. e. *nox fit longior*), more Veterum, quibus notum est diem tam hibernum quam æstivum et noctem tam æstivam quam hibernam fuisse duodecim horarum; ergo redire longas, non plures horas noctibus, quum acceditur ad hiemem. Optime hæc ultima Gronovius; sed non satis approbavit *longæ redit hora nocti* diei posse pro *longa redit hora nocti*; ista mihi videtur hypallage inusitatio et contortior, quam ut vulgatam mutare velim. Retineo igitur cum Baden. *longæ redit hora noctis*, interpretans *hora noctis* quasi diceretur *tempus noctis*, ut in Horat. lib. III, od. 13, v. 9 : « Te flagrantis atrox hora Caniculæ Nescit tangere. » Id. in art. poet. 302 : « Sub verni teporis horam. »

843. *Crescere et somnos*. Fern. Isoard. *Ægid.* ut Herhipol. et Veneti Delrionis, *crescere in somnos*.

846. *Et citi*. Fern. et octo Pariss. cite; 8025, *Scythiæ*; 8030, *Scythæ*. Nic. Heinsius malebat *caciti*, laudans ex Virgil. *Æn.* IV, 301 : « Qualis

commotis excita sagris Thyas, etc. = Sed, ut recte adnotavit Badenius, tristerica cum furore peragebantur, non autem Eleusinia.

847. *Attici... mystæ*. Paris. 6395, *Atticæ... nymphæ*; in eodem, superioris versu, citæ pro citi.

850. *Et longa*. Jac. Gronov. monuerat esse in Florent. *haud pro et*; quam lectionem veram judicat Botheus, quia ideo tantum umbræ sunt tristes, quod etiamnum longa vita non satiata fuerint. = Gratularentur sibi, inquit, si essent satiata. = Sed non attendit Both. sic hoc loco mortales exhiberi et depingi, quales fuere in ultimo spiritu et quasi in transitu ad mortem: opponuntur senes, vita satiati, et ideo tristes quod vita satientur, virginibus et ephebis et infantibus et omnibus illis, quicumque meliore avo fruebantur.

855. *His datum*, etc. Paris. 8034, *h. d. s. munus, ne timerent*, optimum sensus; sed peccat lectio in metrum.

859. *Sentit*. In plerisque MSS. et vett. edd. *sensit*.

863. *Vacuæque nubes*. Petr. ad marg. *variaque n.*

866. *Potuit*. De conjectura Both. vide quæ notavimus p. 105.

874. *Carpit*. MSS. et edd. vett. *carpit*, quod Gron. ex Etrusc. mutavit, temere forsan; sed parvi interest.

884. *Et qua sol*, etc. Opinatur Nic. Heins. scriptum esse, *Et qua sol medius tenens*, quod vix intelligi queat, vel *E. q. s. medius via*. Sed quid opus est conjecturis? præsertim quum per illas nihil vulgata et pridem recepta lectione lucidius elegantiusque subrogari possit.

886. *Alluitur*. Sic Petr. ed. et Paris. 8037; sic quoque Gronov. ex Florent. et Bipont. Both. et Badenius. Schröder, qui Gronovii emendationibus tacitus plerumque assentitur, de reponendo *abluitur* (quod in MSS. et edd. vett. scribitur) hoc loco contendit, Traject. cod. auctoritatem afferens. Videtur nobis *alluitur* melius cum longo *Tethys* ambitu quadrare.

891. *Jam nullus*. Isoard. *nam n.*

894. *Dilecta*. Paris. 8033, ut membr. Delrionis, *delecta*.

895. *Ultrice*. Multi *victrice*, ut in Florentino. Volebat Baden. (1798) hoc (*victrice*) in textum revocari: sed apte notat (1811) lectionem *ultrice* flagitari sequentibus verbis *pœnæ comes*. — *Adverso*. Phil. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. cum quatuordecim Pariss. *adversam*.

896. *Cecidit*. Sic plerique MSS. cum hoc glossemate, *pulsavit, percussit*. Nec reclamant grammatici, ut putavit Commelinus: nam prima in *cecidit* corripitur, quod probavit Gruterus versu 1037 ejusdem tragœdiæ *Gregem cecidi*, etc. et Juven. sat. III, v. 278, = *Ebrius se petulens, qui nullum forte cecidit*. Amovenda igitur est lectio Fabric. Rephel. Commel. et Delr. qui *petivit* ediderunt.

898. *Nunc sacra patri*, etc. Botheus, ut = versuum *λακῶν* numerum minueret et Insuave τὸ δμαιοῦλαυτον *feram, colam* = tolleret, verba transponi jussit, hoc modo: = *Patri feram nunc victor et superis sacra,*

Cæsisque ., etc. Jam diximus Botlieum in æstimanda numerorum dignitate oobis subtiliorem videri.

903. *Adsit.* Pariss. 8029, 8030, 8031, 8033, 8035, *adsis.*

909. *Indorum seges.* Castigabat Withofius *Indorum genus.*

911. *Exsudet vapor.* Alii *exsudet.*

914. *Adorabit.* Paris. 6395, *odorabit.*

915. *Tu conditores.* Omnes membranæ et edd. vet. *dii conditores*, manifesto errore. Gronov. ex Florent. locum restituit.

916. *Antra Zethi.* In membranis aut *Ceti* aut *Tethi* legitur, quod Delrio (1576) mutari jussit in *Zethi*: « Si quis, inquit, contendat *ceti* retinendum, et cum Badio et Bernardino interpretetur draconem Dirces custodem, exspecto me doceat alibi *cetus* pro draconē poei, quod vereor, ut probare possit. » — *Nobilis Dirces aquæ.* Sic Gronov. ex Etrusco, Bipont. Both. et Baden. In tredecim nostris et in plerisque vet. edd. *nobiles Dirces aquas.* Philol. et Ascens. cum sex Pariss. *nobilis Dirces aquas.* In MS. 6395, *tu Dirces aquas*, quod Florentinam lectionem *Tu conditores* confirmat.

917. *Laremque regis advenæ.* Alii *laremque regis qui advenæ.* Vetus Lipsii *Laremque regis advenæ.* — *Coles.* Vetus Lipsii *coleans*, quod in Scriy. Farn. et Thys. scribitur. Multi, *colis.*

924. *Genitor tuos.* MSS. Commelini *tuus*, quod in Ægid. Ascens. et Petr. ad 10arg. legitur et quod Badenio non displicet.

928. *Æther.* Malit Nic. Heins. *regnor*; male (vid. quæ notav. p. 113).

937. *Si quod etiamnum est.* Sic Phil. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. et omnes recentiores; sic MSS. Pariss. 8030 et 8037. Fern. Isoard. Ascens. cum MSS. 8261, 8262, *si quod etiam est.*

940. *Cinere.* Paris. MS. 8034, *tinere*, ut Delr. Moguntin.

941. *Quis diem.* Isoard. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Delr. *Quid diem.*

944. *Diurnæ.* Petr. in marg. *diurnum.* — *Noster.* Paris. 8025, *nostr*, quod referri potest ad *cali*.

946. *Iraque totus.* Paris. 8024, *iraque motus.*

948. *Rutilat jubam.* Sic viginti, i. e. universi Pariss. codices, nisi quod 8055 *jubas* pro *jubam* exhibeat: sic quoque MSS. omnes Commel. et plerique Badenii: sic et vet. edd. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. etc. Lipsius primus locum conjectura emendavit et legit *rutila jubam Cervice jactat*, quod Raphael. Heins. Scriy. Farn. Thys. Gronov. Bipont. et Baden. in Specimioe adoptaverunt. Respondit aptissime Delr. (1594) « *rutilat* probam esse vocem; . . . *rutilare* leonem ut *sidus*; et sic edidit, verba interpunctione distinguens, et *rutilat, jubam cervice jactans*, quo nihil lucidius. Gronovius, licet Lipsii conjecturam admittat, addoat tamen rectius ante Lipsium editum *rutilat jubam Cervice jactans*: sed putat *rutilat* posse activo more usurpari pro *crispat*, quod Schærd. magnopere laudat, dicens non leonis esse *colorare jubas*; quasi necesse sit *jubam* ad *rutilat* referri! (vid. quæ notav. p. 114). Both. et Badenius,

tum in Specimine, tum in edit. (1821), *rutilat* probavere, sed acceptum neutraliter et a *jubam* separatum ut voluerat Delrio, quod quidem *unum* loci difficultatem tollit: conjecturam enim ideo tantum adhibuerat Lipsius, quod *rutilare jubam* non posset interpretari.

951. *Et verni*. Pariss. 8025, 8030, 8031, 8034, 8035, 8055, 8164, ut Delrionis Moguntinus, et iterum.

957. *Dignus Alcide*. Legit Nic. Heinsius *Alcida*, quasi cum genitivo male jungeretur *dignus*. Attamen Plaut. Trin. act. V, scen. 2, v. 29: «Non ego sum salutis dignus?» Vid. et Phædr. IV, 19, v. 3.

963. *Una vetante*. Recipis, etc. In Pariss. 8024, *una vetante recipi*, et *reterat*; in 8026, *una vetante recipi*: sed *reterat*; in 8264, u. v. *recipit*; *retera p.* Metrum ut servetur, vulgatæ adhibendum.

964. *Traho*. Quinque Pariss. *traham*.

968. *Feram*. Alii, inter quos Farn. et Thys. *traham*, de quo optime Botheus: «*Traham*, quæ Delrii est emendatio, probata a Nic. Heinsio ad Ovid. Heroid. VI, 88, et per se non est malum, et potest esse a Seneca profectum; sed habuimus modo *traho*».

972. *Positis*. Conjectabat Nic. Heinsius *oppositus*. — *Gradu*. Pariss. 8036, loco.

973. *Mittetur*. Avant. Vian. Petr. Fabric. Raphael. Commel. *mittatur*.

976. *Arma pestiferi*. Septemdecim Pariss. cum Fern. Isoard. Ægid. Avant. Vian. Philol. etc. habent *pestifera*. Ex Ascens. Delr. Heius. Scriv. Farn. et Thysio, Gronovius et recentiores *pestiferi* assumpserunt.

980. *Macetumque Tempe*. Omnes MSS. et edd. universæ ante Gronovium habent *marcentque Tempe*, de qua lectione Gronovius: «Non Tempe profecto, sed sensus hic marcet. Ocius rescribe ex optimo libro *Macetumque Tempe*». Gronovii lectionem recepimus, ut simpliciorē; sed sensu non caret vulgata, et ea forsitan reponi possit, ut quæ omnium MSS. et edd. auctoritate innitatur et ingenio Senecæ minime repugnet. Putat Hercules universitatem mundi et rerum turbare naturam: habent solidissimi atque altissimi montes, marcescunt valles latissimæ; nam, ut soliditas et altitudo montibus, sic vallibus propria amenitas florendi. Adde quod Tempe cæteras valles jucunditatis fama longe antecellat, nec minus prodigiosum videri possit, si marcescant loca illa pereuni viriditate insignia, quam si habent montes et contremiscant. Ex hac interpretatione hoc unum inferre velim, non fuisse Gronovio locum, vel meliorem lectionem adhibenti, vulgatam irridendi ut absurdam et contemnendi sensus.

981. *Horrendum Minas*. Fern. Isoard. Ægid. cum Paris. MS. 8034, *horrendum minas*; Phil. et sex Pariss. MSS. *horrende minans*; Ascens. et sex quoque Pariss. *horrendum minans*. Occurrit *Minas* primum in Avantio; deinde in Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Heius. Scriv. et recentioribus.

983. *Adustus*. Ingeniosissimus Nic. Heinsius, ut vocat Badenius in Specimine, conjicit *adustus*.

985. *Vallata*. MSS. Pariss. 8017 et 8019, *velata*.

988. *Inviso*. Censet Gronovius scripsisse auctorem *invito*, ut in verbo sit acumen: «Solent enim volentes gaudentesque patres recipere liberos, a quibus separati fuere; at vos ille recipiet ingratis, quippe quos superesse mallet et genus propagare et patrem ulcisci.» Mirantur hoc acumen Baden. et Batheus. Nos contra putamus vulgatam longe meliorem esse, propter hoc ipsum quo Gronov. Baden. et Both. ad improbandam inducuntur: Herculem enim furentem minime decent *acumina* et argute sententiae.

989. *Excutiat*. Vnt. codex Delr. et edit. Ascens. *excutiet*.

991. *Herculea*. Quo se, etc. Mogunt. Delrionis, Ultraject. Both. et Pariss. nostri 8034 et 8035, tollunt *Herculea*, et versum sic componunt, Quo, nate, sic se cæcus, etc. quod merito Both. interpolatione factum pronuntiat. — *Impegit*. Plerique *invergit*, quod languidum nemo non fateatur. Paris. 8015, *immergit*, acriori sensu. Sed præstat dictionis salubritate *impegit*, quod Lipsius et Gronov. in suis codd. invenerunt.

993. *Stridet*. In Avant. Vian. Petr. Grut. *stridit*, quod Commelin. quoque in libb. vett. legi monuit.

996. *Omnesque latebras*. De conjectura Both. substituentis *latebris* vid. not. p. 110. Falso quoque Gronov. legi volebat *Omnes e latebris*.

999. *Aula*. Emendat Baden. *valva*, quasi non posset intelligi *aula*: sed non reputavit *aula* sæpe pro *regia* domo usurpari. Propter hoc repudianda Badeni conjectura, necnon propter vocabuli insolentiam, ut adnotavit Botheus: nam raro *valva* singulari numero adhibetur, quanquam Badeni Petron. c. 96, et Propert. II, 23, 13, et Pompon. apud Nonium I, 69, invocet.

1001. *Perlucet*. Hanc elegantissimam lectionem Gronov. ex Florent. desumpsit. Ante illum, in omnibus edd. *procumbat*, quod in MSS. legitur. Desiderat Schroed. priscam illam lectionem, quæ certe posset reponi, non ut sententiæ aptior quam Florentina, sed ut probabilior MSS. et editionum concordia.

1005. *Dextra precante*. Lectio hæc est Florentina, quæ vix præstat vulgatæ *dextra precantem*; hanc reposuissim, si aliter verba sociarentur, *precantem dextra rapuit*, unde liqueret *dextra* ad *rapuit*, non ad *precantem* referendum. Non mihi displicet *dextram precantem*, quæ in Ægid. Philol. et Pariss. 8014, 8015, 8016, 8031, 8160, 8161, 8164. Sed his omnibus rectius est, quod in Pariss. 8034 et 8037 reperio, *dextram precantis*.

1007. *Tecta... mudent*. Avant. Vian. Petr. Fabric. Delr. et MS. 8019, *terra... madet*.

1009. *E latebris*. MS. 8055, *in latebras*.

1012. *Aut latebram*. Plerique MSS. et vett. edd. *latebris*.

1013. *Infenso*. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. cum Delrionis, Pontani et Gronovii libris, *infesto*, quod in textum revocavit Botheus. *Infenso* tamen (ab Avant. Vian. Gryph. Petr. etc. editum) sententiæ accommodatius nobis videtur, ut quod pro *hoste*, *inimico*, melius quam

infesto dicatur. *Infestus* est qui malum infert; *infensus*, qui malum minatur et parat. «Differt *infensus* ab *infestus* (ait Forcell. in lexic.) quia *infensus* est vehementer iratus, *infestus* vehementer molestus.»

1018. *Teneo novercam*. Antiqui codices, *renuo novercam*; sed monebat Delr. (1576) *teneo novercam* in pluribus deprehendi, et sensu prævalere. *Teneo* quoque in lib. Lipsii, et in Commelini MSS. melioris notæ, et in Venet. et Herhipoleas. Delrionis. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. cum novem Paris. habent *renuo*; sed Raphael. Delr. Scriv. Farn. Thys. et recentiores, cum Paris. 8027, exhibent *teneo*.

1020. *Monstrum occidat*. Hoc Gronovius in locum vulgatæ, *monstrum auferam*, substituit, e Florent. cod. ductum: præstat simplicitate sensus lectio Florentina; sed vulgatam, ab omnibus editoribus pris receptam et omniibus MSS. defensam, cæteroquin intellecta facilem, mutare fors non debuit Gronovius.

1021. *Fundes*. Duodecim MSS. Paris. et edit. Petr. in marg. *fundens*.

1023. *Eripuit timor*. In plerisque vet. edd. *rapuit*.

1025. *Corpori trunco*. Egid. *corporis t*.

1026. *Nimis*. Scribebant olim nonnulli *nefas*.

1030. *Converte*. Fabric. *evertit*.

1032. *Senior*. Convenientius quam vet. edd. Fern. Isoard. Egid. Phil. et MSS. omnes, in quibus *genitor*. Ediderunt *senior* Ascens. Raphael. (ex vetere Lipsii libro, et ejus opinione) Heins. Gronov. Bipont. et recentiores.

1038. *Et Argos*. Volebatur Nic. Heins. *at Argas*, et Gronov. *ad Argos*, inutili et inconsulta emendatione.

1043. *En video*. Badenium sequor qui sic locum edidit (1821). Omnes ante illum *an video*, excepto Egidio, qui edidit quoque *en video*, elegantius quam *an video*.

1046. *Ad terram ruit*. Nic. Heins. *ad t. fluit*

1051. *Gravi*. Antiqu. edd. et MSS. *gravis*: Ascens. tamen et Etrusc. cod. *gravi*, quod melius nobis videtur.

1064. *Solvite, Superi*. Monuit Gronov. esse in Etrusco, *Solvite, o superi*, quod Baden. (1798) in uno Christiani quoque inventum reponendum pronuntiabat: sed in edit. (1821) Florent. lectionem jure amovet, ut metro contrariam. Both. autem putat scripsisse auctorem, «Solve s tantis animum monstris, solvite! Superi, rectam», etc. Quasi non potius sit vulgatæ adherere et Florentinam lectionem repudiare, quam propter hanc servandam plura mutare verba, et repetitionis elegantiam corrumpere, *solve, solvite!*

1066. *Laborem*. Sic Avant. Vian. Gryph. Petr. Raphael. Commel. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Bipont. Baden. Alii *malorum*, quod possit substitui, et forsans significantius est: sed parum refert, præsertim quum sæpe usurpetur *labor*, ut optime adnotavit Gronovius, pro malo quo corpus animusve laborat.

1068. *Polucer*. Sic plerique editores et cod. Paris. 8026. Botheus qui

in Ultraject. suo invenit *volucere* (sic quoque Petr. in marg. Fabric. et MSS. Pariss. decem), vellet hoc posse in versum recipi; sed adversatur metrum. Conjicit igitur scripsisse Senecam *volucris matris genus Aistræ*, quo nihil infelicius excogitari potuit.

1075. *Lenisque fove*. Avant. Vian. Petr. Gryph. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. et MSS. Pariss. 8030 et 8262, *foves*, quod sententiam debilitat et prope nullam facit. Scaliger voluit legi *fovens*, non multo melius. Gronovius lectionem Florentinam laudat, quæ ita habetur: « Qui par regi famuloque venis, Pavidum leti genus humanum Cogia longam discere mortem; Placidus fessum lenisque fove: Preme devinctum », etc. Hanc versuum transpositionem rectam ille judicat, modo juves scribendo *cogens* et *fovens*. Admittit transpositionem Baden. (1821), sed *cogia* et *fove* servat, ratus « per asyndeta precationem fieri arduiorem ». Hæc omnia præpostere agitari opinor; nam optima est vulgata et facillima intellectu. Acute Botheus: « Nobis errasse in hac versuum traiectione librarius Florent. videtur, propterea quod quem volumus *placidum lenemque fovere* ægros, eundem simul precari, ut eos *premat torpore gravi*, parum convenit. Recte igitur vulgati libri, in quibus hæc separantur: cæterum bene Florentinus *fove*, in quo assentientes habet edd. Fernandi, Caietani et Ascensii; bene item *devinctum*. Sententia sic explicanda: O Somne, quoniam et interdiu et nocte ad procurandam requiem venis regi pariterque servulo, ideo jam Herculem quoque fessum *fove* placido complexu! Et quoniam tu idem is es, qui mortem doces homines, nunc torpore gravi, qui morti similis est, devinctum preme! Ita hæc ex se nexa ». Editionibus Fern. Caiet. et Asceus. adde Isoard. Philol. et quindecim Pariss. MSS.

1077. *Longam mortem*. Douza filius in notis ad Catullum legendum conjicit *long. noctem*, quod Botheo elegans et fortasse verum videtur. Gruterus tamen aptissime notaverat « quum somnus creseat mors brevis, haud male dici eum assuefacere nos longæ illi morti et perpetuo dormiendæ ».

1078. *Devinctum*. Sic Ægid. Baden. et Paris. cod. 8032.

1089. *Sed, ut ingenti*. Ellipsis Botheo ita displicet, ut locum pro corrupto habeat, et reponi jubeat *velut ingenti*. Iugeniosa quidem, sed inutilis emendatio. Vid. quæ notavimus p. 128.

1094. *Vel sit*. Fern. Isoard. Ægid. *sed sit*.

1103. *Victrix*. Nic. Heins. malebat *ultrice*. Vid. quæ notav. p. 130. — *Fastos*. Nic. Heins. *Atos*, infelici conjectura.

1105. *Regina poli*. In multis MSS. Mogunt. Etrusc. et quinque Pariss. legitur *regia poli*, quod recipi metrum non patitur. *Regina p.* exhibent Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. necnon cod. Paris. 8027. Acute conjicit Both. ortam alteram lectionem ex usitato scribendi compendio. Baden. ex conjectura Wothoffii legendum pronuntiat *regia populi*, quod recipere, si vulgata sensu aut latuitate laboraret.

1107. *Latitans*. Paris. 8026 *latrans*.

1109. *Latique*. Sic Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Delr. Baden. et Etrusc. et Vossian. et Schröd. Traject. et universi Pariss. libri. Hanc tamen lectionem amovere Raphael. Commel. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. Bip. Both. et substituerunt *lateque*, vana et infelici emendatione.

1115. *Decus ac telum*. Nic. Heinsius emendabat *decus assuetum*; frustra.

1117. *Pharetræque graves*. Hanc lectionem ex Florent. desumptam intulit Gronovius, quia magis convenit Herculeis viribus, ut choro pharetræ videantur *graves*, quam *leves* (sic enim MSS. et vett. edd.).—*Sera* vero MSS. aut *sera*, aut *sero* plerique exhibent, necnon vett. edd. Gruterus et Both. *sera* vellent reponi, quia sequitur mox *savo vulnere*. Ad hæreo nostræ lectioni, ut ad sententiam aptius accommodatæ.

1120. *Duris oneret*. Gronov. conjiciebat *duris urat*, quod non probabile judicaremus, etiam si necesse foret vulgaris mederi. Vid. quæ notav. p. 132.

1123. *Savo vulnere*. Mogunt. Delr. Ultraject. Both. et Pariss. 8024 et 8035 *savos*. Vid. quæ notav. p. 133.

1125. *Flectere docti*. In quibusdam MSS. *flectere forti fortes casti*. Sic undecim Pariss. et edd. Ægid. Philol. Ascens. et Petr. ad marg.—Delrio vulgatam assensione sua confirmavit.

1127. *Scythici leve coryti*. Nihil de libris dissero, qui *Corinthi* aut *Goryti* habent. Sed jussit Gronov. scribere cum Florent. *Scythicus leve corytis* *Misum certa librare manu*, quod Both. probat et hoc Troad. loco confirmat, v. 930: « Arcis an celæ edito Mittenda saxo? » Scilicet interpretatur Florent. lectionem, quasi *Scythicus corytis* ad *misum* referatur, quod non potest ferri; nam, ut aiebat Baden. (1798), « tela non emittuntur pharetra, sed arcu ». Ipse tamen Baden. in edit. (1821) *Scythicus corytis* recepit, forsitan ad *leve* referens (*leve Scythicus corytis* pro quod *Scythicus pharetras non gravat*). Fateor Etrusc. lectionem, hoc sensu acceptam, mihi non displicere: sed quid opus est emendatione, quum nihil vulgata lucidius et latinus excogitari queat? Nec te torquent sequentia *misum certa librare manu*, quæ usitatissimo schemate dicuntur pro *librare et mittere certa manu*.

1134. *Furor; ite*. Withofius, ut metrum servaretur, sic versus invertibat: « Patriusquæ furor: noti per iter Triste laboris ite, iratos Visite reges: ite infaustum Genus, o pueri ». Sed recte adnotavit Baden. nonnunquam brevem syllabam in inciso produci, ut in Troad. 135: « Bis pulsata Dardana Graio »; et in Octav. 311: « Pulsata freta fertur in altum. »

1135. *Per iter*. Nonnulli Pariss. *pariter*.

1136. *Laboris; ite*. Ultima syllaba in vocabulo *laboris* producatur oportet, ut metri scrvetur integritas. Vid. sup. in his Animadv. quæ notav. ad vers. 1134.

1137. *Visite*. Mogunt. Delr. Ultraject. Both. et octo Paris. *visare*.

1143. *Prostrata domo*. Lectionem depravatam iudicet Botheus, quod non *prostratam domum*, sed *prostrata Megaræ et Herculis liberorum corpora* poeta memoret, et tamen *prostrata* longa finali syllaba, quam versus requirit, ad domo necessario referatur: unde infer legendum *prostrata a domo*, i. e. ante domum. Nos vero interrogamus, cur ad domo non possit referri *prostrata*? nonne dixit Hercules v. 997, *Cyclopea eversa manibus saxa nostris concidunt*? etc. Et mox, *eversa domo*, *Perluet omnis regia*? Si furore amens Hercules et suos interfecit et tecta dirupit, quid est cur ab insania recreatus non utrumque miraretur?

1146. *Oberrat oculos . . . meos*. Florent. *oberrat oculis . . . meis*, quod elegantissimum haud diffitemur.

1147. *Paveo*: nescio quod. Both. edidit *paveo nescio quid*, et sane in multis MSS. et edd. Fern. Isoard. *Ægid. quid pro quod*; sed longe nobis præstare videtur, quam adhibuimus, dispositio.

1151. *Abiit*. Pro *abit*, quod metrum requirit. — *Tegimen*. Alii *tegmen* (scilicet Fern. Isoard. *Ægid. Phil. Asceus. Avant.* etc. et undecim Paris.). *Tegimen* in Paris. 8030 et 8031, necnon in edd. Heins. Scriver. Farn. Thys. et recentiorum.

1157. *Exsurge, victor*. Gronov. ex Florent. extulit *exsurge, virtus*, quod valde laudavit, multis exemplis approbans *virtutem* pro *viro* forti non semel dictum, nec inusitatum hanc verborum conjunctionem, *virtus quem*; scilicet referri *quem* minus ad *virtus*, quam ad hominem qui *virtus* nuncupatur, qui sub nomine *virtutis* intelligitur; ceterum posse locum sic dispungi: «*Exsurge, virtus! Quem novum cælo pater Geniit relicto, cuius in factis stetit Nox longior, quam nostra*». Lectionem Florentinam, sed ablegata Gronovii interpunctione, arripuerunt Badenius et Botheus; Baden. in edit. tantum (1831); nam in Specim. (1798) legi iusserat *Exsurge, viris*, faceta et quæ merito risum movet, emendatione. Nos vulgatam retinuimus, simpliciorē, ut putamus, et probabiliorem.

1158. *Cujus in factis*. Ante Gronovium legebatur *incestu*, quod Herculem de procreatione sua loquentem omnino dedecet.

1167. *Ruat ira in omnes*. Nonnulli *r. ira in hostes*; at inelegans prorsus ter repetitum vocabulum, *hostes, hostis, hostem*.

1168. *Victor Alcideæ, lates*? MSS. Paris. 8029 et 8261, edd. Fern. Isoard. *Ægid. latens*, sine interrogatione, v. *A. latens. Procede*.

1170. *Geryonæ*. Sic vetustiores Commel. MSS. et Etruscus et tres Paris. 8026, 8055, 8262.

1175. *Differte fletus*. Coniiciebat Nic. Heins. *Referte jussi*: Baden. in Spec. *Deferte*; *tellus quis*, etc. Gronovius invenit in membranæ antiquissimæ *deser tellus*. Hæc omnia facile vulgata, ad quam tuendam affert Baden. (1831) quæ Quintilian. Declamat. XI extrem. scripsit: *Si quis est pudor, oculi differte lacrymas, abite gemitus*. Vid. nost. editionem, Vol. V. pag. 260. Farn.

1180. *Numquid Argivæ impotens*. Plerique MSS. et vet. edd. *potens*.

GRONOV. ex Etrusco substituit *impotens*, quod indignantem Herculem magis decet.

1181. *Infestum Lyei Pereuntis*. Nonnulli, inter quos Avant. Vian. Phil. et Scriverius, edidere *infestum mihi Parentis*, quod multi habent MSS. et, ut de nostris tantum dicamus, decem Pariss. Scaliger hanc lectionem defendit, interpretans *urbis mihi Parentis agmen*, i. e. Thebarum, quod non improbabile vobis videtur: sed alteram lectionem plures commendant libri et interpretandi facilitas. De *pereuntis Lyei* pro *occisi Lyei*, vid. quæ notav. p. 138.

1182. *Clade nos tanta*. Ascens. *vos*, ut Pulaviens. MS. in Badeuio. Antepouendum *nos*; venit enim Hercules in partem malorum, quæ suis incumbunt.

1193. *Hic errat scelus*. Unus vetustus Delr. et edit. Ascens. et Petr. ad uarg. *hic erat*. Paris. 6395, *hæret*; melius quidem quam *erat*, sed languidius vulgata. *Errat* eodem sensu dicitur, quo in Thyest. 473, *errat dolus*.

1195. *Leto, tincta*. Vult Bothens locum sic interpungi: « Quid illa puerili madeus Arundo leto? Tincta Lernæ uece Jam tela video nostra. » Ingeniose quidem: sed, sic dispositis sententiis, desideratur illa oppositio *puerili leto madeus, tincta Lernæ uece*. « Qui fieri potest, ait Hercules, ut illa arundo, Lernæ quondam tincta sanguine, nunc puerili cruore madeat? » Friget *tincta Lernæ uece* ad sequentis detortum, præsertim quum voci *tela* adjiciatur epithet. *nostra*.

1197. *Quis potuit*. Sic Philol. Avant. Petr. Alii, ut Fern. Isoard. Egidius, ediderunt *quæ potuit*. — *Aut quæ dextera*. Grut. Heins. Scriv. Farn. et Thys. *aut quis*.

1198. *Vix recedentem*. Plurimæ sunt hujus loci lectiones, quum alii *Vix cedentem*, contra legem metri, alii *parce cedentem*, vano sensu, suppeditent. Both. edidit *justa cedentem*, quod vix intelligitur. Servandum *recedentem*, cujus facilis est et obvia interpretatio. Vid. quæ notavimus p. 140.

1202. *Parte ab omni*. Conjicit Nic. Heins. *arce ab omni*.

1205. *Flammasque*. Alii *flammas*. Etrusc. et sex Badeni MSS. *flammasque*.

1207. *Atque ales avida*. Paris. 8036, *atque olites avidæ*.

1209. *Abruptum latus*. Mogunt. *abruptum*, ut uostri 8033 et 8261. Fern. Philol. et Pariss. 8030 et 8035, *obrutum*.

1212. *Distendat*. « In vetustis, sit Commelinus, *distentat*. » Sic quoque Pariss. 8027 et 8055, et Ascens. editio. MSS. 8024 et 8034, *distentet*; 8032, et 8262 *discindat*.

1213. *In se coibunt, saxaque*. Scaliger emendabat *in se coibunt saxa*, quæ. Hanc lectionem Gronovius recepit. Sed friget *quæ*, ut recte adnotavit Baden. Servanda igitur vulgata, sive de manibus Herculis, sive de Symplegadibus dicatur *coibunt*. Fatendum tamen Scaligero favere edit.

Fern. Philol. et Scriv. Sed *saxaque* Isoard. Ægid. Ascens. Avant. et quindecim Pariss.

1214. *Actis*. Fern. Ægid. Ascens. ut in Mogunt. *actis*.

1215. *Ego inquieta*. Scalig. *e. in quieta*, de quo vid. Gronovii not. in hac ipsa nostra edit. p. 143.

1217. *Cremo*. Sic Isoard. Philol. Ascens. etc. et Pariss. 8027 et 8037. In Fern. Ægid. Avant. et in novem Pariss. *cremem*.

1219. *Attonito*. Sic Ascens. et recentiores. Fern. Isoard. Ægid. Philol. cum Pariss. omnibus *attonitum*, quod forsau simplicius videatur, et reponi possit. — *Caret*. In Pariss. 8030, ut in Ultraj. Bothel, *carens*.

1220. *Habet proprium*. Pariss. 8026. *h. pronum*.

1221. *In se ipse scivit*. Nonnulli codices *furit*, quod ut, salvo verso, recipi posset, Lips. et Delr. scribi jusserant, *furit*, o *dira*. Sed optima est vulgata. Attamen *in se ipse furit*, in Phil. Petr. ad marg. et Pariss. 8024, 8028, 8029, 8055, 8261, 8264.

1225. *Tartari ad finem ultimum*. Pariss. 8033, *ultimi*.

1232. *Ac tuis stipes*. Forte, inquit Gronovius, *hic tuis stipes*. Baden. quoque in Specim. conjiciebat *at tuis stipes*. Ego contra necessariam indico copulam *ac*, ne arma inter quatuor filios dividi videantur. Vid. quæ notav. pp. 143 et 144.

1235. *Infestas meis*. Quum Gronovius locum non intelligeret, sic emendari volebat: « Vos quoque infestas meis Cremabo teneris, et novercales manus. » Sed quis ferat *meis teneris* pro *meis filiis*? Schroederus recte hanc infelicissimam emendationem improbavit; sed non felicior nobis videtur in interpretauda vulgata: nam opinamur non posse dici *cremare telis* pro *cremare igni ex telis accensis facto*. Baden. in Specim. ex Angelico codice scribebat « Vos quoque iufastus meis Cremabo tædis », quod quidem a Both. laudatum vobis non ita displiceret, si commodius intelligi posset *meis tædis*. Denique idem Baden. (1821) contendit præpositionem *cum* subandiri, *vos cum meis cremabo telis*, quod mihi propter insolentiam suspectum videtur. Nostra autem interpretatio (vid. p. 144), ut latinis verbis accommodatior, sic melius sententiis respondet, quas jam de re eadem congecit Seneca, scilicet tela Herculis hucusque gloriosa et plectendis tyrannis devota, uno jam dexteræ scelere inquinari (sic sup. vv. 1100, 1103, 1104, 1110, 1116, etc.). Ideo Alcides manus suas *novercales* appellat, quod illæ armis Herculeis ad eas polluenta usæ sunt, ut noverca Juno Hercules virtute ad eam dedecorandam.

1237. *Errori addidit*. Alii *dedit* (Plerique MSS. et edd. Fern. Isoard. Ægid. Fabric. Delr. Heins. Scriv. Farn. Thys.). Alii *indidit* (Avant. Vian. Gryph. Petr. Raphel. Commel.). Philol. Ascens. Grut. et recentiores, cum Heribol. et Egviau. Delr. *addidit*.

1240. *Non sic*. In Fabric. *num sic*. — *Furore cessit*. Avant. Vian. Petr. Delr. *furori*.

1243. *Reddi*. Membran. Delr. et Pariss. codd. 8024 et 8030. *redde*.

1245. *Mortis inveniam viam*. Gruterus substituebat *m. inveni viam*, in nno codice repertum, - ne aures raderet illa repetitio -. Fastidiosior et inutilis emendatio. Phoeniss. 5 : - *Melius inveniam viam Quam quero solus.* -

1247. *Altorem*. Plerique MSS. nostri, ut Mogunt. Delrionis, *auctorem* : sic quoque Fern. Isoard. Aegid. Philol. Sed *altorem*, quod sensu præstare mihi videtur, in Paris. 8037, in Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. et multis aliis invenio. MSS. 8028 et 8035, *actorem*.

1250. *Lapsæ*. Nonnulli MSS. *lassæ*, ut solet. Nic. Heins. conjiciebat *quassæ*, quia, lapsa domo, firmamen esse non poterat; et ob hoc idem Both. *lassæ* malebat. Sed optime adnotavit Baden. in Specim. et in edit. (1821) *lapsæ* dici pro *lopsuræ* : sic Peniss. 71, - hic rapax torrens cadit Partesque lapsi montis exesas rotat - ; et 147, - noxias lapsæ vias Cludes? - Troad. 625 : - turre, lapsis sola quæ muris manet. -

1251. *Unum lumen*. Legit Heins. *unum column*.

1254. *Aut monstra*. Pontanus in Basiniano libro pro *monstra* invenit *terram*, quod quum respuerit versus, *terramve* conjecit. Hanc lectionem laudavit Botheus, quoniam *dubium more* et *monstra* vix recte opponi videntur. Sed quid in terra timebat Amphitryon præter tyrannos et *monstra*? - *In toto furit*. Nonnulli MSS. et edd. Avant. Vian. Gryph. Petr. Commel. *fuit*, languidius quam *furit*, in lib. Basin. et multis MSS. habitum.

1255. *Aut aris nocens*. Raphael. in nonnullis invenit *armis nocens*; quod repudiavit Gronovius, interpretans *oris nocens* quasi scriberetur *nocens per aras*. Paris. cod. 8027, *animis nocens*.

1256. *A me timetur*. Vetus lectio *noxi timetur* suppeditebat, unde Lipsius conjecit *Nobis timetur*, Baden. autem, in Specimine, *Anno timetur*. Nota hæc emendationes, ut quæ manifestum faciant quam inconsulta sit et eadem perversa novandi prurigo.

1266. *Veniam peto*. Plerique MSS. et edd. vett. habent *v. peto*. Lips. primus substituit *pete*, quod cæteri arripuerunt, ut acrius.

1271. *Effer arma*. Paris. 6395, 8026, 8029, 8031, *affer arma*.

1274. *Movere fletu*. Multi alii *movere*. Præstulimus lectionem *moveare*, ut quæ sensum lucidius definiat: Adde quod ea tam in Paris. nostris 8026, 8036 et 8261, tam in edd. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Grut. et Both. invenitur.

1277. *Herculem irasci*. Cod. noster 8261, *Herc. oleisci*.

1283. *Ignave, cessas*. Edidit Both. *ignavo, cessas*, quod legi jussert Jac. Gronov. in Schedis Diem. Putant illi - *Herculem* non posse sic se alloqui, quia ipse vel animo vel corpore non ignavus fuit, aut tantum fortis in pueros; compelli vero dextram, quæ per se, non librante et ignaro Hercule ob furorem, non fuit nisi ignava -. Sed non attenderunt viri docti *Herculem*, nunc dolore amentem, ut furore antea fuit, de se pejora vero loqui posse, et se increpare ut fortem tantummodo in pueros, quippe qui non audeat se ipsum interficere. Amphitryonis est et

Thesi excusare Herculem, et scelus dicere non ab illo patratum, sed a Junone, dextram ejus impellente et libraute: debet autem Hercules, luctu et indignatione ardens, se auctorem nefariæ cædis appellare et execrari.

1284. *Paridasque matres.* Sic omnes codd. Commelini, Paris. 8037, et edd. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. et recentiorum. *Pavidamque matrem* in octo Paris. et in Philol. Ascens. Avant. etc. Vid. quæ notav. p. 148. — *Nisi dantur.* Universi nostri codd. *dentur*, quod et in vet. edd. habetur. Gronov. et cæteri post illum, Etruscam lectionem *dantur* receperunt. Utrum eligas parum refert.

1285. *Excidam nemus.* Lectio duodeviginti Paris. codd. et edd. Fern. Isoard. Philol. Ascens. Avant. et aliorum defensus: hanc quoque Etruscus, Ultraject. Bothei, Pulaviensis et quatuor alii Badenii. Prætulere *excindam* Fabric. Raphel. Commel. Gruter. et recentiores, excepto Badenio, qui *excidam* reposuit.

1287. *Tota cum dumibus.* Assentior Botheo, qui desiderari pronuntiat vocabulum aut ante *tota*, quod scilicet respondeat præcedentibus aut omne *Pindi*. Isoard. Ægid. hanc lectionem exhibent, cæteroquin necessariam ut alterum aut possit intelligi. Eam quoque reperio in editione Fernandi: jam Both. hunc principem librum sibi favere affirmaverat.⁶

1291. *Immissa incident.* Mouet Delr. in quibusdam vet. libb. esse *excident*, quod elegantius judicat, et Heins. in MS. sno, *monia immersa*, unde conjicit *m. inversa*. Gronovius utramque lectionem amovit, et scripsit ex Etrusco et multis aliis *immissa incident*. Avant. Vian. et Petr. ediderunt *excident*.

1293. *Media parte quod mundi, etc.* Diversissimæ hujus loci lectiones. Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Avant. Vian. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. cum sex MSS. nostris, *qua mundus sedet*. Philol. et novem Paris. *quo m. z.* MS. 8264., *quod m. z.* Edit. Petr. *qua mundus sedet*. Gronovius ex Florent. *quod mundi sedet*. Vid. quæ notavimus p. 149.

1294. *Dirimitque.* Septem MSS. nostri, *dirimamque*.

1295. *Redde arma.* Sic Ægid. Ascens. Avant. etc. cum sexdecim codd. Paris. Fern. Isoard. et Paris. 8055, 8261, 8262, *reddite arma*. Gronovius, Bipont. Both. et Baden. substituerunt *reddo*; sed Florentini auctoritatem vincit consensus librorum, præsertim quum nihil vulgata lucidius et simplicius excogitari possit: nam ut *famuli arma removerant* (v. 53), sic *famulorum est arma reddere*; jubente Amphitryone. — Lessingius, qui *redde* aptissime restituit, personas aliter quam Gronov. disposuit, hoc modo (Theatralische Bibliothek, Berlin, 1754, vol. 2. p. 58.): « *Amph.* Redde arma. *Herc.* Vox est digna geuitore Herculis. *Amph.* Hoc en peremptus spiculo cecidit puer; Hoc Juno telum manibus emisit tuis: Hoc nunc ego utar. *Thes.* Ecce, jam miserum metu Cor palpitat, corpusque sollicitum ferit. *Amph.* Aptata arundo est: ecce

jam facies scelus Volens sciensque. Panda quid fieri jubes? *Herc.* Nihil rogamus: noster in tuto est dolor. *Amph.* Natum potes servare tu solus mihi, etc. Putat Lessingius ex verbis Amphitryonis *redde arma*, ludum oriri festivissimum; credere scilicet Herculem fore ut arma sibi reddantur; sed falli eum: nam Amphitryoni consalto hæc a famulo dari, vel dum ad Herculem deferuntur, ab Amphitryone eripi, et admoventi pectori cum his: «Hoc eu peremptus spiculo, etc.» Sed quis non videat tragica dignitate carere *jocum* illum, quo arma ex famuli manibus in Amphitryonis manus veniunt? Adde quod, recepta in vers. seqq. personarum distributione, qualis ex prima earumdem mutatione habeatur oportet, intellectu laud ita facile est *Nihil rogamus: noster in tuto est dolor*, quod respondet Hercules genitori vitam petenti. In summa loci explicanda felicior longe nobis videtur Gronovius; et eum secuti sumus, nisi quod *redde* reponendum judicavimus.

1297. *Hoc eu peremptus*, Paris. noster 8035, tuus eu peremptus.

1298. *Ecce, quam miserum*. Scriv. Farn. *Thya. ecce jam miserum*.

1300. *Jam facies*, Fabric. *jam faciet*.

1301. *Pande*, etc. Opinatur Both. hæc ab Hercule dici, et torqueri poetam ab illis qui aliter personas disponunt: sed non explicat quomodo hæc verba Herculem deceant, ad necem sibi consciscendam obstinatum. Affert tantum «Herculem magis magisque Amphitryonis precibus commoveri.» Attamen adeo non Hercules commovetur genitoria precibus, ut infra, v. 1310, exclamet Amphitryo, *tam tarde patri vitam dat aliquis?* et se velit interficere, pervaciis filii exasperatus. 2° Etiamsi Hercules patris precibus commoveretur, eumne interrogaret, *panda quid fieri jubes?* quum optime sciat quid ille velit, et præcedant hæc Amphitryonis verba, v. 1266, *unius a te criminis veniam peto*, et v. 1300, *jam facies scelus volens sciensque?* 3° Petente Hercule quid fieri jubeat Amphitryo, nonne debeat pater, quum sentiat flecti et leniri filium, eum ne vitam abiciat obsecrare? Cur respondet *nihil rogamus*, quando expedit, ut quum maxima, Herculem *rogare* ut vivere velit? Denique cur in desperationem tunc agitur, quum prima spes affulget?

1304. *Eripere nec tu*. Hæc lectio a Gronovio in textum introducta est, jubente codice Florentino. Ante illum, omnes edd. eum universis MSS. habebant *Thesen*, ipse necdum. Quod quum sensu careret, nec ipsis metri legibus satisfaceret (nam in *Theseu* ultima male absorbetur syllaba), Heins. legit: «Natum potes servare tu solus mihi. *Thes.* Et ipse nondum maximum evasi metum. *Herc.* Miserum haud etc.» Putat Heins. hæc postrema Herculi omnino tribuenda, quasi dicat ille: «Non potes me miserum efficere, quia magis esse non possum: potes autem felicem, si mortem concedas»; addit Heins. quod præcedit, *Nihil rogamus* etc. eodem plane spectare. De personarum distributione satis diximus: lectio autem Heinsii *Et ipse nondum* nobis videtur ita frigere, ut malimus hoc loco antiquam et omnibus libb. defensam lectionem deserere, quam

vix intelligendam aervare. Sequimur igitur Florentinum codicem cum edd. recentioribus.

1309. *Quassam malis*. Sic omnes libri, excepto Florent. qui habet *fessam malis*, non inasavi quidem, ut opinatur Gronovius, repetitione, sed quæ ad vulgatam repudiandam non satis valet.

1311. *Vitam dat*. Paris. 8026, v. det. Idem codex *altius* pro *ulterius* exhibet.

1312. *Letale ferro pectus impresso*. Sic MSS. fere omnes Commelini, nisi quod nonnulli *impressum* pro *impresso* habent: sic Lipsiensis et plerique vett. libri, ait Delr. (1594): sic MSS. tres et Scholiastes Gruteri: sic et nostri 6395, 8028, 8037, 8055. *Impressum*, non solum in nonnullis Commelini, sed in pluribus Gruteri et duodecim Paris. nostris et in Ægid. Philol. habitum, ferri possit; at *impresso* elegantia excellere mihi videtur. *Ferrum pectori impressum* scribitur in Ascens. Gryph. Rapbel. Commel. Delr. ut in Ottoboniano et Angelico ntroque Badenii: sed potius dicitur *pectus induere ferro* quam *ferrum induere pectori*. Nihil disero de libris qui *letali* habent, quis repugnat metrum.

1313. *Jacebit*. Substitui volebat Nic. Heins. *placebit*: cui a nemine assentatum est.

1315. *Profer imperium*. Codd. 8029 et 8261, *profer*; 8035, *profer*.

1317. *Afflictus solo*. Cantabrig. Pontani, *afflicti s.* quod recipi possit: sic quoque MSS. nostri 8030 et 8035.

1319. *Amplectar*. Codd. 8024, 8028 et 8264, *amplectar*.

1320. *Ægro*. Lugdun. Delrionis, Palatt. Gruteri, et edd. Avant. Vian. et Gryph. *ergo*. MSS. Paris. sexdecim et edd. Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Petr. Fabric. Rapbel. Commel. et Delr. *ego*. Habent *ergo* Philol. Grut. Heins. Farn. Thys. et recentiores.

1322. *Obruam*. Etruscus et Paris. 8032 et 8033, *obruar*, quod Both. in contextum admisit. Attamen vulgata aptior est sententia et cum precedentibus coherentior.

1323. *Quis Persica*. Emendabat Nic. Heins. *quis percita*, quod non improbatur Gronovius, quia Tigridis in Persicum sinum effusio non satis causæ illi esse videbatur, cur ejus unda *Persica* diceretur. Vid. p. 154, quæ possunt Heinsio et Gronovio opponi exempla

1324. *Rhenus ferax*. Cod. 8055, *R. ferax*.

1325. *Turbidus guza fluens*, Wakefieldus ad Lucretium, VI, 1075, emendabat *turbidum gaza fluens*, videlicet quod duplici epitheto offenderetur, *fluens* et *turbidus*. Fastidiosius. — In Fern. *Tagusque Iberos turbidus gazas fluens*. Ægid. cum Paris. 8262, *Tagusve Iberos t. gazas f.* Paris. MS. 8055, *turbidus guza nimis*.

1329. *Haerebit altum facinus*. MS. 8026, *horrebit*; 8055, *habebit*; Petr. ad marg. *habebunt*.

1336. *Quoniamque semper*. Fern. Philol. cum quatuordecim Paris. *quique*. Isoard. Ægid. Ascens. Avant. et plerique alii cum quatuor Paris.

quicumque; de qua lectione hæc Gronovius : « Quando solum alloquitur Thesea, et illum amare dicit etiam nocentes, propter Pirithoum, ne in scelere quidem relictum, nemo non videt ineptum hic illud, *quicumque*. Succurrit in tempore codex Etruscus : *Quoniamque semper*; quæ omnino vera lectio est. »

1337. *Amas nocentes*. Lugdun. Delr. et edd. Petr. et Gryph. (ad inarg.) *amat*.

1338. *Reddo me infernis*. Fern. Isoard. *Ægid. inferis*.

1339. *Umbra redactum*. Ultraject. Bothei et quatuor nostri *reductum*.

1340. *Abcondet*. Codd. 6395, 8028, 8261, 8264, *abcondat*.

1343. *Restituit*. Sic duodecim Pariss. et edd. Fern. Isoard. *Ægid.* Philol. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. etc. Primus Heinsius (non Scriverius, ut putavit Baden. in edit. 1821) *restitues* edidit, quod Scriv. Gronov. Bipont. et Badeu. in Specim. usurpaverunt, manifesto, ut mihi videtur, errore : nam et Marti haud proprie attribueretur jus lustrandi sceleris, et ad sequentia *socero innocentes* etc. præparanda, opus est qualicumque fabule memoratone, qua Mars ab Areopagitis Atheniensibus cæde purgatus dicebatur — *Alcida*. Fern. Isoard. *Ægid.* et plerique vet. editores *Alcida*. Nic. Heins. voluit substitui vocativum Græcum *Alcida* : illi auscultatum est a Gronovio, qui affert versum 783 Thyestæ, « Bonum est, Thyesta, quod mala ignoras tua », et a recentioribus, Both. et Baden.

THYESTES.

DRAMATIS PERSONÆ.

THYESTES.

ATREUS.

TANTALUS.

MEGÆRA.

PLISTHENES, THYESTIS FILIUS.

CHORUS SENUM MYCENÆORUM.

TANTALUS, THYESTIS FILIUS,	} mutæ personæ.
ALIUS THYESTIS FILIUS,	
SATELLES, NUNTIUS.	

ARGUMENTUM.

Regnante Mycenis Atreo, Thyestes ejus frater, imperii sibi vindicandi cupiditate correptus, aurum arietem, in cujus possessione fata regni reposita credebantur, per fraudem subduxerat, adjuvante Aerope regina, Atrei uxore, quam Thyestes in adulterium pellexerat. Inde dissidia bellumque inter fratres. Post varias fortunæ vices (nam ex hac ipsa tragædia, v. 237, inferri potest erravisse aliquandiu Atreum, dejectum regno), Thyestes, ex solio simul et urbe pulsus, diu vitam traxerat miseram et inopem. Atreus vero ultionis ultra modum appetens, ut sceleri pœnam æquet, fingit se velle pristinam caritatem cum fratre restituere. Redit igitur Thyestes; et postquam pavidum nec adhuc fortunæ suæ confidentem Atreus simulato gaudio excepit, oatos ejus, pro obsidibus acceptos, ad aras trucidat, et epulandos genitori apponit, ipsumque eorum cruorem, vino commixtum, hauriendum præbet. Tum ultione exacta, cujus immanitatem sol horruisse dicitur, et refugo cursu damnasse, Atreus fratri aperit exultans quibus dapibus famem expleverit, et imprecantem irridet. (Vid. quæ de *argumento* infra notavimus, ad vss. 33 et 432).

L. ANNÆI SENECAE THYESTES.

ACTUS PRIMUS.

UMBRA TANTALI, MEGÆRA.

TANT. **Q**UIS me inferorum sede ab infausta extrahit,
Avido fugaces ore captantem cibos?
Quis male deorum Tantalo vivas domos
Ostendit iterum? Pejus inventum est siti
Arente in undis aliquid, et pejus fame
Hiante semper? Sisyphi numquid lapis
Gestandus humeris lubricus nostris venit?

2. *Avido fugaces*, etc. De supplicio Tantalii vid. Herc. fur. 752 et Thyest. 152 et sqq.

3. *Quis...deorum*. Sic Virg. *Æn.* VI, 341: «Quis te, Palinure, deorum Eripuit nobis...?». Id. ibid. IX, 601: «Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?». Poetis enim, ut bona, sic mala deis accepta referre solenne fuit. — *Male*. Hæc jungenda vocula sequenti verbo ostendit: interpretare male ostendit,

quasi scribatur *magno cum metu et malo meo ostendit*, sive queratur Tantalus se ad lucem ætheream retrudi, tristem et infaustam inferorum hospitibus (cf. Herc. fur. 293 et 567), sive existimet se ideo tantum in terras revocari, ut ad pejus mox supplicium traducatur. — *Vivas domos*. Pro *viventium domos*, usitatissima hypallage.

6. *Sisyphi*. Vid. Herc. fur. 751.

7. *Lubricus*. Quia lapis ad sum-

Aut membra celeri differens cursu rota?
 Aut pœna Tityi, qui specu vasto patens
 Visceribus atras pascit effossis aves,
 Et nocte reparans quidquid amisit die,
 Plenum recenti pabulum monstro jacet?

mum montem devectus in præceps
 semper revolvebatur. Dicuntur sæ-
 pissime *lubrica*, quæ facile effugiunt
 et desitiunt manus: sic Curt. VII,
 viii, 24: *Lubrica est (fortuna), nec*
invita teneri potest. Ovid. Fast. V,
 476: «*Lubrica prensantes effugit*
umbra manns.» — *Venit.* Ovid.
 Fast. V, 648: «*Et tandem Caco*
debita pena venit.»

8. *Aut membra, etc.* De Ixionis
 supplicio vid. Herc. fur. 750. Sub-
 auditur *venit*, præcedenti versu
 usurpatum; quod ne repeteretur,
 volebat Gruterus *differor* aut *diffe-*
ret pro *differens* legi, iuutili prorsus
 emendatione. — *Differens.* Versans
 et exagitans, non autem, ut acce-
 pere nonnulli, lacerans et discer-
 pens. Plaut. Epid. act. I, scen. 2, vs.
 15: «*Clamore defatigor, differor.*»
 Id. Pæn. act. I, scen. 1, vs. 28, *dif-*
ferri cupidine. Prop. I, eleg. xvi, vs.
 48: «*Æterna differor invidia.*»

9. *Pœna Tityi.* Vid. Herc. fur.
 756. — *Specu vasto patens.* Hæc a
 Lipsio et a Gronovio e codd. suis
 educta, multi ideo non probavere,
 quod prave interpretarentur: ea
 non satis latina esse iudicat Delrio,
 et *jacens* pro *patens* saltem requiri;
 unde liquet locum ab eo sic acce-
 ptum, tanquam diceretur *in specu*
vasto jacens. Gallicus quoque inter-
 pres Leveé: *Dois-je, nouveau Tityus,*
être couché dans un antre spacieux...?
 Non miror sic intelligentibus lan-

guida hæc videri; sed ut talia signi-
 ficentur, aliud verbum quam *patens*
 desiderari manifestum est. Si autem
 accipias cum Grutero Tityum ipsum
 patuisse, ea scilicet corporis parte
 quam rostro sævæ fodiebant volu-
 cres, Lipsiana lectio nec barbara
 nec invalida, sed, quod in Seneca
 fieri solet, acris ultra modum et
 propior tumidæ quam languidæ
 orationis vitio jam habebitur. *Ful-*
nus patens dicitur in Virg. Æn. XI,
 40; et trita est illa dictio *patere spe-*
cu. Virg. Æn. XII, 710: «*ut va-*
cuo patuerunt æquore campi.»

10. *Visceribus, etc.* Tibull. I, eleg.
 iii, vs. 75: «*Porrectusque novem*
Tityus per jugera terræ Assiduus
atro viscere pascit aves.» — *Aves.*
 Unicumne an plures vultures passus
 fuerit Tityus, vix tanti est dispu-
 tare. Virg. Æn. VI, 597, et Seneca
 ipse in Agam. 18 et in Hipp. 1233,
 unum tantammodo memorant; plu-
 res contra, Homer. Odys. XI, 577,
 et Lucret. III, 997, cum Tibull.
 loco sup. citato: sed quis nescit so-
 litos poetas, nbi de rebus hujusce
 generis dicendum occurrit, plura-
 lem numerum, si placuerit, pro
 singulari usurpare?

11. *Plenum.* Integrum, reparatis
 visceribus. — *Recenti. . . monstro.*
 Quotiescunque redit avis ad pabu-
 lum; aut potius, quoniam *aves* scri-
 psit Seneca, quotiescunque novum
 supervenit monstrum. Utrumvis

In quod malum transcribor? O quisquis nova
Supplicia functis durus umbrarum arbiter
Disponis, addi si quid ad pœnas potest,
Quod ipse custos carceris diri horreat,

sensum recipias, pariter opponuntur plenum et recenti. Ad primum sensum referri possunt hæc Ovidii, Metam. II, 63 : « Ardua prima via est, et qua vix mane recentes Enitantur equi »; et hæc Cæsaris, Bell. Gall. V, 16 : *Integri et recentes defatigatis succedebant.*

13. *Transcribor.* Ad quod supplicium ex meo transferor? Servius ad Æn. V, 750 : « Romani moris verbum est : transcripti enim in colonias deducebantur. » Sen. ep. 4 : *Quum pusillum animum deposueris, et te in viros philosophia transcriperis.* Idem Consol. ad Marc. cap. 16 : *Clæliam, contempta hoste et flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transcripimus.* — *Quisquis.* Interrogavit enim supra Tantalus *Quis deorum...* — *Nova.* Nam ut Tantalo, Sisypho, Tityo propria et nova irrogata sunt supplicia, sic nova et propria stirpi Tantalæ erunt excogitanda.

15. *Disponis.* Suum cuique statuis. — *Ad pœnas.* Hæc omnes accepisse videntur, ut a Tantalo de suo supplicio dicta : sic Gallicus interpres : *Inflexible arbitre des ambores, si ingénieux à imaginer des supplices, ajoute donc au mien, etc.* Quo admissio sensu, non satis intelligitur cur Tantalus, postquam inferni tyranni acerbissimam provocavit et graviora rogavit supplicia, tanquam facile perperassurus, addat tamen ad cupis metum *Nos quoque tremamus*, quum potius dicere debeat, *nil minus supplicii metum tremamus.* Præter-

ea hæc addi si quid ad pœnas potest, etc. male cum sqq. jam nostra, etc. coherent. Quomodo socies me innocentem faciat cum addo ad pœnas meas? Denique si nova functis et disponis diligenter expendas, fatueris hæc non recte omnino ad augenda Tantalæ supplicia referri; aptissima vero fore, si ad futura aliorum scelestorum spectent supplicia. Generaliter igitur pœnas interpretare, nec Tantalæ modo, sed Sisyphi, Ixionis, Tityi et omnium qui in inferis torquentur. Sententiarum concatenationem ab initio tragoediæ hanc esse arbitror : « Quis deus me ab infesta inferorum sede extrahit? Num pejus aliquid siti ac fame æterna mihi reservatur? Num jam passurus sum quæ Sisyphus, Ixion, Tityus? Sed jam in alios potius quam in me excogitandæ sunt pœnæ : o arbiter inferorum suppliciorum, qui oves et proprios et sceleribus pares cruciatus nocentibus irrogas, jam graviora quære, si fieri potest, quam quæ in Sisyphum, Ixionem, Tityum et me ipsum decrevisti; quære quod horreant Cerberus et Acheron, ad cuius metum ipse tremam. Mea enim est stirpe subit turba, quæ me ita sceleribus vincat, ut, si comparationem inter me et eam facias, iudicem videri queam; adeo immania sunt quæ meditatur et audere parat! etc., etc. »

16. *Custos carceris dicitur.* Cerberus. Vid. Herc. fuz. 784.

Quod mæstus Acheron paveat, ad cuius inctum
 Nos quoque tremamus, quære : jam nostra subit
 E stirpe turba, quæ suum vincat genus,
 Ac me innocentem faciat, et inausa audeat.
 Regione quidquid impia cessat loci,
 Complebo : nunquam stante Pelopea dono
 Minos vacabit. MEG. Perge, detestabilis
 Umbra, et penates impios furiis age.
 Certetur omni scelere, et alterna vice
 Stringantur enses. Ne sit irarum modus
 Pudorve : mentes cæcus instiget furor;
 Rabies parentum duret, et longum nefas

19. *Turba.* Atreus, Thyestes, et, si ultra persequi velis, Ægisthus et Orestes.

20. *Me innocentem*, etc. Sic in Gallica nostri Voltarii tragoedia, cui titulus *les Pélopidés*, Atreus ipse, act. IV, scen. 5 (*variantes de l'édition de 1775*) :

Cesses, fils du Styx, cessez, troupe infernale,
 D'épouvanter les yeux de mon aïeul Tantale.
 Sur Thyeste et sur moi venez vous acharner :
 Paraissez, dieux vengeurs : je vais vous étonner.

21. *Regione... impia.* Id est, inferis, impiorum aede. — *Cessat.* Quidquid loci vacat.

22. *Pelopea.* Pelops filius fuit Tantali, et Atrei Thyestæque pater.

23 sqq. *Minos vacabit.* Minos, iudex in inferis. Vid. Herc. fur. 731 et sqq. — *Voltaire, les Pélopidés*, act. V, scen. 5 (loquitur Atreus) :

... L'enfer m'ouvre un sépulchre éternel :
 Je porterai ma haine au fond de ses abîmes ;
 Nous y disputerons de malheurs et de crimes.
 Le séjour des forêts, la saison des tourmens,
 O Tantale ! à mon père ! est fait pour tes enfans.
 Je suis digne de toi, tu dois me reconnaître,
 Et mes derniers vengeurs m'égalisent peut-être.

25. *Vice.* Occidat, alternata ca-

de, Atreus fratris liberos, Atreum Ægisthus, Ægisthum Orestes, etc.

28. *Rabies parentum duret.* Gallicus interpres : *Que rien ne puisse apaiser la rage de leurs pères.* Falso : ex sequentibus constat *duret* pro *continuetur* et *vivat* in liberis accipiendum. — *Parentum.* Dubitat Farnabius, utrum intelligendum sit, dicine *parentum* de Tantalo et Pelope, an usurpari *parentum* pro *parentis*, i. e. avi Tantali, ut in Herc. fur. 1284, *pavidus matres pro pavidam matrem.* Prior interpretatio probabilis mihi videtur : nam et Pelops non sceleris expertus fuit (vid. inf. vv. 140 et 242), et nihil obstat quominus intelligas, non solummodo Tantulum Pelopemque, sed Thyestem, qui ex filia sua Ægisthum genuit, Atrei et Agamemnonis interfectorem, et Atreum, cujus nepos Orestes suis furoribus adeo innotuit. Vult Megæra Tantali rabiem ad Atreum et Thyestem, Thyestæ et Atrei ad Ægisthum et Orestem transmitti. — *Longum nefas.* Nefas longum appellatur, quod

Eat in nepotes : nec vacet cuiquam vetus
 Odisse crimen; semper oriatur novum,
 Nec unum in uno; dumque punitur scelus,
 Crescat. Superbis fratribus regna excidant,
 Repetantque profugos : dubia violentæ domus
 Fortuna reges inter incertos labet :
 Miser ex potente fiat, ex misero potens,
 Fluctuque regnum casus assiduo ferat.

duraturum sit et ad posteros iturum.

29. *Vacet cuiquam*, etc. Ita scelera sceleribus continent, ut illis ne intervallum quidem pœnitendi suppetat.

31. *Nec unum in uno*. Plura in uno scelere nefarie admissa. Hoc quum ad Thyestem, Ægisthum, Clytemnestram referri queat, ad Atreum præcipue spectare arbitror, qui eadem die et eade tres fratris filios jugulaverit, eorum corpora dilaniaverit, igne torruerit, patri epulandos apposuerit; ita ut, quamvis en omnia ab uno homine facta fuerint unoque consilio, tamen multiplex erimen videri possit. In simili re similiter loquitur Medea, v. 473, dum Jasonem recordari jubet quomodo fratris sui Absyrti membra laceraverit sparseritque : « Triduum fratrem neci, Et scelere in uno non semel factum scelus. »

32. *Crescat*. Nempe, in hac Pelopidarum domo, pœnæ repetitæ de criminibus, et ipsæ crimina fuerunt. Atreus, ut ulcisceretur adulterium Thyestæ, ejus filios mactavit; quod ut vindicaret, Thyestes oraculum consuluit, monitusque sibi vindicem exstiterum, si filium gigneret ex ipsa filia sua Pelopeia, illam stupro violavit, et procreavit

Ægisthum, qui Atreum et Agamemnona immolavit. Orestes denique, ut patrem ulcisceretur, matrem ipsam interfecit. — *Superbis*, etc. Sceptra excidant e manibus Atreo et Thyestæ; e solio vicissim deturbentur; alterum altero pellente.

33. *Repetantque profugos*. Referendum repetant ad regna. Postquam regna ex eorum manibus elapsa crunt, redeant ad ejectos et exsules; i. e. fiant illi ex profugis reges, quod sqq. explicatur, *Miser ex potente fiat, ex misero potens*. — Ex his forsitan Senecæ editores id intulerunt, quod in præmissis argumentis legitur, scilicet alternis annis regnandi vices pactos Atreum et Thyestem; nusquam enim alibi illius pactionis facta est mentio : sed ne Senecæ quidem auctoritate niti possunt, qui tragædiæ argumento ista ingesserunt; nam innuit tantum Poeta fratres per vices ideo regnasse, quod alter ab altero pelleretur, neque illud fœdere quodam et pactione factum, sed vi armorum et vario pugnarum eventu. His quoque refelluntur quæ in vulgato scribuntur argumento, *Thyestem male conscium in exilium abiisse*. Thyestes enim non sponte abiit, sed ab Atreo ejectus et exterminatus est.

36. *Casus*... *ferat*. Fortuna jactet

Ob scelera pulsi, quum dabit patriam deus,
 In scelera redeant; sintque tam invisi omnibus.
 Quam sibi. Nihil sit, ira quod vetitum putet :
 Fratrem expavescat frater, et natum parens,
 Natusque patrem : liberi pereant male;
 Pejus tamen nascantur : immineat viro
 Infesta conjux. Bella trans pontum vehant;
 Effusus omnes irriget terras cruor,
 Supraque magnos gentium exsultet duces

versetque regnum, nunc ad Atreum, nunc ad Thyestem illud deferens.

37. *Quum dabit, etc.* Quum patria rursus frui illis licebit, in eam tantum redeant ut nova parent scelera.

40. *Fratrem . . . frater.* Atreum Thyestes. — *Natum parens.* Orestem Clytæmnestra.

41. *Infesta conjux.* Thyestem filii ejus : Thyestem enim fata ad id destinant, ut suorum visceribus vescatur. — *Liberi.* Thyestæ.

42. *Pejus tamen nascantur.* Non ex incestu, ut expliat Farnabius, leviri eum glorie, i. e. Thyestæ eum Aerope, Atrei uxore; nam nulli feruntur ex adulterio Thyestæ et Ærope nati. Ad Ægisthum solummodo alludit Poeta, ex Thyeste et filia ejus ortum. *Nascantur*, generaliter dictum plurali numero, licet de uno tantum dicatur. Vid. sup. not. ad vers. 28, et Herc. fur. 1284.

43. *Infesta conjux.* Clytæmnestra, Agamemnonis uxor et interfecitrix. — *Bella trans pontum, etc.* Agamemnon et Menelaus, ad repetendam Helenam a Trojano Paride raptam, Trojani bellum intulerunt. Non querat quisquam, cur ille cæde Agamemnonis ante Trojanum bellum

poeta loquatur, nisi forte opinetur servandum in poetica imprecatione, ut in narratione historica, rerum et temporum ordinem.

45. *Supra que, etc.* « Ita Agamemnon, inquit Farnabius, magnus dux Græciæ, Chryseida et Cassandram deperit. » Hunc sensum repudio, ut qui sententiam illam infractætarum vim et dignitatem demitteret : non arbitror inter tot scelera et furores obtinere locum posse amores Agamemnonis, nulli funestos. Hæc igitur libido victrix exsultet supra magnos gentium duces, ad incestum Clytæmnestræ et Ægisthi refero, ex quo nex Agamemnoni exstitit : « Bella trans Pontum vehant, inquit Noster; et quum terras omnes cruore irrigaverint, cadant magui gentium duces ab impudicis uxoribus et earum procis necati : supra illos gentium victores victrix exsultet libido. » Nisi fallor, ea et plus habent roboris, et præcedentibus sententiis multo melius respondent. In refellenda interpretatione Galliea non morabor, manifeste vitiosa : *Qu'il transportent la guerre au-delà des mers... que leur colère homicide soit fatale aux plus courageux, aux plus puissants matres des nations.*

Libido victrix. Impia stuprum in domo
 Levissimum sit : fratris et fas et fides
 Jusque omne pereat. Non sit a vestris malis
 Immune cælum : cur micant stellæ polo,
 Flammæque servant debitum mundo decus?
 Nox atra fiat, excidat cælo dies.
 Misce penates : odia, cædes, funera
 Arcesse, et imple Tantalo totam domum.
 Ornetur altum columen, et lauro fores
 Lætæ virescant : dignus adventu tuo
 Splendescat ignis : Thracium fiat nefas
 Majore numero. Dextra cur patrui vacat?
 Nondum Thyestes liberos deflet suos?
 Ecquando tollet, ignibus jam subditis

46. *Impia*, etc. Oratio, quæ in adumbranda nepotum scelera deflexerat, jam ad furores Atræi depingendos redit, proprium hujus tragoediæ argumentum. « Sed in hac impia domo aliquid stupro pejus sit et nocentius : pereant fas et fides, et jus fratris. »

47. *Fratris et fas*, etc. Fratrum necessitudinis, ut recte adnotavit Badenius, jura tum divina, tum humana. Nam *fas* ad deos ac religionem refertur (vid. Herc. fur. 658), et *jus* ad homines, teste Servio ad illud Virg. Georg. I, 268 : « ...festis quædam exercere diebus *Fas* et *jura* siuunt. »

48. *Non sit*, etc. « Sentiat quoque cælum vestra mala, et densioribus obducatur tenebris. Cur micant stellæ polo? » Nempe uonuisi noctu fingi potest Tantali umbram ab inferis emersisse. Vid. quæ notavimus Herc. fur. 123.

50. *Flammæque*, etc. Ignis side-

rei suum cælo splendorem servant.

54. *Altum columen*. « Proprie significat *columen*, inquit in lexic. Forcellinus, extremum tectum casæ rusticæ seu villæ, quemadmodum et *culmen*, quod vel ab eo per synæpen fit, vel inserta per epenthesis vocali, ipsum creat. » Sed ita plerumque de summo quarumcunque ædium tecto dicitur. Sic Herc. fur. 1000 : « Columen impulsam labet. »

55. *Dignus*. Alludit Megæra ad ignes quibus cocti sunt Thyestæ filii.

56. *Thracium . . . nefas*. Procne enim, Terei uxor, regis Thracum, Itym filium iuteremerat, patrique epulandum apposuerat. Vid. Herc. fur. 149.

57. *Majore numero*. Procne unum tantummodo filium necaverat; vult Megæra tres Thyestis filios ab Atræo immolari. — *Patrui*. Atræi.

59. *Ecquando tollet*, etc. Locus ab editoribus sollicitatus, ut qui

Spumante alieno? membra per partes eant
 Discerpta : patrios polluat sanguis focos :
 Epulæ instruantur. Non novi secleris tibi
 Conviva venies : liberum dedimus diem,
 Tuamque ad istas solvimus mensas famem.
 Jejuniâ exple : mixtus in Bacchum cruor
 Spectante te potetur.... Inveni dapes,
 Quas ipse fugeres. Siste : quo præceps ruis?
 TANT. Ad stagna, et amnes, et reedentes aquas,
 Labrisque ab ipsis arboris plenæ fugas.

maxime. Sed quoniam nulla est lectio et conjectura quæ reprehensione careat atque impugari non possit, vulgatam retineo, non ita spernendam. Interrogavit Megæra *Cur vacet patriui dextra, et nondum Thyestes filios suos defleat?* Pergit querendo *Ecquando tandem Thyestes eos vorabit ignibus subditis coctos?* Fateor ad id verbis et oratione exprimendum aptius aliquid excogitari posse quam *Ecquando tollet*, etc. quod non secus accipio ac si diceretur *Ecquando tollet Thyestes filios ex alieno, subditis ignibus fervente?* Sed hanc interpretationem, quam non omni parte validam, probabiliorē judico quam quæ jubet *tollet* ad patrum Atreum referri, probabiliorē etiam quam illam alteram, quæ *tollet* pro *gignet* usurpari contendit. Licet non quisquam alius quam Atreus Thyestæ filios interfecerit et flammis concoxit et coctos ab alieno eduxerit, potest tamen Thyestes suos filios ab alieno extraxisse dici, quos voraret; hæc enim αἰχμή: Megæram decet, omnia in pejus exaggerantem, et quæ pari schemate dixit sup. v. 41, *nutri caprescant patrem*.

61. *Patrios...focos.* Patriam domum, aut potius patrias aras, ad quas immolati sunt Thyestæ liberi. Vid. inf. v. 650 et seqq. De voce *foci* pro *aras* adhibita, cf. Tibull. I, eleg. viii, v. 70; Ovid. de Arte Am. I, 638; Proper. IV, eleg. v, vs. 64, etc.

62. *Non novi*, etc. Tales epulas tu, Tantale, inire conviva poteris, non tibi novas, qui filium tuum Pelopem comedendum diis apposueris. Vid. Herc. fur. 752.

63. *Conviva.* Sceleris conviva, poetice et nervose dictum pro infandarum epularum conviva. — *Liberum.* Tibi hunc diem concedimus liberum a fame et infernis pœnis.

65. *Bacchum.* Vinum. Vid. inf. v. 915 et sqq.

66. *Inveni dapes*, etc. Scilicet refugit Tantalus ad talis convivii imaginem.

67. *Quis ipse fugeres.* Alluditur ad supplicium Tantalī, quem dapes fugiunt in Tartaro.

69. *Arboris plenæ fugas.* Locutio insignis elegantie pro *ad arborem a labris fugientem*. Horat. III, od. xxx, v. 5 : « Annorum series et fuga temporum. » — *Plenæ.* Fructibus gravidae. Vid. inf. v. 155.

Abire in atrum carceris liceat mei
 Cubile : liceat, si parum videor miser,
 Mutare ripas : alveo medius tuo,
 Phlegethon, relinquer, igneo cinctus freto.
 Quicumque pœnas lege factorum datas
 Pati juberis; quisquis exeso jaces
 Pavidus sub antro, janque venturi times
 Montis ruinam; quisquis avidorum feros
 Rictus leonum, et dira Furiarum agmina.
 Implicitus horres; quisquis immissas faces
 Semiustus abigis, Tantali vocem excipe
 Properantis ad vos : credite experto mihi,
 Amate pœnas. Quando continget mihi

71. *Cubile*. Primum pro lecto, vox pro dormitorio cubiculo, deinceps, per imitationem, pro nidis avium et ferarum latibulis, denique, per translationem, pro qualibet sede, usurpatum. Val. Flacc. V, 155 : « Sævumque cubile Promethei Cernitur, in gelidas consurgens Caucasus Arcios. »

72. *Mutare ripas*. Me ad pejorem ævioremque ripam transferre.

73. *Igneo*. Phlegethon a φλεγών, aro, dictus, quia credebatur igneus undas per inferos agere. Virg. Æn. VI, 550 : « Rapidus flammis ambit torrentibus amvis Tartareus Phlegethon. » Stat. Theb. IV, 523 : « Fumidus atra vadis Phlegethon incendia volvit. » Conf. et Thyest. 1018, Hipp. 1227.

74. *Quicumque*, etc. Eos compellat, qui in inferis qualicumque suppliciorum genere exercentur.

75. *Exeso*. Intellige antrum, cujus, una parte exesa cavataque, summa semper in eo esse videtur ut ruina sua suppositos opprimat. Idem illud

expresserat Virg. Æn. VI, 601 : « Quid memorem Lapithas, Ixiona Pirithoumque, Quos super atra silex, jamjam lapsura, cadentique Imminet assimilis. » In fabulis memoratur et ipsius Tantali cervicibus saxum impendere. Hygin. fab. 82 : *Saxum super caput ejus (Tantali) ingens pendet, quod semper timet ne super se ruat*. Eurip. Orest. v. 5 : « ... Τάνταλος Κροφῆς ὑπὲρ ὀλλόντα δεικνύνων πᾶν Αἶρι ποτᾶται. » Eleganter Tantalou lithon impendens belli metum appellat Pind. Isth. VIII, 21.

76. *Venturi*. Lapsuri.

78. *Agmina*. Vid. Herc. fur. 101.

79. *Implicitus*. Cinctus a Furiis et minere vexatus. — *Quisquis immissas*, etc. Quisquis manu repellis faces a Furiis intentatas.

82. *Amate pœnas*. Vestra antepone mala istis quæ mihi in terris parantur. Umbæ, fidem experto mihi adhibete; sit licet gravissimum quod in Tartaro patiebar supplicium, tam infanda inter vivos videnda et patranda mihi sunt,

Effugere superos? MEG. Ante perturba donum,
 Inferque tecum praelia, et ferri in alium
 Regibus amorem : concute insano ferum
 Pectus tumultu. TANT. Me pati pœnas decet,
 Non esse pœnam. Mittor, ut dirus vapor
 Tellure rupta, vel gravem populis luem
 Sparsura pestis : ducam in horrendum nefas
 Avus nepotes. Magne divorum parens,
 Nosterque, quamvis pudeat, ingenti licet
 Taxata pœna lingua crucietur loquax,

ut salius habeam ad inferos reverti : itaque vestras pœnas patienti tolerate animo, quas longe superent terrestria hæc mea supplicia.

83. *Superos. Vivos.* Vid. Herc. fur. 318 et 1294.

85. *Concute,* etc. Hæc in legentium animos simile aliquid Virgilii revocant, quum Juno Alectonem alloquitur, *Æn.* VII, 335 : « Tu potes unanimos armare in praelia fratres, Atque odiis versare domos; in verbera tectis Funeræque inferre faces : tibi nomina mille, Mille nocendi artes; secundum concute pectus. » Sed aliter in Virgilio, aliter in Seneca intelligendum *concute.* Apud Virgilium, Juno excogitandarum calamitatum curam Alectoni delegat, ideoque illi, *pectus*, inquit, *concute*, id est, ingenium scrutare, et horrendum aliquid exproine. Apud Senecam, interpretare *ferum pectus regum*, non autem *pectus Tantalii* : jubet Megæra torqueantur ab ipso Tantalio fera Pelopidarum pectora. Vid. Herc. fur. y. 105.

87. *Non esse pœnam.* Non adhiberi pro pœna, non instrumentum esse sviendi. — *Mittor.* Siccine

mittor, etc. Cum indignatione dictum, ut et sequentia, *ducam in horrendum*, etc.

91. *Nosterque.* Tantalus ex Jove et Pletone Nympha ortus erat. — *Quamvis pudeat.* Quamvis te pudeat, o Jupiter, talem genuisse filium.

92. *Taxata,* etc. Posset illud generaliter accipi de omnibus qui conviciorum in deos graves pœnas dedere, inter quos Tiresias, Pentheus, Minyeides, Pieri filii, Stello, Ascalaplus, Niobe, etc. Interpretandum esset : Libere loquor licet non leve supplicium loquaces linguas maneat. Verum hæc de Tantalio ipso potius mihi dicta videntur : nam inter multa, propter quæ Tantalus apud Veteres supplicium suum in inferis meruisse ferebatur, hoc sæpe affertur, quod epulis deorum Jovisque arcanis admissus, hominibus, quæ audiverat, revelavisset. Hygin. fab. 82 : *Jupiter Tantalum concedere sua consilia solitus erat, et ad epulum deorum admittere; quæ Tantalus ad homines renunciavit.* Ovid. Amor. II, eleg. 11, v. 43 : « . . . Poma fugacia captat Tantalus : hoc illi garrula lingua dedit. » Pariter Enripid. in Oreste, v. 8 : « . . . Θῆσφι, ἀνέπωνος

Nec hoc tacebo : moneo, ne sacra manus

Violate cæde, neve furiali malo

Aspergite aras. Stabo, et arcebo scelus....

95

Quid ora terres verberare, et tortos ferox

Minaris angues? quid famem infixam intimis

Agitas medullis? flagrat incensum siti

Cor, et perustis flamma visceribus micat.

Sequor.

100

MEG. Hunc, o, furorem divide in totam domum.

Sic, sic ferantur, et suum infensi invicem

ὦν (Τάνταλος), Κρίνῃς τραπέζης
ἄξιμα ἔχων τῶν, ἀκόλαστον ἔσχε
γλῶσσαν. πῶς ἴσταν νόστον. *

93. Nec hoc, Id est, etiam non.

Cic. Tusc. I, 26 : Quid est enim
memoria rerum et verborum?...profecto
id, quo nec in deo quidquam majus in-

telligi potest. Mart. V, LXIX, 4 : « Hoc

admisisset nec Catilina nefas. » —

Moneo. Futurorum scelerum prævi-

sione terribus, ista admissuros ne-

potes compellat. — Sacra. Ad hunc

locum Badenius : « Sacra cædes est

cædes, per quam auctor, sancta ne-

cessitudinis et cognationis iura vio-

lans, grave sibi et posteris suis pia-

culum contrahit. Hinc fraternus

Remi sacer nepotibus cruor audit Ho-

rat. Epod. 7, vs. 20, ubi Mitscherli-

chium vide. Nost. iterum, Phœniss.

vs. 277, de regno Thebano loquens,

nemo sine sacro feret Illud cruore; si-

gnificat, omnes impie fuso sanguine

devotos et piaculares fore. » Fateor

me cum Farnabio simpliciter intel-

lexisse sacra cæde, quasi diceretur

cædenda cæde, ut in Virg. Æn. III,

56 : « Auri sacra fames. »

94. Malo Aspergite, etc. Hoc est,

sanguine et cæde. Fratris enim li-

beros Atreus ad aras jugulavit.

95. Stabo. Vid. Herc. fur. 118.

96. Quid ora, etc. Tantalus jussa

Megære detrectanti, illa verbera

et angues minatur, famisque stim-

ulus acriores facit. Itaque mox

ille, dolore victus : « Sequor », in-

quit, et pareo. — Tortos... angues.

Virgil. Georg. III, 38 : « Tortos

Ixionis angues. » Ovid. Metam. IV,

480 : « Tisiphone madefactam sau-

guine sumit Importuna facem, flui-

doque cruore rubentem Induitur

pallam, tortoque incingitur angue. »

Et Noster in Med. 961 : « Ingens an-

guis excusso sonat Tortos flagello. »

97. Famem infixam, etc. Cf. Se-

necam, epist. 94.

100. Sequor. De hoc inchoato nec

absoluto versu, vid. Animadvers.

nostras.

101. Hunc, o, furorem, etc. Hunc,

qui te jam habet, furorem tuis in-

spira, atque ut tu aquam, sic illi

cruorem sitiant; ut fame exagitatis,

sic infensi fratres odiis et vindictæ

cupiditate flagrent.

102. Sic, sic ferantur. Eodem

furore incendantur. Sic Nep. in

Attic. c. 10, odio ferri dixit. Cic.

Sitiant cruorem.... Sensit introitus tuos
 Domus, et nefando tota contactu horruit.
 Actum est abunde : gradere ad infernos specus, 105
 Amnemque notum : jam tuum mæstæ pedem
 Terræ gravantur; cernis, ut fontes liquor
 Introrsus actus linquat, ut ripæ vacent,
 Ventusque raras igneus nubes ferat?
 Pallescit omnis arbor, ac nudus stetit 110
 Fugiente pomo ramus; et qui fluctibus
 Illinc propinquis Isthmos atque illinc fremit,

pro Cluent. cap. 70, *crudelitate et scelere ferri*. Id. pro Quint. c. 11, *fervere et ferri avaritia*. Plin. X, 33, *ferri rabie*.

104. *Contactu*. Hæc Seneca videtur ex veteri quodam poeta expressisse, in quo Tantalus (vid. Cic. Tuscul. III, 12) : « Nolite, hospites, ad me adire illico istic, Ne contagio mea bonis, umbrave obsit : Tanta vis sceleris in corpore hæret! » Plerique ex Fannii Thyeste ea excerpta putant.

105. *Actum est abunde*. Erupit abunde quidquid venenorum, sceleris, odii, in Pelopidarum domum ex te præsentem venturum speraveram.

106. *Jam tuum*, etc. Tuum pedem gravantur, id est, te agre ferunt et sustinent. Horat. IV, od. 11, vs. 27 : « Pegasus, terrenum equitem gravatus Bellerophonem. » Et Seneca, de Clementia I, 12 : *At illum acerbum et sanguinarium necesse est graventur stipatores sui*. Cf. et Suet. in Aug. c. 72, in Ner. c. 34, in Vitell. c. 12. In his et similibus subauditur præpositio *ab* vel *propter*, locutione ex Græcis assumpta.

107. *Cernis, ut fontes*, etc. Fingit Poeta idem illud in terris, præsentem Tantalum fieri, quod apud inferos, scilicet latere flavios, marcescere arbores, refugere fractus. Sic in Agam. 53, edacta Thyestæ umbra, fingit solem serius solito surgere, ne virum illum conspiciat, cujus olim convivio territus in ortum recesserit.

109. *Ventusque raras*, etc. Arescit ipse aer, et *rara*, i. e. perlucidæ et pluvia vacuæ nubes vento quodam igneo feruntur. Quo pleniores enim aquas nubes continet, eo spissior intumescit; contra, quo siccior est, eo levior et rurius. Virg. Æneid. IX, 508 : « Quia rara est acies, interlucetque corona Non tam spissa viris. » Lucret. I, 744, *res molles et rara*. Ovid. Amor. lib. I, eleg. v, v. 13, *rara tunica*, etc. — Posses et accipere *raras* nubes, pro *pauca* nubes, quod ad eundem sensum facile redigeretur; namque quo siccior aer est, eo paucioribus nubibus obtenditur.

112. *Isthmos*. Corinthiacus isthmus, qui Peloponnesum relique Græciæ connectit, hinc Ægeo, illinc Ionio mari alluente.

Vicina gracili dividens terra vada,
 Longe remotos latus exaudit sonos.
 Jam Lerna retro cessit, et Phoronides
 Latuere venæ: nec suas profert sacer
 Alpheos undas, et Cithæronis juga
 Stant parte nulla cana, deposita nive,
 Timentque veterem nobiles Argi sitim.

115

113. *Gracili.... terra.* Tenui collo; unde *Isthmos*, a nomine Græco ἰσθμός, *collum*. Lucan. I, 100: "... undas Qui secat, et geminum gracilis mare separat Isthmos."

114. *Longe remotos, etc.* Isthmos, qui modo gracili terra vicina dividebat vada, jam latior factus inhorrentis pelagi fuga, longius nunc sonitum utriusque maris exaudit. Ovid. Heroid. IV, 105: "Æquora hinc suis oppugnant fluctibus Isthmon, Et tenuis tellus audit utrumque mare."

115. *Lerna.* Lacus Argolidis, Herculeo labore famosus. — *Phoronides....venæ.* Undæ Inachi fluvii, in Argolica regione. Plin. IV, 5: "Amnes Inachus, Erasinus, inter quos Argos." *Phoronides* autem dicuntur undæ Inachi, quia Phoroneus filius Inachi fuit, qui nomen suum fluvio dedit. Vid. Apollod. II, 1, et *Clavier*, *traduct. d'Apollod.* vol. II, pp. 193, 194 et 195. Add. Hygin. fab. 143. — *Venæ.* Per metaph. *venæ* dicuntur meatus aquarum. *Hirt.* bell. Gall. VIII, 43: *Cuniculus venæ fontis interciæ sunt atque averæ.* Martial. X, 30: "...Nec in Luerina Iota Salmacis vena."

117. *Alpheos.* Fluvius in Elide. Dicitur sacer, ut in Med. 81, quoniam ejus aqua Jovi gratissima credebatur, et ea aspergebatur Jovis

Olympii statua, ciueresque sacrificiorum abluebantur. — *Cithæronis.* Vid. Herc. fur. 335.

118. *Stant parte nulla cana.* Locum non ita facilis intellectu, sive talem scripserit poeta, sive postea aliquid vitii irreperit. Convenit inter omnes hæc cum superioribus et sequentibus ad id conspirare, ut exprimat quantam præsentem Tantislo, fiat in omni rerum natura ariditas. Sed interpretatur Baden. "Cithæronem subsidere et minorem fieri, solutis præ nimbis horrore nivibus." Unde patet ab illo referri *cana* ad *nive*, et sic adnecti verba: "Juga Cithæronis, cana deposita nive, imminuantur et subsidunt." Verum, ut cætera omittam quibus hæc enodatio impugnari possit, obstat lex metri quominus probetur: necesse est enim corripiatur secunda vocabuli *cana* syllaba, quarto carminis iamblici trimetri pede iambum tantummodo vel tribrachym recipiente. Ex quo statim infertur *cana* ad *juga* referendum, et sic intelligendum versum: "Cithæronis juga, positæ nivibus, nulla jam anni parte candent." Non inficias iverim languere hanc locutionem *juga stant cana nulla parte*; sed existimo, admissa lectione, hæc secus intelligi non posse.

119. *Timentque veterem, etc.* Del-

En ipse Titan dubitat, an jubeat sequi
Cogatque habenis ire periturum diem.

120

CHORUS.

ARGOS de superis si quis Achaicum,
Pisæisque domos curribus inclytas,
Isthmi si quis amat regna Corinthii,
Et portus geminos, et mare dissidens;
Si quis Taygeti conspicuas nives,

125

rio ad hunc locum : « Inepte Ascensium legit ; ineptius Marmitta situm, ad siccitatem quæ fuit tempore Phaethontis, refert. Recte Ægidius Maserius, in comment. Valerii Flacci, et Coelius Rhodiginus scribunt loqui Senecam de siti quæ ante Danaï tempora fuit, quum, nondum inventis puteis, Argos in loco arido situm, aquarum penuria laborabat, quam Danaus, teste Plinio (VII, 56), sustulit, inventis puteis. Unde Hesiodus, teste Eustathio Iliad. 8° : « Ἄργος ἀνέδρυν ἐν Δάναος ποίησεν ἑνὸςρον. »

120. *Jubeat sequi.* Dubitat Phœbus an currum agat per auras, et jubeat diem procedere, ob infandam Thyestis cenam mox periturum.

122. *Argos, etc.* Si quis deus amat Achaicum Argos, etc. — Achaicum. Argolis enim Achaim conterminis.

123. *Pisæis...curribus.* Pisa fuit urbs Elidis, ludorum Olympiorum celebratione nobilis. Virg. Georg. III, 180 : « Aut Alpha rotis prælabi flumina Pisæ. »

126. *Taygeti.* Taygetus vel Taygeta, mons Laconiz. Virg. Georg. II, 487 : « Virginibus bacchata Lacinis Taygeta. » — Rogat Cho-

rus advertant placidum numen omnes dei, qui non solum Argos et Mycenæ, sed Laconiam Elidemque eurs habent : nam Argorum reges quemdam principatum, non solum in Peloponnesum sed in omnem Græciam, obtinebant. Unde *Argivi* generaliter usurpatum pro Græcia (vid. Virg. Æneid. I, 40; V, 672), et ipsum Argos pro Græcia (Lucan. X, 60). Legimus eerte in Apollod. II, 1, Peloponnesum Argorum nomine fuisse nuncupatum : Ἄργος δὲ λαβὼν παρὰ Φορμίωνος τὴν βασιλείαν, ἀπ' ἐκείνου τὴν Πελοπόννησον ἐκάλεσεν Ἄργος. Unde *Clavier, traduct. d'Apollodore* (not. 15 ad lib. II, cap. 4) : *Parmi les descendants de Persée, il y en avait toujours un qui avait, pour ainsi dire, la suzeraineté sur tous les autres rois de l'Argolide, et même sur ceux du reste de la Grèce; et il paraît que ce fut à cette prérogative qu'Agamemnon dut le commandement de l'armée grecque à la guerre de Troie... Homère dit (Iliad. II, 108) qu'Agamemnon régnait sur tout Argos, Ἀργεῖ πᾶντι ἀνάσσειν, quoique Diomède fût roi de la ville qui portait ce nom. Argos était le nom général de tout le Péloponnèse, et Agamemnon était le*

Quas, quum Sarmaticus tempore frigido
In summis Boreas composuit jugis,
Æstas veliferis solvit Etesii;
Quem tangit gelido flumine lucidus
Alpheos, stadio notus Olympico;

130

chef de tous les rois de cette contrée. Itaque errant qui vituperant RACINUM dicentem ; - J'écris en Argos. -

127. *Sarmaticus ... Boreas. Septentrionalis, flans a septentrione Boreas. Porro Sarmatæ pro septentrionalibus quibus libet populis usurpari solent. Vid. Herc. fur. 539.*

128. *Composuit. Quum Boreas nives summis jugis congressit ac coacervavit. Virgil. Æn. VIII, 317 : « Nec jungere tauros, Aut componere opes norant. » Sic quoque Herc. fur. 167 : « Componit opes. » Falso putat Farnab. intelligendum composuit nives, quasi scripserit poeta congelavit nives.*

129. *Solvit. Liquefecit. Herc. Oët. 729 : « Nives ut Euris solvit. » Lucan. IV, 83 : « Jamque Pyrenæm, quas nunquam solvere Titan Evaluit, fluxere nives. » — Etesii. Ventus æstivi, quotannis flans; unde nomen eis ab ἑταιός, annuus. Incipiunt flare calend. Augusti, inquit Columell. XI, 2, desinunt tert. calend. Septembri. Eos veliferos appellat Seneca, ut qui navigantibus sint optati et secundi. Cic. de nat. deor. II, 53 : Quam tempestivos dedit, quam salubres, non modo hominum, sed etiam pecudum generi, iis denique omnibus, quæ oriuntur e terra, ventos Etesias! quorum flatu nimii temperantur calores; ab iisdem etiam maritimi cursus celeres et certi diriguntur.*

130. *Quem. Deum. Omnino er-*

rat Botheus, qui hunc locum sic interpretatur: « Taygetum montem, ejus radices pariter ac fontes Alphei fluvii in Arcadia. » Si item quem ad Taygetum referas, quid de legitima verborum structura fiet? Postquam scripsit poeta si quis Taygeti nives amat, quas æstas solvit, num addere potest, salva et elegantia et oratoris constructionis lege, quem tangit Alpheos? Adeo non latinum id esse existimo, ut si aliud non queat intelligi, lectionem pro falsa et apuria rejicerem. Sed usitata est et trita hæc dicendi forma: Quem tangit Alpheos, ille placidum numen advertat. Nec subendito si vel seu opus est: (ille) advertat non minus vocabulo quem, quam vocibus si quis aptissime respondet. Potuit dixisse Seneca: « Qui Argos et regna isthmi Corinthii, qui Taygeti nives amat, quem tangit lucidus Alpheos, ille advertat numen. » Placuit poetæ pro qui substituere si quis in primis periodi membris, elegantissima locutione: sed male hinc inferatur laborare tertium, si eandem figuram non induat.

131. *Stadio. Positum pro curriculo, - ita dicto, ait Delrio, quod stadii mensuram exleret. » Gellius Noct. Attic. I, 1, refert stadium in omnibus Græciæ partibus pedum ferme sexcentorum fuisse, ut Olympicum, quod Hercules pedibus suis metatus in hanc longitudinem ex-*

Advertat placidum numen, et arceat,
 Alternæ scelerum ne redeant vices;
 Neu succedat avo deterior nepos,
 Et major placeat culpa minoribus.
 Tandem lassa feros exuat impetus
 Sicci progenies impia Tantali.
 Peccatum satis est: fas valuit nihil,
 Aut commune nefas: proditus occidit
 Deceptor domini Myrtilus, et fide

135

140

tendi voluerat. Attameu ex Censorin. de die nat. cap. 13, colligitur Pythicum stadium, non sexcentorum, ut Olympicum, sed mille pedum fuisse. Stadia quoque Italica a Græcis discerni debent: nam, teste Plinio, II, 23, illa sexcentorum et viginti quinque pedum fuerunt. Quamquam novuulli hæc et illa paria contendunt, quod pes Græcus semuncia Romanum excedat.

132. *Advertat placidum numen.* Benigne Tantaleam domum despicat. Numen enim de voluntate deorum dicitur, a nutu quo significari voluntas solet. Horat. Epod. 5, v. 51: "Nox, et Diana... Nunc, nunc adeste; nunc in hostiles domos Iram alique numen vertite." — *Arceat... ne redeant.* Ut inf. 749.

134. *Neu succedat*, etc. Cf. Horat. III, od. 6, v. 46 et sqq.

135. *Major... minoribus.* Minoribus, i. e. posteris. Vid. Lucret. V, 1193. Valer. Flacc. III, 455. Oppositum in verbis magis quam in rebus vertitur. Suffragamur igitur Scaligero, qui eam *ridiculum* iudicavit, licet Gronovius eum objurgaverit, et temeritatis in culpando poeta accusaverit, sui auctoris in tempestive patrocinator.

137. *Sicci.* Siliensis. Cf. Plant. Pers. act. V, scen. 2, v. 41. Horat. IV, od. 5, v. 38. — *Progenies impia Tantali*, etc. Splendide *Voltaire*, *Pelopides*, act. I, scen. 1, de stirpe Tautali:

Il est donc en naissant des races condamnées,
 Par un trépas succédant vers le crime entraînés,
 Que forment des dieux les décrets d'éternels
 Pour être en épouvante aux malheureux mortels!

139. *Aut commune nefas.* Fas nihil valuit; quin etiam communia scelera prætermittuntur, ut nova et inaudita admitterentur. De Boethi conject. vid. Anim. nostr.

140. *Myrtilus.* Is fuit auriga Œuomai, Pisæ regis, a Pelope in mare immissus. Scilicet acceperat ab oraculo Œuomai, immiueres sibi letum ab Hippodamiae, filiae suæ, conjugē: quam igitur eam nulli vellet in matrimonium collocare, victus numero et pertinacia procorum, hæc eis legem fecit, nempe Hippodamiam pro conjugē habituram, qui semet cursu superaret (confidebat enim singulari equorum suorum velocitati); morituros autem qui superarentur. Multis ita necatis. Pelops fidem aurigæ Myrtili corruptit, vel prima Hippodamiae

Vectus, qua tulerat, nobile reddidit
Mutato pelagus nomine; notior
Nulla est Ioniis fabula navibus.
Exceptus gladio parvulus impio

nocte, vel, ut nonnulli perhibent, parte regni promissa: sublata igitur fibula quæ axem modiolis affligit, rex curru excusus est et ab equis misere discerptus. Myrtilum autem pretium perfidiæ poscentem Pelops in mare projecit. Cf. Serv. ad Virg. Georg. III, 7. Claudian. in laud. Seren. 167: «Nam perfidus obijce regis Prodidit OEnomai deceptum Myrtilus axem.»—*Fide vectus, qua tulerat.* Nihil de hoc loco adnotatores, qui tamen enodatione indigent. Gallicus interpretes recentior: *Nous avons vu Myrtille, traître à son maître, et trahi à son tour, mourir victime de son infidélité; et si comme nous intellexisse videntur, tanquam scriberetur, eadem fide habitus, quam domino præstiterat.* Sed ista interpretatione neque vectus neque tulerat explicantur. Hæ duæ voces videntur ad Myrtilli anrigationem respicere: quemadmodum Myrtilus dominum perfide vexerat et tulerat, sic ablatas et perfide vectus in mare fuit. Nec diffiteor hanc oppositionem esse quam pravissimi iudicii: sed videant obstinati Senecæ laudatores quid aliud ex latinis verbis erui possit.—L. Accius poeta, in reliquiis trag. Atrei: «Fregisti fidem.—Neque dedi, neque do infideli cuiquam.» Ad quod Cic. in Offic. III, 28: *Quoniam ab impio rege dicitur, luculente tamen dicitur.* Et id. 29: *Idcirco recte a poeta dicitur, quia quum tractaretur Atreus, personæ serviendum fuit. Sed si hinc sibi sumunt, nullam esse fidem quæ*

infideli data sit, videant ne quæratnr latebra perjurio....

142. *Mutato pelagus nomine.* Nam ex Myrtilo in fluctus immisso, *Myrtoum pelagus* dicta est pars illa maris, quæ inter Peloponnesum, Atticam et Eubœam jacet. Ovid. lb. 369: «Proditor ut sævi periit auriga tyranni, Qui nova Myrtou nomina fecit aquæ.» Aliter Plin. IV, 11: *Ægæi pars Myrtou datur: appellatur ab insula parva, quæ cernitur Macedoniam a Geresto petentibus, haud procul Eubœæ Carysto.*

143. *Nulla est Ioniis, etc.* Fuit Ionia Asiæ minoris regio, quam circumscribebant a septentrione Æolis, a meridie Caria, ab oriente Lydia, ab occidente Ægeum mare. Si quis igitur ab Ionia profectus ad Peloponnesum appellere vellet, necesse erat trajiceret Myrtoum mare; ideoque Seneca nullam fabulam notioiorem ab Ionia navigantibus dicit, quibus, ipsius loci aspectu, uominis ejus causa et origo ad memoriam revocarentur.

144. *Exceptus, etc.* Tantalus Pelopem filium ad patrios amplexus currentem interfecerat, et epulandum diis, qui dignati erant apud illum convivari, apposnerat. Vid. Herc. fur. not. ad vs. 750 et 752. Ovid. Metam. VI, 624, de Procne simile facinus in filium Ityn parvæ: «Ut tamen accessit uatus, matricque salutem Attulit, et parvis adduxit colla lacertis, Mistaque blanditiis puerilibus oscula junxit.»

Dum currit patrium natus ad osculum,
 Immatura focis victima concidit,
 Divisusque tua est, Tantale, dextera,
 Mensas ut strueres hospitibus deis.
 Hos æterna fames prosequitur cibos,
 Hos æterna sitis; nec dapibus feris
 Decerni potuit pœna decentior.
 Stat lusus vacuo gutture Tantalus:
 Impendet capiti plurima noxio
 Phineis avibus præda fugacior:
 Hinc illinc gravidis frondibus incubat
 Et curvata suis fœtibus, ac tremens
 Alludit patulis arbor hiatibus:
 Hæc, quamvis avidus necopatiens moræ,
 Deceptus toties tangere negligit,

145

150

155

149. *Prosequitur cibos.* Ulciscitur infandi convivii scelus.

151. *Decentior.* Sceleri accommodatior.

152. *Stat lusus,* etc. De supplicio Tantali vid. quos citavimus scriptt. in not. Herc. fur. 750: quibus adde Lucret. III, 994. Nota Tantalum alii supplicio, et disparis formæ, quauquam peris sævitæ, affixum a Virg. *Æn.* VI, 603: «Lucet genialibus altis Aurea fulcris toris, epulæque ante ora paratæ Regifico luxu: Furiarum maxima juxta Accubat, et manibus prohibet contingere mensas, Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.»

154. *Phineis avibus.* Harpyiis. Phineus, rex Bithyniæ, ex Cleopatra duos filios, Pandionem et Plexippum, suscepit. Mortua autem Cleopatra, uxorem duxit Idæam, filiam Dardani, quæ uoverculi odio et falsis criminibus conjugem ad id

impulit, ut ex priore uxore natos obsecraret. Tum Jupiter et ipsi Phineo lucem ademit, et immisit Harpyias quæ sontem assidue vexarent, dapesque vix appositæ vitarent raperentque. Vid. *Æn.* III, 209 et seqq. Serv. ad eundem locum. Hygin. fab. 14. — *Fugacior.* Virg. III, 243: «celerique fuga sub sidere lapsæ Scænesam prædam et vestigia fœda relinquant.»

157. *Alludit patulis... hiatibus* Ori hianti. Juven. VI, 635, «carmen bacchanar histu», et Horat. Art. poet. 138, «Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?»

159. *Tangere negligit.* Contenderrat Heinsius non quemquam esse, qui hinc saltem tolerabilem sensum ernere queat. Si enim Tantalus negligit tangere appositæ dapes, quare igitur illudit patulis arbor hiatibus? Respondit Gronovius: «Itane vero Tantalus negligit tangere ap-

Obliquatque oculos, oraque comprinit,
Inclusisque famem dentibus alligat :
Sed tunc divitias omne nemus suas
Demittit propius, pomaque desuper
Insultant foliis mitia languidis,
Accenduntque famem, quæ jubet irritas
Exercere manus : has ubi protulit,
Et falli libuit, totus in arduum

160

163

posita poma? Certe toties deceptus negligit aliquantisper et obdurat, ut fingit eleganter auctor. Cur enim subjicit, *sed tunc divitias, etc?* nempe, quia hoc in pœnam Tantali sapiens uenens videt illum obfirmato animo et clauso ore perstare? ideo plura ei admovet oculiferia, ideo se magis demittit, et tum famem auget, tum spem apprehendendi incitat. Cur sequitur, *has ubi protulit, Et falli libuit?* nisi quia contiuuit eas aliquamdiu, et falli dedignatus est.

160. *Obliquatque oculos.* Limis oculis fructus intuetur. Feliciter hic exprimitur duplex Tantali affectus. Necessitatis et consilii prælium est: nam quamvis statuerit nihil ad impleendam famem tentare, obvios tamen fructus non omnino aversari potest; sed illos oblique et quasi furtim aspectat, veluti prædam, quam ex improvviso invadere meditaretur.

161. *Inclusis dentibus.* Id est contractis dentibus. Dicuntur inclusi dentes, ait Badenius, eo modo quo inclusum os, in Sen. de ira, III, 19: *Nemo certe invenietur alius, qui imperaverit his, in quos animadverti jubebat, os inserta spongia includi, nec vocis emitteudo haberent facultatem.*

164. *Insultant.* Cum libratione et

jactatione quadam demittuntur. *Insultare* enim ex *salire*. Virg. Georg. III, 116: *atque equitem docuere sub armis Insultare solo, et gressus glomerare superbos.* Horat. III, od. 3, v. 40: *Dum Priami Paridisque busto Insultet armentum.* — *Mitia.* Matura, quo magis famem acuunt. Cf. Virg. Bucol. I, 81, et Georg. II, 522. — *Languidis.* Lentis, ut quæ jam non avolaturæ sint, nec manum possint effugere. Horat. epod. 2, v. 64, *collo languido*, et Lucan. V, 421, *languida carbasa.*

166. *Exercere manus.* Hanc locutionem a Seneca sumpe et libenter usurpari exemplis Gronovius ostendit. Natur. quæst. VII, 13: *Solvere ista quid aliud est, quam manum exercere, et in ventum jactare brachia?* De clement. I, 7: *Humili loco positus exercere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem ira sua gerere, liberior est.* De otio sapient. 32: *Nec tantum, quid faciendum sit, cogitare, sed etiam aliquando manum exercere, et ea, quæ meditata sunt, ad verum perducere.*

167. *Et falli libuit.* Neque enim per ignorantiam fallitur, quum toties fructus expertus fuerit fugaces, idque in æternum fore apprime sciuit.

Autumnus rapitur, sylvaque mobilis.
 Instat deinde sitis non levior fame;
 Qua quum percaluit sanguis, et igneis
 Exarsit facibus, stat miser obvios
 Fluctus ore vocans, quos profugus latex
 Avertit, sterili deficiens vado,
 Conantemque sequi, deserit: hic bibit.
 Altum de rapido gurgite pulverem.

170

175

168. *Autumnus*. Pro fructibus, quos fert autumnus.

171. *Facibus*. Sitis ardore et quasi facibus.

174. *Hic bibit*, etc. Hic arenas pro fugientibus aquis corripit.

175. *Altum....pulverem*. Ut in Herc. fur. 367, *altus cinis*. — Credidit Scaligerus finem huic choro deesse; quam opinionem improba-visse videtur Gronovius, qui in notis: « Ubi exprompserint viri summi rationes, quibus inducti docent nos finem huic choro deesse, quid nobis statuendum sit, considerabimus. Nunc nolumus damuare insauditos: sed neque apparet causa, cur lectorem moremur asteriscis. » Finem huic deesse choro Scaligerum ex eo induxisse arbitror, quod, post Tantalæi supplicii descriptionem, nonnulla addenda sane videantur, quæ orationem, unde deducta est, reducant, et ad tragœdiæ argumentum propius spectent. Inceperunt enim Argivi senes

precaudo superos, ut imminuentia sobolis Pelopææ scelera arcerent; satis fuisse peccatum; satis multa a Pelope et a Tantalo nefarie patrata. Inde ad depingendum Tautali supplicium poeta deflexit, in quo exprimendo diutius forsitan immoratus est, et minutiore cura singula recensuit, sed plurima severioris limæ atque eximie elegantie exhibuit, in quibusdam adumbrandis imaginibus adeo felix, ut ipsis oculis subjectæ videantur. Post hæc descriptionem, quæ mouentur Pelopis liberi, quantæ maueant sceleratos pœnæ, decuit certe poetam ad Pelopidas et ad propositam materiam regredi, et aliquid desiderari jure pronuntiavisse Scaligerum arbitror: sed utrum in eo ipse peccaverit Seneca (quod fieri potuit; nam hujusce generis vitia in illo abundant), an quæ scripserat injuria temporum aut librariorum negligentiâ exciderint, dijudicare non ausim.

ACTUS SECUNDUS.

ATREUS, SATELLES.

ATR. **I**GNAVE, iners, enervis, et, quod maximum
 Probrum tyranno rebus in summis reor,
 Inulte, post tot scelera, post fratris dolos,
 Fasque omne ruptum, questibus vanis agis
 Iras? At Argos fremere jam totum tuis
 Debebat armis, omnis et geminum mare
 Innare classis : jam tuis flammis agros
 Lucere et urbes decuit, ac strictum undique
 Micare ferrum. Tota sub nostro sonet
 Argolica tellus equite : non sylvæ tegant
 Hostem, nec altis montium structæ jugis
 Arces : relictis bellicum totus canat
 Populus Mycenis : quisquis invisum caput

177. *Probrum tyranno.* Nihil tyranno et in fastigio rerum dominanti turpius, quam inliscinon potuisse videri. Sic *Voltair*, *Pelopides*, act. II, scen. 3 :

IDAS.

Ce peuple sous vos lois ne s'est-il pas rangé?
 N'êtes-vous pas roi?

ATREUS.

Non, je ne suis pas vengé.

179. *Questibus vanis agis Iras?* Num iras in vanos questus effundis? *Agere iras* dicitur elegantissime pro *iras expromere, proferre, exercere.*

181. *Geminum mare.* Ionium et *Ægeum.* Horat. I, od. 7, v. 2, *bimarisve Corinthi.* Ovid. *Metam.* VII, 405, *bimarem Isthmon.* Id. *Fast.* IV, 501, *bimaremque Corinthon.*

185. *Equite.* *Equitatu.*

187. *Bellicum...canat.* Tubæ cantu viros ad bellum stimulet. Cic. pro Mur. 14 : *Simul atque aliquis motus novus bellicum canere cepit.* Justin. XII, 15 : *Œclati bellicum inter amicos cecinaisset.*

188. *Mycenis.* *Modo Mycenis* (vide, præter hanc ipsum locum,

Tegit ac tuetur, clade funesta occidat.
 Hæc ipsa pollens incliti Pelopis domus
 Ruat vel in me, dummodo in fratrem ruat.
 Age, anime, fac, quod nulla posteritas probet,
 Sed nulla taceat : aliquod audendum est nefas
 Atrox, cruentum; tale, quod frater meus
 Suum esse mallet : scelera non ulcisceris,
 Nisi vincis. Ecquid esse tam sævum potest,
 Quod superet illum? numquid abjectus jacet?
 Numquid secundis patitur in rebus modum,
 Fessis quietem? novi ego ingenium viri
 Indocile : flecti non potest, frangi potest.
 Proin, antequam se firmet, aut vires pareat,
 Petatur ultro, ne quiescentem petat :

infra vs. 562, 1011), modo Argis
 (vide vs. 119, 185, 298, 404,
 411), hujus tragoediæ fabula videretur
 peragi. Sed repntandum has
 urbes, et vicinas, et eidem imperio
 addictas, sæpe a poetis confundi,
 et poni identidem alteram pro altera.
 Sic in Herc. fur. 997, *Bellum
 Mycenis restat*, et 1038, *Argos vic-
 timas alias dabit*, licet unum et in
 una urbe perficiendum designetur,
 i. e. Eurysthei et filiorum ejus cædes.
 Gallicus interpretes, *Levée*, hanc
 nominum perturbationem non modo
 servavit, quod, ut in interprete,
 reprehensione caret, sed pejus aliquid
 ultro volensque adstruxit,
 scribendo in præmissa personarum
 recensione : *Chœur des vieillards de
 Mycènes*, et paulo inferius : *La scène
 est à Argos*.

191. *Ruat vel in me* etc. Sic Cornelle,
 in traged. cui titulus *Rodogune*,
 act. V, scen. 1 :

Tombe sur moi le ciel pourvu que je me venge!

Il est bon de mourir après ses ennemis.

194. *Tale, quod frater meus*, etc. Seneca, in fingenda Atrei personâ, imitator Crébillon. *Atreï et Thyeste*, act. III, scen. 8 :

Vengrons tous nos affronts, mais par un tel forfait,

Que Thyeste lui-même eût voulu l'avoir fait.

195. *Nisi vincis*. Eodem loco, Crébillon :

Je ne pourrais point vos forfaits différer,

Si je ne m'en vengeais par des forfaits plus grands.

197. *Abjectus jacet* ? At, inquit Atreus, quo scelere Thyestis nequitia superari queat, mala fortuna non domitus, in prospera ultra modum superbiens, in fessis rebus otii impatiens ?

199. *Fessis*. Plin. II, 7 : *Vespasianus Augustus, fessis rebus subveniens*.

202. *Petatur ultro*. Ipsum ultro prius opprimam, quam me quiescentem et nihil molientem adoriatur.

Aut perdet, aut peribit : in medio est scelus
 Positum occupanti. SAT. Fama te populi nihil
 Adversa terret? ATR. Maximum hoc regni bonum est, 203
 Quod facta domini cogitur populus sui
 Tam ferre, quam laudare. SAT. Quos cogit metus
 Laudare, eosdē reddit inimicos metus.
 At qui favoris gloriā veri petit,
 Animo inagis, quam voce, laudari volet. 210
 ATR. Laus vera et humili sæpe contingit viro :
 Non nisi potenti falsa. Quod nolunt, velint.
 SAT. Rex velit honesta; nemo non eadem volet.
 ATR. Ubicunque tantum honesta dominanti licent,
 Precario regnatur. SAT. Ubi non est pudor, 215
 Nec cura juris, sanctitas, pietas, fides,
 Instabile regnum est. ATR. Sanctitas, pietas, fides,

203. *Perdet*. Subaudi *me*, quod amovet poeta, ut oppositio strictius neceetur. Sic Corneille, in *tragœd. cui titulus Le Cid*, act. I, scen. 8 : *Meurs, ou tue. — In medio est scelus*, etc. Scelus in medio ponitur, inter me et Thyestem, et certamus uter istud prior occupet.

204. *Fama populi*. Rumor, opinio populi. Cæs. bell. civ. I, 82 : *Contra opinionem famamque omnium*.

208. *Reddit inimicos metus*. Senec. ep. 47 : *Non potest amor cum timore misceri*. Cf. et Sall. ad Cæs. de Rep. ordin. II, 3, et Nostri Med. 416. In reliquis *tragœdiæ Atrei* a L. Accio scriptæ, hoc reperitur : *oderint, dum metuant*, quod dicebat ipse Atreus : de hoc fragmento, Cle. Of. I, 28 : *Tum servare illud poetæ dicimus, quod decent, quum quod quaque persona dignum est et sit et dicitur. Ut, si Æneus aut Minos diceret « Oderunt, dum metuant », indecorum vide-*

tur, quod eos fuisse justos accepimus : at Atreo dicente, plausus excitantur ; est enim digna persona oratio. Cf. et Senec. de ira I, 16.

213. *Rex velit*, etc. Plin. *Panegyric*. Traj. 45 : *Vita principis censura est, eaque perpetua : ad hanc dirigitur, ad hanc convertimur, nec tam imperio nobis opus est quam exemplo : quippe infidelis recti magister est metus. Melius homines exemplis docentur*. Et id. 46 : *Ex quo manifestum est principum disciplinam capere etiam vulgus, quum rem, si ab uno fiat, severissimam, fecerint omnes*. Claudian. in quart. Consul. Honorii, v. 299 : *Componitur orbis Regis ad exemplum*, etc. Multa quoque huic sententiæ cognata reperies in oratore nostro Massillon (*Petit Catechisme ; sermon sur les exemples des grands*).

215. *Precario*. Vid. Curt. IX, 7.

217. *Sanctitas, pietas*, etc. « Cu-

Privata bona sunt : qua juvat, reges eant.

SAT. Nefas nocere vel malo fratri puta.

ATR. Fas est in illo, quidquid in fratre est nefas. 110

Quid enim reliquit crimine intactum? aut ubi

Sceleri pepercit? Conjugem stupro abstulit,

Regnumque furto : specimen antiquum imperii

Fraude est adeptus; fraude turbavit domum.

Est Pelopis altis in stabulis pecus. 115

Arcanus aries, ductor opulenti gregis,

Cujus per omne corpus effuso coma

Dependet auro, cujus e tergo novi

Aurata reges sceptrata Tantalici gerunt :

rum juris omisit, ait acute Delrio, quia illa potius publicum bonum est, et potissimum ad principem pertinet. »

118. *Privata*. Ad privatos pertinet. — *Qua juvat*. Ut fert eorum libido. Ovid. ex Pont. II, 4, v. 33 : « Constantique fide veterem tutare sodalem, Qua licet, et quantum non onerosus ero. » Virg. *Æn.* XI, 193 : « Cocant in fœdera dextræ, Qua datur. »

119. *Vel malo*. Etiam noxiis et scelerato.

120. *Fas est in illo*. Elegantius quam in *illum*, ut inf. 310 : « In patre facient, quidquid in patruo doces. » Víd. Animadversiones nostras ad Herc. fur. 24. Adde Ovid. Met. VI, 635 : « Scelus est pietas in conjugis Tereo. » Quod expressit ita *Crebillon*, *Atreæ et Thyestæ*, act. I, scen. 3 :

Contre Thyeste enfin tout paroit légitime.

123. *Specimen . . . imperii*. Indicium, argumentum regis potestatis, i. e. arietem illum, de quo infra.

125. *Nobile . . . pecus*. Vulgo de

plurimis dicitur *pecus*; hic de ariete tantum, insolenti figura, sed quæ tamen non omnino exemplis careat. Ovid. in lb. 457 : « Inque pecus magnæ subito vertare parentis. »

126. *Arcanus aries*. De hoc ariete, poeta a Cic. citatus de nat. deor. III. 27, et quem L. Accium esse suspicantur nonnulli : « Adde huc, quod mihi portento caelestem pater Prodigium misit regni stabilimen mei, Agnum inter pecudes aurea clarum coma, Quondam Thyesten clepere ausum esse e regia; Qua in re adjutricem conjugem cepit sibi. » *Opulenti gregis*. Dicitur *opulentus*, propter auream comam.

128. *Tergo*. Pretioso vellere. Ex eo tantum exemplo, si alia deficiant, constat erravisse Grammaticos, qui docent *tergum* solummodo hominum esse, *tergus* autem bestiarum.

129. *Sceptrata*. In hunc locum Delrio : « Ait hujus arietis lana aurea solitos Pelopidas sceptrum ornare; de quo Pausan. in Boet. scriptum reliquit deorum omnium ma-

Possessor hujus regnat; hunc cunctæ domus
 230 Fortuna sequitur. Tuta seposita sacer
 In parte carpit prata, quæ claudit lapis,
 Fatale saxeo pascuum muro tegens.
 Hunc, facinus ingens ausus, assumpta in scelus
 235 Consorte nostri perfidus thalami avehit.
 Hinc omne cladis mutux fluxit malum.
 Per regna trepidus exsul erravi mea.

xime consuevisse Cherronenses id
 sceptrum colere, quod Jovi fabri-
 casse Vulcanum Homerus cecinit,
 a Jove acceptum Mercurium dedisse
 Pelopi, Pelopem Atreo reliquisse,
 Atreum Thyesti, a Thyeste per ma-
 nus traditum tenuisse Agamemno-
 nem; et hoc illos præcipue sceptrum
 veneratos, et hastam nominasse.
 Plura deinde de hujus sceptri cultu
 et sacris subjungit. Unde mani-
 festum sit hoc sceptrum hastæ simile
 fuisse, nec mentitum Justium lib.
 XLIII, quum tradidit, adhuc Ro-
 mulo regnante, reges hastas pro
 diademate habuisse, easque Græcos
sceptra nominasse: quod intelligen-
 dum puto de hastis brevioribus,
 qualia sunt pila Romanorum, vel
 venabula Thessalorum, ferro tamen
 minus lato, ann de oblongis illis
 Macedonum sarissis, quibus hodie
 pedites utuntur.

231. *Fortuna sequitur.* Quocum-
 que traducitur ille aries, huc totius
 imperii ditionem prosperosque re-
 rum successus secum transfert. Ma-
 crob. Saturn. III, 7: «Traditur
 autem in libro Etruscorum, si aries
 insolito colore fuerit indatus, por-
 tendi imperatori omnium rerum
 felicitatem. Est super hoc liber
 Tarquiti transcriptus ex ostentario

Thusco; ibi reperitur: *Purpureo au-
 reove colore ovis ariesse si aspergatur,
 principi ordinis et generis summa cum
 felicitate largitatem auget, genus pro-
 geniemque propagat in claritate, læ-
 tioremque efficit.* Phryxus et Helle
 ab aureo ariete servati finguntur.

233. *Fatale.* Quasi ager, in quo
 pascitur aries, ipse fati pars et in-
 strumentum haberi debeat.

235. *Consorte.* Rectissime a Fa-
 brieio adnotatum est, conjugem
 Atrei quæ Thyesten in subduendo
 fatali ariete adjuverat, nec Euro-
 pen, nec Meropen, nec *Aeropen*,
 ut multi crediderunt, appellatam,
 sed, distinctis vocalibus, *Aeropen*.
 Euripid. Orest. 18: «Μενδίαός τε
 Κρήσσας ματρός Αἰρίπης ἀπό.» Ovid.
 Trist. II, 391: «Si non Aeropen
 frater sceleratus amasset.» Fluxit
 diversitas lectionum tum a libro-
 rum depravatione, tum ab aliorum
 nonnium similitudine: sed cum
 Fabrieio conspirant leges, metri
 (melius enim corripitur tertia syl-
 laba in *Aeropen* quam producit),
 et derivationis (*Aerops* enim ab ἀήρ
 et ἄψ, id est, quæ habet aerios
 ocnlos.)

236. *Mutux.* Ab Atreo Thyesti,
 et a Thyeste Atreo illatæ.

237. *Per regna, etc.* Nam variis

Pars nulla nostri tuta ab insidiis vacat :
 Corrupta conjux, imperii quassa est fides,
 Domus ægra, dubius sanguis : est certi nihil,
 Nisi frater hostis. Quid stupescis? Tandem incipe,
 Animoque sume Tantalum, et Pelopem aspice :
 Ad hæc manus exempla poscuntur meæ.
 Profare, dirum qua caput mactem via.
 SAT. Ferro peremptus spiritum inimicum exspuat. 240
 ATR. De fine pœnæ loqueris, ego pœnam volo.

fuere fortunæ et præliorum vices, ita ut modo Atreus victus et dejectus regno erraret, modo Thyestes; quod jam a Tantalò expressum est, sup. v. 32 et sqq. « Superbis fratribus regna excidant! Repetantque profugos etc. » Major autem vis ex oppositione nascitur, *exsul... per regna mea*. Semper enim se regem fuisse contendit Atreus, quippe qui semper regnandi jus legitimum habuerit.

238. *Pars nulla nostri*. Omnia quæ mea fuerunt. Sallust. Jugurth. 14 : *An quoquam adire licet, ubi non majorum meorum hostilia monumenta plurima sint? aut quisquam nostri misereri potest, qui aliquando vobis hostis fuit?* Id. in orat. Philippi contra Lepidum : *Nostri proditor, istis infidus*.

239. *Imperii... fides*. Non, ut pronuntiat Farnabius, fides quæ inter Atreum et Thyestem de vicissitudine regnandi per alternos annos convenerat, quod factum nullibi reperio, sed fides quæ obligabantur omnes erga regnantem et legitima potestate dominantem.

242. *Sume Tantalum*. Imitandum Tantalum, imitandum Pelopem tibi propone. Nec quisquam locum emendet, quasi *Sumere animo Tantalum* sincerum minus videatur : ea

locutio Senecæ ingenium, ut quæ maxime, redolet : jam sup. 54 dixit, « Imple Tantalò totam domum. »

245. *Spiritum... exspuat*. Senec. de ira III, 43 : *Jam ipsum spiritum exspuimus*. — Quis non miretur Sætellitem, tanta nuper humanitate Atreo oblocutum, subita conversione animi cum illo de pœna Thyestæ ita deliberare, ut jam Atreo similis odio suo et acerbitate verborum videatur? *Exspuat spiritum*, et *spiritum inimicum* sunt viri crudelis, aut saltem infensi. Redit quidem ad mitiores sensus in versu 248, « Nulla te pietas movet », etc. Mox autem ad sævum et humile obsequium relabitur, vs. 286, « Sed quibus captus dolia, Nostros dabit perductus in laqueos pedem? » Hunc tam mutabilis et incerti animi, hominem non esse dixerim, sed machinam quandam variam et multiplicem, quæ modo hanc personam, modo illam agat et repræsentet, prout vel adversario, vel accleris participare opus est, ut Atrei ingenium plenius explicetur, et illi supeditentur ac præparentur quæ splendide respondeat.

246. *De fine pœnæ*, etc. Suades, respondet Atreus, ut, interficiendo

Perimat tyrannus lenis : in regno meo
 Mors impetratur. SAT. Nulla te pietas movet?
 ATR. Excede, pietas, si modo in nostra domo
 Unquam fuisti! dira Furiarum cohors, 230
 Discorsque Erinny's veniat, et geminas faces
 Megæra quatiens : non satis magno meum
 Ardet furore pectus; impleri juvat
 Majore monstro. SAT. Quid novi rabidus struis?
 ATR. Nil quod doloris capiat assueti modum. 255
 Nullum relinquam facinus, et nullum est satis.
 SAT. Ferrum? ATR. Parum est. SAT. Quid ignis? ATR. Etiam-
 num parum est.
 SAT. Quonam ergo telo tantus utetur dolor?
 ATR. Ipso Thyeste. SAT. Majus hoc ira est malum.
 ATR. Fateor : tumultus pectora attonitus quatit, 260
 Penitusque volvit : rapior, et quo nescio,

Thyestem, illum liberem omni cruci-
 ciati. Non ita : vivat, et torqueatur,
 et diuturna patiatur mala. Cf. Herc.
 fur. 511 et seqq. *Crebillon, Atrée et
 Thyeste*, act. III, scen. 8 :

..... *fit-il, ce me venger*
Que de charger son fils du soin de l'égorger ?
Qu'il vive : ce n'est plus sa mort que je médite ;
La mort n'est que la fin des tourmens qu'il
mérite.
Que le perfide, en proie aux horreurs de son
sort,
Implore, comme un bien, la plus affreuse mort

247. *Perimat*, etc. Occidat tyrannus lenis ; ego miseros vivere jubeo, quo longioribus pœnis exerceantur : in meo regno, mors pro gratia atque beneficio impetratur. Nemo est qui non intelligat quantam vim et gravitatem habeant juncta illa vocabula, *mors et impetratur*. — *Perimat tyrannus lenis*, *Crebillon, Atrée et Thyeste*, act. V, scen. 8 :

Tu souhaites la mort, tu l'implores ; et moi, Je te laisse le jour pour me venger de toi.
 250. *Dira Furiarum cohors*, Vid. quæ notav. ad Herc. fur. 101.
 254. *Majore monstro*. Id est ira, qualem nemo conceperit. Appellabatur *monstrum*, si quid incredibile et extra naturæ leges existerat.
 256. *Nullum relinquam facinus*. Omnis quælibet scelera *rehi*bebo ; et nullum tamen erit, quod iræ meæ satius sit.
 259. *Majus hoc ira*, etc. Hoc malum iram ipsam exasperat : quid enim ira solet efficere ? injurias, cædes ? Sed Atreus ipso Thyeste utatur ad excruciansdum Thyestem, novum est istud, et cæteros iræ longe vincit effectus.
 260. *Tumultus... attonitus*. Vid. Herc. fur. 1219. Cn. Nævius, in tragedd. reliquiis : « Magni metus tumultus pectora possidet. »

Sed rapior. Imo mugit e fundo solum;
 Tonat dies serenus, ac totis domus
 Ut fracta tectis crepuit, et moti lares
 Vertere vultum : fiat hoc, fiat nefas,
 Quod, dii, timetis. SAT. Facere quid tandem paras?
 ATR. Nescio quid animus majus, et solito amplius,
 Supraque fines moris humani tumet,
 Instatque pigris manibus : haud, quid sit, scio;
 Sed grande quiddam est. . . Ita sit; hoc, anime, occupa.
 Dignum est Thyeste facinus, et dignum Atreo:
 Uterque faciat. Vidit infandas domus
 Odrysia mensas.... Fateor; immane est scelus,

262. *Imo mugit, etc.* Addita ad terrorem. Si quid immae paratur, id monstris portentisque nuntiari poete fingunt.

263. *Tonat dies serenus.* Sereno aethere tonatur, quod prodigiosum magis habebatur. Homer. *Odyss.* XX, 112: « Ζεὺ πάτερ, ἔσται θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι ἀνάσσει, ἢ μεγάλ' ἐθρόνισσας ἀπ' οὐρανοῦ ἀσπερόντος, οὐδέ τι πῶς νῦν ἐστὶ τίρας νῦν τῶν τόδ' αἰώνων. » Virg. *Georg.* I, 487: « Caelo ceciderunt plura sereno. » Horat. I, od. 34. vs. 5: « Namque Diespiter Igni corusco nubila dividens, Pleurumque per purum tonantes Egit equos, volucrumque currum. » Et Lucan. I, 530: « Fulgura fallaci micernerunt crebra sereno. »

264. *Lares.* Vid. Herc. for. 197.

265. *Vertere vultum.* Tantum nefas aversantur.

267. *Nescio quid, etc.* In L. Accii fragmentis: « Major mihi moles, majus miscendum malum, Qui illius acerbum cor contundam et comprimam. » De quibus vid. Cic. *Tuscul.* IV, 36.

269. *Instatque, etc.* Tardasque arget manus.

270. *Occupa.* Videlicet ne hoc prior Thyestes admittat: sup. vs. 204, « In medio est scelus Positum occupanti. » Cf. et Agam. 193; Herc. OEt. 435.

272. *Uterque faciat.* Thyestes et Atreus in partem sceleris veniant. Scilicet Thyeste liberos, hic necabit, ille vorabit.

273. *Odrysia.* Intellige domum Terei, de cujus sceleribus vid. sup. 56, et Herc. fur. 149. Ovid. *Metam.* VI, 424 et sqq. Tereus rex Thraciae fuit, in qua gens Odrysarum aut Odrysiorum: unde saepe *Odrysius* pro *Thracius*. Ovid. *Met.* VI, 490, *Odrysius rex*, et id. de rem. amor. 459, *Odrysius tyrannus*, scilicet *Tereus*. Add. Cellarium ad Sil. IV, 432, et Barthium ad Stat. t. 2, p. 1271. Interpreti Gallico Levée placuit, pro Odrysio populo, virum quemdam, *Odrysium* nomine, effugere: *La maison d'Odrysius a vu aussi des festins impies préparés pour Tère. — Fateor, etc.* De sententiarum or-

Sed occupatum : majus hoc aliquid dolor
Inveniat. Animum Daulis inspira parens,
Sororque : causa est similis ; assiste, et manum
Impelle nostram.... Liberos avidus pater
Gaudensque laceret, et suos artus edat.
Bene est ; abunde est : hic placet pœnæ modus
Tantisper. Ubinam est ? tam diu cur innocens

175

180

dine et nexu pauca dicenda sunt. Post has voces *grande quiddam est*, sese offert Atrei animo atrox illud, quod exsecuturus est, coösilium, verum in uno tantum modo liberorum Thyestæ, ut ex sequentibus colligitur, peragendum. Mox autem reputat Atreus jam Terei domum tales vidisse epulas, et ad majus aliquid excogitandum inteditur : « Immane quidem esse fateor, inquit, quod mente concepì scelus ; sed oecorum nec inauditum est. » Tandem statuit tres Thyestæ liberos pro uno occidere et patri epulandos præbere, ut viocatur Procnes scelus qui unum Tereo vorandum apposuerat. Sic expletur quod jussuerat fieri Megæra : « Thracium fiat nefas Majore numero. »

174. *Occupatum*. Jam admissum et quasi præreptum ; eodem sensu quo sup. 104, *positum occupanti*, et 170, *hoc occupa*. — *Dolor*. Sæpe adhibetur pro *vindicta cupiditas*. Corn. Nep. in Lysandro, c. 3 : *Decemvirem suam potestatem sui ab illo constitutam sustulerunt. Quo dolore incensus, inivit consilia reges Lacedæmoniorum tollere*.

175. *Animum... inspira*. Ferum animum tuum mihi infonde. Non autem *animum meum inspira*, ut multi credidiisse videntur. Noo eoim *inspirare animum* idem sonat ac locu-

tio Gallica *inspirer l'esprit de quelqu'un*, sed, pro vocaboli compositione, significat *afflare alicui quosdam affectus, quendam animum*. Virg. Æn. VI, 11 : « magoam cui mentem animumque Delius inspirat vates aperitque futura. » Eodem prorsus sensu Liv. III, 17 : *Romule pater, tu mentem tuam, qui quondam arcem ab his iisdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tue ! — Daulis... parens, sororque*. Procne et Philomela, sic dictæ a Daulide urbe, in qua impium convivium Tereo paravere. Virg. Cir. 198 : « Vosque adeo humani mutatæ corporis artus, Vos o crudeli fatorum lege puellæ Dauliades... » Ovid. Heroid. XV, 153 : « Sola virum non ulta pie mortissima mater Concinit Ismarium Daulias ales Itym. »

176. *Causa est similis*. Scilicet hinc et illiuc ultio de adulteris sumpta. Gallicus vates, Racine, in Phædra, act. III, sc. 3, licet alio sensu, iisdem tamen verbis :

Déesse, venge-toi ; nos crimes sont parvilles.

179. *Bene est ; abunde est*. Solennis locutio. Vid. inf. v. 890. Med. 1019. Agam. 870, etc. Add. Pŭn. IV, epist. 30, et V, ep. 8.

180. *Ubinam est ? Subaudi, Thyestes*. Vix eoim concepto immani scelere, fratrem optat oñce adesse, in quem sæviat.

Versatur Atreus? Tota jam ante oculos meos
 Imago cædis errat; ingesta orbitas
 In ora patris. Anime, quid rursus times?
 Et ante rem subsidis? Audendum est, age:
 Quod est in isto scelere præcipuum nefas,
 Hoc ipse faciet. SAT. Sed quibus captus delis,
 Nostros dabit perductus in laqueos pedem?
 Inimica credit cuncta. ATR. Non poterat capi,
 Nisi capere vellet. Regna nunc sperat mea:
 Hac spe minantî fulmen occurret Jovi;
 Hac spe subibit gurgitis tumidi minas,
 Dubiumque Libycæ Syrtis intrabit fretum;
 Hac spe, quod esse maximum retur malum,
 Fratrem videbit. SAT. Quis fidem pacis dabit?

285

290

281. *Tota jam*, etc. Sic Ovid. Metam. VI, 585, de Procne: «Fasque nefasque Confosura ruit, poenæque in imagine tota est.»

282. *Ingesta orbitas*. Interpretatur Farnabius: «Ipse suos liberos, quibus jam orbatus fuerit, vorabit.» Unde patet illam intellexisse in ora patris, tanquam diceretur in stomachum patris, et orbitas ingesta, tanquam congestos filios quibus orbatus fuerit. Nos autem arbitramur poni in ora patris pro ante patris oculos: jam sibi videtur Atreus Thyestem videre absissa liberorum contemplantem capita, atque ad conspectum, ut ita dicam, orbitatis suæ horrentem. Hic sensus, cæteroquin simplicior, multis quoque exemplis Senecæ confirmatur. Med. 132: «Nefandæ virginis parvus comes Divisus ense, funus ingestum patri.» Sen. epist. 29: *Hos mihi circulatoras, qui philosophiam honestius neglexissent, quam vendunt, in faciem ingeret.*

283. *Anime, quid rursus times?* Sic in *Crébillon*, Atreus sui sceleris immanitate aliquantisper ipse terretur. *Atreus et Thyeste*, act. V, scen. 5:

Je frissonne, et je sens mon ame se troubler.

285. *Præcipuum nefas*. Nempe filios comedere.

289. *Nisi capere vellet*. Nisi Thyestes vellet me decipere et regno frustrare, nullam haberem viam eum in laqueos perducendi: sed ambitione et spe obcæcatus, ipse occurret insidiis.

291. *Gurgitis tumidi*. Vult Farn. intelligi Adriaticum mare, tempestatibus maxime obnoxium: potius putem de quolibet tumido gurgite dici.

292. *Libycæ (Libyæ) Syrtis*. Vid. Herc. fur. 319.

293. *Quod... retur malum*. Nempe videre fratrem.

294. *Quis fidem*. Quis persuadere Thyesti poterit te veram et sinceram pacem offerre?

Cui tanta credet? ATR. Credula est spes improba. 205
 Natis tamen mandata, quæ patruo ferant,
 Dabimus, relictis exsul hospitii vagus
 Regno ut miserias mutet, atque Argos regat
 Ex parte dominus. Si nimis durus preces
 Spernet Thyestes, liberos ejus rudes, 210
 Malisque fessos gravibus, et faciles capi,
 Preces movebunt. Hinc vetus regni furor,
 Illine egestas tristis, hinc durus labor,
 Quamvis rigentem tot malis subigent virum.

205. *Cui tanta credet.* Cui credet tanta et tam nova nuntianti? Sic Terent. act. III, scen. 4, v. 9: «Credon' tibi hoc, nunc peperisse hanc e Pamphilo?». Si quem hæc locutio credere rem alicui, pro credere alicui rem nuntianti, offendant, certe non ita frequenter usurpata, accipiat *credet* pro *committet*: «Cui Thyestes tanta, i. e. vitam, liberos, committet?»

206. *Natis.* Agamemnoni et Menelao. — Plerique scripti. Agamemnona et Menelaum ex Atreo ortos dixere, Homerum secuti qui eos Atridas sæpius nuncupat. Attamen nonnulli illos ex Plisthene natos perhibent, Pelopis et Hippodamiz filio, fratre Atrei et Thyestæ. Fertur Plisthenes moriens filios suos Atreo commendavisse, qui eos alendos et instituendos suscepit, unde Atridae dicti sunt. Nec desunt etiam qui Plisthenis quidem eos filios, sed Plisthenem Atrei filium, putant. Additur Agamemnona Menelaumque nomen vel patruum vel avi sui occupasse, quia pater eorum Plisthenes nihil insigne et memoria dignum peregerat. Dictys Cret. V, 16: *Atque exin contumelis Agame-*

monem fratremque agere, eosque non Atridas, sed Plisthenidas, et ob id ignobiles appellare. Stesich. in fragment. (Plutarch. de dilata maleficiorum poena, 21) Agamemnonem aut Orestem Plisthenidem vocat.

207. *Relictis...* hospitii. Relictis locis ubi exsul peregrinabatur; et vagantem vitam trahebat.

209. *Ex parte dominus.* Veniat in partem regni.

300. *Rudes.* Inexpertos et rerum ignaros: opponitur *rudes* præcedentibus verbis. *inimica credit cuncta, non poterat capi, etc.*

303. *Hinc durus labor.* Pro *hinc* substituit Both. *et*; impelli enim Thyestem hinc regnandi cupidius, illine egestate, cui affinis est labor. Non inficias iverim posse coniungi *egestas et labor*; sed hæc quoque, integro sensu, oculis *illine* et *hinc* distinxeris, quæ enumerationis, non oppositionis, identidem signa sunt, et ideo permiste adhibentur. Sic in Herc. fur. 6 et sqq. *hinc Aretos... hinc, qua tepenti... Illinc timendum... hinc clara gemini.*

304. *Rigentem.* Indurescentem mælis et obstinatum adversus ea constantiæ.

SAT. Jam tempus illi fecit ærumnas leves.

305

ATR. Erras : malorum sensus accrescit die.

Leve est miseria ferre, perferre est grave.

SAT. Alios ministros consilii tristis lege :

Pejora juvenes facile præcepta audiunt;

In patre facient, quidquid in patruo doces.

306

Sæpe in magistrum scelera redierunt sua.

ATR. Ut nemo doceat fraudis et sceleris vias,

Regnum docebit. Ne mali fiant, times?

Nascuntur istud. Quod vocas sævum, asperum,

307. *Leve est, etc.* Miseria fert, qui primum adversæ fortunæ impetum fortiter sustinet, perfert autem qui diuturnis malis non frangitur. Seneca de benef. III, 37 : *Aeneas tulit patrem per ignes, et (quid non pietas potest?) pertulit, colendumque inter conditores Romani imperii posuit.* Id plerumque ponderis habet particula per verbo addita. Martial. IX, 70 : *Vicini somnum non tota nocte rogamus : Nam vigilare leve est, pervigilare grave.*

308. *Alios ministros, etc.* Non tuos filios, inquit Satelles, ad decipiendum precibus Thyestem adhibe : nam proni sunt juvenes ad mala præcepta audienda, et in te patre forsitan facient, quidquid eos in patruo doces. Novissimus intrpr. *Levé locum mire depravavit : Cherchez d'autres confidentes que moi de vos sombres desseins : vous trouverez plus de docilité dans ses enfants. Mais craignez que les vôtres, etc.*

309. *Pejora, etc.* Notissimum est axioma illud Horatii, in Art. poet. 163, de juvene : *Cereus in vitium flecti*, etc.

310. *In patre.* Vid. sup. v. 220.

311. *Sæpe, etc.* Hec. far. 736.

312. *Ut nemo, etc.* Etiam si nemo fraudis et sceleris vias doceret, etc. Locutio omnibus scriptt. trita; sic Ovid. de Pont. III, ep. 4, v. 79 : *« Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. »* Plin. VII, 43 : *Quod ut dissimulaverit, et supremo somnio ejus credamus, ab uno illo invidiam gloria victam, hoc tamen nempe felicitati suæ defuisse confessus est, quod Capitolium non dedicavisset.*

314. *Nascuntur istud.* « Nempe mali, ait Gronovius. Et hoc Seneca epist. 95 : *Habemus in commune, quod nati sumus; nempe cognati, mutuo amantes, sociabiles.* Tales nos natura edidit, tales igitur omnibus et in commune nos præstemus. » — *Quod vocas, etc.* Non levius forsitan scelus meditatatur Thyestes (fortasse et illic agitur), quam quod sævum, asperum vocas. Interrogare quidam quo jungerentur nodo illa, ad Agamemnonem et Menelaum pertinentia, ne mali fiant, etc. et hæc ad Thyestem referenda, fortasse et illic agitur. At reputandum nascuntur istud non de Agamemnone et Menelao, sed in universum et de regibus quibuslibet dici, quod quidem, ut re non

Agique dire credis, et nūmum inpie,
 Fortasse et illic agitur. SAT. Hanc fraudem scient
 Nati parari? Tacita tam rudibus fides
 Non est in annis; detegent forsā dolos:
 Tacere multis discitur vitæ malis.
 Ipsosne, per quos fallere alium cogitas,
 Falles, ut ipsi crimine et culpa vacent?
 ATR. Quid enim est necesse liberos sceleri meo

315

320

verum, sic ab Atreo apte pronuntiatum nemo uou iudicabit: ille enim tantæ in se ipso frementis sævitie conscius est, et tantam Thyestæ animo crudelitatem inesse credit, ut hanc feritatem non domni suæ propriam arbitretur et ab affectu peculiari ortam, sed a natura quadam communi, quæ cunctos reges inhumanos faciat, adeo in se penitus penitusque defixam sentiat! Sic igitur hæc connecte: «Times ne mali fiant? sed quicunque imperstari sunt mali nascantur. Illa quam in me horres crudelitas, et quæ mihi cum regio sanguine tradita est, possidet et Thyestem, stirpem regiam, atque illum ad ea ipsa quæ nefarie meditor, impellit.»

317. *Nati*. Tui; quos ad fallendum Thyestem missurus es. — *Tacita... fides*. Herc. fur. 301. OEdip. 799. Herc. OEt. 477.

319. *Tacere multis*, etc. Nonnisi multis malis discitur tacere; unde suspecta videtur Agamemnonis et Menelai *tacita fides*, qui malorum adhuc et rerum ignari sunt. De sententiæ veritate exemplis tuenda, vid. Plutarch. de Garrulitate, c. 10 et seq.

320. *Ipsosne*. Si Botheo credatur, æterioquin dialogi personas exqui-

site disponenti (vide Animadv. nostras), «alius dixisset, *Ipsosne igitur*, etc.; sed Noster, suo more, ἀὐτὸν δῖτρος. «Nos contra arbitramur non solum voculū *igitur* vel expressa vel subaudita non opus esse, sed ea admissa laborare sensum et claudicare sententiam. Satellitis enim quæstio bipartito dividitur: hinc quærit an fraudem natos genitor sit edocturus, quod imprudenter eum et temere facturum his verbis *Tacita tam rudibus*, etc. approbat: inde petit, an ipsos contra fallere statuerit, ut illi saltem culpa vacent. «A te quæro, inquit, utrum nati tui scient fraudem parari (quod inconsideratum judicarem), an ipsos per quos alium fallere cogitas, falles, ut a scelere pari mæneant.»

322. *Quid enim*. Interdum habet enim vim quamdam affirmandi. Plaut. Mostell. act. III, scen. 1, v. 24: «Quid tute tecum? TRAI. Nihil enim. «Id. Cas. act. II, scen. 4, v. 1: «Te uxor niebat tua me vocare. STAL. Ego enim vocare jussi. «Terent. Adelph. act. II, scen. 1, v. 14: «At enim non sinam. «Pari brevitate, ut adnotavit Gronovius, Tacit. Ann. XIV, 44: *At quidam insontes peribunt? nam et ea fuso exercitu, quum decimus quisque*

Inserere? per nos odia se nostra explicent....

Male agis, recedis, anime : si parcis tuis,

Parces et illi; consilii Agamemnon mei

325

Sciens ininister fiat, et patri sciens

Menelaus adsit. Prolis incertæ fides

Ex hoc petatur scelere : si bella abnuunt,

Et gerere nolunt odia, si patrum vocant,

Pater est. Eatur.... Multa sed trepidus solet

330

Detegere vultus; magna nolentem quoque

iuste feritur, etiam strenui sortiantur; in qua sententia pars prior est obiectio, altera responsio. Integrum foret : « Peribunt insontes quidam fateor; idque excusabile est; nam et ex fuso, etc. » Conf. et Troad. 1110.

323. *Inserere.* Participes sceleris mei facere. Ovid. Metam. XIII, 13 : « Inserit Æacidis alienæ nominis gentis? »

324. *Male agis, recedis,* etc. Dictum subita meotis commutatione : Sed quid ego? si liberis meis parcam, parcam et Thyesti : non ita. « *Recedis.* Ira tua residet, decedit virtus.

325. *Parces et illi.* Nam dubitat Atreus liberine, quos suos vocat, a se, non a Thyeste procreati fuerint; quod explicant sqq. *prolis incertæ et pater est.* — Agamemnon. Filius Atrei, ut Menelaus. Vid. sup. quæ notav. ad vers. 296.

327. *Prolis incertæ,* etc. Ex hoc scelere cognoscam an Menelaus et Agamemnon sint ex me orti.

329. *Si patrum vocant.* Nisi Thyestem ita oderint, ut patrum esse nec velint nec recordentur, eos ab illo genitos existimabo.

330. *Multa sed trepidus,* etc. Hic

nova animi intercidit conversio, ut in violento affectuum æstu fieri solet. Repulat enim sæpe arcana vultu detegi, et statuit filiis suis non aperire quantæ rei ministri fiant. Recte Delrio ad hunc locum : « Nota hic artificium poetæ. Non decebat illos esse conscios : quare? an ut experter sceleris? aliena hæc impio Atreo pietas; imo moribus ejus consentaneum, ut nati impietatis paternæ sint participes : nec ideo tantum, verum etiam ut ex insito erga patres liberorum affectu, deprehendat, sine an alieni. Cur non ergo consilii sui facit participes? quia veretur, ne prodant : sibi consulit, suo consilio et crimini consulit. Quid neque accommodatius tyranno impio? »

330. *Pater est.* Eodem animo, *Voltaire, les Pelopides*, act. IV, sc. 5 : *Jures-y maintenant d'explier ses torts, Et de haïr Thyeste autant que je le haï.*

Si vous me refusez, vous êtes sa complice.

331. *Detegere vultus.* Euripid. in Ion. 239 : « Ἐγὼ δ' ἄν τις τὰ πολλὰ γ' ἀνθρώπων πᾶσι, τὸ σχῆμα ἰδὼν τις. » Ovid. Metam. II, 447 : « Hæc quam difficile est crimen non prodere vultu! » Add. Terent. Adelph. act. IV, scen. 5, v. 9; Cicero. Orat. III,

Consilia produnt : nesciant, quantæ rei
Fiant ministri. Nostra tu cæpta occule.

SAT. Haud sum monendus : ista nostro in pectore
Fides timorque, sed magis claudet fides.

335

CHORUS.

TANDEM regia nobilis,
Antiqui genus Inachi,
Fratrum composuit minas.
Quis vos exagitat furor,

59; Curt. III, 14; Tacit. Ann. I, 12, etc.

332. *Consilia produnt.* Nolentem proderet consilia, consilia ipsa produnt, sponte se proferentia.

335. *Claudet.* Obstatit quominus pervulgem. — *Fides.* Hoc certe adulantis est, nec iis respondet, quæ libere, et audacius forsam quam coram Atreo par erat, satellites obloqui non dubitavit. Unde nonnullis venit suspicio *timor* pro *fides* substituendum. Sed non satis attenderunt poetam sibi minime constare, tum multis aliis in locis, tum in efflingendo hactenus hujus satellitis ingenio, quem modo acerrimum censorem, modo abjecte obsequiosum fecit (vid. quæ sup. uot. ad v. 243). Interpres *Lervé*, qui servavit in contextu *magis claudet fides*, locum tamen vernaculo sermone sic reddidit : *La fidélité et la terreur surtout me fermeront la bouche.* Quod non fieri potuit, nisi hinc textum Gronovii, inde interpretationem gallicam quam *Coyne* prius vulgaverat, transcripserit, nulla adhibita cura ut alteram cum altero concordem faceret.

336. *Regia nobilis.* Metonymice dicitur *regia* pro illis qui in regia habitant : sic Liv. XXIV, 22 : *Quicumque aut propinquitate aut affinitate aut aliquibus ministeriis regiam contingissent.*

337. *Genus Inachi.* Inachus fuit primus Argivorum rex ; unde *genus* ejus dicti sunt qui sequentibus sæculis Argis regnare, licet alia stirpe orti. Et solent veti. scriptt. Inachi nomen usurpare, si regem antiquissimum et nulli posteriorem memorare velint. Horat. II, od. 3 : *« Divesne, prisco natus ab Inacho Nil interest, an pauper, et infima De gente sub dio moreris. »* Id. III. od. 19, v. 1 : *« Quantum distet ab Inacho Codrus... »*

338. *Composuit minas.* Intelligi *sedavit minas, minis finem fecit, non condedit*, ut Delr. placuit. Virg. Æn. I, 139 : *« Sed motos præstat componere fluctus. »* Lucan. V, 701 : *« ...fessumque tumentes Composuit pelagus, ventis patientibus, undas. »* Scilicet putat chorus, missis Menelao et Agamemnone qui Thyestem revocent, fratres gratiam inter se reconciliaturos.

Alternis dare sanguinem,
Et sceptrum scelere aggredi?
Nescitis cupidi arcium,
Regnum quo jaceat loco.
Regem non faciunt opes,
Non vestis Tyriæ color,

340

345

340. *Alternis dare sanguinem.* Alternis vice gladio impetere et impeti, ita ut modo hic, modo ille, cruorem fratri dare cogatur. Hoc de Thyeste et Atreo dictum, qui bello invicem se persecuti sunt. Vid. quæ supra notav. v. 32. De locutione *dare sanguinem*, audi Gronovium: « Scioppins fatetur uescire, quo auctore satis locuplete, vel *dare* vel *haurire* sanguinem dicitur, quumque istud legat in Thyeste Seneca, facilius se credere eidem alibi conquerenti, ista ætate homines desisse latine loqui. Cur ergo Ovidius, *Metam.* XIII, 482, « Et quid dederit domus una cruoris »? et id. *Metam.* XIV, 529, « ... multumque ab utraque cruoris Parte datur »? Aut si non satis hic ei locuples auctor, cur Liv. III, 54, *Dandus invidiæ est sanguis*? et id. XXVI, 13: *Tanta aviditas supplicii expetendi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis!* Ovid. rursum *Metam.* XIII, 329: « Licet exsecrere, meumque Devoveas sine fine caput, cupiasque dolenti Me tibi forte dari, nostrumque haurire cruorem. »

341. *Sceptrum scelere aggredi.* Certare uter sceptrum sibi scelere vindicet.

342. *Cupidi arcium.* Id est, tyrannidis: nam in arcibus habitabant tyranni. Lucret. V, 1107:

« Condere cœperunt urbeis, arcemque locare Præsidium reges ipsi sibi perfugiumque. »

343. *Quo jaceat loco.* Quæ re constituatur regnum. Regnum, inquit, in sublimibus castellis et alto quæritis solio; inferius et vobis propius positum est, nempe in bona mente et potente sui animo.

344. *Regem non faciunt,* etc. Cf. Senecæ epist. 37, 113, et passim. Horatii II, od. 18; III, od. 3, et aliis locis; nam hæc sententia mire illi placuit. Virg. *Georg.* II, 461 et sqq. Herc. fur. 159 et sqq. Boet. de *Consolat. philos.* III, 5, etc.

345. *Tyriæ. Purpureæ.* Ex mari circa Tyrum laudatissimæ efferebantur purpuræ; unde plerumque in poetis Tyrius color pro purpura. Conf. Ovid. de *Art. am.* III, 170; *Metam.* VI, 222; X, 211. Propert. IV, eleg. 5, v. 22. Tibull. I, eleg. 2, v. 77, et eleg. 9, v. 70. Claudian. de *laud. Stil.* I, 79, etc. Vestis autem purpurea metonymice pro regia potestate usurpatur, quia olim, præter pneros, soli magistratus et Imperatores ea utebantur, quamvis, procedente tempore, ea transiit ad matronas, et ad viros etiam ditiores nobilioresque (vid. Liv. XXXIV, 7; Val. Max. II, 1; Suet. de *Ner.* 32.). Virg. *Georg.* II, 495: « Illum non populi fascēs, non purpura regum Flexit. » Eu-

Non frontis nota regiæ,
Non auro nitidæ trabes.
Rex est, qui posuit metus
Et diri mala pectoris;
Quem non ambitio impotens,
Et nunquam stabilis favor
Vulgi præcipitis movet;
Non quidquid fodit Occidens,
Aut unda Tagus aurea

350

trop. IX, 8 : « Juvenis in Gallia et in Illyrico multa strenue fecit, occiso apud Mursiam Ingenua, qui purpuram sumpserat. » Horat. quoque, I, od. 35, v. 12, *purpurei tyranni*.

346. *Frontis nota regiæ*. Diademata.

347. *Nitidæ...trabes*. Virg. *Æn.* II, 448 : « Auratasque trabes, veterum decora alta parentum. » Horat. II, od. 18, v. 1 : « Nun ebor, neque aureum Mea renidet in domo lacunar : Nun trabes Hymettimæ Premunt columnas ultima recisas Africa. »

348. *Rex est*, etc. Senecæ epist. 113 : *Imperare sibi, maximum imperium est*. Cic. de fin. bon. et mal. III, 22 : *Sapiens rectius appellabitur rex, quam Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit; rectius magister populi (is enim est dictator), quam Sulla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis magister fuit*. Anson. *Edyll.* XII, 34 : « Qui recte faciet, non qui dominatur, erit rex. » Inter nostros poetas, multi hanc sententiam expressere, in quibus *Racan*, hand spernendus privator et agrestis vitæ laudatur :

Roi de ses passions, il a ce qu'il désire.

Son fertile domaine est son petit empire :

Sa cabane est son Louvre et son Fontainebleau.

349. *Diri mala pectoris*. Cupiditates, quæ torquent animum. Ponitur *diri mala pectoris* pro *dira pectoris mala*.

350. *Impotens*. Effrenata, sui impotens, ut in Cic. *Tuscul.* V, 7; Liv. XXIX, 9, etc.

351. *Nunquam stabilis*, etc. Cf. Horat. I, od. 1, et Nostr. *Hercul.* fur. 169 et sqq.

352. *Præcipitis*. Inconsulta festinatione et cæco impetu agentis.

353. *Non quidquid*, etc. Quem non movet quidquid auri et argenti ex Occidente, scilicet ex Hispania, effoditur. Plin. III, 3 : *Metallicis plumbi, ferri, æris, argenti, auri, tota ferme Hispania scatet*. — *Fodere* pro *extrahere* in Liv. XXVIII, 3 : *Argentum etiam incolæ fodiant*. Vid. et Plin. XXXVI, 24.

354. *Tagus*. Hispaniæ flumen auriferis arenis celeberrimus. Vid. Plin. IV, 21. Ovid. *Amor.* I, eleg. 15, v. 34, et *Metam.* II, 251. Lucan. VII, 755. Mart. I, 50, et X, 96. Stat. *Silv.* I, 2, vs. 127. Sil. I, 155, II, 404. Claudian. in *Causul. Prob.* et *Olybr.* 51, et alibi.

Claro devehit alveo;
 Non quidquid Libycis terit
 Fervens area messibus:
 Quem non concutiet cadens
 Obliqui via fulminis,
 Non Eurus rapiens mare,
 Aut sævo rabidus freto
 Ventosi tumor Adriæ:
 Quem non lancea militis,
 Non strictus domuit chalybs:
 Qui tuto positus loco,
 Infra se videt omnia,

355

360

365

Hæc fluminis fama inde orta videtur, quod flavas arenas volvit, undis suis permistas.

356. *Non quidquid Libycis*, etc. Aperta imitatur Horatium, I, od. 1, v. 9. Martialis quoque, epigr. VI, 86, Libycas messes simul et Tagi divitias memoravit; « Possideat Libycas messes Hermumque Tagumque. »

357. *Fervens*. Dicitur *fervens* area, quoniam in ea terebantur frumenta. Varro, de ling. Lat. lib. IV: *Ubi frumenta secta teruntur et arescunt, area*.

358. *Quem non concutiet*, etc. Ex Horat. III, od. 3, v. 6.

359. *Obliqui*. « Omnes ignes cælestes, ait Delrio, maxima ex parte in obliquum feruntur, maxime fulmina, ut docet Aristot. in Meteor. » Unde, ut Noster, Lucan. I, 151: « Qualiter expressum ventis per vultus fulmen Ætheris impulsu sonitu, mundique fragore emicuit, rupitque diem, populosque pavecutes Terruit, obliqua præstringens lumina flamma. » Et Lucret.

II, 213: « Transversosque volare per imbres fulmina cernis? » Add. Lucan. I, 518.

362. *Ventosi* . . . *Adriæ*. Maris Adriatici. Horat. I, od. 33: « Fretis scior Adriæ Curvantis Calabros sinns. » Id. III, od. 3: « Dux inquieti turbidus Adriæ. » Add. III, 9 et 27. Lucan. V, 614: « Tumor. De æstuante mari apte dicitur. Claudian. in Rufin. I, 70: « cen murmurat alti Impacata quies pelagi, quum flamine fracto Durat adhuc sævitque tumor, dubiumque per æstom Lassa recedentis fluitant vestigia venti. »

364. *Chalybs*. Per synecdochen pro *ensis*, ut in Lucan. VII, 518, pro ferreis sagittarum spicalis, et in Val. Flacc. VI, 341, pro hastæ acuminæ. Dicta est *chalybs* a gente Chalybum, circa Pontum posita, apud quam magni ferri copia eruitur, mox in cæteras terras circumferenda. Avien. in descript. orbis terræ, v. 947: « . . . Chalybes super, arva ubi ferri Ditia vulnifici crepitant incedibus altis. »

Occurritque suo libens
Fato, nec queritur mori.
Reges convenient licet,
Qui sparsos agitant Dahæ;
Qui Rubri vada litoris,
Et geminis mare lucidis
Late sanguineum tenent,
Aut qui Caspia fortibus
Recludunt juga Sarmatis :

370

375

367. *Occurritque suo*, etc. Sententia Senecæ trita. Vid. quæst. natur. VI, 32 : *Illæ licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem intrepidus, et fortasse, quæ debet cadere, desiliat*, etc. Et passim in epist. variisque ejusdem operibus.

369. *Convenient*. Convenient atque conspirent potentissimi reges et populi, soam ei potestatem adempturi, nihilominus regnum suum retinebit, in bona mente positum.

370. *Agitant Dahæ*. Populi Asiæ, supra Caspium mare, Massægetis finitimi. Virg. *Æneid.* VIII, 728 : « Indomitique Dahæ. » *Agitant*, id est, regunt ducuntque ; nam Dahæ, ut Scythæ, quorum communi nomine continentur, nullo consistebant loco, sed erraticam debebant vitam, sedem aliam ex alia petentes : unde quoque *sparsos*. Vid. quæ notav. Herc. fur. 533 et 534. Falso igitur interpp. Gallici intellexerunt *les rois qui tourmentent les Dahæ*. Virg. Georg. III, 287 : « Lanigeros agitare greges, hirtasque capellas. »

371. *Rubri...litoris*. Vid. Herc. fur. 903.

373. *Sanguineum*. Rubrum. Ovid. Amor. II, eleg. 1, v. 23 : « Carmina sanguinæ deducunt cornua lunæ. »

Dicitur Erythræum mare gemmis esse sanguineum, quia margaritis abundat (vid. Claudian. de laud. Ser. 3, et de quarto Honor. consul. 606), quæ solis repercussu rubicundæ videntur ; nec desunt quæ ex ea re tantummodo nomen inditum Rubro mari arbitrentur. Vid. quæ ex Plinio citavimus Herc. fur. 903. Adde hoc Plinii XXXVII, 10, sic in lexic. Forcell. citatum, quamvis aliud aliæ ferant editiones : *Heliotropium gemma, dejecta in vas aque, fulgorem solis accendit sanguineo re-percussâ*.

374. *Caspia...juga*. Mons Caspius pars est montis Tauri, teste Plinio, V, 27 : jam in Herc. fur. 1206, *rupes Caspiæ* pro Caucasii jugis positum vidimus ; quæ minime adversa et contraria patet : nam Plinius Caucasum quoque Tauri montis partem esse pronuntiat, loco citato : *Taurus evadit usque ad cognata Rhipæorum montium juga, numerosis nominibus et moris, quæcumque incedit, insignis ; Imaus prima parte dictus, mox Emodus, Paropamisus, Circius, Chabades,.... atque ubi se quoque exsuperat, Caucasus*.

375. *Recludunt juga*. Intellige reges Albanæ et Iberiæ, qui pos-

Certet, Danubii vadum
 Audet qui pedes ingredi,
 Et quocunque loco jacent
 Seres vellere nobiles;

sunt Sarmatis iter per Caspios montes vel ocludere vel recludere: nam Sarmatæ (de quibus vid. Herc. fur. 539) ab Iberia et Albauii Caucaso et Caspiis montibus separantur, nec transitus est Sarmatis in regiones meridionales, nisi per angustias quasdam, ab Iberis et Albania occupatas, quas *Caspia portas*, vel *Caspia pylos* nominabant. Nonnulli, in quibus Plin. VI, 11, Caspias portas distinguunt a Caucasii, ad Cyrum amnem sitis. Si Plinium sequamur, liquet dicere Seucam de Caucasii angustii. — Tacitus his has angustias memoravit, Hist. I, 6: "... præmissosque ad claustra Caspiarum et bellum quod in Albanos pararet ...". Ad alterum locum (Ann. VI, 33) Seneca videtur allusisse. Scilicet quum Mithridates et Pharsmanes bellum contra Partbos gererent, Sarmatæ, utrinque donis acceptis, utrique parti auxilia se missuros promiserant. Sed Mithridates et Pharsmanes quos adjuvabant Albani et Iberi, facile Sarmatas, per Caspias pylos, in Armenios effundunt; at Sarmatæ qui Parthis adventabant, facile arcebantur, quum alios iussus hostis clausisset, unum reliquum, mare inter et extremos Albanorum montes, aestas impediret, quia flatibus Etesiarum impleatur vada. Valer. Flacc. V, 604: "Jam pervigil illum Medus et oppositis expectat Iberia claustris."

376. *Danubii vadum*. Qui Danu-

bium gelu concretum audent pedibus tentare, ut omnes explicant, aut potius, ut nobis videtur, qui præcipientes Danubii undas non timent superare. Quid enim est audacie flumen concretum glacie ingredi? Scio in Herc. Fur. 533, jam dixisse poetam *teri semitam Sarmatis, qua nuper naves carbasa tenderant*; sed quid voluit innuere, nisi frigus esse acerrimam in his regionibus quas intravit Hercules? Hic autem, nec de frigore questio est, et, si quis contenderit destinatum poetæ fuisse, ut septentrionalem populum designaret, non magis ex eo intelligam, cur virtutem appellaverit rigidum flumen pedibus calcare.

379. *Seres*. Populi Scythiæ Asiaticæ. Videtur poeta non temere gentes inter se maxime distantes, Seres et populos Danubii accolæ, mentione conjunxisse; nempe ut intelligatur quantam vim habeat regnum in mente bona positum, quum stet immotum contra tam varias gentes et ex tot partibus exercitus contractos. — *Vellere nobiles*. Seres enim celebres erant tenuissimis lanis, quas ex arboribus tæ regionis collectas conficiendis pretiosis vestibus in omnes terræ partes mittere solebant. Plin. VI, 17: *Seres lanicio silvarum nobiles*, etc. Virg. Georg. II, 121: "Velleraque ut folli depectant tenuia Seres." Adde Senec. epist. 90. Lucan. X, 142. Sil. XVII, 596; Claudian. in Consul. Prob. et Olybr. 179. Au-

Mens regnum bona possidet.	380
Nil ullis opus est equis,	
Nil armis, et inertibus	
Telis, quæ procul ingerit	
Parthus, quum simulat fugas;	
Admotis nihil est opus	385
Urbes sternere machinis,	
Longe saxa rotantibus.	
Rex est, qui metuit nihil;	
Rex est, qui cupiet nihil.	
Hoc regnum sibi quisque dat.	390
Stet, quicumque volet, potens	
Aulæ culmine lubrico:	
Me dulcis saturet quies.	
Obscuro positus loco,	
Leni perfruar otio.	395
Nullis nota Quiritibus	
Ætas per tacitum fluat.	

son. Edyll. XII, 92. Nostr. Herc. Œt. 666, etc., etc.

380. *Mens*, etc. Licet hi omnes contra unum conspirent, si mente bona fratur, numquam regno suo, i. e. sui ipsius dominatu, dejicietur.

381. *Nil ullus*, etc. Horatium imitatur, I, od. 22: «Integer vitæ scelerisque purus Non eget Mauri jaculis. nec arcu, » etc.

382. *Inertibus*. Quippeque a fugientibus ingerantur, quod *inertium* quamdam speciem habet.

384. *Quum simulat fugas*. De Parthia fugam simulantibus, vid. Horat. I, od., 19, v. 11; Ovid. in art. am. I, 209, et de rem. amor. v. 155.

388. *Rex est*, etc. Euripid. in Ion. 621: «Τυραννίδος δὲ τῆς μάττιν

αἰνούμενης, τὸ μὲν πρόσωπον ἰδὼ, τὰν δόμοισι δὲ λυπηρά· τίς γάρ μακάρις, τίς εὐτυχὴς, ὅστις διδοικώς καὶ παραδίδειν βίαν, Αἰὼνα τίειν; θεμότης δ' ἂν εὐτυχὴς ἦν ἂν θίλοιμι μᾶλλον, ἢ τύραννος ὢν, etc. »

390. *Sibi quisque dat*. Ea superioribus conjunge: Illud regnum sane non equis, non armis indiget, quippe quod ex se ipso quisque petere potest.

393. *Me dulcis*, etc. Herc. fur. v. 197.

396. *Quiritibus*. Non meminit Seneca a Mycenæis chorum fieri, sexcentis annis aute quam Quirites exstiterint: sed peccare solet poeta in ordine temporum ingenioque populorum observando.

397. *Ætas per tacitum*, etc. Eu-

Sic quum transierint mei
 Nullo cum strepitu dies,
 Plebeius moriar senex.
 Illi mors gravis incubat
 Qui notus nimis omnibus,
 Ignotus moritur sibi.

400

ripides Iphig. in Aulid. 17 : « Ζηλῶ
 δ' ἀνδρῶν ἐς δαίνδυνον Βίον ἐξαιτίας
 ἀγνῶς, ἀλυσίς Τὸς δ' ἐν τιμαῖς ἡ-
 σον ζῆλῶ. » Quod Gallicis carmini-
 bus reddidit noster *Racine*, *Iphi-
 génien Aulide*, act. I, sc. 1 :

Heureux qui, satisfait de son humble fortune,
 Libre de joug superbe où je suis attaché,
 Vit dans l'état obscur où les dieux l'ont caché!
Et Boileau, Épître vi.
 Qu'heureux est le mortel qui, du monde ignoré,
 Vit content de soi-même en un coin retiré !

ACTUS TERTIUS.

THYESTES, PLISTHENES,

TANTALUS JUNIOR et }
FRATER TERTIUS, } ante personæ.

THY. OPTATA patriæ tecta, et Argolicas opes,
Miserisque summum ac maximum exsulis bonum, 405
Tactum soli natalis, et patrios deos
(Si sunt tamen dii) cerno; Cyclopum sacras
Turres, labore majus humano decus,
Celebrata juveni stadia, per quæ nobilis
Palnam paterno non semel curru tuli. 410
Occurret Argos, populus occurret frequens;

407. *Si sunt tamen dii.* Quod egregie expressit, *Crébillon, Électre*, act. V, sc. 9, v. 2:

Dieux vengeurs, s'il en est, puisque je vis encore. Sed in *Electra*, hæc ab Oreste post occisam Clytæmnestram dicuntur, quum ille, jam furore amens, deos recte possit incensare, a quibus vel in tantum scelus impulsus fuerit, vel saltem non mittatur fulmen, interfectam a filio matrem ulturum. At in *Nostro* quis ferat Thyestem, landandi, si reliqua spectetur tragœdia, nec improbi ingenii, deis primum maledicentem, præsertim quum redeat in patriam et læta

omnia debeat ominari? unde aptissime Lessingius (*Theatralische Bibliothek*, t. 2, p. 105) declarat se, quum hæc prima Thyestæ verba legerit, credidisse personam Thyestæ a Seneca ita effictam, ut Atreo non multo pravitare inferior in summa tragœdiæ futurus sit. — *Cyclopum sacras turres*, etc. Ferebantur enim Mycenarum mœnia a Cyclopibus fabricata. Vidend. *Herc. fur.* v. 997.

409. *Stadia.* Vid. sup. 131. Dicuntur *stadia* pro loco ubi juvenes cursu certare solebant.

411. *Occurret.* Mihi redeunti.

Sed nempe et Atreus.... Repete silvestres fugas,
 Saltusque densos potius, et mixtam feris
 Similemque vitam. Clarus hic regni nitor
 Fulgore non est quod oculos falso auferat. 413
 Quum quod datur spectabis, et dantem aspice.
 Modo inter illa, quæ putant cuncti aspera,
 Fortis fui, lætusque : nunc contra in metus
 Revolvor; animus hæret, ac retro cupit
 Corpus referre; moveo nolentem gradum. 414
 PLIST. Pigro (quid hoc est?) genitor incessu stupet,
 Vultumque versat, seque in incerto tenet.
 THY. Quid, anime, pendes? quidve consilium diu
 Tam facile torques? rebus incertissimis,
 Fratri atque regno credis? ac metuis mala 415
 Jam victa, jam mansueta? et ærumnas fugis
 Bene collocatas? Esse jam miserum juvat.

413. *Sed nempe et Atreus*, etc. Sed occurrit quoque Atreus, quem mihi funestius est conspiciere, quam patriam civesque meos revisere lætius. Repete igitur tuos saltus, o Thyeste, etc.

414. *Clarus hic*, etc. Non debet hic clarus regni nitor tibi oculos auferre, i. e. tuos oculos ita perstringere falso suo fulgore, ut prospectans quod datur, quis det non aspicias. De regni falso fulgore, ad imitationem Nostri, Corneille, *Héraclius*, act. I, sc. 1 :

Crispe, il n'est que trop vrai, la plus belle
couronne

N'a que de sans brillante dont l'éclat l'évén-
nement, etc.

416. *Quum quod*, etc. Dictum generaliter, ut ex futuro spectabis patet. Qui quod datur spectat, spectat quoque quis det; nam sæpe veniunt ab hoste dona. Virg. *Æn.* II,

49: « Timeo Danaos et dona ferentes. »

415. *Vultumque versat*. Interpp. Gallici: *ses traits sont altérés*: quam interpretationem falsam judicamus, quum *versare vultum* proprie accipi debeat pro *vultum modo in hanc, modo in illam partem vertere*, quod dubitantis est utrum pergat an gradum retroferat. Liv. I, 58: *Tum Tarquinius fateri amorem, orare, miscere precibus minas, versare in omnes partes muliebrem animum*. Atld. Cic. in Verr. I, 51.

414. *Torques*. Agitas. Cur in consilio tam facili perpendendo hæres?

416. *Jam mansueta*. Quam consuetudine jam minora facta sunt. Liv. III, 16: *Mansuetum id malum... tum esse peregrina terrore sapitum videbatur*.

417. *Bene collocatas*. Metaph. quæ nobis desumpta videtur ex *collocatis*

Reflecte gressum, dum licet, teque eripe.

PLIST. Quæ causa cogit, genitor, a patria gradum

Referre visa? cur bonis tantis sinum

430

Subducis? ira frater abjecta redit,

Partemque regni reddit, et laceræ domus

Componit artus, teque restituit tibi.

THY. Causam timoris, ipse quam ignoro, exigis.

Nihil timendum video; sed timeo tamen.

435

Placet ire: pigris membra sed genibus labant,

Alioque, quam quo nitor, abductus feror.

Sic concitatam remige et velo ratem

Æstus, resistens remigi et velo, refert.

pecunia: nam quemadmodum ex his aliquid fenoris redit, sic ex mæseris Thyestæ nonnulla oriebantur illi bona, scilicet securitas quædam, et, ut sup. dixit, lætitia. Mart. I, 114: « Male collocare si bonas volles horas, Et invidetis otio tuo, lector. »

430. *Sinum*. Subducere *sinum* bonis, id est, bona recusare, figura Senecæ gratissima. Sic, ut adnotavit Gronovius, *sinum implere*, de benef. II, 31, de vit. beat. 9; *in sinum fundere*, de benef. VII, 19; *in sinu condere*, de benef. II, 16; *invenire in sinu*, de benef. VII, 28; *onerato sinu fugere*, de constant. sapient. 6; *sinum expandere*, epist. 74; *in sinu posita divitiæ*, epist. 20.

432. *Reddit*. Ne putes hoc illis favere, qui scripserunt in tragœdiæ argumento inter Atreum et Thyestem convenisse, ut alternis annis regnarent (vid. quæ sup. notav. ad v. 33); nam Thyestæ filios decet *redditam* appellare regni partem, quam pro suo jure Atreus retinere potuisset.

433. *Te restituit tibi*. Te in pristinum tuum statum honoris restituit.

435. *Timeo tamen*. Vim illam præsentieodi agentium animis attribuere tragicis consuetum. Sic, inter alia multa, Racine, *Britannicus*, act. V, scen. 1,

BRITANNICUS.

Et pourquoi voulez-vous que mon cœur s'en désole?

JUNIE.

Et que sais-je? il y va, seigneur, de votre vie. Tout m'est suspect. . . . .

. . . . .
D'un noir pressentiment malgré moi préveneur,
Je vous laisse à regret s'loigner de ma vue.
Hélas! si cette paix, dont vous vous repaîtrez,
Couvrait contre vos jours quelques poignés denses!

437. *Alioque*, etc. Ab illo loco, quem petere volo et conor, invitum me pedes remonent.

438. *Concitatam*, Impulsam.

439. *Æstus*. Reciproci fluctuum motus. Comparatio ex Ovidio desumpta, Heroid. XXI, 41: « Ipsa, velut navis, jactor, quam certus in altum Propellit Boreas, æstus et

PLIST. Evince quidquid obstat et mentem impedit, 440
 Reducemque quanta præmia exspectent, vide :
 Pater, potes regnare. THY. Quum possim mori.

unda refert. » Et Stat. Theb. IX, 141 : « Siculi velut anxia pappis Seditione maris, nequidquam obstante inagistro, Errat, et averso redit in vestigia velo. »

442. *Quum possim mori.* Diver-
 sæ sunt loci interpretationes. Alii
 (nempe Commelinus, Delrio, Hei-
 usius, Both. et interpr. gallic. *Coupe*),
 arbitratissimè respondere Thyestem,
Certe regnare possum, quippe qui pos-
sim mori; regem enim esse stoico-
rum, qui mori potest; sic sup. 367,
de vero rege : » occurritque suo li-
 bens fato » ; sic in Agam. 606 : « qui
 vultus Aeherontis atri, Qui Styga
 tristem non tristis videt, Audetque
 vitæ ponere finem, Par ille regi, par
 Superis erit. » Alii, in quibus Li-
 psius (etsi emendat *Quin possum*),
 et Gruterus, sententiam sic acci-
 piunt, tanquam diceuti filio vo-
 caris ad regnum, responderet pater,
Foras ad mortem. Denique Grono-
 vius putat Thyestem detestari re-
 gnum, et mortem eo potiore ducere;
 itaque intelligendum cum interro-
 gationis signo, *Quum possim mori?*
 « Ego sustineam regnare, quum
 possim rem tam gravem ac mo-
 lestam morte effugere? Quisquam-
 ne tam stultus sit, ut quum rei
 sit integrum mori, velit regnare?
 Ille regnet, qui non audet mori,
 et mavult in miseriis et curis et
 splendida servitute vivere. » Ex his
 diversissimis interpretationibus, si
 secundam, Lipsii scilicet et Gruteri,
 expendas, ea tibi videbitur nec in
 locutionem latinam apte cadere,

nec sequentibus sententiis confir-
 mari. Nam 1° quid sibi vult, hoc
 admissio sensu, vocula *Quum?* Nisi,
 contra librorum fidem, cum Lipsio
 velis substituere *Quin possum*, 2° Si
 Thyestes mortem sibi imminere
 dixerit, non fieri potest, ut Pli-
 sthenes reponat tantum *Summa est*
potestas, genitoris periculum præ-
termittens et floccificiens. Opinio
 Gronovii paulò probabilior mihi
 videtur : sed sententia, si acce-
 pta, vehementior est et ultra ju-
 stos fines extensa : aliud enim est
 « regem esse vere, qui mortis me-
 tam expulit animo et suo fato oc-
 currit libens », aliud, « mortem re-
 gno anteponendam ». Quis eradat
 Thyestem, qui et venit ad acci-
 piendas fraterni fœderis conditiones
 et demum accipiet, se potius mori-
 turum quam partem regni susce-
 pturum tam firmiter asseverare?
 Dubitet, hæreat, fluctuet animo,
 quid in summa potestate sit fasti-
 dii referat, illum vere regem ap-
 pellet qui sui potens nihil vel cupit
 vel metuit; hæc sunt humanæ na-
 turæ : cætera modum excedunt, et
 finguntur potiusquam ad speciem
 hominiam exscribuuntur. Itaque eis
 suffragor, qui putant Thyestæ res-
 ponsionem ad hoc imperium allu-
 dere quod sapiens in seipsum ha-
 bet : « Possum equidem regnare,
 qui possim mori ». Hæc eum quam
 maxime decent, et mire cum antece-
 dentibus (vv. 368, 388, 417, 426),
 et eum sequent. (443, 446, etc.)
 congrunt.

PLIST. Summa est potestas. THY. Nulla, si cupias nihil.

PLIST. Natis relinques. THY. Non capit regnum duos.

PLIST. Miser esse mavult, esse qui felix potest? 445

THY. Mihi crede, falsis magna nominibus placent;

443. *Summa est potestas.* Attamen, reponit juvenis, in regno summa est potestas et quodlibet faciendi licentia. Non vidit Badenius hanc regni definitionem juveni optime attributam, qui nihil melius esse intelligit quam *omnia posse*; falso igitur sententiam irridet, quasi ad istud redeat, *regnum esse regnum*, et culpam librariorum esse credit, qui sermonem in duas personas diviserant, in una Thyeste persona continuandum hoc modo: «Quum possim mori. Summa est potestas nulla, si cupias nihil. *Plist.* Natis, etc.» — *Nulla.* I. e. quid opus est summa potestate, si cupias nihil? Nam habet hoc præcipuum summa potestas, ut votis frui queas. Hunc obvium sensum arripit, nec Gronovium sequere, qui contendit intelligendum «regem, si absit libido et improba cupiditas, ut abesse debet, nihil plus posse privato; neque enim sibi permittit posse, et magis continetur reverentia sanæ, nulum ei secretum indulgenti». Fa longius petita arbitror. Repetit tantum Thyestes et iterat quæ jam Chorus eecinit v. 380 et 388: ad quem locum vide quæ citavimus: adde sqq. Sen. de Benef. III, 37: *Hoc est regnum, nolle regnare, quum possis.* Glandian. de quarto consul. Honorii, VIII, 262: «*Tunc omnia jure tenebis, Quum poteris rex esse tui.*» Et Boileau, Epit. V, 58:

Qui vit content de rien, possède tout le chose.

444. *Non capit regnum duos.* In-

telligit Farnabius: «Neque nos fratres capit, neque vos capiet.» Et interpr. gall. *Coupé* locum sic in notis explicat: *Il avait deux fils déjà grands, avec un faible enfant.* Manifestum est Thyestem de se ipso tantum et Atreo loqui, quod optime vidit Delr. «Cur regnum tanto eum damno cupiam? *Plist.* Si non tua, nostra saltem causa; nos enim, nisi regnum Mycenarum accipis, egestate perpetua censescemus. Si nihil cupis, nil ad filios hæreditario jure transmittes. *Thyest.* Erras: non ille mihi regni partem concedet; regnare duo simul nequeant; regna socium non ferunt.» Luean. I, 92. «Nulla fides regni sociis, omnisque potestas Impatiens consortis erit.» Justin. XI, 12: *Ceterum, neque mundum posse duobus solibus regi, neque orbem summa duo regna salvo statu terrarum habere.* Racine, *Thébaïde*:

On ne partage point la grandeur souveraine.

446. *Falsis*, etc. Opponentur magna et dura: hæc falso timentur, illa falso cupiuntur et placent: quod explicant sequentia. — Innotatur Noster Euripidem, Iphig. in Aulid. 10, ubi senex honores et summam potestatem, ut Plisthenes, laudat: «*Καὶ μὲν τὸ καλὸν ἔστι τὰ θάλα βίον.*» Agamemnon vero, ut Thyestes, reponit: «*Τούτῳ δὲ ἔστι τὸ καλὸν, σφαλερόν· καὶ τὸ ἐλπίστον Ἰφικλὺ μὲν, λυγρὴ δὲ προσιστάμεν.*» Videtur hæc ultima expressisse Corneille, in tragod. quæ in-

Frustra timentur dura. Dum excelsus steti,
 Nunquam pavere destiti, atque ipsum mei
 Ferrum timere lateris. O, quantum bonum est
 Obstare nulli, capere securas dapes
 Humi jacentem! Scelera non intrans casas,
 Tutusque mensa capitur angusta cibus:
 Venenum in auro bibitur. Expertus loquor;
 Malam bonæ præferre fortunam licet.
 Non vertice alti montis impositam domum,

scribitor *Cinna*, act. II, scen. 1:

... Tout ce qu'on adore en ma haute fortune
 D'un courtisan flatter la présence importune,
 N'est que de ces beautés dont l'éclat éblouit,
 Et qu'on cesse d'aimer sitôt qu'on en jouit.

447. *Dum excelsus steti*, etc. Similiter in nostri Corneilii *Cinna*, loco supra citato, *Angustus*:

J'ai souhaité l'empire, et j'y suis parvenu,
 Mais, en le souhaitant, je ne l'ai pas connu:
 Dans sa possession j'ai trouvé pour tous charmes
 Des féroces soucis, d'éternelles alarmes,
 Mille ennemis secrets, la mort à tout propos,
 Point de plaisir sans trouble, et jamais de repos.

449. *Ferrum... lateris*. Crediderunt male *Farosbius* et *Badenius* hoc dici de ferro satellitum, qui latus *Thyestæ* stipabant. Quanto efficacius erit ad ostendendum nihil non regnantibus timeri, si intelligas ipsum, quo *Thyestes* accingebatur, gladium! Metuere potest tyrannus, ne suus in se vertatur ensis.

450. *Obstare nulli*. Nulli esse gravis et molestus, nulli esse impedimento, quoniam ascendat quo velit. His forsitan alluditur ad *Thyestæ* et *Atræi* æmulationem, utrique tam noxiam.

451. *Scelera*, etc. *Luca*. VIII,

493: « Exeat aula Qui vult esse pius: virtus et summa potestas Non coeunt. » Add. *Virgil. Georg. II*, 472. *Boet. de Consolat. philos. I*, 5, etc.

453. *Venenum*, etc. *Jovenal. X*, 25: « Nulla accoita hibuntur Fictilibus: tunc illa time, quum pocula sumes Gemmata, et lato setinum ardebit in auro. » *Lucan. IV*, 380: « Noo auro, murrhaque hibunt: sed gurgite poro Vita redit. »

454. *Malam bonæ præferre*. *Ludit* in falsis rerum vocabulis: « Experto mihi utramque fortunam, licet quæ ab hominibus dicuntur mala, iis, quæ bona vocantur, præferre. »

455. *Non vertice*, etc. Hic incipit poeta romanos mores oblique perstringere, et luxum, qui sub primis Imperatoribus, et præsertim sub Nerone, in tantum excreverat; sapienti quidem censura, sed quæ *Thyestem* minus deceat, non propter temporum ordoem (nam generaliter potuit dicere *Thyestes*, quæ Romani ad se raperebunt, suæ pravitatis sibi conscii), sed propter affectos qui redeunt in patriam attribui debent, et quibuscum per omnes convenit istiusmodi quantumvis diserta insectorio. Cæterum mul-

Et eminentem civitas humilis tremit;
Nec fulget altis splendidum tectis ebur,
Sonnosque non defendit excubitor meos:
Non classibus piscamur, et retro mare
Jacta fugamus mole: non ventrem improbum
Alinus tributo gentium: nullus mihi

460

ta huic loco non dissimilia invenies, et aptius adhibita, in Senecæ epist. 90 et in aliis. Virg. Georg. II, 461 et sqq. Lucret. II, 24 et sqq. Horat. I, od. 31; II, 10, 16, 18; III, 1, 16 et passim. Claudian. in Rufin. I, 196 et sqq. Lucan. IV, 373 et sqq. Manil. V, 368 et sqq. Juven. IV, 5, etc.

456. *Eminentem civitas*, etc. Putat Delrio hoc dictum propter Valerium Publicolum, qui, quum in summa Velia ædificaret, in suspicionem venit affectati regni (Liv. II, 7). Sed potuit Seneca in his, ut in sequentibus, rem suæ tantum ætatis designare. Sic epist. 89, ad luxuriosos: *Omnibus licet locis tectu vestra splendeant, alicubi impositu montibus*, etc.

457. *Ebur*. Præcipua fuere apud Romanos domorum ornamenta, ebur et aurum. Horat. II, od. 18: « Non ebur, neque aureum Mea renidet in domo lacunar. » Add. Cic. Parad. I, 3. Suet. in Ner. 31.

458. *Sonnosque*, etc. Nec mihi opus est vigilibus, qui dormientem armis tueantur.

459. *Non classibus piscamur*. Notum quam longinquis e tractibus, quantisque curis et impensis Romani pisciculos arcesserent, gulæ irritamenta. Neque rem poetica licentia auxisse Noster videbitur, si conferantur sequentia ex Macrob.

Saturn. II, 12: *Nec contenta illa inglueries fuit maris sui copii. Nam Octavius, præfectus classis, sciens scarum uleco Itulicis litoribus ignotum, ut nec nomen latinum ejus piscis habeamus, incredibilem scarorum multitudinem, vivariis navibus huc advectam, inter Ostiam et Campaniam litus in mare sparsit, miroque ac novo exemplo pisces in mari, tanquam in terra fruges aliquas, seminavit.* — *Et retro mare*, etc. Horat. in civium luxuriam similiter invecus III, od. 1, v. 33: « Contracta pisces æquora sentiunt, Jactis in altum molibus. » Sen. epist. 89: *Ubi cumque in aliquem sinum litus curvabitur, et protinus fundamenta jaciatis, nec contenti solo, nisi quod munus feceritis, maria agetis introrsus.* Cf. Herc. fur. 1047.

460. *Improbum*. Avidum, insatiabilem, Virg. Georg. III, 430: « Stagna colit, ripisque habitans, hic piscibus atrani luprobis ingluviem ranisque loquacibus explet. Id. Æn. II, 356: « Lupi... quos improba ventris Exegit cæcos rabies. »

461. *Tributo gentium*. Aut proprie, i. e. publicis gentium vectigalibus, quæ Imperatores et magnates in parandis conviviiis absumebant; unde Seneca, Consol. ad Helv. 9: *C. Caesar... centis sestertio cenavit uno die, et in hoc omnium adjunctus ingenio, vix tamcu invenit, quomodo triam provinciarum tributum*

Ultra Getas metatur et Parthos ager :
 Non ture colimur, nec meæ, excluso Jove,
 Ornantur aræ : nulla culminibus meis
 Imposita nutat silva, nec fumant manu

465

unu canu fieret. Ant translate, i. e. iis omnibus quæ conferunt gentes vel remotissimæ ad explendam nostram libidinem. Sen. Epist. 50 : « *Quandiu unius mensæ frumentum multo novigio, et non quidem ex uno mori, subvehent?... homo et terra pascitur et mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis alvum natura dedit,* etc. Manil. V, 368 : « *Atque hæc in luxum : jam ventri longius itur Quam modo militiæ : Numidarum pascimur oris, Phasidos et damnis,* etc. » Juven. V, 97 : « *Instruit ergo focum proviucia,* etc. » Lucan. IV, 373 : « *O prodiga rerum Luxuries! nunquam parvo contenta paratu, Et quesitorum terra pelagoque ciborum Ambitiosa fames, et lautæ gloria mensæ, Discite quam parvo liceat producere vitam, Et quantum natura petat.* »

462. *Metatur... ager.* Licet plerumque *deponentis verbi* vim habeat *metor*, tamen et nonnunquam *passive* usurpatur : sic Hirt. de bell. Gall. VIII, 15, *castris eo loco metotis*. Dicitur autem *ager metori*, qui apte disponitur, distribuitur, colitur. Virg. Georg. II, 274 : « *Si pinguis agros metabere campi, Densa sere.* »

463. *Non ture colimur.* Notavit Scaliger : « *Ad Neronem an Domitianum referenda hæc sinit, viderit eruditus lector. Certe Romanum Imperatorem hæc spectant, non alium. Qui putant tragediam philosopho Senecæ attribueudam, non*

possunt de Domitiano hæc accipere, qui nonnisi extincto philosopho imperavit et divinos honores affectavit (Suet. in Domit. 13) : nec de Nerone, cui nonnisi post Senecæ necem, Cerialis Anicius templum publica pecunia ponendum censuit (Tacit. Annal. XV, 74). Sed ad C. Cæs. Caligulam ea referri possunt, de quo Sueton. § 21 : « *Admonitus et principum et regum se excessisse fastigium, divinam ex eo majestatem asserere sibi cepit.... Templum etiam numini suo proprium et sacerdotes et excoquilissimas hostias instituit,* etc. — *Excluso Jove.* Suet. narrat eodem loco, Olympii Jovis simulacro et Græcia translato caput demptum et vultum Caii impositum; quosdam ipsam imperatorem Latialeni Jovem consalutare solitos, etc.

464. *Nullo culminibus,* etc. Falso interpr. gall. *Coupé : Je n'ai point de superbes forêts autour de ma maison.* Intellige silvulas in ipsis domorum fastigiis conatas. Seneca, Epist. 123 : « *Non vivunt contra noturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum silvæ in tectis domorum ac fastigiis nutant?* etc. Tibull. III, eleg. 3, 15 : « *Et nemora in domibus sacros imitantia lucos.* »

465. *Nec fumant,* etc. De vastissimis Romanorum Imperatorum thermis hæc accipiendi, de quibus Seneca, loco puper citato : « *Non vivunt contra noturam, qui fundamento thermarum in more jaciunt, nec delicate natore ipsi sibi videntur, nisi*

Succensa multa stagna; nec somno dies,
Bacchoque nox jungenda pervigili datur:
Sed non timetur; tuta sine telo est domus,
Rebusque parvis alta præstatur quies.
Immane regnum est, posse sine regno pati.

calentia stagna fluctu ac tempestate feriuntur? Sueton. quoque in Ner. 31: Domus tanta laxitas fuit, ut stagnum haberet maris instar, circumseptum ædificiis ad urbium speciem.... Balineæ marinæ et albulis fluentes aquis... Præterea inchoabat piscinam a Misenæ ad Avernum lacum contactam, porticibusque conclusam, quo quicquid totis Batæ calidarum aquarum esset, converteretur.

466. *Nec somno dies.* Neque dies mihi datur jungenda somno, i. e. nocti; neque uox addenda pervigili Baccho, i. e. diurnis epulis; neque nox diurno somno continuatur, neque dies nocturnis comessionibus. Tacit. de mor. Germ. 22: *Diem noctemque continuare potando, nulli probrum.* Vid. et Sen. Epist. 123.

468. *Sine telo.* Ad tenendam eam non armis opus est.

470. *Immane regnum.* Is maximè regnum obtinet, qui nullum capit. Omnes in id conveniunt, ut duplicem sensum vocabuli *immanis* esse pronuntient. Nonius Marcell. de propriet. serm. dicit *immane* significare ingens, et rursum, minime bonum et nocens. Sext. Ponip. Festus, lib. IX, • *immanis*, ferus sive magnus. • Perottus in quartum Martialis epigramma, Forcellinus in lexico, idem statuunt. Sed variant in expedienda utriusque sensus origine. Nonius credit *immanis* a

manus oriri, bonus ac prosper, unde *mane* et *manes* venisse contendit. Forcell. a quibusdam duci memorat ab ἰμμανὴς, furens. Macrob. Saturn. I, 3: • Lanuvii mane pro boua dicunt, sicut apud nos quoque contrarium est *immane*, ut *immanis* bellus, vel *immane* fucinus, et hoc genus cætera, pro non bono. • Verum hæc tenus nihil de duplicis sensus causa. Noel in Dict. Lat. Gall. derivari arbitratur *immanis* ab ἰμμανὴς, quum pro *inhumanus* et *ferox* ponitur, et ab *in* privat. atque *manus* (dextra); quum pro *enormis* usurpatur, ut quod manus amplecti et continere nequeat. Hæc derivatio, quam unde assumpserit Gallicus auctor nescio, contortius expressa nec satis probabilis mihi videtur, et ex eo tantum orta, quod in Faeciolati lexico, ad cuius imitationem suum composuit, iuenerat *immanis* duci ab *in* privat. et a *manus*; nec attenderat de inusitato adjectivo *manus* vel *manis*, non autem de nomine substantivo *manus*, ab italico scriptore memorari. Forsan satius sit credere primari vocabuli significationem esse *crudelis* (ex *in* et *manis* vel *manus*); et mox ex eo sensu ad alterum factam inflexionem, quum soleamus in omni sermone et lingua, *severa*, *furventia*, *dura* appellare, quæ prodigiosa mole amplitudine nobis minitari videatur, et ea, quæ modum excedunt, tantum nobis inji-

PLIST. Nec abnuendum est, si dat imperium deus.

THY. Nec appetendum. PLIST. Frater, ut regnes, rogat.

THY. Rogat? timendum est; errat hic aliquis dolus.

PLIST. Redire pietas, unde submota est, solet,

ciaut pavorem, ut istis vel mutis et inauimia feroces et nobis infensos affectus imputemus. Hoc ipsum innuit Perott. in quart. Mart. epigr. «*Mane*, quum dies clarus est, ab omne boni nominis. *Manum* enim veteres bonum dicebant: unde dii *manes* appellati, hoc est *boni*, quos etiam metum mortis supplices venerabantur; quemadmodum e contrario immanes dicimus crudeles ac minime bonos, et *immania* saxa, aspera, horrenda. » Utraque significatio jungitur in hoc exempli; saxa enim sunt horrenda, quia magna et vaata. Vid. quoque Ovid. Metam. VIII, 583 et inf. 646. — *Pati*. Locus videbatur obscurus Gruteri et Delrioni. Heinsius autem ex Grotio interpretationem extolit, quæ *pati* suæ regno idem sonare ac *non difficile carere* ostendit. Lauda igitur Gronovius Grotium et Heinssium quod tantam difficultatem amoverint, necnon Salmasium qui versum quoque feliciter enucleavit. Nihil de trium virorum meritis detrudere velim; sed neque tam acutis interpretibus indigebat locus, et jam pridem Bernard. et Ascens. sententiam explicuerant; *posse pati*, id est, inquebat Bernardinus, *posse vivere*; et ante illum, jam ex summis auctoribus multa exempla colligi potuissent, quæ Nostri loco lucem facerent. Sic Virg. Bucol. X, 52: «*Certum est in silvis inter spelæa ferarum Malle pati.*» Lucan. V, 313, ad Cæsarem: «*Lassare, et*

disce sine armis Posse pati.» Sen. Quæst. Natur. III, præfat. de Annibale: *Adeo sine patria pati poterat, sine hoste non poterat.*

471. *Nec abnuendum*. Intellige nec, quasi scribatur *non tamen*. Vid. sup. 93.

473. *Rogat? timendum est*. Ex eo quod Atreus ab inplacato in fratrem odio, tam incredibili mentis conversione, usque ad preces mitigatus videatur, oritur occultæ ejusdæ fraudis suspicio. *Crébillon*, *Atreæ*, act. V, scen. 2, respondente Pliathene Thessandro, qui se nihil mali suspicari dixit in convivii apparatu ab Atreo instructi:

Et moi, je ne vois rien dont mon cœur ne s'alarme.

De quelque crime affreux cette fête est complice : C'est assez qu'un tyran la consacre en ces lieux ; Et nous sommes perdus, s'il invoque les dieux.

— *Errat hic aliquis dolus*. Vid. Herc. fur. 1193. *Crébillon*, act. V, scen. 1, de Atreo :

Tout ce qui vient de lui cache quelques mystères.

474. *Redire, etc.* Illa, quæ ex consanguinitate oritur, caritas, si aliquantisper submota fuerit, in animos tamen unde discesserat redire solet. Sic Chorus, v. 549: «*Nulla via major pietate vera est. Jurgia externa inimica durant; Quos amor verus tenuit, tenebit.*» Liv. XL, 8: *Sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse ..... subitum vobis aliquando germanitatus memoriam, etc.*

Reparatque vires justus amissas amor.

475

THY. Amat Thyesten frater? æthereas prius

Perfundet Arcos pontus; et Siculi rapax

Consistet æstus unda, et Ionio seges

Matura pelago surget, et lucem dabit

480

Nox atra terris; ante cum flammis aquæ,

Cum morte vita, cum mari ventus fidein

Fœdusque jungent. PLIST. Quam tamen fraudem times?

THY. Omnem: timori quem meo statuam modum?

Tantum potest, quantum odit. PLIST. In te quid potest?

THY. Pro me nihil jam metuo: vos facitis mihi

485

Atrea timendum. PLIST. Decipi captus times!

Serum est cavendi tempus in mediis malis.

THY. Eatur: unum genitor hoc testor tamen,

475. *Justus: Amor debitus fratri.*

476. *Æthereas prius, etc.* Arcti enim nunquam mari tinguntur. Vid. Herc. fur. 6. De hæc negandi forma, poetis romanis consuetissima, cf. Herc. fur. 372 et seqq.

477. *Siculi rapax, etc.* Nempe in illo angusto freto, quod Siciliam ab Italia disternat, magna erat et assidua fluctuum agitatio. Plin. III, 8: *In eo freto est scopulus Scylla, item Charybdis, mare vorticosum.* Cie. de Natur. deor. III, 10: *Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri constantius? quid freto Siciliensi? quid Oceani furore illis in locis, «Europam Libyamque feros ubi dividit unda»?* Add. Virgil. Æn. III, 421. Ovid. Metam. VII, 64, et XIV, 6. Sil. XIV, 18. Nostr. Herc. Oët. 235, denique Thyest. 581.

478. *Ionio.* Quod Peloponnesum alluit, sed hic fretum quodlibet memorari poterat.

484. *Tantum potest.* Nam venimus in manus ejus; ita ut quidquid suadet odium, jam possit exsequi. — *Quid potest?* Non cadit enim in juvenilem simplicemque Plisthenis animam posse insidias fratri a fratre parari.

485. *Pro me, etc.* Stoice dictum: mors nihil habet quod jam metuam. *Crébillon* ad Plisthenem hæc transtulit, act. V, scen. 2:

Ah! je ne faisais pas, quel que fût mon effroi.
Si mon cœur aujourd'hui ne tremblait que pour moi.

486. *Decipi captus times!* Præcipuus est sensus in verbo *captus*. Decipi times, quum captivus sis et circumventus nee jam tui juris! Tunc tibi consultandum fuit, quum novum periculum subieras: nunc autem non superest prudentiæ locus. Sententia sequente versu explicatur.

488. *Eatur, etc.* Verbum consentientis aut potius obtemperan-

Ego vos sequor, non duco. PLIST. Respiciet deus
Bene cogitata : perge non dubio gradu.

450

ATREUS, THYESTES, PLISTHENES,

TANTALUS FILIUS et } mutæ personæ.
TERTIUS, FRATER }

ATR. Plagis tenetur clusa dispositis fera :
Et ipsum, et una generis invisi indolem

tis : « Eamus, inquit ; sed testor me contra voluntatem meam et vobis tantum instantibus ad Atreum rediisse, hoc testor genitor, ita ut, si quid mali vobis acciderit, non arguatur pater suos in periculum temere induxisse. »

449. *Respiciet, etc.* Confidit enim Plisthenes non abfore deum, qui Thyestæ præmium pietatis in liberos rependat. Plaut. in Bacchid. act. IV, scen. 3, v. 23 : « MÆSIL. Egone ut opem mihi Ferre putem posse inopem te? PISTOCLE. Tace modo : deus respiciet nos aliquis. »

491. *Plagis tenetur, etc.* Teoeo irretitum fratrem : *Cribillon, Atrée et Thyeste*, act. III, scen. 1 :

Enfin, grâces aux dieux, je tiens en ma puissance

Le perfide ennemi que poursuit ma vengeance.

492. *Generis invisi indolem.* Novissimus interpres *Levée* : *Oui, je remarque en lui, et dans ceux qui l'accompagnent, ce naturel que je déteste* ; quam translationem falsam omnino arbitramur, ut latinis verbis minime accommodatam. Melius *Coupe* : *Le voilà, lui et son odieuse race* ; sed laxiori interpretatione. Nec interpretes nec annotatores (in quibus Varnabius, qui explicat « filius pa-

trem malum vultu et indole referentes »), intellexisse videntur quid hic significet *indolem*, dictum, ut mihi videtur pro *sobolem* aut *prolem*. *Indoles* enim, ut *soboles* et *proles*, oritur ab *olesco*, *cresco* : unde Fest. lib. IX, « *indoles*, incrementum. » Id. lib. XVII : « *Soboles* ab *olescendo*, i. e. *crescendo*, ut *adolescentes*, et *adultæ*, et *indoles*, dicitur. » Non. Marcell. de Impropr. « *Indolem* adolescentiam tantum consuetudo dicit, quasi nova *soboles* : *indoles* autem est incrementum. » Ex his constat *indoles* sicut *soboles* et *proles* de succrescentis stirpis propagine primo dictum, et quamvis vox illa in alium sensum deflexerit, eam tamen ad priscum usum revocare potuit poeta. Nec exemplis caremus quæ vocem *indoles* sic a Nostro usurpatam approbent. Quomodo accipias hunc Hippolyti locum, 868, « Per tui sceptrum imperii, Magnamine Theseo, perque natorum *indolem*, Tuosque reditus, etc. », si *indolem* non ponatur pro *sobolem*, sed usitatam significationem retineat? Nota præsertim sequentia Herculi. Cæt. 903, de Hercule : « Hic ipse Megaree nempè confixam suis Stravit sagit-

Junctam parenti cerno. Jam tuto in loco
Versantur odia : venit in nostras inanus
Tandem Thyestes ; venit , et totus quidem.
Vix tempero animo , vix dolor frenos capit.
Sic , quum feras vestigat , et longo sagax
Loro tenetur Umber , ac presso vias
Scrutatur ore ; dum procul lento suem
Odore sentit , paret , et tacito locum
Rostro pererrat ; præda quum propior fuit ,
Cervice tota pugnat , et gemitu vocat

493

500

tis atque natorum *indolem*, *Lernæa* *figens* tela furibunda manu. • Quid manifestius esse queat, quam *indolem* pro *sobolem* hic adhiberi, quum præcedat *stravit sagittis*, quod cum *sobolem* aliter accepto conciliare frustra labores? Simpliciter igitur et Thyestis locum interpretare: • Cerno et Thyestem ipsum et generia invis prolem junctam patri. •

493. *Jam tuto in loco*. Quia non possunt Thyestes et filii ejus ultionem meam effugere.

494. *Et totus quidem*. Liberi enim quasi pars genitoris habentur.

497. *Sic, quum feras*, etc. Cui non ista sordeat tam intempestiva, tamque proluxa collatio? quis ferat Atreum, vix fassum se animo ac dolori non temperare, minutissima sigillatim recensere, atque hanc venatici canis similitudinem mira describendi cura et composita quadam verborum copia prosequi? Cæterum comparatio forsitan ex Ennio desumpta est. *Fragn. Annal. lib. X*: • animusque in pectore latrat, Sicut si quando vinco venatica alieno Apta, etc.

498. *Loro tenetur*. *Lucan. IV, 440*: • Venator tenet ora levis clausa

Molossi, Spartanos Cretasque ligat, nec creditur ulli Silva cani, nisi qui presso vestigia rostro Colligit, et præda nescit latrare reperta, Contentus tremulo monstrasse cubilia loro. • — *Umber*. Canum genus, quos tulit Umbria, miræ sagacitatis in venando fuisse dicitur. *Virg. Æn. XII, 753. Sil. III, 295. Valer. Flacc. VI, 420*. Convenientius sane fuerit Spartanos aut Molossos memorare: sed Romana et Italica pro Græcis Noster solet appingere. — *Presso... ore*. Prono ad terram. Sic sup. in *Lucan. presso rostro*, et inf. not. ad v. 501 in *Sil. premens vestigia*.

499. *Lento*. Opponitur *lento* currentis apri velocitati: nam, illo fugiente, retro manet odor, quo feræ produntur vestigia. — *Suem*. *Sidon. VII, 191*: • Suem latratibus improbus Umber Terruit. •

501. *Rostro*. *Oré. Sil. X, 77*: • Ut canis occultos agit atque bellicus apros, Erroresque feræ solers per devia mersa Nare legit, tactoque premens vestigia rostro Lustrat, etc.

502. *Cervice tota pugnat*. *Cervico nititur*.

Dominum morantem, seque retinenti eripit.
 Quum spirat ira sanguinem, nescit tegi.
 Tamen tegatur. Aspice, ut multo gravis
 Squallore vultus obruat mæstos coma,
 Quam fœda jaceat barba! — Præstetur fides.
 Fratrem juvat videre; complexus mihi
 Redde expectitos: quidquid irarum fuit,
 Transierit; ex hoc sanguis ac pietas die
 Colantur; animis odia damnata excidant.
 THY. Diluere possem cuncta, nisi talis fores.
 Sed fateor, Atreu, fateor, admisi omnia
 Quæ credidisti. Pessimam causam meam
 Hodierna pietas fecit: est prorsus nocens,
 Quicumque visus tam bono fratri est nocens.

505

510

515

504. *Spirat*, etc. Cupit, ardet. Lucret. V, 393: «Tantum spirantes æquo certamine bellum.» Petrou. in satyr. cap. 222: «Civiles acies jam tui spirare putares.» Hæc locutio in gallicum sermonem fluxit. *Il ne respirait que le service du Roi* (Bonsuet). *Ne respirent que le sang et le carnage* (Massillon). *Chacun pleû de mon nom ne respirait que moi* (Boileau). *Et ne respire enfin que sang et que ruines* (Racine). Quis credat Gronovium tam simplici et acri dicendi formæ diffusum, maluisse *Quum sperat ira sanguinem*, quo nihil languidius? Vid. Animadvers. nostras. — *Nescit tegi*. Conf. Senec. de ira, I, 1; II, 35, et III, 3 et 4. Wakefieldus recte animadvertit *tegi* pro *se tegere* positum esse, cum mediæ vocis potestate, quod sæpe fit in latinis scriptis.

505. *Aspice*, etc. Hæc Atreus ad se ipsum, cum voluptate quadam miserabili fratris habitu pascens

oculos. Citat in Tuscul. III, 12, Cic. hos versus incerti auctoris, sed quos multi putant ex Ennii *Medo* excerptos: «Refugere oculi, corpus mæie extabuit: Lacrimæ peredere humore exsanguis genas; Situ uidoris barba pedore horrida, Atque intonsa infuscat pectus illuvie scabrum».

507. *Præstetur fides*. Atreus Thyestem alloquitur: «Fides servetur, inquit, quam liberi mei polliciti sunt.»

510. *Transierit*. Oblivione obruat. — *Sanguis*. Jura consanguinitatis.

512. *Diluere possem*. Habere, quibus me defenderem, verba, nisi te benigniorem experirer, quam ut quæ secus admisi vel celare vel excusare velim.

515. *Est prorsus*, etc. Sic *Voltaire*, *Adelaide Duguesclin*, act. V, scen. 5: *Mon crime en est plus grand, puisque ton cœur l'oublie.*

Lacrimis agendum est : supplicem primus vides ;
 Hæ te precantur pedibus intactæ manus.
 Ponatur omnis ira, et ex animo tumor
 Erasmus abeat : obsides fidei accipe
 Hos innocentes. ATR. Frater, a genubus manus
 Aufer, meosque potius amplexus pete.
 Vos quoque, senum præsidia, tot juvenes, meo
 Pendete collo. Squallidam vestem exue,
 Oculisque nostris parce, et ornatus cape
 Pares meis, lætusque fraterni imperii

510

515

517. *Lacrimis agendum*, etc. Jam non oratio, sed lacrimæ adhibendæ. Cf. Hipp. 635. — *Primus vides*. Quo potentius Atreum moveat pœnitentiæ et doloris specie, testatur Thyestes se nulli unquam antea supplicavisse.

518. *Pedibus intactæ*. Troad. 692, « Ad genna accido Supplex, Ulyse : quamque nullius pedes Novere dextram pedihna admoveo tuis. » Eadem est victæ et ultro se demittentis superbæ imago in Racini Andromacha, act. III, scen. 4 :

N'est-ce pas à vos yeux un spectacle assez douloureux
 Que la veuve d'Hector pleurant à vos genoux ?
 Et in Voltarii Merope, act. IV, scen. 2 :

Que vous faut-il de plus ? Merope est à vos pieds.

Apte autem dicitur *pedibus intactæ*. Juven. XIV, 194, *caput intactum buxo*. Plin. XVI, 2 : *Hercyniæ silvæ roborem vastitas intacta avis ; et XXV, 1 : Herbarum folia quadrupedum pabulo intacta*.

519. *Tumor*. Virg. Æn. VIII, 39 : « Tumor omnia et iræ Concessere denm. » Seneca de ira III, 2 : *Ira violavit legationes rupto jure gentium, rubrique infanda civitatem tu-*

lit ; nec datum tempus, quo resideret tumor publicus. Adde Phœniss. 585 ; Hipp. 137 ; Octav. 876.

521. *Hos innocentes*. Nempe filios admissorum a patre scelerum nec participes nec conscios.

523. *Tot juvenes*. Ut infra, v. 915, *tot hostiarum*, quatinus tres tantum numero sint.

524. *Pendete collo*. Collo meo brachia circumdate. Ovid. Fast. II, 760 : « Deque viri collo dulce pendit onus. » — *Squallidam vestem exue*. Ad fratrem Atreum rursus convertitur.

525. *Oculisque nostris parce*. Propert. IV, eleg. 10, v. 53, *Parce oculis*, et Tibull. I, eleg. 2, v. 35, *parcite luminibus*. Sed utque alio sensu quam Seneca ; namque apud eos *parcere oculis* pro *avertere oculos*, Atreus autem fratrem precatur ut squallidam vestem exuat, ut aui oculis tristem, et quasi nequeat nisi summo eam mœrore Thyestem miseræ suæ talia indicia præferentem conspiceret. Sic Cic. de Orat. III, 43 : *Parcendum auribus et consuetudini* ; ut significet nulla usurpanda verba quæ aures et usum offendant.

Capesse partem. Major hæc laus est mea,
Fratri paternum reddere incolumi decus.

Habere regnum, casus est; virtus, dare.

THY. Dii paria, frater, pretia pro tantis tibi

530

Meritis rependant. Regiam capitis notam

Squallor recusat noster, et sceptrum manus

Infausta refugit: liceat in media mihi

Latere turba. ATR. Recipit hoc regnum duos.

THY. Meum esse credo, quidquid est, frater, tuum. 535

ATR. Quis influentis dona fortunæ abnuit?

THY. Expertus est quicumque, quam facile effluant.

ATR. Fratrem potiri gloria ingenti vetas?

THY. Tua jam peracta gloria est; restat mea.

527. *Major*, etc. « Plus mihi laudis est in reddenda fratri paterno decore, quam in possidenda sceptrum »; quod explicant sequentia *habere regnum*, etc.

528. *Paternum... decus*. Majestatem regiam et regni partem. — *Reddere*. Non quod pars regni legitimum jure Thyestis fuerit: sed fastetur ex industria Atræus partem regni fratri deberi, quoniam facilius eum insidiis occupet. (Vid. quæ notavimus sup. vv. 33 et 432.)

529. *Habere*, etc. Hanc sententiam assumpsit Corneille, *Cinna*, act. II, scen. 1:

Le honneur peut conduire à la grandeur présente;

Mais, pour y renoncer, il faut la vertu même.

» 530. *Dii paria*, etc. Virg. *Æn.* I, 607: « Di tibi (si qua pios respectant numina, si quid Usquam justitiae est), et mens sibi conscia recti Præmia digna ferunt. »

531. *Regiam... notam*. Diadema.

536. *Influentis dona fortunæ*. Faventis dona fortunæ. Affert Bades-

nins, ut hunc sensum vocabuli *influentis* legitimè approbet, locum Senecæ Ep. 50: *Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere*. Sed aliud est bonum nobis influere, aliud *influens fortuna*. In altero, *influere* sensum vulgari accipitur, bonum in nos influit, quoniam nihil usitatus. Sed male *influens fortuna* pro, *favens fortuna* diceretur, nisi sequeretur *effluant*: tota est in oppositione virtus et salubritas lucationis: dona fortunæ *influunt* et *effluunt*, i. e. accidunt et effugiant, veniunt in manus et e manibus avolant.

539. *Tua jam*, etc. Nihil in hoc versum adnotatores, licet locus interpretatione indigeat. Interp. Coupé: Vous l'avez acquise (la gloire): la mienne n'est pas commencée: je ne veux point régner. Et Levée: il ne manque rien à votre gloire; la mienne n'est pas commencée; j'ai pris la ferme résolution de ne point régner. Uterque mihi videtur si minus versum omnem, saltem restat mea nun intel-

Respuere certum est regna consilium mihi.

540

ATR. Meam relinquam, nisi tuam partem accipis.

THY. Accipio: regni nomen impositi feram;
Sed jura et arma servient mecum tibi.

ATR. Inposita capiti vincla venerando gere.

Ego destinatas victimas superis dabo.

545

CHORUS.

CREDAT hoc quisquam? ferus ille et acer,

Nec potens mentis, truculentus Atreus,

Fratris aspectu stupefactus hæsit.

Nulla vis major pietate vera est.

Jurgia externis inimica durant;

550

Quos amor verus tenuit, tenebit.

Ira quum magnis agitata causis

Gratiam rupit, cecinitque bellum;

Quum leves frenis sonuere turmæ,

lexisse. Questus est Atreus se a fratre ingenti gloria orbari, i. e. gloria largiendi ultro Thyestæ, quæ ille armis extorquere non potuit. Respondet Thyestes, gloriam, quam sibi ademptam dicit Atreus, jam totam esse illius; satis est enim partem regni oblatam esse, ut plena beneficii gloria Atreus potiat. At quemadmodum Atrei laus est regnum offerre, sic Thyestæ, recusare oblatum: ita ut, postquam Atreus laudem suam muneris oblatione complevit, restet ut Thyestes suæ consulat, munus non accipiendo.

542. *Nomen.* Titulum tantummodo; nam potestatem tibi relinquam. — *Impositi.* Quod invitatus a te coactus subeq.

543. *Jura et arma.* Civilium bellicarumque rerum arbitrium et moderatio.

545. *Ego destinatas, etc.* Alludit ad Thyestæ liberorum necem, quos ante aras immolaturus est.

546. *Credat hoc quisquam? Senec. Epist. 91: Quis hoc credat, ubique armis quiescentibus...* Et Epist. 97: *Credat hoc quisquam? qui damnatur, etc.*

548. *Stupefactus hæsit.* Odium suum, hucusque insuperatum, viso fratre immutatus compescuit.

549. *Pietate.* Necessitudine sanguinis.

550. *Externis... durant.* Diuturna sunt et perpetua inter homines non eodem sanguine ortos.

554. *Frenis sonuere.* Virg. Georg.

Fulsit hinc illinc agitatus ensis, 555
 Quem movet crebro furibundus ictu
 Sanguinem Mavors cupiens recentem;
 Opprimit ferrum, manibusque junctis
 Ducit ad pacem pietas negantes.
 Otium tanto subitum e tumultu 560
 Quis deus fecit? Modo per Mycenæ
 Arma civilis crepuere belli:
 Pallidæ natos tenuere matres;
 Uxor armato timuit marito,
 Quin manum invitus sequeretur ensis, 565
 Sordidus pacis vitio quietæ.
 Ille labentes renovare muros;

III, 184 : « et stabulo frenos audire sonantes. » — *Turma*. Seneca veteribus Græcis Romanos usus, ut solet, attribuit : *turma* enim Romanorum propria fuit.

555. *Fulsit*. Pro *et fulsit*, aut *quoniam fulsit*.

557. *Recentem*. Sanguinem semper novum.

558. *Opprimit ferrum*, etc. Postquam ira conferbuit, postquam enses hinc illinc agitati fulsere, pietas ferri sævitiam coercet, invitosque et reluctantes fratres ad pacem reducit, dextræque dextram jungere adigit.

563. *Pallidæ natos*, etc. Filios suos mater aut astringit infantes, quodam terrore percussa, aut complectitur adultos, ne ad prælia ruant. Utrumque sensum probavit Gruterus : priorem tantum Delrio et Gronovius significari crediderunt, quasi imitatus sit Noster Virg. *Æn.* VII, 518 : « Et trepidæ matres pressere ad pectora natos », quod expressit et *Ariosto* in *Orlando fu-*

rioso, XXVII, 101, *Si strinsero le madri i figli al seno. At desiderari aliquid mihi videtur ut hic sensus plane declaretur, nec satis esse tenere ad exprimendos matrum pignora ad exprimendos matrum pignora complexus. Sæpius igitur arbitror accipere tenere pro retinere, cohibere; quæ est usitatissima vocabuli tenere significatio. Cic. epist. ad Attic. XI, 3 : Eum, qui literas attulit, diutius tenui, quia quotidie aliquid novi expectabamus. Virg. *Æn.* IV, 308 : « Nec moritura tenet crudeli funere Dido? »*

565. *Invitus sequeretur*. Propter civilis et domestici belli immanitatem.

566. *Sordidus*. Cui pax rubiginem obduxit. — *Pacis vitio*. Forsan parum conveniat *vitio* sententiæ poetæ et senum Mycenæorum proposito; damnant enim bellum pacemque laudant, et *vitio pacis*, quoquo modo interpreteris, potius ad culpationem diuturnæ pacis quam ad laudationem pertinet.

Hic situ quassas stabilire turres;
 Ferreis portas cohibere claustris
 Ille certabat, pavidusque pinnis
 Anxiæ noctis vigil incubabat.
 Pejor est bello timor ipse belli.
 Jam minæ sævi cecidere ferri;
 Jam silet murmur grave classicorum;
 Jam tacet stridor litui streptentis:
 Alta pax urbi revocata lætæ est.
 Sic ubi ex alto tamuere fluctus,
 Brutium Coro feriente pontum,
 Scylla pulsatis resonat cavernis,
 Ac mare in portu timuere nautæ

370

375

380

568. *Situ quassas.* Mart. VIII, 3:
 «Et quum rupta situ Messalæ saxa
 jacebunt.»

570. *Pinnis.* Vocabantur *pinnæ*
 acuta vallorum cacumina, et saxa
 illa in modum dentium excisa, quæ
 summa mœnia summasque turres
 circumcingunt. Virgil. *Æn.* VII,
 158 «...primasque in litore sedes
 Castrorum in morem pinnis atque
 aggere cingit.»

571. *Anxiæ noctis vigil.* Vigil per
 noctem, auxiliis et ipso et civibus,
 ne hostes ingruerent.

572. *Pejor, etc.* Senec. *epist.* 24:
*Nihil in terris terribile est, præter ip-
 sum timorem.*—Hunc versum inter-
 pret. gall. a superioribus dividunt,
 et jungunt sequentibus, tanquam
 hic incipiente novæ sententiarum
 ordine. Nos tamen contra arbitra-
 mur non posse necti *Pejor est, etc.*
 cum *Jam minæ, etc.* sed his resumî
 et concludi præcedentia: Modo
 Mycenarum incolæ defensionem
 parabant et ad muniendam urbem

anxiæ accingebantur: anxie, pejor
 enim est bello belli timor.

577: *Ex alto tamuere fluctus.* Id
 est, imis gurgitibus, non vero sum-
 mo æquore, commoti et jectati.
 Sen. de ira, I, 16: *Intelligit, non
 ex alto venire nequitiam, sed summo,
 quod ciunt, animo inhærerere.* Ovid.
 Amor. II, eleg. 4, v. 15: «Asperit
 si visa est, rigidasque imitata Sa-
 hinas, Velle, sed ex alto dissimu-
 lare, puto.»

578. *Brutium... pontum.* Pontum
 qui Brutios alluit, extremos Italiæ,
 qua Siciliam spectat, populos. Idem
 est ac fretum Siculnm, de quo sup.
 v. 477. — *Coro.* Sen. *Quest. Na-
 tur.* V, 16: *A solstitiali occidente
 Corus venit... Cori violenta vis est, et
 in unam partem rapax.* — *Feriente.*
 Cf. Lucan. X, 245.

579. *Scylla.* Vid. Herc. fur. 376,
 et Med. 350.

580. *In portu.* Ut intelligatur
 quanta sit tempestatis violentia,
 quum in ipso portu, qui solet se-

Quod rapax haustum revomit Charybdis;
 Et ferus Cyclops metuit parentem
 Rupe ferventis residens in Ætnæ,
 Ne superfusus violetur undis
 Ignis aeternis resonans caminis;
 Et putat mergi sua posse pauper
 Regna Laertes, Ithaca tremente.

585

curitatem nautis asserre, timeatur.

581. *Haustum revomit.* Quod, alterna vice, haurit et revomit Charybdis. Homer. *Odys.* XII, 104: « Λία Χάρυβδις ἀναρριεῖδαί μιν ὕδαρ. Τῆς μὲν γὰρ τ' ἀνίστην ἐπ' ἑματι, τῆς δ' ἀναρριεῖδαί Λιγόν. » Quod sic expressit Virg. *Æn.* III, 420: « lævum implacata Charybdis Obsidet; atque imo barathri ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras Erigit alternos, et sidera verberat unda. » Ovid. *Heroid.* XII, 125, de eadem Charybdi: « Quæque vomit fluctus totidem, totidemque resorbet. » Id. de *Pont.* IV, 10, v. 27: « Nec potes infestis conferre Charybdin Aclumis; Ter licet epotum, ter vomat illa fretum. »

582. *Ferus Cyclops.* Interpretes et annotatores crediderunt Polyphemum designari, Neptuni filium. Sed melius sit et simplicius, si intelligantur omnes Cyclopes, qui Ætnam incolebant. Universi enim Neptuno geniti ferebantur. Eos *fratres* appellat Euripides passim in Cyclope, et Virg. *Æn.* III, 678: « Cernimus adstantes nequicquam lumine torvo Ætneos fratres. » Euripides autem clarius et apertius in Cyclope, v. 21: « Μόνοπις ποντίου πατρὶς θεοῦ, Κύκλωπις δ' αὖτις ἀντ' »

ἔρηρ' ἀνδροτόνοι. » Quam ex his constet, ut Polyphemum, sic ceteros Cyclopos in antiqua mythologia pro filiis Neptuni habitos (quo ceterum nati perhibebantur, quicunque sævitia et immanitate innotuerant), speramus nemini non magis arrisurum *ferus Cyclops* acceptum generaliter, quam soli Polyphemo attributum. — *Metuit parentem.* I. e. Neptunum, vim aquarum. Tanta est maris æstuantis violentia, ut ipsi Cyclopes genitoris sui furorem reformident.

583. *Ferventis . . . Ætnæ.* Vid. Virg. *Æn.* III, 373; Sil. XIV, 58. Ovid. *Fast.* IV, 491; Val. *Flacc.* II, 25; Corn. Severus, in *Ætna*, etc. — *Residens.* Credebantur enim in Ætna monte sedem habere Cyclopes, ubi fulmina Jovis cum Vulcani fabricabantur.

585. *Ignis aeternis, etc.* Metuunt Cyclopes ne mare furibundo impetu Vulcanios caminos et destinatos fulminibus ignes invadat.

587. *Regna Laertes.* Putat Laertes, rex Ithacæ, qui *pauper* dicitur propter regni sui exiguitatem, totam insulam mergi posse; tantus est fluctuum tumor! Contendit *Farnab.* nondum regnasse Laerten, et eum nonnisi per *prolepsin* nominari; quod mihi non ita manife-

Si suæ ventis cecidere vires,
Mitius stagno pelagus recumbit :
Alta, quæ navis timuit secare
Hinc et hinc fuis spatiosa velis ,
Strata ludenti patuere cymbæ ;
Et vacat mersos numerare pisces ,
Hic ubi ingenti modo sub procella

stum est, ut hoc ad solitum Senecæ vitium de male servata temporum serie referre velim. Nam Laertes Ulyssis pater fuit, Atreus Agamemnonis; atque ut Agamemnona et Ulysses coarvos fuisse nemo negaverit, ita Laertes et Atreus eodem regnavisse tempore putari possunt et debent. Et frustra dixerit Farnabius Atreum non patrem, sed avum Agamemnonis fuisse; nam in re tam dubia liberum et solutum poetæ fuit opinionem illam et quidem vulgatissimam amplecti, qua Agamemnon filius Atrei ferebatur (vid. quæ notav. ad v. 296). Hæc eo magis in Farnabium valent, quod illis credidisse non visus sit, qui Plisthenem Atrei filium, et Plisthenem natum Agamemnona contenderunt, sed solita brevitate docent Agamemnona Atrei filium esse.

589. *Mitius stagno pelagus*, etc. Noster imitatus est Virg. *Æn.* VIII, 88 : « tacitis refluens ita substitit unda, Mitis ut in morem stagni placidæque paludis Sterneret æquor aquis. »

590. *Alta, Maria*, ut in Virg. *Æn.* II, 203. — *Secare*, Ovid. *Met.* XI, 478 : « Aut minus, aut certe medium non amplius æquor Puppe secabatnr. »

591. *Fuis*, Val. Flacc. IV, 679 : « Sed neque permissis jam fundere

rector habenis Vela », etc. — *Spatiosa*. Hoc possit eleganter ad *alta* referri : æquor enim *spatiosum* hinc et hinc *fuis* velis dicitur, quod latissime patet et quam plurimis navibus operitur; sed multo melius ad sensum fuerit, si *spatiosa* ad *navis* referatur : Ubi silent venti, inquit, et placidum jacet pelagus, tum mare, quod navis, licet valida et multis velis instructa, timebat secare, nunc ludentes pervolant cymbæ, etc. Quem locum non intellexit novissimus interpretes *Levê*, qui hunc versum *Hinc et hinc fuis*, etc. a superioribus distraxit, ut sequentibus adnecteret : *Alors le navire qui redoutait les flots irrités, étend ses voiles spacieuses, les barques légères semblent se jouer*, etc.

592. *Strata. Plana*, pacata, tranquilla. Usitatum poetis : vid. Virg. *Bucol.* IX, 57; *Æn.* V, 763. Manil. I, 155. Val. Flacc. III, 605, et Nost. *Troad.* 178. — *Ludenti*. Sen. *epist.* 4 : *Noli huic tranquillitati confidere : momento mare everlitur ; eodem die, ubi luserunt navigia, sorbentur*. Ovid. *Trist.* II, 329 : « Non ideo debet pelago se credere, si qua Audet in exiguo ludere cymba lacu. »

593. *Et vacat*, etc. Unda adeo pellucida est, ut submersi pisces numerari queant.

Cyclades pontum timuere motæ.
 Nulla sors longa est : dolor ac voluptas
 Invicein cedunt ; brevior voluptas.
 Ima permutat levis hora summis.
 Ille, qui donat diadema fronti,
 Quem genu nixæ tremuere gentes,
 Cujus ad nutum posuere bella

595

600

595. *Cyclades*. *Ægæi maris insulæ*. De numero, vide Hygin. fab. 276; de nominis origine, videatur Plin. IV, 12, et Serv. ad Virg. *Æn.* III, 126.

596. *Nulla sors*, etc. Postquam Poeta bellum pace mutatum descripsit, ad generalem sententiam, huc deducendo ultro materia, transit, nempe res humanas perpetuis vicissitudinibus volvi et circumagi; quod ut argumento tragediæ accommodet, reges monet ne tumidos sævosque gerant animos, quum nihil sit summa potestate instabilius, et regnantem sæpe eadem dies, eadem jacentem videat. — De hac sententia, quæ tragicis et omnibus poetis multum placuit, cf. Sophocl. *Œdip. tyr.* 1528. Euripid. *Hecub.* 283; *Androm.* 100; *Troas.* 510; *Heracl.* 610. Horat. I, od. 35. Ovid. *Metam.* III, 135; de *Pont.* IV, 3, etc. Add. Nost. Hipp. 1141; Agamemnon. 71; Octav. 452, alibi. Plin. *Panegy.* § 5. Senecæ epist. 91, et passim, etc. — *Dolor ac voluptas*, etc. Phædr. IV, 16. 9 : Parce gaudere oportet, et sensim queri, Totam quia vitam miscet dolor et gaudium. *

598. *Ima permutat*, etc. Horat. I, od. 34, v. 13 : « Valet ima summis Mutare, et insignem attenuat deus Obscura premea. » — *Levis*

hora. « Id est, inquit Gronovius, inconstans fortuna in horas varians. Ut enim *tempus*, *dies*, sic et *hora* pro fortuna. » Hipp. 1141 : « Volat ambiguis Mobilis alis hora; nec nlli Præstat velox fortuna fidem. »

599. *Ille, qui donat*, etc. Hoc spectare videtur ad Romanos imperatores, qui regna dono dabant : sic Augustus Armeniam Tigrani (Tacit. *Ann.* II, 3), Zenoni Tiberius (*Ann.* II, 56), alii rursus Tigrani Nero (*Ann.* XIV, 26), Parthiam Meherdati Claudius (*Ann.* XII, 11), etc. largiti sunt.

601. *Cujus ad nutum*, etc. Romani quidem, antè vi armorum aut nominis terrore, non semel regiones istas Caspio mari vicinas pacavere, ubi Medi, Parthi, Dæ; quas gentes pro jnræ suo confundunt poetæ. Nusquam autem vidimus ad Romanorum Caesarum nutum Indos bella posuisse; qui quidem ad Augustum legatos ita misisse feruntur (Strab. lib. IX. Flor. IV, 12), ut nonnisi quadriennio iter impleverint, et paucissimi, plerisque inter eundem extinctis, Romam pervenerint. Romanorum igitur nomen ad Indos usque pervasisse constat; sed hi a Romana ditione liberi omnino fuisse videntur, et haberi debet Senecæ locus pro poetica magis amplificatione, quam pro certa

Medus, et Phœbi propioris Indus,
Et Dæ Parthis equitem minati,
Anxius sceptrum tenet, et moventes
Cuncta divinat metuitque casus
Mobiles rerum, dubiumque tempus.
Vos, quibus rector maris atque terræ
Jus dedit inagnum necis atque vitæ,
Ponite inflatos tumidosque vultus:
Quidquid a vobis minor extimescit,
Major hoc vobis dominus minatur:

et historicæ fidei affirmatione. —
Posuere bella. Sil. IV, 397: « In-
que vicem erepta posuerunt prælia
vita. »

602. *Phœbi propioris Indus.* Ellip-
sis, pro « Indus proximo soli sub-
jectus ». Flor. IV, 12: *Habitantes sub*
ipso sole Indi.

603. *Parthis equitem minati.* In-
terrogat Scaliger quid sit *equitem*
minari. Sed usitatissima est locutio
minari aliquid pro « minari ne hoc
ipsum instrumentum nocendi fiat ».
Dæ minabantur equites suos Par-
this, i. e. minabantur ne equites
suos, qui eis præcipuum bellandi
robur erant, in Parthos immitter-
rent. Cic. Tusc. I, 43: *Quum*
Cyrenæo Theodoro Lysimachus res
crucem minaretur. « Istis quæso, in-
quit, ista horribilia minitare pur-
puratis tuis, etc. » Sic quoque infra
v. 611, *hoc vobis dominus minatur.*
Equitem vero pro *equitatu*, ut sup.
185. Quod addit Scaliger, scilicet
alterum populum ab altero ita dis-
jungi, ut alter alteri minari ne-
queat, ferri poterat, quum *Dacæ*
legeretur; sed ex eo ipso inferre
debuit vir doctissimus legendum
Dæ, ut nunc convenit inter om-

nes; quum *Dæ Parthis* sint vicini
et finitimi.

605. *Divinat.* Anxius est in solio,
quis præagat quibus movenda sunt
omnia casibus et præmetuit fortunæ
vices. « Divinat casus moventes cun-
cta, ait Scaliger, et ipsos vicissim
mobiles. Græcus dixisset *ἔσσειται*
τῆς τῶν ἀνθρώπων παλιμῶλειαν. No-
tum quid Homero, καὶ ἔσσειται;
id est, quod hic dicitur, divinare. »
Homer. Odys. X, 374: *Ἄλλ' ἔμπν*
ᾤλεσθην, καὶ δ' ἔσσειτο θυμός.
Senec. ep. 94: *Ostendat ex consti-*
tutione vulgi beatos, in isto invidioso
fastigio suo trementes et ottonitos....
Itoque exanimantur et trepidant, quo-
ties despezerunt in illud magnitudinis
suar præceptis. Cogitant enim varios
casus, et in sublimi maxime lubricis:
tunc appetito formidant, et quæ et illos
graves alius reddit, gravior ipsis felici-
tas incumbit.

606. *Dubiumque tempus.* Hoc est
pericula, res adversas. Horat. IV,
od. 9, v. 35: « Animus secundis
temporibus dubisque rectus. »

607. *Vos Reges.* — Rector, qui
omnia imperio suo regit; nempe
Jupiter, ut in sequenti Horatii
exemplo.

Omne sub regno graviore regnum est.
 Quem dies vidit veniens superbum,
 Hunc dies vidit fugiens jacentem.
 Nemo confidat nimium secundis;
 Nemo desperet meliora lapsis.
 Miscet hæc illis, prohibetque Clotho
 Stare fortunam : rotat omne fatum.
 Nemo tam divos habuit faventes,
 Crastinum ut posset sibi polliceri.

615

620

612. *Omne sub regno, etc.* Horat. III, od. 1, v. 5 : « Regum timendorum in proprios greges, Reges in ipsos imperium est Jovis. »

615. *Nemo confidat, etc.* Senecæ Quæst. Natur. III, præf. *Itaque in secundis nemo confidat, in adversis nemo deficiat... In melius adversa, in deterius optata flectuntur.*

616. *Nemo desperet, etc.* Nemo, lapsis rebus, desperet meliora posse affulgere.

617. *Miscet hæc illis.* Nempe ad-versa secundis. Sen. Quæst. Natur. III, præf. *Gaudet lœtis tristia sustinere, et utraque miscere.* — *Clotho.* Una Parcarum, quæ vitæ humanæ fila nendo (unde illi nomen, a κλώβη, neo) ita prospera et adversa connectit, ut nunquam stare et in eodem vestigio fortunam hære patiatur.

618. *Rotat omne fatum.* Hoc accipit Baden. pro *fatum rotat omnia*, et Lessingius objurgat, qui in Theatral. Biblioth. vol. II, p. 81, interpretatur a *Clotho omne rotari fatum*. Attamen vix ferendum arbitror *omne* pro *omnia*; non quod prorsus insolens sit apud Romanos scriptores *omne* generaliter et sine nomine substantivo usurpari, sed

quod adiaceat *fatum*, cui *omne* referendum voluisse poeta videtur. Affert Badenius exempla Menandri in Hypobolimæo, Virgilio (Bucol. IX, 5), Valerii Maximi (V, 1, 10), in quibus *fatum* dicitur versare omnia : sed haud necessario inde colligitur, Senecam eadem iisdem verbis expressisse, præsertim quum locus sic accipi non nisi invita constructione possit, et cum altero contra sensu verba aptissime conveniant. Nam ut torquere et rotare fatales fusos Clotho dicitur, sic fata hominum rotare et torquere, poetico et usitatissimo schemate, dici potest. Tibull. III, 35 : « tristesque sorores Stamina quæ dncant, quæque futura neunt. » Prudentius, Hymn. X, de Romani martyris supplicio, 239 : « Fusos rotantem cernimus Tyrrinithium? » Ovid. Heroid. XII, 3 : « Tunc, quæ dispensant mortalia fila, sorores Debuerant fusos evoluisse meos. »

620. *Crastinum, etc.* Euripid. Alcest. 783 : Οὐκ ἐστὶ θνητῶν, ὅστις ἀεπίσταται, τὴν αἰῶνα μέλλουσιν εἰ βιώσειν. Horst. IV, od. 7, v. 17 : « Quis scit, an adjiciat hodiernæ crastina summæ Tempora di superi? » Add. Propert. II, eleg. 15,

Res deus nostras celeri citatas

Turbine versat.

v. 54. Senec. ep. 91 : *Nemo altero fragilior est; nemo in crastinum sui certior.* Inter multa quæ ad hujus sententiæ imitationem gallico sermone expressa sunt, *Lafontaine*, XI, 8 :

..... la main des Parques blêmes
De vos jours et des miens se joue également ;
Nos termes sont pareils par leur courte durée.
Qui de nous des clartés de la voûte assurée
Doit jouir le dévaler ? Est-il aucun moment
Qui vous puisse assurer d'un second seulement ?

ACTUS QUARTUS.

NUNTIUS, CHORUS.

NUNT. **Q**UIS me per auras turbo præcipitem vehet,
 Atraque nube involvet, ut tantum nefas
 Eripiat oculis? O domus, Pelopi quoque 615
 Et Tantalò pudenda! CHOR. Quid portas novi?
 NUNT. Quænam ista regio est, Argos et Sparte pios
 Sortita fratres? et maris gemini premens
 Fauces Corinthos? an feris Ister fugam
 Præbens Alanis? an sub æterna nive 630
 Hyrcana tellus? an vagi passim Scythæ?

613. *Quis me per auras*, etc. Cf. Sophocl. Philoct. 1093, et Nost. Phœniss. 420.

615. *Pelopi quoque*, etc. Pelopi etiam et Tantalò, scelestissimis hominibus, pudenda.

617. *Quænam*, etc. Interroganti Choro Nuntius non respondet, sceleris quod enarraturus est novitate pereulsus et defixus. — *Pios* . . . . *fratres*. Castorem Pollueemque, Spartæ natos, et singulari amicitia celebres. Quæ est ista regio, Argosne et Sparte quæ Castorem Pollueemque, tam pios fratres, genuit, an barbara Alanorum et Scytharum patria? Stat. de bello inter Eteoclem et Polynicem, Theb. X, 132: — *Ledæi videant neu talia fratres*. —

Noster, Phœniss. 128: « Spartene fratre nobilem gemino. »

618. *Maris gemini*, etc. Vid. sup. v. 181.

619. *An feris*. Lucan. X, 53: « intraque penates Obruitur telis, quem non violasset Alanus, Non Scythæ, etc. » — *Fugam præbens*. Pro viam præbens: nempe expatiabantur Alani per Istrum frigore coneretur. Ovid. Trist. III, eleg. 10, v. 53: « Protinus, æquato sic eis Aquilonibus Istro, Invehitur celeri barbarus hostis equo. » Add. ibid. eleg. 12, v. 29; de Ponto, IV, eleg. 9, v. 9, et notata ad Herc. fur. 535.

631. *Fagi... Scythæ*. Cf. nott. ad Herc. fur. 533, 534 et 539.

Quis hic nefandi est conscius monstri locus?

CHOR. Effare, et istud pande, quodcumque est, malum.

NUNT. Si steterit animus, si metu corpus rigens

Remittet artus. Hæret in vultu trucidis

635

Imago facti. Ferte me insanæ procul

Illo procellæ; ferte, quo fertur dies

Hinc raptus. CHOR. Animos gravius incertos tenes.

Quid sit, quod horres, ede, et auctorem indica.

Non quæro, quis sit, sed uter. Effare ocius.

640

NUNT. In arce summa Pelopiæ pars est domus

Conversa ad Austros, cujus extremum latus

Æquale monti crescit, atque urbem premit,

635. *Consciis*. Testis: quod verbum poetæ ab hominibus ad exanimam quoque transtulere. Vid. Virg. *Æn.* IV, 167; Ovid. *Heroid.* XV, 138; Martial. IV, 25, etc. — *Monstri*. Portentosi sæpnoris.

634. *Si steterit*, etc. Suspendendi dicam equidem, modo stupor et corpore et animo cedat. *Si steterit*, i. e. si animus tanti sceleris terrore labefactus in firmiorem statum redierit.

635. *Remittet artus*. Relaxabit membra, quæ pavor diriguerunt. Cf. Plin. XI, 26. Virg. *Georg.* IV, 36. Martial. I, 50, v. 11, etc. — *In vultu*. Ante meos oculos.

637. *Illo*. Hanc voculam adversarialiter poni putat Farnabius, et locum interpretatur, quasi sio ne etantur verba: «Ferte me illo, procellæ, quo fertur dies.» Alii retentius, ut nobis videtur, et ad vim orationis accommodatus, illo ad facti retulerunt: Ferte me, insanæ procellæ, procul tanto scelere: ferte, quo etc. Sæpe enim post *procul* omittitur præpositio. Tacit. *Hist.*

IV, 22, *haud procul castris*. Plin. XXXI, 2: *Non procul Euripidis poetæ sepulcro*. Add. Liv. XXXVIII, 16, et Ovid. de Ponto, I, epist. 5, v. 73, etc., etc.

638. *Hinc raptus*. Dies enim, regnante sole ad aspectum tanti sceleris, sublatu est. Vid. 785 et seqq. Optat nuntius, horrore amens, ut ipse furentibus procellis rapiatur quo dies aufugit.

640. *Non, quis sit, sed uter*. Atreusne, an Thyestes?

641. *In arce summa*, etc. Videtur Noster Virgilium imitari, *Æn.* VII, 170: «Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis, Urbe fuit media,» etc.

642. *Conversa ad Austros*. I. e. ad meridiem. Plin. II, 9: *Luna nunc in Aquilonem elata, nunc in Austros dejecta*.

643. *Æquale monti*. Interpp. gallici sic reddiderunt ... *dont l'extrémité, aussi haute que la montagne, domine toute la ville*, etc. Sed de quo monte agatur non video: imo etiam, non potuisse fieri putem, ut regiam

Et contumacem regibus populum suis
 Habet sub ictu : fulget hic turbæ capax
 Immense tectum , cujus auratas trabes
 Variis columnæ nobiles maculis ferunt.
 Post ista vulgo nota , quæ populi colunt,
 In multa dives spatia discedit domus.
 Arcana in imo regia secessu patet,
 Alta vetustum valle compescens nemus,
 Penetrabile regni , nulla qua lætos solet

645

650

suam , arcem tuendam tyrannidis , monti subjecerint præsci regnatores. *Monti* igitur generaliter intelligo : surgunt ædes in tantam altitudinem , ut montem dixeris. — *Crescit*, Sil. XIV, 309 : « Perque altam molem et toties crescentia tecta scandit. » Add. Curt. VIII, 11. — *Urbem premit*, Urbi imminet et quasi incumbit. Sen. epist. 90 : *Has machinationes tectorum supra tecta surgentium , et urbes prementium*.

644. *Contumacem*. Obsequii impatientem, Seneca, epist. 83 : *Hæc (ebrietas) contumacissimos et jugum recusantes in alienum egit arbitrium*.

645. *Habet sub ictu*. Seneca, de Beuf. II, 29 : *Cogita... quam nihil sit mortale non sub ictu nostro positum*. Et id. de Consol. ad Marc. 9 : *Ille damnatus est ; et tua innocentia sub ictu est*.

648. *Quæ populi colunt*. Post istam ædium partem vulgo notam et quam turba sua populi celebrant.

649. *Discedit*. In vastam secretamque amplitudinem extenditur. Sic Catull. de nupt. Thet. et Pel. v. 43 : « Quacumque opulenta recessit Regia. »

650. *Arcana... regia*. Arcana regum sedes , secreta pars domus

quo reges se recipere solebant. — *Patet*. Propter amplitudinem dictum : unde vana est Lipsii questio : « Si arcana , quomodo patet ? »

651. *Compescens nemus*. Complectens alta sua valle vetustum nemus. Hanc enim significationem habet *compescere*. S. Pomp. Festus lib. 3 : « *Compescere* est velut ab eodem pascuo continere. » Id. lib. 4 : « *Compescere* est una pascere , et in uno loco continere. » Perott. ad Mart. epigr. tertium. « *Compesco*, coerceo , quasi intra pascua contineo , nec vagari permitto. » Dicitur regia nemus vetustum in alta sua valle continere : nam , quum Pelopea domus in edito loco statuatur , valle quadam cingitur , cui vetustum et ferale nemus induit Poeta.

652. *Penetrabile regni*. Secretum sacrarium , quo solis regibus fas est penetrare. Virg. Æn. II, 484 : « Apparent Priami et veterum penetralia regum. » Et VII, 59 : « Laurus erat tecti medio , in penetralibus , altis. » Dii domestici seu Penates , Lares , familiares , in interiore domus parte colebantur , et ideo dicebantur penetrales. Vid. Cic. de Nat. Deor. II, 27, et Nost. Phœn. 340, OEdip. 265. Inde Atreus in hia

Præbere ramos arbor, aut ferro colî;
Sed taxus, et cupressus, et nigra ilice
Obscura nutat silva; quam supra eminens
Despectat alte quercus, et vincit nemus.
Hinc auspicari regna Tantalidæ solent,

ipsis sedibus, arcano quodam terrore circumseptis, liberos fraternos ante aras trucidat. — Qua. Valle: nisi malis qua adverbialiter accipere, ut sæpe fit in scriptt. latt. Cæs. bell. Gall. I, 38: *Reliquum spatium... qua flumen intermittit, mons continet.*

653. *Ferro colî.* Quia intonsæ arbores umbram efficiunt gravem et horrificam.

654. *Taxus.* Vid. not. ad Herc. fur. 689. — *Cupressus.* Qua de arbore Plin. XVI, 33: *Natu morosa, fructu supervacua, baccis torva, folio amara, odore violenta, ac ne umbra quidem gratiosa... Diti sacra, et ideo funebri signo ad domos posita.* Add. Virg. Æn. III, 64, et VI, 216. Horat. II, od. 14, v. 23, et epod. 5, v. 18. — *Nigra ilice.* Vid. Virg. Bucol. VI, 54; Georg. III, 334; Æn. IX, 381, et XI, 851. Ovid. Amor. II, eleg. 6, v. 49, et Fast. II, 165. etc.

655. *Nutat.* Virg. Æn. IX, 682: « Consurgunt geminæ quercus, intonsæque cælo Attollunt capita, et sublimi vertice nutant. » — *Quam supra eminens* etc. Conf. Herc. fur. 690, et ibi notam.

656. *Quercus*, etc. Una quercus, proceritate insignis, nemus omne exsuperat et late dominatur. Crediderunt interpp. gall. accipiendum *quercus*, quasi ponatur pro quercubus, ut versu antecedenti

taxus, cupressus, ilice; La noire yeuse rembrunit encore cette forêt, et le chêne y élève sa tête altière. At, præter quam sensus verborum *despectat alte et vincit nemus* hac interpretatione imminueretur, nonne poetis usitatum est arborem quamdam cæteris majorem in ista feralibus silvis statuere, sub qua vel Mænes evocentur vel infernis deis perpetrentur sacra? Sic Noster, ut cæteros omittam, in OEdip. 530: « Est procul ab urbe locus ilicibus niger.... Medio stat ingens arbor, atque umbra gravi Silvas minores urget, etc. » Si sequentiæ contuleris, multa rursus paria invenies. OEdip. 545: « Tristis sub illa lucis et Phœbi inscius stagnat humor, frigore æterno rigens: Lîmosa pigrum circuit fontem palus. » Similiter in Thyeste, inf. v. 665: « Fons stat sub umbra tristis, et nigra piger Hæret palude. » Unde inferri queat, etiam si alia desint argumenta, sacrificari in Thyeste ad quercum illam immanem, propter nigri fontis aquam, aicut in OEdipo sub ingenti arbore, propter tristem et pigram paludem. Hic aræ et tropæa et Pelopis tinras; hic immolantur ab Atreo Thyestæ filii.

657. *Auspicari regna.* Dicuntur *auspicari*, qui de re inchoanda auspicia capiunt: inde Sueton. in Aug. 38, *auspicari militiam*; in Ner. 7, *auspicari jurisdictionem*, et

Hinc petere lapsis rebus et dubiis opem.

Affixa inhærent dona, vocales tubæ,

Fractique currus, spolia Myrtoi maris,

660

ibid. 37, in *auspicando opere Isthmi*. Intellige igitur Tantalidarum uuum-
quemque, ubi ad rerum admini-
strationem vocabatur, in his locis,
i. e. in hoc nemore, auspicia sum-
mere solitum. Virg. *Æo.* VII, 173 :
« Hic sceptrâ accipere, et primos
attollere fasces Regibus omne erat. »

658. *Lapsis rebus*. Vid. Herc.
fur. 646.

659. *Affixa inhærent dona*. Affi-
guntur arbori mœnna, loci numi-
nibus consecrata. Virg. *Æo.* VII,
183 : « Multaque præterea sacris
in postibus arma, Captivi pendunt
curros, curvæque secures, Et cristæ
capitum, et portarum ingentia
clanstra, Spiculaque, clypeique,
ereptaque rostra carinis. » Ovid.
Metam. VIII, 743 : « Stabat in his
ingens annoso robore quercus, Uoa
nemus. Vittæ mediam, memores-
que tabellæ, Sertaque cingebant,
voti argumenta potentis. » Gallici
interpretes, qui *quercus* geœraliter
usurpari pro *quercubus* putaverunt,
locum reddiderunt quasi pende-
rent *affixa* dona, non nemoris vas-
tæ arbori, sed parietibus regiæ
de qua sup. v. 650. At si res intus
ageretur, si in ipsa regiæ et af-
figerentur tropæa et stareot armæ,
cur postquam a nemoris descrip-
tione ad penetralem regiæ de-
pingendam revocavit orationem
poeta, subito ad nemus rediret,
fons stat sub umbra tristis ? cui non
manifestum est ea *fons stat sub um-
bra* non posse intelligi, nisi præ-
cedentia de nemore, non de regiæ,

accipiantur ? Denique, quæ est ista
tam diutina, tam diffusa, tam
multiplex nemoris mentio, oec
mentio tantum, sed iudustrie elab-
orata adumbratio, si scelus Atrei
non hic peragendum est et iofan-
da sacrorum celebratio et inauditi
coovivii apparatus ?

660. *Fractique currus*, etc. In-
terpretatur Farnab. currus OEœnmai
et Pelopis. De curru Pelopis fracto
scivit Farnab. quod certe cæteros
lateat, nam oihli tale in fabulis re-
peritur; sed oe ad OEœnmai qui-
dem currus verba Seuecæ spectare
arbitror, propter sequentia *spolia
Myrtoi maris*. Versus *l'ictæque folsis*,
etc. manifeste, fateor, ad OEœn-
mai cladem respicit (de qua sup.
v. 139), sed *fracti currus* ad eam
rem spectare non potest, nisi in-
terjecta verba, *spolia Myrtoi maris*,
eodem referantur : quæ postquam
omni modo frustra sollicitaveris et
torseris, ut ex eis cognatum ali-
quid OEœnmai et morti ejus eruas,
intellige oobiscum currus qui inter
præliandum dissiluerit, et numini-
bus quasi victoriarum monumenta,
cum vocalibus tubis et spoliis Myr-
toi maris, i. e. navalium pugnarum
tropæis, fuere consecrati. Post-
quam Pelops in Pisajum regnum
OEœnmai loco successisset, fertur
finitimas omnes gentes armis sub-
egisse : inde spolia illa quæ Noster
memorat, et quæ io Pelopæa domo,
Pelopææ virtutis insignia, servan-
tur ; quod explicant seqq. *Hic præ-
da hostium*, etc. — *Spolia Myrtoi*

Victæque falsis axibus pendent rotæ,
 Et omne gentis facinus : hoc Phrygius loco
 Fixus tiaras Pelopis ; hic præda hostium ,
 Et de triumpho picta barbarico chlamys.
 Fons stat sub umbra tristis, et nigra piger
 Hæret palude : talis est diræ Stygis
 Deformis unda, quæ facit cælo fidem.
 Hic nocte cæca gemere ferales deos
 Fama est : catenis lucus excussis sonat,

665

maris. Virgilius, quem haud dubie Seneca hoc loco sequitur, similiter terrestria et navalia tropea postibus affixa enumerat, *captivi curvus, rostra carinis erepta.* Vid. sup. not. ad v. 659. De Myrto mari, vid. sup. 141.

667. *Victæque falsis*, etc. Cf. de *victæ rotæ et falsis axibus*, quæ notavimus sup. v. 139 in Œnomaum et deceptorem ejus Myrtilum.

662. *Et omne gentis facinus.* Monumenta rerum omnium hic habet locus, quas præclare gesserunt Tantalidæ. — *Phrygius...tiaras.* Pelops enim in Græciam e Phrygia transmigraverat ; ejus regionis reges tiara utebantur. Virg. *Æneid.* VII, 246 : « Hoc Priami gestamen erat, quum jura vocatis More daret populis, sceptrumque sacerque tiaras » ; ubi vid. Servius. Juv. VI, 516 : « Et Phrygia vestitur bucca tiara. » Ovid. de Mida, rege Phrygio, Metam. XI, 181 : « Tempora purpureis tentat velare tiaris. » Gestamen illud capitis Persis quoque gentile fuit.

664. *Et de triumpho.* Interpretandum est cum Farnabio spoliū Phrygibus adeptum. Neque enim illud de victoriis quas in Græcia retulit Pelops, intelligi patitur barba-

rico. Accipe igitur chlamydem istam, acu pictam, ut mos Asiaticis fuit, a Pelope in illo bello captam, quod ei Tantaloque patri indixerat Tros rex Dardaniæ, quæ postea ipsius nomine Troas nuncupata est : licet enim ejus belli exitu Pelops Phrygia decedere coactus fuerit, potest tamen in superioribus præliis hostes quosdam barbaros spoliasse, prædamque secum discedens asportasse.

665. *Stat.* Cf. Horat. III, od. 27, v. 9. — *Sub umbra.* Opaci memoris. — *Nigra.* Cf. Virg. Georg. IV, 126. Horat. III, od. 27, v. 23. — *Piger.* Cf. Ovid. de Pont. IV, eleg. 10, v. 61. Sil. XV, 501, etc.

666. *Stygis.* Vid. Herc. fur. not. ad v. 712.

667. *Deformis unda.* Aspectu horrida. Ovid. Trist. V, eleg. 2, v. 63 : « Jussus ad Euxini deformia litora veni Æquoris. » — *Quæ facit cælo fidem.* « Quæ facit, ait Delrio, ut diis credatur ». Nam ubi per Styga superi juraverant, fidem fallere non andebant. Cf. Herc. fur. 712, et notam ad hunc locum.

668. *Hic nocte*, etc. Cf. Virg. Georg. I, 476 ; *Æu.* VII, 15. Stat. Theb. IV, 420 et seqq.

669. *Catenis lucus*, etc. Quia

Ululantque Manes. Quidquid audire est metus, 670
 Illic videtur: errat antiquis vetus
 Emissa bustis turba, et insultant loco
 Majora notis monstra. Quin tota solet
 Micare flamma silva, et excelsæ trabes
 Ardent sine igne. Sæpe latratu nemo, 675
 Trino remugit: sæpe simulacris domus
 Attonita magnis. Nec dies sedat metum:
 Nox propria luco est, et superstitio inferum
 In luce media regnat. Hinc orantibus
 Responsa dantur certa, quin ingenti sono 680

inferorum incolæ cum suis vinculis lucum pererrare finguntur; apud quos, auctore Virgilio *Æneid.* VI, 558, *stridor ferri, tractaque catenæ.*

670. *Quidquid audire*, etc. Conspiciuntur hoc loco, quæ vel narrata terrorem solent incutere.

672. *Emissa bustis*, etc. *Sil.* VIII, 641: «Ludificante etiam terroris imagine somnos, Gallorum visi bustis erumpere manes.»

673. *Majora notis.* Monstra cæteris majora, vel simulacra humanam speciem excedentia, ut in *Virg. Æn.* II, 772: «Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusæ Visa mihi ante oculos, et nota major imago.» *Ovid. Fast.* II, 503: «Pulcher, et humano major, tra-beaque decorus, Romulus in media visus adesse via.» *Add. OEdip.* 175.

674. *Excelsæ trabes.* Magnæ arbores. *Vid. Virg. Æn.* VI, 181, et IX, 87. *Ovid. Metam.* XIV, 360, etc., etc.

675. *Sine igne.* I. e. ultro, sponte sua: quod portentum habetur in *Silio*, VIII, 625, ubi memorat poeta quibus monstris superi Cinnensem

cladem prænuntiaverint: «Per subitum attonitis pila exarsere manipulis.» Aut potius locum Senecæ accipe, quasi ardere videatur silva, sed non assumatur, ut in *Virg. Æn.* VII, 73: «Visa, nefas, longis comprehendere crinibus ignem, Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari.» Et in *Lucan.* III, 420: «Et non ardentis fulgere incendia silvæ.» Nec quemquam moveat, quod *Lucanus* silvam non ardere, *Seneca* autem ardere dixerit; nam hoc verbum potuit alter pro *consumi*, alter pro *lucere* tantum usurpare.

676. *Trino remugit.* Aut *Cerberus* triceps latrare dicitur, aut *Hecate* ipsa, quæ nocturnis monstris magorumque artibus præsidere ferebatur. *OEdip.* 569: «Latravit Hecates turba: ter valles cavæ Sonuere mæstum.» *Med.* 840: «ter latratus Audax Hecate dedit.»

678. *Superstitio inferum.* Terror quem superis Manes incutiunt.

679. *Hinc orantibus Responsa*, etc. Hinc respondet oraculum interrogantibus.

680. *Ingenti sono.* *Virg.* VI, 98:

Laxantur adyto fata, et immugit specus
Vocem deo solvente. Quo postquam furens
Intravit Atreus, liberos fratris trahens,
Ornantur aræ. Quis queat digne eloqui?
Post terga juvenum nobiles revocat manus,
Et mæsta vitta capita purpurea ligat.
Non tura desunt, non sacer Bacchi liquor,
Tangensve salsa victimam culter mola.

* Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla Horrendas canit *, etc.

681. *Laxantur... fata*. Exsolvuntur, aperiuntur. Statius, Achill. I, 508: * Eia irrumpe moras, et fata latentia laxa. * — *Adyto*. Ah a privat. et δῖω, ingredior. *Adytum* nuncupabatur arcanus, sedis sacræ recessus, unde oracula petentibus pronuntiabantur. — *Immugit specus*. Cf. Virg. *Æn.* III, 674.

682. *Vocem deo solvente*. Virg. *Æn.* III, 456: * Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas; Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat. *

684. *Ornantur*. Aræ enim ad sacra facienda sertis, floribus, aut laneis fasciis decorabantur. Vid. Virg. *Bucol.* VIII, 64; Georg. IV, 276. Horat. IV, od. 11, v. 6. Ovid. *Trist.* III, eleg. 13, v. 15. Propert. IV, eleg. 6, v. 6. Stat. *Theb.* VIII, 297. Juvenal. XII, 85, etc.

686. *Purpurea*. Hostiarum quidem capita vittis et infulis cingebantur (Virg. *Æn.* II, 133 et 156): hoc autem loco, vittas ideo purpureas adhiberi volunt interpretes, quia victimæ regales erant; purpura enim imperantium propria.

687. *Sacer Bacchi liquor*. Libandem vinum. Valer. Flacc. V, 193: * Ipse gravi patera sacri libamina

Bacchi Rite ferens. * Tura autem et vinum sæpius una memorantur. Ovid. de Pont. III, eleg. 1, v. 161: * Sed prius imposito sanctis altari- bus igne, Tura fer ad magnos vina- que pura deos. * Id. Fast. I, 171: * Cur, quamvis aliorum numina placem, Jane, tibi primum tura merumque fero? * et Her. XXI, 91: * Protinus egressæ superis, quibus insula sacra est, Flava salu- tatia tura merumque damus. *

688. *Tangensve*, etc. Culter enim admovebatur victimæ fronti, et salsa inspergebatur mola. Festus l. IX; * *Immolare* est mola, i. e. farre mō- lito et sale, hostiam perspersam sa- crare. * Perott. in Cornucop. ad epigr. Martialis secundum: * *Mola* far tostum dicitur sale conspersum, quo utebantur Veteres in sacrificiis... Unde fit *immolo* verbum, quod est *sacrifico*, et quasi *mola* *spargo*. * Juvenal. XII, 84: * Sertaque delu- bris et farra imponite cultris. * Lucan. I, 609: * Jam fudere Bac- chum Cæperat obliquoque molas inducere cultro. * Add. Plin. XVIII, 2. Cic. de Divinat. II, 16. Plant. Amph. act. II, scen. 2, v. 108. Virgil. *Bucol.* VIII, 82; *Æn.* II, 132. Ovid. Fast. I, 284 et 337. Tibull. I, eleg. 5, v. 13. Mart. VII, 53. Senec. OEdip. 335.

Servatur omnis ordo, ne tantum nefas
 Non rite fiat. CHOR. Quis manum ferro admovet? 690
 NUNT. Ipse est sacerdos: ipse funesta prece
 Letale carmen ore violento canit;
 Stat ipse ad aras; ipse devotos neci
 Contrectat, et componit, et ferro admovet;
 Attendit ipse; nulla pars sacri perit. 695
 Lucus tremiscit: tota succusso solo
 Nutavit aula, dubia quo pondus daret,

689. *Servatur omnis ordo.* Atreus nihil horum prætermittit quæ in sacris adhiberi solent. De hoc sacerorum ordine, Dionys. Halicarn. lib. VII: Ἐξουβύριον εἶδος αἵτις ὁμαρτα, etc. id est, *Consules sacerdotesque quibus fas erat, lotis manibus, et lustratis aqua pura victimis, molaque conspersis earum capitibus, votisque nuncupatis, ministros eas mactare jubebant: quorum alii stantem tum etiam hostiam vecte feriebant in tempora; alii cadentem cultris excipiebant; mox, direpto tergo, concidebant membra, delibatasque ex singulis extis aliisque membris primitias, farre obvolutas, in canistris offerebant sacrificantibus, qui aris impositas succendebant, et vinum insuper adfundebant. Quæ singula in sacrificiis Græcorum factitari solita apud Homerum licet videre, eaque etiam ætate mea Romanos in sacris observare comperi.* (Vid. Œdip. 303 et sqq.)

690. *Quis manum ferro, etc.* Hæc interfantis Chori verba, ut et inferius vs. 716, 719, 730, minime senes Argivos decent, et neutiquam affectibus respondent, quos eorum animis injicere debuit tanti sceleris enarratio: creberrimum in Seneca vitium, et jam antea notatum. (Vid.

supra notam ad v. 245, et Herc. fur. 697.)

691. *Ipse est sacerdos: ipse, etc.* Juvat immanem Atreum hæc omnia implere munera, quæ vulgo inter plures ministros dividuntur, pontifices scilicet, haruspices seu extispices, popas, victimarios et cultrarios.

692. *Letale carmen.* Vota et preces, quæ sacrificium præcedebant. — *Ore violento.* Ovid. Trist. III, eleg. 5, v. 47: « Violentaque lingua locuta est. »

695. *Perit.* Omittitur, prætermittitur. Tacit. Hist. III, 1: *Ita salubri mora novas vires affore, et presentibus nihil peritum.*

696. *Lucus tremiscit.* Quasi futurum scelus exhorrescat. Ovid. Metam. VIII, 758: « Contremuit, gemitumque dedit Deoia quercus, Et pariter frondes, pariter pallescere glandes Corpere, ac longi mdore inadescere rami. » — *Succusso solo.* Similiter Virg. Georg. I. 475: « In solitis tremuerunt motibus Alpes. » Add. Æn. III, 90 et sqq. et Sil. VIII, 642.

697. *Dubia, quo pondus daret.* Nescia, quam in partem caderet, Ovid. Metam. X, 372: « Utque

Ac fluctuanti similis : e lævo æthere

*securi Saucia trabs ingens, ubi plaga novissima restat, Quo cadat in dubio est, omnique a parte time-
tur. * Add. Stat. Theb. IX, 535. —
Daret. Affligeret. Suet. in Aug. 96 :
Aquila duos corvos hinc et inde infe-
stantes affixit, et ail terram dedit.

698. *E lævo æthere.* Omen in-
faustum apud Græcos, quod in au-
gurando septentrionem spectarent,
et ideo ad sinistram manum occiden-
tem habere (Homer. Iliad. XII, 239) : ut vero oriens, ex quo
surgere videbantur sidera, fons lucis
et vitæ colebatur, sic occidens,
in quem astrorum condebatur ful-
gor, ominosus putabatur; unde in
Sophoclis Ajace, v. 183, ἀπὸ τοῦ
προὔρου. Contra Romani sæpe pro
felicitibus auguriis interpretabantur,
si quæ ad lævum volaverant aves,
aut strepuerant fulmina. Vid. Cic.
de Legg. III, 3; de Divinat. II, 18
et 35. Plaut. Epid. act. II, scen. 2,
v. 2; Pseudol. act. II, scen. 4, v.
72. Virg. Æn. II, 693, et IX, 630.
Ovid. Trist. I, eleg. 8, v. 49. Stat.
Theb. III, 493. Quod non te-
mere institutum iudicabis, quum
legeris in Varrone, lib. VI de lin-
gua latina, templi partes quatuor dici,
sinistra ab oriente, dextra ab occasu,
antica ad meridiem, postica ad septem-
trionem. Ideo Festus lib. XVII :
ex quibus liquet solitos in auspi-
cando Romanos meridiem spectare,
ita ut orientem ad sinistram inanum
haberent; quumque orientem non
minus quam Græci colerent, de-
huisse læva auguria, sicut illis dex-
tra, pro fastis testinari. Attamen
notandum est, pro infelicitibus augu-
riis apud Romanos nonnunquam

habita, quæ læva parte audiebantur
aut conspiciebantur (vid. Virg. Buc-
col. I, 18, et IX, 15; Æn. X, 275.
Ovid. in Ib. 125. Cic. de Divinat.
II, 39), et quotiescunque dexter,
et lævus aut sinister, translate usur-
pantur, hoc in malam partem, illud
in bonam accipi (vid. Plin. I, epist.
9, et VII, epist. 28. Tacit. Hist.
V, 5. Virg. Bucol. I, 16 et 18;
IX, 15; Georg. IV, 6; Æn. V, 578;
VIII, 302. Horat. I, epist. 7, v. 51,
et Art. poet. v. 299). Perott. in
Cornucop. ad Martial. epigr. XII
hanc discrepantiam sic interpreta-
tur; nempe apud Romanos, ut et
apud Græcos, læva esse infelicia,
dextra autem fausta, quod ex rerum
natura ortum arbitratur; nam dex-
tra manūs est validior, aptior, præ-
stantior sinistra : sed quum de cœ-
lestibus agitur, sinistra nunquam
intuentibus nobis dextra esse, et
ideo læva parte undita vel visa in
cælo pro felicitibus accepta : putat
igitur semper lævus infaustum esse,
quum de humanis loquimur, sem-
per fastum, quum de cælestibus.
Id quidem acute distinctum arbi-
trarer, nisi quædam adversarentur
exempla : quærit enim Cicero de
Divinat. I, 39, quid augur habeat,
cur a dextra corvus; a sinistra corni-
ficius ratum? quod quidem, sive
in cælo, sive in terra agi existi-
mes, Perotti interpretatione non
enodatur. Ex his omnibus conclu-
ditur, 1° semper apud Græcos pro-
spera quæ ad dexteram omnia appa-
ruerant, infausta quæ ad sinistram;
2° hoc quoque apud Romanos fuisse,
nisi quod propter versam ad me-
ridiem auspicantium faciem, quan-

Atrum cucurrit limitem sidus trahens :
 Libata in ignes vina mutato fluunt
 Cruenta Baccho : regium capiti decus
 Bis terque lapsum est : flevit in templis ebur.
 Movere cunctos monstra ; sed solus sibi
 Immotus Atreus constat, atque ultro deos
 Terret minantes. Jamque dimissa mora
 Assiluit aris, torvum et obliquum intuens.
 Jejuna silvis qualis in Gangeticis
 Inter juvenecos tigris erravit duos.

doque et prospera existimarentur
 quæ ad lixum omina visa fuerant.

699. *Cucurrit*. Virg. *Æn.* II, 693 :
 « de caelo lapsa per umbras Stella
 facem duceus inulta cum luce cu-
 currit etc. » Add. Georg. I, 365,
 et *Æn.* V, 527. Ovid. *Metam.* XV,
 849. *Limitem* . . . *trahens*. Plin. II,
 36. *Bolis vero perpetua ardens, lon-
 giorum trahit limitem.*

700. *Mutato*, etc. Desumptum ex
 Virg. *Æn.* IV, 453 : « Vidit, thu-
 ricremis quum dona imponeret aris,
 Horrendum dicta, latices nigrescere
 sacros, Fusaque in obscenum se-
 vertere vina cruorem. » Add. Nostr.
Œdip. 324.

701. *Regium capiti*, etc. Diode-
 ma Atreo sponte excidit. Similiter
 Sil. XVI, 392, de Syphace sacri-
 ficante : « Vittaque, majorum deco-
 ratiæ, fronte sine ullo Delapsa
 attractu, nudavit tempora regis. »

702. *Flevit in templis ebur*. Flevere
 signa eburnea. Virg. Georg. I, 486 :
 « Et mœstum illacrimat templis
 ebur. » Ovid. *Metam.* XV, 792 :
 « Mille locis lacrimavit ebur. » Add.
 Tibull. II, eleg. 5, vs. 77. Lucan.
 VII, 163. Sil. VIII, 644.

703. *Movere*, etc. Portenta illa

spectantem quæque terruerunt :
 solus Atreus immotus manet et sibi
 constat, i. e. nihil de feritate sua
 remittit, sed naturæ indolisque suæ
 totam servat immanitatem. Quis
 autem non tam miretur nonnullos
 istius modi sacrificio adfuisse (quod
 ex his constat *regium capiti decus
 bis terque lapsum est*, et *movere cun-
 ctos monstra*), quam, ausum, talia
 Atreum?

705. *Tertet minantes*. Quum tot
 et tantis ostentis Atreus perterreri
 deberet, ipse Superos sceleris per-
 vicacia contemnit. — *Dimissa mora* :
 Pro sine mora. Valer. Flacc. VIII,
 145 : « *Æsofide, dimitte moras.* »

706. *Obliquum*. Savis et offensis
 oculis. Eodem sensu Florus, IV, 2 :
*Cato adversus potentes semper obli-
 quus, detractare Pompeium, actique
 ejus obstrepere.*

707. *Gangeticis*. Indicis : Indos
 enim Ganges alluit. In simili de-
 scriptiõe, Gangetiom quoque tigris
 dis comparatione utitur, Ovid. *Met.*
 VI, 636 : « Nec mora, traxit Ilyn,
 veluti Gangetica cervæ Laetentem
 sætum per silvas tigris opacas. »

708. *Inter juvenecos*, etc. Sumptum
 ex Ovid. *Metam.* V, 164 : « Tigris.

Utriusque prædæ cupida, quo primos ferat
 Incerta morsus, flectit huc rictus suos,
 Illo reflectit, et famem dubiam tenet;
 Sic dirus Atreus capita devota impiæ
 Speculatur iræ : quem prius mactet sibi,
 Dubitat; secunda deinde quem cæde immolet :
 Nec interest; sed dubitat, et tantum scelus
 Juvat ordinare. CHOR. Quem tamen ferro occupat?
 NUNT. Primus locus (ne cdesse pietatem putes)
 Avordicatur: Tantalus prima hœstia est.
 CHOR. Quo juvenis animo, quo tulit vultu necem?
 NUNT. Stetit sui securus, et non est preces
 Perire frustra passus : ast illi ferus

ut auditis diversa valle duorum Exstimulata fame mugitibus armento- rum, Nescit uirgo potius ruat, et rueret ardet utroque.

713. Sibi. Quamvis enim eos ad aras mactaturos sit, non tamen numinibus, sed suæ iræ, suo odio immolat; quod abunde confirmant superiora, *capita impiæ iræ devota*.

715. Nec interest. Non interest quo pereant ordine, siquidem nullus, qualiscunque ordo futurus sit, mortem effugiet. Sed nihilominus hæret Atreus, dubius consilii, utrum prius immolari debeat: adeo sedulus est et diligens in disponendo scelere! Totum hunc locum mire depravavit recentior intérpres: *Il contemple les deux victimes dévouées à sa fureur impie; il balance entre l'une et l'autre; la première et la seconde lui sont également odieuses. Peu lui importe laquelle tombera la première; mais,* etc. Ad rem ipsam, non ad Atreum, non interest referendum. — *Tantum scelus*, etc. Scelus tam magnum, et ideo cæcò impetu, ut vi-

detur, perpetrandum, Atreus considerate, ex ordine exsequitur. Vim loci optime scilicet Grogovius; sed non opus fuit, ad eam confirmandam, *securum pro tantum substitui*.

718. Avordicatur. Quasi in honorem proavi Tantalii primus mactetur juvenis, qui eodem, ac ille, nomine nuncupatur.

720. Stetit. Quod verbum de victimis solemne annotat Delr. Verum animosi juvenis fortitudinem et firmum corporis habitum hic tantum designari crediderim. Vid. Herc. fur. 285, et ibi notam. — *Sui securus*. Intrepidus nec sibi timens. Lucan. II, 239: *Invenit insomni volentem publica cura Fata virum, casusque orbis, cunctisque timentem, Securusque sui*.

721. Perire frustra. Preces non adhibuit, quibus, licet irritas fore apprime sciret, non sine laude abstinuit; usm in hoc extremo vitæ articulo solent infirmi animi homines, desperatione amentes, questus et preces fundere.

In vulnere enseni abscondit, et penitus premens

Jugulo manuum cominisit : educto stetit

Ferro cadaver; quumque dubitasset diu

Hac parte, an illa caderet, in patruum eadit.

Tunc ille ad aras Plisthencin sævus trahit,

Adicitque fratri : colla percussa amputat;

Cervice cæsa truncus in pronum ruit;

Querulum cucurrit murmure incerto caput.

σπορ. Quid deinde gemina cæde perfunctus facit?

Puerone pareit? an scelus sceleri ingerit?

NUNT. Silva jubatus qualis Armenia leo

722. *Ensem abscondit.* Virg. *Æn.* II, 553 : « lateri capulo tenuis abscondit enseni. » — *Penitus premens.* In penitissimum corpus adigens. Stat. Theb. XI, 542 : « Alte enseni germani in corpore pressit. » Virg. Georg. II, 290 : « Altius ac penitus terræ defigitur arbor. »

723. *Jugulo manum cominisit.* « Non prius, ait Delrio, premere et fodere desiit, quam penitus demerso ferro, manum jugulo apprimeret. » *Committere*, i. e. admove, jungere. Sic Curt. IV, 9 : *Sed ante facienda moles erat, quæ urbem continenti committeret.* Et translate Virgil. *Æneid.* XII, 60 : « desiste manum eommittere Teucris. »

725. *Hoc, etc.* Hoc euius aduocabatur in sacrificiis : omen inde ducebatur. — *In patruum.* In Atreum, quasi eum infausto augurio designet, quem ira cæli opprimat.

729. *Querulum, etc.* Quod de Orpheo tradidit Ovid. XI, 52, necnon Virg. Georg. IV, 523. Miretur Delionem, qui Aristotelis auctoritate innixus, fieri non posse affirmat, ut detruncatum caput loqua-

tor; quasi poetica illa portenta in fabulæ ornatu et rei terrorem non adhiberi queant! Dehuerat quoque vir doctissimus recedentis solis fabulam impugnare, et auctorum suffragiis approbare tale fieri non potuisse prodigium.

731. *Puerone pareit?* Tertio et minimo. Hunc tertium Thyestæ filium Seneca non nominat. Hyginus quidem duos tantummodo filios Thyestæ necatos ab Atreo memorat (fab. 244, 246), Tantalum et Plisthenem, et etiam unius, fab. 258, meminit, ut Serv. ad *Æn.* I, 572 et Scholiast. Horat. in Art. Poet. Sed Euripidis Scholiast. ad Orest. 813, tres Thyestæ filios ab Atreo occisos memorat, quos Aglaum, Orchomenum et Caleum vocat : τῶν τρεῖς υἱὸς τοῦ Θυέστου, Ἀγλαῖον, Ὀρχομένον, καὶ Κάλειον ἀπεκτείνων πατέρα εἰς τράπεζαν τῷ πατρὶ, etc.

732. *Silva jubatus, etc.* Comparatio usitatissima poetis. Cf. Homer. *Iliad.* III, 23, XI, 113, XVII, 61, XVIII, 161. Hesiod. de Scut. *Ilerc.* 386 et 402. Virg. *Æn.* X, 723. Lucan. I, 205. Sil. V, 309,

In cæde multa victor armento incubat;
 Cruore rictus madidus, et pulsa fame
 Non ponit iras; hinc et hinc tauros premens
 Vitulis minatur, dente jam lasso piger;
 Non aliter Atreus sævit, atque ira tumet,
 Ferrumque gemina cæde perfusum tenens,
 Oblitus in quem rueret, infesta manu
 Exegit ultra corpus. At pueri statim
 Pectore receptus ensis in tergo exstitit.
 Cadit ille, et aras sanguine exstinguens suo,
 Per utrumque vulnus moritur. CHOR. O sævum scelus!
 NUNT. Exhorruistis? hactenus sistat nefas,

X, 251, XI, 232. Stat. Theb. VI, 597. Cludian. in Rufin. II, 252; de rapt. Proserp. II, 209, etc. — Armenia. Regio inter Taurum et Caucasum posita, in qua magna fuit belluarum copia.

734. *Rictus madidus*. Græca locutione, ut in Virg. Æn. II, 221. *Perfusus sanie vittas*. — *Pulsa fame*. Expleta fame. Ovid. Metam. XIV, 216: Glunde famem pellens. — Add. Tibull. II, eleg. 1, vs. 38.

736. *Vitulis minatur*. Sic Atreus, postquam natu majores validioresque interfecit, puellulo letum parat et minatur. — *Lasso*. Si attenderis ad sequentia, extremam illum comparationis gradum minime Atreo convenire senties, quem nec *pigrum* nec *lassum* exhibet Poeta, sed magis magisque furentem.

739. *Oblitus*, etc. Totis viribus et immodico fertur impetu in teneri pueri necem; oblitus præ furore, quam pusillam hostiam mactaturus sit, et quam facile extincturus. Unde Ovid. Metam. VI, 642: — Satis illi ad fate vel unum Vulcanus erat.

740. *Exegit ultra corpus*. Transfodit corpus, ita ut ferrum a tergo exstiterit.

741. *Exstitit*. Ovid. Metam. IX, 127: — Missa fugientis terga sagitta Trajicit: exstabat ferrum de vulnere aduncum. Quod simul evulsam est, sanguis per utrumque foramen Emicuit.

742. *Aras*. H. e. ararum focos.

743. *Utrumque vulnus*. Hinc a pectore, inde a tergo, ut in loco Ovidii supra cit. *utrumque foramen*.

745. *Exhorruistis? hactenus*, etc. Vobis jam nunc horror animos perculit? quid igitur fiet, quum audieritis, quod mihi iussu perarranda sunt? Pius enim videri potest Atreus, si quæcumque hactenus ab illo acta retuli, cum iis quæ memoraturus sum, comparentur. — *Sistat*. Dubitari queat, utrum sistat activo sensu positum et de Atreo dictum, an neutrorum more debeat explicari; utraque enim significatio neutiquam improbabilis: — Si hunc suo sceleri inodum ponat Atreus, nec ultra progrediatur, pius est; vel

Pius est. CHOR. An ultra majus, aut atrocius
 Natura recipit? NUNT. Sceleris hunc finem putas?
 Gradus est. CHOR. Quid ultra potuit? objecit feris
 Lanianda fors corpora, atque igne arceat.
 NUNT. Utinam arcuisset! ne tegat functos humus,
 Ne solvat ignis! avibus epulandos licet

Si nefas his finibus sese contineat, Atreus pius est. Posteriorē sensum cum Foxcell. amplector. De hac dicendi forma, *visat nefas, pius est*; vid. Animadverss. nostras.

746. *Sceleris hunc finem, etc.* Senecæ Consol. ad Helv. § 11: *Non finis erit cupiditatis, sed gradus.* Cf. Here. fur. 208.

747. *Quid ultra, etc.* Cic. Verq. V, 45: *Peruntamen mors sit extrema. Non erit. Estne aliquid ultra, quo progredi crudelitas possit?* Repetitur. Nam, illorum liberi quum erunt scari percussī ac necatī, corpora feris objiciuntur. Quintil. declam. XII, 14: *Mors certe finis est, nec savitula ultra fata procedit. Aut etiam si quis adeo hominem exiit, ut ibi ponam quærat, ubi sensus doloris non inveniat, nempe cadavera feris objiciet.* Scilicet crudelissimū apud veteres habebatur, mortuis sepulturam negare, corporaque avibus et beluis permittere, quia insepultorum ambra in ceteriore Stygis ripa errare, nec ante sæculum exactum transvehi credebantur. Virgil. Æn. VI, 325 et seqq.

748. *Ignē. Funehri rogo.*

749. *Utinam arcuisset, etc.* Melius enim fuisset eos omni igne arceri, quam patri tostos apponi; omnino non humari, quam in patris visceribus sepeliri; epulandos feris avibusque tradi, quam præheri genitori

varandos. Male igitur expressum ab interprete Gallico recentiore putamus: *Plût aux dieux qu'il se fût contenté de les priver d'un peu de terre, de leur refuser les devoirs du bûcher, de les faire servir de pâture aux animaux, etc.* Ille sic locum accepit, tanquam scriberetur, *utinam tantummodo igne arenisset, tantummodo sepultura exclusisset, tantummodo epulandos avibus abjecisset!* sed ex seqq. *votum est*, etc. intelligendum patet = *utinam sepultura et rogis caruissent, utinam avibus pabulum relictū fuissent!* Quod esse pro supplicio solet, nempe carere sepultura et feris dilaniandum dari, hoc in ea re debet expeti et voto flagitari; nam, ut modo dixi, si Thyestæ liberi avibus ferisque pabulum facti fuissent, is non pastus esset genitor, si ignibus prohibiti fuissent, non eos Atreus genitori apposuisset, etc. — *Ne legat, etc.* Non sepeliantur, non igne torrantur, hoc proptamus. Virg. Æn. X, 903: *Unum hoc per, si qua est victis venia hostibus, oro, Corpus humo patiari tegi.*

750: *Solvat ignis.* Ignis enim proprium est solvere aut dissolvere. Lucan. III, 506: *Nec solum silvas, sed saxa ingentia solvit.* — *Avibus epulandos, etc.* Conf. Hom. Ilad. XVI, 836; XXII, 935. Virgil. Æn. X, 359, etc.

Perisque tristo pabulum sævis trahat!
 Votum est sub hoc, quod esse supplicium solet:
 Pater insepultos spectet. O nullo scelus
 Credibile in ævo, quodque posteritas neget!
 Erepta vivis exta pectoribus tremunt,
 Spirantque venæ, corque adhuc pavidum salit.
 At ille fibras traetat, ac fata inspicit,
 Et adhuc calentes viscerum venas nosat.
 Postquam hostiæ placuere, securus vacat
 Jam fratris epulis. Ipse divisum secat
 In membra corpus: amputat trunco tenus
 Humeros patentes, et lacertorum moras;
 Denudat artus durus, atque ossa amputat:

752. *Votum est sub hoc.* Illud fieri cupinus, quod cæteri pro supplicio habent, Vid. quæ sup. notavimus, v. 749. — Hæc ad sequentia *Pater insepultos, spectet*, refert Botheus: « Sic passim, inquit, ubi; et hic ad sequentia referuntur, quod fugisse videtur hujus loci interpretes, utpote plene distinguentes post solet, præter Delrionem. » Nos contra arbitramur sub hoc non minus ad superiora utinam arcuisset, et ne legat functos humi, quam ad sequentia spectare. Hæc omnia uno et eodem nexu junguntur.

755. *Erepta vivis.* Nam et hoc in sacris fiebat. Virg. *Æn.* XII, 214: « jugulant pecudes et viscera vivis Eripiunt. »

756. *Spirantque venæ.* Extæ enim hostiarum vivæ adhuc calidæque et trementia inspiciebant. Virg. *Æn.* IV, 64: « Pectoribus inhians, spirantia consulit exta. » Sæpe *venæ* pro *arteriis* dicuntur. Cic. de fat. 8: *Si qui venæ sic moventur, se habet flentem.* Add. Cels. III, 5 et 6. Ovid.

de Pont. III, ep. 1, v. 69. — *Pavidum salit.* Pavidum ex terrore et sensu mortis. Pers. sat. III, 220: « Cor tibi rite salit. » Add. Nostr. Herc. OEet. 708.

758. *Notas.* Observat.

759. *Placuer.* Fansta portendete visæ sunt.

761. *In membra.* H. e. singulas corporis partes recidit.

762. *Patentes.* Quantum patent. — *Lacertorum moras.* Non palpas; ut vult Farnabius, sed nexu quibus lacerti trunco adhaereat. *Humari et lacertarum moræ* idem significare nobis videntur: nempe homeri lacertos retinent et quasi morantur: « Metonymice, inquit Forcellius, mora est res ipsa quæ aliquid retinet, sustinet; vinclum. » Vid. Cels. lib. VIII, cap. 5, § 5.

763. *Denudat artus,* etc. Cf. Lucan. VIII, 667 et seqq. — *Ossa amputat.* Aut frangit, aut potius circumcidit: Festus enim, lib. I: *Amputata, id est, circumputata.* Et

Tantum ora servat, et datas fidei manus.
 Hæc verubus hærent viscera, et lentis data
 Stillant caminis; illa flammatus latex,
 Querente ahenò, jactat. Impositas dapes.
 Transiluit ignis, inque trepidantes focos
 Bis ter regestus, et pati jussus inoram,
 Invitus ardet. Stridet in verubus jecur;

763

770

Perott. ad Martial. epigr. primam: « *Amputo*, est circumeido, quasi circumputo: nempe a *puto*, re-seco, et *am* (ἀμῖ), circum. Ita ut probe possit intelligi: artus et ossa nudari, carnemque detrahi, cui subjiciantur ignes ».

764. *Ora. Capita.* Vid. vv. 903 et 1038. — *Datas fidei manus.* Dextras, quæ datæ nuper fœderis fidem sanxerant, quum fratris filios Atreus obsides acciperet. Vid. sup. 250. Liv. XXIII, 9: *Paucae horie sunt, intra quas jurantes per quidquid deorum est, dextræ dextris junctas, fidem obstrinximus, ut sacratas fide manus, digressi ab colloquio, extemplo in eum armaremus?* Add. Virg. Æn. IV, 307. Plin. II, 45, et Nost. Herc. fur. 370.

765. *Hæc verubus, etc.* Ah Accio et Ovidio sumptum: ille enim in Atrei fragmentis: « Concoquit partem vapor Flammæ, lacerta tribuit verubus in foco. » Ovid. autem in Metam. I, 228, « Atque ita sermone partim ferventibus artus Mollit aquis, partim subjecto torruit igni. » et VI, 644: « Vivaque adhuc animæque aliquid retinentia membra Dilaniant: pars inde eavis exsultat ahenis, Pars verubus stridet. » Valer. Flacc. pariter in nuptiis Medæ, VIII, 254. « Pars verubus, pars undanti despumat

aheno. » — *Lentis.* Qui lente et gradatim objecta coquant. Infr. 1061.

766. *Flammatus latex.* Aqua fervens ahenò.

767. *Querente ahenò.* Sonum, inter coquendum, emittente, ita ut incertum sit, utrum gemat propter fervorem et æstum aqua, an queratur, et novitatem sceleris indignetur. Vid. Animadverss. nostras. Nisi malis cum Badenio ahenum accipere pro earnibus, quæ in ahenò sunt. Sic Homer. Iliad. XXI, 362: ὧς δὲ λίθος ζῆϊ ἐνδον, ἐκίχθη: πυρὶ πολλῷ, Κνίσσῃ μὲν δόρυ, ἀπαλοτρεφὲς σιῶσιν, Πάντοθεν ἀμειλᾶσθαι, ὅπο δὲ ξύλα κάρκαρα κίτται. Queri earne dici possunt, ut infra corpora gemere. — *Jactat.* Movetur enim et jactantur carnes, æstuante unda.

768. *Transiluit ignis.* Jussu munus ignis repudiat, et flammæ impositas dapes fugiunt, et extinguuntur. — *Inque trepidantes, etc.* Sed his terque resuscitata flamma et revocata in focos, invita ardet. — *Trepidantes focos.* Sensus omnibus rebus addit Poeta, ut vel ab inanimitis indignatio aut trepidatio de tanto scelere fiat.

769. *Pati jussus inoram.* Coactus consistere.

770. *Stridet, etc.* Homer. Odys. XII, 395: Ἐλπεν μὲν ἔπει, κρῖα

Nec facile dicam, corpora an flammæ magis
Gemuere. Piceus ignis in fumos abit;
Et ipse fumus tristis, ac nebula gravis,
Non rectus exit, seque in excelsum levans,
Ipsos penates nube deformi obsidet.

773

δ' ἀμφ' ὀβαλοῖς ἐμαύουσι, ὄπταλέα τε
καὶ ὀμά· βεῖν δ' ὅς γινετο φονή.
Quem locum respexit Euripid. in
Troad. 439 : Ἰδίου θ' ἀγναὶ βόες,
Αἱ σάκκα φωνήσσαν ἥσουςιν ποτὶ,
Πικρὰν ὀδυσαῖν γέρον. Propert. III,
eleg. 12, v. 29 : « Lampetis Ithacis
verubus magisse juvencos. » In
Ovidio quoque simile prorsus ali-
quid invenitur, loci nuper citato
ad vers. 765; sed notandum est in
Nostro, non solum significari son-
nitum quem solent edere carnes,
suppositis ignibus tostæ, sed pro-
digium quoddam, quasi jecora que-
stus et insolitum murmur cierent.
Istiusmodi monstrum innuit, Plu-
tarchi et Homeri imitator, J. J. Rous-
seau, *Émile*, lib. II, de carnibus :

L'homme ne put les manger sans frémir,
Et dans son sein les entendit gémir.

772. *Piceus ignis*, etc. Adeo atra
est flamma, ut fumum potius di-
cas. Sic Soph. Antig. 1006 : Ἐκ
δὲ θυμάτων ἥριστος οὐκ ὀλεμπν,
ὡλ' ἢ πὶ σποδῷ Μοῖδ' ὅσα κηκὶς μαρίων
ἰτρίατο, Κῆρυκα, κρήνιπτος. Virgil.
Georg. II, 308, de igne : « Et to-
tum involvit flammis nemus, et
ruit atram Ad cælum picea crassus
caligine nubem. » Id. *Æn.* III, 572,
de *Ætna* : « Interdumque atram
prorumpit ad æthera nubem, Tur-
bine fumantem piceo, et candente
favilla. » Lucan, VI, 135 : « Tum
piceos volvunt inmisce lampades
igues. »

774. *Non rectus exit*. Non in al-
tum recte ascendit. Eodem omi-
ne, ait Badenius, sacrificatur apud
Valer. Flacc. VIII, 247 : « Sed ne-
que se pingues tum candida flamma
per auras Explicuit. » — *Seque in
excelsum levans*, Pro nec se in excel-
sum levat : exit fumus nec rectus,
nec se levans in excelsum. Sic de
istius modi signis Anglus Robinson,
in Græcarum antiquitatum libro,
nuper gallice expresso, cap. 14 :
Καταμαρτυρία, divination par la fu-
mée des sacrifices. Elle consistait à
observer de quelle manière, et à quelle
hauteur s'élevait la fumée, dans quelle
direction elle était chassée par le
vent, etc. Et paulo superius :
Πυρομαντεία était le nom de la divi-
nation par le feu du sacrifice... Lors-
que les flammes s'attachaient d'elles-
mêmes à la victime placée sur l'autel,
lorsque réunies en un seul faisceau, elles
s'élevaient pures et sans fumée, on
pouvait espérer du sacrifice un heureux
résultat : si le feu ne s'allumait qu'avec
peine, si les flammes se divisaient ou
ne s'attachaient pas sur-le-champ à
la victime, si leur direction n'était
pas perpendiculaire, si leur pétitement
était violent, et la fumée noire et épaï-
sse, le sacrifice était regardé comme
défavorable et rejeté par la colère des
dieux.

775. *Ipsos penates*, etc. Ἐξος
ipsos, ἀπὸ ἱμῶν, atra nube
involuit.

O Phæbe, patiens, fugeris retro licet
 Medioque ruptum meriseris cælo diem,
 Sero occidisti. Lancinat natos pater,
 Artusque mandit ore funesto suos.
 Nitet fluente madidus unguento comâui,
 Gravisque vino. Sæpe præclusæ cibum
 Tenuere fauces. In malis unum hoc tuis
 Bonum est, Thyestæ, quod mala ignoras tua.
 Sed et hoc peribit: verterit currus licet
 Sibi ipse Titan obvium ducens iter,

776. *O Phæbe, patiens, etc.* Hoc Faruab. ad solitâ quodidianamque solis patientiam refert, explicatque: «O Sol, qui alia complurima videre scelera sustines»; quam interpretationem falsam arbitror: mihi probabilius videtur, si Phæbi in illo ipso de quo agitur scelere patientiam credatur designari: «Phæbe, quamvis retro fugeris, patiens tamen dicende, qui tam sero occideris.»

777. *Medio....cælo.* Quam medium teneres cælum, et splendidiore funderes radios.

778. *Lancinat natos pater.* Dilaniat, in frusta scindit. Senec. de Ira, I, 2: *Alium inter sacra mensae ira percussit, alium inter celebris apertæ culoni furi lacinavit.*

779. *Artus...suos.* Ovid. Metam. VI, 651: «Vescitur, inque vitam sua viscera cogerit alvum.»

780. *Nitet, etc.* Horat. Id. od. 7, vs. 7, simili hellenismo: «Coronatus nitentes Malobathra Syrio capillos.»

781. *Præclusæ, etc.* Quasi arduo quodam sensu dapes istas horreat, retentque nefas longius produci. Quorsum autem suspicatur cl. Goussierius retinere pro tenere?

Tenere, i. e. retinere, prohibere ne cibis ulterius abiret, eodem sensu quo Vîrg. Georg. II, 371: «Pecus omne tenendum est», i. e. coercendum.

783. *Bonum est, etc.* Cf. Tarent. Hecyr. act. III, scen. 1, vs. 7.

784. *Sed et hoc peribit.* Ne illa quidem ignorantia diu fræbere singula jamjam audies. — *Vertarit currus licet, etc.* De Sole turpia nefariaque facinora fugiente, ne eorum conspectu commaculetur; vid. Munckerum ad Hygin. fab. 158, et Petrum Victorium, Var. lection. XXIV, 18. Hyginus, postquam iudicavit (fab. 258) Solem, ne Thyestæ convivio pollueretur, aufugisse, hoc addit, memoratu dignissimum: *Sed veritatis hoc est, Atræum apud Mycenæ primum solis eclipsim invenisse, cui invidens frater ex urbe discessit.* Eadem apud Servium leguntur, ut et apud veterem commentatorem Horatii, in Art. poeticam; nisi quod rem aliter enarrat: *Quid ideo fingitur, quia Thyestes fertur reperisse rationem eclipsim solis, et quare eclipsim contingit; quo frater comperio inde recessit.*

785. *Sibi ipse, etc.* In orientem

Tenebrisque facinus obruat tetrum uovis
Nox missa ab ortu tempore alieno gravis,
Tamen videndum est : tota patefient mala.

CHORUS.

Quo terrarum superunque parens,
Cujus ad ortus noctis opææ
Decus omne fugit, quo vertis iter,
Medioque diem perdis Olympo?

regressus, et viam quotidianæ adversam secutus.

787. *Nox missa ab ortu.* Nox erebatur oriri ab occidente, quia sole in occidentem vergente nox fiebat. Hic autem, quum sol retroverso curru in orientem sese condiderit, nox apte dicitur ab oriente vel ab ortu missa. — *Tempore alieno.* Nempe meridie, ut ex supp. patet, medio celo.

788. *Tamen videndum est.* In illa ipsa nocte, necesse erit miseras tuas intuearis.

789. *Terrarum, etc.* Contendebat Nic. Heinsius Solem appellari non posse terrarum (i. e. hominum) et deorum parentem; hoc enim nomen Jovi solummodo attributum. De qua opinione Badenius: « Quid? bene parens, quem θεὸν πατέρα ἱεροῦν invocant Proclus Hymno in Solem v. 33, et v. 34, τίνα πατέρα γένετο θεῶ; Orpheus autem Hymno in eundem v. 13, ἀναγὰρ δὴ; etiam hoc amplius dicit Plutarchus Quæst. Roman. 77: Αὐτὸ δὲ μὲν νομίζουσιν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦς ἐκείνου τοῦτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν ἐν ὅλῳ Αἰῶνι, τὸν θεόν, καὶ αὐτὸν τὸν Ἡρακλῆα ἐν οὐρανῷ, τὸν ἀνδρῶν. » His adhibenda, et animadvertenda potissimum nobis videntur, quæ

scripsit Macrob. Saturn. lib. I, cap. 27: *Care, existimes poetarum gregem, quum de diis fabulantur, non ab adytis plerumque philosophis semina mutuari: nam quod omnes pæne deoduntaxat qui sub celo sunt ad Solem referunt, non vana superstitio, sed ratio divina commendat, etc.* Vide et perlege totum Macrobi. locum, quo Nostri verba aptissime explicantur.

790. *Cujus ad ortus, etc.* Quo oriente omne noctis decus, h. e. astra et sidera obscurantur, atque fugere videntur et evanescere.

792. *Medio. Olympo.* Pro meridie, ut sup. 777. *medio celo.* Virg. Georg. I, 442: « medioque refugerit orbe. » Lucan. I, 546: « Ipso caput medio Titau quum ferret Olympo, Condidit ardentes atra caligine currus, Involvitque orbem tenebris; gentesque coegit Desperare diei. » — *Dum perdis.* Baden. interpretatur amittis: *evanescit* potius accipiendum crediderim, quia in hoc scelerē sponte sua ex consilio lucem suam terris Sol subripuisse festur; proba cateroquin verbi significatione; nam Cic. pro Rose. Amer. 45: *Jupiter urbes delet, fruges perdidit.* Id. ad Attic. VI, 1: *Invitatem funditus perdidit eam, etc.*

Cur, Phœbe, tuos rapis aspectus?

Nondum seræ nuntius horæ

Nocturna vocat lumina vesper;

Nondum Hesperiae flexura rotæ

Jubet emeritos solvere currus;

Nondum in noctem vergente die

Tertia misit buccina signum:

Stupet ad subitæ tempora cœnæ

Nondum fessis bubus arator.

Quid te ætherio pepulit cursu?

Quæ causa tuos limite certo

Dejecit equos? numquid aperto

794. *Nondum seræ*, etc. Nondum Vesper propinquantem noctem, quod ei proprium est, nuntiavit, et cæteris sideribus quasi signum emicandi dedit.

796. *Nondum Hesperiae*, etc. Nondum vergente ad occidentem Solis curru, non solvi debent equi, tanquam debitum spatium emensi fuerint. *Hesperia* pro *occidentalis*, ut in Ovid. *Metam.* II, 258: «Hesperiosque amnes, Rhenum, Rhodanumque Padumque.» Et *Metam.* IV, 214: «Axe sub Hesperio sunt pabula Solis equorum.» *Rotæ* pro *curru*, ut in Virg. *Æn.* XII, 671, et passim in poetis, usitatissima synecdoche. Denique *rotæ Hesperiae* seu *currus occidentalis*, pro *curru vergentis ad occidentem*. Ovid. *Metam.* XI, 257: «Pronus erat Titan, inelinatoque tenebat Hesperium tenone fretum.»

797. *Emeritos*. Neque enim iustum cursum expleverant. Ovid. *Fast.* IV, 688: «Dempserat emeritis iam iuga Phoebus equis.» Add. *Stat. Theb.* I, 336. Translatum a

militibus qui suum stipendium merere. — *Solvere currus*. Pro *equos curru exsolvere*.

799. *Tertia* . . . *buccina*. Græci diem in tres partes dividebant, a dilueulo ad noctem; et singulæ partes tubæ vel buccinæ signo indicabantur, ut apud Romanos, nisi forte, Porta morem Romanis proprium, Græcis attribuerit. Liv. VII, 35: *Ubi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset*. Id. XXVI, 15: *Tribunis militum imperavit, uti duobus millibus equitum delectis nuntiarent, ut ad tertiam buccinam præsto essent*. Sil. VII, 154: «Hæc secum, mediam somni quum buccina noctem Divideret.» Lucan. II, 688: «Ne litora clamor Nauticus exagitet, neu buccina dividat horas.» Sic igitur Senecæ locum intelligendum, nondum octavam diei horam advenisse (quæ apud nos secunda post meridiem hora diceretur), neque iam extinguendum diem.

803. *Certo limite*. Præscripta et definita via, quam tui, Phœbe, equi servare consueverant.

795

800

Carcere Ditis victi tentant
 Bella gigantes? numquid Tityos
 Pectore fesso renovat veteres
 Saucius iras? num rejecto
 Latus explicuit monte Typhoeus?
 Numquid struitur via Phlegræos

805. *Carcere Ditis. Tartaro.* — *Victi.* Quod ad *Ditis* referri posse arbitratur Faruabius, ut quem vicerint gigantes, antequam se suis vinculis absolverint. Sed multo melius rhythmo et constructioni, nec pejus sensui, consulueris, si accipias *victi gigantes*. « Num rebellant, olim a Jove superati? » — *Tentant bella.* Vid. Virg. *Æn.* II, 334; III, 240; XI, 505 et 912. Cf. et Herc. fur. 976 et seqq. Sil. XII, 151, de Japeto: « Si quando evadere detur, Bella Jovi rursus superisque iterare volentem. »

806. *Tityos.* Vid. Herc. fur. 756.

807. *Pectore fesso.* Vulture semper renascens jecur carpente. Claudianus de rapt. Proserp. II, 341: « laterisque piger sulcator opaci Invitus trahitur lasso de pectore vultur. » — *Renovat veteres Saucius iras?* Quænam illæ iræ sunt, quas renovare creditur Tityus? nusquam enim hunc diis congressum vidimus. Eum perhibent vim afferre Latonæ voluisse, et ideo ab Apolline vietum, secundum Stat. scholiast. ad Theb. I, 700; ab Apolline et Diana sagittis confixum, secundum Pindar. Pyth. 4, et Apollod. I, 4; a Jove fulminatam, secundum Hygin. fab. 55. Nullus autem scriptor (quanquam hæc traditio apud Veteres existisse potuit) Tityum unum ex gigantibus fuisse

memorant, qui contra deos bellare. Imo, apud Claudian. Gigant. 25, ejus supplicium Terra causatur, ut cæteris filiis suis ferociorem animum in superos faciat: « Quid dicam Tityon, cujus sub vulture sevo Viscera nascuntur gravibus certantia poenis? » Jam Noster in Herc. fur. 976 et seqq. Tityum induxit ex inferis profugientem et cælo helum minantem; sed hoc imaginabatur furens Hercules, nec receptæ fabulæ minime adversum videri poterat. At *Tityi veteres iras* non intelliges, nisi credas eum a Seneca inter gigantes habitum, qui contra deos pugnaverunt.

808. *Rejecto*, etc. Typhoeus enim, unus e gigantibus qui bellum Jovi intulere, illius fulmine prostratus est, et monte *Ætna* obrutus, unde in Nostro *explicuit latus rejecto monte*, pro *se vindicavit in libertatem, e recessu mole montis*. De Typhæo vid. Hom. hymn. Apollin. 305; Hesiod. Theogon. 820; *Æschyl.* sept. ante Theb. v. 499; Virg. *Æn.* IX, 716; Ovid. Metam. V, 345; Hygin. fabb. 152 et 196, etc. De interpretatione fabulæ, ad Delionem, qui in Typhæo et supplicio ejus « germanum hominis ambitiosi typum » esse contendit.

810. *Struitur via... Alta.* Nempe Gigantes montes montibus imposuerant, ut cælum invaderent. Vid.

Alta per hostes³ et Thessalicum
 Thressa premitur Pelion Ossa?
 Solitæ mundi periere vices;
 Nihil occasus, nihil ortus erit.
 Stupet, Eeos assueta deo
 Tradere frenos, genitrix prima
 Roscula lucis perversa sui
 Limina, regni: nescit fessos
 Tingere currus, nec fumantes
 Sudore jubar mergere ponto.
 Ipse insueto novus hospitio

Herc. 970. — *Phlegreos*... *hostes*.
 Nam in Phlegrea valle gigantes
 ausi sunt cum deis congregari.

811. *Thessalicum*, etc. Cf. Herc.
 fur. 969 et 971. De *Thessalicum* et
Thressa, vid. et not. ad Herc. fur.
 1285.

813. *Mundi*... *vices*, Caeli et si-
 derum certi meatus.

814. *Nihil occasus*, etc. Jam nec
 oriens, nec occidens dignosci po-
 terunt.

815. *Stupet*, etc. Aurora, frenos
 i. e. currum lucis, quem primum
 regit, Soli assueta tradere, miratur
 mutata et confusa sui regni limina.

818. *Nescit fessos*, etc. Interro-
 gabat Gronovius quis *nescit*? oecque
 enim vel ad Auroram vel ad Solem
 referri hoc verbum commode pos-
 se. Respondit Schræderus hoc mo-
 do: « Querit vir *αἰτιώτατος*, quis
 autem *nescit*? repono, *Aurora*. Nes-
 cit illa *deum* Phœbum, cui assueta
 tradere frenos, tingere currus, seu
 modo fessos. Non conscia sibi est
 quasi curricula diurni, quod sol
 modo emensus sit, ideoque stupet
 obductas tam repente tenebras. »

Hanc interpretationem, rectam ju-
 dicat Badenius. Nos vero nec quid-
 quam difficultatis esse arbitramur,
 nec Schrædero et Badenio obsequi-
 mur locum explicantibus. Aurora,
 assueta frenos tradere Phœbo, nes-
 cit currum ejus tingere in undis:
 proprium est illi equos ad inveni-
 endum cursum instruere, non peracto
 cursui exsolvere: solet aperire diem
 (*tradere frenos deo*), non autem con-
 dere et extinguere (*tingere fessos cur-
 rus, nec fumantes jubar mergere ponto*).

820. *Jubar mergere*. Jubar, i. e.
 equos Solis, in pontum demittere
 (credebant enim Veteres solem,
 quum caelum relinqueret, condi
 et extinguere ponto). Nec miratur
 quisquam jubar, dici *fumantes* su-
 dore, ut paulo superius *fessos currus*,
 quovis hoc die Sol non integram
 iter implevit; minus enim ad
 hunc diem referenda *fumantes su-
 dore* et *fessos* putari debent, quam
 generaliter de quolibet die scribi.

821. *Insueto... hospitio*. Decedens
 ad Indos, unde oriri solet: *Hospi-
 tium* proprie locus est, ubi ad tempus,
 et mox abituri, commoramur. Cic.

Sol Auroram videt occiduis,
Tenebrasque jubet surgere, nondum
Nocte parata. Non succedunt
Astra, nec ullo micat igne polus:
Nec Luna graves digerit umbras.
Sed quidquid id est, utinam nox sit!
Trepidant, trepidant pectora magno
Percussa metu, ne fatali
Cuncta ruina quassata labent,
Iterumque deos hominesque prenat
Deforme chaos: iterum terras,
Et mare, et ignes et vaga picti

30

de Senect. 23: *Ex vita ita discedo, tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo, etc.* — Novus. Cui hoc hospitium ignotum et novum est.

823. *Nondum Nocte parata.* Quod sequentia explicant: densissimæ enim ingruunt tenebræ, quia nondum sua sidera nox convocavit, neque tam cito procedendum sibi fore præviderat.

826. *Digerit.* Dissentit, dissipat. Sen. Quest. Natur. VII, 22: *Nubes... modo congregantur, modo digeruntur.* Plin. VIII, ep. 20: *Interdum junctæ copulatæque sunt: interdum discordantibus ventis digeruntur.* Lucan. X, 260: *• undæ plus, quam quod digerat aer, Tollitur. •*

827. *Utinam nox sit!* Optat chorus, nihil aliud sint istæ tenebræ, quam brevis defectus solis, mox redituri, et curam suam postredie, veluti post singulas hæcenus noctes, instauraturi, neque mundi dissolutionem nuntient.

829. *Fatali... ruina.* Ruina, quam decreverunt fata: namque apud Latinos auctores fatalis nunquam non

idem sonat ac falsæ destinatus, ac de prosperis ut de exitiosis dicitur. Cic. Catilin. IV, 1: *Meus consulatus ad salutem rei publicæ prope fatalis fuit.* Id. Phil. 6: *Fuit aliquis fatalis casus... nunc si quis erit, erit voluntarius.*

832. *Deforme.* Hoc enim proprium habet chaos, quod in eo unaqueque res sua forma careat. Ovid. Metam. I, 16: *• Sic erat instabilis tellus, ignabilis undæ, Lucis egens aer: nulli sua forma manebat. •* — Iterum. Subjungi ne.

833. *Ignes et vaga, etc.* Recte adnotat Baden. ignes et sidera pro ignes siderum positum esse; quam figuram Nostro placuisse exemplis ostendit, Hipp. 509, 640, 657, 1179; OEdip. 339; Here. OEt. 1490. Mare, tellus, et sidera regio, i. e. cælum, pro rerum universitate, ut in Here. fur. 1054 et sequentibus, et in Ovid. Metam. I, 5, memorantur. — *Vaga.* Cic. de Univers. 10: *Sidera quæ infixa cælo non moventur loco, et quæ vaga et mutabili ratione labuntur.* Noster au-

Sidera mundi Natura tegat.
 Non aeternæ facis exortu
 Dux astrorum secula ducens
 Dabit ætatis brumæque notas.
 Non Phœbeis obvia flammis,
 Demet Nocti Luna timores,
 Vincetque sui fratris habenas,
 Curvo brevius limite currens.
 Ibit in unum congesta sinum

835

840

tem non errantes tantum stellas designat, sed etiam fixas quæ, etsi non loco moventur, tamen errandæ videntur, sicut sol qui vagus dicitur Tihull. IV, eleg. I, v. 76. — *Picti mundi*. Mundus, pro cælo (Here. fur. 18): pictus autem dicitur, propter siderum fulgorem. Med. 310: «Stellis pingitur æther.»

836. *Dux astrorum*. Plin. II, 6: *Eorum (siderum) medius sol fertur, amplissima magnitudine ac potestate: nec temporum modo terrarumque, sed siderum etiam ipsorum, cælique rector*, etc. Vid. in Macroh. somn. Scip. I, 20, cur sol dux et princeps et moderator luminum reliquorum appelletur. Add. Boet. de Consolat. philos. I, 5. — *Secula ducens*. Virg. Georg. I, 5: «Vos, o clarissima mundi Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum.»

837. *Dabit ætatis*, etc. *Ætatis* hiemisque spatium suis ipse vicibus describet. Sen. Consolat. ad Marc. 18: *Solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annuo ætates hiemesque æqualiter dividentem.*

838. *Phæbeis obvia flammis*. Quæ Solis repercussa luce fulget, cui frater splendoris sui partem addit. Seneca, Consol. ad Marc. 18: *Fi-*

debis nocturnam lunæ successionem, a frateris occursibus lenè remissumque lumen mutuante, etc. Et id. Quæst. Natur. VII, 1: *Lunam nunquam implet, nisi adversam sibi*, etc. Imitatus est Nostrum Boet. de Consol. philos. I, 5, v. 5: «Nunc pleno lucida cornu Totis fratris et obvia flammis Condat stellas Luua minores.»

839. *Demet*, etc. Quia lucescente luna, securiores sumus a nocturnis insidiis; nec pericula solum et timendi causas, sed ipsum terrorem quem tenebræ nobis incutere solent, intellige. Sic, non semper infelix poeta, Lemierre:

*Il tarde au voyageur, dans une nuit obscure,
 Que son pâle flambeau se lève, et le rassure.*

840. *Vincetque*, etc. Non jam nox celeritatem fratris vincet: cursus enim solis annuus, lunæ autem mensstruus. Vid. inf. not. ad vers. 841. — *Habenas*. Per synecdoch. pro quadrigas. «Phæbi equos cursu superabit.»

841. *Curvo*. In orbem se circumngente. — *Brevius*. Senec. de Benef. IV, 23: «...Quin ille (sol) annum observabilem fecerit circumactu suo; hæc (luna) mensem, minoribus se spatiis flectens.

842. *Sinum*. Voraginem. Sic in

Turba deorum.

Hic, qui sacris pervius astris
Secat obliquo tramite zonas,
Flectens longos Signifer annos,
Lapsa videbit sidera labens.
Hic, qui nondum vere benigno

F. 1.

Œd. 582, « Subito dehiscit terra,
et immenso sinu Laxata patuit ».

843. *Turba deorum*. H. e. sidera omnia. « Sidera enim et elementa, ait Farnabius, Stoicis pro diis ipsis erant. » Vid. quæ notav. ad Herc. fur. 12. Adde hæc Senecæ, de benef. VI, 22 : *Omnia ista ingentibus intervallis diducta, et in custodiam universi disposita, stationes suas deserunt, subita confusione rerum sidera sideribus incurunt, et rupta rerum concordia in ruinam divina labantur... et quæ nunc sunt alternis redeuntque opportunis libramenis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, et ex tanta varietate solvantur, atque cuncta in unum omnia; ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, et profunda vorago tot deos sorbeat.*

844. *Hic*, etc. Zodiacus, seu celestis armilla, quæ duodecim signa complectitur, Nostro inferius sigillatim memorata. De Zodiaco, vid. Cic. Arat. phænom. Manil. I, 255 et seqq. et passim. Luean. IX, 531 et seqq. Plin. II, 4, et alibi. Hygin. poet. astron. I, 6 et 7. Macrobi. in somn. Scip. I, 12, 15, 18 et 21, etc. — *Sacris pervius astris*. Soli et lunæ, vel duodecim ipsis signis, quorum unumquodque suo deo sacrum erat, teste Manilio, II, 433 : « Lanigetur Palas, Taurum Cÿtherea tuetur, For-

mosos Phæbus Geminus, etc. »

845. *Secat obliquo*, etc. Zodiacus circum æquinoctialem oblique transit, ita ut hinc Cancer, inde Capricorni tropicum attingat. *Secat* igitur accipiendum pro *dividit* : Zodiacus enim continetur inter zonam temperatam arcticam, quæ tropico Canceri et circulo polari arctico media est, et temperatam antarcticam, quæ tropico Capricorni et circulo polari antarctico cingitur. Sic Virg. Georg. I, 239 : « Via secta per ambas Obliquus qua se signorum verteret ordo. » Hæc autem significatio verbi *secare* usitatissima est. Vid. Virgil. Æn. VII, 727. Lucan. I, 101. Plin. V, 27; XVIII, 34. Plin. V, epist. 6, etc. — *Tramite*. Propert. IV, eleg. 1, v. 103 : « Aspicienda via est cæli, versusque per astra Trames. »

846. *Flectens*. H. e. oblique deductus. — *Lougos... annos*. Ovid. Metam. IV, 226 : « Ille ego sum, dixit, qui longum metior annum. » Id. Fast. IV, 23 : « Hoc pater Iliades, longum quin scriberet annum, Vidit, etc. » — *Signifer*. Ita enim vocatur sæpe Zodiacus. Plin. II, 10 : *Statu autem atque mensuri non sunt utique defectus, propter obliquitatem Signiferi*, etc. Senec. quæst. natur. VII, 23 : *Si eritica, inquit, stella esset, in Signifero esset.*

848. *Nondum vere benigno*. Virg.

Reddīt Zephyro vela tepenti,
Aries præceps ibit in undas,
Per quas pavulam vexerat Hellen.

800

enim nonnisi sole signum Arietis
adeunte incipit. Manil. II, 654;
«Quatuor equali cælum discrimine
signant, In quibus articulos auri
deus ipse creavit. Ver Aries, cere-
rent Cancer, bacchumque mini-
strat Libra, Caper brumam, geui-
tusque ad frigora Piscis.»

849. *Reddit... vela.* Accipit hunc
locum Delrio, quasi Aries flante
Zephyro rursus navigaturus sit:
«Ineunte vere, inquit, rursus vult
navigare, sed tamen iterum mer-
getur. Alludit ad Phryxi fabulam,
etc.» Aliter interpretandum arbi-
tror, quamvis inter duos sensus
pendeam incertus: nam 1° intelli-
gi potest tepenti Zephyro Arietem
reddere vela, i. e. redire Zephyrum,
permittente Ariete; ver enim Ze-
phyro notatur, et Arietem veris
signum esse jam supra diximus.
Cæterum *reddere vela* translate, ut
sæpe in auctoribus latinis *dare vela*,
usurpari posse quis neget, quum
reddere vela nihil aliud sit quam
vela rursus dare? Mart. VIII, 70:
«Pieriam tenui frontem redimire
corous Contentus, famæ nec dare
vela sinæ.» Ovid. de Ponto, ep. 8:
«Moderatus opta, Et voti, quæso,
contrahæ vela tui.» Cic. Tuscul.
IV, 5: *Utrum panderem vela oratio-
nis statim, an eam ante paululum dia-
lectorum remis propellerem.* In No-
stro autem eo melius metaphora
adhiberetur, quod volatus, qui
proprius ventis esse fingitur, sæpe
cum remigio comparatur, ita ut
Virg. dicere ausus sit, *Æn.* I, 301,

remigio alarum, et *Æn.* III, 520,
versa vice, *velorum pandimus alas*.
2° Intelligi quoque potest *reddit
vela Zephyro*, quasi scribatur *reddit
Zephyrum navibus*, notissima hypal-
lage, ut in Virg. *Æn.* III, 61, *dare
Austrum classibus pro dare classes
Austro.* Animadvertite Virgilium et
Senecam pari figura usos, licet alter
dare vela vento, alter *ventum velis
dare* dixerit; nam in Virgilio agunt
homines, quorum proprium est na-
ves ventis permittere, qui autem in
ventos nullum jus habent, unde
nonnisi translate dici queant *dare
Austros*: in Seneca autem agere fin-
gitur vis quædam celestis, quæ
ventos movet et immittit; nude
proprie de illa dicitur *dat ventos*,
translate autem *dat classes ventis*.
Par est in diversa forma locutio.
Reddere autem dicitur Aries Ze-
phyrum navibus, quia ver naviga-
turis favet. Plin. II, 47: «Ver ergo
aperit navigantibus maria; cujus in
principio, Favonii hibernum mol-
liunt cælum, etc.» Quædat cum
hac re quod Aries ille Phryxum et
Hellen per maria tulisse dicatur.
Inde Manil. IV, 511: «Juvat igno-
tas transire per urbes, Scrutarique
novum pelagus, totius et esse Orbis
in hospitio: testis tibi laniger ipse,
Quum vitreum fludens aurato vel-
lere pontum, etc.»

850. *Aries.* Sidus trédécium stellis
constans, positumque inter Pisces
et Taurum. Vid. not. sequent.

851. *Pavidam vexerat Hellen.* Hy-
gin. poet. astron. II, 20. scribit

Hic, qui nitido Taurus cornu
Præfert Hyadas, secum Geminos
Trahet, et curvi brachia Cancri.
Leo flammiferis æstibus ardens
Iterum e cælo cadet Hercules.
Cadet in terras Virgo relictas;
Justæque cadent pondera Libræ,
Secumque trahent Scorpion acrem.

455

Arietem celestem eundem ac illum existimari, qui Phryxum et Hellen per Hellespontum transtulit. Alii dicunt non arietem illum fuisse; sed insigne ac nomen navis, qua Phryxus et Helle navigarunt. Tacit. Ann. VI, 34: *Oraculum Phryxi celebrant, nec quisquam ariete sacrificaverit, credito vexisse Phryxum, sive id animal, seu navis insigne fuit.* Hygin. fab. 133, tradit: «Quum Liber in India aquam quæreret, nec inveniret, subito ex arena arietem exstitisse; quo duce aqua inventa, Liberum petiisse a Jove, ut eum arietem in astra referret.»

852. *Hic, qui nitido, etc.* Hygin. poet. astron. III, 20: *Habet (Taurus) in cornibus singulas stellas, sed in sinistro clariorem, utrisque oculis singulas, in fronte mediam unam, ex quibus locis cornua nascuntur, singulas; quæ septem stelle Hyades appellantur.* Add. ejusdem II, 27, ubi de hoc signu copiosissime disseritur.

853. *Geminos.* Castorem et Pollucem. Vide Hyginum, II, 22, et III, 21.

854. *Curvi brachia Cancri.* Curva Cancri brachia. Ovid. Metam. II, 83: «Curvantem brachia Cancrum.» Vid. Hygin. poet. astron.

II, 23, et III, 22. Macrob. Saturn. I, 17, et Manil. passim.

855. *Leo flammiferis, etc.* *Æstivum enim signum est.* De quo vid. Hygin. poet. astron. II, 24, et III, 23. Macrob. Saturn. I, 27, etc.

856. *Iterum, etc.* Jam enim e luna decidisse ferebatur, priusquam ab Hercule exstingueretur. Vid. Here. fur. 83. Inde Claudian. de rapt. Proserp. præfat. in lib. II, 35: «Leo sidercos rediturus ad axes.» — *Herculeus.* Ab Hercule victus.

857. *Virgo.* Quam alii Astræam, alii aliam esse volebant. Vid. Hygin. poet. astron. II, 25, et III, 24. — *Relictus.* Astræa enim, post ætatem auream, humanis sceleribus pulsa, ad cælum avulsa ferebatur. Ovid. Metam. I, 149: «Et virgo eadem madentes Ultima cælestium terras Astræa reliquit.» Juvenal. VI, 19: «Psulatum deinde ad superos Astræa recessit, etc.»

858. *Justæque, etc.* Vid. Here. fur. 844. Lucan. IV, 86: «Æquatis ad justæ pondera Libræ Temporibus, etc.» Adh. Hyginum in poet. astron. II, 26, et Serv. ad Virg. Georg. I, 33.

859. *Secumque trahent.* Quidam enim stellas quibus constat Libra

Et, qui nervo tenet Aemonio
 Pennata senex spicula Chiron,
 Rupto perdet spicula nervo.
 Pigram referens hiemem gelidus
 Cadet Aegoceros, frangesque tuam,
 Quisquis es, Urnam. Tecum excedent
 Ultima cæli sidera Pisces;
 Monstraque nunquam perfusa mari
 Merget condens omnia gurgēs;
 Et qui medias dividit Ursas,

160.

161.

Scorpiu assignant, et ejus chelas esse arbitrantur. — *Scorpion aërem.* Dicitur aëer Scorpius, quia venenato caudæ acumine letum infert. Manil. II, 213: « Et acri Scorpius ictu »; et id. 236: « Acer et ietu Scorpius. » Cæterum vide Hyginum in poet. astron. II, 24, et III, 25.

860. *Et qui,* etc. Vid. Herc. fur. 971. De quo signo Sagittarii vid. Hygin. poet. astron. II, 27, et III, 26. — *Nervo...* Aemonio. Nervus enim aliquando pro arcu per synecdochē sumitur: arcus autem Chironis Aemonius appellatur, quia Centaurus ille Aemonius fuit, sive Thessalos. Ovid. Metamorph. II, vers. 80: « Per tamen adversi gradieris cornua Tauri Aemoniosque arcus. »

861. *Senex.* Memorant nonnulli Chironem a Jove moriendi beneficium petiisse, propter longioris vitæ tædium.

862. *Spicula.* Pro *spiculis*; illud scilicet, quod sinuato arcu jamjam missurus exhibetur. Manil. I, 269: « Contentum dirigit arcum Mixtus equo, volucrem missurus jamque sagittam. »

863. *Pigram.* Quæ torpentes et

pigros frigore facit. Sic Tibull. I, eleg. 2, vs. 31: « Non mihi pigra nocent hibernæ frigora noctis. »

864. *Aegoceros.* Græce Αἰγόκερος, latine Capricornus, hiemalis signum. Cf. Lucan. IX, 537. Macrobi. Saturn. I, 17. Hygin. fab. 196; poet. astron. II, 28, et III, 27.

865. *Quisquis es.* Ὅστις ἐσ, seu Aquarius. Additur autem *quisquis es*, quia de istius signi origine varia tradebantur. Hygin. poet. astron. II, 29: *Hunc complures Ganymedem esse dixerunt. ... Hegesianax autem Denotiona dicit esse. ... Eubulus autem Cecropem demonstrat esse.* Add. III, 28.

866. *Ultima,* etc. Pisces signa Zodiaci et anni extrema sunt. Manil. I, 274: « Claudentes ultima signa. » — Vid. et Ovid. Fast. II, 457 et sqq. Hygin. poet. astron. II, 30, et III, 29.

867. *Monstraque,* etc. Arcti dum, major et minor Ursæ, de quibus vid. Herc. fur. 6. Ovid. Metam. II, 477 et sqq. Trist. IV, eleg. 3, v. 1 et sqq. Fast. II, 151 et sqq. Manil. I, 296; etc. Hygin. poet. astron. II, 1 et 2; III, 1.

869. *Et qui medias,* etc. Anguis

Fluminis instar, lubricus Anguis,
Magnoque minor juncta Draconi
Frigida duro Cynosura gelu,
Custosque sui tardus plaustrum
Jam non stabilis ruet Arctophylax.
Nos e tanto visi populo
Digni, premeret quos everso.
Cardine mundus.
Iu nos ætas ultima venit.
O nos dura sorte creatos,
Seu perdidimus solem miseri,
Sive expulimus! Abcant questus :

870

875

880

aut Draco, qui corporis sui nexibus
Ursas involvere videtur et alligare.
Vid. Hygin. poet. astron. II, 3, et
III, 2. Manil. I, 305 : « Has inter-
fusus, circumque amplexus utram-
que Dividit, et cingit stellis arden-
tibus Anguis, etc. »

870. *Fluminis instar*. Flexuoso et
ambitioso amni similis. Virgilius, in
Georg. I, 244 : « Maximus hic flexu
sinuoso elabitor Anguis Circum
perque duas in morem fluminis
Arctos. »

872. *Cynosura*. Arctos minor.
Vid. not. ad Herc. fur. 6.

873. *Custosque*, etc. De Arcto-
phylace seu Boote vid. Hygin. poet.
astron. II, 4, et III, 3. Plaustrum
autem quod insequi fingitur, nihil
aliud est quam Arctos major, ut ex
ipso nomine ἀρκτοφύλαξ patet. Tra-
dit Hygin. poet. astron. II, 2, « Ar-
ctos appellatas, quas Romani Sep-
temtriones dixerunt; sed majorem
Arcton complures plastro similem
dixisse, et ἀρκταῖν Græcos appella-
visse; cujus hæc memoriæ prodita
est causa. In initio qui sidera per-

viderunt, et numerum stellarum in
unaquaque specie corporis consti-
tuerunt, non Arctum, sed Plau-
strum nominaverunt : ex septem
stellis duæ quæ pariles et maxime
in uno loco viderentur, pro hibus
haberentur; reliquæ autem quin-
que figuram plaustrum simularent.
Itaque et quod proximum huic est
signum Bootem nominari volue-
runt, etc. » — *Tardus*. Catull. de
com. Bercu. 67 : « Vertor in occa-
sum tardum dux ante Bootem. »
Tardus autem dicitur, quia omnia
sidera quæ posita sunt ubi circu-
lus axem ultimus extremum spatium
brevissimus ambit (Ovid. Metam. II,
516), tardius suum gyrum explere
videntur.

875. *Nos e tanto*, etc. Ex tanta
hominum multitudine, quæ hucus-
que in terris vixit, nos solummodo
digni visi sumus qui cæli ruina op-
primeremur.

877. *Cardine*. Utroque polo.

880. *Seu perdidimus solem*, etc.
Sive per se et naturali causâ nec-
eratis diis sol extinctus fuerit.

Discede, timor. Vitæ est avidus,
 Quisquis non vult, mundo secum
 Pereunte, mori.

sive nostra scelera aversatus sit.

882. *Vitæ est avidus*, etc. Lucan. II, 289: «Sidera quis mundumque velit spectare cadentem Expers ipse metus?» Sed nulli magis quam Senecæ hæc sententia placuit: in omnibus ejus operibus passim occurrit. epist. 71: *Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subitum cavernam considentis soli lapsus abluet. Quid est ergo, quare indignè aut doleam, si exiguo momento publica fata præ-*

cedo? Quæst. nat. VI, 2: *Quid habeo quod querar, si rerum natura non vult me jacere in ignobili loco? si mihi injicit sui partem?* Egregia Vagellius meus in illo inelyto carmine: «Si cadendum est mihi, cælo cecidisse velim.» Idem licet dicere. *Si cadendum est, eadem orbe concusso: non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem.* Ibid. VI. 32: *Ego perire timeam, quam terra ante me pereat...* etc. etc.

ACTUS QUINTUS.

ATREUS.

ÆQUALIS astris gradior, et cunelos super
Altum superbo vertice altiugens polum.
Nunc decora regni teneo, nunc solium patris.
Dimitto superos : summa votorum attigi.

885. *Æqualis astris*, etc. Glorietur et superbit Atreus, voto potitur. Herodot. III, 30 : . . . ὡς ἐν τῷ θρόνῳ τῷ βασιλείῳ ἱζόμενος Σπάρδης, τῇ κερδαῖ τῶ ὑπάρχοντι ψήφουσι. Horat. I, od. 1, v. ult. « Sublimi feriam sidera vertice. » Ovid. Met. VII, 60 : « Quo conjuge felix Et dis cara ferar, et vertice sidera tangam. » — *Gradior*. Quod verum quoque superbientis est et ad fastus compositum. Similiter Virg. Æn. I, 50 : « Ast ego quæ divini incedo regina, etc. » Et Racine, *Athalie*, act. III, sc. 3.

Je crais la thèse, et marche son égal — *Cunelos super*. Jungenda sunt hæc duò vocabula, « supra cunelos hominés. »

886. *Vertice*. Capite, fronte, ut in Horat. et Ovid. locis modo cit.

887. *Decora*. Agi putat Farnab. de auro ariete, imperii specimine, ut supra scriptum est v. 223. Sed necatis Thyestæ liberis, immo et genitori apposis, Atreus non ma-

gis quam antea fatali ancte potitur : jam pridem penes illum et solium patris et insignia regni sunt, et, si non essent, neutiquam nepotum suorum necesse Atreus hæc omnia sibi vindicaret. Respicendum igitur ab ipsa re ad animam affectusque tyranni, qui ultionis ita appetens est, ut se regem prius non credat, quam suorem expleverit. Sic sup. v. 176 (vid. quæ notav.) maximum esse probrum in summis rebus dixit, si tyrannus injuriam suam non vindicaverit. Cognate et prope germanæ sunt utriusque loci sententiæ.

888. *Dimitto superos*. Interpres gall. recentior cum Farnab. intelligit Atreum non jam superos precibus sollicitaturum, quippe qui voto abunde fruatur. Forsan et hæc referenda ad solis et deorum fugam. « Abiunt, inquit, dii : dimitto illos ; necque enim jam quidquam ab iis rogare velim. » Consonat hæc interpretatio cum subsequentiis,

Bene est; abunde est; jam sat est etiam mihi.
 Sed cur satis sit? pergam, et implebo patrem
 Funere suorum: ne quid obstaret pudor,
 Dies recessit; perge, dum cælum vacat.
 Utinam quidem tenere fugientes deos
 Possem, et coactos trahere, ut ultricem dapem
 Omnes viderent! quod sat est, videat pater.
 Etiam die nolente discutiam tibi
 Tenebras, miseræ sub quibus latitant tuæ.
 Nimis diu conviva securo jaces
 Hilarique vultu; jam satis mensis datum est,
 Satisque Baccho: sobrio tanta ad mala

890

891

892

vs. 893: « Utinam quidem tenere fugientes deos, etc.

889. *Bene est*, Vid. 279 supra.

— *Etiam mihi*. Hosti infensissimo.

890. *Implebo*, etc. Id est carnis liberorum quas nunc vorat Thyestes, cruorem addam, ne sit illi proles ulla pars subtrahatur. Vid. inf. 977.

893. *Utinam quidem*, etc. Subita mentis immutatione, deos illos quos fugisse modo sibi gratulatus est, nunc sceleris sui testes et conscios habere velit, ut plenior sit vindicta et illustrior.

895. *Pater*. Thyestes.

896. *Etiam*, etc. Quamvis sol defecerit, lucem Thyesti afferam, qui erroris caligine hactenus involutus, miserias suas non cognovit. Nititur tota hac sententia ambiguitate vocis *tenebras*, quæ et ad defectum solis, et ad Thyeste ignorantiam in tanta calamitate securi, referri potest. Si enim rem ipsam, remoto verborum ludo, inspicias, equid inter ea commune invenias, nempe *nescire Thyestem quid filii sui*

passi fuerint, et perisse extinctum diem? et quomodo fieri potest ut impedit sublatum diei lumen quin Thyestes fratrum audiat scelus? Cf. sup. v. 784 et seqq.

898. *Jaces*. Quasi apud veteres Græcos strato lectulo convivantes recumbere! Assident mensæ epulaturi Homeri heroes. *Iliad.* X, 578: « Διὶ τινος ἐπιζώντων. » Serius tantum mos invaluit, ab Asiaticis sumptus, toris recumbendi, ἀνακλῆσαι, ἀνακλῆσθαι, ἀνακλῆσαι. Unde Plutarch. in Vita Cleomenis, § 39, ait eum Laconica mensa usum et trihus solummodo toris. Romani quoque ante Punicum bellum secundum scamnis ligneis considerabant, quæ primum Punicanis, mox Archiacis; demum elegantissimis lectis mutaverunt. Ovid. *Fast.* VI, 305: « Ante focos olim longis considere scamnis Mos erat, et mensæ credere adesse deos. »

899. *Satis... datum est*. Virgil. *Æn.* II, 291: « Sat patriæ Primoque datum. »

900. *Sobrio... Opus est Thyeste,*

Opus est Thyeste: Turba famularis, fores

Templi relaxa; festa patefiat domus.

Libet videre, capita natorum intuens

Quos det colores, verba quæ primus dolor *

Effundat, aut ut spiritu expulso stupens

Corpus rigescat: fructus hic operis mei est;

Miserum videre nolo, sed dum fit miser.

Aperta multa tecta collucent face.

Resupinus ipse purpura atque auro incubat,

Ne illi sensus malorum ebrigtate
hebescat.

901. *Turba famularis.* Servos
compellat Atreus. Stat. Achill. II,
60: « Nec mora, jam mensas fa-
mularis turba torosque instruit. »

902. *Templi.* Palatii. Hic potest
dici templum pro domo regia, quod
ea festo et religioso convivio, pro
reconciliata inter fratres gratia,
quasi consecratur. Infra, vs. 981,
mensæ sacra juvenis colunt, ad quem
locum vide notam. De vocabuli
templum significatione et varia usur-
patione, vid. Hercul. fur. not. ad
vers. 3.

903. *Libet videre*, etc. Juvat me
videre quos Thyestæ vultus induet
colores, quum illi natorum capita
recisa servataque objiciuntur. Hor.
I, epist. 16, v. 38: « Mordeat op-
probriis salis, mutemque colores. »
— *Primus dolor.* Primus doloris im-
petus.

905. *Spiritu expulso stupens.* Pro-
prium enim habent magni dolores,
ut hominem mutum et stupidum
faciant, coequate sanguine et natu-
ræ vi ita deficiente, ut paulisper
vita intermitteri videatur. Flor. II,
12: *Tanquam subito malo stupens.*
Ovid. Heroid. VIII, vs. 3: « Saepe

malis stupeo. » Noster in Hipp. 607:
« Curæ leves loquuntur, ingentes
stupent. »

906. *Fructus*, etc. Hunc fructum
operis mei habeo, ut fratrem non
miserum etiam, sed, dum fit mi-
ser, adspectare possim. *Crébillon*,
Atreë et Thyeste, act. V, scen. 5:

Ce n'est de ses forfaits se venger qu'à demi;
Que d'accepter de loin un pérille ennemi:
Il faut, pour bien poir de son sort déplorable,
Le voir dans le moment qu'il devient misérable.
De ses premiers transports imiter la douleur.
Et lui faire à long traits sentir tout son malheur.

908. *Aperta.* Imperante enim
Atreo, intima pars theatri reclusa
est, quæ exhibet apparatus con-
vivii convivantemque Thyestem. —
Multa face. Veluti quum in noctem
epulæ producebantur. Vid. Virg.
Æn. I, 730; Martial. XIV, 41; Sil.
XI, 279; Stat. Theb. I, 520. Nox
enim facta est, refugiente sole.

909. *Resupinus.* Vid. sup. not. ad
vers. 898. — *Purpura.* Purpureis
stragulis. Sic Virg. Æneid. I, 704:
« stratoque super discumbitur os-
tro », Add. Horat. II, sat. 5, vs.
102; Sil. XI, 273, et Stat. Theb.
I, 517. — *Auro.* Sive quia tori auro
decorantur (Sueton. Jul. 49, et
Virg. Æn. VI, 603; Cic. Tuscul. V,

Vino gravatum fulciens læva caput.
 Eructat : o me cælitum excelsissimum,
 Regumque regem! vota transcendendi mea.
 Satur est, capaci ducit argento merum.
 Ne parce potu; resiat etiamnum cruor
 Tot hostiarum : veteris hunc Bacchi color
 Abscondet : hoc hæc mensa claudatur scypho.

910

915

21), sive quia stragula erant acupicta et auro intertexta. Suet. Jul. 84: *Lectus ebureus auro ut purpura stratus*: quo loco de funebri lectulo agitur. Triclinia autem pretiosis quoque anteis tapetisque sternebantur. Vide Cic. Verr. II, 19, et IV, 12, eund. Phil. II; Liv. XXXIV, 7; Plin. VIII, 48; Plant. Stich. act. II, scen. 2, v. 54; Virg. Æneid. I, 701; Tibull. I, eleg. 2, v. 77.

910. *Fulciens læva caput*. Cœnantes enim sinistro cubito innitebantur, dextræque utebantur ad comedendum. Horat. I, od. 27, v. 8: *Et cubito remanete presso*. Tuac autem maxime in cubitum se demittebant, quum cibus vinoque pleni essent. Iude Horat. II, Sat. 4, v. 39: *Laugnidus in cubitum jam se conviva repooet*. Add. Plutarch. Sympos. lib. V.

911. *Eructat: o me*, etc. Se felicissimum exclamat et feliciorem quam optarat (*vota transcendendi mea*), quod, eructante Thyeste, saturatum cibo eum intelligit, licet vix speraverit fore ut tanta aviditate suos frater liberos deglutiret.

913. *Capaci*. Heroicis quidem temporibus patrum graves erant et patulæ (Athen. II, 2). Adde quod apud veteres ineunte convivio ini-

uora pocula, finire autem majora adhibebantur. Virg. Æn. I, 727: *Post quam prima quies epulis, mensæque reuotæ, Crateras magnos statuunt*. Sed ducit capaci argento merum forsitan pro *large potu* bibit hic tantummodo ponitur. — *Ducit*. Haurit. Hor. I, od. xvii, v. 21: *Illic innocentis pocula Lesbii*. Duces sub umbra. — *Argento*. Patera argento conflata. — *Merum*. Græci vinum purum, nec aqua mistum, ἀπαρτισμένον, sæpe potabant; quod ἐμᾶρτυλον vocabatur, i. e. in morem Scytharum bibere. Sed qui a Scythis nonnisi bibendi duxerant, mox ipsi largis potationibus et intemperantibus epulis nonnisi fecere: unde in Plant. Mostell. act. I, scen. 1, v. 21: *Dies noctesque hibite, pergræcamini*.

914. *Ne parce*. Potus enim non deficiet, quum liberorum tuorum sanguinem tibi hauriendum seposuerim.

915. *Tot hostiarum*. Trium, ut sup. v. 523. — *Color*. Saoguis, rubro vino commixtus, quam optime merum imitabitur.

916. *Hoc hæc*, etc. Talis potus dignus est tali convivio. Quintilian. VIII, 5: *Huc simile in illo, cui pater sua membra laceranti venenum dedit: qui hæc edit, debet hoc bibere*. — Clau-

Mixtum suorum sanguinem genitor bibat;
Meum bibisset. Ecce jam cantus ciet,
Festasque voces, nec satis menti imperat.

THYESTES.

Pectora longis hebetata malis,
Jam sollicitas ponite curas.
Fugiat mœror, fugiatque pavor.
Fugiat trepidi comes exsili
Tristis egestas, rebusque gravis
Pudor afflictis. Magis unde cadas,

920

925

datur. Veteres cenam aliqua potatione concludere solebant, quam Græci vocabant *μαρτύριον*. Vult Athenæum, II, 2; XI, 11; XV, 5 et 14.

919. *Nec satis menti imperat.* Nimio vino insanit; nec jam sui compos est.

920. *Hebetata.* Defessa.

921. *Sollicitus.* Qui sollicitos faciunt. — *Ponite.* Exsultate.

922. *Mœror.* . . . pavor. De malis præteritis mœror, de futuris et imminetibus pavor dicitur.

924. *Rebusque,* etc. Pudor euius res adversas graviores reddit.

925. *Afflictis.* Flor. II, 6: «Tam arctis afflictisque rebus,» etc. Luc. I, 496: «Velut unica rebus Spes foret afflictis.» — *Magis unde cadas,* etc. Gronovius hunc locum interpretatur, quasi sententiæ ita neccerentur: «Pone curas, Thyesta; fugiat a pectore tuo pavor: quid enim jam tibi grave accidere potest, qui e solio dejectus (quod maximum malum est), hoc tamen intrepido animo sustinuiſti?» Sed ea male quadrant cum *fugiat tristis egestas*, et *gravis*

rebus afflictis pudor; et hanc cæteroque interpretationem extortam magis quam depromptam ex latinis verbis arbitramur. Nec videtur nobis felicior interpretes *Levee*, qui locum sic reddidit: *Thyeste, tu dois plutôt contempler le point où tu es que celui où tu peux tomber. Après une chute éclatante, il est grand de pouvoir raffermir ses pas: il est grand, au milieu des ruines d'un empire, d'en soutenir encore le poids,* etc. Inter alia, quibus hic sensus exploditur, nota præsertim Thyestem, ad regni societatem vocatum et jam summâ potestate, ut putat, fruentem, non posse de præsentis rerum suarum statu sic loqui, tanquam *stabilem tantum figeret in plano gressum*, et num inflexu cervicis regni pondera pateretur, et invictus malis staret. Hæc manifeste ad exilium ejus et immotum in adversis animum referri debent: ita ut locum sic explicari velim: «Quid est cur mœror et pudor te teneant, tua mala recordantem? Jacuisti quidem, sed summo e fastigio delapsus; jacuisti, sed integra virtute et indomita constantia;

Quam quo, refert. Magnum, ex alto
 Culmine lapsum stabilem in plano
 Figere gressum : magnum, ingenti
 Strage malorum pressum fracti
 Pondera regni non inflexa
 Cervice pati, nec degenerem
 Victumque malis rectum impositas
 Ferre ruinas. Sed jam sævi
 Nubila fati pelle, ac miseri
 Temporis omnes dimitte notas :
 Redeant vultus ad læta boni ;
 Veterem ex animo mitte Thyesten.
 Proprium hoc miseros sequitur vitium ,
 Nunquam rebus credere lætis.
 Redeat felix Fortuna licet ,
 Tamen afflictos gaudere piget.

nonne magnum fuit, qui alto steteras culmine, te stabilem in plano gressum figere? et pondera regni non inflexa cervice sustinere? et rectum impositas ruinas ferre? Pensat sortis adversæ opprobrium fortitudo ferentis. Nihil habent igitur præter ita mala, quod tibi mœrorem aut pudorem afferat. Sed ea ipsa, quamvis tibi haud ingloria, obliviscere : læta tantum quæ tibi contingunt attende, etc.

927. *Stabilem*. Firmum, intrepidum. Ovid. Trist. V, eleg. 15, v. 29 : « Rara quidem virtus, quam non fortuna gubernet. Quæ maneat stabili, quum fugit illa, pede. » — *in plano*. In humili loco. Hæc omnia per metaphoram dicuntur.

929. *Fracti*. Cf. Horat. III, od. 3, vs. 7.

930. *Pondera regni*, etc. Ruentis regni molem perferre.

931. *Degenerem*. Avitæ vel propriæ virtutis oblitum.

933. *Ruinas*. Vid. Herc. fur. 412, et not. ad hunc vers.

934. *Nubila*. Id est tristitiam ex fati sævitia ortam. Plin. II, 6 : *Sol cæli tristitiam discutit, atque etiam humani nubila animi serenat.* — *Ac miseri*, etc. Animo simul ac vultu omnia miseriarum vestigia expelle.

935. *Dimitte*. Depone, exue. Cic. ad Attic. XIV, epist. 11 : *Non dimitto istam curam*. Val. Flacc. VII, 240 : « Dimitte timorem. »

937. *Veterem*... *Thyesten*. Abjice afflictam illam mentem, ut novam lætamque induas. Licet enim sua Thyesti fortuna fausta ac prospera videatur, tristes tamen et acerbos sensus concipit; quorum causa lateute, semetipsum hortatur ut priscos obliviscatur luctus, et mœrorem lætitia mutet.

Quid me revocas, festinque vetas
 Celebrare diem? quid flere jubes,
 Nulla surgens dolor ex causa?
 Quis me prohibet flore recenti
 Vincere comam? Prohibet, prohibet.
 Vernæ capiti fluxere rosæ;
 Pingui madidus crinis amomo
 Inter subitos stetit horrores;

942. *Quid me revocas.* Cur, dolor, ad te me revocas.

945. *Flore recenti.* Veteres enim caput sibi floreis scrtis epulantes redimibant. « Florum fasciculis, ait Farnabius, sertis coronisque capita revincti in conviviis potare soliti erant; primum quidem hederacis (vid. Œdip. v. 414) et ex apio; mox myrteis, quippe quæ adstringunt et vini exhalationes arcent; tum e rosis, quæ et gravitatem capitis sedant et potione æstuantis refrigerant. Corona insuper plenitudinis et libertatis symbolum festis convivisque competit et capiti quod rationalis animæ sedes. Neque me fugit lacertis etiam sarta, cervicique τὰς πλατὰς ὑπεθυμίδας circumdare solitos. » Vid. Horat. II, od. 7, v. 23, et od. 11, v. 14. Ovid. Fast. V, 335; Trist. V, eleg. 3, v. 3. Tibull. III, el. 7, v. 32. Lucan. X, 164. Juven. V, 36; XV, 50. Mart. XIII, 127. Cic. Tuscul. III, 18; V, 27, etc.

946. *Prohibet, prohibet.* Quid me prohibeat flore vincire comam nescio, at certe prohibeor.

947. *Vernæ... rosæ.* Vid. plerumque locos modo citatos. Propert. III, eleg. 5, v. 21: « Me juvat et multo mentem vincire Lyæo, Et

caput in verna semper habere rosa. »

Add. IV, eleg. 6, v. 72. Mart. V, 65; IX, 95, etc. — *Capiti fluxere.* Deciderunt e capite. Sic in Claudiani de rapt. Proserp. III, 126, suam Cereri calamitatem infausta portendunt signa: «... nullusque dies non triste minatur Augurium. Quoties flaventia scrtæ comarum Spoute cadunt! Quoties exundat ab hñbere sanguis, Larga vel invito prorumpunt flumina vultu, Injussæque manus mirantia pectora tundunt! Si buxos inflare velim, ferale gemiscunt; Tympana si quatiā, plactus mihi tympana reddunt. Ah vereor, ne quid portendant omīna veri! » Add. Nostri Herc. Œt. 833.

948. *Pingui... amomo.* De uuguentis et aromatis quæ crinibus infundere veteres solebant, vid. Senec. de Ira, II, 33. Plin. XII, 13, etc. Horat. II, od. 3, v. 13; od. 7, v. 7; od. 11, v. 16; III, od. 14, v. 17 et 22; Art. poet. 375. Ovid. Heroid. ultim. 61. Tibull. III, eleg. 6, v. 63. Phædr. V, fab. 1, v. 12. Pers. III, 104. Mart. III, 12; V, 65, etc.

949. *Inter subitos stetit horrores.* Repentino horrore capilli subriguntur.

Imber vultu nolente cadit.
 Venit in medias voces gemitus.
 Mæror lacrimas amat assuetas;
 Plendi miseris dira cupido est.
 Libet infaustos mittere questus :
 Libet et Tyrio saturas ostro
 Rumpere vestes : ululare libet.
 Mittit luctus signa futuri
 Meus, ante sui præsaga uali.
 Instat nautis fera tempestas,
 Quum sine vento tranquilla tument....
 Quos tibi luctus, quosve tumultus

950

955

960

950. *Imber. Lacrimæ. Ovid. Trist.* I, eleg. 3, v. 18 : « Imbre per indignas usque cadente genas. » — *Vultu nolente.* Profluunt lacrimæ, quamvis vultum meum a iucore ad lætium traducere velim. Vid. supra v. 936. *Crébillon, Atrée et Thyeste*, act. IV, scen. III :

Un poëvre inconnu me fait verser des pleurs.

951. *Venit*, etc. Inexpectati gemitus orationem intercidit.

952. *Amat.* Sallust. Jugurt. 38 : *Clamore, vultu, sæpe impetu, atque aliis omnibus, quæ ira fieri amat.*

955. *Tyrio.* Vid. sup. 345. — *Saturas ostro.* Ostro multo imbutas. Mart. VIII, 48 : « saturas murice vestes. » Claudian. in Ruf. I, 208 : « Et picturæ saturantur murice vestes. »

956. *Rumpere vestes.* Discindere. (Vid. Ovid. Art. am. III, 707.)

957. *Mittit...signa.* Virg. Georg. I, 229 : « Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes. » Add. Nostr. Hipp. 82.

959. *Instat*, etc. Huic animi dolorem, cuius causam ignorat,

comparat Thyestes tempestati quæ sine vento surgit; quamque monstra soleant terribiliores calamitates portendere, et monstis annumerande sint tum tempestas sine ventis, tum anxietas sine causa, ideo gravissimum aliquid impendere sibi suspicatur. — *Fera tempestas.* Ovid. Trist. I, eleg. 1, v. 42 : « Me mare, me venti, me fera jactat hiems. »

960. *Tranquilla.* Maria. Pro mari placido plerumque *tranquillum* usurpatur (vid. Senec. epist. 85. Liv. XXIV, 8; XXXI, 23. Plin. IX, 10. Nostr. Troad. 200, etc.), et hoc quidem loco aptissime adhibetur, in quo mare dicitur tumere, *quavis vento non agitata.*

961. *Quos tibi luctus*, etc. Rursus mærorem suum Thyestes, ut in tempestivum, damnat; mox autem (v. 965) ad infaustas cogitationes relabitur. In hac animi fluctuatione exprimenda totum Thyestæ carmen vertitur, quod artificio non caret et sinceris plerumque coloribus commendatur. — *Tumultus.* Perturbationes animi. Vid. Herat. II, sat. 3,

Fingis demens? credula præsta
Pectora fratri: jam quidquid id est,
Vel sine causa, vel sero times.
Nolo infelix; sed vagus intra
Terror oberrat; subitos fundunt
Oculi fletus, nec causa subest.
Dolor, an metus est? an habet lacrimas
Magna voluptas?

ATREUS, THYESTES.

ATR. Festum diem, germane, consensu pari
Celebremus: hic est, sceptrum qui firmet mea,
Solidamque pacis alliget certæ fidem.
THY. Satias dapis inc, nec minus Bacchi tenet.
Augere cumulus hic voluptatem potest,

v. 207. Lucan. VII, 183. Claudian.
in Rufin. I, 20.

964. *Nel sine causa*, etc. Si nihil
in te machinatur Atreus, vanus
est tuus timor; si quid, serus. Me-
tus igitur iste abiciendus, quum
periculum aut nullam sit, aut in-
eluctabile.

965. *Nolo*. Subaudi *timere*. —
Intra, intra pectus.

966. *Oberrat*. Claudian. in Ru-
fin. II, 93: « major oberrat intra
lecta timor. » Cf. sup. v. 473, et
Here. fur. 1193.

968. *Dolor, an metus est?* Ea in
gallico interprete recentiori fru-
stra quæras, quamvis ante illum sic
reddiderit Coupié, in interpretando
diligentior: *Est-ce douleur, ou pres-
sentiment?* Dolorem inter et metum
hoc discriminis est, quod dolen-
mus præterita vel præsentia, fu-
tura autem et incerta metumamus.
Petit igitur Thyestes an ex pristi-

norum malorum recordatione, an
ex futurorum metu, an ex ma-
gna voluptate oriatur dira illa,
quam compscere nequit, flendi
cupido. — *Habet lacrimas*. Lacri-
mas elicit. Sic Petrou, in Troje
divois, v. 16: « In vota properant;
fletibus manant genæ, Mentisque
pavidæ gaudium lacrimas habet,
Quas metus abegit. »

971. *Hic est*, etc. Hæc et se-
quentia Atrei verba ambigue di-
cuntur, ut Thyestes credat firmari
sceptrum propter reconciliatam
fraternam caritatem, dum Atreus
ipse expletam et absolutam ultio-
nem significat. Vid. sup. 887.

974. *Augere cumulus*, etc. Hoc
cumulum voluptati addere potest,
si, etc. *Crébillon*, *Atreus et Thyeste*,
act. V, scen. 6:

Pour rattracer encor mes timides esprits,
Rendez moi mes caresses, faites venir sous fils.
Qu'il puisse être témoin d'une union si chère;

Si cum meis gaudere felici datur.

ATR. Hic esse natos crede in amplexu patris :

Hic sunt, eruntque; nulla pars prolis tuæ

Tibi subtrahetur : ora, quæ exoptas, dabo,

Totumque turba jam sua implebo patrem.

Satiaberis, ne metue : nunc mixti meis,

Jucunda mensæ sacra juvenilis colunt;

Sed accientur. Poculum infuso cape

Gentile Baccho. TITY. Capio fraternæ dapis

Donum. Paternis vina libentur deis,

Et partager, seigneur, les bontés de mon frère.

ATRÉE.

Vous savez satulst, Thyeste, et votre fils
Pour jamais en ces lieux se vous être tenu.

976. *Hic esse natos*, etc. Ironice loquitur Atreus, ita ut nulla verba adhibeat, nisi quæ et ad paternam pietatem et ad celum infandam poculumque quod paratum est, referri possint. Crede natos in amplexu esse (quos genitor in sinum uterumque demisit); hic sunt (nam partem voravit Thyestes), eruntque (nam sanguinem bibet, capitæque et manus et pedes spectabit); ora dabo (scilicet recisa capita), etc. Similiter *Crébillon*, *Atreïe et Thyeste*, act. V, scen. 7 :

... Cependant je ne vois pas mon fils.

ATRÉE.

Il n'est point de retour? Basarac-nous, mon frère;

Vous revêrez bientôt une tête si chère.

C'est de votre union le nœud le plus sacré.
Craignez moins que jamais d'en être séparé.

977. *Hic sunt*. In simili re Ovidius, *Metam.* VI, 652 : « Intus habes quem possis, ait. »

979. *Implebo*. Quod verbum utrique sententiæ parti convenit.

Proprie Virgil. *Æn.* I, 219 : « Implebunt veteris Bæchi pinguisque ferinæ. » Translate Val. Flacc. VII, 121 : « comitum visu fruitur miscranda suarum, Implereque nequit. »

980. *Mixti meis*. Nunc cum liberis meis, Agamemnonque et Menelaos, juvenile convivium celebrant.

981. *Mensæ sacra ... colunt*. Ita dictum, non solum quia sacra et religiosa habebantur convivia quæ pro sanctiando aliquo fœdere aut restituenda concordia celebrabantur, sed quod apud veteres Græcos convivari sacra res erat et diis immortalibus dicata. Jovi, Mercurio, Herculi et plerisque aliis numinibus gratiæ inter epulandum agebantur. (Vid. inter multos Homer. *Odyss.* III, 43 et sqq. Plutarch. *Conviv. sept. sapient.* § 17, etc.)

983. *Gentile*. Avitum. Sic in Virg. *Æn.* I, 733, Dido, Jovi, Baccho et Junoni libatura, paternam mero implet. Quam Belus et omnes A Belo soliti. — *Fraternæ dapis*. Fratrum convivii. Tradit Servius ad Virg. *Æn.* I, 710, *dapis* regum esse, *epulas* privatorum : idem ad *Æn.* III, 224, *dapis* decorum esse, *epulas* ho-

Tunc hauriantur. Sed quid hoc? nolunt manus 985
Parere : crescit pondus, et dextram gravat.
Admotus ipsis Bacchus a labris fugit,
Circaque rictus ore decepto effluit.
En, ipsa trepido mensa subsiluit solo.
Vix lucet ignis. Ipse quin æther gravis 990
Inter diem noctemque desertus stupet.
Quid hoc? magis magisque concussi labant
Convexa cæli : spissior densis coit
Caligo tenebris, noxque se in noctem abdidit :
Fugit omne sidus. Quidquid est, fratri, precor, 995
Natisque parcat; omnis in vile hoc caput

minum, pronuntiat, justa utrinsecus distinctione.

985. *Sed quid hoc?* etc. *Crébillon, Atreë et Thyeste, act. V, scen. 7 :*

Mais que vois-je, perfide? Ah! grands dieux, quelle horreur!

C'est du sang! Tout le mien se glace dans mon cœur.

Le soleil s'obscurcit, et la coupe sanglante Semble fuir d'elle-même à cette main tremblante.

988. *Circaque rictus ore*, etc. Os apertum fallit, hinc inde effluens.

990. *Ignis*. Intelligent Delr. et Farnab. et cum illis Gallici interpp. ignem « cœnationi adhibitum, obsoniis subjectum », ignem domestici foci. Potius forsan significari putandum incernarum flammam. Vid. sup. v. 908. Ignis autem ille, qualiscunque sit, ad similitudinem solis pallescit, universi stuporis particeps. — *Gravis*. Propter spissiores tenebras.

991. *Inter diem noctemque*, etc. Æthera enim deseruerant et diurnus sol et nocturna sidera : neque

nox est neque dies : novæ et fœcæles tenebræ æthera implere, quibus gravatus stupet, sive stupet pro torpet accipias, sive credas illum stupere et mirari, quod suis facibus diurnis et nocturnis orbatus sit.

993. *Convexa cæli*. Virg. *Æn.* IV, 451 : « tædet cæli convexa tneri. »

994. *Noxque se in noctem*, etc. Tanta est tenebrarum densitas, ut ipsa nox obscuriore alia nocte condi videatur. Simile aliquid legitur in Ovid. *Metam.* XI, 521, « Cæraque nox premitur tenebris liemisque suisque »; et v. 549 : « Inducta piceis e nubibus umbra Omne latet cælum, duplicataque noctis imago est. » Nost. Agamemna. 472 : « Nec una nox est : densa tenebras obruit Caligo. »

996. *Omnis in vile*, etc. Optat Thyestes, ut quidquid mali imminet propriis clude redimat. Sic Lucan. II, 306 : « O ntinam cælique deis Erchique liberet Hoc caput in cunctas damnatum exponere penas ! »

Abeat procella. Redde jam natos mihi.

ATR. Reddam, et tibi illos nullus eripiet dies.

THY. Quis hic tumultus viscera exagitat mea?

Quid tremuit intus? sentio impatiens onus,

Meumque gemitu non meo pectus gemit.

Adeste, nati! genitor infelix vocat:

Adeste! visis fugiet hic vobis dolor.

Unde obloquuntur? ATR. Expedi amplexus, pater:

Venere. Natos ecquid agnoscis tuos?

THY. Agnosco fratrem. Sustines tantum nefas

Gestare, Tellus? non ad infernam Styga

Te nosque mergis, rupta et ingenti via

Ad chaos inane regna eum rege abripis?

Non tota ab imo tecta convellens solo

Vertis Mycenae? Stare circa Tantalum

Uterque jam debuimus: hinc compagibus

1001. *Meumque*, etc. *Crébillon*,
Atrée et Thyeste, act. V, scen. 5:

De son fils tout saignant, de son malheureux
fils.

Je veux que dans son sein il entende les cris.

1004. *Unde obloquuntur?* Audit
natos intus obstrepentes; sed male
conscius circumspicit, quæritque
unde voces illæ emittantur. — *Ex-*
pedi, etc. Paulisper egressus Atreus,
dum frater pectoris gemitus et vi-
scerum trepidationem secum mira-
retur, redit nepotum suorum capita
pedesque manusque afferens, quæ
fratri ostentat.

1006. *Agnosco fratrem*. Verbum
felicissimæ brevitatis, quod *Crébil-*
lon arripuit, act. V, scen. 8:

ATRÉE.

Méconnais-tu ce sang?

THYESTE.

Je reconnais mon frère.

— *Sustines*, etc. *Crébillon*, act. V,

scen. 8, hunc quoque Nostri locum
Gallico versu expressit:

O Terre, en ce moment peux-tu nous soutenir?

1008. *Te*. Nempe partem istam
telluris tanto parricidio consele-
ratam; quod explicant sequentia.
— *Rupta et*, pro *nec rupta*. — Viam
rumpere est magno impetu viam
facere, per vim aperire. Inter mul-
tos qui hanc dicendi formam usur-
paverunt, confer præsertim Virg.
Æn. X, 372; Sil. IV, 196; XV,
782; Stat. Theb. VIII 468, etc., etc.

1009. *Inane*. Vid. Virg. *Æn.* VI,
269. Ovid. Fast. IV, 600; Metam.
XI, 670. Stat. Theb. IV, 477. —
Regna cum rege. Mycenæ, Myce-
narumque regem Atreum.

1011. *Stare*, etc. Jamdudum me-
uius avo nostro Tantalo sup-
plicii participes accedere. De Tan-
talo ejusque pœna vid. supra notata
ad v. 152.

Et hinc revulsis, si quid infra Tartara est
 Avosque nostros, huc tuam immani sinu
 Demitte vallem, nosque defossos tege
 Acheronte toto : noxiæ supra caput
 Animæ vagentur nostrum, et ardenti freto
 Phlegethon arenas igneus tortas agens,
 Exitia supra nostra violentus fluat.

enr5

1013. *Si quid infra Tartara est*, etc. Claudian. in Rufin. 53 : « vacuo mandate barathro Infra Titanum tenebras, infraque recessus Tartareos, nostrumque chaos, qua noctis opacæ Fundamenta latent, penitusque immersus anhelet. » Ad Nostri locum Gronovius : « Dicit primum meruisse se et fratrem cum avo inter parata æternum esurire ac sitire. Dein non contentus hæc pœna, infra ipsos inferos vult eisdem amandari. Hic est locus ille imaginarius, quem in Hercule furente (v. 93), *ultra nocentum exsilia*, et (v. 1224) *exsiliū ulterius Erebo*, vocat; in Phœnissia quoque (v. 145), *et si quid ultra Tartarum est*. Stat. Theb. VIII, 15 : « et si quos procul inferiore barathro Altera nox, aliisque gravat plaga cæca tenebris. » Habent a patre poetarum, Iliad. VIII, 13 : « Ἡ μιν ὧν ῥίγω δὲ Τάρταρον κίρνοντα, Τῆδ' αὖ μάλ' ἔχει βάθυνον ὑπὸ χθονός ἐστι Ἐριθρον, ἔνθα σιδήραια τε πύλαι καὶ χαλκίαις ὀφεί, Τύσσον ἐνερθ' αἰδίο, δασὺν οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης. » ..... *Tartara* nō avosque nostros, quia hos, quæ inferos faciebat fabula, etiam ponebat in inferis. Tantalum enim ipsum intelligit per enallagen numeri. *Fallem immani sinu* appellat inane vel immensum vacuum sub Tartareo ina-

ni. » At de Gronovii emendatione, *emitte vallem pro demitte vallem* substituentis, videsatur Animadvers. nostræ.

1015. *Demitte*. Hoc est, in altum excava. — *Fallem*. Gurgitem. — *Tege*, etc. Nox, hominum decorumque pudorem, sub ipso Acheronte penitus dejice et contumula, ita ut infernum illud flumen undas suas supra nos volvat. De Acheronte vid. Herc. fur. 714.

1016. *Noxiæ supra*, etc. Inferiores uos nocentium umbris deprime.

1017. *Ardenti freto*, etc. Vid. sup. v. 73.

1018. *Arenas* ..... *tortas agens*. Ea torquere dicitur flumen, quæ violente trahit impetu et torrenti cursu volvit. Virg. Georg. III, 254, « Fluvius correptos unda torquentia montes, » et ibid. 350 : « torquena flavescentes lster arenas. » Id. Æn. VI, 550 : « Quæ rapidus flammia ambit torrentibus amnis Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa. »

1019. *Exitia supra nostra*. Interpretatur Balcan. *exitia*, tanquam scriberetur *nos exitiosos, perniciosos*. Ego contra arbitror dictum *exitia nostra* pro *nos exitio traditos*. Hæc loquendi forma audacissime brevitatē Nostri ingenium quam

Immota Tellus, pondus ignavum jaces? 1030
 Fugere Superi. ATR. At accipe hos potius libens
 Diu expetitos. Nulla per fratrem est mora;
 Fruere, osculare, divide amplexus tribus.
THY. Hoc fœdus? hæc est gratia? hæc fratris fides?
 Sic odia ponis? non peto, incolumes pater 1035
 Natos ut habeam : scelere quod salvo dari
 Odioque possit, frater hoc fratrem rogo,
 Sepelire liceat : redde, quod cernas statim
 Uri : nihil te genitor habiturus rogo,
 Sed perditurus. ATR. Quidquid e natis tuis 1040
 Superest, habebis : quodque non superest, habes.
THY. Utrumne sævis pabulum alitibus jacent?
 An belluis servantur? an pascunt feras?

maxime redolet, nec omnino exemplorum auctoritate caret. Dixit Cic. pro Mil. 2, *pascere aliquem omnibus exitiis*, et Virg. *Æn.* VII, 128, *hæc nos suprema manebant Exitii positura modum*, pro calamitatibus et miseriis nostris modum positura.

1030. *Immota Tellus*, etc. Et tu, Tellus, jaces immota, dum fugiunt sidera et ipsi dei! (Vid. supra ad v. 893).

1031. *At accipe*, etc. « Quum diras sibi et fratri diceret Thyestes, ait Gronovius, Atreus gavisus ejus dolore, placidi instar et nihil commoti, *Omitte*, inquit, *male ominari*, et potius illos caros desideratosque tradente fratre libens accipe. »

1032. *Nulla per fratrem*, etc. Non te prohibet frater expetito liberorum tuorum complexu. Terent. *Andr.* act. II, scen. 6, v. 9 : « Neque istic, neque alibi tibi usquam erit in me mora. » Id. *Andr.* act. III, scen. 7, v. 14 : « Nunc per

hunc nulla est mora. » Virg. *Bucol.* III, 52 : « Quin age, si quid habes : in me mora non erit illa. »

1033. *Divide amplexus*. Horat. I, od. 36, v. 5 : « Caris multa sodalibus, Nulli plura tamen dividit oscula. . . . »

1036. *Scelere quod salvo*. Scelus absolvisti; implevisti odium : non peto ut in fratria gratiam aliquid de his remittas, quod cæteroquin petere serius esset; sed integro scelere et integro remanente odio, trade saltem liberorum corpora, quæ sepeliam, quæ coram te flammis cremem : non a te rogo quæ habeam, sed quæ aboleam.

1031. *Habebis*. Quod superest, nempe capita, manus pedesque, penes te erit, nec quisquam tibi auferet. — *Quodque non superest, habes*. Habes in utero, a te voratum. Sic Ovid. sup. citatus, *Metam.* VI, 655 : « Intus habes, quod pascis, ait. »

ATR. Epulatus ipse es impia natos dape.
 THY. Hoc est, deos quod puduit! hoc egit diem 1035
 Aversum in ortus! Quas miscr voces dabo,
 Questusque quos? quæ verba sufficient mihi?
 Abscissa cerno capita, et avulsas manus,
 Et rupta fractis cruribus vestigia.
 Hoc est, quod avidus capere non potuit pater. 1040
 Volvuntur intus viscera, et clausum nefas
 Sine exitu luctatur, et quærit viam.
 Da, frater, ense; sanguinis multum mei
 Habet ille : ferro liberis detur via.
 Negatur ensis? pectora illiso sonent 1045

1034. *Epulatus ipse es... natos.* Sæpius absolute usurpatur verbum *epulari*, aut cum ablativo, ut in *Virg. Æn. III, 224* : « dapibusque epulamur opimis ».

1035. *Hoc est, etc.* Ideo fugere dei, et sol ad ortum retrocessit.

1039. *Rupta... vestigia.* Pedes a cruribus distractos. *Vestigia* quoque pro *pede* in Catulli Nupt. Pel. 162 : « Candida perinulcens liquidis vestigia lymphis ».

1040. *Hoc est, quod, etc.* Intellegit Farnabius, « En illæ dapes, quas vix capiebam », et ea respicere arbitratur ad v. 781, *sæpe præclusæ cibum tenuere fauces*. Ego contra referenda opinor ad supp. *Abcissa cerno capita*, etc. ita ut sic locum interpreter : Cerno abscessa capita, avulsas manus, resecatos pedes : hæc sunt, quæ pater, licet avidus, non potuit vorare. Viscera autem eorum in stomacho meo volvuntur, etc. « Sic supra v. 1030, Atreus : « Quidquid e natis tuis Superest, habebis ; quodque non superest, habes. »

1041. *Volvuntur intus.* Jactantur in meo pectore. — *Clausum nefas.* Id est, nefandæ carnes corpore meo inclusæ.

1042. *Sine exitu luctatur.* Frustra luctantur viscera natorum, ut exitum sibi faciant.

1043. *Da, frater, ense, etc.* Da mihi, Atreu, hunc tuum gladium, quo jam liberos meos jugulavisti, ut eo in alvum adacto, quidquid voravi, cum vita emittam. Sic Ovid. Metam. VI, 663, de Tereo eadem passo : « Et modo, si possit, reserato pectore diras Egerere inde dapes semesque viscera gestit : Flet modo, seque vocat bustum miserabile nati. » — *Sanguinis multum, etc.* Hunc ense jam multum mei sanguinis tinxit : mei sanguinis, quia nati parentum sanguis dicuntur. Virg. Æn. VI, 836 : « Projice tela manu, sanguis meus. »

1045. *Negatur ensis?* Atreus enim necem petentibus abanuit. Vid. sup. vv. 246 et 247, et ibi notas. — *Pectora, etc.* Sese Thyestes hortatur ad plangenda viscera (de plan-

Contusa planctu.... Sustine, infelix, manum;
 Parcamus umbris. Tale quis vidit nefas?
 Quis inhospitalis Caucasì rupem asperam
 Heniochus habitans? quisve Cecropiis metus

ctu, vid. notata nostra ad Herc. fur. 1100): nam sperat fore ut verbera negati ferri locum impleant, et illisum dilaniatumque pectus exitum liberis præbeat.

1046. *Sustine, infelix, manum.* Sed potius, Infelix, manum contine: umbris tuorum parce. *Sustine* pro *cohibe*, ut in Ovid. Fast. V, 301: «Sæpe Jovem vidi, quum jam sua mittere vellet Fulmina, ture dato sustinuisse manum.» Hæc sententia Thyestem quam maxime decet, et aptissime cum antecedentibus et sequentibus, sic accepta, coheret. Attameu Heinio ex MS. suo placuit eam tribui Atreo, tanquam ille crudeli dictorio fratrem moneret, ne liberorum manes turbare velit, in isto sepulcro tam placide quiescentes. Botheus quoque hanc personarum dispositionem arripuit, notans *infelix* hoc loco idem sonare ac *malus* aut *scelestus*, ut in Plaut. Cist. act. IV, sc. 2, v. 17; Terent. Phorm. act. II, sc. 3, v. 80; Hor. II, od. 4, v. 17. Addit non esse quod credamus serio putare Thyestem, planctu offendi suo filiorum animas. «Nobis contra omnino digna genitore pietas videtur, si suorum reliquias, qualescunque sint, ferro aut manibus violare vereatur. Hoc primum: sed præter id, quis non fateatur torqueri verbum *infelix*, ut Heinio sententiæ accommodetur? quod quidem sæpe pro *malus* adhiberi potuit, nunquam autem in tali loquendi forma, *Sustine, in-*

felix, manum. Denique si diverbium fieri voluerit poeta, in iis quæ reponit Thyestes, *Tale quis*, etc., nonne aliquid jure desideraretur, quod ad Atrei *σπαραγμὸν*, ut Both. vocat, respiceret, aut etiam ad consiliu, nuper tam certum et statutum, dandi liberis ferro aut planctu viam?

1047. *Parcamus umbris.* Umbras ideo memorari contendit Delrio, quod hæc insepulta corpora continentur; sed nihil opus est tanta subtilitate; *umbris* usurpatur pro *mortuis*. Sic Virg. Æneid. III, 41: «Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto.»

1048. *Inhospitalis Caucasus.* Caucasus mons, non modo altitudine, sed etiam sua asperitate et crudelitate incolarum famosus fuit; ideo inhospitalis appellatur. Vid. Horat. I, od. 22, vers. 6, epod. I, 12. Nostr. Med. 43. — *Rupem asperam.* Virg. Æn. IV, 367: «duris...cautibus horrens Caucasus.»

1049. *Heniochus.* Plures fuere in Asia bujus nominis populi, omnes feritate noti. Valer. Flacc. VI, 43: «Heniochosque truces.» De his vid. Plin. VI, 4 et 5. — *Cecropiis metus*, etc. Procrustes latro fuit, omni Atticæ (quæ a Cecrope, primo Athenarum rege, Cecropia dicebatur) formidatus: hunc Theseus interfecit. De istius sævitia Hygin. fab. 38: «Ad hunc hospes quum venisset, si longior erat, minori lecto proposito, reliquam corporis

Terris Procrustes? genitor en natos premo, 1050
 Premorque natis! Sceleris est aliquis modus?
 ATR. Sceleri modus debetur, ubi facias scelus,
 Non ubi reponas. Hoc quoque exiguum est mihi.
 Ex vulnere ipso sanguinem calidum in tua
 Diffundere ora debui, ut viventium 1055
 Biberes cruorem. Verba sunt iræ data,
 Dum propero : ferro vulnera impresso dedi,

partem præcidebat: sin autem brevior statura erat, lecto longiori dato, incudibus suppositis extendebat enm, usque dum lecti longitudinem æquaret. *

1051. *Premorque natis.* Quippe qui viscera mea torqueant. — *Sceleris est aliquis,* etc. Nonne suns quoque sceleribus finis est?

1052. *Sceleris modus,* etc. Respondet Atreus aliud esse si scelera prior admittas, aliud, si acceptas injurias ulciscaris; debuisse Thyestem criminibus modum ponere; sibi autem immodice sæviendum. *Crébillon, Atrée et Thyeste, act. V. scen. 5:*

Il faut un terme au crime, et non à la vengeance.

Huic sententiæ cognata sunt quæ Euripid. in *Ione*, v. 1045: « Τὴν δ' εὐσέβειαν, εὐτυχῶσι μὲν καλὸν τιμᾶν, ὅταν δὲ πολυμήεις δράσαι κακῶς θάλῃ τις, ὠδὲς ἰμπεδῶν καὶ αἰνῶς. »

1053. *Reponas.* Scelus pro scelere reddas. Senecæ, de *Ira*, I, 3, *Iram esse cupiditatem doloris reponendi*; II, 28: *Cogitemus, alios non facere injuriam, sed reponere.* — *Reponere* enim est rependere, debita solvere. Idem, de *Benef.* IV, 32: *Quid cuique debeam, scio. Aliis post longum diem repono, aliis in antecur-*

sum. — *Hoc quoque,* etc. Quanta-cunque admiserim, leviora mihi videntur nec odium implere.

1056. *Verba sunt iræ data.* Nimium festinando, iram meam fefelli, fraudavi. Nam sæpe *verba dare* opponitur *facto*, et pro iurani promissione adhibetur, unde sensum ducit verborum decipere, *circumvenire*; quod explicat Gell. XVII, 2: *Verba Cominium dedisse Gallis dicit, qui nihil quidquam cuiquam dixerat: neque enim eum Galli, qui Capitolium obsidebant, ascendente aut descendente viderant. Sed verba dedit haud secus posuit quam si tu dicas luitit atque obrepit.* Hæc locutio Senecæ usitatissima. *Epistol. 32: Verba dare non potes: tecum sum.* *Epist. 49: Prospicienda tantum et a limine salutanda, in hoc unum, ne verba nobis dentur.* *Ep. 88: An Penelope impudica fuerit, an verba saculo suo dederit.* *Add. Terent. Andr. act. I, scen. 3, vers. 6.* *Cic. ad Attic. XV, 16.* *Nep. in Annib. 5.*

1057. *Ferro vulnera,* etc. Infandæ cædis singula recenset Atreus; quæ omnia jam descripta legimus v. 721 et seqq. In hac autem narratione ideo immoratur, ut patri acriores doloris stimulos in animum infigat. Nexum tamen sen-

Cecidi ad aras, cæde votiva focos
 Placavi, et artus corpore exanimo amputans,
 In parva carpsi frusta, et hæc ferventibus 1060
 Demersi alienis; illa lentis ignibus
 Stillare jussi; membra nervosque abscidi
 Viventibus, gracilique trajectas veru
 Mugire fibras vidi, et aggressi manu
 Mea ipse flammæ : omnia hæc melius pater 1065
 Fecisse potuit; cecidit incassum dolor :
 Scidit ore natos impio, sed nesciens,
 Sed nescientes. ΤΗΥ. Clusa litoribus vagis
 Audite maria! vos quoque audite hoc scelus,
 Quocunque, dii, fugistis! audite, inferi! 1070
 Audite, terræ! Noxque Tartarca gravis
 Et atra nube, vocibus nostris vaca!
 Tibi sum relictus; sola tu miserum vides,

tentiarum ne mittas cave : « Iram meam fefelli, dum festino : vulnera quidem ferro impresso dedi ; cecidi ad aras, etc. ; sed hæc omnia melius pater fecisset. »

1058. *Cæde votiva*. Cæde, ad quam faciendam voto me obligaveram. Ovid. Heroid. XXI, 93 : « Dumque parens aras votivo sanguine limgil. » — *Focos placavi*. I. e. Lares ad focum positos placavi, promissam hostiam reposcentes, nec iram suam prius posituros, quam perfectum sacrum vidissent.

1059. *Artus corpore*, etc. Vid. sup. 760 et seqq.

1066. *Cecidit incassum dolor*. Dolor meus et ultionis cupiditas in vanum cecidere. Plaut. Penn. act. I, scen. 2, v. 147 : « Omnia incassum cadunt. » De verbo *dolor* pro *vindictæ cupiditas* usurpato, vid. sup. 2-4.

1067. *Nesciens... nescientes*. Nesciebat Thyestes quibus vesceretur dapibus, et nescientibus, i. e. mortuis tantum filiis implebatur. .

1068. *Litoribus vagis*. Litora enim propter innumerabiles sinus hinc inde vagari videntur, modo procurrentia, modo recedentia.

1070. *Quocunque... fugistis*. Sup. 1021, 893.

1072. *Vocibus nostris vaca*. Questibus meis attende. « *Facere alicui rei*, inquit Forcellinus, non est operam dare, incumbere, sed vacuum esse, et tempus ac spatium habere ad aliquid faciendum, *aver tempo per attendere* : itaque ille dativus est communis commodi, non a verbo pendens. » Vid. Cic. de divinât. I, 6. Plin. III, epist. 5. Vell. II, 114. Sueton. in August. 45. Tacit. Ann. XVI, 22, etc.

1073. *Tibi sum relictus*, etc. Fu-

Tu quoque sine astris. Vota non faciam improba:
 Pro me nihil precabor; ecquid jam potest
 Pro me esse? vobis vota prospicient mea.
 Tu, summe cæli rector, ætheriæ potens
 Dominator aulæ, nubibus totum horridis
 Convolv mundum; bella ventorum undique
 Committe, et omni parte violentum intona;
 Manuque, non qua tecta et immeritis domos
 Telo petis minore, sed qua montium
 Tergemina moles cecidit, et qui montibus
 Stabant pares gigantes, hæc arma expedi,

git sol, fugere nocturna sidera; tibi, Nox Tartarea, tibi relinquo; sola tu ades miseriarum mearum testis.

1074. *Tu quoque*, etc. Nam quibus aliquantisper superiorum cælum, iisdem Tartara superibus semper et in æternum carent. Hæc cum præcedentibus connecte: ideo enim Nox Tartarea videre Thyestem potest, quod astris destituitur quæ ad illius adspectum fugiant. — *Vota*, etc. H. e. nihil non æquum precabor; legitima vota concipiam, nempe ut me fratremque, vel me unum, dei, tollatis. Hoc loco *improba* ponitur pro *injuncto*, non *impetranda*. Non debuit igitur novissimus interpres sic reddere: *Je ne t'adresserai point les vœux d'un méchant*.

1076. *Vobis vota*, etc. O dii, vobis, vestræ famæ precibus meis consulam: nihil enim aliud a vobis depono, quam debitum tanto sceleris supplicium. — *Prospicient*. Sic sæpe cum dativo hoc verbum usurpatur, et *consulere*, *providere* significat. Cic. Catil. IV, 2: *Consulite vobis, prospicite patriæ*.

1079. *Convolv mundum*. Cælum

nubibus involve. — *Bella ventorum*, etc. Venti ventis contrarii debacchantur.

1080. *Violentum*. Adverbialiter positum pro *violente*.

1081. *Manuque*, etc. Ad mittenda fulmina, hanc manum et robur illud adhibe, quibus giganteas iras repressisti, montesque montibus impositos dejecisti, non quibus leviora vulgo tela in domos innocuas dirigis: tona violentius quam soles. — *Immeritis domos*. Fatenim in solitis tempestatibus non sceleratos fulmen sibi eligit, sed etiam innocentes perculit, et in obvia quælibet ruit tecta, nullo habitantium discrimine. Vid. Lucret. II, 1104.

1083. *Tergemina moles*. Pelion, Ossa et Olympus. Vid. Herc. fur. v. 970.

1084. *Arma expedi*. Arma vel tela expedire notissima locutio est, et vulgo significat arma parare, rapere ad præliandum. Vid. Liv. XXXVIII, 25. Cæs. bell. Gall. VII, 18. Tacit. Ann. II, 79. Virg. Æn. IV, 592. Valer. Flacc. VIII, 302. Hic autem, quum de fulminibus agatur,

Ignisque torque : vindica amissum diem : 1185
 Jaculare flammas; lumen ereptum polo
 Fulminibus exple. Causa, ne dubites diu,
 Utriusque mala sit; si minus, mala sit mea.
 Me pete; trisulco flammeam telo faciem
 Per pectus hoc trans mitte : si natos pater 1190
 Humare, et igni tradere extremo volo,
 Ego sum cremandus. Si nihil Superos movet,
 Nullumque telis impios numen petit,
 Æterna nox permaneat, et tenebris tegat
 Immensa longis scelera : nil, Titan, queror, 1195
 Si perseveras. ATR. Nunc meas laudo manus,

emittere, jucere, accipiendum cum
Badenio crediderim. Horat. I, od.
8, v. 12 : « Sæpe disco, sæpe trans
finem jaeulo nobilis expedito. »

1085. *Ignisque torque.* Virg. *Æn.*
IV, 308 : « Quam fulmina torques. »
— Vindica, etc. Farnab. explicat
compensa, nempe absentis Phœbi vi-
cem fulguribus supplè, calum ob-
scuratam fulmine illustra : sed hanc
sententiam a sequente tantum versu
ineipere arbitror ; nunc nihil aliud
vult Thyestes quam ut ii plectan-
tur qui solem abire coegerunt : « Nos,
inquit, intempestivæ noctis aucto-
res afflige, et violatas propter scelus
nostrum naturæ leges ulciscere. »

1087. *Fulminibus exple.* Sint loco
 solis fulmina et lucem faciant. —
Causa, etc. Me pariter ac fratrem
scelestos et pœna dignos babeas :
non tibi hærendum, nec eligendus
est utrum fulmine percutias ; ambo
enim necem meruimus. Cf. Med.
534 et seqq. Prave gallicus interp.
Lavie : Ne balancez pas entre les deux
culpables ; que je le sois ou non, me
accusi ; frappez, etc. Neque enim soli

sibi falmen imprecatur Thyestes;
 fratrem quoque leto devovet ; sed
 si accidere quest ut parcat Jupiter
 Atreo, nihilominus necem sibi fla-
 gitat Thyestes.

1089. *Trisulco.* Fulmen trifidum
 fingeant. Ovid. *Metam. II, 848 :*
 « Ille pater rectorque deum, cui
 dextra trisulcis Ignibus armata est. »
 Add. eumd. in *Ibin, 471, etc.*

1091. *Humare.* Exstineto enim
 patre, cum illo sepelientur. — *Igni*
... extremo. Intellige rogos quibus
 Græci defunctorum cadavera im-
 ponebant.

1093. *Nullumque, etc. Crébillon,*
act. V, scen. 8 :

Genêts dieux, pour quels forfaits lancez-vous
le tonnerre ?

1095. *Immensa.* Immodicam sce-
 lus nocte immodica contegatur. —
Nil, etc. Non intellige cum Gallic.
 interpretibus : « Si sol latere perse-
 verat, nihil de ipso perseverante
 querar. » Sed potius locum sic ac-
 cipe : « Nihil jam de sorte mea que-
 rar, si nox illa in æternum produ-
 citur. »

Nunc parta vera est palma. Perdideram scelus,
Nisi sic doleres. Liberos nasci mihi
Nunc credo, castis nunc fidem reddi toris.

THY. Quid liberi meruere? ATR. Quod fuerant tui. 1100

THY. Natos parenti! ATR. Fateor, et, quod me juvat,
Certos. THY. Piorum præsides testor deos.

ATR. Quid? conjugales? THY. Scelere quis pensat scelus?

1097. *Perdideram scelus.* « Non, ut Farnabius, inquit Schræderus, *delectationem ex scelere*; sed vult hoc, *frustra admissem tantum scelus*. Ovid. Amor. III, 11 : « Desiue blauditis et verba potentia quondam Perdere. » Recte Schræderus : *perdere scelus* dicitur, quemadmodum *operam perdere* sæpe in latinis scriptoribus, qui quod destinaverat non assequitur. Sen. Consol. ad Helv. 3 : *Perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti*. De Ira, III, 23 : *Quendam in ipsum, quædam in uxorem ejus et in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta.* — Locum enumerat *Crébillon*, act. V, sceu. 8 :

Par tes gémisséments je connais ta douleur :
Comme je le voulais, tu ressens ton malheur,
Et mon cœur, qui perdait l'espoir de sa
vengeance,
Retrouve dans tes pleurs son unique espérance.

1098. *Liberos, etc.* Non minorem ex tuo luctu lætitiâ percipio, quam si mihi liberi nascerentur.

1099. *Castis, etc.* Nunc conjugii jura, quæ adulterio tuo corruperas, in integrum restituta mihi videntur; credo toros meos iterum castos fieri, et mutuum mariti in uxorem, uxoris in maritum fidem refici.

1100. *Quid liberi, etc.* Cf. Med. v. 932.

1101. *Natos parenti!* Subaudi, « comedendos dare ausus es! » Quis

autem nescit in acriore quolibet affectu creberrimum esse ellipsis usum? — *Fateor, etc.* « Ita est, inquit Atreus; uatos parenti vorandos apposui, et quod me juvat, nati illi ambiguarum originis non erant, sed vere tui. » Respicit Atreus ad filiorum suorum, Menelai et Agamemnonis, dubiam originem, quod eos pro certis non possit habere Thyesti oblique exprobrans : « At certi sunt, inquit, et vere tui, quos vorasti. » Si Hygiæ credas, Plisthenes non Thyestæ, sed Atrei filius fuit : « Thyestes, inquit fab. 86, Atrei filium Plisthenem, quem pro suo educaverat, ad Atreum interficiendum misit; quem Atreus credens fratris filium esse, imprudens filium suum occidit. » Vulgatam fabulam Noster secutus est, qua nulli ex Thyeste et Aerope nati ferebantur, licet, quæ alia mulier suos Thyesti liberos pepererit, non satis inter mythologos conveniat.

1102. *Piorum præsides, etc.* Tui sceleris testes et vindices deos invoco, quicumque coguntorum caritatem amoremque patrum curæ habent, et violata sanguinis jura ulciscuntur.

1103. *Quid? conjugales?* Cum ironia frater interrogat an numina testetur quæ conjugii fidem custodiunt : horum enim potentiam

332 L. ANNÆI SENECAE THYESTES. ACT. V.

ATR. Scio, quid queraris : scelere prærepto doles,
 Nec, quod nefandas hauseris, tangit, dapes; 1105
 Quod non pararis : fuerat hic animus tibi
 Instruere similes in scio fratri cibos,
 Et adjuvante liberos matre aggredi,
 Similique leto sternere : hoc unum obstitit,
 Tuos putasti. THY. Vindices aderunt dei : 1110
 His puniendum vota te tradunt mea.
 ATR. Te puniendum liberis trado tuis.

Thyestes corrupta in adulterium
 Aerope offenderat. — *Scelere*, etc.
 An scelera sceleribus rependenda
 sunt?

1104. *Scio quod queraris*, etc.
 Fingis te ob amissos filios lugere;
 sed hoc unum vere doles quod sce-
 lus in medio positum (v. 203) ego
 præoccupaverim.

1108. *Adjuvante* ... *matre*. Aero-
 pe. — *Liberos*. Meos.

1109. *Hoc unum*, etc. Nec illo
 scelere abstinuisses, nisi liberos,
 qui mei dicuntur, ex te forsitan or-
 tos veritus esses. Sup. v. 240.

1112. *Te puniendum*, etc. Thy-
 estes enim infandæ cœnæ memoria
 sine fine cruciabitur.

NOVAE
DE VARIETATE LECTIONUM
IN
THYESTEM
ANIMADVERSIONES.

Ad hanc recognoscendam tragoediam omnibus instructus auxiliis accessi, quam ad emendandum *Herculem furem* adhibueram (vid. p. 158), nisi quod defuerunt MS. 8264 et specimen novae recensione a Torkillo Badenio editum: horum auctoritatem duobus novis Bibliothecae regiae in manuscriptis supplevi, qui numeris 6377 et 8263 signantur.

2. *Inferorum sede ab infausta*. MSS. et editt. vett. exhibent *Quis me furor nunc sede ab infausta*, quod facile intelligi queat, ut recte adnotavit Gronovius, interpretatus «que ira deorum», non vero «quo furore percita Megera»; Virgilii exemplo, qui Eurydicea inducit dicentem: «Quis et me miseram et te perdidit, Orpheu? Quis tantus furor?». Primus Lipsius ex MS. suo hodiernam lectionem *quis me inferorum sede ab infausta* extulit, quam parum efficaci, ut mihi videtur, argumento confirmat. Quam tamen Etruscos codex eandem praeferat, Lipsium et Gronovium sequor: sed animadvertendum existimo, ut lectio Lipsiana simpliciter et clarior dici potest, sic veterem magis esse poeticam et acriorem et melius cum sequenti verbi *Quis male deorum*, etc. congruentem. — *Extrahit*. Praestat hoc lectioni quae in plerisque Pariss. MSS. et in Isoard. Aegid. Philol. Asceus. Avant. editt. invenitur. *Extrahit* non tantum in MS. nostro 8033, sed etiam in Fabric. Delr. Scriv. Farnab. Thys. et editt. recentioribus. Botheus *abstrahit* tuetur, nec tamen in contextum recipit.

3. *Quis male deorum*. Quam *male* non intelligeret Gruterus, substitui jubebat *malevolorum*, quod tamen non multo aptiorem vulgata fatebatur. Emendabat Heins. *quisnam deorum*. Gronov. contra approbavit *male* quam optime adhiberi, modo ad *ostendit* referas; scilicet *male ostendere* poni

pro in pœnam ostendere, inutiliter et magno cum pretio atque malo ostendere; sic in Agamem. 682, "tranquilla Male confixæ credunt iterum Pelago andaces." Both. qui *visas* pro *vixas* reponit, male ad *vixas* referendum censet, interpretans "domos quas vidiſſe aden mihi funestum et miserum fuit." Sed, quoniam *vixas* non recipiunt, non operæ pretium sit dijudicare, quid virtutis habeant conjuncta verba *visas* et *male*. — *Vixas*. Primus contendit Heins. ineptum esse *vixas*, et pro *vixas* domos, quod non ferendum opinatur, legit antiquas domos. Refert Gronov. in Florent. reperiri *visas*, quod (licet fateatur a Nie. Heinsio *invisas* proponi) servandum affirmat; nempe dici *vixas* domos per hypall. pro *viventium domos*; sic Liv. lib. VI, *gregatim quotidie de foro addictas duci, et repleri vinctis nobiles domos, et ubicunque patricius habitet, ibi carcerem privatum esse*. Hæc Livii Botheus nihil ad rem facere arbitrat, neque dici posse *vixas* domos sicut nobiles domos: objurgat vehementer Gronovium, ut sibi male constantem, qui tum in multis aliis locis tum præsertim in primo emendando tragediæ versu omnia Florentini sui auctoritati postponat, et in hoc tertio versu optimam codicis sui lectionem omittat. Arripit igitur *visas*, quod interpretatur quasi scribatur *quis mihi ostendit cœli lucem jam antea mihi male*, id est, *infauste visam*; nempe *deorum* pro *cœli* accipiendum ut in Herc. fur. 585 et multis aliis. Nos autem, quæcumque cingesserit Botheus, *vixas* retinemus, in plerisque MSS. et edd. inventum, rati id optime pro *vivorum domos* usurpari posse. Frustra objicitur alia et diversa esse *vixas* domos et nobiles domos: non inde sequitur, quod verbo *domos* non attribui possint quæ recte de eas incolentibus dici queant: *vixas* domos non displicet magis quam *cæstæ*, *tranquillæ*, *securæ*, *innocuæ domus*. Nec diffiteor male ab ostendit plus justo disjungi: at si male ad *visas* referatur, non multo commodius collocari iudicabitur. *Deorum* quoque pro *cœli* accipi non negaverim; sed si *vixas* legeris, *domus* nullo alio verbo eget, quod definiatur. Denique adde quod *quis deorum* rectissime convenit cum infer. v. 13, *quisquis... durus umbrarum arbiter*, etc.

8. *Differens*. Sic MSS. Pariss. 8027, 8028, et edd. Philol. Ascens. Avant. Fabric. Delr. Scriv. et recentiorum; melius quidem quam *deferens*, quod invenitur in Isoard. Egid. et plerisque Pariss. Volebat Gruterus substitui *differer* aut *differat*, quoniam, ut putabat, non poterat repeti *venit*, quod adsoeciandum potius credebat voci *gestandus*: manifestum errore, nam nihil simplicius et latinius quam in seqq. subaudiri *venit*. Jure quoque interrogat Gronov. adversus Gruterum, quid fiat de verbis sequentibus, admissio *differet*: oporteat enim substitui *poscet* et *jacebit*, quæ respondeant præcedenti verbo *differet*. Vid. not. seqq.

9. *Qui specu vasto patens*. Pro his reperio in plerisque MSS. meis, necnon in vet. edd. *semper accrescens jecur*. Lipsius utramque lectionem in MS. suo deprehendit: unde contendit Rapheleng. scribendum *qui specu vasto patens*, ratum additum *semper accrescens jecur* a glassographis qui hæc Nostri verba in Hipp. 1234, *Meumque pœna semper accrescat jecur*, meminerant. Raphelengianam lectionem respuit Delrin (1594).

quod *patens vasto specu* non sinceræ latinitatis æstimet: *jacens* saltem requiri arbitratur; sed vulgatam omnibus conjecturis anteponendam iudicat, ut sensu et verbis aptissimam. Eam contra « ineptam nec coluerentem » pronuntiat Scaliger. Gronovius quoque vulgatam cum prægressis non consonare demonstrat: « Quæ enim, inquit, hæc connexio? Numquid Sisyphi lapis est mihi volvendus? rota Ixionis? aut jecur semper accrescens Tityi, quæ pœna illius est, pascit vulturem et reparat nocte, quod die perdidit, et sufficit iterum morsibus? Quis tantum non pner nou videat banc orationem esse stolidam, ineptam, male sibi respondentem? Cui non succurrat sequi aliquid debere, quo nou simpliciter narretur, quid fiat Tityo, sed ostendatur dubitare ipsam Tantalum an sibi eadem pœna imminet? » Adversatur Schræderus Gronovio, et hoc sibi favere putat, nempe quod in Ascensii editione legatur *pascet*, et qno admissio intelligi potest *accrescens jecur*; cæteroquin *vasto specu patens* languidum existimat. Optime vero respondet Schrædero Botheus oportere scribatur non solum *pascet*, sed etiam *jacet*, et apte eos confutat qui credere *præuens tempus* hoc loco adhibitum, ut velocior fieret oratio. Animadvertere quoque potuisset, ideo tantummodo languidum *specu vasto patens* Schrædero videri, quod ea prave interpretatur. Vid. qm notav. p. 214.

10. *Visceribus*. Omnes MSS. nostri cum vett. edd. Fern. Isoard. Ægid. Phil. Ascens. *vulneribus*. Intulisse videtur *visceribus* Avantius, quem secuti sunt Vian. Gryph. Petr. Fabric. Delr. Grut. Heins. et recentiores. — *Effusus*. Paris. 8026, *effusus*.

12. *Pabulum monstro*. Paris. 8028, *pabulo monstrum*.

14. *Supplicia functis*. Paris. 8260, *suppliciiis functis*.

15. *Addi si quid ad penas potest*. MSS. et vett. edd. *adde si quid ad penas potes*, nisi quod Fern. Ægid. et MSS. nonnulli, inter quos Paris. 8025, habent *ad penam*. In Etrusco, *adde, si quid ad penas potest*, quod in textum admisit Bad. Sed insolita videtur dictio, quamvis ille Plauti, Terentii et Ciceronis exempla afferat. Melius Both. *Addi si quid ad penas potest*, quod Gronovius quoque legi volebat.

16. *Ipsæ*. In Isoard. *iste*.

18. *Quare*. Decem Pariss. cum edd. Fern. Isoard. Ægid. Philol. *quare*, sed nullo sensu.

22. *Pelopea*. Sic MSS. nostri 8026, 8029, 8260, et edit. Bothei. MS. 8035, *Pelopiea*. In vulgatis editt. *Pelopiea*.

26. *Stringantur enses*. Etrusc. *stringatur ensis*. — *Ne sit*. Edd. Fern. Isoard. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Grut. cum quatuor Pariss. *Nec sit*, quod et ferri queat. *Ne sit* in duobus MSS. Delrionis, pluribus Commel. et plerisque nostris.

29. *Nec vacet*. Volebat Gronovius scribi *neu vacet*, inutili emendatione.

33. *Repetantque profugos*. In duodecim Pariss. et edd. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Scriv. Farn. Thys. *repetatque profugos*; ita ut sic locus disjunctus: « regna excidant. Repetatque profugos dubia violentia

domus Fortuna reges. Inter incertos labet, etc. » Sed Seuecæ ingenio propior altera lectio *repetantque profugos*, quam nou Florent. tantum, sed Pariss. nostri 8026, 8029, 8031, 8035, 8260, 8261. et edd. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commelin. Delr. Grut. et recent. exhibent. Frustra interrogavit Heins. an *regna repetunt profugos* ? Frustra Schröderus duriusculom iudicat, si *regna profugos repetere* scribatur. Optime animadvertit Gronov. eodem jure, quo *regna excidere* regibus dicantur, quibus auferuntur, eadem illos *repetere* posse dici, in quorum ditionem redeant.

37. *Quum dabit*. Jac. Groenovii, Bipont. et Baden. editt. habent *dum dabit*, quod Pariss. quoque 8028 et 8033. Sed ad sensum multo commodius major pars librorum edit. vel manuscript. *quum dabit*.

41. *Natusque patrem*. Putabat falso Gruterus hæc dici de Oreste et Clytemnestra, quod « sexus deterior masculino queat contineri ». Vid. not. pag. 218. Unde nullus est locus lectioni, quam ille introduci posse arbitrabatur, *natus parentem*.

47. *Levisimum sit* : fratris, etc. Cor maloerit Commelinus locum sic distingui *Levisimum sit fratris : et fas*, etc., non video, quod tamen probat Botheus, sed nulla allata probandi causa.

48. *Non sit*. Fern. et MSS. 6395 et 8025, *nec sit* : non ita male.

49. *Cur micant*. Omnes vett. edd. et plerique MSS., *quum micant*, quod Nic. Heins. retinebat, ut ad futurum spectaos, et de tenebris diurnis, quas epolæ Thyestæ fecerunt, dictum : « Tunc fiat oox atra, quum sol medium cælum tenebit et quam clarissima lux splendebit. » Sed quomodo, hoc recepto sensu, interpretabere *stellæ* ? Nam fulgente sole stellæ non apparent. Ut hoc vitium tollat Gronovius, proponit : « Quum micant polo servantque flammæ debitum mundo decus, nox alta fiat. » Sed nulla editionum aut manuscriptorum auctoritate nititur ea, quantumvis arguta, emendatio. Recipienda igitur Hug. Grotii conjectura *cur micant*, quæ Parisiensi oostro 8263 confirmatur, et hoc Bothei argumento, oon semel *r* et *n*, rursusque *n* et *m* literas confundi in MSS. paulo vetustioribus. Noctu hæc agantur necesse est, ut Tantali umbra possit terras invisere. Vid. not. pag. 219. Porro optat Megæra præpropæra quadam festinatione, ut jam nox densissima fiat et pereat ipse stellarum fulgor, quod, epulante Thyeste, accidet. Adeo avida est malorum Furia, ut jam velit omnia, quæ prævidet, evenisse, Thyestæ liberis Atreum necem maturavisse, genitorem suorum ipsum bibisse sanguinem, suorum carnem in stomachum ingessisse, et, propter horum novitatem, *excidisse diem cælo*.

51. *Nox atra*. In uno Commelini *nox alta* : sic quoque in Heins. edit. In Florent. *nox alia*, quod laudabat Nic. Heins. interpretatus *nox duplex*, ut inf. 994, *noxque se in noctem abdedit*.

53. *Imple Tantalo totam domum*. Omnes MSS. et edd. ante Gronovium, *imple scelere Tantaleam domum*. Lectionem Florentinam omnes a Gronovio jure assumpserunt, ut acriorem et digniorem Senecæ.

54. *Columnen*. Sic maxima pars MSS. et edd. Fabricius primum intulit

culmen, quod Commel. et Heins. ediderunt. Ex MSS. meis, duo tantum, 8028 et 8261, *culmen* exhibeant: ceteri, *columnen*, ut omnes Commelini et Delrionis.

59. *Ecquando tollet*, etc. Quatuordecim Pariss. et vett. edd. Fern. Ægid. Philol. et *quando*. — Quum Gronovius locum non satis commode interpretaretur, sic notandum censebat, « *Ecquando tollet?* ignibus jam subditis spument aliena », interpretans « *Ecquando liberos suscipiet?* » Frat eoin in fatis, ut Thyestes scelesti liberos amitteret (*nondum Thyestes liberos deflet suos*), scelestius rursum crearet ac tolleretur, vel susciperet e filia (*Ecquando tollet?*). Gronovianam interpunctionem probaverunt Schröderus, Both. et Baden. Sed Schröd. et Both. referri volebat *tollet*, non ad incestum Thyestis, sed ad *patruj dextram*: « *Cur dextra patruj vacat?* *Ecquando liberos tollet et occidet.* » Sed interjectus vers. *Nondum Thyestes*, etc. ne hic admittatur sensus, mihi videtur vetare. Ipsum Gronovii sensum antiliorum et longius petitem judico. Quamvis nihil habeam, quod omnino laudem, vid. quæ coajeci p. 220.

60. *Spumante alieno? membra*, etc. Lipsius melius distinctum pronuntiabat, si membra ad præcedentia remitteretur: « *Ecquando tollet ignibus jam subditis spumante alieno membra?* per partes, etc. », vana quidem et inutili emendatione. Gronovius et post illum Both. et Baden. Florentinam lectionem *spument aliena* laudavere. Vulgatam sequimur, omnibus MSS. et vett. edit. confirmatam, necnon poetæ sententiæ, ut interpretamur, optime accommodatam.

61. *Patrias*. Both. ex Jac. Gronov. in schedis Dietz. *patruos* anteposuit, quod raro in latinis scriptt. usurpatum (si exempla tantum annumeres, quæ sunt extra disceptionem), et ulla sine utilitate intrusum repudiamus.

66. *Potetur*. Paris. 8263 et edit. Fern. Isoard. Ægid. *petetur*.

67. *Fugeres*. Delr. Mogontinus, *fugies*.

70. *Carceris liceat mei*. Interrogat Both. « *Quis fando audivit, atri carceris cubile esse Tantalo apud ioferos?* » et mihi pro mei substituit. Sed nonne *carcerem* appellare potest Tantalus inferorum partem, in qua detinetur cruciaturque? Adde quod *carceris*, si adjectivo destituatur, per se incertam et debilem sententiam faciat. Vulgate adhæreto.

71. *Videor*. Fero. Isoard. Petr. Ægid. (ad marg.) com MSS. Pariss. 8029, 8261, 8263 *videar*; non male.

76. *Jamque venturi*. Lectio ex Florentino desumpta, et melior quam vulgata, *quique venturi*, propter repetitum *quisquis* vv. 75, 77, 79.

77. *Ruinam*. Fern. Isoard. Ægid. *ruinas*.

87. *Dirus*. Male in Fern. Isoard. Ægid. et Paris. 8263, *durus*.

90. *Avus nepote*. Septem MSS. *avos, nepotes*.

91. *Nosterque*. Quinque Pariss. *nostrique*. Ægid. adversante metro nostri.

92. *Loquar*. Non spernenda fuit lectio, ante Gronovium omnibus vulgata, *loquar*, quam et plerique exhibent MSS. Hæc erat dispositio loci: « *Ingenti licet taxata pœna lingua crucietur, loquar, Nec hoc ta-*

eebo. Neque erat in hac ejusdem sententiæ iteratione, *loquar*, nec *hoc tacebo*, quod mentem offenderet: nam *repetitio* eum affectibus Tanti consonat: deest dolorem illius et indignationem verborum acumulatio, quæ tumultuantes sensus et furentem animum verius exprimat: hinc *moneo*, *stabo*, *arcebo*; hinc et *loquar*, nec *hoc tacebo*. In tragodia nostri Corneli, cui titulus est *Nicomède*, simile aliquid legitur, aet. I, scen. 1: *Trois sceptres à son trône attachés par mon bras Parleront au lieu d'elle, et ne se tairont pas*. Quæ a multis increpita ut his idem et iisdem prope verbis recinentia, a multis quoque defenduntur, quasi dicat *Nicomedes*, *Parleront au lieu d'elle, et parleront toujours*, loquentur, nec desinent loqui. In Nostro, *loquar*, nec *hoc tacebo* ne tali quidem defensione egeat, propter verbo *tacebo* junctum *hoc*, quo distinguuntur *loquar*, et nec *hoc tacebo*. Atamen *loquax* admisimus, quod optimum sensu non diffitemur, quodque in Etruseo et Vossiano repertum, habent quoque tres nostri Pariss. 8029, 8034, 8035.

94. *Violata cade*. In yett. edd. *violata*; item in MSS. nisi quod nonnulli, ut Pariss. 8029, 8030, 8034, 8037, *violenta* habent. Lipsius jussit ex iudicio tantum suo reponeretur *violata*, ut et infra, *aspergite*. Commelinus et Gruterus lectionem Lipsianam confirmaverunt, uterque unus MS. auctoritate, in quo eerta indicia ejusdem lectionis invenerant. Animadvertit quoque Delrio (1594) eam editione vetustissima Bernardini corroborari, in qua *violata*. Lipsium Gronovius et recentiores secuti sunt, eo libentius, quod antiqua vulgata vix intelligatur.

95. *Aspergite*. Excepto Raphelengio, omnes ante Gronovium servaverant *violata*... *aspergat*.

96. *Tortos*. Sic Isoard. Ægid. Petr. Gryph. Fabric. Commel. Delr. Grut. Heins. Raphel. Scriv. Gronov. Bipont. Both. Bad. eum Pariss. nostris 8025, 8029, 8030 et 8031. In Fern. Phil. et Ascens. necnon in septem Pariss. *totos*.

97. *Infizam*. Both. reposuit *fixam*, quod in Fern. et Caiet. invenit, offensus insuavitate soni *infizam intimis*: fastidiosius, ut mihi videtur. *Infizam* et plus habet roboris, et plerisque in MSS. legitur. — *Intimis*. Fern. Ægid. Phil. Ascens. et sexdecim Pariss. *infimis*. Melior vulgata, et duobus Pariss. 8026 et 8263 confirmata.

98. *Agitas*. Cantabrig. cod. *accitas*, unde Pontanus conjiciebat *citas*. Multi quoque Pariss. et edit. Philol. *accitas*.

99. *Micat*. Quinque Pariss. *meat*, 6395, 8026, 8027, 8032, 8033.

100. *Sequor*. Ut versum constaret, placuit Grotio verbum *sequor* sequentibus sic adjungere: *sequor. Mæo. Hunc furorem divide in totam domum*, quod probare Fabric. Commel. Delr. Grut. Heins. Sed quum interjectio hand inelegans sit, et plerisque in MSS. et edd. reperitur, non ausim quidquam mutare, Bothei verecundiam imitatus, qui nihil correxit, quamvis in Caiet. invenerit: *sequor. Mæo. Nunc furorem*, etc. Optime credidisse mihi videtur hunc imperfectum versum iis assimilandum, qui et in Virgilio et in ipso Seneca occurrunt. Vid. Phœniss. 319, Hipp. 605. Troad. 1103. Nihil dicendum arbitror de Ægidio, qui *sequor*

sustulit, et de Ascensio, qui idem verbum præcedentibus adjunxit, deleto micat, hoc modo : *Flagrat incensum siti Cor, et perustis flamma visceribus : sequor : nterque contra librorum fidem.*

101. *Hunc, o, furorem.* Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Avant. cum multis Pariss. *Nunc, o, furorem.* Occurrit primum *Hunc* in Philologo, quem secuti sunt Scriv. Farn. Thys. Gronov. Bipont. Both. Baden.

102. *Ferantur.* Heins. Farn. et Thys. *feratur.*

105. *Infernas.* Sex Pariss. et vett. edd. *inferos.* Pariss. 8029 et 8035, *infimos.*

106. *Tuum...pedem.* Omnes ante Lipsium, *tuo...pede.* «Elegantior, inquit ille, lectio scripta *tuum...pedem.* » Neminem tamen ante Gronovium, exceptis Delrione, Heinsio et Scriverio, huic lectioni adhæsisse arbitror.

114. *Longe remotos,* etc. Sic MSS. et vett. edd. Primus Delrio huic lectioni reclamavit, interrogans quo modo possit dici *latus*, si *Vicina vada gracili terra Isthmos dividat?* Recte respondit Gruterus «velle auctorem ita inbornisse pelagum adventu Tantalı, ut se subduxerit utroque latere aquis suis nudato, factasque ideo angustias ejus minus angustas (unde *latus*), plusculum hinc illinc apparente litoris». His suffragatur Gronovius, nisi quod *latus* a Seneca scriptum illi non satis liquet; *litus* enim Florentinus habet, et nequicquam adversantibus MSS. et editionibus, *litus* in contextum Gronovius, codicis sui observantior quam par est, recipi jubet; quod quum effici non posse putet, inanente *remotos sonos*, substituit *remotis sonis.* Schroed. *litus* adoptat, sed *remotos sonos* retinet, interpretans *litus* (recto casu), quod *fremit Isthmos* (per appositionem dictum) *fluctibus propinquis, longe remotos exaudit sonos.* Badenius, contra, Gronovii emendationem sequitur, quam hoc Statii exemplo, feliciter allato, confirmat : «Mitemque Corinthon Linquit, et in mediis audit duo litora campis. » Attamen antiquam lectionem restitui cum Botheo, qui recte ad hunc locum : «*Latus*, i. e. *latus* repente factus, refugiente utrinque mari: Nihil apertius. Male itaque Lipsius *latus*, male Florent. lib. *litus*, nteunque id fovet Gronovius et Schroederns, quos satins erat Grutero auscultare ». Restat ut explanem *longe remotos* : nam *Isthmos*, sive *latus*, sive *exilis* sit, sonum utriusque maris propius juxta exaudire videtur. Intellige sonum unius maris ab alterius sono removeri.

116. *Sacer.* Alii *sacras.*

119. *Argi.* Ascens. et Gryph. cum nonnullis MSS. *agri*, manifesto errore.

123. *Curribus.* Vett. edd. et multi MSS. habent *turribus.* Monuit Delr. (1576) in quibusdam membranis inveniri *curribus*, quod non omnino absurdum judicabat, si intellectum fuerit de OEnomai, Pelopis, et aliorum procorum curribus. Raphaelengio placebat *cursibus*, propter certamina Olympica, quasi *curribus* pro *cursibus* usurpari poetice non possit. Contra adhæret Gruterus vulgatæ *turribus*, quæ se tuetur, inquit ille, v. 406 infra : *Cyclopus sacras Turres* ». At ex eo quod defendi queat antiqua lectio, non inde sequitur alteram, sensu meliorem, negligendam. Grono-

vins in Florentino *curribus* invenit et probat; sed locum interpretatur, tanquam de victis *curribus* agatur regiam ornantibus; sic in Virg. *Captivi pendunt currus*. Nos vero domos pro loca, et *Pisaeis curribus pro ludis Olympicis* accipimus, aptius et coherentius, ut nobis videtur: «Si quis de Superis amat Argos et loca Olympicis ludis insignita, i. e. Filidem, et Corinthi regna, et Taygeti conspicuas nives, etc.» Ceterum *curribus* non in Gronovio tantum et recentioribus reperimus, sed etiam in Scriverio et in Paris. codice 8055.

130. *Quem tangit*, etc. Hanc versum et sequentem uncis inclusit Bothius, falsa loci interpretatione. Vide quæ notavimus sup. p. 227.

132. *Et arceat, Alternæ*, etc. In Heins. Scriver. Farn. Thys. Gronov. Bipont. *alternas*. At elegantior altera lectio, et plerisque MSS. et edd. confirmata, quippe quam exhibeant viginti Paris. et vett. excusi Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant, etc.

134. *Nec succedat*. Codd. et vett. edd. *nec succedat*.

135. *Et major placeat*. Scriv. Farn. Thys. *Majorum et placeat*. Hæc lectio et Scaligeri notis fluxit, qui vulgatam lectionem pro ridicula spernebat.

139. *Aut commune nefas*. Bothius hæc non intelligebat, et volebat substitui *ad commune nefas*, quod interpretabatur *contra commune nefas*, et contendebat ex Gellii exemplo, VII, 17, hoc sensu *ad posse adhiberi*. Sed quid simplicius et planius quam vulgata? «Non solum ex æquitate non actum est, sed etiam non satis visum est communia et vulgaria patrarî scelera.»

140. *Deceptor domini*. MSS. et vett. edd. *deceptor dominæ*. Delrio, et Gronovius ex Florentino reponi *domini* recte jusserunt.

141. *Qua tulerat*. Nonnulli MSS. Commelini et nostri 6395 et 8034, cum edd. Fern. Ægid. Petr. ad marg. et Fabric. *quam tulerat*.

143. *Navibus*. Quidam libl. in margine et Asceus. *navitis*, quod glossæ veræ lectionis Delrio indicabat.

147. *Divinusque*. Præe Fabric. Raphael. et Commel. ex quibusdam membranarum *divinusque*.

149. *Prosequitur*. Philol. Petr. Gryph. et cod. 8032 *persequitur*.

150. *Hos æterna sitis*. Mogunt. Delrionis, ut et nostri 8032, 8036, 8261, et edit. Philologi, *os æterna sitit*.

152. *Vacuo gutture*. Paris. 8263, *vacuo gurgite*.

153. *Impendet*. Philol. et codd. quinque nostri *et pendet*.

155. *Gravidis*. Fern. Isoard. Ægid. et Paris. 8029 et 8263, *gravibus*.

156. *Et curvata*. Delr. Scriv. Farn. Thys. cum MSS. 6395, 8029, 8030, 8033, 8035, *incurvata*. — *Tremens*. Paris. 8024, *premens*.

157. *Alludit*. In quibusdam MSS. necnon in Fabric. Raphael. et Commel. *illudit*, quod falso probabat Delrio (1594).

158. *Hæc quamvis*, etc. Jubebat Heins. substitui *nec*, quod tres quoque Paris. 8028, 8034, 8261, et edit. Isoard. Petr. ad marg. Fabric. Delr. Farn. Thys. præferunt. Sed præstat vulgata. Vid. quæ notav. p. 230.

172. *Fluctus are vacans*. Sic vett. edd. At Lipsius ex codice suo *peteus*

extulit, quod vulgatæ longe anteponit : « nam capiat sane identidem, inquit, non solum advocat laticem ». Obliviscitur Lips. quid poetis concedatur, immo quid sermonem poeticum deceat. Commelin. contra *vocans* laudabat, quod interpretabatur *inhians* et *attrahens* : item Gruterus. At Gronovius, Florentini codicis ultra modum observans, admittit *petens*. De hac lectione Schröderus : « Rectius ore *vocans*, quippe ἐκπατικώτερον quam *petens*, quod posterius sola Etrusci codicis reverentia, quasi non in compluribus in locis infelix lolium et steriles avenas pro frumento exhiberet, admissurum se testatur Gronovius. Vid. Virg. Georg. I, 388 : « Tum cornix rauca pluviam vocat improba voce. — Profugus. Jacob. Gronovius in schedis Dietz. proponit *refugus*.

173. *Sterili*. Cod. 8033, *ceteri*.

ACTUS SECUNDUS. — *Atrous, Satelles*. « Non Cruserianus tantum, inquit Gronovius, sed et Florentinus, quum hic in inscriptione, tum per totum hoc colloquium, ubi et Vossianus, habet *satelles* et *sat.* pro illis *servus* et *serv*. Itaque non dubitavimus ita restituere. »

179. *Questibus vanis*. Cod. 8038 *questibus variis*.

180. *Iras* ? *At Argos*, etc. Sic omnes MSS. nisi quod nonnulli *Iras*, et *Argos* habeant : sic et universæ edd. ante Gronovium. Hinc autem placuit ex Etrusco substituere *Iratus Atrous* ? *fremere jam totus tuis Debebat armis orbis, et geminum mare Utrunque classes agere : jam flammis agros Lucere*, etc. Quum autem ea lectio, unius codicis auctoritate nixa, sensu non præstet vulgatæ, miror quod Bipont. Baden. Both. illi adhæserint, ne notata quidem mutandi causa.

189. *Clade funesta*. Quinque Pariss. nostri *classe funesta*.

195. *Mallet*. Sic Florent. et duo codd. nostri 8031 et 8260. Plures *malit*. Fern. Isoard. cum MSS. 8262 et 8263, *velit*, adversante metro.

196. *Ecquid*. Vulgo et *quid*. Botheo omnino assentior, qui vim nullam in conjunctione esse iudicat, et magis convenire *at*, sed præstare ἀντιδίδωκε, more nostri Tragici, *ecquid*.

201. *Proin*. Sic Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Gronov. et recentiores. Fern. Ascens. Gryph. Petr. et plerique Pariss. MSS. ut Florentinus, *proinde*.

202. *Petatur ultro*. Cod. 8038, *petatur ultra*.

203. *Aut perdet*. Cod. 8026, *aut perimet*.

205. *Regni*. Cod. 8029, *regis*.

207. *Tam ferre quam laudare*. Sic Florentinus et Paris. cod. 8263. Antc Gronovium, *quam ferre tam laudare*, quod et in plerisque nostris reperitur MSS.

220. *In illo ... in fratre*. MSS. 6395, *in ista*. Ascens. Gryph. ut Lugdun. Delrionis, *in illum ... in fratrem*. Vid. quæ notav. p. 236.

221. *Quid ... crimine*. Sic in plerisque MSS. nec quid expediat locum mutare video. Attamen in Fabric. Raphel. Commel. Heins. Farn. Thys. quod. ... *crimen*.

223. *Specimen antiquum imperii*. Pontanus ex Cruseriano suo legebat *specimen antiqui imperii*, afferens illud Phœniss. 184 : « Non te ut redi-

cam veteris ad speciem domus. » At quamvis Pariss. MSS. 8030 et 8035 eandem lectionem præferant, recte mihi videtur antiquum ex Etrusco restituisse : melius enim speciminis quam imperii antiquitas hoc loco memoratur.

227. *Cujus*. In septemdecim Pariss. necnon in Fern. Ægid. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. Delr. Grut. Heins. Raphel. Farn. Thys. edd. *hujus*, quod friget. *Cujus* in MSS. 8025, 8028, 8033 et in Isoard. Philol. Scriver. Gronov. et recentioribus. Both. quidem *cujus* admittit, sed versu sequenti vult reponi *hujus e tergo*, quod vix intelligatur, tot interjectis nominibus, quo posterius *cujus* referendum sit. Ego contra et *hujus* non minus hoc loco quam supra frigere arbitror, et ipsa ejusdem vocabuli iteratione sensum planiorem fieri, «Aries, cuius coma dependet, etc. cuius e tergo, etc.» — *Effuso*. MSS. et vett. edd. *infuso*. Occurrit primum *effuso* in Fabric. quem Raphel. Delr. Gronov. Bipont. Both. et Baden. secuti sunt.

229. *Tantalei*. Sic libb. Commel. et Delrionis. Lipsius malebat *Tantalei*, quod invenio in Pariss. 6395 et in Raphel. et Baden. edd.

230. *Hunc cunctæ domus*. Sic MSS. 6395, 8029, 8030, 8035; sic et edd. Gronov. et recentt. Alii *hunc tantæ domus*, sensu invalidius.

232. *Claudit*. Fern. Isoard. Ascens. Raphel. Grut. cum decem Pariss. *cludit*.

233. *Fatale saxeo*. Fern. Isoard. Philol. Ascens. cum septemdecim Pariss. *fatale sacro* : alii *fatale saxeo pecus mura*. Gronovius ex Etrusco scripsit *fatale saxeo pascuum muro*, notans, ne quis metri integritatem violari putaret, dixisse Virgilium pari synalæpha, «villis onerosum atque unguibus aureis» ; et alibi «optato conduuntur Tihridos alveo», et «centum ærei claudunt vectes».

237. *Erravi*. Septemdecim Pariss. et omnes vett. editt. *erravit*, de quo Gronovius : «Quem sensum habet? An Thyestes, exsul trepidus regnum meum occupavit? Hoc profecto non est *errare per regna*. Potius rescribe cum Florent. *erravi*.» Schröderus, contra, vulgatam probat, duobus excusis et MS. Traject. confirmatam, ita ut de Thyeste, qui ablato aureo ariete, cum Aerope uxore Atrei fugerit, *erravit* intelligatur. Both. quoque : «Non audiendus, inquit, Gronovius, qui ex Florent. reposuit *erravi*, siquidem non Atreus regno pulsus est, sed ab Atreo Thyestes... sed restat aliud. Aufugit Argis Thyestes : quomodo igitur hoc loco Atreus? «Per regna trepidus exsul erravit mea». Ocyus Poetæ redde suam manum : *Per regna trepidus exsul erravit. Mea Pars nulla generis tuta ab insidiis vacat*, etc.» Nos Florentinæ lectioni adhæremus, quia, admissa altera, laborat admodum sensus et rerum connexns. Quid enim sapit *Thyestes erravit per regna mea*, quam etiamnum erret exsul trepidus? Adde quod nulla sit verborum oppositio inter *trepidus per regna erravit* et *Pars nulla nostri ab insidiis vacat*, quamvis hoc ad Atreum, illud ad Thyestem referri velint. Mihi manifestum est calamitates Thyestæ hoc loco non inemorari, quæ manent adhuc et omnibus conspicuæ sunt, quarum etiam Atreus non ita sigillatim meminisse debet : suas recor-

datur, indignatur, verbis auget et exaggerat : « Ipse per regna mea exsul erravi (*cujus oppositionis quis vim non sentiat?*) : pars nulla nostri (nostri ad Atreum solummodo referendum est) ab insidiis vacat, etc. » Si vero præcedentia et sequentia attendas, quid cohærentius? « Arietis possessor regnat : hunc Thyestes sibi avehit : inde mala nostra fluxere; ego dejectus regno per regna mea exsul erravi; omnia, quæ mea fuerant, corrupta sunt : nihil mihi certi est, nisi fratris odium. Quid igitur stupet, Atreu? dignum Tantalo et Pelope ad te ulescendum facinus incipe, etc. » Quod objicit Botheus, Atreum non regno pulsum a Thyeste, sed Thyestem ab Atreo, nihil contra nos valet, qui sup. in not. ad v. 33 et alibi posuimus alternas fuisse inter fratres victoriæ vires, et modo Thyestem, modo Atreum fugisse, pulsum regno : quod cur non admittat Botheus, et nescimus, et nullam ipse rationem attulit. De illius lectione *exsul erravit. Mea*, etc. nihil disserendum arbitror; nam ex eo quod Argis aufugit Thyestes, aut Atreus, non inde sequi existimo, non potuisse Thyestem, aut Atreum per regna sua exsulem errare, quæ latius extendebantur, Mycenæque complectebantur aliasque urbes, ut notavi pag. 226 ad vs. 126 : *exsul* autem pro *fugitivus*, ut sæpe alias, ponitur.

238. *Pars nulla nostri*. In vet. MS. Lipsii, *pars nulla generis*. Sic quoque in Raphel. Gronov. Bipont. et Both. Optime locum restituit Baden. Nihil enim vulgata lucidius et significantius, quam cæteroquin exhibent septemdecim Paris. et vett. edd. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Tres cæteri Paris. *nostra*, non *generis*, habent.

240. *Dubius sanguis : est certi*, etc. Multi MSS. et edd. Fern. Ægid. Phil. Ascens. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Delr. et Both. sic interpungunt : *Dubius sanguis est : certi*, etc.

242. *Animoque sume Tantalem, et Pel. a*. Ita vett. edd. et plerique MSS. Attamen Fabricius sic locum correxit, *Animosque sume ; Tantalem et Pel. a*. quod fateor reperiri et in duobus Pariss. 8026 (a secunda manu) et 8037. Fabricium secuti sunt Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Sed Gronovius restituit pristinam lectionem, quam nonnullis exemplis elegantiorē approbavit. — *Aspice*. Paris. cod. 8029, *accipe*.

248. *Mors impetratur*. Nonnulli *impetretur* (Avant. Vian. et MSS. 6395, 8261). Commel. et Gruter. sano judicio et MSS. suis *impetratur* stabiliverunt.

249. *Modo in nostra*. Vulgo, *modo nostra in*. Sed Nie. Heins. recte adnotavit posteriorem syllabam in *modo* brevem esse. Adde quod *modo in nostra*, non Florentin. tantummodo et Ascens. Avant. Vian. Both. et Baden. edd. habeant, sed undecim quoque nostri Paris.

254. *Rabidus*. Fern. Isoard. Ægid. et MS. 8037, *rapidus*.

268. *Tumet*. Hoc multo melius ad sensum quam *timet*, a Delr. in Moquant. Herhipol. et primo Veneto repertum, necnon in plerisque MSS. meis et in Fern. Isoard. Ægid. Philol. scriptum. Primus Fabricius *tumet* significantius quam *timet* esse demonstravit.

270. *Hoc, anime, occupa.* Optima lectio, quam primus movit Commel. in uno veteri inveniri: illam pro vulgata, *hoc, anime, incipe*, substituerunt Heins. Gronov. (ex Florent.) Bipont. Both. et Baden. Paris. noster 8034 habet quoque a secunda manu *occupa*.

275. *Animum Daulis inspira parens, Sororque.* Locus ab editoribus quam maxime vexatus, et cui demum Gronovius medelam ex Florentino attulit. Veteres edd. exhibebant aut *animum filio inspira* (sic Gryph. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys.), aut *animum filii inspira* (Avant. Vian. Petr.) aut *animum nati inspira* (Fern. Ægid. Philol.). Plerique MSS. *animum nati inspira*: sic quatuordecim Pariss. Intelligebat quidem Delrio (1594) invocari Proenen et Philonelam; sed fatebatur omnia voce *filio* turbari, quam non poterat interpretari: locum igitur sic castigabat: *Animum similem inspira parens, Sororque.* Scaliger (1611) nihil proponebat, sed declarabat historiam, aut fabulum esse inexplicabilem. Heins. sic legi volebat *Animum filio inspira parens Furorque.* Tandem Gronovius ex Etrusco lectionem refluxit, hoc modo: *Animum Daulis inspira*, etc. Omnes illi suffragati sunt, non forsitan veram Senecæ lectionem afferenti, sed lucidam saltem et intellectu facillimam.

277. *Avidus poter.* In MSS. et vett. edd. *avidus parens*, quod Gronov. ex Etrusco mutavit, quoniam vox *parens* de matre proxime præcessit.

286. *Hoc ipse faciet.* Sic plerique MSS. nostri, ut codd. Raphel. Commel. et Gruteri. *Faciat* in Paris. 6395 et edd. Fern. Isoard. Avant. Viuu. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr.

288. *Non poterat capi.* In multis vett. edd. locum sic disunctum legimus: *Inimica credit cunctu: non poterit capi.* ATR. *Nisi capere vellet.* Sic quoque quindecim nostri Pariss. Monuit autem Commel. in uptino exempl. *poterat* esse, quod secutus est vetus interpret. Hinc Heins. Scriv. Farnab. Thys. Gronov. Bipont. Both. Baden. *poterat* assumpsere, quam quidem lectionem, latinam certe et sententiæ aptissimam, præferunt nostri Pariss. 8031, 8260, 8263.

289. *Nisi capere vellet.* «Forte *ni capere*», inquit Gronovius, quod quidem in Paris. 8261 invenio. Sed recte adnotavit Both. sæpe proceleusmaticum hac sede Nostro adhiberi, præsertim ubi magna animi perturbatio est. Vid. Med. 670. Troad. 36, etc.

290. *Minanti fulmen.* Feru. et Isoard. *minantis fulminis.*

300. *Liberos ejus rudes.* Mira fuere Nic. Heins. fastidia, qui *ejus* nulla MSS. auctoritate repudiabat, et substituebat *avi*.

302. *Preces movebunt.* Hanc lectionem reposuimus, a recentioribus falso, ut nobis videtur, repudiatam. Sic quidem plerique vett. et unnes, ni fallor, exceptis Philologo et Grutero. Attamen Lipsius ex suo codice laudavit *Prece commovebo*, quod Gronovius quoque in Florent. suo invenit. Sed quam versus, hoc admissio claudicaret, Commel. ex quatuor MSS. *præcommovebunt* extulit, a Grutero, Scaligero et Gronovio probatam et ab omnibus recentioribus usurpationem. Nos ad antiquam lectionem recurrendum judicavimus, quoniam 1° *Præcommovere* nusquam alias legitur. 2° Si potuit verbum a Nostro creati, saltem debuit solitam

hujusce modi compositionis significatiouem retiuere, et pro *ante commovere* adhiberi. Grouovius contendit dici posse *præcommovere*, ut apud Ovidium *præconsumere*, *præcontractare*, *prædelassare*. Sed in Ovid. Metam. VII, 488, *præconsumere* pro *ante consumere*, et, ut ait Forcellius, *consumare avanti il tempo* : « Utilius bellum putat esse minari, Quam gerere, atque suas ibi præconsumere vires. » Item sumitur *præcontractare* pro *ante contractare*. Metam. VI, 478 : « Spectat eam Terens, præcontractatque videndo. » Item *prædelassare* pro *ante delassare*. Metam. XI, 728 : « Adjacet undis Facta manu moles, quæ primas æquoris iras Fraugit, et iueursus quæ prædelassat aquarum. » Porro si *præcommovebunt* pro *ante movebunt* accipias, vix locum iutelligas; ita ut Forcellinus explicuerit quoque *valde commovebunt*, et mouuerit aliter a multis legi. 3° Si sensum respicias, nihil melius prisca lectione : « Si uimis durus preces spernet Thyestes, preces liberos ejus movebunt. » Quis non videat neque orationem mancā esse, ut contendit Scaliger, neque frustra repetitam vocem *preces*, ut censuit Gruterus, sed in hæc iteratiue et maiorem vim et maiorem elegantiam inesse? 4° Denique, *preces movebunt* uou tantum in Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabrie. Raphel. Commel. Delr. Hcins. Scriv. Farn. Thys. sed in Paris. cod. 8262, cui addi possunt 8026 et 8030 in quibus *prece movebunt*, 8035 in quo *prece monebunt*, 8029 et 8034, in quibus *prece commovebunt*, et etiam 8055, in quo *pretio movebunt*.

303. *Hinc durus labor*. De Both. conjectura vid. not. ad v. 303, p. 243.

304. *Subigent virum*. Paris. 8029, *ferient virum*.

308. *Consilii tristis*. Pro *consilii tristis*, ut metro satisfiat. Plerique vett. editores, Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabrie. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. *consiliis istis* : sic quoque nostri Pariss. decem. Primus Commel. monuit in duobus suis legi *consilii tristis*. Mox Scaliger falso admissum *consiliis istis* demonstravit, quum nunquam Seneca in quarta sede pedem quatuor temporum recipiat. Grouovius quidem *consiliis τρισύνθετον* ut *consilii* esse ceusuit; *consilii* tamen ex Florentino, Vossiano et duobus in Germania collatis, probavit. Nos quidem hanc lectionem habemus in nostris 6395, 8024, 8026, 8027, 8029, 8031, 8034, 8036; et *consiliis tristis* in MSS. 8025, 8030, et edit. Philologi.

310. *In patre . . . in patruo*. Elegantius quam *in patrem . . . in patruum*, quod Delr. in Herbiol. et Veneto primo iuvenerat, et quod nobis quoque in Ascens. occurrit. Fern. et Ægid. *in patrem . . . in patruo*.

314. *Nascuntur istud*. *Quod vocas*, etc. In plerisque nostris codd. ut in multis vett. edd. uempe Philol. Ascens. Avant. etc. *Nascuntur*. *Istud quod vocas*, etc. Fern. Isoard. Ægid. *Nascuntur*. *Illud quod vocas*, etc.

315. *Dire*. Plerique codices *dure*, solita confusione.

317. *Nati parari*? Petr. et Fabrie. *nati parati*. — *Tacita tam rudibus*. Philol. et Ascens. *Tacita jam rudibus*. De hoc loco Botheus : « Verba *Tacita . . . vitæ malis* Atreo assignat Grouov. secundum Florentinum; sed

Atreo stat mandata dare filiis suis ad fratrem (vid. sup. 396) : ergo in eum non cadit dubitatio de illorum fide ; cadit in satellitem, quovis modo dissuadentem. Recte itaque, qui huic ista tribuunt : sed iidem male verba *Tacere multis dicitur vitæ malis*, 319, ab Atreo prouuntiari volunt, quæ arctissime cum superioribus coniungenda sunt, ut in quibus ratio sperietur, cur pueris, per malam experientiam nondum edoctis, fidem abroget satellites. »

318. *Non est in annis.* Fern. Isoard. *Ægid. non est in animis.*

321. *Falles, ut ipsi, etc.* Locus sic displuctus est ex Florentino. Codd. et edd. vett. *Falles* ? *At.* *At ipsi, etc.* Attamen in Pariss. 8032, 8036, 8037, tollitur *At.* et scribitur *Falles at ipsi, etc.*

322. *Est necesse.* Both. ex Florent. anteponit *necesse est*, ut tertia versus sede ponatur spondeus, sicut senarium tragicum decet.

323. *Inserere.* Pariss. 8029 et 8037, *inferre.*

324. *Recedis.* In Ascens. *recedas.*

325. *Parces et illi.* Pariss. 8032 et 8033, *parcis et illi.*

326. *Et patri sciens.* In MSS. et vett. edd. *et patris cliens*, nisi quod in Paris. 8029, *et patri cliens.* Gronov. ex Etrusco substituit *patri sciens*, quod sensu et latinitate melius opinor. Schræderus contra Gronovium *cliens* solus defendit.

328. *Petatur.* Scriv. *paratur.*

330. *Malta sed trepidus.* Fabric. ex MS. conjiciebat *multa turbatus*, quod Lipsius non rectum minus quam *multa sed trepidus* iudicabat. Vulgata longe aptior sententiæ, ut Gruterus recte admonuit.

333. *Fiant ministri. Ægid. fiunt ministri.* — *Occude.* In Florent. *occules*, quod Botheus interpretationem esse vulgatæ lectionis existimabat, quod vero Badeuius commodius atque mollius vulgata iudicans in contextum recepit. Aliter censuimus.

335. *Claudet.* MSS. Pariss. tredecim et edd. Fern. Isoard. *Ægid.* Philol. Ascens. Avant. Vian. Heius. *claudit.* Primum occurrit *claudet* in Scriverio ; deinde in Farnab. Thys. Gronov. et recentioribus.

340. *Alternis.* Sic novem Parisienses ; sic Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Grut. Heius. Scriv. et recentiores. Alii, ut Mogunt. Herhipol. et Venet. Delrionis, uenon undecim Pariss. et Fern. Isoard. *Ægid.* Philol. Ascens. edd. *alternum*, quod tolerari queat. Sed alterum usitatus.

347. *Trabes.* Quia Florent. *fores* pro *trabes* habebat, non dubitavit Gronovius hanc novam lectionem textui inserere, afferens locum Ciceronis in Verr. lib. IV : *Nam bullas omnes aureas ex his valvis, quæ erant et multæ et graves, non dubitavit auferre.* Sed non video quid ex hoc exemplo deprohi possit, quo lectio Florentina confirmetur. *Trabes* est in omnibus MSS. et edd. ante Gronovium : non solum latine cadit in sententiam, sed sæpe a Seneca usurpatur. Vid. Hipp. 644 et præsertim 497.

355. *Claro . . . alveo.* Unus codex antiquus Delrionis, *caro* : sic quoque ad marg. edd. Gryph. et Petr.

361. *Rabidas.* Lectio ex Etrusco desumpta : plerique enim vel MSS.

vel editi libri, *rapidus*, quod non sine jure amovit Gronov. propter vocabuli vicinitatem *rapiens*.

362. *Ventosi tumor Adriæ*. Paris. 8026, 8032, 8034, 8036, 8055, 8260, 8263, *timor*, quod *mihi* non displicet : nam *timor* sæpe usurpatur pro causa timoris. Ovid. Fast. I, 551 : «Cacus Aventinæ timor atque infamia silvæ.»

370. *Agitant*. Paris. 8027, *agitant*. — *Dahas*. Isoard. *Ægid*. Philol. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. etc. cum MSS. Paris. octo *Dacas*, quod spurie latinitatis est : duodecim Paris. *Dacos*, quod possit accipi, si prima non producatnr syllaba. Horat. II, sat. 6, v. 53 : «Numquid de Dacis audisti?» Delrio (1594) ait libenter se repositurum *Daas*. Gruterus igitur *Dahas* admisit, quod deinde Gronovius in Florent. quoque repertum assumpsit.

372. *Et gemmis*. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. (qui tamen et in MSS. invenit) Delr. Grut. Heins. aut *gemmis*, quod sententiæ demit locum : nam de uno et eodem mari sermo est, et aut nescio quod aliud innuit. — *Lucidis*. In Gronovio et multis aliis *lucidum* : sed quis ferat *mare lucidum Late sanguineum*? Nic. Heins. ex Florentino laudat *gemmis mare lucidis*, quod Baden. in contextum admisit.

376. *Certet Danubii vadum*. Hanc lectionem ex Etrusco allatam recepit, quamvis in universis ante Gronov. vel MSS. vel edit. scribatur *certet Danubium licet* : videtur enim nobis *Danubium* male includi inter *certet* et *licet*. Fatemur tamen nos vehementissime suspicari hanc lectionem *certet Danubium licet* esse Senecæ et a librario Etrusco mutatam, in melius quidem, sed mutatam.

377. *Audet*. Nonnulli Commel. MSS. *gaudet*.

380. *Regnum*. Ascens. *Regum*.

389. *Rex est, qui cupiet nihil*. Hic versus deficit in sexdecim Paris. et in edd. Fern. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. Fabricius tamen monuerat in uno MS. post vers. 388 legi *Rex est quive cupit nihil*, quod *παρὰ τὸ ἐκείνου* judicabat. Lipsius quoque hunc versiculum in suo MS. reperit, sed ita scriptum *Rex est quique cupit nihil*; quod valde probat, ut desiderium ad sententiæ plenitudinem; non enim constare regnum, nisi duplicem affectum adimas, spem et metum. Commelinus versiculi additionem, et in uno e suis inventam, suspectam tamen judicat, quia ille sic in suo habetur, *Rex est, qui cupiet nihil*, dum in Fabric. *quive cupit*, et in Lips. *quique cupit*; ex quibus discriminiibus inferi spurium esse versum. Post hunc, Delr. se non additionem reperisse in libb. suis scribit; probat tamen, ut aptam : sed interrogat quis potuerit illam delevisse, nondum receptam vel editam in lucem? Gruterus contra eam damnat, respondens Lipsio «sanctorem hac strophæ non persequi duplicem affectum, spem et metum, sed ea quibus regnum acquiritur impugnaturque vi mera; et ideo circa metum versari». Fatetur tamen Grut. duobus in Palatt. esse *qui cupiet*, quod si recipiatur, legendum esse antea *metuet*, vix admittendum Grammaticellis. Scaliger certius pronuntiat versiculum a monacho scriptum, et inferiorum tem-

porum esse. Denique superveniens Gronovius omnes refellit, quicunque additum verum respuerant, nec codicis Florentini tantum auctoritate, sed argumentis; scilicet, «toto in eboro agi de ambitione, quæ metu et spe mixtis torquetur; sic dixisse superius Poetam, regem esse qui posuit metus et morbos pectoris, inter quos haud dubie cupiditates: nec esse necessarium, si legatur *cupiet*, legi et *metuet*; hanc enim temporis mutationem usitatam esse poetis». Gronovii opinio, cui plauis et omni suffragamur, duobus Pariss. MSS. confirmatur, 8029 et 8034.

396. *Nullis nota Quiritibus*. Marklandus ad Stat. III, Silv. 5, v. 88, volebat legi *nullis notaque litibus*, quam lectionem laudare videtur Bædinius: sed nonne rectius est hic vitium agnoscere Senecæ consuetissimum (vid. quæ notav. p. 253), quam nulla librorum auctoritate locutionem vix latinam admittere? nam quæ multo melius post *nullis* quam post *nota* collocetur.

401. *Ille mors*, etc. Decem Pariss. *nulli mors*.

406. *Tactum*. Codd. 6395 et 8026, *tectum*: sic quoque Raphael. Both. legendum pronuntiat *tractum*, quia *tactus* non cerni potest. Fateor mihi sordere *tactum cerno*: sed existimo non ita melius scribi *cerno tractum soli*. Retineo igitur vulgatam.

409. *Nobilis*. Unus Delr. cod. *nobilem*.

413. *Saltusque densos*. Egvianus Delr. *saltusque pressos*.

415. *Quod oculos*. Quatuordecim Pariss. et edd. Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Gryph. Petr. (ad marg.), *qui oculos*. Septem quoque Gruteri MSS. damnabant *quod*, et *qui* volebant substitui. Frustra: nam nihil latinus hac locutione: *Non est quod clarus hic regni nitor fulgore falso oculos auferat*.

416. *Quum quod datur*, etc. Fern. Isoard. Ægid. Ascens. et Gryph. ad marg. cum octo Pariss. *cum quo datur spectabilis*; quod non ferri potest, sive intelligas *cum quo homine*, ut placebat Bernardino, sive *cum quo fulgore*, ut maluit Ascensius. Decem Pariss. et Philol. *cum quo datur spectabis*, quod æque prævum nemo non videat. *Quum quid datur spectabis*, in Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Sed Delrio notavit esse in Eib. Mogunt. Herbig. et Venet. *quum quod datur spectabis*. Hanc lectionem, in Florentino quoque deprehensam, arripuit Gronovius: nam, ut ait, *quid datur* dicendum fuisset, quod lex metri respuit. — *Et dantem aspice*. MSS. multi cum Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. *tandem*, manifesto errore.

419. *Hæret*. Cod. 6377, *horret*.

422. *Seque in incerto*. Ægid. *se quoque incerto*.

425. *Ac metuis*. Petr. ad marg. Fabric. Raphael. Delr. *an metuis*, ut et Pariss. 8055 et 8261. Commel. contra ex membranis suis iubebat scribi *ac metuis*, et Grut. hoc quoque in MSS. omnibus inveniri uonebat; malebat tamen *at metuis*, ablata interrogationis nota.

428. *Reflecte*. Duodeviginti Pariss. et vet. editt. Fern. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. *deflecte*. Raphael. ex MSS. *reflecte* substituit, quod probaverunt Delr. Gruter. Heins. Scriv.

Farn. Thys. Gronov. et recentiores. Pariss. quoque 8026, 8031, 8260, *reflecte*.

437. *Abductus*. MS. 8029 cum Heins. Scriv. Farn. Thys. *adductus*.

438. *Remige et velo*. Omnes Pariss. et *vento*, excepto cod. 8260, qui et *remo*. Plerique quoque editores, Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Raphel. Commel. Delr. Grut. et *vento*. Melius et poeticum *magis et velo*, quod in Philol. Heins. Scriv. et in recentioribus invenitur.

439. *Resistens remigi et velo*. Plerique Pariss. cum Philol. et Ascens. *resurgens remige et velo*: sic quoque Raphel. et Commel. MSS. Nonnulli quoque (Scriv. Farn. Thys.) et *vento*, sed longe melius *velo*; nam, ut adnotavit Gronovius, lusit Poeta in vocabulorum repetitione. — *Refert*. Pariss. MSS. 8028, 8032, 8033, 8055, 8260, 8261, 8263, *feret*.

440. *Evince*. Ægid. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Gruter. Heins. Scriv. Farn. Thys. cum novem Pariss. *pervince*. Fern. Isoard. Philol. cum undecim Pariss. *vince*, violata versus integritate. Gronovius ex Etrusco primum *evinée* intulit. — *Impedit*. Fabric. *impetit*.

441. *Expectent*. Isoard. Ægid. et cod. 8029, *expectant*.

442. *Quum possim mori*. MSS. 8026, 8029, 8032, 8035, *quum possum*. Raphel. *quin possum*. Scriv. Gronov. Bipont. et Baden. *quum possim mori*? Vid. quæ notavimus p. 258.

443. *Summa est potestas*, etc. De emendatione Baden. vid. p. 259.

445. *Mavult . . . potest*. Mogunt. Delr. et Pontani Cruserianus cum nostris Pariss. 8028, 8029, 8033, 8035, *mavis . . . potes*, quod non spernendum judico: nam convenientius est filium directe ad patrem verba facere, quam generaliter loqui.

447. *Dum excelsus*. Fern. et Ægid. *quum excelsus*.

449. *Quantum bonum est*. Contendit Both. baud paulo elegantius fore *quanti bonum est*, quod contra vix intelligendum arbitramur. Offendunt cum tria *εὐνοῦδιστα*, *ferrum*, *quantum*, *bonum*; nos, locutionis insolentia, *quanti bonum*, nulla ceteroquin manuscriptorum vel editorum libb. auctoritate nixæ.

451. *Casas*. Isoard. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Delr. Heins. *casam*, quod ideo multi referunt ad *humi jacentem*. Commel. ex MSS. suis *casas* restituit, et locum, ut nunc habetur, scripsit distinxitque: sic quoque Grut. ex MSS. suis omnibus et scholiastæ interpretatione. *Casas* non solum in MSS. nostris, sed in Fern. invenimus, qui verum, ut Commel. et recentiores, dispunxit. In Eib. et Mogunt. Delr. *jacentes . . . casas*.

454. *Licet*. Jubebat Heins. scribi *libet*, quod omnes a contextu amovere, Gronov. autem et Baden. in notis damnaverunt.

462. *Metatur*. Ægid. Delr. et quinque Pariss. *metitur*. Lips. et Commel. *metatur* ex MSS. prætolere; et melior certe hæc lectio, tum sensu, quis *metari* in hiis significandis sæpius usurpatur, tum quod *metior* fere nunquam passive usurpatur et vix in Arnobio occurrit. Quid dicam de

Gallico interprete *Levée*, qui nullo metri respectu, locum sic reddidit, tanquam duæ primæ vocabuli *metitur* syllabæ corripentur?

465. *Nec famant manu*, etc. Unus Delr. MS. *nec fumant manu Succensa flammis stagna*: unde conjiciebat *nec fumant mari Succensa flammis stagna*.

467. *Jungenda*. In MSS. et edd. universis ante Gronov. *duenda*, quod non sensu carere puto, quamvis Baden. contendat «inani loquacitate dici *ducendu dari*»; contra subobscurum judico *dies jungenda samno*, pro *dies jungenda nocti*, et *nox jungenda Baccho pervigili* pro *nox diei jungenda*.

468. *Timetur*. Universi vett. excusi *timemus*, quod et in Pariss. 8026, 8029, 8031 et 8263 invenio. Gronov. vero substituit *timemur*, quod in omnibus codd. Commelini et plerisque Gruteri et sex Pariss. habetur. Sed quæcunque disserat Gronov. de sententiarum connexu, «nempe *timeri* non invidiosum minus et infestum periculis esse quam *timere*; quæ sequuntur, tam argumentum esse nos non terrere quam non timere, adeo hæc implicita inter se et propemodum indivisa sunt; dixisse Senecam epist. 105, *Qui timetur, timet*, et multa hujusce modi»; attamen strictior et directior concatenatio videtur, si receperis *timemus*, aut *timetur*, quod in Fern. Isoard. et Ægidio, vetustissimis editoribus, reperio, quodque jam in uno Grut. MS. inventum, laudavit Schræderus. — *Sine telo*. Fern. Isoard. Ægid. et Petr. ad marg. *sine dolo*.

470. *Immane*. Conjiciebat Delr. *immune*.

473. *Errat*. Bardegal. *membranæ regnat*. (Delr.)

477. *Perfundet*. Delr. Egvian. *effundat*, et Paris. 8261, *profundet*.

484. *Tantum potest, quantum odit*. Plerique vett. editores, *Quantum potest, tantum odit*. Altera lectio, «melior et sensui accommodatior, in Ascens. Gronov. et recentioribus, in quibusdam Delr. MSS. in nostris Pariss. quindecim.

487. *Serum est*, etc. Gruterus volebat hunc attribui versum Thyesti. Sed necesse est Plisthenes post *Deeipi captus times!* addat aliquid quo patrem incitet: nam pronus ad retro ferendos gradus Thyestes eget stimulatore potius quam coercitore. Præterea, quam ob causam inductus est Gruterus ad assignandum Thyesti versum? Nempe, ut videtur, quod Plisthenes non sibi constet, si nonnulla timeri posse mala fateatur. Sed jam in præcedenti versu, hoc ipsum innuit, verbo *captus*, quod iterat tantum et explicat versus *Serum est*, etc. Quorsum igitur ea dividas, quæ sensu conjunguntur?

488. *Eatur*: *unum*, etc. Olim multi sic hunc locum: «PLISTH. *Eatur*, unum genitor hoc hortamen est. TUY. Ego vos sequor, non duco.» Sic Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. et Pariss. undeviginti, nisi quod in 8025 pro *hortamen* scribitur *hortandum*, et in 8035 et 8030, *unum genitor hortamen est*, deleta hac. Primus Lipsius medelam attulit ex suo libro; cui Raphel. Delr. Grut. et cæteri auscultavere: hinc lectio quam et nos amplexi sumus, in Paris. nostro 8036, ut in Lipsii libro, habitam. Nonnulli volunt verbum illud *eatur* esse Plistheus, et incipere tantum Thyestem verbis *Unum genitor*, etc. Sed *eatur* melius Thyesti convenit.

489. *Respiciet.* Omnes MSS. et editi. ante Gronovium *respiciet*. Ex Florent. cod. *respiciet*, quod quadrat magis cum *perge non dubio gradu*.

490. *Perge.* Both. ex Fern. qui *imperge* habet, ex Cniet. qui *iperge*, conjecit, *I, perge*.

491. *Clusa.* MSS. et pleræque vett. edd. *clausa*. Delr. Scriv. Gronov. et recentiores *clusa*.

496. *Tempero animo.* Tres MSS. Delr. et decem Pariss. *animum*.

499. *Lento suum.* Quidam vett. libb. in Delr. *leni*.

501. *Quum propior fuit.* Spurious judicabat fuit Gruterus, et *fluit* vel *fugit* legendum juhebat. At Baden. «Fuit ex aoristo pro est. Similiter in Hipp. 249 : «Pars sanitatis, velle sanari fuit.» Et in Med. 200 : «Æquum licet statuerit, haud æquus fuit.» Atque ita poetæ frequenter. »

502. *Gemitu vocat.* Fern. Isoard. Ægid. Raphel. Commel. Delr. et in MSS. ejus *gestu* : sed in Mogunt. ad marg. *gennitu* ; et in Lugdun. *gemitu*.

504. *Spirat ira sanguinem.* Sic tredecim Pariss. et edd. Isoard. Philol. Asceus. Gryph. Petr. (ad marg.) Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. et recentiorum. Septem MSS. quorum duo a secunda tantum manu, habent *sperat*, quod et in Fern. Ægid. Avant. Gronovius, ex Etrusco, hanc lectionem languidam et euervein landat tamen. Sed contra illum Schræderus vulgatam tuetur, quamvis in Traject. cod. reperiat *sperat*. Both. quoque et Baden. et Wakefieldus ad Lincet. V, 393, Florentinam lectionem repudiant et amovent.

505. *Tegatur.* Ægid. *tegetur*.

506. *Mastos.* Ægid. *masto*.

507. *Præstetur fides.* Sic Paris. 8026 et edd. Fern. Isoard. Ægid. Asceus. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Both. Baden. Sed quum Commel. et Delr. monuissent esse in suis MSS. *præstatur*, hanc adhibuit lectionem Gruterus, quem Scriverius et Gronovius secuti sunt; male, ut nobis videtur. — Credidit Both. hæc omnia, a verbis *Aspice, ut multo*, etc. assignanda Thyesti, et rursus Atreum : *fratrem* juvat, etc. Sed acrius judico, si Atreus hæc secum obloquatur, ut notav. p. 268 ad v. 505, ubi scripsi quæ responderi queant Botheo interroganti *quid hæc ad Atreum?* nam prorsus illius est fraterna mala observare, proferre, enumerare.

509. *Expeditos.* Fern. Ægid. et cod. 8261, *expeditos*.

518. *Intactæ manus.* Diversissimæ sunt bujus loci lectiones, quum alii *unjunctæ* (sic Asceus. Gryph. ad marg. Schræderi Paris. excusus, et antiqua Gruteri editio), alii *adjunctæ* (Ægid.), alii *injectæ* (Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. et voster Paris. 8026 ad marg.), alii *junctæ* (Fern. Isoard. Philol. cum Mogunt. Herbip. et Venett. Delrionis, et quatuordecim nostris codd.), alii *victæ* (Petr. ad marg. et cod. 8055), denique alii, et melius quidem, *intactæ* (Avant. Vian. Gryph. Petr. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. Bipont. Both. Baden. cum tribus MSS. Gruteri, Burdigal. et Lugdun. Delrionis, et duobus nostris codd.), Delrio et Gruterus, quamvis non admisissent *intactæ*, hanc lectionem tamen laudave-

raut. Inter recentiores, solus fuit Schræderus, qui eam repudiaverit, et anteposuerit *injuacter*, re, ut nobis videtur, non satis expensa.

519. *Tumar*. In Pariss. 6377, 8024, 8032, 8035, 8036, 8055, 8260, 8262, ut in Herbiol. et Venet. Delrionis, et in Fern. Isoard. Ægid. Ascens. et Gryph. ad marg. *timor*; languidius.

521. *Hos innocentes*, etc. Locus sic in duodecim Pariss. dispungitur, necnon in Fern. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabrie. Delr. «*Hos innocentes, frater. Arn. A genubus, etc.*» Transpositionem probabat Gruterus: sed illi, et recte quidem, a nullo auscultatum est.

523. *Tot juvenes*. Scribi jubebat Heins. *vos juvenes*, videlicet quis tres tantummodo Thyestæ erant filii. Sed inf. quoque v. 915, *tot hostiarum*. De aliis hujuscemodi exemplis vid. Gronov. ad hunc locum et Burmann. ad Ovid. eleg. in Drus. v. 339.

526. *Pares meis*, etc. Sic Heins. Scriv. Gronov. Bipont. Both. et Baden. Aliter in MSS. et in nonnullis editt. Nempe in Fern. Isoard. Phil. et plerisque Paris. *Quales mei sunt, latusque frater imperii*, etc. monco versu. Avant. Vian. et Gryph. non rectius *Quales mei sunt, latusque partem imperii Capese frater*. Ægid. Fabrie. Rapbel. Commel. Delr. et Grut. melius et quod ferri queat, *Quales mei, latusque fraterni imperii*, etc. Ascens. et Petr. *Quales mei sunt, latusque partem imperii Capese frater*, non ita absurde.

527. *Major hæc*. Philol. et Pariss. 6377, 8024 et 8026, *major hoc*.

531. *Rependant*. Isoard. *repellent*.

536. *Influentis*. Nic. Heins. castigabat *affluentis*. Frustra: vid. que notavimus p. 270.

537. *Quam facile effluant*. Nic. Heins. emendabat *effluat*, ut de fortuna, non de donis dicatur: tanta in illo fuit mutandi libido!

539. *Tua jam*. In Fern. et Isoard. *jam tua*, quod Botho placebat. — Multi hunc versum Atreo assignant; pejore sensu. Vid. interpretationem nostram, p. 270.

541. *Tuam partem*. Paris. 8024, *tuam sortem*.

542. *Ferant*. Fern. et Ægid. *efferam*.

544. *Venerando*. Paris. 8037, *reverendo*.

553. *Cecinitque bellum*. Unus Delr. MS. *genuitque bellum*, ex interpolatione, ut ereditur Baden.

557. *Recentem*. Quidam Badeni libb. *nocentem*.

558. *Manibusque junctis*. Fern. et Isoard. *manibusque vinetis*.

560. *Subitum et tumultu*. Fern. Isoard. eum Pariss. 6377, 8037, 8262, 8263, *subitum tumultu*.

563. *Natos tenere matres*. Sic quindecim MSS. Pariss. et Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Gryph. Petr. Delr. Grut. Scriv. editiones, nisi quod in illis scribitur, inverso vocabulorum ordine, *matres tenere natos*. Avant. contra, Vian. Petr. et Gryph. ad marg. *matres tremere natas*. Post hos, placuit Fabricio ex conjectura substituere *matres timere natas*, propter repetitionis elegantiam *timuit* et *timere*, quam Delrio et Comelinius laudaverunt. Attamen Delr. confessus est se vix audere hanc

amplecti, quia omnes vet. libb. habebant *matres tenere natos*, et poterat videri dictum ad imitationem loci Virgiliani, *Æn. VII, Et trepidæ matres pressere ad pectora natos*. Gruterus hanc sententiam confirmavit, et restituit pristinæ dignitati scripturam omnium MSS. *Tenere* enim hic esse aut *complecti*, *adprimere ad pectus* infantes, aut *inhibere ne ruerent ad bellum* adolescentes. Grutero suffragatus est Gronovius, et auctoritatem Florent. cod. addidit: sed ex illo ordinem verborum mutavit, ut ante illud Avant. et Vian. fecerant, scripsitque, ut habemus, *natos tenere matres*.

567. *Renovare*. Paris. 8037, *reparare*.

571. *Anxia noctis*. Sexdecim Pariss. cum Phil. Ascens. Avant. Vian. Fabric. Raph. Commel. Delr. Fern. Thys. a. nocti, quod vix intelligitur, præsertim cum *pinnis*, ad quod referendum *incubabat*. Noctis in MSS. 8036, 8035, 8261, 8262, necnon in Fern. Isoard. Ægid. Gronov. et recentioribus.

572. *Timor ipse*. Paris. 8032 *timor ille*.

576. *Urbi*. Præstat hæc lectio illi alteri, *urbis*, quæ in Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Avant. et in duodeviginti Pariss. reperitur. Deest totus versus in Philol. Gryph. et Petr.

578. *Brutium Coro feriente pontum*. Novem Pariss. et Philol. Grut. evid. *Brutium ponto feriente Corum*. Sic quoque quinque Commel. MSS. Sed acrior et affectatior hypallage, quam ut probari possit, vel in Seneca. Nonnulli MSS. nostri (6377, 6395) et Fern. Avant. Vian. Gryph. Petr. *Brutium pontum feriente Coro*.

580. *Mare in portu*. Undeviginti Pariss. et nonnulli Grut. Palatt. et edd. Bas. Pont. cum Fern. Isoard. Ægid. Philol. et Petr. ad marg. codd. *mare in totum*. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabr. Commel. Scriv. cum quinque Commel. et Paris. 6395, *mare intortum*. Primus Lipsius frigidum hoc esse animadvertit et ex suo codice *mare in portu* substitui jussit. Hunc secutus est Raphael. et ejus sententiam confirmavit Cotanuel. unius MS. auctoritate; Grut. quoque in uno Palatino invenit *in portu*, in alio, *in portum*, tertio id ipsam inter lineas exhibente: habebat etiam *in portu* Cantabrigiensis Pontani; sed superpictum fuerat isti *intortum*. Gronovius et recentt. assumpserunt *in portu*.

581. *Quod rapax haustum*. In nonnullis MSS. et in Grut. Heins. Farn. Thys. *Quod rapax Auster revomit*; de quo Grut. «Vocat Austrum Charybdis violentiam illam Charybdis, maxime regnantem flante austro, respexitque ad illa quæ scripsit ipsemet c. 17 ad Marciam: *Videbis* etc.» sed Gronovius jocularè dixit esse austrum Charybdis pro violentiam Charybdis; nec Senecam hanc elegantiam dixisse, sed fabulatorem illum, qui speravit se mire locutum, quum dixit quid ager tanta caloris hiems. Restituit igitur haustum, quod in vetustissimis membranis scribitur. — Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Gryph. toleranda lectione *hausit, revomit*; MS. 6377 *aufert, removel*. In plerisque nostris MSS. *Auster*; sed in 8033 et 8261, *haustum*.

585. *Ignis æternis*. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raph. et Delr.

ignis Aetneis. Sed Gruter.: « Nimis diu tulimus illud *ignis Aetneis*, quum proxime processerit *residens in Aetna*. Nostra lectio conspicitur in mu-
xina membranarum parte. »

591. *Fusis spatiosa*. Paris. 8261, *tenuis* sp. MSS. 8055 et 8260, *fusis speciosa*.

598. *Levis hora*. In plerisque vett. edd. et in sex Pariss. *brevis hora*; sed adjacet *brevior*, et facile explicatur *levis*, quod in quatuordecim Pariss. et in omnibus Commel. et iu Grutero.

600. *Tremuere*. Pariss. 6395 et 8029, *timuere*.

603. *Daas*. Plerique MSS. et vett. edd. habent *Daca*; novem Pariss. et Grut. edit. *Dachæ*; MS. 8034, *Dachi*; Fernand. edit. *pacc*. Jam ex-
posuimus in notis, pag. 277, cur nequeat accipi *Dacæ*, de quo verbo Scaliger: « Quid Dacis cum Parthis tanto intervallo dissitis? » Unde sibi locum non intelligi fatebatur. Heinsius quoque, quum verum nullo modo explanari posse censeret, substituebat *Et Dacæ Parthique equitem minati*. At Pontanus: « Dacas intelligit non illos Danubii accolae, sed Parthis et Hircaniae vicinos, qui Straboni lib. II, Ptolemaeo Tab. 7 et Lucano lib. VII, *Daas* dicti. Glossa codicis Crusieriani marginalis Senecæ verbis hæc addit: *Solent Dacæ (Daas) pugnare ex equo contra Parthos*. Strabo mira de imperiis eorum magnitudine, et Parthis non tantum, sed Romanis quoque formidabili poteutia narrans, quosdam eorum Nomades facit. Unde Lucanus loco jam dicto: *Ne vetitos errare Daas in mœnia ducat*. Quæ notanda fuerunt ob conjecturæ doctissimorum virorum, longe hic alio abeuntium. » Nihil his lucidius et aptius: attamen qui Pontanum secuti sunt, Scriv. Farn. Thysius, *Dacæ* retinuerunt. Gronov. autem Pontano eo libentius assensit, quod in Etrusco *Dachæ* inveniuret. — *Parthis equitem minati*. Variæ sunt hujus loci lectiones, quum alii *minaci* (MSS. 8028, qui et *equite* exhibet, et 8032), alii *minanti* (Fern. Philol. Fabric. et MS. 8055), alii *minantes* (inter quos MS. 8261), alii *minantur* (inter quos MS. 8035). Plerique tamen tum editi tum manuscripti libri, *minati*, quod optime explicuit Gronovius: « Ideo, inquit, *equitem minari Parthis* Dacæ dicuntur, tanquam formidabilem, quamvis et lucie equestri populo. » Vid. et quæ notav. pag. 277.

605. *Cuncta divinat*. Vett. edd. ante Lipsium habent *cuncta divitias*, nisi quod in Ascensio et Gryphio legitur *cuncta dynastas*, quod postea Theod. Beza textui inferri volebat (vid. Fabric.), ut numerorum integritas servaretur, quamvis *dynastas* non aptius sit quam *divitias*, si ad metrum respiciatur. Lipsius ex suo libro *divinat* extulit, quod assumpsit Raphelengius, et confirmavit Commel. auctoritate veteris exemplaris Coloniensis, in quo *divinas*, licet ipse hoc ipsum *divinas* magis probaverit quam *divinat*, Delrio vulgaræ *divitias* adhæsit. Contra Scaliger Lipsianam lectionem amplexus est. Judicavit Gruterus « respiciendum *divinare rerum mobiles casus moventes*; rō *moventes* enim non solum supervacuum esse, sed turbare. » Quod (licet prolaverit Botheus et, ut Gruteri sententiæ locum accommodaret, voluerit distingui post *divinat*, ita ut *moventes cuncta* non de casibus, sed de diis dicatur) minime rectum arbitror; nam

et vix intelligam quem sensum haberet *divinat deos moventes cuncta*, quod neutiquam enodavit Botheus, et cum Scaligero dici posse opinor *casus, mobiles ipsos, omnia movere*, haud ineleganti antithesi. *Divinat* non solum in Raphael. Farn. Thys. Gron. et recentioribus, sed in MS. Paris. 8260, reperio.

610. *Extimescit*. Fabric. Raphael. Commel. Delr. *expavescit*.

616. *Meliora lapsis*. Florent. *mel. lassis*; MSS. 6377, 6395, 8034, 8260, *mel. lassis*, solita confusio; MSS. 8036 et 8039, cum edd. Avant. Vian. Gryph. et Petr. *la vis*, quod in uno quoque Gruteri et Pontani Cruseriano scriptum est, non ita male.

619. *Tam diuos habuit*. Philol. contra metri legem *tamdiu hos habuit*. 620. *Possit*. Sic. edd. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Both. et duodecim Pariss. Melius quidem quam vulgo editam, *possit*, si ad tempus verbi præcedentia *habuit* respicias.

621. *Citatas*. MS. 8032, *rotatas*.

622. *Turbine*. MS. 8037, *cardine*.

624. *Involvet*. Sic Paris. 8262 et edd. Fern. Isoard. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. et recentt. In viginti Pariss. et edd. Philol. et Ascens. *voleet*, manifesto errore.

626. *Quid portas novi?* Paris. MS. 8032. *Quid novi paras?*

627. *Argos et Sparte*. Veteres editt. Fern. Isoard. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. cum MS. Paris. 8261, *Sparte et Argos*, quod Gruter. ex MSS. suis mutavit et, post illum, Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. et recentiores. Viginti nostri Pariss. cum his conspirant ad novum stiliendum ordinem.

629. *Corinthus*. MSS. Pariss. 8037, 8030, 8037, 8262, et edd. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Fabric. Fern. Thys. *Corinthus*.

632. *Quis hic* etc. Hic versus Choro attribuitur in duodecim Pariss. et in edd. Fern. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Optime Delr. de personarum distributione, quam adhibuimus, admonuit: ei suffragati sunt Gronovius et recentiores. — *Monstri*. Multi MSS. *nostrî*, quod Gruterus natum a veteri orthographia putat.

634. *Steterit*. Ascens. *stabit*.

635. *Remittet*. Raphael. *remittit*. Pariss. 8039 et 8037, ut Delr. Morguntinus, *remittat*.

639. *Ede et auctorem*. Plerique nostri Pariss. cum edd. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Grut. Heins. Scriv. *effert, auctorem indica*. Sic quoque vetustiores Commelini MSS. Sed Fabric. Raphael. Delr. Gronov. et recentt. *ede, et auctorem*, quod non tam vividum, quam ob rem nescio, Gruterus pronantiahat.

640. *Quis sit, sed uter*. Sic reposuit Commelin. ex MSS. suis.

641. *Pelopie*. Plerique Pariss. et edd. Fern. Isoard. Philol. Avant. Fabric. Commel. Heins. *Pelopsis*. Lipsius ex codice suo, *Pelopoea*, et ita

deinde Raphael. Delr. Scriver. Gronov. Bipont. Sed *Pelopsis* in Ægid. Ascens. Botheo et Badenio, ut et in MS. 8260.

648. *Nota*. In Ægid. *nata*.

649. *Discedit*. Paris. 8029, *descendit*.

650. *In ima regia*. Philol. Scriver. Farn. Thys. cum quinque nostris codd. in *imo regio*: pejus quam ut refutatione opus sit. — *Secessu*. Nonnulli, ut solet, *recessu*.

652. *Nulla qua*. Sic Scriv. et recentt. Vetustiores cum MSS. *nulla quæ*.

655. *Supra eminens*. Fern. Isoard. Ægid. Ascens. cum Paris. 8027 et 8030, *supereminens*.

658. *Lapsis*. Tredecim Paris. et vetustt. edd. *lassis*. Florent. *lassis*.

661. *Victæque*. Nihil hac lectione lucidius et uervosius: attamen Nic. Heins. ut aliquid pro libidine sua mutaret, *sultæque* substituendum voluit, quod ex Florentina lectione *victæque* extorserat. Melius antea *junctæque* conjecerat, quod in nostro 8037 invenimus: sed quid mutatione opus est?

665. *Fons stat*. Paris. 6395, *fons est*.

666. *Haeret*. Paris. 8032, *horret*.

668. *Nocte caeca*. Undeviginti Paris. cum edd. Fern. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. *nocte tota*. Primum occurrit *caeca* in Fabric. deinde in Raphael. Commel. Delr. Gronov. et recentt.

673. *Majora natis*. Paris. 6377, 8026, 8055, 8261, et Gryph. et Petr. ad marg. *majora noctis*.

674. *Micare flamma*. Fern. Isoard. et codd. 8037 et 8262, *micare flammis*.

680. *Quum ingenti sono*. Codex 8026, cum incerto sono.

685. *Revocat*. Phil. in contextu, Gryph. et Petr. ad marginem, *renodat*, sic quoque Paris. 8055 et 8261, adversante metro. Melius Fabric. Raphael. Commel. Delr. Heins. Scriver. Farn. Thys. cum cod. 8026, *reliquit*. Sed in plerisque MSS. et vetustioribus editt. Fern. Isoard. Ascens. Avant. *revocat*, quod elegantius et latinæ orationi accommodatius facile Gruterus exemplis approbavit, præsertim quum sequatur *capita ligat*. Hoc ipsum in sexdecim Paris. invenio.

688. *Salsa*. Edit. Fern. et MSS. Paris. quatuor, *falsa*, quod manifesta librariorum negligentia irrepsit. Sed in codd. 6377, 6395, 8029, 8037, 8261, ut in Egrian. Delr. et Herbipol. unoque Venet. *fusa*, quod revocavit Botheus, quasi ex interpretatione *to salu* fluxerit. « Pendent, inquit, verba *salsa mola*. » Fateor; sed usitatum quoque scriptoribus latinis scio, adjectiva nomina quandoque sic usurpare, ut vim *participiorum* obtineant: sic, inter multa alia exempla, Noster in Herc. Fur. 1252: *Sidera prono Languida mundo*, quod idem sonat ac *sidera vergente mundo languida*. Sic quoque in hac ipsa Thyestis tragiædia, v. 806, *Tityos Pectore fesso renovat veteres saucius iras*, quod explicat Gronovius *pectore indignante corpi*. Legitur *salsa* in Ascens. Gryph. Petr. Farn. Thys. Gronov. Bipont. Baden. et in Paris. nostris 8024 et 8025.

695. *Attendit*. Paris. 8263, *accedit*, languide. Tres alii Paris., cum editt. Philol. Ascens. Avant. Vian. Fabric. Raphel. Commel. *accendit*. Lipsius *attendit* ex codice suo landavit, nec non Commelin. ex snorum MSS. et interpretia veteris consensu: ipsam hanc lectionem Delr. in Mogunt. invenit et aptissimam sic probavit Scaliger: « In sacris dicebatur, *hoc age*, id est, *attende*. Ipse præcone aut monitore opus non habet: ipsemet *hoc agit*. » Aute Lipsium, jam Fern. Isoard. Gryph. et Petr. *attendit* receperant; ita quoque in nostris 6377, 8030 et 8031.

701. *Capiti*. Petr. ad marg. et Paris. 8026, *capitis*.

704. *Ultrò deos*. Petr. *ultru deos*. Animadvertit pridem Delr. esse in Basileensi *deas*, quod de Eumenid. intelligendum censebat.

706. *Assiluit*. Monet Commel. in aliis legi *assistit*.

709. *Primos*. Undecim Paris. *primum*, ut libb. Delr. et nonnulli Commelini: sed præstat elegantia *primos*, quod in codd. 8055 et 8261 invenio, et a Fern. Isoard. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Gruter. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. et recentioribus receptum est.

712. *Durus*. Petr. et cod. 8037, *durus*.

713. *Mactet sibi*. Perridicule Nic. Heins. *mactet Stygi*. Quid enim mutes quod et sensu et verbis et librorum conspiratione optimum videtur?

715. *Tantum scelus*. Gronov. ex Florent. substituit *sævum scelus*, quod Schrød. silentio et Bipont. Both. et Baden. imitatione laudaverunt. Atamen in omnibus MSS. et universis aute Gronov. editt. *tantum scelus*, quod cur mutetur non video. « Sæva gaudent impetu, inquit Gronovius, unde et *savitia* interdum pro impetu ponitur, et *savire* est furioso impetu agere. Ille deliberat, quamvis nihil intersit, huic prius invadat an alium, partem voluptatis in crudelitate putat, quod licet eam per commodum et dispositè exsequi. » Sed *magna scelera* non minus quam *sæva scelera* impetu gaudent, et in hac utriusque verbi commoditate ad MSS. auctoritatem respiciendum, quæ lectioni nostræ favet, nisi Florentinum codicem universis aliis anteponas.

717. *Primus locus*. Nonnulli, non minus sensus quam metri violata integritate, *primus pietati*; sic Avant. et Vian.

727. *Colla percussa amputat*. Nic. Heins. conjicit *colla percusso amputat*, quod probat Both. Nos autem Badenio assentimur, qui huic *pleonasmum*, *colla percussa*, laudat, jubetque consuli Perizonium ad Sanct. Minerv. pag. 302.

731. *Puerone*. In octo Paris. et in Philol. *puerine*. — *Ingerit*. Paris. 6395, *adicit*. Nic. Heins. malebat *aggerit*, cujus opinionis causas afferat, qui intelliget.

739. *In quem rueret*. Sic MSS. et multæ edd. In Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. *furere*. — *Infesta manu*. Lessingius in Theatral. Biblioth. vol. II, pag. 87, substituendum putat *infestam manum*; non enim tolerari posse *exigere corpus*. Non vidit vir ingeniosus neutiquam jungenda vocabula *exigere* et *corpus*, at subaudiri *ferrum*, hoc modo: « Exegit ferrum ultra corpus infesta manu » Qua locutione nihil usitatus.

741. *In tergo exstitit*. Lipsii liber et edit. Heins. *stetit*. Avant. Vian.

Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Grut. necnon Paris. 8036, *existit*. At plures et vetustiores editt. (Fern. Isoard. Delr. Scriv. etc. etc.) et MSS. nostri 6377 et 8031, ut tres Delrionis omnesque Commelini, *existit*, quod Gronov. exemplis confirmavit. Hanc arripuere lectionem recentiores.

743. *O servum*. MS. 8261, *obscenum*.

744. *Hactenus sistat nefas*. Ante Gronovium legebatur *hactenus non stat nefas*, quod admodum friget. Gronov. ex Florentino et post illum Bipontina societas et Both. *sistat* assumpserunt: recte; nec audiendus Baden. qui Nic. Heinsii emendationem *si stat* probavit: « Bene monuit Heinsius ad Sil. II, 639, inquit, *pius sit* dicendum fuisse, si *sistat* vellemus tneri, et emendavit, *hactenus si stat nefas*, *Pius est*, i. e. si subsistit. » Locum et formam dicendi minime intellexisse videntur Nic. Heins. et Badenius: nam *sistat nefas*, *pius est* non aliter accipiendum est quam *si nefas hic steterit*, *pius est*, deleta conjunctione *si*, quod elegantissime fieri solet: sic, ut optime admonuit Gronovius, Virg. *Æn.* VI: *Partem opere in tanto, sinneret dolor, Icare, haberes*. Propert. *Illu velit, poterit magnes non ducere ferrum*. Hæc dictio Gallico quoque sermone placet. *Rucine, Bajazet*, act. III, scen. 1: *Qu'il vive, c'est assez*. *Andromaque*, act. IV, scen. 3: *Vengez-moi, je crois tout*. Et passim in omnibus scriptis.

747. *Objecit feris*. Sic universi MSS. et pleræque editt. Gruter. Heins. Scriv. et post illos Gronov. Bipont. Both. *abjecit* prætulunt. Baden. recte ad vulgatam recurrit, tot librorum auctoritate et locutionis sinceritate defensam.

749. *Utinam arcuisset!* etc. Cæteri, præter Botheum, *Utinam arcuisset, ne legat functos humas, Ne solvat ignis! avibus epulandos licet Ferisque triste pabulum sævis trahat; Votum est sub hoc, quod esse supplicium solet*. Sententias, sic dispartitas, nec faciles intellectu nec inter se cohærentes arbitramur. Vid. quæ notavimus pag. 294.

750. *Ignis! avibus*. Sexdecim Paris. cum Fern. Isoard. *Ægid.* editt. *Ignis avidus*.

755. *Erepta*. Plerique libb. Delrionis, Rapheleng. nonnulli et Paris. 8261, *ejecta*. Conjeciebat Raphel. *exsecta* (in Paris. 8033 scriptum), ut in Med. et *rauca strigis Exsecta vivæ viscera*. — *Pectoribus*. Petr. ad marg. *corporibus*.

756. *Spirantque*. Delr. in Mogunt. suo invenit *strepitantque*, unde conjiciebat *trepidantque*.

760. *Divisum secat*. Sic quatuordecim Paris. et editt. Scriv. Gronov. Bipont. Both. Baden. Quatuor Paris. et pleræque vett. editt. *divisim*. Altera lectio elegantior nobis videtur, nec eam egere arbitramur Bothei interpretatione, qui *divisum corpus* dici putat, cui caput amputatum est: scribitur *divisum secat*, nota et haud invenusta ταντολογία.

761. *Amputat*. Malebat Nic. Heins. *lancinant*: quorsus? De sensu vocabuli *amputare*, vid. quæ notav. p. 295, ad vers. 763.

763. *Denudat*. MSS. 8029 et 8263, *denodat* — *Artus*. MS. 8035 et Gryph. Petrusque ad marg. *Atreus* — *Durus*. Sic undeviginti Paris. et

editt. vett. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Baden. In MS. 8029 et editt. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. Bipont. et Both. *dirus*, quod repositi facile patiar.

765. *Et lentis*. Barthius in Advers. X, 15, ex MSS. laudat *hæc lentis*.

767. *Querente ahenò*. Hæc vetustissima lectio est, et sensu optima; nam *queri* videtur ahenum, dnm unda æstnat, et indignari tam nefarias epulas: utrumque enim sensum in nno verbo poeta inclausit. Non est igitur unde Both. respuat vulgatam, et Florentium lectionem intrudat *candente ahenò*, cum hoc contemptu: « Satis ejus modi fictionum hoc loco. Est modus in rebus. » Quasi jam pridem manifestum sit non intelligi posse *querente ahenò*! Non vero arbitramur nihil lucidius hæc locutione, quæ eandem sententiam innuit atque *candente ahenò*, nisi quod poetico ærmoni accommodatior est et plura complectitur.

768. *Transiluit*. Sic duodecim Paris. et editt. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. Delr. Schrœd. Bipont. Both. Badeu. In Jacob. Gronovio, *transiluit*. In MSS. 8031, 8261, 8263, et in editt. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. *transiliit*. Attamen Gronovius, licet *transiluit* habest in contextu: « sic duos suorum habere annotat Gruterus (nempe *transiluit*), et ita scribeundum id verbi: Nam *transiluit*, inquit, a *sileo* potius derivetur quam a *salio*; Virgilium dixisse, *unctos saliere per utres*. Ergo duos tantum in tanta copia? Quid autem Diomedes lib. I: *Perfectum suavius enuntiari videtur salii quam salivi, sed plerique veterum salvi dixerunt*. Virg. *Saluere per utres, i. e. saluerunt*. Item Liv. ab U. C. libro primo, *novos transiluisse muros etc.* Similia Priscianus et Cledonius, quorum alter addit Ovidii *Per flammæ saluisse peens, saluisse colonos*. *Transileo* autem quis dixit? nisi qui et *transjiceo*. Scribe igitur *transiluit*. — *Trepidantes*. Multi alii *crepitantes* (Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. et MSS. 8055 et 8261). Monuit Delr. (1576) in veteribus libb. contineri *trepidantes*, quod Commelinus in vetere quoque Coloniensi et in interprete reperit. Post illos, Zinzerlingus videtur hanc lectionem planissimam, si Gronovio credatur, fecisse, et ipse Gronovius auctoritate Florentini codicis et quinque aliorum confirmavit: unde in recentiorum editiones recepta est.

770. *Stridet*. Propter consonantis verba *ardet* et *stridet*, placet Bothæo substitui *stridit*.

771. *An flammæ magis Genuere*. Plerique MSS. nostri cum editt. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Both. *an flammæ gemant*: *Genuere*. Sed Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. Bipont. et Baden. cum tribus nostris 8029, 8030, 8035, *an flammæ magis*, quod Pontanus in Cruseriano suo invenit et valde laudavit. Nec diffiteor elegantem esse iterationem vocalini *gemere*, ut contendit Bothæus: sed simpliciore opinor et propiorem vero lectionem Cruserianam, cæteroque multorum libb. auctoritate defensam. Fræstra autem Gronovius et Both. de *indicativo*, *genuere*, solliciti videntur, nec

opus est mutatione quam ille afferri suadebat, *gemulise*; nam, ut adnotavit Badenus, dixit similiter Terent. in Adelpb. act. IV, scen. 5, v. 33: *Qui infelix haud scio, an illum misere nunc amat.*

774. *Levans*. Sic Heins. Scriver. Farn. Thys. Gronov. Bipont. Both. et Baden. At in universis fere MSS. et vett. edit. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. *levat*, quod planius Both. indicavit, et forsitan in contextum revocare operæ pretium sit.

775. *Ipsos*. Nic. Heinsius, ut novum aliquid invenisse dicatur, *spissus* proponit: novum quidem et stupendum.

777. *Raptum*. Dno MSS. Delrionis, et tres Badenii habent *raptum*. Sed ipse Badenius affert ex Horat. III, od. 27, v. 5, quo probetur *raptum* diem posse poni pro *abruptum* diem.

778. *Lancinat*. Nonnulli (Petr. ad marg. Mogunt. Delrionis et Paris. cod. 8263) *lacerat*; alii (Fern. Isoard. Philol. Gryph. ad marg. Herhipol. et Veneti Delr. et Paris. cod. 6377) *laniat*; omnes contra metri legem.

780. *Nitet*. Paris. 8037, *licet*. — *Comam*. Quindecim Pariss. ut MSS. Commelini, ut Fernand. Isoard. Ægid. et Ascens. editiones, *coma*.

782. *Tenuere*. Suspiciabatur Gronov. *renuere*.

783. *Thyesta*. In sex Pariss. *Thyeste*, quod malit Bothens.

784. *Currus*. Avant. Vian. Gryph. et Petr. *currus*, ut omnes vett. vulgati et nonnulli MSS. Sed plures membranæ, nonnullæ Delrionis, duæ Raphelengii, pleræque Commelini et Gruteri, *currus*.

786. *Tetrum*. Pariss. 6377, 6395, 8263, *tectum*.

788. *Patefient*. Isoard. Petr. Fabric. et MSS. 8032 et 8261, *patefiant*.

789. *Parens*. Emendabat Nic. Heinsius *potens*. Vid. quæ notav. p. 299.

790. *Ad ortus*. Pleræque membranæ Delr. et Pariss. 6377 et 6395, *ad ortum*, quod forsitan substitui debeat. Cf. quæ notav. pag. 260, in Animadverss. Herculis Fur. v. 24.

792. *Diem perdis*. Conjicit Nic. Heins. *prodis*, vana emendatione.

801. *Bubus*. Fern. Isoard. Ægid. Philol. *bobus*.

803. *Tuos limite*. Farn. Thys. *tuo limite*.

806. *Tityos*. Fern. Isoard. Ægid. Philol. *Tityus*.

807. *Pectore fesso*. Ascens. et Pariss. 8027, 8029, 8034, *fisso*. Malit Gronov. *fisso*. Sed vulgatæ adhaerendam. — *Renovat*. Codd. 8032 et 8033, *revocat*.

810. *Struitur*. Gryph. et Petr. ad marg. *sternitur*, contra metri legem.

818 *Limina*. Duodeviginti Pariss. cum plerisque antiquis edit. *lumina*, quod nostræ lectioni longe inferius judicamus. *Limina* non solum in recentioribus Botheo et Badenio, sed et in Ægid. Avant. Vian. et in codice Florentino, unde mirum videri queat scriptum a Gronovio *lumina*.

820. *Mergere*. MS. 8261, *tungere*.

823. *Nocte parata*. Sic libb. vett. et Pariss. 8025, 8031, 8035, 8036, 8260, 8262. Fabric. cum nostris octo Pariss. *peracta*, quod in sententiam non recte cadit.

826. *Graves*. Philol. *gravis*. — *Digerit*. MSS. 8032, 8033, 8034, *digerit*; cod. 6377, *diligit*; codd. 8024, 8028, 8029, *degerit*.

828. *Trepidant*, *trepidant*. Sic plerique MSS. et veteres impressi; et certe acrina et vividius quam *trepidant nostra*, in Avant. Vian. Gryph. Petr. et quatuor Pariss. inventum.

829. *Percussa metu*. Wakefieldus ad Lucret. I, 13, tuetur *perculsa*, tanquam fortius et tempestivius, adversus Delrionem, qui *perculsa* substituit, plerorumque suorum MSS. auctoritate motus. Baden. quoque ad antiquam lectionem *perculsa* recurrit: falso, ut mihi videtur; nam neque librorum neque exemplorum confirmatione caret vulgata.

833. *Et mare et ignes*. Nic. Heins. *Et mare segnis*. Rursus quid sibi vult hæc emendatio, quum nihil sententia et verbis clarius inveniri possit?

835. *Eternæ facis*. Non audiendus Nic. Heins. qui intempestiva conjectura proponit *alternæ* vel *ætheriæ*.

840. *Sui*. Egvian. Delr. *suis*, quod sensu non caret.

847. *Labens*. Malit Wakefieldus ad Lucret. V, 642, *tabens*, quasi invenusta sit hæc repetitio *lapis* ... *labens*!

853. *Præfert*. Sic libb. Delr. et Commelini, sic Pariss. 6377, 8024, 8026, 8031, 8263, et vet. editiones Fern. Ægid. Grut. Heins. Scriv. Sic quoque recentiores, elegantius quidem quam Isoard. Philol. Ascens. Avant. Fabric. in quibus legitur *perfert*, ut et in Paris. 8029.

859. *Scorpion acrem*. Paris. 6395, *Scorpion atrum*.

864. *Frangesque*. Vulgo *frangetque*. De qua lectione Baden.: «Legendum *frangesque* e verissima correctione Wakefieldi ad Lucret. V, 614. Aquarii enim superioris urnam nullo modo frangere potest Ægoceros inferior. Manil. I, 271: *Tum venit angusto Capricornus sidere flexus. Post hunc inflexam defundit Aquarius urnam*. Hygin. Poetic. Astronom. 27: *Capricornus* ... *suppositus Aquarii manui sinistrae*. Ibid. 28: *Aquarius* ... *manum sinistram usque ad Capricorni porrigens tergus*. »

865. *Tecum excedent*. Plerique nostri MSS. *exident*, quod et in Ascens. et Gryph. legitur. Sic quoque in Egviano et Lugdun. Delrionis, qui, quum nutaret versus admissio *exident*, conjiciebat *tecumque cadent*.

872. *Duro*. Rescribit Nic. Heins. *crudo*, inutili, ut solet, emendatione.

880. *Solem*. Gryph. et Petr. ad marg. *sortem*.

884. *Pereunte*. Substituit Baden. *moriente*, cujus verbi interpretamentum esse putat, quod in vulgatis libris legitur, *pereunte*. Congerit exempla, quibus approbetur posse dici *mundo moriente*: sed restat ut probet vulgatam elegantiam carere, quæ sane non auctoritate caret.

886. *Attingens polum*. Plerique nostri Pariss. *celum*; Ascens. et Gryph. ad marg. *Jovem*, ut vetus edit. Gruteri. Putat Badenius *Jovem* ex interpretatione provenire.

892. *Vacat*. Undeviginti Pariss. cum omnibus edit. ante Gronovium vocat, quod mutavit ille quia reperit in Etrusco vocat. Illi suffragati sunt Bipont. Both. et Badenius; sed Schrœd. rescribendum censuit vocat, quod in Trajectino inventum ei arridebat; nempe «indicat tyrannus invitari se ad audendum facinus ab opportunitate tenebrarum.» Nus vero ar-

bitamur et significantius esse vacat et aptius cum sequentibus cohærere : adde quod ea lectio, ab Hng. Grotio margini adscripta, in nostris quoque 8029 et 8036 occurrit.

898. *Jaces*. Miratur Botheus, nec immerito, scribi in Gronovio *jucet*. Certe in omnibus MSS. et universis, præter Philologi, vett. editionibus, legitur *jaces*, quod melius cum superioribus *discutiam tibi etc.*, conjungitur.

907. *Miserum videre nolo etc.* In omnibus veteribus Delr. libb. *Miserum videre volo, sed dum sit miser*.

908. *Collucent*. Adeo metri incrimosus est Gruterus, ut dnorum suorum MSS. lectionem, *collucent*, non ita pravam judicet.

909. *Purpura*. Rescribit Botheus *purpure*, quod in Florentino invenerat Gronovius, nec tamen in contextum admiserat. Badenius contra vulgatam adhæsit : « *Purpura*, inquit, correctoris est, non Senecam, qui verbum *incubare* cum accusativo potius quam dativo construxisset pro consuetudine poetarum istius ævi, de qua confit Gronovium ad Phœniss. v. 499 et Nic. Heins. *Adversar.* p. 44. »

911. *O mr.* Fern. Isoard. *Ægid.* cum novem Paris. *omen*. Ascens. Petr. ad marg. et novem nostri *omne*. Philol. Avant. Vian. Gryph. Fabrie. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriver. Farn. Thys. et recentiores, cum Paris. 6377, *o me*.

912. *Transcendi*. Fern. Isoard. *Ægid.* Ascens. *transcendit*.

916. *Abcondet*. Fabrie. Raphel. Delr. *abscondit*. Gloriat Gruterus, ut qui supponerit ex quinque MSS. *abscondet*, quum in editis antea legeretur *abscondit*. — *Hoc hæc*. Sic Fabrie. Raphel. Commel. Delr. Heins. Scriver. Farn. Thys. Gronov. et recentt. Sic et MSS. nostri 8029, 8037 et 6377, nisi quod in duobus postremis legatur *hæc hæc*. Monuit Commel. in 'anno snorum esse *Hoc, hoc*. Mox Gruterus lectionem Commelini in textum recipiendo, contendit se novam animam loco affudisse. Contra Gronovius alterum auctoris esse judicabat : cui saffragatus est Botheus, et nos utriusque, quia optime *hæc* et *hoc* opponuntur : *Talis mensa tali positione claudatur*. Certe in Fern. Isoard. *Ægid.* Ascens. Gryph. et Grut. ut et in sexdecim MSS. nostris *hoc, hoc* : sed *hoc hæc* in Fabrie. Raphel. Commel. Delr. Heins. Scriver. et in Paris. 8029.

920. *Longis hebetata*. Membr. Burdigal. apud Delr. *tantis obsessa*.

927. *Lapsum*. Nic. Heins. suadet *lapis*. Both. *lappos* malit. Sed inf. *degenerem victumque* satis monet legendum *lapsum*.

935. *Temporis omnes dimitte notas*. Fern. Isoard. *Ægid.* t. o. d. *moras*. Florent. codex *Tempore in omni dimitte notas*, de quo Jac. Gronov. in schedis Dietz. « Recte, quia Senecam res sancta est et sacra miser, et de misero homine, non de tempore, est apodosis sequens : *Proprium hoc miseros sequitur vitium etc.* » Both. hanc Etrusci lectionem insignopere laudat, mirans eam silentio alterum Gronovium præteritasse : « Multo potior, inquit, vulgata ac *miseri Temporis omnes dimitte notas* mihi videtur, non quod parum bene per se hoc dictum putem, sed quod *miserum tempus* nimis simile *savo fato* in superioribus, neque hujus *nubila* mul-

tum differunt ab illius *notis*. • Nos vulgatam retinemus, omnibus libris, exceptis Florentino, confirmatam et stabilitam, quis 1°. Vix intelligendum censemus *notas miseri* pro omnibus illis quæ miserorum propria sunt; nec *tempore in omni, sed tempus in omne* requiri nobis videtur. 2°. Falso queritur Both. *miserum tempus* nimis simile *sævo fato* esse, et *nubila* non multum differre a *notis*: nam nihil poetis usitatius quam res easdem, sed aliis verbis, iterare; neque ita seuus paria existimo *sævi fati nubila* et *miseri temporis notas*. 3°. Frustra contendit Jac. Gronov. de misero homine, non de tempore, infra dici *Proprium hoc miseros*, etc.; nam quid prohibet primum de tempore misero, mox de misero homine sermonem haberi? • Pelle, inquit, *sævi fati nubila* et quæcumque te miserum fuisse testantur: redeant vultus ad læta: veterem Thyestem mitte ex animo. Imitari eos desine, qui malis antea conflictati, si quid felicius evenerit, lætis rebus nequitiam credere solent, etc. • Hæc omnia ita coherent, ut admiram doctos viros tantopere in vulgata mutanda et alia tenenda lectione exandavisse.

940. *Redeat felix*. Paris. 8055, *redeat lætis*.

945. *Quis me prohibet*. Nic. Heins. emendat *quid me prohibes*, ut continuetur forma dicendi *quid flere jubes*. Retine vulgatam, intellectum facilem: *Quis dolor me prohibet flere recenti vincere comam?* — *Recenti*. Melius quam *decenti*, quod in MSS. et vet. edit. Fern. Isoard. J. Ægid. Philol. invenimus. Conspirant nobiscum Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriber. Gronov. et recentiores.

956. *Libet et Tyrio*. Frigere et Botheo videtur, et potius legendum *hei*.

961. *Quos tibi luctus*. Omnes MSS. et edit. ante Gronovium, *q. t. vultus*, quod retineant qui intelligi posse arbitrantur.

964. *Sero times*. Edidit Commel. *særa times*, forsitan quod putaret ultimum in *særo* syllabam produci: sed non meminerat scribi in Juvenal. I, 169: • *galetum særa dnelli* Ponnitet. • Et in Stat. Theb. I, 596: • *Særo memor thalami* etc. •

966. *Obercut*. Fern. Isoard. Ægid. et Paris. 8261, *abervat*.

968. *Habet lacrimas*. Nic. Heinsius, ne aptissimis et certissimis lectionibus parceret, conjiciebat vel *amat lacrimas*, vel *alut lacrimas*, vel *cupit lacrimas*, quasi latinitate et elegantia non præstaret vulgata. I Bothens laudat Winstemannum, qui castigabat *avet lacrimas*, intilliori an pravori emendatione nescio.

971. *Firmet*. Mogunt. Delr. *firmat*, et mox *alligat*.

973. *Satias*. Philol. Jac. Gronov. et Bipont. *satiz*, quod adeo non tollerari queat, ut Both. hanc lectionem irrepsisse operum oscitantia credat. *Satiz* in duodeviginti Paris. et in Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Grut. Sed *satias* rectius (de quo vid. Drakenborch. ad Sil. IV, 110), quod in Heins. Scriv. Fara. Thys. J. P. Gronov. et Bædæ.

975. *Felici*. In Ortelii libro *filii*, quod Raphaeleng. non ita male contendit recipi posse.

980. *Satiaberis*. Paris. 8036, *saturaberis*.

981. *Colant*. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. *colant*.

984. *Libentur*. Isoard. et cod. 8261, *libenter*.

985. *Nolunt*. Quindecim Paris. et vett. edit. Fern. Isoard. Ascens. Delr. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabrie. Raphel. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. *non vult*. Both. et Badeu. ex Etrusco intulere *nolunt*, quod recepinus, non rati «propter grandiora pocula gentilitis et ambabus manibus capienda,» ut Botbeo placuit, plurali numero sententiam indigere, sed quia hinc lectio elegantior vobis visa est.

994. *In noctem addidit*. Sic quindecim nostri et libb. omnes, exceptis Fabric. et Bothei editionibus, quarum altera *in nocte addidit*, altera *in noctem addidit*, cum Paris. 8025, 8036, 8037, 8263. Secutus est Botheus Gronovium, qui licet *addidit* in contextum receperit, se hanc lectionem non intelligere declarabat, et censebat scripsisse auctorem, *noxque se in noctem addidit*. Non diffiteor Gronovii conjecturam nonnulla favere exempla, quæ in notis attulit; sed quid mutatione opus est, quum vulgata per se bona sit? *Abditur* vox in noctem, quum tenebræ spissiori quadam caligine involvuntur et nigrescunt. Nox appellatur, quæ sideribus tamen fulget: si tollantur sidera, nox alia fiet, in quam nox illa sublustris sese condidisse et abdidisse videri quest.

1000. *Quid tremuit*. *Ægid.* *quidve tremit*.

1005. *Agnosceis*. Pontani liber *agnosti*.

1009. *Arripis*. Fern. Isoard. *Ægid.* Philol. Ascens. et octo Paris. nostri, *arripis*.

1012. *Stare circa Tantalum* etc. MSS. et vett. edit. *stare circa Tantalum* *Avoque nostros, si quis intra Tartara est, Uterque jam debuimus: hinc compegibus Et hinc revulsis, huc tuam immani sinu Demitte vallem*. Quum ea intelligi posse fateretur Gronovius, Florentini tamen codicis lectionem laudabat, quæ arripui cum Botheo et Badenio, ut sensu probabiliorum.

1015. *Demitte vallem*. Negat Gronovius dici posse *demitte vallem*, quia «vallis jam demississima est,» et jubet substitui *emitte vallem*, h. e. aperi vallem hiatus terræ, ut in eam absorbeantur fratres. Sed quis ferat *emitte tuam vallem* pro *tuam vallem aperi*? Contra *demittere* pro *in altum escavare et aperire* usitatissimum: sic Virg. Georg. II, 230: «alteque jubebis In solido puteum demitti.» Fern. Isoard. *Ægid.* Philol. et duodeviginti Paris. codd. *dimitte*. — *Defossos*. Petr. et quinque nostri codd. *defossos*.

1018. *Tortas*. Omnes libb. aut Delrionem habebant *totas*, quod Gruterus et Both. retinuerunt. Sed Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. Bipont. et Baden. *tortas*, validiori sensu, nec contra latini sermonis consuetudinem, ut ex illis, quæ attuli p. 323, exemplis patet. Rapheleng. continebat scripsisse Senecam *totas*, quod laudavit Gronovius.

1019. *Exilia supra nostra*. Friget conjectura Gronovii, *exilia*.

1021. *Fugere superi* etc. In nonnullis libris, nempe in duodecim Paris. et edit. Philol. Raphel. Commel. Heins. Scriv. Farn. Thys. hic desideratur *versus*, et sic habetur locus: *Immotus tellus pondus ignavum jacet? Atque Recipe hosce citius: liberis tandem tuis Diu expetitis, nulla per fratrem est mora, Fruere* etc. In Fern. Grut. et Paris. 8025, 8037, 8261,

ante versum *Recipe* etc. legitur manco versu *fugere superi*. In MSS. 8026, 8028, 8037, 8262, *fugere superi*. *Accipe hos potius libens*. *Recipe hosce citius : liberis tandem tuis Diu expetitis* etc. In Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Delr. *fugere superi*. *At accipe hos p. l. Recipe hosce citius : liberis* etc. In Ægid. *fugere superi*. *Quis Deus sotas feret? Respice hosce citius : liberis* etc. Et alii alio modo. Lectionem Gronovii amplexi sumus, ab omnibus recentioribus probatam; de qua Gronovius: « Jam olim notavit Commelinus ante hunc versum (*Recipe hosce citius* etc.) in nonnullis antiquis libris apparere hemistichion: *fugere superi*: in aliis vero exstare: *fugere superi*: A. *At accipe hos potius libens*: sed posterina sibi non placere. Gruterus quoque prius recipit, exclusis aliis, ut ait, quod non videantur genuina, attestata ab iis, qui consulum ibant versui. Immo et velit recidere, *Recipe hosce citius*, tanquam nihil sapientia Senecæ, et refingere: *fugere superi*. A. *liberis tandem tuis Diu expetitis*. Sed enim quum membranam unicam repræsentent: *fugere superi*. A. *Accipe hos potius libens Diu expetitos: nulla per fratrem est mora*; non dubito quin hæc ipsa sit auctoris manus, adjuvanda solummodo particula *at inserta*, quam tum personæ vocabulum, tum sequens verbum facile absorpsit. »

1035. *Non peto* etc. MS. 8055, *non peto incolumes patri Natos*; ut habeam *scelere* quod etc. Fern. Isoard. Ægid. habent pariter patri.

1031. *Habebis; quodque* etc. Florent. *habes; quodcunque*.

1036. *Aversum*. Fern. Philol. et Pariss. 6377, 8261, 8263, *adversum*.

1040. *Potuit*. Malit Gronovius *potui*, quasi non usitatissima foret hæc dicendi forma *potuit pater*, patre ipso loquente.

1042. *Quærit viam*. Gronovius ex Florentino proponit *quærit fugam*, quod in textum admisit Bothæus. Sed nihil esse videtur cur mutemus vulgatam: nec quisquam objiciat propius adjacere *detur via*; nam hand inveniusta repetitio nec fortuita.

1044. *Detur via*. Plerique Pariss. et editt. *demus viam*. Philol. Gronov. Bipont. et Baden. *demus fugam*. At notavit Gronovius in Florentino esse *detur via*, quod recepit Bothæus et nos in contextum admittimus, ut elegantius, inventum cæteroquin in Paris. 8029.

1045. *Illiso*. MSS. 6377 et 8029, *illico*.

1046. *Concussa*. Sic Gronov. et recentiores, sic Pariss. 8024, 8031, 8035, 8260, 8263, sic et Florent. et Egvian. et duo Badenii. Cæteri *concussa*. — *Sustine, infelix, manum*. De Heinsii et Bothæi lectione vid. quæ notavimus p. 326.

1051. *Sceleris est aliquis modus?* Negat Bothæus ea per interrogationem dici, sed nihil affert quo sententiam snam adfirmet. Interrogatio cum præcedentibus aptissime consonat, necnon cum sequentibus.

1052. *Sceleri modus debetur*. Philol. et Pariss. 6395, 8026, 8037, 8263, *sceleris modus dabitur*.

1054. *Ex vulnere*. Both. et *vulnere* tacita emendatione aut operarum incuria.

1055. *Diffundere*. Badenius substituit *defundere*, quod Nic. Heins. ex

codice Florent. notaverat ad Ovid. Heroid. VIII. 61. Vix tanti esse arbitramur.

1059. *Corpore exanimò amputans*. Undecim Pariss. et edit. Ægid. Philol. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. et Heins. *corpora exanima*, quod rescripsit Baden. explicans *circumcidens corpora exanima*, ut sup. v. 763, *ossa amputat*: sic quoque Gronovius. Sed neuter quidquam dixit de hac forma orationis *artus, corporum exanima amputans* pro *artus et corporum exanima amputans*: quod quom mihi suspectum sit, lectionem amplector quæ in Scriver. Farn. Thys. Bipont. Both. habetur necnon in Ascens. et MSS. 8055, 8261, et nonnullis Commellini, nisi quod *corpore exanimò* pro *corpore exanimò* in his postremis scribitur.

1061. *Demersi ahenis*. Paris. 6395, *divisi ahenis*; 8028, *dimisi*.

1062. *Stillare iussi*. Paris. 8032, *stillare vidi*.

1063. *Trajectas vera*. MSS. Commellini et plerique Delrionis libb. habebant *trajecto veru*; sic quoque undecim nostri et edit. Fern. Isoard. Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. At *trajectas*, quod melius cum cæteris verbis quadrat, non solum in Ægid. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriver. Gronov. et recentioribus, sed et in Paris. 6377, 8024, 8034, 8036, 8261.

1068. *Clusa*. Nonnulli, ut solet, *clausa* (Fern. Ascens. etc.)

1069. *Vos quoque audite hoc scelus etc.* Sic Gronov. et qui secuti sunt. Antes, alii *Vosque, dii, audite hoc scelus Quocunque diffugistis* (Philol. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Delr. et decem Pariss. nostri); alii *Vos, dii, audite hoc scelus Quocunque diffugistis* (Raphel. Commel. Grut. Heins. et Paris. 8037) etc. etc. Florentino adherendum.

1075. *Equid*. Fern. Isoard. Ægid. Philol. cum novem nostris et *quid*.

1076. *Pro me esse*. MS. 8026, *prodesse*. — *Prospicient*. Magnat. Delr. *proficient*. Herhip. et duo ejusdem Venet. cum edit. Ægidii, *prospiciunt*. Paris. 8026 et 8261, *prospiciant*.

1077. *Æthericæ*. Fern. Ægid. Philol. Ascens. *athericæ*.

1080. *Commisce*. Notavit Delr. (1594) in quatuor vet. impressis legi *commisce*: sic et Fern. Isoard. Ægid. et Pariss. 8055 et 8261: forsitan melius et acrius quam quod vulgo receptum est.

1081. *Non qua etc.* Censebat Gronov. scripsisse Senecam, *non quæ tecta et immeritis domos Telo petit minore*, offensas duplici ablativo *qua* et *telo minore*. Sed ipse animadvertit duos sæpe ablativos misceri et adjungi.

1084. *Hæc arma*. Legi malebat Gruterus *hæc arma*, quod penderet a *manu*, de qua supra mentio. Scaliger quoque *hæc* repudiabat: unde Farn. et Thys. *hæc* in contextum receperunt, necnon Botheus qui vulgatam frigidissimam judicavit. Placuit contra *hæc* et Gronovio et Badenio, quippe quod opponatur *telo minori*. Eorum sententiæ suffragamur, vulgatam significantiorem etiam quam alteram lectionem rati, quavis reperimus *hæc* in MS. 6395.

1085. *Torque*. In uno Commel. *torquens*, quod et in MSS. 6395, 8026 et 8037 invenio. — *Amisum*. Fern. *admisum*.

1086. *Lumen ereptum*. Avant. Vian. Gryph. Petr. et nostri 6395, 8025, 8026, 8037, 8263, *lumen exemptum*. De re snbita, ut recte adnotavit Badenius, melius *ereptum* dicitur.

1088. *Si minus*. Ascens. et Gryph. *sia minus*. — *Mala sit*. MS. 8035, *mala sint*.

1089. *Me pete*; *triusulco* etc. Fern. et Isoard. contra metri integritatem, *me pete triusulco telo*: *flammeum facem* etc.

1095. *Immensa*. Nic. Heins. *immersa*, vsna conjectura. — *Scelera*. Phil. et sex Pariss. *secula*, quod respuit metrum. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. *secla*, quod tolerari quest.

1097. *Perdideram*. Paris 8260, *perdiderim*.

1099. *Reddi*. Rectius quàm *reddo*, quod exhibent MSS. Pariss. quatuor et editi. Fern. Isoard. Avant. Vian. Gryph. et Petr.

1103. *Quid conjugales*? Plerique libb. *quid conjugales*? cum Botheo putavi sciorum ironiam fore si Atreus sciscitetur an Thyestes, dum praesides piorum deos testatur, conjugales intelligat. Attamen Baden. ex Nic. Heinsii et Gronovii iudicio emendavit *Quin conjugales*: sed Thyestes in eorum numero qui piis invigilant conjugales deos potuit complecti. Amoveo igitur inutilem, immo et pravam castigationem. — *Pensat*. Ascens. *penset*.

1104. *Præcepto*. Nervosius dictum quàm quod snstitui volebat Nic. Heinsius, *præcepto*.

1105. *Tangit*. Sic plerique libb. nec mutandum, quamvis Both. et Baden. ex Etrusco codice *angit* scripserint, notantes futurorum et perfectorum subiectivi personas secundas singularis numeri extrema syllaba longa ante vocalem inveniri; ideoque *hauseris*, *angit* non metro contradicere. Mihi manifestum est librarium qui Florent. codicem exsavit, vulgatam pro languida respuisse, et *angit*, ut multo validius, accersivisse. At vis est quandoque maxima verbi *tangere* et pro *vehementer commovere*, *perturbare* usurpatur. Ovid. de Art. am. III, 541: *•Nec nos ambitio, nec amor nos tangit habendi.* • Valer. Flacc. VIII, 198: *• et te, fidissime rector, Haud vani tetigere metus.* • Add. Nostr. Phœniss. v. 301.

PHOENISSAE.

DRAMATIS PERSONÆ.

OEDIPUS.

ANTIGONE.

NUNTIUS.

JOCASTA.

POLYNICES.

ARGUMENTUM.

OEdipus, postquam sibi ipse oculos effodit, et ultro abiit in exilium (vid. Nostri OEdipum), victus malis, necem sibi inferre statuit : sed piis Antigones filia precibus exoratus, se vitam toleraturum pollicetur. Interea filios ejus, Eteoclem et Polynicem, impia moventes arma, quia Eteocles regnum fratri ex sœdere tradere abnuerat, Jocasta in gratiam reducere incassum molitur.... Hic interciditur Senecæ fabula; nec igitur narratur quomodo fratres alter ab altero confossi ceciderint, quod suppleant Euripides et Statius.

L. ANNÆI SENECAE PHOENISSAE.

ACTUS PRIMUS.

OEDIPUS, ANTIGONE.

OEDIP. CÆCI parentis regimen, ac fessi unicum
Lateris levamen, nata, quam tauti est mihi
Genuisse vel sic, desere infaustum patrem.
In recta quid deflectis errantem gradum?
Permitte labi : melius inveniam viam,

5

1. *Cæci parentis regimen.* Stat. Theb. IV, 536 : « O nostræ regimen viresque senectus. »

2. *Quam tanti, etc.* Quam pietate tua efficit, ut te genuisse gaudeam, quamvis per incestum genuerim. Non dissimiliter Stat. Theb. VII, 515 : « Nupai equidem, peperique nefas, sed diligo tales. » Add. Agam. 233. Locum non intellexit Gallicus interpres recentior, qui sic reddit : *Ma fille, à qui je n'ai donné le jour que par un crime, crois-moi, abandonne un malheureux, etc.*

3. *Desere infaustum.* Racine, *Andromaque*, act. III, scen. 1 :

Mais toi, par quelle erreur veux-tu toujours
sur toi

Détourner un courroux qui ne cherche que
moi ?

Assez et trop long temps mon amitié t'accable ;
Evite un malheureux ; abandonne un coupable

4. *In recta.* Quid recto itinere errabundos et incertos gradus deducis ? Hipp. 137 : « Ad recta flecti regius nolit tumor. »

5. *Permitte labi.* Hoc mihi pro beneficio erit, si cadere detur et

Quam quæro, solus, quæ me ab hac vita extrahat,
 Et hoc nefandi capitis aspectu levet
 Cælum atque terras. Quantulum hac egi manu!
 Non video noxæ conscium nostræ diem;
 Sed videor. Hinc jam solve inhærentem manum,
 Et patere cæcum, qua volet, ferri pedem.
 Ibo, ibo, qua prærupta protendit iuga
 Meus Cithæron; qua peragrato celer
 Per saxa monte jacuit Actæon, suis
 Nova præda canibus; qua per obscurum nemus,
 Silvamque opacæ vallis instinctas deo

saxis frangi, aut in præceps devehī.
 — *Melius*, etc. Solus et duce orbatus, in pericula incidam, e quibus me invitum abstrahis. Cf. Herc. fur. 1245.

7. *Et hoc nefandi*, etc. Sceleratorum enim conspectus deos hominesque polluere credebatur. Vid. Herc. fur. 1240. — *Levet*. Liberet. Virg. Bucol. IX, 65 : « Ego hoc te fasce levabo. »

8. *Quantulum*, etc. Hac ipsa dextra, qua me excæcavi, parum profeci, siquidem quos non conspicio, iidem conspectu meo terrentur.

10. *Hinc jam solve*, etc. A me solve manum. Ipsa Antigone inf. v. 51 : « Vis nulla, genitor, a tuo nostram manum Corpore resolvet. »

11. *Cæcum... pedem*. Cæci pedem.

13. *Meus Cithæron*. Hunc montem Œdipus suum appellat, quia ibi expositus fuerat, feris avibusque lacerandus infans. Sic Stat. Theb. XI, 747 : « Habeant te lustra, tuncque Cithæron. » — *Qua*, etc. Actæon, Aristæi et Autonoe filius, venationi

deditus, forte in Dianam incidit, quæ sese gelido fonte lavabat : irata dea juvenem aqua conspersit et in cervum mutavit; unde ille a suis canibus laceratus est in Cithærone. Vid. Ovid. Metam. III, 138 et seqq. Apollod. III, 4. — *Peragrato celer*. Non quum venaretur, sed quum cervinis curreret pedibus. Ovid. Metam. III, 198 : « Fugit Autoneius heros, Et se tam celerem cursu miratur in ipso. »

15. *Nova præda*. Insolita et inusitata. — *Qua per obscurum nemus*, etc. Designat eandem Penthei, Thebanorum regis, qui aperto Bacchi numine, quum orgiis profanus intervenisset, ab ipsa matre Agave matrisque sororibus Ino et Autonoe laceratus periit. Vid. Apollod. III, 5. Eurip. Bacch. Theocrit. Idyll. XXVI. Ovid. Metam. III, 701 et seqq. Lactant. III, 10.

16. *Silvamque*, etc. Sic Euripid. Bacch. 1049 : « Ἦν δ' ἄρχος ἀμείψαμεν ὕδασι διάλθορον, Παιῖδας σπονδαίον, ἐνθα Μαιναίης Κάθηρ' ἔχουσιν, etc. » — *Instinctas deo*. Bacchico furore correptas.

Egit sorores mater, et gaudens malo,
 Vibrante fixum prætulit thyrso caput;
 Vel qua cucurrit corpus invisum trahens
 Zethi juvenecus, qua per horrentes rubos
 Tauri ferocis sanguis ostentat fugas;
 Vel qua alta niaria vertice immenso premit
 Inoa rupes, qua scelus fugiens sui,
 Novumque faciens, mater insiluit freto
 Mensura natum seque. Felices, quibus

17. *Egit sorores*, etc. Mater enim Agave Pentheum prima et conapexit et percussit. Theocrit. Idyll. XXVI, 12 : « Αὐτόν τε πρῶτα καὶ ἀνέπαυε δὲ καὶ ἰδύσα. » Euripid. Bacch. 1112 : « Πρῶτη δὲ καὶ καὶ ἰδύσα ἴδεν ἴδρυα γένον, etc. » Ovid. Met. 711 : « Prima videt, prima est insano concita motu; Prima suum misso violavit Penthea thyrso Mater. » — *Gaudens malo*. Vid. in Eurip. Bacch. ad vers. 1167 quantum gaudeat et superbiat Agave, quod prima filium percusserit.

18. *Vibrante*, etc. Thyrsus erat hasta pampinis implicata, qua armatæ bacchabantur Menades. Raptum igitur ex humeris filii caput Agave thyrso suo infixit. Conf. Euripid. Bacch. 1137.

19. *Vel qua*, etc. De supplicio Dirces, ad tauri furentis caudam alligatæ, vid. not. ad Herc. fur. 916.

20. *Zethi*. De quo vid. not. ad Herc. fur. 916. « Zethi, inquit Delrio, potius quam Amphionis meminit, quia Amphion, utpote humanior, a tali crudelitate alienior videtur. » — *Horrentes rubos*. Conf. Virg. Georg. III, 315.

21. *Sanguis*. Nam quacumque furens taurus fuerat vagatus, iter

suum Dirces cruore descripserat, cujus corpus caputque saxis et dumis discissa sanguine stillabant.

22. *Premis*. Ponto immiuet. Vid. Thyest. 643.

23. *Inoa rupes*. Rupes unde se præcipitem dedit Ino cum Melicerta filio, ut Athamantis mariti furorem effugeret, qui jam Learchum, alterum filium, saxo fregerat. Ovid. Metam. IV, 524 : « Imminet æquoribus scopulus : pars inas cavatur Fluctibus, et tectas defendit ab imbris undas : Summa riget, frontemque in apertum porrigit æquor. Occupat hunc (vires insania fecerat) Ino, Seque super pontum, nullo tardata timore, Misit onusque suum. » Add. Apollod. I, 9, etc. — *Scelus fugiens sui*. Fugiens furore percitum Athamantem, qui jam, ut nuper notavi, ex filiis suis alterum uccaverat. — *Sui*. Pro conjugis sui. Ovid. remed. am. 492 : « Frigidior glacie fac, videre tuum. »

24. *Novumque faciens*. Duus sibi filioque suo vitam vult adimere.

25. *Felices*, etc. Utinam et ego matrem habuissem quæ me interficeret, sicut Agave Pentheum, Ino, Melicertam ! Futura enim scelera,

Fortuna melior tam bonas matres dedit!
 Est alius istis noster in silvis locus,
 Qui me reposcit; hunc petam cursu incito;
 Non hæsitabit gressus; huc omni duce
 Spoliatus ibo. Quid moror sedes meas?
 Montem, Cithæron, redde, et hospitium mihi
 Illud meum restitue, ut exspirem senex,
 Ubi debui infans. Recipe supplicium vetus

30

paricidium incestumque, moriendo effugissem.

27. *Alius... locus.* Postquam locos Actæonis, Dirces, Penthei, Inus cladibus famosos memoravit, hunc locum designat sibi proprium ubi olim derelictus fuerat; quo vel sine duce perventurum sese confidit.

30. *Quid moror, etc.* Cur moror sedes meas repetere? similiter Hor. III, od. 27, v. 50: « Impudens Orcum moror », pro « ad Orcum moror descendere. » *Lo fo aspettare, differendo il morire*, inquit Forcellinus, hunc Horatii locum explicans in lexic. ad verb. *morari*.

31. *Montem, Cithæron, redde.* Montem mihi redde, Cithæron; mihi redde tua juga, in quibus expositus fui (vid. sup. v. 13). De hac dicendi forma, *montem redde, Cithæron*, vid. Animadv. nostras. *Coupé*, et, ad illius imitationem, *Lavé*, *Cithæron* et *montem* non distinguenda censuerunt, sic interpretati: *Rends-moi donc le mont Cythéron*; quasi Antigonem compellaret Oedipus. Sed quis credat *Cithæron* pro *Cithæronem* posse adhiberi?

33. *Ubi debui.* Intellige, non ubi infans exspiraturus eram, sed ubi infans melius exspirassem, quam

nunc calamitatibus sceleribusque obrutus senex. — *Recipe supplicium*, etc. Ita interpretare: « O mons semper cruentus, sæve, crudelis, ferox, qui sanguine et suppliciis hominum gaudes, recupera supplicium illud vetus, quod tibi ereptum est, quum ego, tuo quondam iugo expositus, morti subdectus fui. » Male, igitur interpres Gallic. recentior: *O montagne toujours sanglante, toujours cruelle...., termine enfin le supplice qui m'est réservé.* In Senecam versu proprio et pro vocabuli compositione usurpatur *recipere*. Sic Liv. III, 63: *Ibi... res suas Romanus populationibus agrorum amissas recipit*; i. e. rursus in suarum rerum possessionem venit. Recte igitur Florens Christianus magno et plus quam Iberico loquendi fastu usos ait, qui urbis arces nunquam antea amissas receptas scripserunt: recipi enim, quæ bello amissa postea recuperamus. Sed idem ille languide locum Senecæ interpretatus est, et sua ipse explanatione male usus est, qui *recipi* dici putat pro *iterum accipere*. Hic *recipere* non aliter sonat quam *recuperare*, *rursus potiri*, ut in Liv. exemplo nuper allato, et in Cic. de Senect. 4: *Q. Maximus*,

Semper cruenta, sæve, crudelis, ferox,
 Quum occidis, et quum parcis: olijñ jam tuum 38
 Est hoc cadaver: perage mandatum patris,
 Jam et matris: animus gestit antiqua exsequi
 Supplicia. Quid me, nata, pestifero tenes
 Amore vinctum? quid tenes? genitor vocat.
 Sequor, sequor: jam parce. Sanguineum gerens 40

qui *Tarentum recepit*. Cum hoc sensu
 conspirant sequentia: «Olim jam
 tuum Est hoc cadaver.»

35. *Quum occidis, et quum parcis*.
 Æque crudelis fuisti, o Cithæron,
 et quum Actæona, Pentheum,
 Dirceque morte affeciisti, et quum
 mihi vitam condonasti, tot sceltri-
 bus et malis reservatam. Med. 431:
 «O dura fata semper et sortem
 asperam, Quum sœvit et quum
 parcit, ex æquo malam.» — *Olim*
jam tuum, etc. Jus habes in hoc
 corpus ex quo tua te præda frau-
 davit Phorbas, qui me arbori sus-
 pensum abstulit. Vid. sup. v. 33.
Olim pro jamdudum, jam pridem.
 Plin. VIII, epist. 9: *Olim non li-
 bram in manus, non stilum sumpsi:*
olim nescio quid sit olivum, quid quies.
 Add. Juvenal. VI, 346. Lucan. V,
 769. Suet. in August. 30. Senec.
 epist. 77, etc.

36. *Cadaver*. Cadaver pro cor-
 pore dicit, quia prope occisus in-
 fans, et malis aunisque fractus,
 magnam insuper mortis partem se
 excusando præoccupasse videtur.
 Cf. inf. v. 94. — *Mandatum patris*.
 Qui me letho destinaverat.

37. *Jam et matris*. Reddidit *Levée*:
Accomplis les vœux de mon père et
de ma mère. Et de eodem loco Flor.
 Christianus: «Hoc dicit, quia re-

cens natum OEdipum jusserat Laius
 pater exponi Cithærone absumen-
 dum obvitiis feris. Sed quia non
 est credibile idem fuisse mandatum
 matris (nam vel teste Menandro,
patre mater liberorum est amantior),
 fortassis non distinguendum post
 matris, ut matris animus sit ipsa
 mater, quam sicut suspensio vi-
 tam finisse.» Nec interpret Gallicus
 nec Flor. Christ. *Jam et matris* mihi
 videntur intellexisse. Innuit Poeta,
 Jocasta matre, quæ filio quondam
 pepercit, nunc scelera ejus et in
 primis incestum noscente, debere
 OEdipum et ab ipsa jam letho vo-
 veri. — *Exsequi*. Assignatas puero
 pœnas implere.

38. *Pestifero*. Vita enim, quam
 amotus vetat abrumpere, maxi-
 ma mihi et gravissima pestis est.
 — *Tenes*. Quid retines lethum que-
 rere cupientem? *Tenes* autem pro-
 prie dicitur: vid. sup. v. 10.

39. *Vinctum*. Tibull. I, eleg. 1,
 v. 55: «Me retinent vinctum for-
 mosæ vincla puellæ.» — *Genitor*
 vocat. Ecce Laius a me occisus in-
 terfectorem suum vocat ad inferos.

40. *Jam parce*. Ne sœvius in me
 propter necem tuam: nam miser-
 rimus sum, neque mori recuso. —
Sanguineum gerens, etc. Videre sibi
 videtur Laii diadema cæde, quam

Insigne regni Laius rapti furit;
 Et ecce inanes manibus infestis petit
 Foditque vultus. Nata, genitorem vides?
 Ego video.... Tandem spiritum inimicum expue,
 Desertor anime, fortis in partem tui;
 Omitte pœnas languidas longæ moræ,
 Mortemque totam recipe. Quid segnis traho
 Quod vivo? nullum facere jam possum scelus....

45

ipse patravit, cruentatum. Cf. Stat. Theb. I, 82.

41. *Agni...* rapti. Gerit Laius insigne summæ potestatis quâ illum spoliavi.

42. *Inanes.* Vultus suos OEdipus inanes appellat propter effossos oculos.

43. *Nata, genitorem,* etc. Sumptum ab Æschyl. Chœph. 1061: « ἤματι μὲν ἐν ἡμέρᾳ τῶνδ', ἐν δ' ἡμέρᾳ ».

44. *Tandem spiritum,* etc. Ad se ipsum: Exspira, inquit, inviam istam et gravem animam. Jam in Thyeste, v. 245, vidimus: « Spiritum inimicum expuat ».

45. *Desertor anime.* Dicitur animus pro ipso homine, ut sæpe in scriptt. latinis. « Mollis et semivir, inquit, et in partem tantum tui fortis, etc. » *Desertor,* i. e. qui te ipsum deseris ac prodis, nec audes quod iuchoasti perficere. Verbum insolenter nec pro consuetudine adhibitum; sed nihil aliud editt. et MSS. præferunt. Vid. nostras Animadverss. — *Fortis,* etc. Animosus in evellendis oculorum orbibus, segnis autem et ignavus ad projiciendam vitam.

46. *Pœnas languidas,* etc. Pœnæ quæ ex longioris vitæ et miseris

mora oriuntur; quæ quidem *languidæ*, i. e. molles et turpes viro, OEdipo videntur. Vid. in Animadvv. aliam interpretationem. Si quidem nimium offenderit his junctum sine intermissione substantivo adjectivum nomen, possit et legi non mutato sensu: *Omitte pœnas languidæ longas moræ.*

47. *Mortemque totam.* Jam enim magna ex parte extinctus sibi videtur. Vid. sup. v. 36. Stat. Theb. XI, 579: « Sævoque e limine profert Mortem imperfectam. » — *Quid segnis,* etc. cur traho hoc, quod mihi superest, vitæ? cur diutius his in terris immoror, exhaustis ad quæ natus eram sceleribus?

48. *Quod vivo.* I. e. partem vitæ quæ mihi relicta est. Vid. not. sup. v. 47. Sic infra, ait Gronovius, v. 113: « et in cineres dabo Hoc quidquid in me vivit. » Et v. 170: « nec me redemi parte, membra tibi Volui perire. » Hæc adjicit aptissime exempla Badenius: Plaut. Merc. III, scen. 2, v. 9: « Demum igitur quum senex sis, tunc in otium Te conleces, dum potatur: id jam lucro est Quod vivis. » Pers. V, 152: « Indulge genio, carpa- mus dulcia: nostrum est Quod

Possum miser! prædico, discede a patre;
Discede, virgo: timeo post matrem omnia.

50

ANT. Vis nulla, genitor, a tuo nostram manum
Corpore resolvat: nemo me comitem tibi
Eripiet unquam. Labdaci claram domum,
Opulenta ferro regna germani petant;
Pars summa magni patris e regno mea est
Pater ipse: non hunc auferet frater mihi,
Thebana rapto sceptrum qui regno tenet;
Non hunc catervas alter Argolicas agens.

55

vivis; cinis et manes et fabula fies. —
Eandem sententiam sic explicat
Lucret. III, 403: — Manet in vita,
cui mens animusque remansit;
Quamvis est cæsis eireum lacer
undique membris, Trunens, ademp-
pta anima eireum, membrisque
remotis, Vivit, et ætherias vitales
suscipit auras. Si non omnimodis,
at magna parte animæ Privatus,
tamen in vita contatur et hæ-
ret. »

49. *Possum miser!* Sed quid ego?
fallor certe, si nullum jsm nefas
admitti posse puto. Patrem inter-
fecit; cum ratre conjugium inivi;
restat ut filiam meam stupro vio-
lem. — *Prædico*, etc. Moneo ut a
me recedas, ne te virginem teme-
rare possim, ne mihi supremi sce-
leris materia fias.

50. *Post matrem*. Subaudi pol-
lutam connubio nostro: nam de
filia securus esse queo, qui matrem
stupravi?

53. *Labdaci*, etc. Qui pater Laii
fuit. — Certent Eteocles et Poly-
nices de summa potestate, quam
habuit pater: ego nihil ipso patre
pretiosius duco. Pari affectu noster

Ducis, Œdipe chez Admète, act. III,
scen. 2 :

Vos ennuis sont les miens, ma douleur est la
vôtre :
Nous seuls nous nous restons, consolez l'un
par l'autre.
L'univers nous oublie; ah ! recevez du moins,
Moi, vos tristes soupirs, et vous, mes tendres
anims.
Que Thèbe à vos deux fils offre un trône en
partage :
Vous suivre et vous aimer, voilà mon héritage.

55. *Pars*, etc. E regno magni pa-
tris summa et optima pars mea est,
quum patrem ipsum habeam.

57. *Thebana*, etc. Eteocles qui,
contra pacti fœderis legem, sum-
mam potestatem ultra annum per-
jurus retinuit. Ad hunc locum Flor.
Christianus: — Antigona, Immo jus
bonum, plus videtur adjuvare Po-
lyniceum quam Eteoclem, ut videre
etiam est apud Græcos tragicos.
Itaque hic regnum rapuisse, imper-
ium occupasse, fœdus lœsisse et
fidem; ille vero Argivos quidem
duxisse, sed fœderis ieti testes deos
invocare, et hic et alibi traditur. »

58. *Alter*, etc. Polynices, qui
socerum Adrastum, Argivorum

Non si revulso Jupiter inundo tonet,
 Mediumque nostros fulmen in nexus cadat,
 Manum hanc remittam : prohibeas, genitor, licet,
 Regam abnuentem ; dirigam inviti gradum.
 In plana tendis ? vado : prærupta appetis ?
 Non obsto, sed præcedo : quovis utere
 Duce me ; duobus omnis eligitur via.
 Perire sine me non potes ; mecum potes.
 Illic alta rupes arduo surgit jugo,
 Spectatque longe spatia subjecti maris.
 Vis hanc petamus ? Nudus hic pendet silex ;
 Hic scissa tellus faucibus ruptis hiat :

regem, in ultionem suæ injuriæ compulit.

59. *Non si revulso*, etc. Etiam si Jupiter tam violento fulmine intonet, ut inuudus, id est, sicut pridem monui, cælum, coequantur et prope revellatur.

60. *Mediumque*, etc. Nequicquam velit Jupiter telis suis te a meo complexu dividere : usque tibi adhærebo, et vita prius mihi eripietur, quam genitor. Similiter perviciaciam suam testatur Philoct. in Sophocl. 1197 : « Οὐδ' ἴκον', οὐδ' ἴκον' (σοὶ τὸ δ' ἔμπροσθεν) οὐδ' εἰ παρ' ἑσέος ἀσπερσέμενος, etc. »

61. *Manum hanc*. Tuam, quam teneo. Errasse mihi videtur Forcell. qui in lexic. ad vocem *remitto*, locum explicat quasi de manu sua loquatur Antigone.

62. *In plana*, etc. Si in plano gradiaris, ubi tutum iter tibi patet, assidua comes ero : at si horridos montium apices, loca formidolosa et periculo plena persequaris, tuæ quidem voluntati non per vim obstabo, sed antecedam, ut quidquid

discriminibus subeundum sit, prior subeam.

64. *Quovis utere*, etc. Accipe quovis duce pro duce ad quemvis locum, quæ te comitetur in plano, te vero in prærupta præcedat, tecum aut victura, aut peritura.

65. *Duobus*, etc. Dummodo juncti iter faciamus, quamlibet viam elige : nullam, quantumvis periculosa sit, ambobus recuso. — *Eligitur*. Pro eligi potest.

67. *Hic alta rupes*, etc. Postquam patri eligendæ cujuslibet viæ potestatem dedit, ea conditione ut electam ambo ingrediantur, circumstantes locos describit ubi necem invenire queant, et Œdipum suadet profari, quoniam deduci velit.

68. *Subjecti*. Cui rupes desuper imminet.

69. *Nudus*. Nullis fructibus vestitus. Virg. Bucol. I, 15, *silex in nuda*. — *Pendet*. Quasi ruinam minetur et in præceps casurus videtur, propter biatum scissæ telluris.

70. *Scissa*. Mart. XII, 63 : « Scissa humus ad Manes. » — *Tellus*.

Vis hanc petamus? Hic rapax torrens cadit,
 Partesque lapsi montis exesas rotat;
 In hunc ruamus. Dum prior, quo vis, eo.
 Non deprecor, non hortor. Exstingui cupis,
 Votumque, genitor, maximum mors est tibi?
 Si moreris, antecedo: si vivis, sequor.
 Sed flecte mentem; pectus antiquum advoca,
 Victasque magno robore æurnas doma.
 Resiste: tantis in malis vinci malum est.
 OEDIP. Unde in nefanda specimen egregium domo?
 Unde ista generi virgo dissimilis suo?
 Fortuna, credis? aliquis est ex me pius?
 Non esset unquam (fata bene novi mea),
 Nisi ut noceret. Ipsa se in leges novas

Rectius, inquit Delrio, tellurem dixit notandæ hiatus profunditati: nam *terru* proprie ipsa superficies, a terendo; *tellus* interior et penitior pars, quæ arborum radices sinu suo fovet et amplectitur juxta quosdam.—*Faucibus ruptis*. Aperto gurgite.—*Hiat*. Sallust. in *Fragm.* apud Non. IV, 228: *Atque hians humus multa, vasta et profunda.*

71. *Rapax torrens*. Lucret. I, 17, *fluviisque rapaces.*

72. *Partesque* etc. Senec. quæst. natur. III, 27: *Devolutus torrens altissimis montibus rapit silvas male hærentes, et saxa revolutis remissa compagibus rotat.* Et inferius: *Dannubius.... juga ipsa sollicitat, ferens secum madescentia montium latera.* — *Exesas*. Undarum enim proprium est quælibet sensim corrodere. Curt. IV, 2: *Nec ulla tam firma moles est, quam non exedant undæ per nexus operum manantes.*

74. *Non deprecor* etc. Neque exstimulo te, neque deterreo: in tua

manu est vitæ an mortem nobis decernas.

77. *Pectus antiquum*. Antiquam virtutem.

79. *Malum est*. Nisi mala fortiter tuleris, malum aliud ex eo ipso oritur, quod ea ferre non potueris: probrum enim miseris additur. Vid. *Animadv.* nostras.

80. *Unde*, etc. Miratur quod tantæ pietatis ac virtutis possit esse filia, quæ incestum patrem et adeo scelestos fratres habeat.—*Specimen*. De ipsa Antigone dictum, ut in Cic. de natur. deor. III, 32: *Temperantiæ prudentiæque specimen Q. Scævola.*

83. *Non esset*, etc. Mea quidem filia pia est: sed quum hoc fati decretum sit, ut mihi nihil non infantum accidat, illam ipsam pietatem mihi detrimento fore præsentio: quin et jam nocet Antigone, dum me invitum servat.

84. *Ipsa*, etc. Tanta est in me deorum sævitia, ut, si illis desint

Natura vertet, regeret in fontem citas
 Revolutus undas amnis, et noctem afferet
 Phœbea lampas, Hesperus faciet diem.
 Ut ad miseras aliquid accedat meas,
 Pii quoque erimus. Unica OEdipodæ est salus,
 Non esse salvum. Liceat ulcisci patrem
 Adhuc inultum. Dextra quid cessas iners
 Exigere pœnas? quidquid exactum est adhuc,

85

90

naturales causas, unde mihi novas calamitates suscitent, ipsius naturæ leges ad me torquendum subversuros esse non dubitem. Cf. Herc. fur. 373, et Thyest. 476.

85. *Regeret in fontem*, etc. Amnes in fontem refluunt. Sic Ovid. Heroid. V, 30: «Ad fontem Xanthi versa recurret aqua.» Et id. in Trist. I, eleg. 7, v. 1: «In caput auct suum labentur ab æquore retro Flumina, etc.»

87. *Phœbea lampas*. Virgil. Æn. III, 637: «Phœbeum lampadis instar.» — *Hesperus*. Stella noctis prænuntia.

89. *Pii quoque erimus*. Hic Farnabius: «Omnia præpostera fiunt; et, quod omnium maxime naturæ contrarium est, ego ipse quoque pius ero, ut miserior sim et nocentior.» Pariter interpretes Gallici: *OEdipe lui-même serait pieux*. Recte quidem animadvertit Farnab. hoc, *pii quoque erimus*, ut naturæ maxime contrarium, ab OEdipo afferri: postquam enim, ut fati sui tenacitatem exprimeret, relaxatus, si opus sit, fluvios, etc. unde sua sibi crescerent mala, affirmavit, adiit quod maximum monstrum haberi debeat, nempe nos quoque *pii erimus*. Sed male Far-

nab. et interpretes pluralem numerum per singularem explicant, *ego quoque pius ero*: ad totam domum suam, et præcipue ad pietatem Antigones respicit OEdipus: «Quomodo, inquit, fieri potest, ut in tam nefanda domo tantæ pietatis specimen elucescat?... sed ad perniciem tantum meam id monstri editum est: nam, ut aliquid ad meas miseras accedat, leges etiam suas natura dedit; refluunt amnes in fontem, sol noctem afferet, et Hesperus diem, et, quod cætera superat, nos, scelestum genus, pii erimus.» Cur autem hæc Antigones pietas sortem OEdipi pejo-rem faciat? Explicant sequentia: quia mori ea demum est OEdipi salus, et sua illi filia salutem adimit, dum moriendi facultatem denegat. — *Unica OEdipodæ*, etc. Forsan ex Virgil. Æn. II, 354: «Una salus victis, nullam aperare salutem.» Sic quoque *Ducis, OEdipe chez Admète*, act. III, scen. 2:

Ma vie est un supplice, et pour me secourir
 Il ne me reste plus que l'espoir de mourir.

92. *Quidquid exactum est*, etc. Quum me excæcavi, admissum cum matre incestum tantummodo expiavi: restat ut vitam expirem, parricidii piaculum. Conf. Nostri

Matri dedisti. Mitte genitoris manum,
Animosa virgo: funus extendis meum,
Longasque vivi ducis exsequias patris.
Aliquando terra corpus invisum tege.
Peccas honesta mente: pietatem vocas,
Patrem insepultum trahere. Qui cogit mori
Nolentem, in æquo est, quique properantem impedit.
Occidere est, vetare cupientem mori.
Nec tamen in æquo est: alterum gravius reor:

OEdip. 938: « Moreris? hoc patri
sat est, etc. »

93. *Matri dedisti.* Stat. Theb. I,
71: « miseraque oculos in matre
reliqui. »

94. *Funus extendis meum.* Stat.
Theb. I, 47: « Merserat æterna
damnatum nocte pudorem OEdi-
podes, longaque animam sub morte
trahebat. » Add. IV, 614, et XI,
693. Male Farnabius: *Illo enim
die nocens moritur quo peccat: mor-
tem appellat OEdipus vitam lan-
guidam et annis, malis cruciatuque
tum corporis tum animi miseram.*
Sic Noster in OEdip. 949: « Mors
eligatur longa: queratur via, Qua
nec sepulchris mixtus, et vivis tamen
Exemptus erres: morere, sed citra
patrem. » Sic quoque Ovidius,
æternis consumptus, se jam de-
functum vocat, Trist. III, eleg.
11, vers. 25: « Non sum ego quod
fueram. Quid inanem proteris um-
bram? Quid cinerem saxi bustaque
nostra petis? ... Quid simulacra,
ferox, dictis incessis anarum? Parce,
precor, manes sollicitare meos. »

95. *Longas.* Diurnas. — *Ducis
exsequias.* Solemne verbum. Vid.
Plin. VIII, 42. Crat. X, 5. Sil.
XVI, 306. Eandem prope senten-

tiam expresserat Cic. pro Quintio,
15: *Huic acerbissimum vivo videntique
funus ducitur.*

98. *Patrem insepultum,* etc. Po-
tuit quidem OEdipus doloris im-
petu raptus se terram debitum et
jam extinctum dicere; sed quis
ferat hanc hyperbolen ita torqueri,
ut defunctus ille OEdipus filiam ex-
probret, quod cadaver patris insep-
ultum trahat? Quis non videt
enervari sententiam, dum ita pro-
ducitur? Est modus in rebus. —
Qui cogit mori, etc. Peccas, o filia:
nam non minore ipsius malo ser-
vatur invitus aliquis, quam occi-
ditur. Hanc sententiam antea adhi-
buerat Hor. in Art. poet. v. 467:
« Invitum qui servat, idem facit
occidenti. » Racine, Theb. act. V,
scen. 7:

Ah! c'est m'assassiner que me sauver la vie!
Add. Senec. epist. 78.

99. *In æquo est.* Vid. Liv.
XXXIX, 37, et Senec. consolat.
ad Polyb. 32.

101. *Nec tamen,* etc. Immo gravius
duco, si nec cupienti negetur, quam
si inferatur timentis. Hoc enim ex
præcedentibus et sequentibus sen-
tentia intelligendum abunde patet.
Unde miror quosdam interpretes

Malo imperari, quam eripi mortem mihi.
 Desiste cœpto, virgo: jus vitæ ac necis
 Meæ penes me est. Regna deserui libens;
 Regnum mei retineo. Si fida es comes,
 Ensem parenti trade, sed notum nece
 Ensem paterna. Tradis? an nati tenent
 Cum regno et illum? faciet, ubicunque est, scelus.
 Ibi sit; relinquo: natus hunc habeat meus,
 Sed uterque. Flammas potius et vastum aggerem
 Componere: in altos ipse me immittam rogos.
 Erectam ad ignes funebrem escendam struem,

eo usque erravisse, ut existimave-
 rint Senecam dicere « plus peccare
 eum qui invitum occidit, quam
 qui nolentem servat. » Locum quo-
 que non satia diligenter reddidit
*Lævi: Retenir la main de celui qui
 desire la mort, c'est le tuer. C'est pis
 encore que de le tuer: je sens que le
 poids de l'existence est mille fois plus
 affreux que son terme.* Omittuntur
 verba imperari et eripi, in quibus
 tota prope vertitur sententia: ite-
 ratur enim oppositio cogere mori
 nolentem, properantem impedire. Mihi,
 inquit Œdipus, non tam iniquum
 videretur mortem nolenti impe-
 rari, quam optanti moriendi fa-
 cultatem adimi.

102. *Eripi mortem.* Senec. de
 Provident. 3: *Æquiore animo passus
 est se patriâ eripi, quam sibi exi-
 lium.*

105. *Regnum, etc.* Exui potesta-
 tem in cætera omnia, non in vo-
 luntatem: « Stoicum, inquit Delrio:
 nam hæc secta nihil homini pro-
 prium censebat, præter animum
 et voluntatem; membra, corpus,
 vitam aliena esse prorsus. Quæ de

re et imperio sui, polcherrima
 Epictetus apud Arrianum lib. II,
 cap. 22, et 29, et lib. III, cap.
 ultim. »

106. *Sed notum, etc.* Da mihi gla-
 dium illum Laii cæde infamem;
 optimum enim hic erit pœnæ in-
 strumentum, qui sceleris fuit.

108. *Faciet, etc.* Si gladium,
 Laii sanguine imbutum, mihi non
 potes tradere, quia illum habent
 cum regno nati mei, id mihi sola-
 tio est, quod in eorum manu hand
 inutilis futurus sit; quippe quo
 utentur ad mortem perniciem.

109. *Ibi sit.* Apud natum.

110. *Sed uterque.* Alter in alte-
 rum hunc ensen stringat. Quo voto
 Œdipus vaticinari videtur mutam
 germanorum eandem.

112. *Erectam ad ignes, etc.* Hoc
 barbarum et sensu cassum judicat
 Botheus, et autem illum Gruter.
 versus supervacuum esse pronun-
 tiaverat, quia, postquam Œdipus
 sese immiserit in rogos, non ascen-
 det rursus in funebrem struem. Sed
 falsi sunt qui in poeta rerum ordi-
 nem tam rigide ad calculos vocant,

Pectusque solvam durum, et in cineres dabo
 Hoc quidquid in me vivit. Ubi sævum est mare?
 Duc, ubi sit altis prorutum saxis jugum,
 Ubi torta rapidus ducat Ismenos vada:
 Duc, ubi feræ sint, ubi fretum, ubi præceps locus,
 Si dux es. Illuc ire morituro placet,
 Ubi sedit alta rupe semifero dolos

præsertim in Seneca qui multa congerere et miscere solet, prout cogitanti occurrunt. Immo etiam potest Nostri versus ita intelligi, ut minime intercidi sermo, nec corrumpi legitimus sententiarum tenor videatur. Generaliter primum dicit Œdipus, in rogâ me immittam: mox singula recenset, ad initia rei, ut plerumque fit, revolutus: *escendam struem, ad efficiendos ignes extruetam, et solvam flammis hoc pectus, et in cineres vertam quidquid in me vivit.*

113. *Pectus... durum.* Cor illud meum, quod tantis calamitatibus superfuit.

114. *Ubi sævum est mare?* Nota illam animi perturbationem, qua Œdipus modo flammam rogat, modo undas; mori cupit, nec interest qua ratione.

115. *Prorutum saxis.* Projectum et præruptum saxis; ita prominens, protentum, et procurrens in auras ut ruiturum videatur; eodem sensu quo Virg. *Æn.* III, 699: *projectaque saxa Pachyni Radimur;* et Cic. Verr. IV, 10: *Urbs erat ejusmodi loco, atque ita projecta in altum, ut ej exeuntes et Cilicis prædones sæpe ad eam necessario devenirent.*

116. *Torta... vada.* Id est vada violento abrepta impetu, ut in Thyest. 1018, *tortas arenas.* Virg.

Æn. VII, 567: *• Dat sonitum saxis, et torto vortice torrens. •* Horat. I, od. 2, v. 13: *• Vidimus flavum Tiberim retortis Litore Etrusco violenter undis. •* — *Ismenos.* Thebaeus amnis, sic dictus ab Ismeno Pelasgi filio.

119. *Semifero dolos, etc.* Sphinx fuit monstrum quoddam, quod vultus virgineos, leoninum corpus, aquilinas alas habuisse fertur. Quum a Junone in Thebaeos immissum fuisset, montem vicinum inedit, ibique solvendum ænigma proponebat, et si quis victum se profiteretur, hunc vorabat. Porro nuntiaverat orsculum non ante civitatem a Sphinge liberam fore, quam sensus ænigmati ab aliquo expediretur. Jamque multi occubuerant, quum Œdipus aleam adire et rem aggredi ausus est. Hoc autem evolendum illi fuit, quodnam animal mane quadrupes, meridie bipes, vespere tripes esset. Œdipus hominem significari intellexit, qui infans manibus pedibusque se protrahit, vir pedibus tantum graditur, senex infirmos gradus baculo adjuvat. Sphinx continuo ex arce præcipientem se dedit, victorque Œdipus Thebarum ditionem et Jocastæ conjugium mercedem accepit. Vid. Apollod. III, 5. Hygin. fab. 67.

Sphinx ore nectens : dirige huc gressus pedum, 122
 Hic siste patrem : dira ne sedes vacet,
 Monstrum repone majus. Hoc saxum insidens
 Obscura nostræ verba fortunæ loquar,
 Quæ nemo solvat. Quisquis Assyrio loca
 Possessa regi scindis, et Cadmi nemus 125
 Serpente notum, sacra quo Dirce latet,

122. *Monstrum repone majus.* Suum monti monstrum, et Sphinge quidem majus, redde. Se ipsum designat Œdipus, quem Sphinge immaniore propter admissa scelera profitetur.

123. *Obscura nostræ, etc.* Meam ipse fortunam adeo obscuris verbis narro, ut nemo hoc meum enigma solvat. Quæ quidem omnia intempestiva sunt et quam pessime ingeniosa.

124. *Quisquis, etc.* Finitimas omnes gentes convocat, ut ænigmati attendant. — *Assyrio.* Cadmo; qui quidem non proprie ex *Assyria*, sed ex Phœnicia in Bœotiam pervenit. Jam autem alibi notatum est poetas nomina vicinarum inter se gentium confundere solitos, et aliud pro alio usurpare. Vid. Herc. fur. 539.

125. *Scindis.* Arando sulcas. Vid. Virg. Georg. I, 50, et Claudian. de laudib. Stilic. I, 134. — *Cadmi nemus, etc.* Silvam illam in qua Martium anguem Cadmus interfecit. Vid. Herc. fur. 261.

126. *Sacra quo Dirce, etc.* De Dirce in fontem mutata vide quæ notavimus Herc. fur. ad vers. 916: «Lycus Dirce in matrimonium duxit, inquit Hygiu. fab. 7; cui suspicio iucidit virum suum clam cum Antiopa concubuisse. Itaque impera-

vit famulis, ut eam in tenebris vinetam clauderent. . . Zetus et Amphion, Antiopæ filii, Dirceam ad taurum indomitum deligatam vita privarunt. Ex cujus corpore in monte Citherone fons est natus, qui Dirceus est appellatus, beneficio Liberi, quod ejus baccha fuerat. » Dirce autem dicitur *sacra*, non ut quæ Antiopam inclementer habuerit, i. e. *exsecrabilis*, quod ita interpretandum primo Delrioni placuerat. *Sacra* pro *divina* adhibetur, non tantum quia omnes fontes ex occulta origine habebantur divini, sed quoniam colebatur Dirce apud Thebanos, sive Bacchi nutrix fuerit, ut innuit Statius, I, Silv. 4, v. 21: «Aut mitem Tegeæ, Dircesve hortabor alunnum»; sive Bacchus illi faverit quod *baccha*, ut ait Hyginus, fuisset, et Bacchanalium observantissima, cujus certe mortem deus ultus est, immisso Zeti et Amphionis matri furore, quo vaga per totam Græciam acta est. (Vid. Pausan. IX, 17.) Inde illa apud Thebanos, religiosissimos Bacchici numinis cultores, Dirces veneratio; ita ut Dirceus fons pro sacerrimo et præcipuo Bœotie loco habitus sit, et sæpe pro Thebis ipais nuncupatus. Sic in Virg. Bucol. II, 24, *Amphion Dirceus*; in Horat. IV, od. 2, v. 25,

Supplex adoras, quisquis Eurotam bibis,
 Spartenque fratre nobilem gemino colis,
 Quique Elin et Parnason, et Bœotios
 Colonus agros uberis tondes soli,
 Adverte mentem : sæva Thebarum lues
 Luctifica cæcis verba committens modis,
 Quid simile posuit? quid tam inextricabile?
 Avi gener, patrisque rivalis sui,

+ 30

Dirceus cyenus, i. e. Thebanus Pindarus; in Stat. Theb. II, 142, *Dirceus heros*, i. e. rex Thebarum Polynices; in Nostro, Œdip. 531, *Dircea loca*, ibid. 588, *caterva dente Dircea satæ*; Herc. Œt. 140, *Dircea mania*, etc. — *Latet*. Quod intelligi queat de oculo fontis ortu. Attamen et aliter interpretari possis: refert enim Plutarchus (de Damon. Socrat. 9) sepulcrum Dirces nulli Thebanorum notum, excepto equitum duce, qui, postquam munus hoc suum suscepit, ab illo in cuius successit vicem, ad locum in quo sepulta est Dirce ducitur noetu: ibi quidam sacra in tenebris et sine ignibus peragunt, et mox, sublati sacrificii vestigiis indiciisque, abeunt diversi.

127. *Eurotam*. Fluvium Laconie.

128. *Fratre nobilem gemino*. Castore et Polluce. Vid. Thyest. 627.

129. *Elin*. Regionem Peloponnesi, inter Arcadiam et Achaïam et mare Ionium. — *Parnason*. Montem Phocidos, qui frequentius *Parnassus* græce scribitur.

130. *Tondes*. Metis. Virg. Georg. I, 289: « Nocte leves melius stipulam, nocte arida prata Tondentur. » Hanc vocem, inquit Delrio, Latini tralatione ad agros traxerunt, sicut

apud Virgilium et Ovidium videre est, Græcos secuti, qui *κίρην* non hominibus modo aut pecoribus, sed et eivitatibus, arboribus, fruticibus ac agris accommodarunt. Pindarus etiam longe alia in re: *Ἐκ λαχέων κίρην μάλιστα πείων*.

131. *Adverte mentem*. Virg. Æn. VIII, 440: « huc advertite mentem. » — *Sæva... lues*. Splinx. Sic Val. Flacc. de Harpyis, IV, 431: « spes una seni, quod pellere sævam Quondam fata luem dederunt Aquilone creatis. »

132. *Luctifica*, etc. Ita committens, id est, miscens funesta et lethalia verba, ut cæcas, i. e. obscuras, eorum ambages nemo solvere possit.

134. *Avi gener*. Nam avi sui Labdaci Œdipus nurum Jocastam in matrimonium duxit. — *Patrisque rivalis*. Dicebantur *rivales* qui de communi rivo aquam hauriebant. Ulpian. Dig. I. XLIII, tit. XIX, leg. 1: « Si inter rivales, i. e. qui per eundem rivam aquam ducunt, sit contentio de aquæ usu, etc. » Unde vocabulum ad amatores eandem mulierem procantes translatum est. Miratus est Heinsius Œdipum rivalem defuncti Laii appellari: « An quemadmodum defuncti est

Frater suorum liberum, et fratrum parens;
 Uno avia partu liberos peperit viro,
 Sibi et nepotes. Monstra quis tanta explicet?
 Ego ipse, victæ spolia qui Sphingis tuli,
 Hærebo, fati tardus interpretes mei.
 Quid perdis ultra verba? quid pectus ferum
 Mollire tentas precibus? hoc animo sedet,

135

140

gener, inquit, qui illius filiam ducit, ita qui viduam ab eo derelictam, est rivalis? Ergo Messala Corvius, qui Terentiam duxit Ciceronis, post obitum illius, rivalis ejus fuit. Græce magis absurditas apparet, qui ἀντίπαstrν dicunt. Respoodit Pootanus Œdipom, non simpliciter defuncto, sed occiso patre, matrem doxisse: atque eo præcipue aspectu eleganter hic rivalem et quasi ἀντίπαstrν appellari. Notavit quoque Gronovius κατάχρησιν haud illi disparem apud Lucanum esse, lib. III, ubi Julia in somnis ad Pompeiôm: « Inupsit tepido pellex Cornelia busto »; et lib. VIII, ubi ipsa Cornelia ad Julian: « placataque pellice cæsa Magno parceo tuo. »

135. *Frater suorum*, etc. Huic Nostri loco similia sunt sequentia. Enripid. Phœnis. 1604: « Παῖδάς τ' ἀδελφὸς ἔτεον. » Sophocl. Œdip. Tyran. 460: « Ἀδελφὸς αὐτὸς καὶ πατὴρ, καὶ ἕξ ἑξ ἑνὸς γυναικὸς υἱὸς καὶ πόσις, καὶ τοῦ πατρὸς ὁμόσπορος τὰ καὶ γυνὴς. » Ovid. Metam. X, 348, de Myrrha: « Tune soror gnati, geotrixque vocabere fratris? » Refert Delrio illa in marmore Italico inventa: « Hersilus hic jaceo, mecom Marulla quiescit, Quæ soror et genitrix, quæ mihi sponsa fuit.

Vera negas, frontemque trahens, ænigmata Sphingis Credis? sunt Pythio vera magis tripode. Me pater e nata genuit, mihi jungitur illa. Sic soror et conjux, sic fuit illa parens. Recentiores qui Œdipi fabulam in scenam traduxerant, hæc quasi tragœdiæ majestate indigna omisere. Attamen Corneille, *Œdipe*, act. V, scen. 5:

Elle fut voir en moi, par un mélange infâme,
 Le frère de mes fils et le fils de ma femme

136. *Aria*, etc. Jocasta, quæ sibi nepotes genuisse dici potest.

139. *Hærebo*, etc. Confusas istas acclerum ambages non statim expedit. Corneille, *Œdipe*, act. III, scen. 4:

Moi-même en cet état je ne puis me com-
 prendre,
 Et l'énigme du Sphinx fut moins obscure pour
 moi,
 Que le fond de mon cœur ne l'est dans cet
 effort.

140. *Quid perdis ultra verba?* Quid verba frustra fuodis? Ad filiam dictum. *Ultra*, i. e. amplius.

141. *Hoc animo sedet*, Certum et decretum stat. Virg. *Æn.* IV, 15: « Si mihi non animo fixum immotumque sederet. » — *De animo et anima*, quæ in hac eadem sententia sociantur, Delr. hæc assert Attii: « Sapimus acimo, fruimur anima,

Effundere hanc cum morte luctantem diu
 Animam, et tenebras petere : nam scelerei hæc meo
 Parum alta nox est. Tartaro condi juvat,
 Et si quid ultra Tartarum est. Tandem libet, 145
 Quod olim oportet. Morte prohiberi haud queo.
 Ferrum negabis? noxias lapso vias
 Cludes? et arctis colla laqueis inseri
 Prohibebis? herbas, quæ ferunt letum, auferes?
 Quid ista tandem cura proficiet tua? 150
 Ubique mors est. Optime hoc cavit deus.
 Eripere vitam nemo non homini potest;
 At nemo mortem : mille ad hanc aditus patent.
 Nil quero : dextra noster et nuda solet

etc. • et Noui : • Animus est quo sapimus, anima qua vivimus. •

142. *Effundere*. Vid. Virg. *Æn.* I, 102. — *Cum morte luctantem*, etc. Vid. Nostri *Œdip.* 949. Stat. *Theb.* I, 46 : • Impia jam merita scrutatus lumina dextra, Merserat æterna damnatum nocte pudorem *Œdipodes*, longaque animam sub morte tenebat. •

145. *Et si quid*, etc. Cf. *Herc. fur.* 1223. — *Tandem*, etc. *Tandem* animus est facere quod jamdudum fieri decuisset, nempe vitam abrumpere.

146. *Olim oportet*. Jampridem, jamdudum oportet. Vid. sup. v. 35, et quod ad hunc versum notavimus.

147. *Noxias lapso*. Per quas lapsus mortem inveniam. Intellige præcipitem ex montium jugis saltum, ut supra non semel.

148. *Colla laqueis inseri*. Cicer. *Verr. lib. VI, orat. 9, c. 37* : *Homini collum in laqueum inserenti subvenisti.*

149. *Herbas*, etc. *Venenosas fru-*

ges. — *Ferunt . . . auferes*. Quid sibi vult in tali re verborum ludus?

151. *Optime hoc cavit*, etc. *Senec. epist. 12* : *Malum est in necessitate vivere ; sed in necessitate vivere, necessitas nulla est. Quidni nulla sit? patent undique ad libertatem viæ multæ, breves, faciles. Agamus deo gratias, quod nemo in vita teneri potest.* Id. de *Provident.* 6, ubi deus ipse loquitur : *Ante omnia cavi, ne quis vos teneret invito : patet exitus. Si punire non vultis, licet fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil feci facilius, quam mori.* *Martial.* I, 43 : • *Conjugis audisset fatum quum Poreia Bruti, Et subtraxit sibi quæreret arma dolor : Non dum scitis, ait, mortem non posse negari? Credideram satis hoc vos docuisse patrem. Dixit, et ardentem avido bibit ore favillas : I nunc, et ferrum turba molesta nega.* •

154. *Nil quero*. Non jam arma

Bene animus uti. Dextra, nunc tolo impetu, 155
 Toto dolore, viribus totis veni.
 Non destino unum vulneri nostro locum.
 Totus nocens sum : qua voles, mortem exige.
 Effringe corpus, corque tot scelerum capax
 Evelle; totos viscerum nuda sinus. 160
 Fractum incitatis ictibus gultur sonet;
 Laceræve fixis unguibus venæ fluant.
 Aut dirige iras, quo soles : hæc vulnera
 Rescissa multo sanguine ac tabe irriga.
 Hac extrahe animam, duram, inexpugnabilem. 165
 Et tu, parens, ubicunque pœnarum arbiter
 Adstas mearum (non ego hoc tantum scelus
 Ulla expiari credidi pœna satis

flagito : non jam peto, ut me ad mare vel ad gurgitem deducas. — *Et nudo.* Vel inermis. — *Solet.* Quippe hæc dextra oculos meos effodi.

156. *Toto dolore.* Animi dolor dextræ poetice tribuitur. — *Veni.* Quæ, agenda decrevi, exsequere.

157. *Non destino,* etc. Non hanc vel illam corporis partem tibi feriendam lacerandamve adsigno, ut in oculis eruendis.

158. *Totus nocens,* etc. Argutia! Longe aliter veri affectus loquantur. — *Exige.* Adige. Senec. de consol. ad Marc. 16, *exigere tela in aliquem.*

159. *Tot scelerum capax.* Quod tot scelera capere, continere potuit.

160. *Nuda.* Disrupto pectore quo tegantur. — *Sinus.* Secretas, intimas viscerum partes.

163. *Quo soles.* In illam sedem unde oculos eruisti. — *Hæc vul-*

nera, etc. Rescinde eicatrices, sanguinemque se tabem eie.

165. *Hac extrahe,* etc. Senec. epist. 70 : *Qui, quam ferro non emisserat, animam manu extraxit.* — *Inexpugnabilem.* Quam ex corpore pellere haecenus non potui.

166. *Parens,* etc. Laium evocat, ultioni, ut opinatur, intentum. — *Arbiter.* Non testis solum, sed exactor; quippe quem, scelere filii interemptum, sceleri pœnas statuere et ab insonte ipsum repetere decet.

167. *Tantum scelus.* Parricidium.

168. *Ulla expiari,* etc. — Non credidi posse me, dum viverem, neci tuæ ulla pœna satisfacere. Oculos etiam quum mihi eruerem, quamvis mors quædam possit exitas appellari, hanc tamen levius esse malum existimabam, quam ut ad expiandum parricidium sufficeret. Partem corporis mei extinguendo, membratim perire volebam; sed

Unquam, nec ista morte contentus fui,
 Nec me redemi parte : membratim tibi
 Volui perire), debitum tandem exige :
 Nunc solvo pœnas; tunc tibi inferias dedi.
 Ades, atque inertem dexteram introrsus preme,
 Magisque merge : timida tum parvo caput

unius partis amissione tantum scelus male purgari sciebam. Inferias tantum tibi, genitor, dedi, quum mihi lucem adem; nunc vero moriar totus oportet, ut tandem debitas solvam pœnas. • Hic ordu, hæc connexion sententiarum; quæ cum antecedentibus et sequentibus aptissime congruit.

169. *Ista morte.* Nempe, cunctate; pro qua mortem posse dici ut approbaret *Badenius*, hæc *Statii* peropportune attulit, *Theb.* I, 47 : « Impia jam merita scrutatos lumina dextra, Merserat æterna damnatum nocte pudorem *OEdipodes*, longaque animam sub morte tenebat. • *Ibid.* IV, 614 : « ... jacet ille in funere longu Quem premis, et junctus sentit confinia mortis, Oksitus exhaustos pœdore et sanguine vultus, Ejectusque die. • *Ibid.* XI, 580 : « At genitor, sceleris compertu sine, profundis Eropsit teuebris, sævoque e limine profert Murtem imperfectam. »

170. *Nec me redemi parte.* Nun ignorabam parte mei corporis non redimi quidquid atrociter patraveram. — *Membratim*, etc. Singula membra amittendo. *Senec. epist.* xxi : *Invenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, et perire membra sua, et toties per stillicidia amittere animam, quam, semel exhalare?*

171. *Nunc solvo*, etc. Nunc primum justas pœnas moriendo persolvo : nam, quum oculos evelli, tibi nil nisi inferias me facere aestimabam; porro inferiæ ista tibi debebantur, ejusque generis sacra ne innocentes quidem omittant; pœna igitur mea tuta et integra restat, quam morte explebo. — *Inferias.* Sacrificia et libationes, quæ manibus fiebant. *Vid. Cic. de nat. deor.* III, 16. *Sueton. Calig.* 15. *Virg. Æn.* IX, 15, etc. etc. *Ovid. Fast.* V, 421 : « Inferias tacitis manibus illa dabunt. »

173. *Ades*, etc. Dextræ suæ nun fidit in nece sibi inferenda, quippe quam infirmam et ægre animum suum parentem in evellendis oculis expertus fuerit. Genitorem igitur accessit, ut illius ope altius manum adigere queat. — *Preme.* *Stat. Theb.* XI, 542 : « alte enseni germani in corpore pressit. »

174. *Magis.* Quam ego, dum mihi oculus eruerem. — *Timida.* Dextera. — *Tum.* Quum me excecavi. — *Parvo caput Libavit*, etc. Dextræ enim suæ veluti libandi sanguinis curam delegaverat : caput præ patera fuit, cruor pro liquore, et ipsa dextra *OEdipi* libationem in honorem *Laii* faciebat, quemadmodum sacrificantes lacte, vino vel aqua libabant. *OEdipus* suten quæritur quod ma-

Libavit haustu, vixque cupientes sequi 175
 Eduxit oculos. Hæret etiam nunc mihi
 Ille animus, hæret, quum recusantem manum
 Pressere vultus. Audies verum, OEdipe :
 Minus eruisti lumina audacter tua,
 Quam præstitisti. Nunc manum cerebro indue. 180
 Hac parte mortem perage, qua cœpit mori.
 ANT. Pauca, o parens magnanime, miserandæ precor
 Ut verba natæ mente placata audias.
 Non te ut reducam veteris ad specimen domus,
 Habitumque regni flore pollentem inclito, 185

nus sua parum sanguinis præignavia fuderit.

175. *Pressere*. Referendum vix, non ad *cupientes*, sed ad *eduxit*. Vix eduxit oculos, quanquam ipsi ultro manum insequerentur. Sic Stat. Theb. I, 71 : « Mox avidus pœnæ digitis cedentibus ultro Incubui. » — *Cupientes sequi*. Sententiam explicant sequentia OEdipi, v. 959 : « Oculique vix se sedibus retinuit suis »; et v. 962 : « contra truces Oculi steterunt, et suam intenti manum Ultro insequuntur; vulnere occurrunt sdo. »

178. *Pressere*, etc. Neque enim dextra ori, sed os dextræ occurrebat. Lucan. IV, 561 : « percussum est pectore ferrum, Et jugulis pressere manum. » — *Audies verum*. Ad se ipsum loquitur : « Verum tibi dicam. Animosius oculi discernendi præbuerunt, quam dextra munere suo functa est. »

180. *Præstitisti*. Præbuiisti. Senec. epist. 4 : *C. Caesar iussit Lepidum Dextro tribuno præbere cervicem : ipse Chæreæ præstitit*. Luc. V, 770 : « tantæque ruinæ Absentem præstare

caput. » — *Cer. indue*. Injice, infige.

181. *Hac parte*, etc. Jam mors vacuum luminum sedem occupasse videri potest : eam altius et usque in cerebrum immitte; quæ mors cœpit, mors peragatur. — *Qua cœpit mori*. Ad hunc locum Badenina : « *Cœpit* impersonaliter dictam accipe, pro *captum est*, ut in hoc C. Nepotis Epamin. 10 : *Idem, postquam apud Cadmeam pugnari cum Lacedæmonius cœpit, in primis stetit*. Potest quoque accipi *mori pro mori*, ut *serpe* in Latinis auctt. Sic Plaut. in Curcul. act. I, scen. 2, vs. 28 : « Ita tuum conferto amare semper, si sapiis, etc. » *Tuum amare pro tuum amorem*, etc. etc.

184. *Veteris ad specimen domus*, etc. Non rogo, ut ad avorum tuorum speciem, id est, similitudinem imaginemque redeas. « Aliud est quod dixi supra; inquit Flor. Christian. *specimen egregium domus* : hic videtur esse τὸ εἶδος. »

185. *Habitumque regni*. Qualem regnum decet esse. — *Flore*. Splendore et opibus. Cic. de nat. deor. III, 33, in ipso Græciæ flore.

Peto; ast ut iras, tempore aut ipsa mora
 Fractas, remisso pectore ac placido feras.
 Et hoc decebat roboris tanti virum,
 Non esse sub dolore, nec victum malis
 Dare terga. Non est, ut putas, virtus, pater, 190
 Timere vitam, sed malis ingentibus
 Obstare, nec se vertere, ac retro dare.
 Qui fata proculcavit, ac vitæ bona
 Projecit, atque abcidit, et casus suos
 Oneravit ipse, cui deo nullo est opus, 195

186. *Iras.* Id est, mala: nam omnia Oedipi mala ex ejus ira et impotenti contra semet ipsum indignantis furore orta sunt.— *Tempore aut ipsa mora,* etc. Quas temporis mora solet fraugere. Nulla adhiberi posse alia interpretatio mihi videtur; et tamen cum Botheo fatetur similia *tempus* et *mora* esse, quam quæ ita distinguantur. Quod autem addit vir acutissimus, *non magnum esse, fractas ipso tempore iras placide ferre,* me non ita movet, ut velim pro vulgata lectione aliam intrudere: nam sententia ita intelligi potest, ut res non de privato Oedipi dolore, sed generaliter de ejus-cunque hominis mœrore dicatur.

189. *Non esse sub dolore.* Non jacere dolore afflictum et oppressum. Sic Columel. I, 2: *sub hoc metu, cum familia villicus erit in officio.*— *Victum,* etc. Fuga, hoc est, morte, se malis insectantibus eripere.

190. *Non est,* etc. Senec. epist. 24: *Vir fortis ac sapiens non fugere debet e vita, sed e.cire.* Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupavit, libido moriendi. Epist. 30: *Plus momenti apud me habent, qui*

ad mortem veniunt sine odio vite, et admittunt illam, non attrahunt. Add. Arist. Ethic. III, 7, ad Nicomach. Euripid. Herc. fur. 1347 et seqq. Rousseau (*nouvelle Héloïse*, III, 22): *Je sais mourir; car je sais vivre, souffrir en homme. J'ai vu la mort de près, et la regarde avec trop d'indifférence pour l'aller chercher.*

191. *Timere vitam.* Etenim qui se interficiunt, potius vitam timere, quam contemnere mortem, videntur.

191. *Projecit.* Plin. VII, epist. 27: *Spem salutis, nullo suorum desperante, projecit.* Add. Virg. Æn. VI, 436.

195. *Oneravit ipse.* Sortem suam graviolem fecit et ultro exacerbat. Hoc dicit Antigone propter cæcitatem patris, qui, quum multas calamitates a fortuna accepisset, hoc sponte addidit, ut luce caret. Ea est enim verbi *onerare* significatio. Tacit. Ann. I, 69: *Accendebat hæc, onerabatque Sejanus,* etc. XVI, 30: *Ne patrem quidem intrens, ejus onerasse pericula videbatur.* Hist. II, 52: *Onerabat parentum curas ordo Mutinensis,* etc. etc. Quibus exemplis abunde responsum Lipsio in-

Quare ille mortem cupiat, aut quare petat?

Utrumque timidi est: nemo contempsit mori,

Qui concupivit. Cujus haud ultra mala

Exire possunt, in loco tuto est situs.

Quis jam deorum (velle fac) quidquam potest

Malis tuis adjicere? jam nec tu potes,

Nisi hoc, ut esse te putes dignum nece.

Non es; nec ulla pectus hoc culpa attigit.

Et hoc magis te, genitor, insontem voca,

Quod innocens es, diis quoque invitis. Quid est

Quod te efferarit, quod novos suffixcrit

200

205

terroganti, quomodo intelligi queat casus suos onerare. — Cui deo nullo est opus. — Prava erat, inquit Gronovius, atque impia obstinatio Veturum, putantium in extremis malis atque extra spem positis nec diis nec votis indigere, idque pro ultimo solatio habentium. . . . Sic Cassandra in Agamemnone: *Equidem nec ulla carktes placo prece: Nec si velint scire quo noceant, habent.* Sic in Troadibus Andromache respiciens Astyanacta: *cogit hic aliquid deos Adhuc rogare.* Ergo, eni deo nullo est opus, est, qui nihil habet, quod roget deos, qui cum spe et votis transegit.

197. *Utrumque timidi est.* Cupere vel petere mortem ignavi animi indicium est. P. Syrus: — Rebus in adversis facile est contemnere mortem: Fortius ille facit, qui miser esse potest. — *Nemo contempsit,* etc. Ita Schræderus: — Is, qui malis prementibus impar mori exoptat, mortem ipsam, id quod viri fortis est, contemnere haud dici poterit. Quare si is velis haberi, pater, qui cuncta minora ducas tua virtute, mor-

temque adeo ipsam contemnas, cave igitur ne quid indignum tua persona admittas, concupiscendo mortem tam impatienter.

198. *Cujus haud ultra,* etc. Non est cur mortem cupias, quum nulla tibi calamitas metuenda supersit, et exhausta sint quaecunque pati poteras. Sic Ovid. Met. XIV, 487: — quid habet Cythera, quod ultra (Velle puta) faciat? nam dum peiora timentur, Est locus in voto: sors autem ubi pessima rerum est, Sub pedibus timor est, securaque summa malorum.

199. *Exire.* H. e. extendi. Senec. de brev. vit. 6: *Festa vita, licet supra mille annos exeat, in arcissimum contrahetur.*

200. *Quis jam deorum,* etc. Etiam si dii malis tuis velint adjicere, quidquam adjicere possint?

202. *Nisi hoc,* etc. Hoc tantum te penes est miseris addere, nempe ut te putes dignum nece.

205. *Diis quoque invitis.* Qui tum innocentem toties insidiati sunt, et te in tanta flagitia, sed imprudentem, compulerunt.

Stimulos dolori? quid te ad infernas agit
 Sedes? quid ex his pellit? ut careas die?
 Cares; ut altis nobilem muris domum,
 Patriamque fugias? patria tibi vivo periiit. 110
 Natos fugis, matremque? ab aspectu omnium
 Fortuna te submovit, et quidquid potest
 Auferre cuiquam mors, tibi hæc vita abstulit.
 Regni tumultus, turba fortunæ prior
 Abscessit a te iussa. Quem, genitor, fugis? 115
 OEDIP. Me fugio; fugio conscium scelerum omnium
 Pectus, manumque hanc fugio, et hoc cælum, et deos:
 Et dira fugio scelera, quæ feci nocens.
 Ego hoc solum, frugifera quo surgit Ceres,
 Premo? has ego auras ore pestifero traho? 120
 Ego laticis haustu satior? aut ullo fruor

208. *Ex his pellit.* Ex his ipsis sedibus quas nunc obtines.

209. *Cares.* Quippe qui cæcus est. — *Altis nobilem, etc.* Arcem regiam.

212. *Et quidquid, etc.* Quidquid morientes amittere soleat, lucem, patriam, familiam, vivus amisisti.

214. *Regni tumultus.* Curæ civiles, publica negotia et regis dignitatis apparatus. — *Turba fortunæ prior, etc.* Hoc est, ait Badenius, gregi aulicorum, cultui regio sponte valledixisti. Tacit. Ann. XI, 36: *Nec domum, servitia, et cæteros fortunæ paratus reposcere*; et XV, 52: *Creder eo ventitabat Cæsar, omissis excubiis, et fortunæ suæ mole.*

216. *Me fugio.* Acriter et splendide responsum. — *Fugio scelerum, etc.* Stat. Theb. I, 50, de eodem: • *Illum indulgentem tenebris, inæque recessu Sedis, inaspectos cælo*

radiisque penates Servautem, tantem assiduus circumvolat alis Sæva dies animi, scelerumque in pectore diræ.

217. *Manumque hanc.* Dextram meam parricidii ministram.

218. *Quæ feci nocens.* Se non expertem sceleris, qualemcunque excusationem afferat Antigone, pertinacius asserit. Vide Animadvers. nostras.

219. *Ego hoc solum, etc.* Indignum se judicat, qui ullis vitæ bonis fruatur. — *Ceres.* Id est, messis.

220. *Ore pestifero.* Quia nocentes tellurem, auras, hominesque aspectu suo et contactu inquinare credebantur. Ad Veterum imitationem hanc dicendi formam nostri vulgo usurpauit poetæ. Racine, *Athalie*, act. III, scen. 5:

De quel front est-ce ennuie de Dieu
 Vient-il infecter l'air qu'on respire en ce lieu?

221. *Ego laticis, etc.* Audeone

Almæ parentis munere? ego castam manum
 Nefandus, incestificus, execrabilis
 Attrecto? ego ullos aure concipio sonos,
 Per quos parentis nomen, aut nati audiam? 213
 Utinam quidem rescindere has quirem vias,
 Manibusque adactis omne, qua voces meant,
 Aditusque verbis tramite angusto patet,
 Eruere posseim, nata: jam sensum tui,
 Quæ pars meorum es criminum, iufelix pater 216
 Fugissim. Inlæret ac recrudesce nefas
 Subinde; et aures ingerunt, quidquid mihi
 Donastis, oculi. Cur caput tenebris grave
 Nou mitto ad umbras Ditis æternas? quid hic

meam vitam potn (*haustu laticis*)
 ciboque (*ullo almæ parentis munere*)
 sustentare?

213. *Almæ parentis*. Telluris, quæ
 cuncta parit alitque. — *Castam ma-*
num. Manum tuam, o nata, puram
 omni scelere. Cf. *Herc. fur.* 1318.

215. *Per quos parentis*, etc. Illa
 enim parentis et nati nomina, quæ
 cæteris grata esse solent, gravissima
 scelera mihi in memoriam revo-
 cant, qui parentem occiderim, na-
 tosque per incestum genuerim.

216. *Utinam quidem*, etc. Ut visum
 sibi abstulit, sic auditum quoque
 eripere velit. — *Has... vias*. Aurium
 organa et meatus. *Lucret.* iisdem
 verbis, sed alio sensu, II, 406:
 "Proptereaque solere vias rescin-
 dere nostris Sensibus." Videtur Se-
 neca hos Sophoclis versus ante oculos
 habuisse et imitatione expressisse.
Oedip. Tyr. 1384: "Τείνεις ἔγωγε κα-
 λίδεα μινύσας ἱμῶν ὀρθῶς ἐμῶλλον
 συμποσιν τούτου; ἔρῃν; ἢ κωδ' ἔγ'· ἄλλ'

αὶ τῆς ἀκουούσας ἔτ' ἢ Πηγῆς δι'
 ὥστεν φραγμὸς, οὐκ ἂν ἰσχύμην τὸ μὴ
 'παλίσσαι τοῦμὸν ἀθλῶν δέμας, ἢ
 ἢ τυφλὸς τε καὶ κλύων μηδὲν· τὸ
 γὰρ τὴν φροντίδ' ἔξω τῶν κακῶν
 εἰκλῖν, γλυκιά."

217. *Omne, qua voces meant*.
 Omnem aditum, per quem verba
 dicentium usque in audientium ani-
 mos penetrant.

219. *Sensum tui*. Te sentire et
 mihi proximam intelligere, visu et
 auditu destitutus, desissem.

230. *Pars meorum es criminum*,
 Quippe quæ per incestum Oedipi
 et Jocastæ nata sit.

232. *Ingerunt*. In animum tru-
 dunt. *Senec. de Benef.* I, 12: *Obli-*
visci sui non sinit, sed auctorem
suum ingerit et inculcat.

233. *Donastis, oculi*. Aures mihi
 omnia reddunt mala, a quibus
 crepti oculi immanem fecisse vide-
 bantur. Eleganter adhibetur *donare*
 pro remittere, condonare: sic *Iusti*

Manes meos detineo? quid terram gravo?
 Mixtusque superis erro? quid restat mali?
 Regnum, parentes, liberi, virtus quoque,
 Et ingenii solertis eximium decus
 Periere: cuncta sors mihi infesta abstulit.
 Lacrimæ supererant; has quoque eripuit mihi.
 Absiste: nullas animus admittit preces,
 Novamque pœnam sceleribus quærit parem.
 Et esse par quæ poterit? Infanti quoque
 Decreta mors est. Fata quis tam tristia
 Sortitus unquam? videram nondum diem,
 Uterique nondum solveram clusi moras;
 Et jam timebar. Protinus quosdam editos
 Nox occupavit, et novæ luci abstulit.

us, XXXII, 2, *donare causam* pro remittere curam causæ dicendæ. Sil. Ital. I, 487: « Nivalem Pyrenen Alpesque tibi mea dextera donat. » Id. II, 325: « Quantum heu, Carthago, donat tibi sanguinis Hanno! » Valer. Flacc. I, 473: « Donat et Iphiclus pelagus, juvenemque labores Æsonides. » Add. Lucan. IX, 1016. Ovid. de art. am. III, 83. Stat. Theb. VII, 556, etc. etc.

235. *Manes meos detineo*. Quia jam magna sui parte extinctus et mortuus est. Vid. sup. 94.

236. *Mixtus superis*. Jam notavi- mus *superos* persæpe appellari qui in terra et inter homines versantur, si modo de inferis sermo habeatur. Vid. Vell. Patere. II, 48. Virg. Æn. VI, 128. Val. Flacc. I, 792. Vid. Nostr. in Hipp. 145, et in Here. fur. 48. — *Quid restat mali?* Subaudi *quod subeam*.

238. *Ingenii solertis*. Hoc de su-

luto Sphingis ænigmate dictum in- tellige.

239. *Periere*. Ex Euripide expres- sum, Phœniss. 1682: « ὃ δ' Οἰδί- πους πῶς, καὶ τὰ λοιπὰ αἰνίγματα; — ὦλω'. Ἐν ἤμαρ μ' ὤλωσιν, ἐν δ' ἀπώλειον. »

241. *Absiste*. Antigonem alloqui- tur: proposito desiste. — *Admittit*. H. e. audit, excipit.

243. *Infanti quoque*, etc. Mors decreta erat Oedippo a Laio patre, cui prænuntiaverant oracula fore ut filii manu caderet. Vid. ad hæc et sequentia Euripid. Phœniss. 1589 et seqq.

247. *Jam timebar*. Futurus geni- toris interfector. — *Protinus quos- dam*, etc. Snni qui vix nati moriun- tur: ut ego, graviore fato, nondum in lucem editus leto debebar: unotus quodammodo eram, priusquam vixissem.

248. *Nox occupavit*. Terent. Andr.

Mors me antecessit. Aliquis intra viscera
 Materna letum præcoquis fati tulit :
 Sed numquid et peccavit? Abstrusum, abditum,
 Dubiumque an essem, sceleris infandi reum
 Deus egit. Illo teste damnavit parens,
 Calidoque teneros transiit ferro pedes,
 Et in alta nemora pabulum misit feris,
 Avibusque sævis, quas Cithæron noxius

250

255

act. I, scen. 6, v. 62 : « mors continuo ipsam occupat. » *Noctem pro morte* usurpare poetis usitatum. Horat. I, od. 28, vs. 15 : « omnes una manet nox. » Id. od. 4, v. 16 : « Jam te premet nox fabuleque manes », etc. etc.

249. *Me antecessit*. Senec. epist. 60 : *Qui latitant et torpent, sic in domo sunt, tanquam in conditivo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.* — *Aliquis*, etc. Sententiarum connexionem non sensit Farnabius, qui explicat : « Alii in utero moriuntur, an forte quia peccaturi, ut ego? » Quis non videat frigere hanc Œdipi conjecturam? Totus ad id conspirat Nostri locus, ut probetur, neminem unquam diis tam sæve habitum, quam Œdipum, fuisse, *fata quis tam tristia sortitus unquam?* Rem sequentia confirmant. « Quosdam, ait Œdipus, statim ac prodierant in lucem, mors rapuit : me, antequam in lucem prodirem, fata morti destinaverant. At multi quoque in matris visceribus perierunt, ante ortum evocati : sed aliquis invenietur qui jam in utero, ut ego, peccaverit? Hoc misericordiam meam singularem facit,

quod alii in matris visceribus innocui saltem mortui sint ; ego autem etiam ante partum scelestus et parricida dietis habitusque fuerim. »

250. *Præcoquis*. *Præcociis*. Vid. Columell. III, 2, 9 ; XII, 37 et 39, etc. *Letum præcociis fati pro fatum præcociis leti*.

251. *Abstrusum*, etc. Utero adhuc ielusum. Plin. Panegy. 63 : *Abstrusus atque abditus*.

253. *Deus*. Phœbus scilicet, quem Laius interrogaverat. Vid. Euripid. Phœniss. 15. — *Egit*. Solennis locutio. Vell. Patere. II, 45 : *Reus incesti P. Clodius*. Ovid. Metam. XV, 36 : « Spretarumque agitur legum reus. » Ovid. Heroid. XIV, 120 : « quid fiet sonti, quom reu laddis agar? » Chénier, *Œdip. à Colone*, act. I, scen. 2 :

Ah ! déclaré coupable avant que d'être né.
 Songez-vous qu'en naissant je fus abandonné ?

254. *Calidoque teneros*, etc. Infan-tem enim jusserrat Laius ad arborem, trajectis ferro pedibus, suspendi : unde postea *Œdipus* dietus est ab *ædemate pedum*. Vid. Euripid. Phœniss. 26.

256. *Cithæron noxius*. Vid. sup. vs. 34.

Cruore sæpe regio tinctas alit.
 Sed quem deus damnavit, abjecit pater,
 Mors quoque refugit. Præstiti Delphis fidem :
 Genitorem adortus impia stravi nece.
 Hoc alia pietas redinet : occidi patrem,
 Sed matrem amavi. Proloqui hymenæum pudet,
 Tædasque nostras : has quoque invitum pati
 Te coge pœnas; facinus ignotum, efferum,
 Inusitatum effare, quod populi horreant,
 Quod esse factum nulla non ætas neget,
 Quod patricidam pudeat. In patrios toros
 Tuli paterno sanguine aspersas manus,

260

265

257. *Cruore serpe regio, etc.* Actæonis (sup. vs. 14), Penthei (18), Dirces (20).

258. *Quem deus damnavit, abjecit pater, etc.* Gallicus iulterpres: *Proserit par les dieux, mon père me repousse loin de lui, et la mort même recule d'horreur à mon aspect.* Hæc perperavi intellecta mihi videntur, et contra sensum rerumque connexionem: locum sic accipi Noster voluit: « Quis tam tristitia unquam sortitus est? Adhuc utero iuclusum deus me sceleris infandireum egit: illo teste, me damnavit parens, et feris devorandum abiecit; sed quem deus reum egerat, quem abjecerat pater, mors quoque refugit. » Ante *abjecit pater* subaudiendum *quem*; nam toto hoc versu resumuntur tantum præcedentia, ut ab iis ad nova trauscat oratio, nempe *Oedipum*, *quoniam a deo damnatum et expositum feris, non tamen perisse, et potuisse superstitem Delphicum oraculum implere, genitorem occidendo et amando matrem.*

259. *Mors quoque refugit.* Notum enim quomodo expositus Oedipus inventus fuerit et servatus a Phorhante, Polybi Corinthiorum regis pastore. — *Præstiti Delphis fidem.* Quidquid prædixerat Delphicum oraculum perfeci et absolvi: ea feci, quæ fidem Delphico oraculoaderent probarentque nonnisi vera ab eo prænuntiari.

260. *Genitorem adortus, etc.* Vid. Oedip. 768 et seqq.

261. *Hoc alia pietas, etc.* Ironice dictum: at, puto, inquit, interfecti genitoris facinus mea in matrem pietate elucitur. De alia interpretatione a Botheo proposita, vide nostras Animadversiones.

263. *Has quoque, etc.* Hoc etiam pro pœna tibi sit invito, admissum uestas palam profiteri: te ipsum, Oedipe, coge istud supplicii perferre: effare facinus, etc. Pariter in Ovid. Lucretiâ, Fast. II, 225: « Hoc quoque Tarquinio debebimus, eloquar, inquit, Eloquar infelix dedecus ipsa meum. »

Scelerisque pretium majus accepi scelus.

Leve est paternum facinus : in thalamos meos 170

Deducta mater, ne parum scelerum foret,

Fœcunda. Nullum crimen hoc majus potest

Natura ferre. Si quod etiamnum est tamen,

Qui facere possent, dedimus : abjeci necis

Pretium paternæ sceptrum, et hoc iterum manus 175

Armavit alias. Optime regni mei

Fatum ipse novi : nemo sine sacro feret

169. *Scelerisque. Parricidii.* — *Majus... scelus. Incestum.* Sic *Voltaire, Mahomet*, act. IV, scen. 5 :

L'inceste étoit pour nous le prix du parricide.

170. *Paternum facinus.* Id est, in patrem admissum. Duplex est quorundam nominum adjectivorum sensus, quæ vel active, vel passive adhiberi possunt. Virg. *Georg.* III, 518 *fraterna morte pro fratris morte*; Virg. *Æn.* IV, 21, *fraterna cæde pro cæde a fratre patrata.* Corn. Nepos in *Annib.* 1, *paternum odium pro odium quo pater flagrabat*; Ovid. *Metam.* IX, 274, *odium paternum pro odium quo patrem Eurystheus persecutus erat.* In hac sensus ambiguitate, nonnisi ex rerum et sententiarum summa decerni potest.

172. *Fœcunda.* Jocasta enim ex OEdipo filio Eteoclem et Polynicem, Antigonom et Ismeum genuit. Vid. *infra* not. ad vers. 174. Ovid. *Metam.* II, 471 : « Scilicet hoc unum restabat, adultera, dixit, Ut fœcunda fores. »

173. *Si quod etiamnum*, etc. Si tamen majus nefas potest fieri, ipsi filios procreavimus, qui hoc admittant. Regreditur tandem OEdipus ad argumentum hujus fabulæ. Maxi-

ma, inquit, scelera patravi; et si quid majus superesset, Eteoclem et Polynicem genui, qui hoc ipsum andeant : omnia enim infanda facturos satis declarat præsens fratrum discordia.

174. *Qui facere possent.* Ad hunc locum Delrio : « De Eteocle et Polynice loquitur; quos Enripides, Ovidius, Seneca, et Papinius OEdipi et Jocastæ filios fuisse scripserunt; sed hoc refellit in Bæoticis Pausanias, fretus testimonio auctoris OEdipodiorum carminum, contenditque illos OEdipi ex Euryganea filios fuisse. »

176. *Optime.* Quam meo regno sortem fata adscripserint, scio : nemo sceptrum Thebanum feret, nisi sacro cruore sese resperserit : ego, priusquam regnarem, patrem occidi; nec, nisi interfecto fratre, uatorum alter sceptrum obtinebit. Cf. *Herc. fur.* 396.

177. *Sacro.* I. e. quem nonnisi execrando scelere fundere quens. Sic in *Liv.* I, 4, *nefando se respersere sanguine pro sanguine quo se respersere nefas est scriptum jam supra notavimus.* Notum autem omnibus sacro pro execrando sæpe

Illud cruore. Magna præsatigit mala
 Paternus animus. Jacta jam sunt semina
 Cladis futuræ: spernitur pacti fides: 280
 Hic occupato cedere imperio negat;
 Jus ille, et icti fœderis testes deos
 Invocat, et Argos exsul atque urbes movet
 Graias in arma. Non levis fessis venit
 Ruina Thebis: tela, flammæ, vulnera 285
 Instant, et istis si quod est majus malum,

in anct. latin. et præcipue in poetis usurpari, ut Virg. *Æn.* III, 57, *auri sacra fames*; Catull. XIV, 12, *horribilem et sacrum libellum*, etc. etc. Ideo appellabantur *saeri* homines mali et improbi, quia Diti patri et inferis consecrata illorum corpora videbantur. — Humo sacer is est, ait Festus, quem populus judicabit ob maleficium: neque fas est eum immolari; sed qui occidit, parricidii non damnatur. Nam lege Tribunicia prius cavetur, *si quis eum, qui eo plebeisito sacer sit, occiderit, parricida ae sit*. Ex quo quivis homo malus atque improbus, sacer appellari solet. — *Feret*. Feret illud regnum, id est, consequetur, sibi vindicabit. Sic Cic. pro Rosc. Amer. 37: *Qui ab eo partem prædæ tulerunt*. Liv. XXXIX, 51, *Victoriam ex inermi ferre*. Juvenal. XIII, 105: « Ille crucem sceleris pretium tulit, hic diadema », etc. etc.

278. *Magna præsatigit mala*, etc. Ad hoc Delrio: « Parentum præsentia nec vana nec inania esse sulare varii poetæ docuerant; exemplo Cereris, Claudian. in lib. de raptu; Thetidis, Papin. in Achilleide; Dædalii, Ovid. in Metam. »

280. *Spernitur pacti fides*. Sanxerant enim sese alternis annis regnuros. Vid. Argumentum et Euripid. Phœniss. v. 69 et seqq.

281. *Hic occupato*, etc. Eteocles, qui, anno suo exacto, datam fidem fefellit. Vid. Euripid. Phœniss. 74.

282. *Jus ille*, etc. Polynices. Vid. Euripid. Phœniss. 76 et seqq. — *Icti fœderis*. Ideo fœdera icta dicebantur, quia in iis jungendis consecrandisque fiebat et immolabatur hostia.

284. *Fessis*. Scilicet quas propter necem Laii gravissima lues vastaverat. Vid. OEdip. v. 1 et seqq.

286. *Istis si quod*, etc. Errant qui istis referunt ad natos OEdipi, ut interpres Gallicus: *Le fer, le feu, les blessures cruelles, tous les fléaux enfin sont prêts à fondre sur mes fils*. Interpretare, *si quod majus est istis malis*. Omnes imminet et instant Thebis calamitates, tela, flammæ, vulnera, et si quid pejus est, ut Eteoclem et Polynicem ex me genitos omnibus liqueat; quasi incesti patris filii nihil non sceleratum admittere queant. In Stat. Theb. I, 87, OEdipus ad Furiam: *mea pignora nosces*.

Ut esse genitos nemo non ex me sciat.

ANT. Si nulla, genitor, causa vivendi tibi est,

Hæc una abunde est, ut pater natos regas

Graviter furentes. Tu impii belli minas

294

Avertere unus, tuque vecordes potes

Inhibere juvenes, civibus pacem dare,

Patriæ quietem, fœderi læso fidem.

Vitam tibi ipse si negas, multis negas.

ŒDIP. Illis parentis ullus aut æqui est amor,

295

Avidis cruoris, imperii, armorum, doli,

Diris, scelestis, breviter ut dicam, meis?

Certant in omne facinus, et pensi nihil

Ducunt, ubi illos ira præcipites agat,

Nefasque nullum, per nefas nati, putant.

300

288. *Si nulla*, etc. Si nihil aliud est cur vivas, at sane hoc te a morte debet detertere, quod natos furentes et ad scelus præcipites genitor retrahere possis. Vive ceteris, si non tibi.

293. *Fœderi læso fidem*. Per te efficiatur, ut fœderis de annuis regnandi vicibus serventur conditiones.

294. *Vitam tibi*, etc. Quum enim tibi in manu sit, ne odia ulterius progrediantur, eos omnes interfecisse videberis, qui in bello perituri sunt.

295. *Illis parentis*, etc. At certe, ut id possem, quod optas, efficere, nempe inhibere bellum, necesse esset aliqua pietatis et æquitatis religione filii mei tenerentur: sed avidi sunt cruoris, imperii, armorum, etc.

297. *Breviter ut dicam, meis*. Stat. Theb. XI, 611: «Crudeles, niminimque mei.»

298. *Certant*, etc. Uter plura scelera admittat. — *Pensi nihil Ducunt*. Nec ullam sibi officii legem servandam putant, dum ira effervunt. De hac loquendi forma, *pensi nihil habere, nihil ducere*, vid. Sallust. in Catil. 5, 12, 23, 52, in Jugurt. 4. Sueton. in Domit. 12. Valer. Max. II, 9, 3. Plaut. Trucul. IV, 2, 52, etc. etc.

299. *Ubi... præcipites agat*. Ple-rumque adhibetur *ubi* cum verbis quæ nullum ex aliqua sede in aliam sedem motum exprimunt: in alteram quoque partem nonnunquam usurpari, argumento sit tum hic Nostri locus, tum sequentia ex Tacit. Annual. I, 22, allata: *Responde, Blæse, ubi cadaver abjeceris*. Fatendum tamen vix tertium ejusdem rei exemplum in bonæ notæ scriptoribus posse deprehendi.

300. *Nefasque nullum*, etc. Ne pessima, quidem facinora pro sceleribus habent, qui per incestum,

Non patris illos tangit afflictī pudor,
 Non patria; regno pectus attonitum furit.
 Scio, quo ferantur, quanta moliri parent;
 Ideoque leti quæro maturi viam,
 Morique propero, dum in domo nemo est mea
 Nocentior me..... Nata, quid genibus meis

305

somnom scelus, ipsi fuerint geulti.

301. *Non patris*, etc. Non moventur paternis malis, quippe quos hæc una cura sollicitat, uter regno potiat. In eodem fere modum pudor adhibuit Cic. de provinciæ cons. 6: *Homo, in quo aliquis si non fama pudor, at supplicii timor est.* Terent. And. I, 6, 25: "Tot me impediunt curæ, ... Amor, hujus misericordia, ... Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc." Add. Liv. V, 46.

302. *Attonitum.* Regnandi cupiditate concitatum et abreptum. Non solum dicitur attonitus, qui ex quacunque causa stupet et mente percellitur, ut ex morbo, metu, admiratione, sed etiam qui turbatur, incitatur, furit. Petros. in satyr. 82: *Attonito vultu cfferatoque, nil aliud quam cædem et sanguinem cogito.* — Albinovan. ad Liv. eleg. I, v. 317: "Quo raperis laniata comas? similisque furenti Quo ruis? attonita quid petis ora manu?" Virg. Æn. VII, 580: "Attonitæ Bæcho... matres," etc.

303. *Quo ferantur.* Nempe ad fratrum eandem.

304. *Leti quæro maturi viam.* Mihi mortem accelero et maturo, mori propero, ut ipsis Nostri verbis utar. *Matura* sepe dicitur quæ longum tempus probavit, firmavit, aut

etiam concoxit et fregit, ut in Suet. Calig. 44, *maturi centuriones*, i. e. qui stipendia jam compleverunt; in Justino, XII, 5, *matura senectus*, et XI, 5, *Persis longa jam satûs, et matura imperia contigisse*, i. e. quæ, longius exercitata, jam depouenda sunt. Dicuntur et *matura* quæ debito sunt tempore, nec citius, nec tardius, ut in Cic. de divin. I, 18, *maturam mortem oppetere*; in Tibull. I, 1, 7, "Ipse seram teneras maturo tempore vites," etc. etc. Sed *Noster maturi leti pro citioris leti* posuit, quod exemplis quoque non caret. Tibull. IV, 1, 205: "Seu matura dies celerem properat mihi mortem." Horat. II, od. 17, v. 6: "Te mæ si partem animæ rapit Maturior vis." Auct. ad Herenn. IV, 17: *Adolescentes maxime castigant, ut, quibus virtutibus omnem vitam tueri possint, eas in ætate maturissimæ velint comparare.*

305. *Morique propero*, etc. Præclare dictum et sincero affectu, quod Seuecæ non crebro coingit.

306. *Nocentior me.* Etenim quantacunque Oedipus facinora aduiserit, longe nocentior nati videri poterant, qui scientes et volentes in mutuam perniciem ruebant. — *Nata, quid genibus*, etc. Hic Antigone, quæ modo argumentis egit, ne genitor ultro et voleus morti oc-

Fles advoluta? quid prece indomitum domas?

Unum hoc habet fortuna, quo possim capi,

Invictus aliis: sola tu affectus potes

Mollire duos, sola pietatem in domo

310

Docere nostra. Nil grave aut miserum est mihi,

Quod te sciam voluisse. Tu tantum impera.

Hic Oedipus Ægæa tranabit freta,

Jubente te, flammisque, quas Siculo vomit

De monte tellus igneos volvens globos,

315

Excipiet ore, seque serpenti offeret,

Quæ sæva furto nemoris Herculeo furit;

curreret, ubi obstinatum senis animum et verbis inexpugnabilem intelligit, ad pedes ejus provolvitur, eum lacrymis et ejulatione amplexa.

308. *Unum hoc habet*, etc. Nihil me flectere potest præter tuas preces; nec jam ulla esset in me fortunæ potestas, nisi illa foret tua pietas, qua nequeam non moveri.

310. *Sola*, etc. Antigone, patre impio genita, et fratribus tam infanda parantibus, sola in Oedipi domo, pietatem docere, pietatis exempla præbere potest.

311. *Nil grave aut miserum*, etc. Quodcunque fieri cupis, id miserum mihi non jam videtur: quodlibet opta, insequar.

313. *Hic Oedipus*. Qui adest, quem vides. — *Ægæa tranabit freta*. Mare quod Europam et Asiam interfuit, infestum navigantibus et periculosum; Ægæum dictam, quod Ægæus Thesei pater in illud sese præcipitem dederit, vel Ægæa Amazonum regina in eo perierit, vel crebræ in eo sint insulæ, quæ procul aspicientibus caprearum (αἰγῶν) spe-

ciem præbeant, vel (nam multiplex de nomine ejus opinio) quod valde læsivis fluctibus, caprino more, maxime circa Cyclades, ubi potissimum naves subvertit et αἰγῶν. De his et multis aliis quæ traduntur, vide Festum, Suidam, Varron. de ling. lat. VI, 2, Strabonem, Plin. IV, 11, Delrionem, etc.

Horat. III, od. 29: "Tantum per Ægeos tumultus Aura feret." — Nemo non intelligit quam prava sit ea enumeratio, et affectibus, qui decent Oedipum, aliena. Sed omnia ista concessit Seneca, ut extremo verbo, *Jubente te, vel vivet*, locum et vim faceret. Mare, ignem, volneres, draconem patietur Oedipus, si nata jussisset; imo et vitam patietur, quo malo gravius nullum est.

314. *Siculo*, etc. Ætna. Vid. Here. fur. v. 80.

316. *Seque serpenti offeret*, etc. Draconi occurret, qui hortos Hesperidum custodiebat, quique nunc furit propter aurea mala ab Hercule subrepta. Draconem adhuc vivere fingit Noster, quamvis vulgo

Jubente te, præbebit alitibus jecur;

Jubente te, vel vivet.....

tradatur eundem ab Hercule interfectum. Vid. Herc. fur. 139.

318. *Præbebit alitibus jecur.* Ultro in hanc pœnam OEdipus incurret, quam Tityus patitur in inferis. Vid. Herc. fur. 756.

319. *Jubente te, vel vivet.* Hac sententia optime concluditur pars prima tragiæ: attamen nonnulla

desiderantur verba, non quidem ut complestur absolvaturque rerum series, verum ut versus constet integritas. Vide nostras Animadversas. Choræ, qui excidisse quoque videtur, supplevit Chifellius. Vid. quæ huic tragiæ, post annotatam lectionum varietatem, subjungimus.

ACTUS SECUNDUS.

NUNTIUS, OEDIPUS, ANTIGONE.

NUNT. **E**XEMPLUM in ingens regia stirpe editæ, 310
 Thebæ, paventes arma fraterna, invocant,
 Rogantque tectis arceas patriis faces.
 Non sunt minæ: jam propius accessit malum.
 Nam regna repetens frater, et pactas vices,
 In bella cunctos Græciæ populos agit; 315
 Septena muros castra Thebanos premunt.
 Succurre; prohibe pariter et bellum et nefas.
 OEDIP. Ego ille sum, qui scelera cominiti vetem

310. *Exemplum in ingens*, etc. Est enim Oedipus factorum et numinum potentiae quasi specimen, splendidius quidem in regia domo. Electus fuerat inter homines, qui eos doceret ipsa rerum humanarum fastigia fato obnoxia esse, nec ullo sanguinis virtutisve praesidio vitari posse, quod cuique sors reservaverit. Euripid. Phœnissæ. 877: « Αἱ θ' αἰματωτοὶ διεγχεῖσθαι διαφθεραὶ θεῶν στίγμα, καὶ πιδεῖς Ἑλλάδι. » Justin. XXIII, 3: *Admirabilis utriusque rei casus in exemplum fuit*. Plin. XXIII, 1: *Non est prætereundum in eo exemplum ingens*.

312. *Faces*. Quibus hostes urbem jamjam incensuri videntur.

313. *Non sunt minæ*. Non jam minis tantum petimur, sed manu,

metumque periculi periculum ipsum excepit.

314. *Nam regna repetens*. Polynices. — *Pactas vices*. Fœdus quo inter fratres convenerat, ut singuli per vices regnum obtinerent. Vide Argumentum et supra vers. 58 et 282.

316. *Septena*, etc. Castra septem ducum, nempe Polynicis, Adrasti, Tydei, Capanei, Hippomedontis, Amphiarai, Parthenopæi, qui singuli singulas Thebarum portas sibi obsidendas sumpserant. Vide, præter alios, Æschyl. Sept. ad Theb. et Stat. Theb.

317. *Nefas*. Fratricidini.

318. *Ego ille sum*, etc. Egone ad scelera aliorum compescenda delictor, qui tot et tanta ipse admisi!

Et abstinere sanguine a caro manus
 Doceam? magister juris et amoris pii. 330
 Ego sum? Meorum facinorum exempla appetunt:
 Me nunc sequuntur; laudo, et agnosco libens.
 Exhortor, aliquid ut patre hoc dignum gerant.
 Agite, o propago clara, generosam indolem
 Probate factis; gloriam ac laudes meas 335
 Superate, et aliquid facite, propter quod patrem
 Adhuc juvet vixisse. Facietis, scio:
 Sic estis orti. Scelere defungi laud levi,

329. *Abstinerē. manus.* Vel quempiam subaudi, ut sic contextatur oratio: «Ego quempiam id doceam, ut manus abstinere a caro sanguine!» vel manus cum abstinere hoc societur modo: «Ego ullas manus doceam a caro sanguine abstinere.» Nam et active usurpatur *abstinere*, ut in Cie. de Orat. I, 43: *Ab aliis mentes, oculos, manus abstinere*; Liv. VII, 27: *Ab æde tantum Matris Matuta abstinere ignem*; et neutraliter, ut in Sueton. Tit. 7: *Abstinnit alieno, ut si quis unquam, etc.*

330. *Juris et amoris pii.* Violavit enim jus, id est, quod per leges seu naturales seu scriptas licet, occidendo patrem; et pro amore pio, incesto et impio matris amore flagravat, ut ipse declaravit supra, v. 261: *Occidi patrem, sed matrem amari.*

331. *Exempla appetunt.* Gestiant illi, nempe filii mei, genitorem imitari, et mea æmulari scelera.

332. *Laudo, et agnosco libens.* Ironiam adhibet, qua in summis calamitatibus exprobrantis et indignantis animi acerbiter vehementissime proferri et exprimi solet:

Lando filios meos, inquit, quod mea sequantur vestigia; agnosco prolem scelera genitoris referentem, dignosque Eteoclem et Polynicem pronatio, qui vitam ab Œdipo acceperint.

334. *Generosam indolem.* Nobiliter præclaro genere dignam indolem; ironice, ut cetera dictum. Ovid. Metam. XIV, 698: «Viderat a veteris generosam sanguine Teneri Iphis Anaxareten.» Vid. et Cic. de clar. orat. e. 58. Horat. I, sat. 6, v. 2. Sallust. in Jug. c. 85.

335. *Gloriam ac laudes meas Superate.* RACINE, les Frères ennemis, act. IV, sc. 3:

Surpassez, s'il se peut, les crimes de vos pères.

336. *Et aliquid facite, etc.* In Stat. Theb. I, 83, Œdipus ad Tisiphonem: «... votisque instineta paternis I media in fratres; generis consortia ferro Dissiliunt: da, Tartarei regina baratbri, Quod cupiam vidisse nefas; nec tarda nequetur Mens juvenum; modo digna veni, mea pignora nosces.»

338. *Sic estis orti.* Per scelus procreati estis ad scelera patranda. Supra, v. 300: *nefasque nullum*

Haud usitato, tanta nobilitas potest.
 Ferte arma : facibus petite penetrales deos,
 Frugemque flamma metite natalis soli.
 Miscete cuncta : rapite in exitium omnia :
 Disjicite passim mœnia, in planum date.
 Templis deos obruite : maculatos lares
 Conflante : ab imo tota consadat domus :

340

345

per nefas nati putant. RACINE, les
 Frères ennemis, act. IV, sc. 3 :

Le plus grand des forfaits vous a donné le jour;
 Il faut qu'un crime égal vous l'arrache à son
 tour.

339. *Tanta nobilitas.* Notavit
 Delrio • in malam et in bonam
 partem sami posse nobilitas; hic
 vero in malam sumi •; immo etiam
 in bonam partem, sed ironice, ut
 supra, v. 334, *generosam*. Eteocles
 et Polynices tam præclaro, tam
 nobili patre geniti, scelere inusitato
 defungi possant. *Nobilitas* pro *clari-
 tatis, generis* sæpenumero adhibe-
 tur. Cic. de clar. oral. c. 16 : *Ad
 memoriam laudum domesticarum, et
 ad illustrandam nobilitatem suam.*
 Add. Ovid. ex Pont. IV, ep. 16,
 v. 44, etc.

340. *Ferte arma, etc.* Euripid.
 Phœnias. 67 : • ἅπας ἀπᾶτας πατρὶν
 ἀναισθητάς, ὅταντ᾽ αὐτίκῃ δῖα
 δαδ᾽ αὖτις τῆδε. — *Penetrales deos,*
 i. e. Penates. Cic. de nat. deor. II, 27 :
*Dii penates, sive a penu ducto nomine
 (est enim omne, quo vescuntur ho-
 mines, penu), sive ab eo, quod pen-
 itus insident; ex quo etiam penetrales
 a poetis vocantur.* Id. de Arusp. re-
 spons. 27 : *Deorum ignes, solennes
 mensas, abditos ac penetrales focos,
 occulta sacra inaccessibili scelere per-
 urtit.* Vid. Nost. Oedip. 265.

341. *Frugemque flamma metite.*
 Cum Badenio arbitror *metere* hic pro
 vastare, populari, adhibitum, quod
 non ferri magis, quam ignis est.
 Aliter alii et proprio sensu ea verba
flamma petite interpretati sunt, in
 quibus Gallicus vates, Rotron, Nostri
 imitator, Antigone, act. IV, sc. 1 :

Qui fit avec le feu la moisson de ses blés.

343. *In planum date.* Sueton.
 August. 96 : *Aquila duos corvos
 affixit, et ad terram dedit.*

344. *Maculatos.* Pollutos, teme-
 ratos. — *Lares.* Deorum domestico-
 rum signa.

345. *Conflante.* H. e. flammis ab-
 sumite. *Conflare*, primo sensu, idem
 est atque *simul flare*. Plaut. in Rod.
 act. III, scen. 4, vs. 69, *ignem
 conflandi copia*, et Plin. XXXVII,
puer ignem conflans. Et quia con-
 flando excitatur ignis, hinc con-
 flare ponitur pro accendere; at-
 que etiam, quod ignem foliibus
 conflando metalla liquantur, usur-
 patur identidem *conflare* pro liquare
 et dissolvere. Plin. XXXIV, 16 :
*Calentis conflati in alburn plumbum
 resolvuntur.* Sueton. in August.
 c. 52 : *Argentæ statuas olim sibi
 positas conflavit omnes.* — *Consadat.*
 Virg. Æn. II, 624 : *omne mihi vi-
 sum considere in ignes Ilum.* —

Urbs concremetur : primus a thalamis meis
Incipiat ignis. ANT. Mitte violentum impetum

Doloris, ac te publica exorent mala,
Auctorque placidæ liberis pacis veni.

ŒDIP. Vides modestæ deditum menti senem? 350

Placidæque amantem pacis ad partes vocas?

Tumet animus ira, fervet immensum dolor,

Majusque, quam quod casus et juvenum furor

Conatur, aliquid cupio. Non satis est adhuc

Civile bellum : frater in fratrem ruat. 355

Domus. Regia.—Locum omnem mirifice depravavit Gallicus interpres: *Abattez vos portes* (qua de re nihil Seneca); *anéantissez vos temples* (sic tollitur magna illa imago, qua dii suis ipsi templis obruti exhibentur); *mettez en pièces les images des divinités de vos pères, fargez-en des armes* (quasi conflare lares idem sit ac conflare tela ex larium imaginibus!); *ne laissez subsister aucun édifice* (scilicet interpres tota accepit, quasi omnis scriptum fuisset, neque sensit de regia tantum agi).

346. *A thalamis meis.* Thalamos nuptiales et incestos, mei sceleris partem, primus ignis absummat.

347. *Mitte*, etc. Desine violento impetu efferri. Cic. pro Muren. c. 15: *Mitto prœlia; prætereo oppugnationes oppidorum.* Add. Horat. I, od. ult. Ovid. Met. III, 614, etc. etc.

348. *Exorent.* Placent. Ovid. Trist. II, 22: « Exorant magnos carmina sæpe deos. »

349. *Placidæ.... pacis.* Simili pleonasmo Virg. Æn. I, 253, et VIII, 325.

350. *Vides modestæ*, etc. Qnnm

omnia scelera suis natis modo imprecatus fuerit Œdipus, iramque suam vehementissime significaverit, miratur sese ad reconciliandam pacem vocari, et Antigonen non sine ironia interrogat, an ei quieto et pacifico animo esse videatur, quali opus esset ad coercendum bellum, hostesque ad concordiam reducendos?

352. *Tumet animus ira.* Adeo non aptus suadendæ paci Œdipus est, ut contra omnes furore superet.—*Fervet immensum dolor.* Sic adverbii vice ponitur *immensum* in Ovid. Fast. V, 537, et Tacit. Ann. III, 30 et 52; IV, 40.

353. *Casus.* Fortuna vel fatum. Respicit ad v. 277, inquit Badensina, ubi idem Œdipus: « Optime regi mei fatum ipse novi: nemo sine sacro feret illud cruore. » Eodem sensu vox adhibetur in Hercule furente, v. 328: « Quem sæpe transit casus, aliquando invenit. »

355. *Civile bellum*, etc. Parum est cives cum civibus præliari, fratres ipsi congregiantur.—*Frater in fratrem ruat.* Delrio Nostri locum sic explicat: « Has diras a Sophocle

Nec hoc sat est : quod debet, ut fiat nefas
De more nostro, quod meos deceat toros,
Date arma patri. Nemo me ex his eruat

accepit; quibus respondit eventus. Nam quum in fraterno duello Eteocles vulneratus corruisset, mortuum ratus Polynices, spolia lecturus ei incubuit; ille assurgens gladio excepit et transfodit. Sic in iacentem *frater fratrem ruit*. • Oedipus quidem, apud Sophoclem, vs. 1369 et 1383, Polynici prænuntiat eum fratri necem illaturum, vicissimque a fratre accepturum esse, sed ea Sophocles non imitatur Seneca: non hic de alterna fratrum cæde, sed de fraterno tantum certamine agitur, nulla eventus facta prædictione. Eadem infra verba usurpat Jocasta, necdum ejus nati mutuis vulneribus ceciderunt, v. 549: «*Fratesque (facinus quod novum et Thebis fuit) In se ruentes.*»

356. *Quod debet, ut fiat nefas*, etc. Sic locum interpretare: «*Quin etiam, ut nefas, quod debet fieri, nostro de more fiat, ut fiat nefas, quod meos deceat toros, date arma patri.*» Hanc ellipsim *quod debet* exemplis tuetur Badenius. Senec. epist. 58: *Quidni oporteat educere animum laborantem? Et fortasse paulo ante, quam debet, faciendum est, ne, quum fieri debeat, facere non possis.* Cic. de Orat. I, 44: *Si nos, id quod maxime debet, nostra patria deleat.*

358. *Date a. patri.* Hærebant hic Gronovius, aliquid subesse confessus, quod parum assequeretur: «*Quid enim restat post mutuum fratrum parricidium, quo facinus illud augeatur, si patri dent arma?* aut qui

dabunt, postquam ipsi perierunt? Nam illud *frater in fratrem irruat*, non congressionem modo, sed duplicem etiam cædem complectitur. • Baden. licet de interpretatione loci et Gronovii argumentatione nihil disserat, tamen, quum Statii versus afferat, Theb. XI, 637, «*panistum sumserat iras Mortis, et occulte telum, ni nata vetaret, Quærebat, etc.*» videtur Nostri sententiam accepisse, quasi Oedipus sibi ipsi mortem minetur. Sic quoque Gallici interpretes. Ego contra non sibi, sed filiis minari Oedipum arbitror, quod ex præcedentibus et universarum serie colligitur: «*Vis, inquit Oedipus, furentes placem et ad concordiam revocem: sed ipse ira et dolore efferror, ita ut majus aliquid, quam quod conantur, cupiam. Civile bellum movent; at ego frater in fratrem ruat, velim; velim (scelus Oedipo dignum!); velim mihi dari arma, quibus eos occidam. Hic est, quem ad pacem inter illos reconciliandam voces!*» Quia interpretatione nisi fallor, et omnia in planum deducuntur et confirmantur antiqua et vulgata lectio, a multis et in multiplicem modum sollicitata. Vide Animadv. nost. — *Nemo me ex his eruat.* Quomodo ea superioribus annectantur ut sentias, memento superiorum summam hisce contineri: «*Non is sum qui furentes et effrenatos cobibere possim, furens ipse et dolore ferus.*» Addit apissime: «*Nemo igitur me ex his eruat silvis.*»

Silvis : latebo rupis exesæ cavo,
Aut sepe densa corpus abstrusum tegam.
Hinc aucupabor verba rumoris vagi,
Et sæva fratrum bella, quod possum, audiam.

* * *

360

359. *Latebo rupis exesæ cavo.* Cf. Herc. fur. 460, et in Herc. fur. Animadv. p. 180.

360. *Sepe densa.* Densæ arborum ramis.

361. *Aucupabor.* Observabo, captabo, avida aure excipiam. Cic. in

Pison. 24 : *Inanem aucupari rumorem, et omnes umbras etiam falsæ gloriæ consecrari.*

362. *Quod possum, audiam.* Hic interciditur actus. Vide quæ ad Henrici Chifellii supplementum notavimus.

ACTUS TERTIUS.

Ἀκέραλος.

JOCASTA, ANTIGONE, NUNTIUS.

JOC. **F**ELIX Agave, facinus horrendum, manu
 Qua fecerat, gestavit, et spoliū tulit
 Cruenta nati Mænas in partes dati.
 Fecit scelus; sed misera non ultra suū
 Scelus hoc cucurrit. Hoc leve est, quod sum nocens;
 Feci nocentes. Hoc quoque etiamnum leve est;

365

363. *Jocasta.* Vivit *Jocasta* tertio post anno quam incestum filii agnovit : attamen in *Oedipo*, agnito facinore, statim sibi mortem consciscit. Hæc temporum confusio Nostro, ut jam notavi, usitatissima. — *Agave.* *Penthe*i mater, quæ filium suum, juvantibus *Bacchis*, decerpit. Vid. *sup.* v. 17. Cur dicatur *felix*, explicat sequentiā : nam non ultra scelus suum cucurrit, etc. ; *felix* est, si *Jocastæ* miseriori comparetur. — *Facinus..... gestavit.* I. e. caput *Penthe*i recisum et affixum thyrsō, quod fusus explauant addita verba spoliū tulit nati in partes dati. *Eurip.* *Bacch.* v. 1137 : « κρᾶτα δ' ἄθλιον, ὅπῃ λαβὼσα τυγχάνει μητρὸς χερσίν, Πηΐδας' ἐπ' ἄκρον ὄρεσσιν. ὡς ἐρεσί-
 ρου Φίρην λόντος διὰ Κιθαριῶνος μέ-
 σση. » *Persius*, I, 100 : « Et raptum vitulo caput ablatura superbi Bas-

aris, et lyncem Mænas flexura corymbis. » *Add. Theoc.* XXVI, 20.

365. *Mænas.* Dictæ *Bacchæ* *Mænades* a μαινόμεναι.

367. *Cucurrit.* Progressa est. Scelere hoc suo contenta, nihil ultra admisit, quod ei exprobari queat. Vide *Anidmadv.* nostras. — *Hoc leve est*, etc. Ego vero, *Agave* miserior, non tantummodo nocens fui, sed alios quoque in scelus meum traxi.

368. *Feci nocentes.* Sunt quos sceleri meo implicui. Hoc male interpreteris de *Eteocle* et *Polynice*, quum statim addat *Seneca*, *peperi nocentes*, nec possit facere *nocentes* pro *nocentes* procreare accipi. Nullum alium quam *Oedipum* *Jocasta* designat, quem matrimonio sibi adjunxit et infanda permistione solum fecit. Itaque volebat *Li-*

Peperi nocentes. Deerat ærumnis meis,
 Ut et hostem amarem. Bruma ter posuit nives, 370
 Et tertia jam falce decubuit Ceres,
 Ut exsul errat natus et patria caret,
 Profugusque regum auxilia Graiorum rogat.
 Gener est Adrasti, cujus imperio mare,
 Quod cingit Isthmon, regitur: hic gentes suas, 375
 Septemque secum regna ad auxilium trahit

psins repóni feci nocentem. Sed quoties in latinis scriptoribus, et præsertim in Nostro, pro singulari numero pluralis et eleganter quidem nec sine vi quadam usurpatur! Unde Heinsius: «Non assequor, quare vir optime de hoc auctore meritis, multum se sententiæ consulere existimet, quum nocentem reposuit. Quia de solo, ait, OEdipode est sermo. Atqui nihil ista numeri mutatione esse ðερεγρεπν sciunt; qui vel unum auctorem legerunt, aut in istis anres leviter subactas habent. Itaque, si mutes; omnis vis perit. . . . . Illustre est illud Sophoclis, quod rhetores notant: «*καὶ τὸ δὲ λέγει Πάτρις, ἀδελφεός, παῖδας, αἱ μὲν ἰμῶν, Νύμφας, γυναῖκας, μαντρίδας.*» Πάτρις de solo OEdipode, μαντρίδας de Jocasta. Nihil est tritius. Sed vis maxima est. Et hoc naturalis sermo nos docet. «Gruterns quoque notaverat *sepe* pluralem pro singulari poni, ut in Troad. v. 981: «Quis tam impotens ac dirus, et inique ferus Sortitor arnæ regibus reges dedit?» loquente Hecuba de se et Ulysse. Conf. Hercul. fur. v. 1284.
 369. Peperi nocentes. Nempe Eteoclem et Polynicem.

370. *Ut et hostem amarem.* Polynicem, cui favet, quem amat mater, licet patriæ exitium misentem. Stat. Theb. VII, 490: «Heu quis monstraverit hostem, Quem peperi?» — *Bruma ter posuit nives.* Ter desuit hiems nives in terras diffunderè. Sic enim *ponit* accipio, non, ut interpretes Gallicus et ipse Botheus, tamquam scriberetur, *ter hiems nives demisit e celo*: hoc sensu *ponit* mihi frigere videtur. *Ponere* pro *deponere* sepe adhibetur. Virg. Æn. VII, 27: *Quum venti posuere;* suppl. *vñ, flatum.* Sil. Ital. IV, 397: «Inque vicem erepta posuerunt prælia vits.»

371. *Et tertia jam falce,* etc. Tertia messis decisa est, id est, tertius effluxit annus. Troad. 73: «Decies nivibus canuit Ide, Ide nostris nndata rogis, Et Sigeis trepidus campis Decumas secuit messor aristas,» etc. Solent poetæ *messiem* metonymice pro anno usurpare. Vid. Mart. I, 102, IV, 79, XII, 34; Petron. in sat. 89, etc. etc.

372. *Ut exsul,* etc. Ex quo errat Polynices.

373. *Profugusque,* etc. Vid. sup. vv. 58 et 325.

376. *Septemque;* etc. Vid. sup. v. 326.

Generi. Quid optem, quidve decernam, haud scio.

Regnum reposcit : causa repentis bona est ;

Mala, sic petentis. Vota quæ faciam parens ?

Utrumque natum video : nil possum pie

Pietate salva facere : quodcumque alteri

Optabo nato, fiet alterius malo.

Sed utrumque quamvis diligam affectu pari,

Quo causa melior, sorsque deterior trahit,

Inclinat animus, semper infirmo favens.

Miseros magis fortuna conciliat suis.

NUNT. Regina, dum tu flebiles questus cies,

379. *Sic petentis.* Nempe necem fratri, patris eversionem minitandō. — *Vota quæ faciam*, etc. *CONNELLE, les Horaces*, act. I, scèn. 1 :

Quand je vois de tes mors leur armée et la nôtre,

Mes trois frères dans l'une, et mon mari dans l'autre,

Puis-je former des vœux, et sans impiété Importuner le ciel pour ta félicité ?

380. *Nil possum pie*, etc. Jubet pietas materna, ut sanguini meo faveam et fausta adprecor : sed quum pro neutra parte stare queam, quin alteram persequar et odisse videar, quod jubet hinc pietas, ipsa inde prohibet, nec quidquam pie, salva pietate, facere possum.

384. *Quo causa melior*, etc. Inclinat animus in Polyniciis partes, quia et causa ejus melior, et ipse miseriore fortuna conflictatur. Stat. Theb. VIII, 614 : « Nutat ulroque timor, quemnam hoc certamine victum, Quem vicisse velint : tacite præponderat exul. » *CONNELLE, les Horaces*, act. I, scèn. 1 :

Je ne suis point pour Albe, et ne suis plus pour Rome :

Je crains pour l'une et l'autre en ce douloureux effort,

Et serai du parti qu'affligera le sort, etc, etc.

385. *Semper infirmo favens.* Sen. epist. 66 : *Quoniam quidem etiam parentum amor magis in ea, quorum miseretur, inclinatur...* Id. consolst. ad Helv. 17, sub finem : *Naturale est, manum sapius ad id referre quod doleat*, etc. etc. Adde quæ citat Gronovius, ex Livii lib. XLII ; et ex Quintilian. declam. 5.

386. *Miseros magis*, etc. Hoc efficit fortuna, dum calamitatibus nonnullos premit, ut sui eos parentes cæteris liberis cariores habeant. Sic enim accipiendum *aisis* arbitror, nec interpreti Gallico auscultandum, qui sic locum verit : *Ah ! quand on est malheureux soi-même, on se déclare si aisé pour ceux qui le sont aussi !* Quæ ex Nostri verbis quomodo exantur, plane non video, quum id tantum scribatur : « Qui miseri sunt, magis conciliantur suis », id est, suis propter ipsas miseras magis diliguntur.

Terisque tempus, tota nudatis stetit
 Acies in armis : æra jam bellum cient,
 Aquilæque pugnam signifer mota vocat.
 Septena reges bella dispositi parant:
 Animo pari Cadmea progenies subit :

390

388. *Nudatis... in armis.* Cornel. Nep. in Datam. cap. 11: *Interim telum quod latebat protulit, nudatumque vagina veste texit.*

389. *Æra jam bellum cient.* Jam aræ tubæ ad bellum viros concitant. Vid. Virg. *Æn.* VI, 165. Liv. V, 37. Vell. Patere. II, 54. Tacit. Hist. III, 41, etc. etc.

390. *Aquilæque, etc.* Pugnam ciet signifer, aquilam movendo. Apud Græcos et Romanos extollabantur signa, ut pugne jam conscende milites admonerentur. (Thucyd. I, 49 et 63. Liv. III, 50, 54; VI, 28. Virg. *Æn.* XI, 19, etc.). Sed apud Romanos tantum, nec apud Græcos, videntur *aquilæ* pro signis habitæ. « In auguriis, ait Forcellinus, volatus aquilæ omnium prosperrimus a Romanis habitus est: quam ob causam aquilæ signum in exercitu ferre instituerunt. Itaque principem locum inter signa exercitus aquila obtinebat, quæ longæ infixæ perticæ gestabatur, alis plerumque expansis, et in ungibus habens fulmina. » Sunt tamen qui memorent usum aquilæ a Persis apud Romanos inductum; unde colligunt et apud Græcos inferri potuisse (vide Farnabium et Delrionem). Sed si veteribus scriptoribus credas, Græcorum signa (σπηια) quorundam animalium imagines quidem præferebant, alia sphingis (Corn. Nep. in Epamin.

Plintarch. in Pelop.), alia bubonis (Plintarch. in Lyсанд.); nulla autem dicuntur aquilæ speciem exhibentia. Neque est quod ex hoc Nostri versu quidquam inferas, quasi ejus auctoritate aquilas pro signis apud Græcos adhibitis approbetur: namque jam antea, nec semel, notavimus consuetudines moresque Græcorum in Senecæ tragædiis nusquam fere observatos, et Græca quidem nomina, sed res vere Romanas usurpari (vid. Herc. fur. v. 48, 166, et passim).

391. *Septena reges bella, etc.* Vid. sup. v. 326. Hic bellum pro pugna, certamine, ut aliquando in scriptoribus Latinis, in poetis præsertim, accipitur. Virg. *Æn.* II, 438: « Hic vero ingentem pugnam, seu cætera nusquam Bella forent, nulli tota morerentur in urbe. » Stat. Theb. III, 665: « ventisque aut alite vias Bellorum proferre dicem. » Jnst. II, 12: *Artemisia inter primos duces bellum acerrime ciebat, etc. etc.* — *Dispositi.* Singuli ad singulas portas, ut jam dictum est ad v. 326.

392. *Animo pari, etc.* Cadmea progenies (i. e. Thebani, quorum urbem vocat Æschylus Κιβηου πόλις, et exercitum ἐπαιόν Καδμυγίων; sic et in Nostri Herc. fur. v. 268, *Cadmea proles*, et in OEdipo, vs. 626, *O Cadmi.... domus, vibrare thyrsos*), pari ardore mœnia subit ad resistendum.

Cursu citato miles hinc illinc ruit.

Vide, ut atra nubes pulvere abscondat diem,

Fumoque similes campus in cælum erigat

395

Nebulas, equestri fracta quas tellus pede

Submittit : et, si vera metuentes vident,

Infesta fulgent signa : subrectis adest

Frons prima telis : aurea clarum nota

Nomen ducum vexilla præscriptum ferunt.

400

I, redde amorein fratribus, pacem omnibus,

Et impia arma mater opposita inpedi.

ANT. Perge, o parens, et concita celerem gradum;

Compesce tela, fratribus ferrum excute.

Nudum inter enses pectus infestos tene;

405

Aut solve bellum, mater, aut prima excipe.

394. *Atra nubes pulvere*, etc. Pulvis in atram nubem densatus.

395. *Erigat*, etc. Homer. *Iliad.*

III, 13: « ὡς ἄρα τῶν ὑπὸ πύσσιν
κνήσσας ὄρνυτ' ἀλλήλ' ἔρχομένων. »

Virgil. *Æn.* IX, 239: « aterque ad
sidera fumus Erigitur. »

397. *Submittit*. Dienntur *submitti*,
quæ ex terra in altum tolluntur.

Lucret. VI, 818: « Sie et Averna
loca alitibus submittere debent

Mortiferam vim, de terra quæ sur-
git in auras. » — *Si vera metuentes*

vident. Pavor enim metusque, ait

Delrio, sic augent omnia, ut quæ,
etsi non sunt, esse cogitas, aut ut

sint vereris, quasi essent re vera,
videre te putes.

398. *Infesta*. Hostilia.—*Subrectis*;
etc. Stat prima frons hostium, jam-
jam tela vibrantium.

399. *Aurea clarum nota*, etc. No-
mina ducum, literis aureis inscrip-
ta. In *Æschyl.* Sept. ad Theb. non

clucis nomen tantum, sed et minas

præferunt Capanei signa: « ἔχει δὲ
σῆμα, γομφὸν ἀνδρᾶ πυρρόρον, Φάε-
γι δὲ λαμπρὰς διὰ χειρῶν ὀπλισμένῃ·
Χρυσῆς δὲ φανὶ γράμμασι, πρῶτον
πάλιν. »

401. *Redde amorein fratribus*. Fra-
ternum amorem in utriusque ani-
mum revoca: *redde*, nam fratrum

proprius est amor.

402. *Et impia*, etc. Impedi impia
arma te inter hinos exercitus ma-
trem opponendo. *Opposita mater*

pro matris oppositu. Vid. *Animadv.*

406. *Solve bellum*. Bellum dirime,
pugnantes sepe, hinc atque illinc

dimitte, ut Propert. IV, eleg. 4,
v. 57, *solvere commissas acies*: aut,

si hæc altera placet interpretatio,
bellum discente, ut in Plin. VI,

epist. 16: *Nox omnibus noctibus ni-
grior densiorque, quam tamen faces*

multæ variæque lumina solvebant.
Virg. *Æn.* IV, 55: « Spemque de-
dit dubiæ menti, solvitque pudor-
em, » etc. etc. — *Prima excipe*.

roc. Ibo, ibo, et armis obvium opponam caput.

Stabo inter arma: petere qui fratrem volet,

Petat ante matrem: tela, qui fuerit pius,

Rogante ponat matre; qui non est pius,

Incipiat a me. Fervidos juvenes anus

Tenebo: nullum teste me fiet nefas;

Aut si aliquod et me teste committi potest,

Non fiet unum. ANT. Signa collatis micant

Vicina signis; clamor hostilis fremit:

Scelus in propinquo est; occupa mater, preces.

Prima ictus belli excipe. Lucan. II, 309: « Me geminæ figant acies, me barbara telis Rhœni turba petat; ennetis ego pervius hastis Excipiam medius totius vulnera belli. »

407. Ibo, ibo, etc. Stat. Theb. XI, 339: « stabo ipsa in limine portæ Auspicium infelix, scelerumque immanis imago. Hæc tibi canities, hæc sunt calcanda, nefande, Ubra, perque uterum sonipes hic matria agendus. » RACINE, *les Frères ennemis*, act. I, scen. 1:

Il faut courir, Olympe, après ces inhumains;
Il les faut séparer, ou mourir par leurs mains.

Et scen. 2:

Allons, chère Antigone, et courons de ce pas
Arrêter, s'il se peut, leurs parricides bras.
Allons leur faire voir ce qu'ils ont de plus
tendre;

Voyons si contre nous ils pourront se défendre,
Ou s'ils oseront bien, dans leur noire fureur,
Répandre notre sang pour attaquer le leur.

Opponam, etc. Transfigendum corpus objiciam. Liv. XXIII, 9: *Et, alia auxilia desint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis?*

412. Tenebo. Continebo, coercebo. Cic. Parad. V, 1, *tenere iracundiam, coercere avaritiam.*

413. *Et me teste.* Me licet teste.

414. *Non fiet unum.* Alter enim fratrum ab altero interfici non poterit, quin et me victor obvium gladio suo mox occidat. — *Signa collatis*, etc. Jam micant in vicino signa hostilia, et infesto cursu in nostra signa feruntur. *Signa micant collatis signis* pro *signa micant signis collata*, usitatissimo schemate. *Collata*, i. e. opposita, in adversum illata, congregiendi et pugnandi causa. Cæs. Bell. civ. III, 79: *Habere castra collata castris hostium.* Ovid. Fast. I, 569: « collata dextra movere prælia, » etc. Errant igitur interpretes Gallici, qui locum reddunt, quasi jam oppositæ concurrerint acies et facto impetu misceantur. Eodem sensu dicitur *signa micant collatis signis*, quo Lucan. I, 6: « obvius signis Signa, pares aquilas et pila minantia pilis. »

416. *Scelus in propinquo*, etc. In eo sunt fratres, ut nefando scelere congregiantur. — *Occupa... preces.* Festina precari, antequam Eteocles et Polynices se mutuo petant. Sen. epist. 70: *stultitia est timore mortis mori:... exspecta; quid occupas?* Cf.

Et ecce motos fletibus credas meis;
 Sic agmen armis segne compositis venit.
 Proccedit acies tarda, sed properant duces.
 JOC. Quis me procellæ turbine insanæ vehens
 Volucer per auras ventus ætherias aget?
 Quæ Sphinx, vel atra nube subtexens diem
 Stymphalis, avidis præpetem pennis feret?
 Aut quæ per altas aeris rapiet vias
 Harpyia, sævi regis observans famem,
 Et inter acies projiciet raptam duas?
 NUNT. Vadit furenti similis, aut etiam furit.

et Nostri Here. OEt. 435; Agam. 193; Thyest. 304, etc.

417. *Et ecce*, etc. Jamque fletibus meis hostes moti videntur: nam agmen segni nunc cursu procedit.

418. *Sic. Adeo.* Virg. *Æn.* XII, 280: «Hinc densi rursus inuadunt Troes Agyllinique, et pietis Arcades armis; Sic omnes amor unus habet decernere ferro.» — *Armis... compositis.* Armis demissis et inertibus. Ovid. de Arte Am. III, 259: «Quum mare compositum est, securus navita cessat.» Horat. IV, od. 14: «arma composita.»

420. *Quis me procellæ*, etc. Quis ventus me procelloso turbine rapiens aget per auras? Placet Senecæ hæc inflata et turgida dicendi forma: jam supra in Thyest. 623, nuntius, insano magis quam vehementi affectu: «Quis me per auras turbo præcipitem vehet,» etc.

422. *Sphinx.* Vid. sup. v. 119. — *Fel atra nube subtexens diem*, etc. Cf. Here. fur. vv. 243 et 244. Dicuntur vulgo nubes ælulum subtexere, id est, operire, condere. Vid.

Virg. *Æn.* III, 582. Lucan. VII, 519. Ovid. Met. XIV, 368. Lucret. V, 467, et VI, 481. Stat. Silv. III, 1, v. 127. Valer. Flacc. V, 414, et Nostr. Hipp. v. 956.

423. *Avidis...pennis.* Rapido volatu: nam aviditas volantibus celeritatem addit.

425. *Harpyia, sævi regis*, etc. Vid. Thyest. v. 154. — *Observans famem.* Phineum regem asservans, ne famem possit explere.

427. *Vadit*, etc. Ut possit nuntius quæ procul geruntur et videre et referre, *binas statim acies diduxit*, etc., putant interpretes eum, discedente Jocasta, vicinam conscendisse rupem, unde prospicitur campna et utraque scies et fratres sibi invicem minantes. — *Furenti similis, aut etiam furit.* Notavit Gronovius hanc usitatissimam Romanis scriptoribus esse *correctionis* formam. Sic Ovid. Met. VI, 667: «pennis pendere potares: Pendebant pennis.» Sil. Ital. XVI, 425: «nec frustra æquare videtur, Aut etiam æquavit jura præcedentia,» etc. etc.

Sagitta qualis Parthica velox manu
 Excussa fertur; qualis insano ratis
 Premente vento rapitur; aut qualis cadit
 Delapsa cælo stella, quum stringens polum
 Rectam citatis ignibus rumpit viam;
 Attonita cursu fugit, et binas statim

430

438. *Sagitta*. . . . *Parthica velox manu*. Parthi sagittis maxime præliabantur, quæ mira solertia et velocitate aversis equis in insectantes jaculabantur. Cf. Thyest. 384.

439. *Excussa*. *Emissa*. Tac. Ann. II, 20 : *Funditores libratoresque excutere tela et proturbare hostem jubet*. Curt. VIII, 13 : . . . *Gravioribus telis, quam ut apte excuti possent*.

441. *Delapsa cælo stella*, etc. Opinabantur Epicurei stellas delabi cælo. Unde Lucret. II, 206 : « Nocturnasque faces cæli sublime volantes, Nonne vides longos flammæ ducere tractus, In quascumque dedit partes natura meatum? Non cadere in terram stellas et sidera cernis? » Hanc diluit errorem Plin. II, 8 : *Sidera nimio alimento tracti humoris igneam vim abundantius quam reddunt, decidere creduntur, ut apud nos quoque id, luminibus accensis, liquore olei notamus accidere. Cæterum æterna est cælestibus natura*, etc. Noster quoque, quom in hujus tragœdiæ versu poetice loquatur, veritas in Quint. nat. I, 1 : *Stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transire, aut aliquid illis auferri et abradi: nam, si hoc fuisset, jam defuissent; nulla enim novæ est, qua non plurimæ ire, et in diversum videantur abduci. Atqui, quo solent, quæque inveniuntur loco, ma-*

gnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, ut infra illas ista nascantur, et cito intercidant, quia sine fundamento sunt et sede certa. Attamen poetæ speciem magis et imaginem secuti sunt, et sequuntur. Virgil. Æn. II, 694 : « *Stella facem ducens multa cum luce cucurrit* » Georg. I, 365 : « *Sæpe etiam stellas, vento impendente, videbis Præcipites cælo labi, noctisque per umbram Flammæ longos a tergo albescere tractus* » Noster in Troad. 356 : « *Et stella longa semitam flamma trabens* » etc. Propius tamen vero Ovid. Metam. II, 320 : « *longoque per aera tractu Fertur, ut interdum de cælo stella sereno, Etsi non cecidit, potuit cecidisse videri* » — *Quum stringens polum*. Stringens, id est, radens. Virg. Æn. V, 163 : « *Litus ama, et lævas stringat sive palmula cautes* » Ovid. Amor. III, 2 : « *Nunc stringam metas interiore rota* »

442. *Rumpit viam*. Viam multa vi sibi aperit. Virg. Æneid. X, 372 : *ferro rumpenda per hostes Est via*. Stat. Thebaid. VIII, 468 : « *turbabatque agmina Graiam, Igne viam rumpeos* » Add. Sil. Ital. VII, 568; IV, 196; XV, 782. Valer. Flac. I, 3, etc. etc.

443. *Attonita*. Non, ut voluere interpretes Gallici, *attonita et cursu sensu conjungenda sunt*, *étonnée*

Diduxit acies. Victa materna prece
 Haerere bella, jamque in alternam necem
 Illinc et hinc miscere cupientes manum,
 Librata dextra tela suspensa tenent.
 Paci favetur: omnium ferrum latet
 Cessatque tectum; vibrat in fratrum manu.
 Laniata canas mater ostendit comas;
 Rogat abnuentes: irrigat fletu genas.
 Negare matri, qui diu dubitat, potest.

435

440

elle-même de l'agilité de sa course : fugit præcipiti cursu, turbata et furens; sæpe enim adhibetur *attonitas* pro furens. Vid. sup. v. 302. Adde quod *cursu* sine adjectivo solet usurpari, pro *cursim*, *festinanter*. Liv. XXXIII, 33 : *Ludis dimissis, cursu prope omnes tendere ad imperatorem*. Silius Italic. XI, 136 : « *divisque propinquas Transierit cursu rupes.* »

437. *Librata*, etc. Eteocles et Polylices jam tela, sublata manu, vibrabant, quibus se invicem petere : adveniente et preces fundente Jocasta, utriusque manus hæret suspensa, telum tenens nequicquam paratum libratamque. Aptè hunc Nostri locum confert Baden. cum sequentibus : Lucan. VII, 467 : « *gelidasque in viscera sanguis Percussa pietate coit, totæque cohortes Pila parata diu lensis tenere lacertis.* » Stat. Theb. VII, 505 : « *dum castra silent, suspensaque bellum Horrescit pietas.* » Sil. Ital. IV, 470 : « *attonitæ tanta ad specta-*

cula turmæ Tela tenent, ceditque loco Libys asper, et omnis Late cedit Iber; pietasque insignis et ætas Belligeris fecit miranda silentia campis. »

439. *Fibrat*. Micat. Absolute enim dicitur *vibrare* pro *coruscare*, *vibrari*. Ovid. Metam. III, 34 : « *Tresque vibrat linguæ; triplici stant ordine dentes.* » Sil. Ital. I, 540 : « *Ultrix iujusti vibravit lancea belli.* » Senec. de Provid. III : *Inter multa magnifica Demetrii nostri, et hæc vox est, a qua recens sum: sonat adhuc et vibrat in auribus meis*, etc. etc. Nostri sententia in hac oppositione tota vertitur : « *Dum euis omnium cessat vagina reconditus, fratrum etiam nunc gladius coruscet et minatur.* »

442. *Negare*, etc. Qui adeo ferus et inhumanus est, ut diu dubitet maternis cedere precibus, iste et poterit omnino, quæ flagitat mater, denegare. His innuit Noster vanas fore Jocastæ preces; fratresque, nequicquam lacrymis ejus tentatus, mox aggressuros parricidalem pugnam.

ACTUS QUARTUS.

JOCASTA, POLYNICES, ETEOCLES.

JOC. **I**N me arma et ignes vertite : in me omnis ruat
 Unam juventus, quæque ab Inachio venit
 Animosa muro, quæque Thebana ferox
 Descendit arce : civis atque hostis simul
 Hunc petite ventrem, qui dedit fratres viro.
 Mea membra passim spargite ac divellite :
 Ego utrumque peperî. Ponitis ferrum ocius?

445

443. *In me arma, etc.* ROZNOU, *Antigone*, act. II, scen. 4 :

Plongez, plongez, cruels, vos armes dans mon sein ;
 Déployez contre moi votre aveugle colère,
 Contre moi qui donnais des frères à leur père.

444. *Juventus.* Milites; *juventus* enim a *juvando* dicitur.—*Inachio...muro.* Argis, Inachio quondam regnatis.

445. *Quæque Thebana, etc.* Argivos et Thebanos memorat Jocasta, id est, utrumque exercitum, alterum abAdrasto, Argivorum rege, alterum ab Eteocle comparatum; quod sequentibus confirmatur, *civis atque hostis*.

447. *Dedit fratres viro.* Filios eodem et fratres Oedipi.

449. *Ego utrumque peperî.* Digna sum cujus membra divellatis, quum duos filios pepererim, arma et mor-

tem sibi invicem minantes.—*Ponitis ferrum, etc.* Non statim ad hæc mea verba ferrum deponitis !.... Nonne satis est me dixisse utrumque a me genitum? num exspectatis donec addam a quo fueritis geniti, nempe ab ipso filio meo? Quod non intellexisse videntur interpretes Gallici. « Déchirez, mettez en pièces mes membres coupables, puisque je suis la mère de ces deux grands criminels qui vous divaient..... O mes enfans! que ne mettez-vous bas les armes! N'est-ce pas moi qui vous parle, et ne devriez-vous pas avoir déjà obéi à ma voix? » Unum tantummodo sententiæ partem versibus expressit ROZNOU, loco nuper citato :

Quoi! nul de vous encor n'a mis les armes bas?
 Je parle, et de vos mains elles ne tombent pas?

An dico, et ex quo? Dexteras matri date : 450
 Date, dum piæ sunt. Error invitos adhuc
 Fecit nocentes: omne Fortunæ fuit
 Peccantis in nos crimen: hoc primum nefas
 Inter scientes geritur. In vestra manu est,
 Utrum velitis. Sancta si pietas placet, 455
 Donate matrem pace: si placuit scelus,
 Majus paratum est: media se opponit parens.
 Proinde bellum tollite, aut belli moram.
 Sollicita nunc cui mater alterna prece
 Verba admovebo? misera quem amplectar prius? 460
 In utramque partem ducor affectu pari.
 Hic abfuit: sed pacta si fratrum valent,

452. *Omne Fortunæ, etc.* Quæ hactenus peccata sunt, vel à me, vel à père vostro, Fortunæ imputanda sunt: hoc autem, quod aggredimini, nefas, inter scientes geritur, et nullo modo excusari poterit. Ducus, *Œdipe* chez *Admète*, act. III, sc. 3 :

Ce n'est pas son forfait, c'est celui du destin.

453. *Peccantis in nos.* In tolum nostrum genus.

455. *Sancta si pietas placet, etc.* RACINE, *les Frères ennemis*, act. IV, sc. 3 :

Si la vertu vous plaît, si l'honneur vous anime,

Barbares, songez-les de commettre un tel crime :

Où si le crime enfin vous plaît tant à chacun,
 Barbares, rougissez de n'en commettre qu'un.

Ad Nostri similitudinem propius initalione accessit Rornou, act. II, scen. 4 :

Si quelque piété règne chez vous encore,
 Consentez à la paix que votre mère implore.
 Si le crime vous plaît, un plus grand s'offre à vous :

Ce flanc dont vous sortez est en butte à vos coups.
 Cessez donc cette guerre, ou cessez-en la trêve, etc.

457. *Majus paratum est.* Nempe interficienda parens, quæ se mediam interponit.

458. *Proinde bellum, etc.* Aut bello finem facite, aut matrem interficite, quæ bellum moratur.

459. *Sollicita nunc, etc.* Cui primum preces admoveam, ad alterum mox easdem versura? sic enim intelligendum *alterna prece*. Rornou, act. II, scen. 4 :

A qui s'adresseront mes premières caresses?
 Tous deux également partagent mes tendresses :

Celui-là fut absent; mais si le pacte tient,
 Celui-ci le sera, puisque l'autre revient.

Ainsi je perds l'espoir de vous revoir ensemble.

Si ce n'est que la guerre encore vous assemble.

460. *Quem amplectar prius?* Stat. Theb. III, 154 : « Quæ prius ora premam? vosne illa potentia matris? » etc.

Nunc alter aberit. Ergo jam numquam duos,
 Nisi sic, videbo? junge complexus prior,
 Qui tot labores totque perpressus inala, .
 Longo parentem fessus exsilio vides.
 Accede propius : clude vagina impium
 Ensem, et trementem jamque cupientem excuti
 Hastam solo defige : maternum tuo
 Coire pectus pectori clypeus vetat ;
 Hunc quoque repone. Vinculo frontem exue,
 Tegimenque capitis triste belligeri leva,

465

470

463. *Nunc alter aberit.* Si fœdus valet, quo inter fratres convenerat regnum per annuas vices unicuique cessurum, altero redeunte, alter abeat necesse est.

464. *Nisi sic.* Nempe bellum gerentes. De exsilio fratrum per vices, inquit Schröderus, accipit Farnabius *τὴν sic*, quod de congressu hostili intelligendum esse recte adnotant Ascensius et Galetanus. Vide supra interpretationem Gallici vatis Rornou, quæ cum Ascensii, Galetani et Schröderi sententia consonat. — *Junge complexus prior.* In Phœnissis quoque Euripidis, Jocasta priores loquendi partes Polynici attribuit, v. 468 : « Ἀέρος μὲν οὖν οὐκ πρόσθεν, Πολύνεικος τέκνον. »

465. *Qui tot labores, etc.* Quoniam miserior es, te priorem amplectar mater.

468. *Trementem jamque cupientem excuti.* Ut impium Polynici ense, sic et hastam ejus trementem, dicit Jocasta, id est, impatientem moræ et jamjam evoluturam : vibratur enim tremitque hasta, antequam immitatur. *Cupientem excuti* pro cupientem vibrari. Curi. V, 3 : *Fundis ex-*

cussi lapides et sagittæ ingerebantur. Petron. satyr. c. 22 : *Excussus forte altius poculum ancillæ caput fregit.*

469. *Maternum tuo, etc.* Euripid. Phœniss. 313 : « Ἀμφιβάλλας μαστὶν ὀλίνατοι πατρός, » etc. Sed acutius Noster et argutius, ut solet, vetare clypeum scribit, ne coeat pectori Polynici maternum pectus. Quod Stat. videtur imitatione expressisse, Theb. VII, 499 : « Invisamque teris ferrato pectore matrem. »

470. *Clypeus.* Ad hoc Delrio : « Servius Honoratus inter *clypeum* et *scutum* hoc discrimen agnoscit, ut clypeus fuerit peditum, scutum vero equitum... Scutum oblongum, clypeum rotandum fuisse, docent Crinitus, lib. XVI de honest. discip. c. 3, et Turnebus, *Advers.* lib. XI, cap. 27. Clypeorum usum primi invenero Acrisius et Præteus, teste Apollodoro, *Biblioth.* lib. II. Vid. Plin. XXXV, 3. »

471. *Vinculo frontem exue.* Vinculo, id est, casside caput solve, quod sequenti versu iteratur, *tegimen capitis leva.*

472. *Tegimenque... leva.* Galenm detrahe. Virg. *Æn.* II, 146 : « Ipsa

Et ora matri redde. Quo vultus refers,
 Acieque pavida fratris observas manum?
 Affusa totum corpus amplexu tegam:
 Tuo cruori per meum fiet via.
 Quid dubius hæres? an times matris fidem?
 POL. Timeo : nihil jam jura naturæ valent.
 Post ista fratrum exempla, ne matri quidem
 Fides habenda est. SOC. Redde jam capulo manum, 480
 Adstringe galeam, læva se clypeo ingerat;
 Dum frater exarmatur, armatus mane.

viro primus manicas atque arcta
 levare Vincla jubet Priamus. =

473. *Ora matri redde.* Nuda redde
 matri ora, quæ latent contexta cas-
 side. — *Quo vultus refers*, etc. Sic in
 Euripid. Phœniss. v. 272, Polynices:
 « ἔμμε πανταχῇ δεισιπτόν, Κάκιστος καὶ
 τὸ δειδύρο, μὴ δόλος τις ᾔη. »

474. *Fratris observas manum.* Ro-
 trou, *Antigone*, act. II, scen. 4 :

Pourquoi sur votre frère attachez-vous les
 yeux?

Je vous convoisai tout; et pour vous faire ou-
 trage,

Il faudrait que par moi son fer se fit passage.

475. *Affusa*, etc. In te complexu
 reclinata. Flor. IV, 2 : *Cleopatra*
affusa genibus Cæsaris, Ovid. Met.
 VIII, 540 : « Affusæque jacent in-
 mulo. » Id. Met. IX, 605 : « Am-
 plectique pedes affusæque poscere
 vitam. » Stat. Theb. III, 686 : « Ut-
 que fores iniit, magnoque affusa
 parenti est. »

476. *Tuo cruori*, etc. Non tuum
 poterit peti pectus, nisi meum prius
 transfosum fuerit.

477. *An times matris fidem?* etc.
 Stat. Theb. VII, 511 : « Anne times,

ne forte doli, et te conscia mater
 Decipiam? » Confer. tom. III, pag.
 57 editionis nostræ.

478. *Timeo*, etc. Euripid. Phœn.
 279 : « Πείσομαι μὲν τοὶ πατρὶ, καὶ
 πείσομαι ἑμὰς, » etc. Rortou, *Anti-
 gone*, act. II, scen. 4 :

La nature n'a plus d'inviolables droits.

480. *Redde jam capulo manum.* Ensi
 manum admove, paratus ad vim vi
 repellendam, quoniam suspecta tibi
 est et fratris et matris fides. Petron.
 in satyr. c. 82 : *Frequentiusque ma-
 num ad capulum, quem devoveram,
 refero.* Tacit. Ann. II, 21 : *Miles,
 cui scutum pectori appressum et insi-
 dens capulo manus.*

481. *Adstringe galeam.* Galeæ reti-
 nacula rursus colliga. Loris enim
 cassis quandoque continebatur :
 Homer. in Iliad. III, 371 : ἄγχι δὲ
 μὲν πολέμοιοις ἵμας ἀπαλόν ὑπὸ δαίφην.
 Valer. Flacc. VI, 364 : « hinc tenet
 ardens Colla viri et molles galeæ
 Gesander habenas. » Id. VII, 626 :
 « Et galeæ vexus ac vincula dissipat
 imæ. » — *Se clypeo ingerat.* Aptetur
 læva clypeus.

Tu pone ferrum, causa qui es ferri prior.
 Si paciſ odium est, furere si bello placet,
 Inducias te mater exiguas rogat, 483
 Ferat ut reverso post fugam nato oscula,
 Vel prima, vel suprema. Dum pacem peto,
 Audite inermes : ille te, tu illum times :
 Ego utrumque; sed pro utroque. Quid strictum abnuis
 Recondere censem? qualibet gaude mora; 489
 Id gerere bellum cupitis, in quo est optimum
 Vinci : vereris fratris infesti dolos?
 Quoties necesse est fallere, aut falli a suis,
 Patiare potius ipse, quam facias, scelus.
 Sed ne verere : mater insidias et hinc, 495
 Et rursus illinc abiget. Exoro, an patri

483. *Tu pone ferrum*, etc. Tu, Eteocles, qui initium bello fecisti, abnuendo potestatem regiam, post annum exactum, ut convenerat, deponere, arma prior exue. *Ροζου*, *Antigone*, act. II, scen. 4 :

Approches, Eteocle, et mettes bas les armes, etc.

484. *Si paciſ odium est*, etc. *ΡΑCIN*, *les Frères ennemis*, act. I, scen. 3 :

Si la paix à ce prix vous paraît impossible, Et si le diadème a pour vous tant d'attraits, Au moins consolez-moi de quelque heure de paix.

487. *Vel prima, vel suprema*. Prima, si pax inter vos reconcilietur, et meus mihi reddatur filius; suprema, si bellum ultra gerere placet, et occumbat Polynices.

489. *Ego utrumque; sed pro utroque*. Timeo utrumque, uou mihi quidem; sed ue Polynices in Eteoclem, Eteocles in Polynicem ferrum vertat. — Hæc omnia, a versu

484, sic inter se connexa mihi videntur : « Si placet bellum, inducias saltem matri concedite, et verba ejus inermes audite : ponite arma, dum vos mater alloquitur; nam utrumque armatum ulerque timet, ne inter maternas preces fraterno gladio petatur : timet ipsa, ne alter alterum ferro invadat. » — *Quid strictum abnuis*, etc. Quid, Eteocles, eusem nou vagina recondis?

490. *Qualibet gaude mora*. Gaude moram bello fieri. In hoc nefario, quod gerere cupitis, bello, satius est vinci, quam vincere.

494. *Patiare potius ipse*, etc. Si cui alterutrum eligendum est, utrum fallat suos, an a suis fallatur, pati potius debet, quam facere, scelus.

495. *Insidias et hinc*, etc. Intercedet mater, ne hinc aut illinc fiat insidiæ, ne Polynices Eteoclem, aut Eteocles Polynicem petat.

496. *Exoro, an patri*, etc. Mihi vas

Invideo vestro? veni, ut arcerem nefas,
 An ut viderem propius? hic ferrum abdidit
 Reclinis hastæ, et arma defixa incubat.
 Ad te preces nunc, nate, maternas feram,
 Sed ante lacrimas. Teneo longo tempore
 Petita votis ora. Te, profugum solo
 Patrio, penates regis externi tegunt:
 Te maria tot diversa, tot casus vagum
 Egere: non te duxit in thalamos parens

500

505

exorare dabitur? an, coacta filios
 meos inter se pugnantes videre,
 patri vestro invidebo, qui, efflo-
 sis oculis, tantum scelus saltem
 aspicere nequeat?

498. *Hic, Eteocles.*

499. *Reclinis hastæ.* Ut solent mi-
 lites, quum, pugnae securi, nullo
 instante periculo, arma velut otiosi
 sinunt. Sic Homer. *Iliad.* XXII,
 225, de Achille: « Στῆ δ' ἄρ' ἐνὶ μα-
 λίνῃ χαλκὸν ὀϊστήας ἐρυσθείς. » Virgil.
Æneid. IX, 229: « Stant longis ad-
 nixi hastis, et scuta tenentes. » —
Arma defixa incubat. Innititur de-
 fixis armis. Idem et nunc signifi-
 cant *reclinis hastæ et arma defixa in-
 cubat.* Recondito enim ferro, quibus
 armis, præter hastam, inniti et in-
 cubare dici potest Eteocles? Si quis
 miretur *incubare* cum accusativo
 usurpari, et scribi *ineubat arma pro
 ineubat armis*, hæc meminere: Sall.
in fragm. *Histor.* III: *Ut sustinere
 corpora plerique nequeuntes, fessi,
 arma sua quisque stantes incumbere.*
Stat. Theb. VI, 575: « tunc Palla-
 dios non inscius haustus Incubuit. »
Plaut. Casin. act. II, sc. 4, v. 28:
 « Gladiom faciam calcitam, Eum-
 que incumbam, » etc.

500. *Ad te preces nunc, etc.* Nunc
 ad te, Polynices, postquam frater
 precibus maternis motus arma de-
 posuit, preces meas et lacrimas
 feram.

501. *Sed ante lacrimas.* Antequam
 adhibeam preces, oculos in lacrimas
 effusos vides, quæ sine verbis luctus
 meos testatur. — *Teneo l. tempore,*
etc. Hæc videntur ex Eurip. *Phœn.*
expressa, v. 311: « ἴω τίθεναι χρόνον
 Σὺν ἑμαυτοῦ καὶ ἐν ἀμέραις προσεῖδον,
etc. » Add. eundem, vv. 170 et 302.
Noster in Herc. fur. 622: « O nate, ...
 Teneone in auris editum, » etc.

502. *Te profugum solo, etc.* *Stat.*
Theb. II, 401 et seqq.

503. *Regis externi.* Adrasti,

504. *Te marin.* Non sine jure in-
 terrogavit Botheus, quænam maria,
 et quidem diversa, egerunt Polyni-
 cem, qui exsol Argos statim se con-
 tulit duxitque Adrasti regis filiam?
 Vide Animad.

505. *Non te duxit, etc.* Sponsos
 in thalamum ducere et nuptiam in
 lecto collocare solebat mater. Euripid.
in Phœnissa. v. 346: « ἔγωγε δ'
 εἴτε σὺ παρὲς ἀνδρῶν ὧς Νόμιστον ἐν
 γάμοις, ὥς περὶται ματρὶ μακαρίζῃ.
 Ἀνυμέναια δ' ἱσχυρὸς ἐκδιδέσθαι Ἀστυνέ-
 »

Comitata primos, nec sua festas manu
 Ornabit ædes, nec sua lætas faces
 Vitta revinxit: dona non auro graves
 Gazas socer, non arva, non urbes dedit;
 Dotale bellum est. Hostium es factus gener, 510
 Patria remotus, hospes alieni laris,
 Externa consecutus, expulsus tuis,
 Sine crimine exsul. Ne quid e fatis tibi
 Deesset paternis, hoc quoque ex illis habes,
 Errasse thalamis. Nate, post multos mihi 515

κόρου χλιδᾶς. = Ῥοταύ, *Antigone*,
 act. II, scen. 4 :

Malais qui dans votre lit condulais votre épouse ?
 C'est au droit qu'on m'ôtait, et dont je suis
 jaloux.

506. *Nec sua festas, etc.* = Domus
 ornabatur, ait Delrio, maxime postes
 januarum : = testis Juvenal. sat. VI.
 Claudian. de Nuptiis Honor. et Ma-
 riæ : = Hi nostra nitidos postes ob-
 ducere myrto Contendant : pars ne-
 etareis aspergere tecta Fontibus, et
 flamma lucos adolere Sabæos. =
 Idem oleo inungebantur, et laurea
 vitta circumdebantur apud Roma-
 nos, teste D. Isidoro, Orig. lib. IX,
 cap. ult.

507. *Nec sua lætas faces, etc.* Ad
 hæc Farnabius : = Sponsa primum
 ad mariti limen veniens postes la-
 neis vittis ornabat, eosque adipe
 suillo ungebat, unde *unxor* dicta.
 Pronuba autem ut plurimum spon-
 sæ mater ademptas nupturæ virgi-
 nales vittas facibus urendas impli-
 enit, sponsamque matronalibus vit-
 tis redimebat. =

508. *Dona, etc.* Non gazas, arva,
 urbes socer pro nuptiali dote dedit.

*Dona per appositionem cum gazas,
 arva, urbes usurpatum, ut in Herc.*
 OEt. 409 : = Famula illa trahitur
 interim donum tibi. = Cf. et infr.
 Phœniss. 595, et OEdip. 853. —
Auro graves. Sic Virg. *Æn.* I, 728 :
 = Hic regina gravem gemmis auro-
 que poposcit Inplevitque mero pa-
 teram. =

510. *Dotale bellum.* Virg. *Æneid.*
 VII, 318 : = Sanguine Trojano et
 Rutulo dotabere, virgo. =

512. *Externa consecutus, etc.* Ali-
 eni regni hereditatem consecutus, e
 regno proprio pulsus.

513. *Ne q. e fatis, etc.* Ut OEdipus
 pater, exsulavit et Polynices sine
 culpa, oraculo uxorem accepit, triste
 funestumque conjugium temere ini-
 vit, quod arma bellumque dotale
 secuta sunt, ut paternas nuptias se-
 cuta fuerat pestis.

515. *Errasse thalamis.* In eligenda
 uxore errasse. Nempe uxorem ex-
 terui hostiliaque sanguinis Polynices
 duxit. — *Post multos, etc.* Nate, qui
 mihi post multos dies tandem red-
 deris, quem mihi reuittit redonat-
 que fortuna.

Remisse soles, nate, sollicitæ metus
 Et spes parentis, cujus aspectum deos
 Semper rogavi, quum tuus reditus mihi
 Tantum esset erepturus adventu tuo,
 Quantum daturus, quando pro te desinam, 520
 Dixi, timere? dixit irridens deus,
 Ipsum timebis. Nempe, nisi bellum foret,
 Ego te carerem : nempe, si tu non fores,
 Bello carerem. Triste conspectus datur
 Pretium tui durumque; sed matri placet. 525
 Hinc modo recedant arma, dum nullum nefas
 Mars sævus audet. Hoc quoque est magnum nefas,
 Tam prope fuisse. Stupeo, et exsanguis tremo,

516. *Soles.* Dies. Virg. *Æn.* III, 203. Sil. III, 554, etc.

518. *Quum tuus reditus,* etc. Male interpretes Gallici : *Ce retour, qui me devait faire tant de plaisir et me enlever tant d'armes.* Aliud innunt erepturus et daturus, quod alioquin cum cætera sententia mire congruit. Sic intellige : « O nate, cujus aspectum semper optavi, quavis, te recepto, altero me carituram filio viderem, adventusque tuus, ut Polynicem mihi daturus, sic Eteoclem esset erepturus. »

520. *Quando pro te,* etc. Interrogavi oraculum, quando pro te formidare desioerem : respondit deus, me te ipsum formidaturam. Hæc omnia in interpp. Gall. corrupta et perperam intellecta : *Quand tu cesseras de le craindre lui-même.* Noster contra aptius et acutius indicat, tum demum Jocastam pro Polynice nihil formidaturam, quum Polynicem ipsum formidabit : quod

explicat sequentia : « Nisi bellum foret, ego te carerem : si tu non fores, carerem bello. »

522. *Nisi bellum foret.* ROTROU, *Antigone*, act. II, scen. 4 :

*Enfin sans vous, mon fils, je n'eussais pas la guerre ;
 Mais sans la guerre aussi je ne vous eussais pas.*

524. *Triste conspectus,* etc. Triste mihi datur conspectus tui pretium, quum te nonnisi exardescente bello videre potuerim.

525. *Sed matri placet.* Similiter Stat. Theb. VII, 514 : « sed diligo tales, Ah ! dolor, et vestros etiamnum excuso furores. »

526. *Hinc modo,* etc. Ponite arma, nondum peracto scelere.

528. *Tam prope fuisse.* Sabaudi *nefas.* Scelus est, fratres ad id prope devenisse, ut nefario scelere alter cum altero configeret. Videntur interp. Gall. huic locum secus intellexisse : *Vous êtes déjà trop coupables*

Quum stare fratres hinc et hinc video duos
 Sceleris sub ictu : membra quassantur metu.
 Quam pæne mater majus aspexi nefas,
 Quam quod miser videre non potuit pater!
 Licet timore facinoris tanti vacem,
 Videamque jam nil tale, sum infelix tamen,
 Quod pæne vidi. Per decem mensium graves

532

535

d'avoir osé venir, comme ennemis, en présence l'un de l'autre. Non satis ad latina verba accommodatum, quibus ultro et pro arbitrio suo nonnulla interpretes, nempe comme ennemis, addiderunt.

530. *Sceleris sub ictu.* Hoc imminente periculo, ne tanto scelere se commaculare audeant. Nostro usitatum est *sub ictu* translate adhibere. De consolat. ad Marc. c. 9, sub finem : *Ille damnatus est, et tua innocentia sub ictu est.* De Benef. II, 29 : *Cogita... quam nihil sit mortale non sub ictu nostro positum.*

531. *Quam pæne*, etc. Rursus lapsi sunt interpp. Gallici, in hoc intelligendo loco : *Qu'il s'en est peu fallu que je n'aie été témoin de la plus abominable horreur, qu'Œdipe du moins aurait eu le bonheur de ne pas voir ! Neutiquam reddantur verba poetæ, quam quod miser videre non potuit pater.* Sensus est : « Quam parum absuit, quin mater vidcrem pejus aliquid, quam hoc ipsum propter quod Œdipus sibi oculis effudit ! » Ne scelus videret suum Œdipus, nempe susceptos ex matre liberos, sibi lucem eripuit : parum autem absuit, quin Jocasta, mater, et ideo mollioris animi quam Œdipus, majus facinus aspicere coge-

retur, nempe filios mortem sibi invicem infrentes.

533. *Licet... timore vacem*, etc. Quamvis jam non timeam, ne tanto scelere mei violantur oculi, sum tamen infelix, quoniam id pæne vidi.

535. *Per decem mensium*, etc. Ita loqui solent latini poetæ, quasi maturitatem gignendi decimus prægnationis mensis afferat. Terent. Adclph. act. III, sceu. 5, vers. 28 : « Virgo ex eo Compressis gravida facta est ; mensis hic decimus est. » Virg. Bncol. IV, 61 : « Matri longa decem tulerunt fastidia menses. » Ovid. Fast. III, 121 : « Annus erat, decimum quum luna repleverat orbem ; Hic nostris magno tunc in honore fuit ; Seu quia tot digiti, per quos numerare solemus ; Seu quia his quino femina mense parit. » Id. Her. XI, 45 : « Jam novies erat orta soror pulcherrima Phœbi, Denaque Inciferos Luna movebat equos. Nescia quæ faceret subitos mihi causa dolores, Et rudis ad partus, et nova miles eram. » Turnebus, Advers. lib. IV, cap. 15, pntat veteres hac in re decimum ideo mensem posuisse, quia breviores erant veterum menses, quam nostri, quum ad lunæ cursum eos metirentur, non

Uteri labores, perque pietate inclitas
 Precor sorores, et per irati sibi
 Genas parentis, scelere quas nullo nocens,
 Erroris a se dira supplicia exigens,
 Hausit, nefandas mœnibus patriis faces
 Averte; sigua bellici retro agminis
 Flecte. Ut recedas, magna pars sceleris tamen
 Vestri peracta est: vidit hostili grege
 Campos repleri patria, fulgentes procul
 Armis catervas: vidit equitatu levi
 Cadmea frangi prata, et excelsos rotis
 Volitare procures; igne flagrantibus trabes
 Fumare, cineri quæ petunt nostras domos;

540

545

solis, idque ex Hippocratis lib. de fœtu se colligere, et sic poetarum de decimo mensis testimonia intelligenda. Addit Delrio, non huic sententiæ refragari D. Augustini interpretationem, qui lib. Evangel. quæst. I, cap. 5: *Quod dicuntur decem menses pregnantis, novem sunt pleni: sed initium decimi pro toto accipitur.*

536. *Uteri labores.* Puerperii dolores. Virg. Georg. IV, 340: «*Primos Lucinæ experta labores.*» Claud. de Laud. Stilic. II, 342: «*Et sacri Mariæ partus Lucina labores Solatur.*»

537. *Sorores.* Antigonem et Ismenem, pietate pares. Vid. Sophocl. Antigon. — *Et per irati sibi,* etc. Per oculos patriæ, quos sibi iratus eripuit, nullum ob scelus admissum, sed ut errorem plecteret. *Genas* pro oculis. Herc. fur. v. 767.

540. *Hausit.* Perfodit. Liv. VII, 10: *Uno alteroque subinde ictu ven-*

trem atque inguina hausit. Add. Virg. Æn. X, 314.

541. *Signa bellici,* etc. Vexilla exercitus tui retro flecte.

542. *Ut recedas.* Etiam si recedas, quamvis recedas. Ovid. ex Pont. III, ep. 4, v. 79: «*Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.*»

543. *Vidit hostili grege,* etc. Vidit patria campos hostium multitudine repleri. *Grex* pro turba, contemptim. Horat. I, od. 37, v. 9: «*Contaminatus grex torpium virorum.*»

546. *Cadmea... prata.* Thebanos agros. Vid. Herc. fur. v. 268. — *Et excelsos rotis,* etc. Et procures sublimis in carribus unde pugnare veteres solebant.

547. *Volitare procures.* Discurrere hac et illac duces. — *Ignem flagrantibus trabes.* Faces. Cf. Herc. fur. v. 103, et Med. 962.

548. *Cineri quæ petunt,* etc. Quæ petunt nostras domos, eas in cinerem versuræ. *Cineri* pro excidio, et petere

Fratresque (facinus quod novum et Thebis fuit)

In se ruentes. Totus hoc exercitus,

550

Et populus omnis, et utraque hoc vidit soror,

Genitrixque vidit : nam pater debet sibi,

Quod ista non spectavit. Occurrat tibi

Nunc Œdipus, quo iudice, erroris quoque

Pænæ petuntur. Ne, precor, ferro erue

555

Patriam ac penates; neve, quas regere expetis,

Everte Thebas. Quis tenet mentem furor?

Patriam petendo perdis : ut fiat tua,

Vis esse nullam? Quin tuæ causæ nocet

Ipsum hoc, quod armis uris infestis solum,

560

excidio pro petere in excidium. Sic Virg. Æneid. I, 26 : « venturum excidio Libyæ ; » et, quod ad Nostri verba propius accedit, Georg. II, 505 : « Hic petit excidiis urbem miserosque penates. » Add. Æneid. VI, 395 : « Tartareum ille manu custodem in vincla petivit. »

551. *Utraque...*, 1. Vid. sup. v. 537.

552. *Nam pater debet sibi*, etc. Stat. Theb. XI, 333 : « O dirî conjugis olim Felices teuebræ ! datis, improba lumina, pœnas ! Hæc spectanda dies ! »

553. *Occurrat tibi*, etc. Adsit Œdipus, qui vel ipsum errorem tantis plectendum pœnis iudicat, quippe qui sibi ipse, propter non voluntarium facinus, tanta mala intulit; et te doceat quæ mereatur scelus supplicia, quod sciens volensque admiseris.

556. *Neve, quas regere expetis*, etc. RÆINÆ, les Frères ennemis, act. IV, scen. 3 :

Le trône vous est dû, je n'en saurais douter.

Mais vous le renversez, en voulez y monter. Ne vous laissez-vous point de cette affreuse guerre ?

Voulez-vous sans pitié désoler cette terre, Détruire cet empire, afin de le gagner ? Est-ce donc sur des morts que vous voulez régner ?

558. *Patriam petendo perdis. Dum patriæ imperare cupis, illam evertis et aboles.*

560. *Armis uris infestis. Devastas bello. Urere* translate usurpatur, et eleganter quidem, pro populari, premere, fatigare. Livius, X, 17 : *Hæc eos molientes bellum domi urebat. Id. XXVII, 39 : Bellum, quo duodecimum annum Italia urebatur. Id. X, 47 : Pestilentia urens urbem simul atque agros. Id. XXXVI, 23 : Ætolos propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo labore urente. Vell. Patere. II, 77 : Populum gravis urebat infesto mari annona. Hæc enim omnia, bellum, pestilentia, labor, fames, incendii iustar, urunt assumuntque. Expende quoque alia quæ attulit exempla Gronovius.*

Segetesque adultas sternis, et totos fugam
 Edis per agros : nemo sic vastat sua.
 Quæ corripit igne, quæ meti gladio jubes,
 Aliena credis? Rex sit e vobis uter,
 Manente regno, quærite. Hæc telis petes
 Flammissque tecta? poteris has Amphionis

565

561. *Segetesque adultas*. *Segetes matras*. Herc. sur. 699 : « Nec adulta leni fluctuat zephyro seges. » Horat. Epod. II, 9 : « Adulta vitium propagine. » Cf. et Colum. II, 9. — *Fugam*. . . *Edis*. Fugas omnia, agros populatus. Sic in Cic. pro Dom. cap. 25, *facere fugam pro in fugam impellere*.

564. *Rex sit e vobis*, etc. Si mea precibus flecti non potueritis, uter regnet, decernite; sed maneat saltem regnum, quod alteruter habeat, nec aboleantur Thebæ, dum temere de imperio invadendo contenditis. Euripid. Phœniss. 562 : « Ἄγ', ἦν σ' ἔρωμαι διὸ λόγους προβαῖν' ἄλλα, Πότερ' αὖ ταρασσὶν, ἢ πολλὰν σῶσαι θέλεις; »

566. *Has Amphionis*, etc. Cf. Herc. sur. 262. Euripid. Phœniss. 829 : « Ἀρμονίας δὲ ποτ' εἰς ὑμναίους ἦλθον οὐρανίδα. Φόρμυγγ' τε τείχεα Θήβας, τὰς Ἀμφιονίας τε λύρας ὑπο, πύργους ἀνέσχευε Διὸς ποταμῶν, etc. Offendit Heinsium ista vanæ fabulæ, in tanta materni affectus vebementia, commemoratio : « Malum, inquit, Euripidis discipulum in tota hac oratione se præbuit. Nam Jocasta nihil est minus quam sophistica : cujus iste non minus reliquis virtutes quam brevitatem conspiciavit. Vide autem insignem περιεργίαν et stultitiam. Poetæ fingunt, muros Thebarum lyra Amphionis fuisse structos : hoc ille in re seria valere

vult, ad misericordiam movendam. Neque videt contrarium affectum excitari, risum aut contemptum, propter τὸ ἀπίθανον καὶ ψυχρὸν. » Ad hæc respondebat Gronovius, non sine quodam argumentorum pondere, « fabulam apud veteres non ingenii tantummodo lusum, sed deorum historiam et bonorem fuisse : proinde, non sinxisse modo poetas, sed et τῶν θεολογουμένων auctores pro vero tradidisse muros Thebarum Amphionis lyra structos; hæc antiquitatis fata venerari solitum vulgus, ut de religionibus ali-quod caput; itaque τὸ ἀπίθανον καὶ ψυχρὸν hujus loci, quod nullum est, nemini movere risum aut contemptum debere; utique Thebanis, apud quos pro impio habebatur et hoste publico, si quis obtrecaret : denique hodie, in tanta luce veri, ple-rasque nationes fabulosarum de majorum monumentis et locorum miraculis narrationum esse tenacissimos, ut odio, vi, malo plectant diffidentes. » Assentimur Gronovio. Neminem quidem nunc latet, qualia fuerint hæc heroicæ antiquitatis prodigia, ad consecrandam urbem originem reperta, aut eloquentiæ et artium miracula symbolice exprimens; quod et ipsi intellexerant Romani, quum Horatius, ut unum ex multis afferam, aperte doceat *Orpheum et Amphionem ob hoc dictos*

Quassare moles? nulla quas struxit manus,
 Stridente tardum machina ducens onus;
 Sed convocatus vocis et citharæ sono
 Per se ipse turres venit in summas lapidis.
 Hæc saxa franges victor? hinc spolia auferes,
 Vinctosque duces patris æquales tui?
 Matres ab ipso conjugum raptas sinu
 Sævus catena miles imposita trahet?
 Ut adulta virgo mixta captivo gregi
 Thebana nuribus munus Argolicis eat?
 An et ipsa palmas vincta post tergum datas

570

575

tigres lenisse et Thebanæ arcis saxa testudine movisse, quod sylvestres homines cædibus et fædo victu deterruerint (Hor. Art. Poet. v. 389). Sed apud Græcos, præsertim Jocastæ temporibus, iata pro veris et sacra commenta habebantur; et si quia ingenio supra cæteros elatus, quid falsi in talibus narratunculis lateret perspiciebat, his nihilominus et in re seria et ad misericordiam movendam utebatur, ut vulgo acceptis et ad afficiendos animos aptioribus. Inaudita quoque et stupenda de urbis suæ initis narrabant Romani, Græcarum fabularum derisores; et qui Orphei et Amphionis miracula pro fictis accipi jubebat Horatius, ipse Romulum Marte genitum, et ancilia, imperii pignora, et æternos Vestæ ignes lyricis efferebat versibus.

568. *Stridente. . . machina.* Propter lapidum molem ægre in altum sublatam.

570. *Turres venit in summas lapidis.* Stat. Theb. VIII, 232 : « alii Tyriam reptantia saxa Ad chelyn, et duras animantem Amphiona cau-

tes. » Sil. Ital. XI, 444 : « chelya, lapidem testudine felix Ducere, et in muros posuisse volantia saxa. Hæc Amphionio vallavit pectine Thebas, Ac, silice aggeribus per se scandente vocatis, Jussit in immensum cantatas surgere turres. » Propert. III, eleg. 2, v. 3 : « Saxa Cithæronis Thebas agitata per artem Sponte ana in muri mentibra coisse ferunt, » etc.

571. *Hinc spolia,* etc. Cum his et quæ sequuntur confer Euripid. Phœnisa. 575 et seqq. Æschyl. Sept. ad Theb. 327 et seqq.

572. *Patris æquales tui.* Cœneus OEdipi, id est, senes.

575. *Ut adulta,* etc. Ellipsis. Hoc paras, quo efficiatur, ut adulta virgo eat munus Argolicis nuribus. — *Captivo gregi.* Captivorum turbæ.

576. *Nuribus,* etc. Sit Thebana virgo Argolicis inulieribus, præda belli, pro munere data.

577. *An et ipsa,* etc. Ipsa ego mater, palmis post tergum revinctis, præda triumphî vehar. Sic Stat. Theb. VII, 517 : « Religa captas in

Mater triumphî praeda fraterni vehar?

Potesne cives lætus exitio datos

Videre passim? mœnibus caris potes

580

Hostem admovere? sanguine et flamma potes

Implere Thebas? tam ferum et durum geris

Sævumque in iras pectus, et nondum imperas!

Quid sceptrâ facient? pone vesanos, precor,

Animi tumores, teque pietati refer.

585

POL. Ut profugus errem semper? ut patria arcear,

Opemque gentis hospes externæ sequar?

Quid paterer aliud, si fefellissem fidem,

Si pejerassem? fraudis alienæ dabo

terga sorores; Injice vincla mihi.

578. *Triumphî... fraterni.* Triumphî de fratre acti.

583. *Et nondum imperas!* Licet nondum imperes, tam sævum geris pectus! quid, quum regnabis? *RAÇINE, les Frères ennemis*, act. IV, scèn. 3 :

Dieux ! si devenant grand, souvent on devient pire,

Si la vertu se perd quand on gagne l'empire,
Lorsque vous regnerez, que serra-vous, hélas !
Si vous êtes cruel, quand vous ne régnez pas ?

585. *Animi tumores.* Iras. Vid. Thyest. 519. Euripid. Phœn. 457 : « *Σχίστον δὲ δαιμόν ἔμμελ, καὶ θυμὸν πνέει.* » — *Teque pietati refer.* Vulgo adhibetur *se referre* cum accusativo, pro *redire, reverti*, ut in Cie. Offic. II, 1 : *Si me ad philosophiam retulisset.* Sed nonnunquam *referre* cum dativo usurpatur, eodem sensu quo *reddere*. Sil. Ital. VII, 508 : « *Clausurum jam eastrâ ducem, rursusque referri Vaginæ jussurum enses.* »

586. *Ut profugus*, etc. Petis, mater, ut abstineam discordiis et bello;

sed, quum non possim abstinere bello, nisi regnum relinquam fratri et mea in perpetuum jura deseram, fraternoque regno, ut aute, excedam, petis igitur, ut errem semper profugus, etc. Hæc et sequentia imitatus est *RAÇINE*, loco nuper citato :

Faut-il que de ma main je couronne ce traître,
Et que de cour en cour j'aie cherché un maître ?

Qu'errant et vagabond je quitte mes états,
Pour observer des lois qu'il ne respecte pas ?
De ses propres forfaits serai-je la victime ?
Le diadème est-il le partage du crime ?
Quel droit ou quel devoir n'a-t-il point violé ?
Et cependant il règne, et je suis exilé !

587. *Sequar.* Expectam. Propert. II, eleg. 16, v. 11 : « *Cynthia non sequitur fasces, non querit honores.* » Ovid. Metamorph. XIV, 364 : « *Spemque sequens vanam,* » etc. Add. Caesar. Bell. Civ. I, 1; Bell. Gall. IV, 21. Corn. Nep. in Epam. 6. Plin. in Procœm. lib. XXXV, etc. Cf. sup. v. 511 et seqq. *hospes alieni laris, Externa consecutus*, etc.

589. *Si pejerassem.* Ut frater Etco

Poenas; at ille præmium scelerum feret?

Jubes abire: matris imperio obsequor;

Da, quo revertar. Regia frater inea

Habitat superbus; parva me abscondat casa:

Hanc da repulso: liceat exiguo lare

Pensare regnum. Conjugi donum datus

Arbitria thalami dura felicitis feram,

Humilisque socerum lixa dominantem sequar?

cles, quem vis regno tamen securum frui.

591. *Jubes abire, etc.* «Matris imperio obsequar, quæ me jubet abire et debitum mihi regnum fratri tradere; sed dummodo habeam exsul, quo confugiam: casula mihi satis erit, si libero saltem et securo in ea degere liceat. At servitatem ferre non possum, quæ me manet solio Thebano dejectum; privatum enim fastidient, et superbissimo prement imperio et socer et uxor, rex alter, filia regis altera.» Hæc loquitur Polynices, quasi non regnaudi libidine dueretur, sed metu servitutis. Dolore et precibus matris turbatus, causam furoris fingit, et scelus in alios transfert. Mox apertius, crescente ira, et Jocasta Eteocli mala portendente, quæ Cadmus, et Laius, et Oedipus passi sunt: «Et est tanti mihi Cum regibus jacere.»

594. *Hanc da repulso.* Casam saltem da mihi, quæ patria et regno expellor.

595. *Conjugi donum datus, etc.* Conjugi meo traditus, quasi servus, quasi mœcupium quoddam, et illius arbitrio adstrictus. Non malum dissidet, ait Delrio, ab his Menandri: «Ὅταν πένες ὦν, καὶ γαμῶν τις

ἐλόμενος, τὰ μετὰ γυναῖκος ἐπιδέχεται χρήματα, αὐτὸν δίδωσιν, οὐκ ἐλαῖνν λαμβάνει.»

596. *Thalami... felicitis.* Opulentia et regia conjugia. Ad hæc Delrio: «Qui enim ditiozem uxorem ducit, dominam ducit eni serviat, teste Aristotele, lib. VIII, Ethic. cap. 10, unde Euripides in Menal. Ὅσοι γαμῶσι δ' ἢ γίνεαι κρείστους γάμους, ἢ πολλὰ χρήματα, οὐκ ἐπίστανται γαμῶν. τὰ τῆς γυναῖκος γὰρ κρατοῦντ' ἐν δώματι δουλοῖ τὸν ἄνδρα, καὶ ἐν τῇ ἐλπίδι. Anaxandrides: Ἦν γὰρ πένες ὦν, τὴν γυναῖκα χρύματα λαβόν, ἔχει δέσποιναν, οὐ γυναῖκα ἔτι, ἢς ἐστὶ δούλος καὶ πένες.» Idem sentiunt Plautus in Menachmis, in Milite glorioso, in Aulularia, et in Asinaria. «His adde Martialis, VIII, 12: «Uxorem quare locupletem ducere nolim, Queritis? uxori nubere nolo meæ. Inferior matrona suo sit, Prisce, marito: Non aliter fuerint femina virque pares.»

597. *Lixa.* Servus. Lixarum hoc proprium munus fuisse arbitratut Nonius (c. 1, v. 309), ut militibus aquam subveherent, et eorum nomen a lixa ductum, quo vocabulo veteres aquam appellaverint. Hoc

In servitutem cadere de regno, grave est.
 Soc. Si regna quaris, nec potest sceptro mauus
 Vacare saevo, multa, quæ possunt peti
 In orbe toto, quælibet tellus dabit.
 Hinc nota Baccho Tmolus attollit juga,
 Qua lata terris spatia frugiferis jacent,
 Et qua trahens opulenta Pactolus vada
 Inundat auro rura: nec lætis minus

600

605

quidem sensu de lixis mentionem fecisse videri possunt et Liv. I, 39, et Valer. Maxim. II, 7, et Hirt. de Bell. Afric. 75, et Sil. Ital. V, 32. Sed Justin. XXXVIII, 10: *Luxuria non minor apparatus, quam militiæ, fuit: nam LXXX millia armatorum secuta sunt CCC millia lixarum; ex quibus coquorum, pistorum, scenico- rumque major numerus fuit. Ex quo patet pistores quoque et scenicos lixarum nomine designatos. Videtur Apul. Metamorph. lib. I, lixam pro ministro et servo magistratus accepisse: Nam lixas, et virgas, et habitum prorsus magistratus congruentem in te video. Unde facile colligitur lixam pro servo, nulla officii attributione, identidem adhiberi, ut apud nos domestique, valet.*

598. *In servitutem cadere de regno, etc.* Quia, ut ait Xenophon: *ὅτι τὰ μὴ λαβὴν τὰ ἀγαθὰ, οὐδὲ χαλῆπὸν, ὡς περὶ τὴν λαβόντα σερχεῖσθαι λυπηρόν.*

599. *Nec potest, etc.* Si regno carere non sustineas, et sceptrum tibi placeat etiam per vim et scelus questitum, multa sunt in orbe toto quæ armis quæas parare.

600. *Sævo. Recte* Badenius: *Heinaius, vim epitheti non assecutus, varie tentavit manus lava,*

sceptro avito, servo. Nequidquam omnia: sævum sceptrum dicitur, ut sævus tridens, Virgil. Æneid. I, 138: « Non illi imperium pelagi sævumque tridentem, Sed mihi sorte datum. » Scilicet quum sævus proprie ad iram, furorem ac vehementiam spectet, pro communi epitheto, sæpe tantum in ornatum, adhibetur in omnibus rebus, quæ ad bella, pagnas, virtutem, ad imperia, regna, jussa, ad mare, ventos, tempestates pertinent. Quod pulchre animadvertit Heynius ad versum 99 hujus lib. Virg. t. II, p. 75, ed. nost.

601. *Nota Baccho Tmolus, etc.* Tmolus vel Timolus, mons Phrygiæ Magnæ, in confin. Lydiæ, notus Baccho, vel quia vitibus abundat, vel quod eum superaverit Bacchus. Ovid. Metam. VI, 15: *« Deservere sui Nymphæ vineta Timoli. »*

604. *Pactolus. Fluvius* Lydiæ, ex Tmolo monte profluens, qui, propter flavas arenas, aurum volvere dicebatur. Cf. Hygin. fabul. 191. Plin. V, 29. Ovid. Metam. XI, 142. Horat. epod. 15, vs. 20. Propert. I, eleg. 14, vs. 12, et III, eleg. 18, vs. 28. Lucan. III, 210. Varr. apud Non. c. 4, n. 27. Add. Nostri OEdip. 467.

Mæandros arvis flectit errantes aquas,
 Rapidusque campos fertiles Hebrus secat.
 Hinc grata Cereri Gargara, et dives solum
 Quod Xanthus ambit nivibus Idaeis tumens:
 Hinc, qua relinquit nomen, Ionii maris
 Fauces Abydo Sestos opposita premit;

606. *Mæandros*. Mæandros, vel Mæander, Phrygiæ fluvius. Vide Herc. Fur. 684.

607. *Hebrus*. Miratus est Gronovius Hebrum, Thraciæ fluvium, hic memorari, quoniam Asiæ sint cætera, quæ Noster describit loca. Unde conjiciebat *Hermus* pro *Hebrus*. Sed jam antea, nec semel, adnotavimus, multa in his tragædiis confusa, permixta, male sociata reperiri, quæ in melius mutari non expedit, si ingenio Senecæ consentanea, et vera potius, quam recta, querimus. Quid? si sana tantum in Nostro placeant et servanda videantur, nonne hæc omnia, a versu 602 ad versum 613, delere velit paulo severioris judicii censor, quoniam parentem nequitiam deceat, dolori et maternis affectibus intentam, quæ regna armis peti possint, enumerare, nec perspicere sit expeditum, cur ea potius regna, quam alia, Jocasta meminerit? Sed in Nostro bona semper malis ita admixta occurrunt, ut neque laudari neque vituperari sine modo debeat. Quod in ipsa Jocastæ obsecratione, ut in cæteris, facile deprehendas, quoniam multa in multiplici ejus oratione sincera et genuina et mire naturæ accommodata eluceant (pleraque a vs. 443 ad vs. 525 expeude, et ea potissimum quæ ab Euripide ex-

pressit), multa autem argutiora, aut fusius evoluta et æpius recantata, aut male connexa, aut intempestivo verborum tumore corrupta repariantur.

608. *Grata Cereri Gargara*. Gargara, montis Idæ, in Troade, cacumina, grata Cereri dicuntur, quia frumento seracissima traduntur. Virg. Georg. I, 163: « Ipsa suas mirantur Gargara messes. » Cf. Plin. V, 30. Stat. Theb. I, 549. Macrob. Saturn. V, 20.

609. *Quod Xanthus, etc.* Quod Xanthus, Troadis rivus, ex Ida decurrens, et ideo dictus nivibus Idaeis tumescere.

610. *Hinc, qua relinquit, etc.* Hinc, Sestos et Abydos oppositæ premunt Ionii maris fauces, quia Ionium mare nomen relinquit, id est, mutat nomen. Pars enim maris quæ Sesto Abydoque interjacet *Hellespontus* vocatur.

611. *Fauces Abydo, etc.* Dicuntur Sestos et Abydos oppida maris fauces premere, quod in ora Hellespontis ponuntur, altera in Europa, altera in Asia, angusto maris freto intercedente. Similisensu Noster jam in Thyeste, v. 628: « maris gemini premens Fauces Corinthos. » De Sesto et Abydo, vid. Virg. Georg. I, 207. Ovid. Heroid. XVIII, 127, et XIX, 30. Id. Trist. I, eleg. 9,

Aut, qua latus jam propius Orienti dedit,
 Tutamque crebris portubus Lyciam videt :
 Hæc regna ferro quære : in hos populos ferat
 Socer arma fortis : has paret sceptro tuo
 Tradatque gentes. Hoc adhuc regnum puta
 Tenere patrem. Melius exsilium est tibi,
 Quam reditus iste : crimine alieno éxsulas,
 Tuo redibis. Melius istis viribus
 Nova regna nullo scelere maculata appetes.
 Quin ipse frater, arma comitatus tua,
 Tibi militabit. Vade, et id bellum gere,
 In quo pater materque pugnanti tibi
 Favere possint : regna cum scelere omnibus
 Sunt exsiliis graviora. Nunc belli mala

615

620

625

v. 28. Lucan. II, 674, et VI, 55.
 Plin. IV, 11, et V, cap. ult.

612. *Qua latus*, etc. Qua mare
 Ionium dat latus Orienti, id est, ad
 Orientem vergit et extenditur. Fle-
 cit enim æ. mare Ionium, circa
 Cnidum Rhodumque, et Lyciam al-
 luit, et largo sinu Asiæ admovetur.

614. *Hæc regna ferro quære*, etc.
 Hunc Nostri locum adornavit Ra-
 cine, *les Frères ennemis*, act. IV,
 scen. 3 :

Faites plus, tenez tout de votre grand con-
 rage :

Que votre bras tout seul fasse votre partage.

Cherchez à ce grand cœur, que rien ne peut
 dompter,

Quelque trône où vous seul ayez droit de
 monter.

Mille sceptres nouveaux s'offrent à votre épée.
 Sans que d'un sang si cher nous la voyions
 trempée.

Vos triomphes pour moi n'auront rien que
 de doux.

Et votre frère même ira vaincre avec vous.

616. *Hoc adhuc regnum*, etc. Ab-
 stine Thebano regno, quasi hoc
 adhuc teneret pater.

618. *Quam reditus iste*. Turpius est
 tibi sic redire, id est, vi armorum
 in patriam restitui, quam exsulare :
 scelus enim alienum est, si exsulas ;
 tuum, si regnum armis hostilibus
 invaseris.

619. *Istis viribus*. Satius est tibi
 101 militibus ducibusque nova regna
 quærere, quam nullo scelere conse-
 quaris.

624. *Regna cum scelere*, etc. Regna
 scelere parata. Racine, *les Frères en-
 nemis*, act. I, scen. 3 :

La couronne pour vous a-t-elle tant de charmes ?
 Si par un parricide il la fallait gagner.

Ah ! mon fils, à ce prix voudriez-vous ré-
 gner ?

625. *Nunc belli mala*, etc. Nunc
 autem tibi ante oculos propono et
 belli mala et semper incertam pu-
 gnarum aleam.

Propone, dubias Martis incerti vices.
 Licet omne tecum Græciæ robur trahas,
 Licet arma longe miles ac late explicet,
 Fortuna belli semper ancipiti in loco est,
 Quodcumque Mars decernit: exæquat duos,
 Licet impares sint, gladius; et spes et metus
 Fors cæca versat. Præmium incertum pctis,
 Certum scelus. Favisse fac votis deos
 Omnes tuis: cessere, et aversi fugam

626. *Martis incerti.* Ideo, inquit Delrio, Mars a Latinis communis deus, a Græcis κοινός ἄρκος, vocatur.

628. *Licet arma longe, etc.* Licet longus latusque militum ordo arma sua explicet. Stat. Theb. VII, 501: «longe tua iussa cohortes Expectant.»

629. *Fortuna belli, etc.* Quodcumque prælio dijudicatur et decernitur, anceps est et in alca positum: unde passim occurrit in latin. scriptt. *fortuna belli.* Sallust. iu Catilin. 57: *Optimum factum ratus in tali refortunam belli tentare.* Id. iu Orat. Lepid. *Quas fortuna belli contempserat.* Cic. pro Marcell. cap. 5: *Quum esset incertus exitus, et anceps fortuna belli.* Adde Ovid. Metam. VIII, 12: «Pendebat adhuc belli fortuna,» etc. etc.—*Ancipiti in loco.* Cic. ad Attic. XI, 13: *Meliore loco res erant nostræ.* Terent. Adelph. act. III, scen. 2, v. 46: «Pejore res loco non potis est esse, quam iu hoc, quo nunc sita est.» Tacit. Ann. I, 36: *In ancipiti est respublica.*

630. *Quodcumque Mars decernit.* Ubi armis agitur, nec ratione et colloquio. *Decernere pro decidere, dirimere,* ut iu Liv. V, c. ult. *Hand*

magna vis certaminis fuit: primus clamor atque impetus rem decrevit. — *Exæquat duos, etc.* Claudian. de Bell. Gildon. 386: «Qui stetit, æquatur campis.»

631. *Licet impares sint.* Quamvis impares sint viribus, ea tamen belli fortuna est, ut nonnunquam potentioiorem infirmior vivat. Liv. XXVIII, 19: *Ubi Mars communis et victum sæpe erigeret, et affligeret victorem.* His cognata, Homeri sequentia, Iliad. XVIII, v. 309: «Εὐνὸς ἐναντίας, καὶ τὴν κτανέοντα κατέκταν.»

632. *Fors cæca, etc.* Fortuna spes et metus versat, dum eos, qui propter vires sperare posse videntur, interdum prosternit, erigit autem et extollit quos metus periculi consocios angebat. — *Præmium incertum, etc.* Incerta est victoris, quæ tibi Thebaicum regnum viudicet; certum est scelus, quum tuus in patriam et fratrem distringatur gladius.

633. *Cessere, etc.* Etiam si votis tuis faverent dei, victoriamque tuam esse partium iuherent, cesserint cives, fugam petierint, jacuerint funesta clade, et agros

Petiere cives : clade funesta jacent :
 Obtegit agros miles. Exsultes licet,
 Victorque fratris spolia dejecti geras,
 Frangenda palma est. Quale tu id bellum putas,
 In quo execrandum victor admittit nefas,
 Si gaudet? Hunc, quem vincere infelix cupis,
 Quum viceris, lugebis. Infaustas, age,
 Dimitte pugnæ : libera patriam metu,
 Luetu parentes. Por., Sceleris et fraudis suæ
 Pœnas nefandus frater ut nullas ferat?
 JOC. Ne metue : pœnas, et quidem solvet graves;

435

640

645

obtulerint corporibus, quem fructum victoriæ habebis? Tibi lugendum erit, tibi incumbet scelus, te exercebit admissi sceleris conscientia.

636. *Obtegit agros miles.* Milites per agros jacent perempti.

638. *Frangenda palma est.* Detestanda victoria est. Palma enim pro victoria sæpe ponitur, quia palma donabatur victor. Liv. X, cap. ult. Eodem anno coronati primum, ob res bello bene gestas, ludos romanos spectaverunt; palmaque tum primum, translato e Græcia more, victoribus datur. Trita est Nostri sententia et in poetis nun semel occurrit. Claudian. de VI consul. Honor. v. 401 : « Namque inter socias acies cognataque signa Ut vinci miserum, numquam vicisse decorum. »

639. *In quo, etc.* Quale id bellum esse putas, in quo victoria gaudere non possis, quum execrandum admittas scelus?

642. *Dimitte pugnæ.* Desine pugnare. Sic Virg. Æn. XI, 706, *dimittere fugam*; Valer. Flacc. VIII,

105, *dimittere moras*; Suet. in Cæs. c. 18, *dimittere triumphum*, etc. etc.

645. *Pœnas, etc.* Imitatus est Euripidem, mutata dicendi forma. Phœn. 554 : « Περιέλπεισθαι τιμὸν ; κενὸν μὲν ὄν. ἢ πολλὰ μοχθεῖν, πολλὰ ἔχον ἐν δώμασι βιάσθαι ; τί δ' ἴσθι τὸ πλῆν ; ἔγωγ' ἔχει μόνον, » etc. RAGNES, *les Frères ennemis*, act. IV, scen. 8 :

Si vous lui souhaitez, en effet, tant de mal, Elevez-le vous-même à ce trône fatal. Ce trône fut toujours un dangereux abîme ; La foudre l'environne aussi bien que le crime ; Votre père et les rois qui vous ont dévoués, Sûrs qu'ils y mentaient, s'en sont eux renversés.

Sed hæc ultima potius ad sequentes Nostri versus referenda sunt, *accepta Thebarum suis impune nulli gerere*. Illa autem sententia, *pœnas solvet graves ; regnabit*, de omnibus generaliter accipienda qui regnandi suscipiunt onus, quasi in omniditium molestum aliquid et acerbum sublatast. Quod quidem tum a scriptoribus vitæ instituendæ magistris, tum a dramaticis vatibus recantatum passim reperias. Sic Hippolytus in Eurip. Hipp. vs. 1013

Regnabit. POL. Hæcne est pœna? IOC. Si dubitas, avo
 Patrique crede : Cadmus hoc dicet tibi,
 Cadmique proles. Sceptra Thebarum fuit
 Impune nulli gerere; nec quisquam fide
 Rupta tenebat illa. Jam numeres, licet, 65o
 Fratrem inter istos. POL. Numero : et est tanti mihi
 Cum regibus jacere. ETEOCL. Te turbæ exsulum

et seqq. Sic Creon in Soph. OEd. tyr. 584 et seqq. Sic Thyestes in Nostri Thyest. v. 446 et seqq. Sic Augustus in Gallica tragœdia, cui titulus *Ginna*, act. II, scen. 1, et Phocas, in tragœdia quæ *Heraclius* inscribitur, act. I, sc. 1. Vid. quæ notavimus in Thyeste, ad vv. 443, 446, 453, etc. Add. not. posthum. J. Grot. ad sentent. 834.

646. *Si dubitas, avo*, etc. Si dubitas miseros esse qui regnum obtineant, avum et patrem tuum, Laium et OEdipum, respice, quorum alter occisus est, alter tot et tantis confictatus malis.

648. *Sceptra Thebarum*, etc. Cf. Hero. fur. 386 et seqq. — *Fuit... impune*. Usurpatur *impune esse* pro *impune fieri*, aut sæpius pro *impunitum esse*, ut *frustra esse* pro *vanum esse*. Sall. in Jug. 7 : *Cujus neque consilium, neque inceptum ullam frustra erat*. Id. in orat. Licin. trib. ad plebem : *Nam spem frustra fuisse intellexistis*.

649. *Nec quisquam*, etc. Quicunque Thebarum sceptra gessere, miseri fuerunt, licet nulli acciderit ea perfide vel retinere, vel occupare : Eteocli autem quantæ imminet calamitates, quum et regnum teneat, et nonnisi rupta fide teneat !

650. *Jam numeres, licet*, etc. Fratrem tuum inter reges istos infelices numera.

651. *Numero : et est*, etc. « Scio equidem, ait Polynices, fratrem meum, si rex erit, miserum fore, ut qui ante illum regnaverunt; sed ego quoque, dum regno potiar, miser esse non recuso : magnum enim et optabile est cum regibus jacere. » Hæc optime connexa videntur, quamvis Both. immittendam Eteoclis personam judicet (vid. Animadv. nostras.) — Sententiam Nostri bis usurpavit RACINUS, in tragœdia supra citata, quam ad Euripidis et Senecæ imitationem scripsit. In act. II, scen. 2, *Hémon* :

*Peut-on se repentir d'un si grand avantage ?
 Un si noble trépas flatte trop mon courage ;
 Et du sang de ses rois il est bien d'être las,
 Dût-on rendre ce sang sitôt qu'on l'a reçu.*

Et Polynice, act. IV, scen. 3 :

*Quand je devrais au ciel rencontrer le tonnerre,
 J'y montrerais plutôt que de ramper à terre.
 Mon cœur, jaloux du sort de ces grands malheureux,
 Veut s'élever, madame, et tomber avec eux.*

652. *Cum regibus jacere*. Vel mori cum regibus mihi dulce videtur. — *Te turbæ exsulum*, etc. Frustra reponit Eteocles, ardes regnare : æternum exsulabis.

Adscribo. POLYN. Regna, dummodo invisus tuis.
 ETEOCL. Regnare non vult, esse qui invisus timet.
 Simul ista mundi conditor posuit deus, 655
 Odium atque regnum. Regis hoc magni reor,
 Odia ipsa premere. Multa dominantem vetat
 Amor suorum; plus in iratos licet.
 Qui vult amari, languida regnat manu.
 POLYN. Invisa nunquam imperia retinentur diu. 660
 ETEOCL. Præcepta melius imperii reges dabunt;
 Exsilia tu dispone. Pro regno velim
 Patriam, penates, conjugem flammis dare.
 Imperia pretio quolibet constant bene.

653. *Regna, dummodo*, etc. Sic Megara in Herc. fur. v. 395, Lycinm alloquitur: « Domiuare, ut libet, Dnm solita regni fata te nostri vocent. »

654. *Regnare non vult*, etc. Cf. Herc. fur. v. 353.

657. *Odia ipsa premere*. Odia vincere, et vi quadam compescere. Tacit. Ann. III, 6: *Utque premeret vulgi sermones*. — *Multa dominantem vetat*, etc. Rex qui a suis amatur, multa facere vetatur, ne amantes offendat.

659. *Languida ... manu*. Parum viriliter.

660. *Invisa nunquam*, etc. Cf. Cic. de Offic. II, 23, 25, etc. etc.

661. *Præcepta melius imperii*, etc. Locum recte explicat Farnabius: « Quæcumque a te dicta sunt, præcepta sunt regni: sed regum est, non taum, ista edicere. Reges ergo melius præcepta reguandi dabunt, quam tu, qui easulas. Ipsi viderint quomodo disponant regna sua; tu, quomodo in exsilio degas. Tam

tibi præceptis exsili, quam illis imperii, opus est. »

664. *Imperia pretio*, etc. Euripid. « Εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρεῖ, τυραννίδος πέρι Κρόνου ἀδικεῖν τ' ὅλα δ' εἰσιθεῖν χρεῖν. » Quos versus sic a Cicerone conversos memoravit Suetonius: « Si violandum est Jus, imperii gratia Violandum est: aliis in rebus pietatem colas. » Euripidis sententiam, inquit Delrio, mutatur Dionysius Halicarnass. lib. IV Orig. Roman. et impie Tullie tribuit: possis tyrannis omnibus, hominibus fere. Nam vetus ac priden insita mortalibus imperii cupido, cunctis affectibus flagrantior, trahit et rapit, non solum allicit et trahit. Cf. Herc. fur. v. 355. — Cætera bnus tragœdiæ desiderantur, sive injuria temporis exciderint, sive, ut nonnullis placuit, imperfectum opus Noster reliquerit, et extremam manum ei imponere vel non voluerit, vel non potuerit. Vid. suppl. Henrici Chiffellii, pag. 469 et seqq.

NOVÆ
DE VARIETATE LECTIONUM
IN
PHOENISSAS
ANIMADVERSIONES.

Eosdem, vel excensos, vel manuscriptos, libros ad hanc recognoscendam tragœdiam adhibui, quibus in emendando Thyeste usus sum (vid. p. 333). Accesserunt Q. Septimii Florentia Christiani ad Thebaidem notæ. Tragœdiam non integram nec omni parte iustam supplervi, addito choro et quinto actu, quales edidit Henricus Chifellius, Romæ, 1625.

Phœnisssæ. Vulgo, *Thebais*. Magna hujus tragœdiæ parte intercepta, ne nomen quidem ad nos pervenit. « Nescio quis, ait Gronovius, poematis laceri, instar Deiphobi, nullo titulo, misertus, quum Oïdipum et par Thebanum in eo agnosceret, de P. Papinii Statii opere, *Thebaidem* proscriptis. Quem errorem vetus auctor, qui tamen hæcenus nihil peccarat, magna mercede expiavit. Ipse dixerat *Phœnisssas*, Euripidem imitatus. Nam hanc solam inscriptionem horum fragmentorum novit anicus ille codex Florentinus, eamque et in fronte voluminis, ubi omnes promittuntur tragœdiæ, et in fronte ac fine hujus ipsius, denique in summis omnibus paginis, quibus continetur, præfert. Ut autem a Troadum choro *Troades*, sic a choro Phœnisсарum appellavisse Nostrum *Phœnisssas*, hæc quoque Euripidis imitatione, valde credibile ac mihi penitus persuasum est. » Lectionem Gronovii et recentiorum secutus sum, ne in re dubia et levissimi alioquin ponderis eorum auctoritati refragarer. Duo tamen adnotanda arbitror: 1° non posse ex Phœnisсарum choro colligi, nomen *Phœnisssæ* tragœdiæ a Nostro inditum, quum chorus omnis desideretur, nec affirmari queat, chorum, ad imitationem Euripidis, a Phœniciis mulicribus actum; 2° in plerisque nostris MSS. et in primaria Fernandi editione *Thebaidis* titulum usurpari, quod *aurei codicis* fidem, numero saltem et prope universitate monumætorum, imminuat.

2. *Lateris levamen.* Omnes ante Gronovium ediderant *Patris levamen*, quod certe in MSS. legitur. Sed jam declaraverat Florens Christianus sibi non placere hanc in tribus versibus repetitionem, *parentis, patris, patrem.* Quod iudicio suo confirmavit Gronovius, legendum arbitratu *lateris*: sic apud Sophoclem (*Οιδιπ. ἐπὶ Κολ.* v. 1112), Ἐπίσταν', ὃ παῖ, πλευρόν ἀμφιδίξιον. Gronovianam lectionem probavit Valkenarius ad Eurip. *Phœnissæ*. v. 88, et Badenius in editionem suam recepit, hoc Statii versu allato, qui cum ea consonat (*Theb.* XI, 586): « Virgo antem imposita sustentat pondera lævæ. » Putat contra Botheus fuisse Gronovium justo confidentiorem in vulgata mutanda, et jubet ipse pro *patris* legi *fratris*, et *parum* sequenti versu pro *patrem*. Nec repetitionem, plerisque merito suspectam, retinere sustinui, nec duplicem Bothei audaciam simplici Gronovii *confidentia* præferre.

4. *In recta.* Nonnulli codices, in quibus Paris. 8026 et edit. Fabric. *recta*, quod Lipsius amovendum et iudicavit et firmissimis argumentis approbavit.

7. *Et hoc nefandi.* In MS. Fabricii et Paris. nostro 6377, *Et quæ nefandi.*

10. *Hinc jam.* Volebat Heinsius scribi *hic jam*; frustra.

12. *Proteridit.* Veteres Delionis libri, tres Gruteri MSS., et Paris. 8024, 8029, 8035, *præteridit*, quod et recipi possit.

13. *Qua peragrato.* Sic edd. Scriv. Farn. Thys. Gronov. Bip. Baden. et MSS. Paris. 8027, 8260; sic Commelini vetustiores nonnulli. In Fern. Isoard. Ægid. Phil. Ascens. Gryphi. Petr. Fabric. Raphael. Delr. Grut. Heius. et tredecim Paris. MSS. *peragrati*. . . *montis*, quod Botheus quoque assumpsit, quoniam *peragrato monte* diceretur, « quasi montem Actæon peragrasset, et deinde in nescio quibus saxis a canibus suis laceratus concidisset. » Mihi quidem videtur *jacere per saxa peragrato monte* non solum pro *jacere per saxa montis quem peragrasset* posse adhiberi, sed etiam latinius et elegantius hoc sensu, quam *per saxa montis peragrati*, usurpari. Quod addit Botheus, *accedere metri rationem*, jam antea refelli, in *Animadv. ad Herc. fur.* v. 592.

16. *Instinctas deo.* Nonnullis codd. *instructas*, quod jure amoliti sunt plerique editores, nequicquam Herbiol. et Mogunt. Delionis, necnon Cantabrig. Pontsni subnixum, et sex Paris.

17. *Gaudens malo.* Nic. Heinsius, *gaudens mali*, vana; ut solet, conjectura.

18. *Vibrante fixum, etc.* Omnes fere vel MSS. vel editi libri sic versum disponunt: *Vibrante Thyrso prætulit fixum caput*; quod Gronovius ex Florentino in meliorem redegit ordinem. — MSS. Paris. 8024, 8025, *protulit*.

20. *Zethi juvenis.* Omnes ante Gronovium edd. *Zethi juvenis*, quasi dici posset *juventutem Zethi cucurrisse*, pro *juvenem Zethum cucurrisse*. Adde quod non ipse traxerit Zethus iuvium Dirces corpus, sed Tauro

raptandum permiserit. *Juvenus*, quod ita tum aptum sententiæ, tum vulgatæ lectioni propinquum videtur, ut vix auctoritate librorum egeat, in Florentino tamen reperitur et in Paris. 8031.

21. *Ostentat*. Isoard. *ostendit*; Fern. et Ægid. *ostendat*. Paris. 8032, *obvertat*.

22. *Vertice immenso*. Nonnulli ediderunt *immerso*, in quibus Avant. Fabr. Commel. Delr. Sed vix intelligendam lectionem et nullo prope manuscripto defensam amoverunt recentiores.

23. *Inoa rupes*. In plerisque tum edd. tum MSS. legitur *Inoque præceptis*, quod quum seuu carere videretur, substituit Gronovius ex principibus membranis (quæ *Minor rupes* habebant) *Inoa rupes*. Botheus autem membranarum lectionem propius secutus, legi jubet *Minora rupes*, referens *alta ad rupes*, et sic *Minora* interpretans, quasi per hyperbolen dicantur niaria rupis mole imminui et coarctari. Acutius, quam verius. — *Scelus . . . sui*. Erat in vet. edd. et MSS. *Scelus . . . suum*; sed interrogaverunt viri docti, Gronovius, Schræderus, Badenius, quodnam fuit scelus istud suum quod fugit Ino, quum nullum admisisse nefas memoraretur, sed furentem et Melicertæ minitantem conjugem fugisse. Unde Gronovius pro *suum* voluit legi *vir*: sed quum monuisset in Vossiano haberi *sui*, placuit Badenio Vossianam lectionem assumi, quam et nos recepinus.

27. *Est alius*. *Ascens. est altus*.

28. *Cursu*. Fern. Ægid. *curru*, solita confusione.

30. *Quid moror sedes meas?* Alia interpunctioe Fern. et Both. *Quid moror? sedes meas, montem, Cithæron, redde*.

31. *Montem*. Sic Fern. Isoard. Ægid. Phil. *Ascens*. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thyrs. et omnes ad unum Paris. MSS. Gronovius tum ex conjectura Florentis Christiani, tum ex Etrusco, *mortem* pro *montem* scribi voluerat. Sed Schræderus recte ex Traject. et aliis codd. jussit reponi *montem*; in monte OEdipum expositum fuisse, sed servatam; nunc montem ab illo repositi, in quo moreretur; firmare hanc interpretationem sequentia, *hospitium mihi illud meum restitue*; non autem inconcinne dici *Cithæron, redde montem*, quod nihil aliud sonet quam *redde te mihi, Cithæron*. Botheus quoque et Baden. a Gronovio et Florentino codice recesserunt, tum auctoritate librorum, tum non minus scriptoris exemplis moti. Statim enim in Theb. I, 331: « Quæ molle sedens in plana Cithæron Porrigitur, lassumque inclinat ad æquora montem. » Priscian. Perieges. v. 74: « Cæliferasque tenet stans Atlas monte columnas. »

38. *Pestifero*. Paris. 8261, *pacifero*.

39. *Amore vinctum*. Lipsius mallet *virum*. In Fern. Ægid. et Paris. 8263, *victum*; in 8037, *junctum*. — *Quid tenes?* Indicabat Botheus frigere repetitionem *quid tenes?* et opinabatur fuisse, *quid times?* Vulgata mihi longe præstantior videtur, nec satis liquet unde frigeat repetitio. Paris. 6377, *quis tenet?*

40. *Sanguineum gerens*. Sic Fabrie. Raphel. Commel. Delr. Grot. Heins. Scriv. Farn. Thys. et recentiores MSS. et vet. edd. Fern. Isoard. Ascens. Grypb. *sanguinem genus*; Ægid. Avant. *sanguineum genus*, quæ ferri non possunt. Nic. Heinsius coniciebat, *sanguineum ingerens insigne regni*, quod interpretabatur, = intentans in ora, atque ita exprobrans sibi a me ereptum. * Supervacua emendatio: nihil enim vulgata clarius et significatius.

41. *Laius rapti*. Ascens. et Delr. *Laius erepti*, tribus vocabuli *Laius* syllabis in duas contractis, incolumi utcumque metro.

42. *Inanes*. Omnes MSS. et vet. editt. *manes*, quod jure amovit Delrio, Nostrum scripsisse ratus *inanes*.

43. *Vides?* Ego video. Voluit Lipsius hæc, Ego video, ab Oedipo dici, quæ ante eum Antigone attribuebantur, ut et sequentia tandem spiritum inimicum exipue.

44. Ego video. Malit Flor. Christian. video ego, ne pes occurrat proclensmaticus versus initio, quasi nullus alius versus sic se habeat. Vid. Thyest. 289; Phœniss. 221; Hipp. 164; Troad. 36, 413, etc. etc. — Exipue. In omnibus editt. ante Gronovium et in omnibus MSS. legebatur *ezue*, quod pro scripturæ Florentinæ fide a recentioribus mutatum est.

45. *Desertor onime*. Reposui cum Badenio lectionem in omnibus MSS. et vet. edd. habitam, quamque universi præferunt Paris. codd. Jusserrat Gronovius scribi *Desertor onimi*, quod Oedipus animum non accusat, quippe paratum ad omnem poenam, sed sese, qui animo inorem non gesserit, et ejus impetum destituerit. Sed non ita felix ea mihi conjectura videtur, ut firmatam tot librorum auctoritate lectionem mutare audeam, præsertim quum vulgata non omnino interpretatione careat. *Desertor anime*, ait Nic. Heinsius, hoc est, qui deficit od. odendum. Notat quoque Badenius usurpari *desertor animus*, ut *anims contemptor*, *onimus victor*, *animus liberator* et similia, de quibus egregie Bentleius ad Horat. od. IV, 9, 39. Defendit etiam hanc scribendi formulam Burmannus ad T. I, Authol. lat. p. 80.

46. *Omitte*. Paris. 8028 et 8034, *dimitte*. — *Pœnas languidas longæ moræ*. Grotius adscripsit margini: *Omitte pœnas languidas longæ moras*, quod arripuit Botheus, *putidam* ratus esse vulgatam. Coniciebat quoque Nic. Heinsius: *Remitte pœnas languidas longæ moras*. Sed cur abrogetur vetus lectio et omnium librorum auctoritate confirmata neutiquam video, quum *pœnas languidas longæ moræ* possit accipi, vel pro pœnis mollioribus et turpibus viro, quæ ex longioris tantum vitæ et miseræ mora oriuntur, ut sup. pag. 376 interpretatus sum, vel pro languidis pœnis quæ in tam diutinam moram trahuntur, et Oedipum novissi post longum tempus sint assumpturæ. * Eia age, inquit, vitam abrinpe, et pro molli et dimidiata pœnâ, quæ te post longum tantummodo ævum conficiat, mortem totam recipe. *.

47. *Recipe*. Vetus codex Lipsii et MS. Commel. *admitte*, quod Delrioni et Botheo placuit. — *Quid segnis traho Quod vivo?* In omnibus codd. excusis ante Both. et Bad. *Quid segnis traho?* *Quod vivo?* Sed locus jam Gronovium offenderat: «Scribe, aiebat, una littera et distinctione mutata: *Quid segnis traho, Quod vivo?* hoc est, quam partem, aut illud quatenus vivo. Quid, parte mei præmorta, reliquam partem vivam seguis traho? Sic infra v. 113: «et in cineres dabo Hoc quidquid in me vivit.» Et infra v. 170: «nec me redemi parte: membratini tibi Volni perire.» Eodem sensu placuerat Nic. Heinsio: *Quo vivo*. Gronovii emendationem cum Botheo et Badenio recepit.

51. *Comitem tibi*. MSS. plerique et omnes quidem Pariss. cum omnibus ante Heinsium excusis, habent *Comitem tui*. Heinsins, et post Heinsium omnes *Comitem tibi* prætulere, quod ex MSS. Commelini profectum videtur: nam Commelinius sic in suis scribi monuerat.

55. *Pars summo*, etc. Antiqui libri: *Pars magna patris optimo e regno mea est*, vel *Pars summo patris optimo e regno mea est*: nam *summo* in quibusdam MSS. habetur. Pro *optimo*, se *optima* malle declaravit Flor. Christianus; Gruterus autem, *optimi*; Nic. Heins. *opimo*. In Etrusco Gronovii sic versus legitur: *Pars summa magni patris e regno mea est*: quod Gronovio præter morem suum fastidire placuit, prælata conjectura: *Pars una magno patris e regno mea est*. Cum Jacob. Gronovio, Botheo et Badenio florentinam lectionem assumpsi, quamvis et vulgata possit servari et defendi.

57. *Sceptra qui regno*. Malit Gronovius *regna qui sceptro*: frustra, quum juxta diei queant et *sceptra* et *regno* tenere, et *sceptra* et *regno* rapere.

58. *Non hunc*. Velit Nic. Heinsins *non huc*, aut, si Badenio credimus, *non hic*, quod quidem in duodecim Pariss. et edit. Furn. Phil. Asceus. Avant. Gryph. Petr. invenio: sed firmior et significantiore vulgata. «Non hunc (patrem) mihi auferet Eteocles, qui regnum contra fidem retinet; non hunc (auferet) Polynices, catervas Argolicas agens.»

59. *Non si revulso*. Pariss. 8026 et 8263, *non nisi*.

61. *Prohibeus*. Paris. 6377, *prohibeat*, quod et recipi queat, mutata interpunctione: *prohibeat genitor licet*.

62. *Dirigam inviti gradum*. Plerique MSS. nostri, ut et antiquæ edit., habent *dirigam invitum gradum*. Monuit Lipsius esse in vetere suo codice, *dirigam invitum patrem*, quod quidem in uno quoque nostro reperitur, nempe in MS. 8261, et in MS. 8055 scriptum videri potest, quippe qui *invictum patrem* præfert. Florens Christianus, probata Lipsii lectione, *invitum potrem*, offensus ista quasi *ταυτολογία*, *regam*, *dirigam*, sic emendandum locum censebat, *diligam invitum patrem*, in quam lectionem Delrio invecus est, quod *dirigi* quidem ab Antigona nollet Oedipus, non autem *diligi*, si se mori sinat, abhueret. Commelinus autem, quum in MS. *inviti gradum* legi adnotavisset, permultos habuit qui aux. lectioni adhererent faverentque; in quibus Gronovium, qui, ut Florentia Chri-

stanti iudicio simul aliquid condonaret, *ducam* pro *regam* iubebat, ex Florentino, ut videtur, sumptum, reponi. Contra Botheus egregiam Florentis Christ. lectionem iudicavit, «quidquid, ut scribit, obloquatur monachus Lovaniensis», quem acriter carpit, «quod soleat trita et aperta ad tedium usque explicare; subtilia autem et paulo obscuriora non assequi.» Modestius quidem et rectius Badenius, qui *tegam* pro *regam* induci posse innuit; sed declarat *regam* et *dirigam* non asperius, suo iudicio, concurrere, quam *recedit* et *cessit* in Herc. OEt. v. 307: «Quid hoc? recedit suimus, et ponit minas. Jam cessit ira».

63. *Prorupta appetis?* Sic Both. et Bad. ex Florentino Gronovii. Ceteri, *prurupta expetis?*

64. *Quovis*, etc. Veteres libri: «quovis utere Duce e duobus, omnis eligitur via.» Quod quidem hand facile intellexeris. Primus Lipsius, locum suspectum ratus, e suo libro extulit: «quovis vertere Duce me; duobus omnis eligitur via.» Delrio emendationem probavit, nisi quod utere pro *vertere* adhibuit, sic interpretans: «quovis, utere Duce me: duobus omnis eligitur via.» Scaliger superbe, ut solet, pronuntiat scripsisse Senecam: «quovis vertero. Duc e duobus. Omnis eligitur via,» quod merito amovet Gronovius, Delrionis lectionem Etrusci auctoritate confirmans.

65. *Eligitur*. Repugnante metro, Fern. *eligatur*, et Paris. 8263, *eligitur*, quod vulgatæ præstaret, si pateretur versus integritas.

69. *Vis hanc petamus?* Notavit Raphelengius in Ortelii codice scribi, *vis hanc petamus*.

72. *Lapsi*. Sic plerique MSS, in quibus Delrionis Herhip. Venet. et Mogunt. Alii, *lassi*, quod probabat Nic. Heins. tom. 4 syllog. epist. 73. Editt. quoque Phil. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. *lassi* præferunt: sed recte notavit Badenius *lapsus* optime pro *lapsurus* usurpari, ut in Herc. fur. v. 1250: «Unicum *lapsus* domus Firmamen.» — *Exesas*. Gryph. et Petr. a secunda manu, *escelus*.

77. *Advoca*. Fern. *advoco*.

78. *Magno robore*. Omnes MSS. *magno pectore*; ad quod Lipsius: «Displicet inamœna verbi repetitio, *pectore* et *pectus*. In meo manifeste alia vox fuit; sed, ea erasa, *pectore* impositum. An, *robore*?» Conjecturam Lipsii receperunt et Raphael. et Gronovius et recentiores. Nos idem invenimus in antiqua editione Ægidii, quæ aperte, *magno robore ærumnas doma*. — *Victasque... doma*. Interrogat Bothens, quomodo *victas*, quæ vincendæ sunt? Malit igitur *punctas*, id est, communes Antigonæ cum OEdipo. Sed quis nesciat posse scribi *victas domare* pro *vincere et domare*? *Ærumnas doma*, quas *victas* habens. Adhibetur præteritum *victas*, ut quod futurum sit post *domitus ærumnas*.

79. *Malum est*. Sic omnes ad nnum nostri Paris, et universæ ante Gronovium editiones. Gronovius ex Florentino extulit *mori est*, et sine necessitate pro *malum est* in versum Senecæ induxit. Etruscam lectionem

servaverunt et Bipontini editores et Butheus et Badenius, nihil de hujus præstantia locuti, nisi quod Butheus eam sic interpretatus est: « *Tantis in malis vinci mori est*, inquit, id est, mori in tantis malis est vinci: quare fac resistas, ne victus videare. » Judicent docti de hac interpretatione: ego autem non ausim ita de Nostri industria, in componendis verbis sentire, ut putem hanc illi contortam placuisse dicendi formam, *tantis in malis vinci mori est*, pro *tantis in malis mori, vinci est*. Fruatur sententia sua Butheus, ut et olim Gronovius, quamvis existimem locum aliter Gronovio, aliter Botheo intellectum. At nos vulgatam revocavimus, tum codicum auctoritate nixam, tum orationis elegantia præstantiorem: sua est enim iteratis verbis, *malis, malum, gratia*.

81. *Unde ista*, etc. Ad hæc Florens Christianus: « Post ea, *virgo dissimilis suo*, libenter hærerem cum interrogationis nota: deinde sic distinguere: « fortuna (credis?), aliquis est ex me pius », sine interrogandi nota, nisi in parentheses. » Ex parte Flur. Christiano auscultatum est.

85. *Regeret in fontem*. Paris. 8055, *vertet in fontem*.

86. *Noctem offeret*. Legi malit Nic. Heinsius, *noctem offeret*, quod jure amovit Badenius.

89. *Unica OEdipodæ est salus* Paris. 8026, *Unica OEdipo est salus*, de qua lectione vide Gronovii notam.

90. *Non esse saluum*. Nic. Heins. ad Ovid. Her. XIV, v. 64, *salvo* malebat.

96. *Invisum*. Fern. Isoard. *Ægid. injustum*.

105. *Regnam mei*. Fern. cum duobus Pariss. 8028 et 8033, *Et regnum. Ægid. Et regna*. Utraque lectio contra metri integritatem.

108. *Seclus*. Sic omnes mei Pariss. et universæ autem Gronovium editiones. Placuit eruditissimo viro *opus* pro *seclus* intrudere, quod ita in Florentino legeretur. Illam pro more suo secuti sunt Butheus et Badenius.

110. *Sed uterque. Flummas potius*. In Fern. *Sed uterque potius. Flammæ*.

112. *Erectam*. Ita duodecim Pariss. et editt. Fern. Isoard. *Ægid. Phil. Ascens. Avant. Fabric. Gron. Baden*. Et sane nihil est in hac lectione, quod facile nunquam intelligi (vide notam ad v. 112, p. 382). Attamen Gronovius volebat scribi *erepam*, quod multis exemplis confirmabat, ex Suetonio et ipso Seneca desumptis, quasi hoc dubitaretur, an vox latina sit et sæpe a lat. scriptt. usurpata *erepere*. Butheus ex Florentino hanc lectionem eduxit: *Harebo ad ignes funebre escendam struem*; quam sic mutabat, *Harebo ad ignes, funebrem escendens struem*, et sic mutatum temere in versum Senecæ immisit. Idem et alia admitti, Florentinæ lectioni cognata, sinebat, si quis forte meliora pro judicio suo illa censeret: *Harebo ad ignas, funebrem escendi ut struam — Harebo? tu adiges. Funebrem escendam struem*. Nic. quoque Heinsius in Adversariis emendabat locum, *præibo* vel *proprælo* pro *Erectam* laudans. Ego vero

vulgatam reposui, nihil tantorum virorum auctoritate motus, qui nova splendide excogitare et comminisci malint, quam vera Senecæ verba modeste et sine laude tueri.

114. *Ubi sævum est mare?* *Duc*, etc. Malebat Raphael, distinctionem immutari, ac scribi: *Ubi sævum est mare, Duc*, etc. falso; nec ei ab ullo auscultatum.

115. *Duc*. Sic Fern. Ægid. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. et recentiorum: sic et Paris. 8024, 8034, 8037, 8262, 8263. In Phil. et quatuordecim Paris. habetur *dic*. — *Prorutum*. Plerique codices, in quibus fere universi Delr. et omnes Paris. exhibent *præruptum*, quæ lectio in Fern. Ægid. Phil. Ascens. Gryph. Petr. editt. habita, metro non satisfacit. Avant. Vian. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. *præruptum*. Ex Etrusco codice, Gronovius et recentiores, *prorutum*.

116. *Torta*. Omnes MSS. præter nnnm, *torra*. Lipsius *torta* legi maluit, quod vulgo recipitur. At Gronovius, ex Vossiano, *corva* extulit, quod in *curva* correctum Botheus et Badenius arripuerunt. Lipsianam lectionem ita immutari non tanti esse existimavi. — *Ducat*. Multi MSS. *deuehat*.

117. *Duc*. Sic omnes editt. antiquæ, et Paris. quatuor: in Paris. cæteris, *dic*.

120. *Gressus pedum*. Plerique Paris. cum Fern. Ægid. Phil. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Grut. habent *gressu pedem*, quod forsitan melius receperis. In Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. et cæteris, *gressus pedum*. Paris. 8034, *gressum pedum*.

122. *Hoc saxum insidens*. Novem Paris. et editt. Avant. et Petr. *hoc saxo*.

124. *Solvat*. In Moguntino Delrionis, *solvot*.

125. *Scindis*. Paris. 8260, *scindit*.

126. *Latet*. Both. ex conjectura Gronovii, *scatet*, inntili emendatione. Vid. not. ad v. 126, pag. 385. Rutgersius et Heinsius, *sacra quod Dirce lavat*.

127. *Supplex adoras*. Plerique MSS. Paris. cum omnibus antiquis editt. *supplex ad aras*. Gronovius ex Florentino edidit *supplex adoras*, quod Rutgersius ante illum videtur excogitasse. Sic quoque in duobus nostris, 8024 et 8034. — *Bibis*. Paris. 8260, *bibit*, ut et in sequenti versu, *colit*.

129. *Quique Elin*. Omnes MSS. et libri antiqui, *Quicumque Elim*. Sed quis in *Elim* prior syllaba longa esse solet, voluit Heinsius ex Rutgersii, ut videtur, conjectura, legi *Quique Elin*. Unde sic legitur in Jac. Gronovii et Bipont. editt. Servaverunt Gronovius, Both. et Bad. *Quicumque Elim*, etc.

130. *Tondes*. Paris. 8027, *tondens*.

132. *Committens*. In Delr. Moguntino, *connectens*, quod et in Paris. 8032 et 8033 invenio.

137. *Sibi et nepotes*. Sic, ex Florentino, Badenius. In Paris. 8263, *sibi nepotes*. Cateri libri, seu manuscripti, seu excusi, ac *sibi nepotes*.

139. *Hæreo*. Conjeciebat Nic. Heinsius, *En hæreo*, aut *Hæreone*; quibus emendationibus nihil opus esse recte vidit Badenius.

147. *Noxias lapsos*. Hanc quoque lectionem mutari jubebat Nic. Heinsius, quia post lapsum Œdipi sero intercluderentur *vise*. Sed *lapsa* eodem sensu accipiendum est, quo supra, v. 72, *lapsi montis*, et in Herc. Fur. v. 1250, *lapsæ domus firmamen*.

149. *Ferunt letum*. Nic. Heins. ad Ovid. Rem. am. v. 17, scribi vult *ferant letum*, quod non necesse jure pronuntiavit Badenius. « Latini, inquit, sicut Græci, crebro indicativum pro subjunctivo usurpant. » Adde quod *ferunt* apud Nostrum generaliter usurpetur, et idem sonet atque *ferre salent*.

150. *Proficiet*. Sic omnes, uno excepto, Paris. MSS. et omnes, ante Gronovium, editiones. Primus ille intulit *perficiet*, quod probat Badenius, amovet Botheus. Restitui cum Botheo vulgatam lectionem, universorum prope codicum et ipsius Florentini, ut testatur Jac. Gronovius, auctoritate firmatam; qua nihil clarius, nihil latinus invenias. Cic. de clar. Orat. c. 24: « Nulla res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. » Ovid. ex Ponto, III, ep. 1, v. 138: « Profectura aliquid tum tua verba puta. »

157. *Non destina*. Videbatur Nic. Heinsio scribendum, *non destina*, quorsum? Idem inferius, pro *corpus*, legebat *costus*. Vix tanti est tam vanas emendationes, non dico tantum confutare, sed etiam referre.

164. *Tabæ*. Ecce iterum Nic. Heinsius jubet *tabo* pro *tabæ* legi, quasi *tabum* et *tabes* non eodem sensu sæpenumero adhiberentur. Plin. II, 101: « Luna ferarum occisa corpora in tabem visu suo resolvit. » Lucan. VII, 791: « Sidentes in tabem spectat acervos, » et 809: « tabes corpora solvit. »

165. *Hæc*. Sic plerique librorum. Phil. Ascens. Gryph. Fabric. Delr. et Paris. 8261, *hanc*.

169. *Ista maris*. Hæc est lectio omnium Paris. et veterum edit. Alij, *ista nocte*.

174. *Tum parvo*. Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. et sex Paris. cum *parvo*, quod admitti non potuit. Paris. 8034, *secunda manu, nam parvo*. — *Parvo*. Paris. 8026, *prono*.

178. *Audies verum, Œdipe*. Multi, in quibus Fern. Ægid. Ascens. Gryph. et duodeviginti Paris. *audies verum Œdipum*. Alij, Phil. Avant. Petr. Fabric. Commel. Farn. Thys. et Paris. 8261, *audias verum Œdipum*. Raphel. Delr. Grut. Heins. Scriv. *audias verum, Œdipe*. Ex his diversis lectionibus, Gronovius et recentiores, *audies verum, Œdipe*. Videtur primum Lipsius *Œdipe* pro *Œdipum* ex MS. suo legisse.

181. *Qua caput mori*. Sic Fern. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Commel. et tredecim Paris. Sic et Badenius qui locum recte interpretatur. Vid.

not. ad v. 181, pag. 390. Nonnulli nostri, ut et vetus Lipsii, habent *qua capi*, quod assumpserunt Raphael. Delr. Grut. Heins. et novissime Botheus. Poutanus legi jubebat *qua capsti* pro *qua capisti*: eum secuti sunt Scriver. Farn. et Thys. Gronovius maluit legi *qua capit*, quod visum quondam Grotio fuerat. At mortui sunt et extincti potius Oedipi oculi, quam capere mori.

182. *O parens magnanime, miseranda*, etc. Alii, *O parens miserande, magnanime precor*.

184. *Ad speciem domus*. Recto *ad specimen*, id est, ad imaginem. Virg. Æn. XII, 162: « cui tempora circum Aurati bis sex radii fulgentia cingunt, Solis avi specimen. » Val. Flacc. VI, 57: « Insuper auratos collegerat ipse dracones, Matris Horæ specimen. » Botheus, ex Florentino, *speciem*.

185. *Pollentem*. « Optime, inquit Delrio, codex Capreas Venetus, *pollentis inclito*. » Melius consulerunt metro recentiores, *pollentem* servando. Inter nostros codices, Fern. cum Pariss. quinque habet *pollentis inclito*; octo Pariss. et Phil. Ascens. Avant. Gryph. et Petr. editiones, *pollenti incliti*; MSS. 8025 et 8027, *pollente incliti*; Fabric. Raphael. et Commel. *pollentem incliti*; Ægid. *pollenti inclitum*, etc.

186. *At ut*. Ascens. *sed ut*; Avant. Petr. Fabric. Raphael. *aut ut*. Commel. cum vetere interprete, *ast ut*, quod probabat et Delrio.

194. *Atque abcidit*. Avant. Petr. Fabric. Commel. *abcessit*. In Fern. Gryph. Petr. ad marg. Delr. Grut. *abscidit*. Sic quoque quindecim Pariss. ut MSS. omnes Commelii. Recentiores, excepto Botheo, prætulere *abcidit*, quod in nonnullis quoque MSS. habetur et melius a *cardo* derivatur.

195. *Oneravit ipse, cui deo*, etc. Plerique MSS. et edit. vett. Fern. Is. Ægid. Phil. Avant. etc. habent *oneravit, ipsi, æru video*, nullo, etc.; quod nec intellectu facile, nec metro conveniens, jure amovit Scaliger, et pro *video* jussit legi *deo*. Scriv. Farn. et Thys. hanc lectionem secuti sunt. Gronovius ex Florentino deprompsit *oneravit ipse, cui deo*, etc. In tribus quoque nostris, 8025, 8032, 8035, habetur *ipse*. — Nullo est opus. Ascens. et Gryph. *nullum est opus*.

196. *Ille*. Decem Pariss. et omnes antiquæ edit. a Fernando ad Thyrium, *ipse*. — *Mortem cupiat*. Lipsius conjiciebat, *mortem fugiat*, quod et Grotius probavit. Sed, ut ait Gronovius, non monendus videtur Oedipus, homini qui fata proculcavit ac vitæ bonæ projecit mortem fugiendam non esse: aptius dixeris, mortem illi nec optandam nec arcessendam. Retinemus igitur *cupiat*, antiquam lectionem, consensu codicum utique confirmatam.

197. *Nemo contempsit mori*, etc. Maxima est de hoc loco lectionum varietas. Fern. Phil. et septemdecim Pariss. sic versum Senecam exhibent: « Utrumque timidi est velle. Contempsit mori Qui non concupiscit. » Ascens. Commel. et Gryph. ad marg. « Utrumque timidi est. Vitam contempsit, mori Qui concupiscit. » Ægid. Raphael. Delr. Grut. Heins.

Scriv. Farn. Thys. « Utrumque timidi est velle. Contempsit mori qui non cupiscit. » Avant. Gryph. Petr. Fabric. « Utrumque timidi est velle. Contempsit mori Qui concupiscit. » Isoard. cum nostro 8033. « Ut. t. est velle. Contempsit mori Qui non concupivit. » Paris. 8028 : « Ut. t. est velle. Contempsit mori Qui concupivit. » Gronov. Bip. Both. et Bad. receperunt lectionem Florentinam : « Utrumque timidi est : nemo contempsit mori, Qui concupivit. » Eam longe cæteris præstantiorem eo libentius secuti sumus, quod aliorum codicum auctoritate Etrusci lectio mægoa ex parte firmatur, et nihil illi proprium et siogulare est præter unam vocem, *nemo pro velle*.

199. *Exire possunt*. Fern. Ægid. *exire possint*.

201. *Jam nec tu*. Paris. 8029 : *nam nec tu*.

204. *Et hoc*. Phil. Ascens. cum nostro 8034, *Ex hoc*.

205. *Invitis*. Multi nostri codices, ut Mogunt. Herbipol. et Venet. Delrionis, habent *invitis*, quod et in Fern. Isoard. Ægid. Phil. Ascens. editt. irrepait.

206. *Suffixerit*. Nic. Heinsio placuit *suffacerit*, quanto vulgata lectione languidius!

207. *Ad infernas*. Monuit Jae. Gronov. in schedis Dietz. Florentinum codicem habere *in infernas*, quod arripuit Botheus.

210. *Periit*. Ut metri integritas servetur, legendum *perit*, contractis in unam duabus syllabis. MSS. et antiquæ editt. Fern. Isoard. Ægid. Phil. etc. habent *perit*.

213. *Hæc vita*. Sic Phil. Ascens. Baden. et Paris. 8033. Cæteri, *hoc vita*. Paris. 8055, *te vivo*.

215. *A te jussa*. Plerique nostri codices, ut Commel. libri, et editt. Fern. Phil. Ascens. Gryph. habent *ante jussa*. Delrio prætulit *ante justa*, quod et in Isoard. Avant. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Grut. Heina. Scriv. Farn. Thys. et Paris. 8027 legitur. *Ante justa*, aiebat Delrio, id est, *ante exsequias, ante suprema funera, ante obitum*. Gronovius ex Florentino intulit *a te jussa*, quod arripuerunt Both. et Baden. Florentinam lectionem in editione Ægidii et in nostris 8026, 8028, 8030, 8034, 8035, 8036 invenimus. Paris. 8263, *ante visa*.

218. *Quæ feci nocens*. Sic omnes MSS. et vett. editt. Primus jussit Lipsius rescribi *quæ feci innocens*, quia Oedipus fato, non culpa peceaverat. Unde hæc lectio in Raphael. Gronov. Schræd. Bipont. Both. et Baden. editt. fluxit. Attameu Delrio vulgatam contra Lipsii auctoritatem firmissime defenderat : « Dictum supra, inquit, *innocentem esse Diis invitis*; sed ab Antigona, quæ hoc patri persuadere volebat... Ipse non a parricidio vult excusari : reum nique et morte dignum se elamitat : nusquam vult innocens videri. Omnino itaque loquenti Oedipo non convenit illa conjectura, *quæ feci innocens*. Rectius libri ad unum omnes, *nocens*; et vere *nocens*, si non re. opinione saltem sua. » — Scriverius et Thy-sius, alia distinctione, *quæ feci. Nocens*, etc. etc.

219. *Frugifera*. Nonnulli MSS. *fructifera*. — *Ceres*. Paris. 8n28, *ages*.

221. *Ego laticis*. Raphael. et Flor. Christ. hæc mutari valebant, quasi proceleusmaticus prima sede admitti non posset. Vide Animadv. ad Thyestem, v. 289, pag. 344. Recte et Delrin ad hunc locum: « Cave sic in metrum peccatum credas: non magis quam in Medea: *Tibi patria cecidit, tibi pater, frater, pudor*. Utrobique in prima sede proceleusmaticus. Bonnum ergo factum, quod unum abstinnerint: vellem et Flarens, qui languidulum illud, *ant laticis*. » Gronovius cum Raphelengio malebat *et laticis*. Nihil in antiqua lectinne mutandum.

226. *Ilas quirem vias*. Nic. Heinsius lectinnem Florentini codicis, *has quirem meas*, elegantissimam iudicabat, et Badenius eam recipere non dubitavit. Plus dignitatis et roboris inesse vulgatæ existimo.

227. *Qua voces meant*. Universi ad unum codices manuscripti aut ante Gronovium excusi præferunt *quo voces meant*. Gronov. ex Florentino intulit *qua*, quod longe melius non fateatur.

23n. *Quæ*, etc. Scaliger malebat *qui*; quoniam non intelligo, quum nihil sit vulgata lectione latinus. — *Meorum ex criminum*. In vett. nonnullis, *meorum eriminum ex*. Versum restituit Lipsius voces invertenda.

233. *Donastis*. Ante Gronovium in omnibus editt. *negastis* habebatur, cunctis in locum ex Etrusco ille substituit *donastis*. Quamvis cum recentioribus Gronovianam lectionem receperimus, attamen non interpretatione carere vulgatam arbitramur, præsertim quum *negastis* et *ingerunt* invicem opponi videantur. Omnes ad unum MSS. Paris. *negastis*.

234. *Non mitto*. Fern. Isoard. *Ægid*. Ascens. cum octo Paris. *non mitto*, repugnante metro.

235. *Detineo*. Tredecim Paris. et editt. Fern. et Isoard. *detines*, manifeste errore.

24n. *Lacrime supererant*. Fern. Isoard. *lacrimæque superant*. — *Eripuit mihi*. Plerique editt. vett. et omnes MSS. Paris. *eripui mihi*. Unus ex codd. Commelini, edit. Vian. et Etruscus Gronovii, *eripuit*; quod anteponendum non sine jure existimaverunt recentiores.

248. *Nox occupavit*. In Avant. Vian. Fabric. *nox occupavit*. Plerique MSS. præbent *nox*, quod neutiquam mutandum.

249. *Intra*. Ascens. *inter*.

25n. *Præcoquis fati*. Variant in hunc incum libri. Alii (Ægid. Phil. Ascens. Fabric. Raphael. Commel. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. cum Paris. 6395) *præcocus* habent. Alii (Fern. et octo Paris.) *præco quis*. Alii (Avant. Vian. Gryph. Petr. et Paris. 8n36) *præcoqui*. Alii (Delr. Gronov. Bip. Both. Baden. cum octo Paris.) *præcoquis*. Probabilior lectin novissimis editaribus visa est, quæ Delrionis Mogunt. Herbipol. Venet. et Gronovii Florent. confirmatur.

251. *Abstruam*. Inventum in Mogunt. suo obstruam nequicquam laudavit Delrin.

254. *Transiit*, MSS. et plerumque veteres editt. *transiit*. Viss. Raphel. Scriv. et Farn. *transiit*. Ascens. Gryph. et Gronov. *transiit*. Schrøed. Bip. Both. Bad. *transiit*. Lipsius, quum inventum in suo libro *transiit* parum probaret, ut verbum notandæ rei haud satis validum, interrogabat an *transiit* melius legeretur? an potius, *transiit*? et admonerat in priscis editionibus scribi *transiit*, quod posse defendi opinabatur. Delrio quoque in Lagdun. suo *transiit* haberi notavit, quod exemplis tuebatur: sic Cels. lib. VII, *quum toties acus transiit*: sic Columell. de Re Rust. VI, 5, *pars orbiculi eadem subula transiit*. — Lipsii et Delrionis auctoritatem confirmavit Gronovius, eadem lectione in Etrusco reperta.

256. *Avibusque saevis*. Hanc Florent. lectionem cum Gronov. Bipont. Both. et Baden. assumpsi. MSS. enim plerique nostri cum Fern. Isoard. Phil. et Delr. *avibusque avidis*, quod metro non satisfaciat, nisi *que* et *avidis* non elidi sinas. Avant. Viss. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. cum Paris. 8029, *avibus et avidis*, quod recepissem, nisi obstitisset insolentia numerorum et tribrachys tribrachys premens.

257. *Tinctas*. Sic quatuor Paris. et vetus Delr. liber, et codex Lipsii, et Crusarianus Pontani, et Delr. Gron. Bipont. Both. Bad. editt. Alii MSS. cum Fern. Isoard. Ægid. Phil. et Ascens. *tractas*. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. *attractas*.

261. *Hoc alia pietas redimet*, Botheus legit: *Hoc aliqua pietas redimet*? et his verbis sententiam suam tuetur: « Sic Ascensiana. Vulgatæ, *Hoc alia pietas*, quasi aliquam vel *aliquam* pietatem dixisset in superioribus, qui plaus dixit, *impia se necem patrem occidisse*. Absque tales *aliquam*, quas nemo intelligat, nedum probet. » Falsus est Botheus, ut mihi videtur, in hoc interpretando Nostri loco, quum *aliquam* ad superiora referat. « Geuitorem, inquit Noster, *impia* stravi necem: sed forsitan, in hac re *impia*, pius in suis fui? Ita certe se res habuit: occidi quidem patrem, sed matrem amavi. » Nihil opinor hac ironia significantius et acrius excogitari posse, et eam omnes confido intellecturos juxta et probaturos.

262. *Proloqui*. Sic duodecim nostri et Ægid. Raph. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. Bip. Both. Bad. Contra Fern. Phil. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. cum novem Paris. *proh loqui*, quod non ita absonum est.

265. *Inusitatum effare*. Nonnulli, in quibus Phil. Avant. et Fabricius, edidere *inusitatum fare*. Sic et duodecim Paris. At Fern. Scriv. Farn. Thys. Gron. et recentiores cum Paris. 6377, *effare*.

270. *Paternum facinus*: in, etc. Fern. et Phil. cum nonnullis MSS. *paternum scelus*: in, etc. quo integritas versus minime servatur. Rectius Ægid. et Ascensius, *paternum scelus*, et in, etc.

271. *Ne parum scelerum*. Botheus et Badenius ex Florentino, *parum sceleris*.

274. *Qui facere possent, dedimus*. Delr. et Both. et Paris. 8037, *qui facere possint*; Phil. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel.

Grut. Heins. possunt. — Baden. pro qui facere, edidit tacitus quid facere.

276. *Alias*. Both. ex Florentino. teste Jac. Gronovio in schedis Dietz. præfert *aliis*, quod iudicat elegantius. Vulgatam servamus, ut quæ Nostri sententiæ abunde suffleat.

277. *Sine sacro feret*. Nic. Heins. *sine caro auferet*; vana emendatione. Vid. not. ad v. 277, pag. 398.

280. *Cladis*. Paris. 8029, *cladi*.

287. *Nemo non ex me*. Ægid. *nemo de me non sciat*.

289. *Hæc una abunde est*. Inutili conjectura, ut solet, Nic. Heins. malabat *hoc unum abunde est*.

290. *Graviter furentes*. Rursus Nic. Heinsius, pro *graviter furentes*, legebat *rabide frementes*, quod iure amovet Badenius.

294. *Si negas*. Paris. 8055, *si neges*.

304. *Maturi*. Testatur quoque Jac. Gronov. in Florent. legi *maturam*; quod Bothens landat et exquisitum vocat. Sed hæc nova lectio vix alteri præstare mihi videtur; nec tanti esse iudico, ut vulgata mutetur, codicum saltem auctoritate defensa.

306. *Genibus*. Sic omnes nostri MSS. et editt. antiquæ. Recentiores, *genibus*.

308. *Possim*. Oeto Paris. solenni errore, *possum*.

313. *Œdipus*. • More Græco, inquit Flor. Christianus, *Œdipus* producit ultimam syllabam; est enim *Οἰδίπους*. Si brevis terminationem latinam, anapæstum in hanc sedem (rarum huic poetæ) admiscris. • Hæc extrema in Lipsium dicta, qui, ut tutius versui consuleretur, iubebat legi, repetita voce: *hic Œdipus, hic Ægea*. Quod assumpsit Raphelengius. Anapæstus autem sic raro secunda sede in Nostro invenitur, ut nesciam an unum modo exemplum possit afferri. — *Transabit*. Plerique Paris. *transabit*: 8037, *transibit*, ut in Delrionis Mogunt.

315. *Solvens*. In duodeviginti nostris et edd. Fern. Is. Ægid. Phil. Ascens. *solvens*.

319. *Jubente te, vel vivet*. Sic Lipsius in veteri suo codice habuit, quam lectionem secuti sunt Raphael. Delr. Grut. Heins. Gronov. Bip. Both. Baden. Idem reperio in Fern. et nostris Paris. 8032, 8035, 8036, 8160. Contra in Ascens. Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabrie. Commel. Scriv. Farn. Thys. *Jubente vivet*, quæ cum versu sequente, omissis verbis *Exemplum in ingens*, ita copulavere, ut integer fieret versus: *Jubente vivet... Regia stirpe edite*. At mihi non videtur lectio plerorumque eodicum, et eadem sensu optima, posse mutari. *Jubente te, vel vivet* in antiquioribus editt. habetur, et si universi fere MSS. exhibent, ut Delr. Moguntinus, *Jubente vel vivet*, facile perspicitur hoc, solita librorum negligentia accidisse; constat enim in MSS. syllabas similes vulgo non iterari. Potuit facile *te* omitti; sed quo potuit errore irrepere vocem *vel*, quam tolli nonnullis placet? At enim obijciunt hanc lectionem *Jubente te, vel vivet* cum sequentibus verbis non apte cadere, nec justum fieri versum, sive

cum Lipsio legas *Exemplum in ingens regia stirpe edita*, sive cum Fern. et Ascensio, *regia stirpe edita*. Sed *Subente te, vel vivet* pro versu abrupto et interciso habendum, quod in Thyeste, v. 100, et alibi reperiri jam notavi. Vid. Animadv. in Thyest. vers. 100, p. 338.

320. *Exemplum in ingens*. Hoc versus initio earent non solum editiones quæ præcedenti versu *Subente vivet* exhibent, sed et Fern. Is. Ægid. Phil. et omnes nostri Pariss. Primus id intulit Lipsius ex vetere suo codice: quem secuti sunt Raphael. Delr. Gruta. Heins. Gronov. Bip. Both. Baden.

327. *Nefas*. Jac. Gronov. in schedis Dietz. ad Troad. 686 monet in Etrusco legi *seelus*.

328. *Scelera*. Fern. Ægid. Gryph. et Petr. ad marg. habent *bella*, quod et Herhip. et Venet. Delrionis. Paris. MS. 8028, *secepta*, ut inesse veteri suo notaverat Lipsius.

329. *Abstineri*. Sic Paris. 8030, et editi. Raphael. Commel. Scriv. Gron. Bip. Both. Bad. Plerique codd. et antiqq. editt. *abstineri*.

330. *Juris et amoris*. Laudabat Raphael. *juris et moris*.

331. *Meorum facinorum exempla*. Liber Lipsii, MSS. Commel. et Delrionis, nostri Pariss. undecim habent *meorum exempla facinorum*, sicque legendum ut versus constaret pronuntiabat Lipsius. Contra, versui melius consulitur si *facinorum exempla* quam *exempla facinorum* legatur: namque perraro quinta sede recipitur iambus.

332. *Sequuntur*. MSS. 8029, *sequantur*. — *Agnosco*. Pariss. 6395 et 8055, et Gryph. Petr. ad marg. editt. *ignosco*.

334. *Clara*. Both. *cara*, ex Florent.

339. *Haud usitata*. Ascens. aut *usitata*, quod prætulit Both.

341. *Melite*. Malit Nic. Heins. *petite*, quam opinionem confutavit Badenius.

342. *Miscete cuncta*. Ne hæc conjungantur, *cuncta, amnia*, et ita quidem, ut fortius vocabulum *cuncta* præcedat debilius *amnia*, legendum putat Botheus: « Miscete junetim, rapite in exitum, omnis. » — *In exitum*. Sic Fern. Isoard. Ægid. Fabric. Raphael. Commel. Delr. Heins. Scriv. et recentiores; sic et Paris. 8262. *In exilium*, Phil. Ascens. Avant. Gryph. Petr. et plerique Pariss. habent. MS. 8028, *excidium*.

343. *Disjicite*. Sic Ægid. Avant. Vian. Both. Baden. et Paris. 8036. Plerique alii editi et manu scripti libri, *dejcite*. In Paris. 6395, ut in Florentino, *dissicite*, quod recte Gronovius pro *disjicite* scriptum pronuntiat. Nostri 8026 et 8035, *dehiscite*. Fern. cum 8030, 8031, 8055, 8261, *deicite*. Nostri 8024, 8034, 8037, *destruite*; et aliter alii.

345. *Concidat*. Alii, *concidat*; sed longa habenda est ea sede syllaba.

347. *Mitte violentum*, etc. Botheus malit hæc Nuntium proloqui, quod a polysyndeto Nostri ingenium abhorreat, et ad superiora dicta Œdipi non recte obmutescere Nuntius videatur. — Legit igitur: NUNT. *Mitte violentum impetum Doloris! AXX. At te publica*, etc.

348. *Doloris, ac te*, etc. Phil. cum quatuor Pariss. *dolores*. Fern.

Mitte violentum impetum : Dolores ac, etc. Quod metrum non patitur.

352. *Fervet immensum dolor*. Fern. Ægid. et Paris. 8028, 8034, 8055, 8261, *fervet immensum dolor*.

353. *Quam quod casus*, etc. Nic. Heinsius legebat : *quam quod casus hic juvenum furor Conatur*, aliquid capio. Tanta mutandi atque aliquid novandi prurigo ! Quamvis et Ægidius capio pro cupio habeat, non dubito vulgatam lectionem retinere, præsertim quum sequentia, ut recte adnotavit Badenius, verbum cupere requirant, quippe quæ ad votum omnia pertineant.

356. *Quod debet*, etc. Nic. Heinsius reponi jubebat, *quid debet ?* quod vulgata lectione difficilior sit intellectu. Vide pag. 408, quomodo per ellipsim ea interpretanda sit.

358. *Date arma patri*. Gronovius conjiciebat *date arma matri* ; Botheus, *dante arma patre*, etc. etc. ; quæ vana et irrita judico, quum sine his possint enodari recepta jampridem verba.

363. *Felix Agave*, etc. Hunc actum antecedenti jungi volebat Lipsius, et legi continuatim ad actum, qui vulgo quartus habetur. In nonnullis quoque tum MSS. (8032, 8035, 8260), tum edit. (Fern. Ægid. Phil. Ascena. Avant. Petr. Fabric.), initium fit tertii actus versus 403. Sed, deficientibus choris, et magna tragædiæ parte, haud ita facile est, quæ secundo, vel tertio, vel quarto actui referenda sint, dignoscere. Vulgo receptam divisionem sequimur.

364. *Qua fecerat*. Fern. Isoard. Ægid. et MS. 8032, *quod fecerat*. — *Gestavit*, et *spolium tulit*. Botheus, quum non arbitraretur *gestavit* et *tulit* simul recte usurpari, legendum censebat, *facinus horrendum manus*, *Quum fecerat*, *cessavit*, ut *spolium tulit*, etc. Sed fastidiosa de vulgata censuisse mihi videtur vir ingeniosus, quæ ferri potest nec conjectura egeat.

366. *Non ultra suum*, etc. Locum pro desperato habuit Gronovius, nec in Florentino invenit unde medicinam afferret : scribitur enim in optimo illo codice, *non ultra suo sceleri occurrit*, quod non videtur erudito viro placuisse. Contra Badenius hanc Etrusci lectionem cum Nic. Heinsio arripuit, et legi jussit et in textum recepit, *non ultro suo sceleri occurrit*, interpretatus, non ultro, sed satis iniquis agitatam Junonisque odii scelus hoc suum Agaven admisisse. At quomodo ea cum sequentibus hoc leve est, quod sum nocens, etc. cohæreant, nec Heinsius, nec Badenius curavisse videntur. Melius Botheus, servata vulgata : « Significat Agaven se intra hoc suum scelus continuisse, neque latius progressam vel fecisse aliquos nocentes, hoc est, crimini suo implicuisse, scientem certe (nam per Bacchicum furorem hæc illi acta), ut Oedipum Jocastam, vel peperisse sceleratos, ut eandem filios. »

368. *Nocentes*. Lips. et Delr. conjiciebant *nocentem*. Vid. not. ad vers. 368, p. 410. — *Etiannum*. Nonnulli, inter quos Fern. Isoard. cum MSS. octo Paris. *etiam non*.

370. *Ut et hostem. Ægid. Ut hostem.*

372. *Ut exsul. Pariss. 8032, 8035, et exsul.*

373. *Graiorum. Fern. Is. Ægid. et Pariss. 6377, 8261, Graecorum. — Rogat. Colon. MS. Commelini, petit; Pariss. 8028, vocat.*

375. *Isthmon. Botheus ex Florentino, Isthmos: « Isthmus eingit mare, hoc est, mare ei alliditur. Sane ejusmodi enallage nihil frequentius apud poetas. » At, ut fiat enallage, non mutanda universorum, excepto Florentino, codicum lectio.*

377. *Generi. Both. genero, quod sic in Florentino, teste Jae. Gronovio, legitur.*

380. *Utrimque. Omnes editt. utrumque. Recte animadvertit Botheus vim prope nullam in his esse, utrumque natum video. Conjeciebat igitur, utrimque. Ego autem huic emendationi, qua nihil verius arbitror, non ex conjectura, sed ex libris meis anfragor. Sic enim tres Pariss. 8026, 8029, 8037.*

384. *Quo causo. Baden. quod causa, vitio forsitan operis typographici.*

388. *Tota nudatis, etc. In Florentino salva nudatis, etc. Unde, non salva, ut Gronovius, sed Terisque tempus salva, nudatis adest accersivit Bothens: « Non enim, inquit, nudatis armis stare solent exercitus, sed movere atque inferre signa. » At exercitus ante nudata arma, quam moveantur, quum ad inferenda signa sese accingant. Stare nudatis armis idem valet ac parare congressionem et impetum: hoc autem Noster verhis enuntiare voluit, non ruentis exercitus eursum; quod sequentibus confirmatur, ara bellum cient, aquila mota pugnam vocat, reges bella parant.*

389. *Æra jam. Fern. et Isoard. adversante metro, Graii jam.*

392. *Animo pari. Fern. Isoard. Ægid. ut Herhip. et Veneti Delrionis, animoque pari, quod metrum non patitur. — Progenies. Fern. Isoard. Ægid. proles.*

393. *Hinc illinc. Tredecim Pariss. ut Herhip. Venet. et Lugdun. Delrionis, ut editt. Fern. Isoard. Ægid. Phil. Ascens. Avant. habent hinc atque hinc. Fabric. Commel. et recentiores hinc illinc. Duo Pariss. 8028, 8261, hinc atque illinc.*

394. *Abscondat. In undecim Pariss. et vett. editt. Fern. Isoard. Ægid. PhM. Ascens. abscondit.*

395. *Erigat. Burmann. ad t. I Anthol. lat. p. 350, legi malebat egerat, falsa emendatione.*

396. *Equestri. Legendum putat Both. equino. Nullo quidem alio exemplo, quam hoc Nostri loco, constat equestri pede usurpari posse pro equorum calcibus.*

397. *Et, si vera, etc. Hæc cum superioribus apte conjuncta mihi videntur, nec eget sententia hac Bothei emendatione: En (si vera mentes vident), Infesta fulgent signa.*

398. *Subrectis. Alii (8055 et Petr. ad marg.) surreptis, vel (8034) subreptis; alii (6377 et 8261) subjectis, librorum vel ignorantia vel negligentia.*

401. *Redde amorem*. Velit Nic. Heins. pro *redde amorem* scribi *redde morem*, scilicet pro significantibus et felicissime conjunctis vocibus vulgaria et eadem obscura verba.

402. *Mater opposita*. Quum nonnulli editi libri (Fabric. Raphel. Commel.) haberent *mater opposita*, Flor. Christian. interrogavit, *utrum opposita ad arma, an ad mater pertineret*; addiditque in Parisiensis et Lugduvensis editione esse *matris opposita*, quod valde sibi placebat. Et sane non in Parisiens. et in Lugduu. solum, sed in edit. Fern. Isoard. Ægid. Philol. habetur *matris opposita*. Christiani sententiam confirmavit Gruterus, qui in octo MSS. hanc ipsam lectionem inveniebat. Gronov. contra restituit *mater opposita* ex Florentin. et Vossian. membranis; et illum recentiores secuti sunt, excepto Botheo, cui placuit antiquam et pridem damnatam lectionem revocare, *matris opposita*, quasi non sit satius tam facile expediendam ambiguitatem admitti, quam dictionem recipi minime poeticam et elegantem. Gronovianam lectionem in tribus meis reperi, 8024, 8030, 8055. MS. 8029, *matris opposita*; 8035, *matre opposita*.

403. *Perge*, etc. Hic nonnulli, inter quos Ascensius, tertio actui initium faciunt. « Veteres MSS. inquit Gruterus, novam hic constituunt scenam, ac præmittunt Antigoni nomen. Posterius editi attribuant Nuntio: quod nolim; sunt enim verba minus decora, magisque pathetica quam ut conveniant Nuntio. Ne autem miremur filiam deseruisse patrem, ut succurreret fratribus; sic requirit pietas, et jam morti renuntiaturat OEdipus: unde est supra, v. 319: *Subente te, vel viocet*. Item, v. 361: *Hinc aucupabor*, etc. » Contra Delrio arbitratur, non esse verisimile tam cito ab Antigone patrem fuisse derelictum, quum illa ne fulmine quidem Jovis se ab OEdipo avellendam ante declaraverit. Sed quum multa hujusce tragœdiæ interciderint, temere conjici mihi videtur, non potuisse Antigonen Thebas regredi, sive mortuus sit OEdipus, sive (nonnulla enim innunt vivere adhuc OEdipum; vid. vv. 552, 572, 617, 623, 643) cum OEdipo remeaverit, ut daretur hanc pulcherrimam Euripidæ tragœdiæ partem imitandi locus, qua, necatis et Eteocle et Polynice et Jocasta, OEdipus apparuit clades suas miserabiliter lugeus. Quodcunque excogitent artis dramaticæ periti, ad partes hujus tragœdiæ apte conjungendas, constat certe Antigonen tunc exsultanti patri adfuisse, tum mortuo Polynici ante mœnia Thebana justa persolvissæ. — *O parens*. Fabric. Raphel. Commel. Delr. *i parens*.

405. *Nudum*. Contra metrum, Fern. Is. Phil. et Paris. 8028, *I, nudum*. — *Tene*. Malebat Nic. Heinsius, *tenens*. Firmior vulgata.

407. *Obvium*. Sic Avant. Vian. Gryph. Petr. Raphel. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. Bip. Both. Bad. et Pariss. 8030 et 8055. Alii, Fern. Ægid. Phil. Ascens. et undeviginti Paris. *obvia*, ut Comeliui Colon.

408. *Stabo inter arma*. Nic. Heinsius hæc frigere judicabat, et

dedisse Annæum arbitrabatur, • Ibo, ibo, et armis obvium exponens caput Resistam inermis. • Vulgatum retinuit et defendit Bodenius, ut decuit.

409. *Patet.* Paris. Paris. 8028, 8261, *petet.*

410. *Ponat.* MS. 8028, *ponet.*

411. *Incipiat.* MS. 6377, *incipiet*, solita confusione.

412. *Fiet.* MSS. 6377, 8029, *fiat*, ut Delr. Mogunt.

413. *Si aliquod.* Sic Gron. ex Etrusco : sic et recentiores. Alii, Fern. Ægid. Avant. Philol. etc. et omnes ad unum Paris. *si quod*, quam lectionem forsitan melius sit servari.

414. *Signa collatis*, etc. • Et hæc iterum, inquit Gruterus, Nuntio indacripere uuperæ editiones, mea sententia, minus recte. • Vide. sup. not. ad v. 403.

417. *Et ecce.* Hæc restituit Lipsius ex scripto codice : alii, *ecce, ecce.* — *Motes.* Sic Petr. Raphael. Scriv. Farn. Thys. et recentiores. Plerique MSS. et antiq. excusi, *motus*; nonnulli etiam, *motus*; Gryph. et Paris. 8055, *Excute motus*; *stetibus credas meis.* — *Credas.* Multi, adversante metro, *crede.* — Recte ad hæc Gruterus : • Ista et sequentia nuperæ editiones attribunt Jocastæ. Inepte, inepte; nec tale quid patitur votum sequens : ex quo patet matrem longius adhuc abfuisse ab exercitu. Scilicet Antigona ab exercitu ad matrem cucurrit, eam e gynæceo produxit in publicum, hæcque appositissime loquitur, sub conspectum armorum. •

418. *Sic agmen.* Fern. Is. Phil. *Hic agam.* Paris. 8037, *At agmen*; 8261, *Hinc agmen*; 8262, *Hic agmen.*

419. *Procedit acies tarda*, etc. Botheus ad hæc : • Apparet hæc ab alio atque superiora dici. Antigone, quum agmen hostile sequitur et armis compositis progredi dixit, Nuntius, veritus ne forte læta rerum specie justo securior reddatur Jocasta : *Procedit quidem*, inquit, *tarda acies*, *sed duces properant.* • Non animadvertit Botheus disisse modo Antigonen, *scelus in propinquo est*; *occupa, mater, preces*, et ideo orationem ejus non posse in his verbis consistere, *ecce motus credas*, sed necessario quædam adjungenda, quibus *scelus* esse in propinquo, et adhibendas matri preces approbetur.

420. *Insane.* Paris. 6395, *insano*, quod et in Florent. fuisse testatur Jacob. Gronov. in schedis Dietz.

423. *Pennis feret.* Col. Commellini, *pennis trahet.*

426. *Projiciet.* Volebat nec falso Scaliger scribi *proiciet*, ut constaret versa. Sic quidem reicit pro rejieit. Stat. Theb. IV, 574 : • Tela manu, reicitque caues in vulnus hiantes. • Virg. Bucol. III, 96 : • a flumine reice capellas. •

427. *Aut etiam.* Avant. Gryph. Petr. Raphael. *atque etiam.*

432. *Rumpit.* Moguntin. Delr. *rupit.*

434. *Diduxit.* Fern. Ægid. Phil. et quindecim Paris. *deduxit.* Melius *diduxit*, et sententiæ accommodatius, quod in Gryph. Petr. Fabric. Raphael. et recentioribus, et in Paris. 6395, 8055, 8260, legitur. Paris. 8262, *eduxit.*

436. *Manum*. Sic MS. Commel. et Paris. 8055. Alii, inter quos Ascens. Avant. Gryph. Petr. cum quatuor Pariss. *manus*.

437. *Librata dextra tela*, etc. Plerique MSS. et omnes antiquæ editt. habent *vibrata tela continent dextra suo*. Gruterus videtur primus ex duobus MSS. intulisse, *vibrata dextra tela suspensio tenent*. At Marklandos ad Stat. Silv. V, 2, 102, recte vidit *vibrata ferri* non posse, propter sequens *vibrat*, et emendavit *Librata tela*, quod Badenius in textum induxit.

438. *Ferrum latet*. Botheus ex Florentino, teste Jacob. Gronovio, *jocet* substituit, quasi emendatione egeret vulgata.

439. *Cessatque*. Both. *cessatve*. — *Tectum*, etc. Diversissimæ sunt hujus loci lectiones. Fern. Isoard. Ægid. Ascens. Gryph. et decem Pariss. *Cessatque telum vibratum in frutrum manu*. Avant. Fabric. Raphel. Commel. Delr. et alii, *Cessatque, telum vibrat*. Petr. *Cessatque telum, vibrat*. Gronov. Bipout. Baden. *Cessatque tectum, vibrat*. Quom vulgo ederetur *ferrum latet Cessatque; telum vibrat*, etc. primus Gruterus movit in duobus MSS. suis scribi *ferrum latet Cessatque; tectum vibrat*, etc. quod Gronovius assumpsit, mutata distinctione; edidit igitur, *ferrum latet Cessatque tectum; vibrat*, etc. Hanc sane lectionem io Florentino invenit, et ipse in Pariss. 6395, 8025, 8026, 8027, 8035, reperio. MS. 6377, *Cessatque tectum vibratum ferrum manu*; 8260, *Cessatque, tutum vibrat*.

441. *Abnuentes*. Phil. Ascens. Gryph. Petr. *abnuentis*.

444. *Unam*. MSS. Raphelengii et Commelini, *una*, quod adverbialiter sumptum recipi possit. Sic Fern. Is. Phil. editt. et Raphel. Paris. et Basil. Sed friget hæc lectio, si eam cum vulgata, *nam*, composueris.

445. *Muro*. Fern. et Is. contra metrum, *vira*.

448. *Mea membra*. Sic editt. omnes ante Gronovium et universi MSS. Primus Gron. hæc membra intulit, ob hoc solummodo, quod sic in Florentino haberetur. — *Passim*. Libri Rapheleng. et Delr. *sparsim*, quod et exhibent Fern. Isoard. Ægid. Phil. Fabric. editt. Sed, ut ait Gruterus, qui reposuerunt *sparsim spargite*, non interrogaverunt aures suas, an et apte sonaret, imo an id admitteret lex carminis, quum *sp* præcedentem syllabam producere solet.

450. *An dico, et ex quo?* Diversissimæ sunt de hoc loco tum editorum librorum tum manu scriptorum lectiones. Alii (Fabric. Raphel. Commel. Grut. Heins. Scriv. Faru. Thys.) *Ponitis ferrum oculis an dico? Et ex æquo mihi dexteras datis?* Quæ quidem Fabricius, in Regiomontani libro inventa, laudavit ut *belle coherentia*. Alii (Pariss. quinque) *Aut dico et ex æquo dexteras matri dote*. Alii (Delr. Mogunt. Pariss. 8029 et 8034) *Audito et ex æquo*, etc. Alii (Fern. Phil. Ascens. Gryph. et Delr. Herbiopol. et Venet. necnon Pariss. sex) *An dico? et ex æquo*, etc. Alii (Avant. Petr. quibus addi potest Ægidius qui dedit, et æquo) *De dico et ex quo*, etc. Alii (Florent. Gronovii et Paris. 8034) *An dico, et ex quo? dexteras, eto*,

Gronovius non sine jure Etruscum lectionem probavit, quam et prætulere recentiores. Botheus tamen, quum nonnulli libri *dati* pro *date* habeant, scribi malit: « Ponitis ferrum ocius, Ac (dico, ut æquum est) dexteris matri *dati*? *Date*, dum piæ sant! » Non quod speciosam neget Florent. cod. lectionem: sed jam scripsit Noster, v. 447, *Hunc petita ventrem, qui dedit fratres viro*: non est igitur cur Jocasta subjiciat *An dico, et ex qua?* hoc enim ipsum dixit. Recte et acute Botheus. Multa quidem istius generis in Nostro occurrunt: sed quo plura inveniuntur in sincero et vero illius contextu quæ reprehendi queant, vel male connexa, vel inter se contraria, eo diligentius cavendum, ne in eis quæ emendantur et ex conjectarijs rescinduntur temere peccetur.

453. *In nos*. Phil. Ascens. Gryph. Petr. Fabric. Delr. *in vos*. Sed notavit Delr. in Egrian. esse *in hos*, quod Grut. laudavit, declarans vix unum esse ex MSS. qui stet pro altera lectione.

455. *Utrum velitis*. Paris. 8026, *utinam velitis*.

456. *Donate matrem pace*. Sic Avant. Vian. Gryph. Petr. Fabric. Raphael. Commel. Grut. Heins. et recentiores. At Fern. Is. Philol. Ascens. et omnes MSS. *donate matri pacem*; quod, quum lex carminis admitti non patiatur, reponi tamen jubebat Commelinus: fatebatur quidem Scaliger hac lectione metro non satis fieri; at sic postulare sententiam, et vulgatam ineptam esse pronuntiabat. Gronovius, quasi cum Scaligero conveniat, conjectariis locum aggreditur, et legendum existimat, *Donate matri bella*. Badenius quoque, ne inferior ingenio et subtilitate habentur, sic emendat: *Donate matri... parce! si placuit scelus*, etc. Hæc longius petita et frustra excogitata arbitror, quam sæpenumero *donare* cum accens. personæ et ablat. rei usurpetur, ideoque *donate matrem pace* perinde valeat, si seusum spectes, atque *donate matri pacem*. Sic Cic. pro Arch. c. 3: *Tarentini hunc civitate ceterisque præmiis donarunt*. Sic Justinus, XI, 6: *Eos, qui cecidere, statuis equestribus donavit*. Sic Tibull. III, 1, 21: *Nympham longa donate salute*; et Horat. IV, od. 2, v. 9: *Pindarus laurea donandus Apollinari*, etc. — *Si placuit*. Omnes Paris. (uno excepto, 8036, qui habet *si placuit*) exhibent *si placet*, quod in quatuor MSS. Gruteri et in Scholiaste quondam inventum est: sic quoque vet. edit. Fern. Is. Phil. Ascens. Nec spernenda foret lectio, nisi perraro et in verhis tantum quæ quatuor syllabis constant, iamhns quinta sede occurrat.

457. *Paratum est*. Nonnulli *peractum est* (Avant. Vian. Petr. Fabric. Commel.) quasi, vivente et loquente matre, persgi scelus potuerit!

459. *Sollicita nunc cui*. Gronov. Bipont. Both. et Badenii lectionem non mutavi. Attamen vix mihi temperavi, quominus illam alteram reponerem, quam Fern. Isoard. Ascens. edit. et omnes nostri Paris. exhibent, *cui sollicita nunc*. Non est enim cur hæc repudietur, quum tribrachys sæpe secunda sede occurrat, et sic dispositus versus lenius liberinsque fluat. Sed Etrusco codici in tantula re refragari non tanti esse judicavi,

praesertim quum Avant. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. ediderint, qua auctoritate freti uestio, sollicita cui nunc.

461. *Ducor.* Fern. Is. Ægid. adducor.

463. *Jam numquam.* Lipsius, quum ex scripto suo abesset *jam*, legi volebat *non umquam*, quod nemo, praeter Raphelengium, recepit.

465. *Qui tot labores.* Plerique MSS. habent *tu qui tot labores*. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. ut versum ad legitimam compositionem revocarent, deleverunt *qui*. Recte Gruterus potius delendum *tot* existimat: superest *Tu qui labores totque*, etc. quod Bothens probavit et arripuit: sic quidem in Paris. 8261. Fateor tamen et huic et illi lectioni tertiam anteponendam mihi videri, quam Gronov. et nonnullae ante Fabricium editiones et Paris. 8260 exhibent, *qui tot labores*. Melius enim et latinus superiora sequentibus hoc vinculo junguntur.

467. *Clude.* Nonnulli Paris. *claude*; 8055, *conde*.

468. *Excute.* Fern. Is. Ægid. Phil. *excute*.

472. *Tegimenque.* Sic Grut. Heins. et recentiores: sic Paris. quatuor. Fern. Is. Ægid. Avant, et plerique nostri, *tegmenque*.

473. *Redde.* Nic. Heinsius inutili, ne dicam pejus, emendatione, *crede*.

476. *Fiet.* Paris. 8261, *fiat*.

477. *Hares.* Gryph. et Petr. ad marg. *horres*.

479. *Ne matris.* Paris. 8037 et 8261, *nec matris*.

480. *Redde jam capulo*, etc. Exemplaria nonnulla, ait Commelinus, et interpres vetus hæc verba Polynici tribuunt seipsum monenti ut sibi caveat.

481. *Ingerat.* Badenins, *inserat*, quod in Florentino fuisse testatur Jac. Gronovius. Sed quid emendatione opus est? Usurpatur vulgo *sese ingerere* pro *sese immittere*, Sic Sil. Ital. X, 4: "In medios fert arma globos, seseque periclis ingerit."

482. *Exarmatur.* In nonnullis vet. edit. (Isoard. Avant. Gryph. Petr. Fabric.) vulgata hæc lectio in *est armatus* mutata fuerat. Lipsius et Commelinus pro fide MSS. et antiquorum librorum prave adulteratam restituerunt.

483. *Tu pone*, etc. In quibusdam Commelini libris (vid. sup. not. ad v. 480) loquitur iterum Jocasta.

489. *Sed pro utroque* etc. Pontanus ex Cantabrig. malebat *si pro utroque*, quid strictum, etc.

492. *Infesti.* Paris. 8029, *infausti*.

493. *A suis.* Nic. Heins. *a tuis*. Falso.

497. *Nefas.* Paris. 8037, *scelus*.

498. *An ut viderem*, etc. Mogunt. Herhip. et unus Venet. Delr. *Non ut viderem*, sine interrogatione. Sic Paris. 6395. — *Viderem propius?* hic, etc. Fabric. et Commel. *viderem? propius hic*, etc. Sic et Paris.

8025. Gruterus hanc interpunctionem jure repudiavit. — *Abdidit*. Gryph. *addidit*.

499. *Reclinis*. Fern. Is. Heins. Farn. Thys. *reclivis*. — *Arma defixa incubat*. Sic legi volebat Lipsius, ablegato *incubant*. Delirio contra *incubant* tuebatur, quod poetice dictum existimabat pro *armis solo infixis ipse incubat*. Grutero neque *incubant*, neque *incubat* placuit, et se non habere confessus est quoniam locum vel interpretaretur vel sanaret. Gronovius jussit legi *Reclinis hastam et arma defixa incubans*, quod Botheus ita recepit, ut et Lipsianam lectionem tamen non improbaret, et fortasse legendum diceret, *Reclinis adstat, arma defixa incubans*. Badenius vero nihil huic loci ad integritatem deesse judicat, et antiquam lectionem *Reclinis hasta, et arma defixa incubant* reponit, quia non insolens est *incubandi* verbum absolute poni, quod exemplis approbat. Nos contra arbitramur non admitti posse *incubant*, quod *arma incubant*, non perinde valere videtur, ac *arma terra defiguntur*, sed propius esse his verbis *jacent strata humi*. Rursus Gronovii conjecturam non sequimur, quia *hastam* pro *hasta* scribi posse nullo libro confirmatur, et indicativum hic participio præstare credimus. Legimus igitur, ut quondam Lipsius, *arma defixa incubat*, quod et in Paris. 8n37 invenimus. De accusativo post verbum *incubare*, vid. p. 424, not. ad v. 499.

503. *Tegunt*. Ægid. *regunt*.

504. *Te maria*, etc. Quam nulla maria tentaverit Polynices, legendum pronuntiavit Batheus, *Te amara tot diversa, tot casus vagum Egere*. Sed quia umquam credat diei posse *tot diversa amara* pro *tot diversa calamitates*? Sæpius peccat Noster dum temere amplificat et extendit sententias, multaque eoacervatim aggerat quam ad rem minus pertineant, quam quod verbis utatur quæ cultu et latini robore careant. Ideo potius putem *maria* ab illo scriptum, quam *amara*; nam ut in illa voce parum est iudicii, sic in hac parum elegantie.

506. *Festas*. Fern. Is. Ægid. Phil. et tres Pariss. *letas*.

508. *Dona non auro graves*. Nonnulli editt. (Heius. Scriv. Farn. Thys. Gronov.) *auro et graves*. At in omnibus MSS. et antiq. editt. *auro et graves*, et in nonnullis (Pariss. 6395, 8n34, 8263) *auro graves*, quod Botheus et Badenius recte assumpserunt. Jam hoc ipsum, *dona non auro graves* Gasas socer, Commelian placuerat.

509. *Arva*. Sic Ægid. Gryph. Petr. Fabric. et septem Pariss. Solita confusio alii, in quibus Fern. Phil. et decem Pariss. *arma*.

513. *Fatis*. Paris. 8n26, *factis*.

516. *Sollicitæ*. Sic omnes ad unum MSS. et editi libri ante Gronovium, et nihil sane hac lectio commodius. Attamen Gronov. Both. Baden. ex Etrusco intulere *suspensæ*.

517. *Cujus aspectum*. Paris. 8029, *cujus affectu*.

524. *Carerem*. *Triste*, etc. Testatur Jae. Gronov. (vid. sebed. Dietz.) sic esse in Florent. *carerem*. *Patris te*, etc., unde ille, *ah, triste*. (Botheus.)

531. *Aspezi*. Pariss. 8024 et 8029, *aspezit*.

533. *Timore* . . . *vicem*. Pariss. 6395, 8025, 8026, 8031, 8037, *timerem* . . . *vicem*. Alii (Fern. Ægid. Phil. et quatuor Pariss.) *timere* . . . *vicem*, quod intelligi non possit.

535. *Mensium*. Pro *mensum*, ait Fabricius, τῶν μηνῶν, quæ et Ovidius in *Fastis* et in *Metam.* ntitur, et Honorius Fortunatus: « Nobilitas anni, mensium decus. » Cf. Ovid. *Metam.* VIII, 500; *Fast.* V, 187 et 424.

536. *Perque pietate inclitas*. Reposui lectionem omnium tum MSS. tum antiq. editt. quam Gronov. mutaverat ex Etrusco, ne Ismenes mentio fieret. At in *Phœniss.* Euripidis, quamvis Antigone sola partes egat in tragœdia, nonne Jocasta et Ismenes meminit? (Vid. *Phœniss.* Eurip. v. 57.)

539. *Dura*. Sic Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov. et recentiores: sic et Pariss. 8030 et 8036. Alii, in quibus Fern. Is. Ægid. Phil. Ascens. Avant. Gryph. Petr. et quatuordecim Pariss. *dura*.

545. *Armis catervas: vidit equitatu*, etc. Alia distinctione Botheus, *armis catervas vidit. Equitatu*, etc. quod et recipi possit.

550. *Hoc exercitus*. Phil. Avant. Fabric. Raphel. Delr. et nostri 8028, 8061, *hic exercitus*. Cæteri rectius, *hoc*.

551. *Et populus omnis*, etc. Gronovius hunc versum sic in universis codd. sen mann scriptis, seu editis, scriptum ex Etrusco mutavit eoque modo refinxit, *Hoc utrimque populus omnis, hoc vidit soror*; nempe sola Antigone, inquit. Sed cur sola? Vid. sup. not. ad v. 539.

552. *Genitrixque vidit*. Botheus ex Florentino, teste Jac. Gronov. in sched. Dietz. *vidi*.

553. *Occurrat*. Ascens. et quatuor Pariss. *occurrit*.

554. *Judice*. Commel. MS. Col. *vindice*.

558. *Patriam petendo*. Fern. Is. Phil. *Petendo patriam*.

560. *Armis uris infestis*. Philol. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. cum septem Pariss. *armis vertis infestis*. Quatuor Pariss. *nostrum infestas solum*. Paris. 8027, *armis vestris*. Gruterus *vestris* in pluribus MSS., *nostris* etiam in quibusdam inveniebat. Existimabat posse nonnullis arridere, *uris*: caterum vulgatam lectionem, *vertis*, probissimam judicabat. Gronovius Florentini auctoritate conjecturam Gruteri firmavit, et recentiores eam secuti sunt. Nos quoque eandem lectionem adhibemus. Sed neque primum eam a Grutero excogitatam, neque in Florentino solum codice reperiri testamur. Habent enim *uris* et Asceusians editio, et Gryph. ad marg. et Pariss. 6395, 8025, 8032, 8035.

561. *Sergetesque adultas*. Omnes MSS. et plerique libri excusi, *segetesque adultas*. Gronovius ex Florentino attulit *adultas*, quod et in Ascens. et in Gryph. ad marg. invenio.

572. *Vinctosque*. Sic Fabric. Raphel. Commel. Delr. Grut. Heins. Seriver. Farn. Thys. Gronov. Both. Bad. et sex Pariss. Cæteri *victosque*.

575. *Ut adulta*. Paris. 8037, et *adulta*.

584. *Facient*. Mogunt. Delr. et Paris. 8261, *faciant*.

585. *Tumores*. Pariss. 6377 et 8032, *timores*.

586. *Ut patria*. MS. 8037, et *patria*.

592. *Mea Habitet superbus*. Plerique MSS. et editt. Fern. Isoard. Ægid. Philol. Ascens. Delr. habent *mea Habitet superba*. Dispicuit, nec immerito, *mea regia superba*; unde Gryph. Petr. Fabric. et recentiores ediderunt *mea Habitet superbus*, quamvis in nullo manu scripto libro videatur fuisse *superbus*. At in nonnullis MSS., tum in Florentino, tum in tribus Pariss. 8028, 8030, 8034, *meus Habitet superba*; et forsân, si ad codicum auctoritatem respicias, satius sit hanc lectionem eligi. Attamen cum Gronovio, Botheo et Badenio *mea* retinui, ut quod paulo significantius sit et, ut ait Gronovius, invidiosius.

593. *Abiecondat*. Pariss. 8026, 8034, 8035, *abscondet*.

594. *Hanc da*. Monuit Jac. Gronov. in Etrusco esse *hanc date*; quod arripuit Botheus, quia « duos, matrem et fratrem, compellat Polyuices, neque id, quod petit, res erat alterius horum arbitrii, sed utriusque, et magis Eteoclis. » Rectius, nisi fallor, ad matrem tantum ea dicantur, quum superiora que non verbis, sed sensu cum his consonant, ad matrem solam pertineant. Non aliud est *Da easam repulso*, aliud *Da*, quo revertar: sed ea unum et idem significant; quorum, cur alterum ad matrem, alterum ad matrem filiumque spectent, præsertim quum symmetrie lex aliud repositum videatur?

600. *Vacare sævo*. De vanis Nic. Heins. emendationibus, vide sup. p. 434. — *Possunt*. MS. 8035, *possint*.

602. *Tmolus*. Sic Philol. et alii. Fern. Ægid. Tmolos.

607. *Hebrus*. De emendatione Gronovii, quam Botheus probavit, vide pag. 435, not. ad v. 607.

608. *Cereri*. Fern. Ægid. Phil. et decem Pariss. *Cereris*.

610. *Relinquit nomen Ionii*, etc. Cum Botheo et Badenio existinavi, post nomen distinguendum. Alii, *relinquit nomen Ionii maris fauces*, etc. Alii, *relinquit nomen Ionii, maris Fauces*, etc. eodem sensu, sed minus commoda verborum compositione. Gronov. *Qua relinquit nomen Ionii mare, faucesque*, etc. posse recipi notat.

611. *Fauces Abydo Sestos*, etc. Plerique MSS. (Commellini Col. Delrionis Mogunt. et Ægvan. cum undeviginti Pariss.) necnon antiqq. editt. (Herbipol. Delrionis, Fern. Ægid. Ascens. Gryph.) *Fauces Abydos Sestos oppositæ premunt*. Alii (Phil. et Pariss. MSS. 8025, 8263) *Fauces Abydos Sestos oppositæ premit*. Alii *fauces Abydi Sestos oppositæ premunt* (Delrionis Basileens. et Lipsiens. Avant. Fabric. Raphel. Comnel. Delr. Grut. Heins. Scriv. Farn. Thys. Gronov.). Nonnulli, in quibus Philologus, *Fauces Abydi Sestos oppositæ premit*. Cruserianus Pontani, *Faucesque Abydi Sestos oppositæ premit*. — Paris. excusus Schræderi et Lugdun. Delr. *Fauces Abydos Sestosque oppositæ premunt*, et idem habet Schræder. Traject. nisi

quod *premit* pro *premunt* exhibet. Denique Gronov. Florentinus, *Faucesque Abydo Sestos opposita premit*, quod Botheus et Badenins, omisso *que* post *fauces*, receperunt. Hanc lectionem et nos prætulimus, ut quæ elegantior videretur. Schræderus simplicius et verius putat, quod in Paris. suo invenit, *Abydos Sestosque opposita*, etc.: sed non animadvertit metri legem repugnare. Si quis velit, unius codicis auctoritati diffusus, pluribus confirmatam monumentis lectionem amplecti, servet eam veterem, quæ Etruscæ cedat elegantiæ, sed illam numero saltem librorum longe superet:

Hinc, quæ reliquit nomen, Ionii maris
Fauces Abydos, Sestos, oppositæ premunt.

612. *Propius*. Sic emendavit Gronovius: omnes ante illum, *propior*, quod vix intelligi poterat.

614. *Hæc regna*. Gronov. malebat *hic*; Botheus *hæc*. Nihil vulgata clarius et commodius.

616. *Regnum*. Botheus ex Fern. substitui volebat *regimen*. Certe sic habetur, non in Fern. solum, sed in Ægidio; et *regnum* sæpius quam par est reponitur. At quis affirmare audeat *hoc regimen tenere* pro *hoc regnum tenere* posse usurpari?

619. *Melius istis*. Multi tum MSS. tum editi libri, *melius unus*, quod languere mihi videtur. *Istis* non in Gronovio tantum et recentioribus reperio, sed in vet. Philol. edit.

620. *Appetes*. Paris. 6377, 6395, *appete*; 8032, 8263, *petes*.

625. *Exsiliis*. Ut versus constet, lego *exsiliis*, geminis in unam contractis litteris.

627. *Græciæ*. Sic Petr. et recentiores; Fern. Ægid. Phil. Paris. 8028, 8033, *regiæ*.

628. *Licet arma*, etc. Sic interpungi in uno MSS. refert Gruterus: « Licet arma longe miles ac late explicet Fortuna belli; semper ancipiti in loco est, Quodcumque Mars decernit. » Et ipse conjiciebat, « ancipiti in loco est Quocumque Mars decernit. » Vana tum lectio codicis, tum Gruteri emendatio. Vid. interpret. pag. 437.

630. *Decernit*. Fern. Isoard. Ægid. et Capcassæ lib. *decrevit* (vid. Delr.), quod et Botheo placuit.

631. *Impares sint*. Fern. Ægid. *impares sunt*.

632. *Petis*. Fern. Is. Ægid. Phil. Ascens. aliique et plerique MSS. *petit*. Primus Lipsius restituit quod hodie legitur.

633. *Favisse*. Ægid. *fuisse*.

634. *Aversi*. Fern. Is. Ægid. et nonnulli Paris. *adversi*. Philol. et nostri 8024, 8262, *aversi*, quod receptum est.

635. *Jacent*. Sic Scriv. Fern. Thys. (qui versum ita composait *Petiere. Cives clade funesta jacent*). Gronov. Both. et Baden. *Languidius* Fern. Is. Ægid. Phil. Ascens. Avant. et alii, cum viginti Paris. *jacentis* *Obtexis* *ogros*, etc.

638. *Frangenda*. In Florent. *plangenda*. Vid. Jac. Gronov. in schedis Dietz. — *Id bellum*. Both. *hoc bellum*, quod, ipso nesciente, irreprexisse videtur.

641. *Infansas*. Paris. 8055, *infestas*.

642. *Dimitte*. Fern. *Ægid. Isoard. Omitte*.

643. *Sceleris*, etc. « In MSS. aliquot, inquit Commelinus, et ista *Jocastæ* tribuuntur: sed ita interpungendum, *sceleris et fraudis suæ Parnas nefandus frater ut nullas ferat, Ne metue: pœnas*, etc. »

645. *Parnas et quidem*, etc. *Ascens. parnas solvet, et quidem graves*.

646. *Hæcne est pœna?* Nonnulli (Fern. Is. *Ægid. Philol. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fahr. Raphel. Commel.*) *hæc pœna est*, quod *Jocastæ* tribuunt, nullo a vers. 645 ad vers. 651 facto diverbio. Delr. Grut. Heins. et decem Paris. *Hæc est pœna?* quod interserit Polynices. Scriber. Farn. Thys. Gronov. Both. Bad. *Hæcne est pœna?* admissa, ut par est, Polynicis persona.

647. *Dietz*. MSS. 8026, *dicit*.

648. *Thebaram*. Nostri MSS., ut Gruteri, vel *Thebana*, vel *Thebano*, habent. MS. quoque Commel. et interpres, *Thebano*, quod recipi possit.

650. *Tenebat*. In Baden. et in Paris. 8028 et 8033, *tenebit*; quod miror Badenium vulgatæ prætulisse, quum ea vim multo majorem habeat.

651. *Numero: et est*, etc. Botheus tribuit Polynici hoc solum verbum, *numero*, et sequentia *At est tanti mihi cum regibus jucere. Te turbæ exsulum Adscribo*, Eteocli; quasi verba *At est tanti cum regibus jacere* a Polynicis ingenio abhorreant. Attamen et cupidus regni fingitur Polynices, nec video cur absteineat tali verborum pervicacia, quum factis ipsis, nempe oppugnatione patriæ et congressu cum fratre, quanta regnandi arderet libidine satis superque declaraverit. Racinius, qui, Euripidem imitatus Polynicem voluit mitiorem fratre videri (*Jocasta enim ad Polynicem*, act. IV, sc. 3: *Et vous, que je croyais plus doux et plus soumis*), ipsi Polynici sententiam attribuit, quam Eteocle tantum dignam Botheus contra librorum fidem judicat. (Vid. pag. 439, not. ad vers. 651.) Adde quod minime verisimile arbitrer hoc tantum, *numero*, a Polynice referri, quod minime acutum sit et nullum asporem habeat.

652. *Te turbæ*, etc. Hæc, vulgo *Jocastæ* adscripta, tradit Eteocli H. Grotius, ut matri minus conveniebat. Recte: quod sequitur, *Regna, dummodo invisus tuis*, Polynici attribuit: mox illud vere tyrannicum, ut ait Gronovius, iterum Eteocli: mitiora, *Qui vult amari*, Polynici: denique Eteocli, *Præcepta melius*, cum reliquo. Hæc ita distributa plane commoda arbitror, nisi quod versum *Qui vult amari, languida regnat manu*, melius Eteocli datum putem. Nam *languida manu* prave interpretari mihi videntur, qui ea sic intelligunt, quasi scribatur *clementer et leniter*. *Languida manu* in malam partem rectius accipitur, et aptissime cum superioribus consonat *multa dominantem vetat Amor suorum*. Vid. interpret. pag. 440. — Omnes ante Grotium ea inter *Jocastam* et *Polynicem*

divisere, non admissa Eteoclis persona, quæ certe in MSS. non reperitur. Multa tamen in his ultimis versibus occurrunt, quæ matrem neutiquam deceant, et conjecturæ Grotii, ut verissimæ, assentior. Miror autem et Gronovium (quamvis Grotii dispositionem valde probaverit) et Badenum vetere personarum ordine a Raphelengio, Delrione, Grutero et Scaligero, frustra concinnato, usos fuisse in suis editionibus.

656. *Regis hoc magni reor.* Plerique MMS. Pariss. ut omnes Gruteri præter unum, et vett. omnes editt. *regis et magni reor.* Delrio in Eibio esse *regis est magni reor* monebat, quod recipi potuerit. Rapheleng. emendabat *regis ut magni reor.* Melius Gruter. in uno MS. *regis hoc magni reor*, quod Florentini auctoritate confirmatum receperunt recentiores. Paris. 8055, *regis et magni reor*; 8034, *regis esse magni*; 8028, *regis en magni.*

657. *Ipsa.* • Ita optime Florentinus, inquit Badenus, non *ista*, quod vulgo circumfertur. *Odia ipsa*, quibus obsistere difficillimum est. •

659. *Regnat.* Sic prope universi Pariss. libri: quam lectionem restitui, ut quæ sententiarum connexionem adjuvet. Gronov. Both. Baden. *regnet.*

660. *Invisa.* Philol. Gryph. ad marg. et Pontanus in not. *iniqua.* Sic et Paris. 8263. — Hunc versum alii Jocasæ (Fern. Ascens. Avant. Gryph. Petr. Fabric. Raph. Commel. Grut. Heins. Baden.), alii Polynici tribuunt. Vide not. nostr. ad vers. 652, ubi de tota hujus loci distinctione satis dictum est.

Sequuntur, quibus Phœnissas vel Thebaidem supplevit Henricus Chifellius Antuerpiensis, Senecæ tragœdiis primum, nisi fallor, adtexta. Multa in his elucet tum ingenio Nostri digna, tum ad ejus dicendi formam mire composita. Melius tamen de latinis litteris meritis esset Chifellius, si non choros tantum et quintum actum confecisset, sed finem secundi actus et quarti initia restituere tentavisset, qualia a Seneca scripta videri possit, solutasque operis partes apta interpolatione conjungere.

L. ANNÆI SENECAE THEBAIS,

PER HENRICUM CHIFELLIUM, ANTUERPIENSEM, PUBL. IN
ALMÆ URBIS GYMNASIO ELOQUENTIÆ PROFESSOREM,
. CHORI TOTIUS, ET QUINTI ACTUS ADJECTU SUPPLETA.

Romæ. — Ex typographia Guilielmi Facciotti. MDCXXV.

SUPERIORUM PERMISSU.

---

*Illustrissimo et reverendissimo D. D. Francisco Cardinali
Barberino, Henricus Chifellius S. D.*

Semper equidem dolui, illustrissime princeps, Thebaidem, quæ inter Senecæ tragædias circumfertur, mancam ad nos et mutilam pervenisse, quippe quam actus quintus, et chorus deficeret universus, sive auctori id imputandum, sive temporis. Et sane multos abhinc annos me libido cepit operis perficiendi; sed verebar ne rem arduam per tot secula, tot clarissimis ingeniis intentatam, frustra conarer. Tandem abrui moras, tenerario quidem consilio, sed fortasse non undequaque illaudato: neque enim ideo laude sua caret Troilus, quod impar congressus Achilli, et Phaethon si currum paternum non tenuit, magnis tamen excidit ausis. Utcumque est, opus absolvi, aut perfectæ Thebaidos victoriam, aut nobilissimæ cogitationis gloriam habiturus. Tibi quod hoc laboris est offero, Card. amplissimæ, cui multis me nominibus debeo, et mea. Exiguum est quod accipis: tu vel humanitate tua id metire, vel observantia mea. Vale. Dat. Romæ IV Id. jun. MDCXXV.

LECTORI.

Induxi Jocastam sibi coram populo manus inferentem :
ne vultum contrahe, nec Horatii telum in me distringe.
Licuit hoc Senecæ, ne conquiram alios, in Œdipo, et
Medea, necnon, si recte aestimas, in Hippolyto; cur non
et mihi tragœdiam Senecæ, vel ei adscriptam supplenti?
Quod si vilis apud te Senecæ auctoritas, et plane in Ho-
ratii verba jurasti, en adhuc tibi morem gero. Intellige
extrema Jocastæ verba, non ut cædem exhibentia, sed ut
eam proxime secuturam indicantia; neque enim talia sunt,
ut cædem necessario repræsentent.

CHORUS PRIMI ACTUS.

Nulla concussi rabies profundi,
Naufrago Ægeum rapiente coro,
Tam procelloso metuenda fluctu
Verberat proræ latus innatantis,
Atra quam sævo truculenter æstu
Conscium pectus sceleris patrati
Torquet imago.
Non per arduas sitiens arenas,
Aut in herboso pede pressa prato
Sibilans tanta furit anguis ira :
Non per Hyrcanos tigris acta saltus,
Vel ferox orbæ pietas lænæ
Ungue raptorem graviore pulsat.

Anxius tristes quatit horror artus;
 Corda secreto lacerata morsu
 Vindice exercet stimulo Megæra.
 Sive ab Eoa radiavit unda
 Aureus vultu meliore Phœbus,
 Sive sublimi spatians Olympo
 Altior longas breviavit umbras,
 Sive ad extremos veniens Iberos,
 Abluit fessos pelago jugales,
 Nulla latrantis monumenta culpæ,
 Nulla tabificas fugit hora curas.
 Ludat aprico petulans vireto
 Chloris, et lento Zephyrus pererret
     Prata susurro,
 Nulla pacatos vocat aura somnos.
 Garriat summo Philomela ramo,
 Ducat Amphion lapides canendo,
 Mulceat vatis lyra Thracis ornos,
 Irriti vocis citharæque cantus
 Gaudiis clausa redeunt ab aure.
 Flectat obliquo sinuosa ductu
 Brachia, et terris replicatus iisdem
 Vitreas Phrygius rotet amnis undas,
 Casta complexus fugiens Pelasgos
 Litus inventæ peregrina terræ
 Rumpat argutis Arethusa lymphis,
 Splendeat fulvo radians ab auro
 Regios inter torus apparatus,
 Indica spondas obeunte gemma,
 Perfurit motæ rabies procellæ,
 Mensque terrificis agitata larvis,
 Fulmina et flammæ, et acuta circum

15

20

25

30

35

40

45

Tela, et ultores scelerum irruentes

Conspicit enses.

Fertur inops animi, furiali percitus æstro

OEdipodes, neque Diræum cum lumine regnum

Projecisse sat est; animo transfossus oberrat

Laius, et patrio polluti sanguine currus :

Nunc oculos in morte graves, nunc ora parentis

Lurida, et exsanguis pallenti in funere vultus

Mens concussa videt : crasso nunc oblita tabo

Vulnera, et impactum capulo tenuis aspicit ensem : 55

Nunc dulces furias, tenerata cubilia matris,

Fecundumque nefas gelida formidine volvit :

Et quo trementem conscius movet gradum,

Quo vertit ora, pallidum circumsonat

Stridente flagro tristis Eumenidum manus,

Et æstuanti corda scrutatur face. 60

CHORUS SECUNDI ACTUS.

Quid non ambitio impotens,

Et sceptri rabidus furor

Cæco proruis impetu?

Quantis quod semel insides

Pectus turbinibus rotas !

Per ventis mare turgidum

Pennato citior Noto,

Per siccas Libyæ vias

Sole ardentior Africo,

Per flagrantia fulmina,

Et per Caucasæas nives,

SUPPLEMENTUM.

473

Per tela et gladios volas.
 Non legum reverentia,
 Aut castus pudor, aut fides,
 Non flentis patriæ labor,
 Et fumantia mœnia,
 Tectorumque cadentium
 Feralis fragor impio
 Ardori injiciunt moras.
 Patrum cæde madens manus;
 Matrum incesta cubilia,
 Fratrum immitia prælia
 Lusus et joca sunt tibi.

75

80

CHORUS TERTII ACTUS.

Frustra properos furiata moves
 In castra gradus, frustra medios
 Miseranda parens pergis in enses.
 Nullas regni cæca libido
 Cernit lacrimas, non maternos
 Cinctum triplici pectus ahenò
 Patet in gemitus : surdas pulchri
 Nomen honesti verberat aures.
 Niniùm dulci tincta vincto
 Figunt avidas tela medullas :
 Niniùm blandas accincta faces
 Corde sub imo gliscit Erynnis.
 Stant in magnum contracta nefas,
 Quatiuntque putrem sub pede campum,
 Hinc indomitis truculenta minis

85

90

95

Septem regnis excita manus ,
Hinc Dircaei sæva tyranni
Agmina totis eruta Thebis.
Nec communi fremit icta malo
Turba, nec iras furibunda gerit
In bella suas; fratrum gemino
Fervet ab æstu : nec vulgari
Ferrum jugulo mersisse juvat;
Solus frater soli petitur
Victima fratri.

100

105

CHORUS QUARTI ACTUS.

Mœnia Cadmi nimium tristi
Damnata loco, nimis aversis
Condita Divis! miser, Ogygii
Lubrica regni qui sceptrâ geris,
Dubioque comam nectervis auro!
Jacuit sævi cuspide nati
Phocidos arcta regione parens,
Medio exsanguis limite truncus.
Ille paterno madidum tabo
Ungue cruento diadema rapit:
Neve impietas foret una satis,
Jus et fas calcasse libet, matrisque jugalem
Incestasse torum et sceleri genuisse nepotes.
Hinc populis immissa lues, lateque per agrôs
Marcida tabifici rabies bacchata veneni.
Inde ubi detracto patuerunt crimina velo,
Pectora diris agitata novis,

110

115

120

125

Super ingesto velut igne calent.
Sceptra superba tractata manu
Illisa solo feralē sonant :
Tum dextra nocens lucis amatae 130
Perserutata vias, ima ab radice revellit
Lumina, et infandis vacuos obtutibus orbes
Pulsat adhuc, solioque amens egressus avito,
Per caligantes miseranda in nocte tenebras
Huc illuc sine lege ruit. Nec meta dolendis 135
Fuit illa malis; iterum Thebæ
Consanguineas sensere manus :
En progenies dira, nec ortus
Meutita suos quatit ærato
Septemgeminas agmine portas! 140
Miseranda truci corpora ferro
Trajecta jacent, largoque natant
Sanguine fossæ, quamque superbi
Ardua muri elaustra negabant
Stragis acervi struxere viam. 145
At vile funus, vilis est visus eruo,
Nisi quem sævi e pectore fratris
Fraterna traxisset manus.
Ergo ira præceps sceleris abruptit gradus :
Ruunt in enses : misera nequicquam vetas, 150
Jocasta; leve adhuc fratribus visum est nefas,
Nisi tu videres; sanguinemque mutuū
Hausisse, nisi qui matris aspergat sinus,
Sprevere : at unum mente concordī ingemunt,
Abesse patrem : summa votorum fuit, 155
Spectare quos non posset, audiret mori.

ACTUS QUINTUS.

JOCASTA, OEDIPUS, ANTIGONE.

JOC. Adsum parens infausta confusæ domus,
 Genitrix nefandi sanguinis, matrum pudor,
 Fecunda scelerum, gentis Argolicæ lues,
 Tibi, nate, conjux. Quid tuæ cessant manus, 160
 Ignave superum genitor, ac tela horridis
 Armata flammis? cui feras Erebi faces,
 Cui vultures, cui saxa, et undas, et rotas,
 Et omne diri Tartari servas nefas,
 Crucnte Pluto? pectus en magni capax 165
 Doloris, en cor unde totas exigas,
 Megæra, pœnas : videor in pœnas parum?
 An luctuosis adjici decuit malis,
 Ut tetra purum pestis inficiens diem,
 Suis superstes cladibus animam trahat 170
 Vivax senectus anxiam, execrabilem?
 Hac hac tenaces lucis invisæ moras
 Abrumpam, et avida spiritum ejiciam manu;
 Pulsabo furvas Gnossii fores senis
 Feralis umbra, criminum aggestu gravis, 175
 Omnesque freudens jure deposcam meo
 Pœnas nocentum : stabo par una omnibus.
 OED. Quis hic recens exasperat mentem dolor,
 Flammasque cæcum concoquit pectus furor?
 Iterumne ferro genitor occubuit meo, 180
 Matrisque viduos filius pressi toros?

100. Nova monstra porto : patria cæde imbui,
 Pudorque thalami, vetera jam nobis mala.
 Odiis duorum turba plus nimio sequax
 Famulata fratrum, concita in ferrum ruit : 185
 Conferta campos corporum tegit strues :
 Trahit cruenta rapidus Ismenos vada,
 Tumidoque Graiæ volvit implexum sinu
 Florem juventæ; spoliaque et truncas manus,
 Artusque laceros, triste spectatu, rotat. 190
 Parum est : superbus ista prælusit furor,
 Et summa sceleri deerat, et dignum OEdipo
 Poscebat orbis facinus, ac decens tuos
 Jocasta thalamos : quid paves diros loqui
 Miseranda casus? quidve post natum times? 195
 Vidi efferato concitos fratres gradu,
 Mea pignora, mea viscera, meum sanguinem,
 In se ruentes : mutui exitii appetens
 Trux æstuabat ira, et ignitas procul
 Jaculata flammas lumina implacabilis 200
 Signarat ardor : ivi, et horrentum feros
 Media inter enses mater infelix steti :
 Fleui, et fluentes unguibus scidi genas;
 Clamavi, et albas manibus evelli comas,
 Testata superos, inferos, patriam, lares. 205
 Sed heu! nocentis impium stirpis genus
 Natalibus putavit indignum suis
 Pietate flecti : vicit atrox pauperis
 Libido regni, quæque concepta est semel,
 Vicit cruoris rabida fraterni sitis. 210
 Perrupit arma perfida intortum manu,
 Alteque ferrum sanguinem alternum bibit.
 Patuere laxa vulnera, et flammans magis

Exarsit ira : ter fero circumplicant
 Scelerata nexu brachia , et pectus premunt, 215
 Nexu quidem, non esse qui fratrum solet,
 At quem exsecratur orbis et fugiat dies,
 Tuosque deceat, OEdipe, et deceat meos.
 Quid extraho narrando barbarum scelus
 Infanda mater ? penitus ima in viscera 220
 Adactus ensis mutuo transverberat
 Fera corda nisu ; pondere immani ruunt,
 Fraterque moriens sanguine in fratris natat.
 OED. Bene habet : mei sunt ; nosco funestam indolem,
 Agitata diris pectora agnosco libens. 225
 Cecidit superbæ tetra progenies domus,
 Cecidere fastus, regnaque et reges jacent.
 Hos mihi paterna cæde pollutæ manus,
 Hos mihi triumphos mater, has lauros tulit.
 Scelestæ amarus gaudia coronat dolor ; 230
 Tardo, sed acri verberat flagro deus.
 Stetit heu Pelasgis quanti et heu quanti stetit
 Libido parricidæ et impostum impio
 Diadema vertici ! quam acerbo diffluunt
 Cadmea fletu mœnia, et stridentibus 235
 Mors atra pennis urbe damnata volat !
 Quo vertar infaustus ? animo invigilat truci,
 Pœnasque scelerum sævus exercet furor.
 An qua Cithæron saxeo surgit jugo,
 Scandam, et per altas montis abrupti vias, 240
 Parens nefastus, corpus in præceps agam,
 Ut membra acutis scissa silicum dentibus
 Trophæa late sanguinis diri explicent ?
 An ima ferrum cordis in penetralia
 Impingam ? an avidos vivus insiliam rogos, 245

SUPPLEMENTUM.

479

Laqueove guttur, vile mancipium, inseram?
 Levis una mors est : vivam, et in luctus meos
 Atrox amaram carnifex noctem traham,
 Et morte plenas, mortis experiar moras.
 Ibo, et profundo conditus terræ specu,
 Quo nec micantis aureum Phœbi jubar,
 Nec purus auræ inveniat afflatus vias,
 Sedebo tristis, squalido obductus situ,
 Tenebrosa imago, et facinora revolvens mea,
 Patriam, patrem, me, liberos, matrem gemam.
 ANT. Hærebo lateri, genitor, et comes tuis
 Veniam tenebris, dirigam incertos gradus,
 Quicumque te casus premet, premet duos.

250

255

JOCASTA.

Quid lenta cessas? triste quin complex nefas,
 Genitrix nocentum? quidve tellurem gravas
 Infame pondus? tene, monstrosum genus,
 Te læsus orbis sustinet, spectat dies?
 Scindere, et hianti, Terra, furiatam sinu
 Complexa, toto perditam sepeli globo.
 Agnosco, fugis, heu refugis incestum caput,
 Tactusque fœdos respuis, et ossa impio
 Maculata probro contegi gremio vetas.
 En ipsa noxæ vindicem præsto manum :
 Fugiat nefandam terra, dilanient lupi,
 Volucrumve præda, præda vel jaceam canum,
 Dum tristis ultrix dextera jaceam mea;
 Adeste pubes sede quam tota potens
 Effudit Argos : quosque duratum genus

260

265

270

Prærupto Ithome celsa nutritivo jugo :
 Infida nautis Malea quos campo dedit, 275
 Viridesque Amyclæ : Pisa quos docuit leves
 Agitare habenas : quos Pilene, et Olenós,
 Calydonque præceps genuit : et quotquot ferox
 In sæva traxit bella Polynices meus :
 Et vos relictæ sedibus viduis nurus, 280
 Et orba patribus pignora, et matrum greges :
 Vosque o meorum civium infelix cohors,
 Quibus ipsa luctus, orbitas, cædes fui;
 Spectate generis ultimum invisi nefas.
 Hæc tela diri pectoris frangent sinus, 285
 Et fœda lecti fœdera, et vestros simul
 Ultura fletus sanguinem incestum haurient.
 Ades colubris triste sibilantibus
 Nodata erinem Tisiphone, et ambas simul
 Infer sorores : præfer infaustas faces, 290
 Quis exsecrandis tetra luxisti toris.
 Ades cruore flammeas madeus genas,
 Furibunda Enyo, corda quæ fratrum truces
 Armasti in iras : tuque Tænariæ Stygis
 Inmitis arbiter, qui inexorabili 295
 Nigra regna sceptro, ferreum pectus, premis,
 Agnosce eultris victimam dignam tuis,
 Omittite vulgus, nobile ingredior scelus.

NOTÆ

IN SUPPLEMENTUM.

---

1. *Nulla concussis*, etc. Hic a Chifellio adtextus Thebaidis vel Phœnissarum initio chorus (quo primus actus in suam restituitur integritatem, ut ex forma et amplitudine cujuslibet in Nostro primi actus facile colligitur), ab angoribus animum Œdipi exercentibus haud infeliciter ductus est : pars enim prima Annæani operis tota in his exprimendis versatur. Non eadem constituendi chori materia Euripidi suppetebat, qui in prima suarum Phœnissarum parte querelas tantum Jocastæ, de malis tum præteritis, tum imminetibus, exhibuerat, scenamque illam notissimam, ex Homero adumbratam, et Torquato Tasso postea Statioque imitatione expressam, qua singulorum ducum nomina a sene quærit Antigone. Chorus igitur est apud Græcum poetam mulierum Phœnicicarum, quæ sint, eni fatis destinantur, et quo in hoc armorum tumultu quantiantur metu declarantiam. Chifellius alia potuit eligere, non solum quod in aliam, ut modo dixi, constituti actus rationem inciderat, sed etiam quia neutiquam necesse fuit arbitrari ita Euripidis inventa Nostrum in omni re secutum, ut existimaverit tragiæ chorum nonnisi a Phœniciis femineis agi debere. Vid. Animadv. pag. 441, not. ad verb. *Phœnissæ*. Gallicus vates, *Robert Garnier*, qui in tragiæ, quæ inscribitur *Antigone*, multa Annæanæ tragiæ assumpsit, et primum actum fidei potissimum imitatione effinxit, chorum non Phœnissis, sed Thebanis tribuit, qui Bacchum pro reconcilianda inter fratres gratia precibus obtestantur :

O père, que par noms divers
L'on invoque par l'univers,
Nomien, Évaste, Agnien,
Bassaréan, Émonien,
Toujours orné de pampres verts,
Qui parmi la foudre naisquis,
Et dedans la cuisse véguis
De Jupiter, etc. etc.

His versibus facile intelligetur, cur de celebratissimo quondam illo poeta non sæpius mentionem fecerim, quamvis, ut Senecæ ingenium redderet et repræsentaret, in primis enixe contenderit; et is fuerit quem Æschylo et Sophocli et Euripidi antepone re magni ejus ætatis viri non dubitaverint.

62. *Quid non ambitio*, etc. Hæc de ambitionis furoribus apte dicta; sed non satis fuse, pro Nostri consuetudine et ingenio, explicata. Nec iustam modo chori amplitudinem, sed et finem secundi actus multi erunt qui requirant: quum enim hanc tragœdiam consummare et absolvere Chifellius aggressus fuerit, non minoris momenti ducere debuit, si imminutas partes in legitimam formam extenderet, quam si deletas et omnino nullas ex integro restitueret. De hoc secundo actu, qualem ediderit Seneca, id unum conijcere in promptu est, Antigonen OEdipo tandem persuasisse, ut Thebas remearet, posito mortem sibi consciscendi consilio. Antigone enim, quæ genitorem deserere pro pietate sua non debuit, initio statim tertii actus in scenam prodit Jocastæ comes. Et si quis affirmet nonnisi corrupta codicum auctoritate in tertio actu et reliqua tragœdia ejus personam emersisse, reputet tamen Antigonen Thebis laud dubie, dum fratres privata pugna bellum dirimerent, adfuisse, quippe quæ Polynici iusta persolverit. Vid. Animadv. ad vers. 403, pag. 458. Videtur quoque excidisse initium tertii actus, sine integro.

85. *Frustra properas*, etc. Tertius ille de immanissimis fratrum furoribus chorus frigere videbitur, si ad res ipsas in eo descriptas respicietur. Frustra requiras non eam solum Euripidis vim et impetum, quæ vera. 791, ὦ πολέμοιοις ἄνθρωποις, etc. et v. 1290, Αἶ, αἶ, αἶ, αἶ· τρομακτικὴν ἔργον, etc. choris suis Græcus addidit vates; sed nec satis agnoscitur robur, quod suis Noster solet infundere.

110. *Mania Cadmi*, etc. Non reprehensione caret et quarti actus chorus, partim ex Euripidis choro, v. 791 et seqq. partim ex ejusdem tragœdiæ expositione, v. 1 et seqq. desumptus; quo quidem explicantur et paulo frigidius retractantur quæ supra dicta sunt, «sceptra Thebarum fuit impune nulli gerere.» Hic incitatione carere præsertim chorus videtur, quod in quarto actu vehementiora haberi soleant, ut in quo ad animum prope res deducta fuerit, et suspensi audientium animi nonnisi magnis motibus possint detineri.

157. *Adum parens*, etc. Quartus actus integer, ut videtur, ad nos pervenit, nisi quod psuci in fine deficiant versus. Quintus contra omni ex parte desiderabatur: quem ut retexeret Chifellius, Jocastam induxit calamitates suas ingentem, OEdipumque inter illa suorum mala, ut in Euripide, sibi triste et acerbe gratulantem, morique certum Thebis rursus excedentem, comitante filia Antigone, uxoremque Jocastam letum sibi inferentem. Hæc fere eadem in Græco poeta; sed quam rectius adhibita, quam aptius ad rationem totius tragœdiæ accommodata! Mors enim Jocastæ a nuntio in Euripide narratur, inter jacentium filiorum corpora extinctæ, quod propius vero nemo non fiteatur et ad commovendos animos potentius, quam multe illæ et diffusæ ipsius querelæ, tumida et ampullata oratione mortem sibi minitantis. Id autem ne quis judicet in Chiffellio reprehendendum, Senecæ ingenium, ut par erat, secuto. Aliud autem non sine jure argui possit, quod OEdipum non modo in scenam

reducerit, sed Euripidis cætera imitatus Thebis exepantem, duce Antigone, ostenderit, utroque recinente quæ jam in Nostro dixerant: OEdipus enim se ipsum interrogat furens quam mortis sequatur viam, « an ferrum in ima cordis penetralia impingat, an vivos rogos insiliat, an laqueo guttur inserat »; Antigone « hæsuram se patria lateri, et comitem tenebris ejus itaram, et incertos recturam gradus » proficitur, quæ jam Annæanæ tragœdiæ initio legimus abunde explicita a vers. 1 ad vers. 363. Potnere quidem Euripides et Seneca, pro poetarum jure, præsertim heroicæ ætatis argumenta tractantium, hanc OEdipi cum filia sese in exilium projicientis scenam, illum initio operis, hunc extremæ tragœdiæ inserere. Sed quum Nostro placuerit eam præmitti, in fine eandem non repetendam laud temere conjicias. Rursus appareat OEdipus licet decetque, omnia luctu et terrore impleturus, tot malorum suis incumbentium spectaculo debitus testis; sed non easdem iteret querelas neque fugiat iterum, nata volentem mori prosequente. In hoc summopere erravit Chifellius, Annæanum ingenium in multis aliis feliciter æmulatus:

J. P.

EXCERPTA

E TRAGŒDIA ITALICA, CUI TITULUS EST *POLINICE*,
ET E GALLICA, QUÆ INSCRIBITUR *ÉTÉOCLE*.

Multa in Phœnissis passim notavi, quæ vel ad Nostri imitationem scripta, vel ad ejus tragœdiam similitudine quadam pertinentia videbantur. Sic non Euripidem modo et Statium, sed et vates nostros *Racine*, *Rotrou*, *Ducis*, in collationem vocavi, ut varia variorum ingenia in iisdem exprimendis expenderentur. Alii sunt, qui tragœdias in hoc Thebaidos argumentum, animis quam maxime aptum commovendis, composuere: verum, ut omittam quæ nulla sint digna memoria (*la Thébàide*, par *Robelin*, 1584; *la Thébàide*, par *l'abbé Boyer*, 1660; *Antigone ou la Piété*, par *Robert Garnier*, 1580, etc. etc.), ex duabus tragœdiis nonnulla afferam, quas silentio prætermitti vetant eorum qui illas condidere nomina: alter enim, *Vittorio ALFIERI*, Italicis litteris non parum decoris addidit et ornamentis; alter autem, *LEGOUVÉ*, non parvæ apud nos existimationis fuit.

Excerpta ex tragœdia comitis *ALFIERI*, cui titulus
Polinice.

(Act. I, scen. 1.)

ANTIGONE.

Lieue aver pena a paragon d'Edippo,
Madre, a te par: ma da sue fere grotte

1. *Lieue aver*, etc. Vide Nostr. Phœniss. 497, 531, 552.

Bench' or pel duolo, or pel furore, insano,
 Morte ogni dì ben mille volte ei chiami;
 Benchè in eterne tenebre di pianto 5
 Sepolti abbia i suoi lumi; egli assai meno
 Di te infelice fia. Quel, che si appresta
 Spettacol crudo in questa reggia, ascoso
 Gli sarà forse; o almen co' paterni occhi
 Ei non vedrà ciò che vedrai; gl' impuri 10
 Empj del vostro sangue avanzi ferì
 Distruggersi fra loro. Al còlmo giunti
 Già son gli sdegni; e in lor qual sia più sete,
 Se di regno, o di sangue, mal diresti.

GIOCASTA.

Io vederli... fra loro?... Oh cielo!... io, spero, 15
 Nol vedrò mai. Viva mi tiene ancora
 Il desir caldo che nel core io porto,
 E l'alta speme, di ammorzar col pianto
 Quella, che tra' miei figli arde, funesta
 Discorde fiamma....

ANTIGONE.

E ten lusinghi?... Oh madre! 20
 Uno è lo scettro, i regnator son duo:
 Che sperì tu?

GIOCASTA.

Che il giuramento alterno
 Si osservi.

ANTIGONE.

Ambo giuraro: un sol l' attenne;
 E fuor del trono ei sta. Tumido il preme
 Lo spergiuo Eteócle; e di tradita 25
 Fede ei raccoglie il frutto iniquo. Astretto
 A mendicar dalle straniere genti
 Polinice soccorsi, all' ire sue
 Qual fin, s' ei non ha regno? E a forza darlo
 Come vorrà chi può tenerlo a forza? 30

27. *A mendicar*, etc. Vid. Nostr. *Phœniss.* 373, 587.

GIOCASTA.

Ed io, non sono? aver tra lor può loco
 L'ira, se in mezzo io sto? Deh! non mi torre
 La speme mia! — Per quanto or fama suoni,
 Che a sostener dell' esul Polinice
 Gl' infranti dritti, d'Argo il re si appresti;
 35 Per quanto altero ed ostinato seggia
 Sul trono l' altro; in me, nel petto mio,
 Nel pianto mio, nel mio sdegno rimane
 Forza, che basti a raffrenarli. Udrammì
 Il re superbo rammentar sua fede
 40 Giurata invano; e Polinice udrammì
 Rammentar, ch' ei pur nacque in questa Tebe,
 Ch' or col ferro egli assal.... Che più? mi ndranno,
 Se mi vi sforzan pur, lo infame loro
 Nascimento attestar: nè l' empie spade
 45 Troveran via fra lor, se non pria tinte
 Entro al sangue materno.

(Id. act. I, scen. 4.)

ETEOCLE.

Certo, e mestier gli fia berselo tutto;
 Che la mia vita, e il mio regnar, son uno.
 Suddito farmi, io, d' un fratel che abborro,
 50 E vie più sprezzo? io, che l' ugal non veggio?
 Sarei pur vil, se allontanar dal soglio
 Potessi anco il pensiero. Un re, dal trono
 Cader non debbe, che col trono istesso:
 Sotto l' alte rovine, ivi sol, trova
 55 Morte onorata ed onorata tomba.

32. *Se in mezzo, etc.* Vid. Phœniss. 403 et seqq. 457.42. *Ch' ei pur nacque, etc.* Vid. Phœniss. 555 et seqq.43. *Mi udranno, etc.* Vid. Phœniss. 450.47. *Al sangue materno.* Vid. Phœniss. 409, 457.49. *Che la mia vita, etc.* Vid. Phœniss. 651, 662.

(Id. act. II, scen. 3.)

GIOCASTA.

Oh! da gran tempo invan bramato figlio!
 Pur ti riveggo in Tebe!... Al fin ti stringo
 Al sen materno... Oh quanto per te piansi!...
 Or di': mighor fatto ti sei? chiedesti
 La madre; eecola: in lei l'orrido incarco
 Di fraterna querela a depor vieni?
 Deh! dimmi; a me consolator ne vieni,
 O troncator de' miei giorni cadenti?

66

POLINICE.

Così pur fossi al tuo pianto sollievo,
 Madre, com'io il vorrei! Ma tale io souo,
 Che meco apporto, ovunque il passo io volga,
 L'ira del cielo. Ancor, pur troppo! o madre,
 Lagrime assai dovrò fors'io costarti.

65

GIOCASTA.

Ah no! fra noi non di dolor si pianga;
 Di gioja, sì. Vieni; al fratel ti appressa;
 Mi è figlio, e caro, al par di te: se nulla
 Ami la madre, placido a lui parla;
 Porgigli amica destra; e al seno....

70

ETEOCLE.

Or, dove

T'innoltri tu? Guerrier, chi sei? quell'armi
 Io non ravviso. — Il mio fratel tu forse?
 Ah! no; che spada, ed asta, ed elmo, e scudo,
 Non son gli addobbi, onde vestito venga
 Al fratello il fratello.

75

POLINICE.

E chi di ferro

Me veste, altri che tu? Dimmi; quel giorno,
 Che in queste soglie, di un fratello a nome,
 Venia chiedendo il mio regno Tideo,
 Recava (dimmi) ei nella destra il brando,

80

75. Oh! da gran tempo, etc. Phœniss. 465.

O il pacifero ulivo? A lui si diero
 Parole il dì; ma, nella infida notte,
 Al suo partire, insidiosa morte
 Se gli apprestò di furto. Ei soggiaceva,
 Misero! se men prode era, ed invitto.
 Quanto accadde al mio messo, assai mi accenna,
 Che in questa reggia alta ragion fian l'arme.

GIOCASTA.

Deh! ciò non dir: non v'hai tu madre in questa
 Reggia? e, finchè ve l'hai, ti estimi inerme?
 Ecco il tuo scudo, miralo, il mio petto;
 Questo mio fianco, che ad un tempo entrambi
 Voi già portò: deh! l'altro scaglia; ai nostri
 Caldi amplessi ei s'oppon; tacito dirne
 Par, che nemico infra nemici stai.

(Id. act. II, scen. 4.)

GIOCASTA.

Odi virtù! Pregiar Grecia ti debbe,
 Perchè al fratel di te peggior non cedi?
 Sublime fin d'ogni tuo voto è dunque
 Di Tebe il trono? Oh! non sai tu, che in Tebe
 Sommo infortunio è il trono? Il pensier volgi
 Agli avi tuoi: qual ebbe in Tebe scettro,
 E non delitti? Illustre certo è il seggio,
 Dove Edippo sedea. Temi tu forse,
 Non sappia il mondo ch'ebbe figli Edippo? —
 Virtude hai tu? lascia a' spergiuri il trono.
 Vuoi tu vendetta del fratel? ch'ei venga
 In odio a Tebe, a Grecia, al mondo, ai Numi?
 Lascia ch'ei regni. — Anch'io, sul soglio nata,
 Miseri giorni infra sue pompe vane,
 Giorni di pianto, ogni più oscuro stato
 Invidiando, io trassi. — Oh fero trono!

91. *Non v'hai tu madre, etc.* Phœniss. 477.101. *Oh! non sai tu, etc.* Phœniss. 646 et seqq.

Ch' altro sei tu, che un' ingiustizia antica,
 Ognor sofferta, e più abborrita ognora? 115
 Mai non t' avess' io avuto, onor funesto!
 Ch' io non sarei madre or d' Edippo, e moglie;
 Ch' io non sarei di voi, perfidi, madre.

POLINICE.

Mortalmente mi offendi. E che? del regno
 Minor mi tieni? Ah! non è, no, il mio fine 120
 Il crear legge ogni mia voglia, il farmi
 Con finto insano orgoglio ai Numi pari;
 Non è il mio fin, benchè regnar si appelli.
 Se in me virtù nei lieti dì non vana
 Parola ell' era; or, negli avversi, sappi 125
 Ch' io più cara la tengo. Adrasto in Argo
 Scettro m' offre: se regno io sol volessi,
 Già regnerei.

GIOCASTA.

Più che ottenere il regno,
 Dunque abbi caro il meritarlo, o figlio.
 Spero, l' avrai; ma pur, s' ambo c' inganna 130
 Il tuo fratel, di chi è l' infamia, dimmi;
 Di chi la gloria? A mie ragioni, ai preghi,
 Al pianto mio, deh! cedi; al pianto cedi
 Della infelice patria tua: vorresti,
 Pria che in Tebe regnar, distrugger Tebe? 135

(Id. act. III, scen. 3.)

POLINICE.

Eteócle di Tebe a uscir si appresta?

GIOCASTA.

Che sento? A danno nostro, ad onta tua
 Udirti ognor degg' io pace negarmi,
 O non volerla primo? Andrà (pur troppo!)
 Lontano anch' egli il tuo germano; andranne 140
 Esule, qual ne andasti: a eterno pianto

135. *Pria che in Tebe*, etc. Phœniss. 555 et seqq. 580.140. *Lontano anch' egli*, etc. Phœniss. 462, 519.

Dal ciel, da voi, dannata io son; nè fia,
 Che cessi mai. Ten pasci tu, del mio
 Pianto materno?.....

POLINICE.

Ove l'incauto

Piede inoltrai? Qual laberinto infame	145
Di perfidia inaudita! Io qui, tra' miei,	
Annoverar deggio i più ferì atroci	
Nemici miei? — Ma voi, ch'io ascolto; voi,	
Che in amica sembianza a me dintorno	
Rimiro; oh ciel! chi 'l sa, se in voi si annida	150
Inganno, o se? chi 'l sa, se in voi non entra	
Il pensier di tradirmi? A me tu madre;	
Sorella tu: ma che perciò? son sacri	
Tai nomi, è ver; ma son pur troppo in Tebe	
Tremendi nomi. A me fratel non era	155
L'usurpator? Creonte, zio non m'era? —	
Ahi dura reggia, ov'io (misero!) i lumi	
Alla odiata luce aprìa! congiunti,	
Quanti ne serri infra tue mura infami,	
Tutti a me son di sangue; ed io di tutti	160
Sono il bersaglio pure. Esul tanti anni,	
Or mi ritrovo in mezzo a' miei straniero:	
Ovunque io giri incerto il guardo, (ahi vista!)	
Un traditor ravviso. Ogni pietade	
E morta qui. Che cerco io qui? che aspetto?	165
A che rimango? qual più orribil morte,	
Che nel sospetto vivermi tra voi?	

(Id. act. V, scen. 1.)

GIOCASTA.

O voi, di Tebe

Sovrani arbitri; o voi, d'Averno Numi,	
Che più tardate a spalancar gl'immensi	170
Abissi vostri, ed ingojarne? Io forse,	

154. *Ma son pur troppo*, etc. Phœniss. 478.

Non son io quella, che ad figliuol mio diedi
 Figli, e fratelli?... Ed èssi, quegli infami,
 Ch' or bevon l' un dell' altro in campo il sangue,
 Frutto non son d'orrido incesto? Ah! tutti 173
 Siam cosa vostra; tutti. — Oh non più inteso
 Fero martire! io tutti in me gli affetti
 Sento di madre, e d'esser madre abborro. —
 Ma, che sarà?... Subitamente in campo
 Il fragor cupo dell' armi cessò..... 180
 Al suon tremendo un silenzio tremendo
 Succede... Oh reo silenzio! a me presago
 Di sventura più rea! Chi sa?... Sospesa
 La pugna han forse... Oimè!... forse a quest' ora
 Compiuta l' hanno. — Omai (lassa!) che debbo 185
 Creder, sperar, temer? per chi far voti?
 Qual vincitor bramar? — Nessuno: entrambi
 Miei figli sono. O tu, qual sii, che palma
 N'hai colto, innanzi (ah!) non venirmi; trema,
 Fuggi, iniquo; si aspetta al vinto intera 190
 La mia pietade: ombre compagne a Dite
 Noi scenderemo, ad implorar vendetta:
 Nè soffrirò la vista io mai di un figlio
 Che, sul fratello ancora semivivo,
 D'empia vittoria il reo stendardo innalza. 195

173. *Non son io*, etc. *Phœniss.* 369.186. *Per chi far voti?* *Phœniss.* 379.

Excerpta e tragoedia gallica *Étéocle*, auctore LEGOUVÉ.

(Act. II, scen. 2.)

JOCASTE.

Croirai-je que toujours tu t'occupas de nous,
 Toi qui d'une étrangère es devenu l'époux?
 Hélas! ce n'est pas moi qui, mère fortunée,
 Allumai pour mon fils les flambeaux d'hyménée,

Et d'un lien si cher consacrant les douceurs, 5
T'amenai ton épouse, et la parai de fleurs.

.....
Si tu m'aimes, mon fils, écoute ma prière.
Hélas ! assez de pleurs ont baigné ma paupière ;
Modère tes transports ; daigne encor retarder
Une attaque où mes fils.....

POLYNICE.

Qu'osez-vous demander ? 10
Lorsque de mes soldats, que mon ordre captive,
La valeur dans mon camp s'indigne d'être oisive,
Je pourrais refroidir leur zèle belliqueux,
Et montrer pour mes droits moins d'assurance qu'eux !
Je paraîtrais douter des dieux et de ma cause ! 15
Eh ! pour qui ces égards que Jocaste m'impose ?
Pour un usurpateur qui m'accable et vous perd.
Faut-il vous retracer tout ce que j'ai souffert ?
C'est peu de m'être vu chassé comme un coupable,
C'est peu qu'avant qu'un roi m'ait paru favorable, 20
Des peuples insolens, de lâches souverains,
M'aient fermé leurs états, aient ri de mes chagrins ;
Souvent dans les forêts, ou sur les monts sauvages,
Il m'a fallu des airs supporter les outrages,
Dans les humides nuits sur des rocs me coucher, 25
Combattre les lions, contre eux me retrancher,
Mendier, l'œil en pleurs, ma triste nourriture,
Ou des vils animaux disputer la pâture :
Voilà, voilà les maux qu'Étéocle m'a faits ;
Et vous me commandez d'oublier ses forfaits ! 30
Vous plaignez l'oppressur, et non pas la victime !

JOCASTE.

Sans doute il te ravit un droit trop légitime.
Cent fois de mon reproche il se vit accabler :
Mais s'il est criminel, veux-tu lui ressembler ?
Ce sont les seuls Thébains, et non un roi parjure, 35

6. *T'amenai ton épouse.* Phœnis. 505.

16. *Eh ! pour qui,* etc. Phœnis. 588 et seqq.

21. *Des peuples insolents,* etc. Phœnis. 373, 587.

Que ton aveuglement punit de ton injure.
 Ce peuple infortuné doit être un jour le tien :
 Prélude à ton empire, ose être leur soutien ;
 Que ta haine en leur sang ne soit point assouvie.

(Id. act. III, scen. 2 et 3.)

ÉTÉOCLE.

La puissance ! combien mon ame en a joui ! 40
 Qui peut voir à ses pieds, sans en être ébloui,
 Des milliers de sujets, prodiguant leurs services,
 Deviner ses desirs, adorer ses caprices,
 D'un encens éternel enivrer son orgueil,
 Et briguer en tremblant la faveur d'un coup d'œil ? 45
 Voilà ce qu'un rival à m'enlever aspire ;
 Plutôt mourir cent fois que de quitter l'empire.
 Me siérait-il, instruit dans l'art de gouverner,
 De recevoir des lois où l'on m'en vit donner ?
 .....
 Le sceptre ! ne crois pas que l'on puisse le rendre. 50
 Tu saurais, si ta main pouvait un jour le prendre,
 Qu'ébloui de l'éclat dont il doit revêtir,
 Une fois sur le trône, on n'en veut plus sortir,
 Que pour s'y conserver on sait tout entreprendre,
 Et qu'on aime eucor mieux en tomber qu'en descendre. 55
 Je n'en descendrai pas. Tu vois nos tours, nos forts :
 Tous les Thébains armés y bravent tes efforts.
 Ils sentent, leur valeur le fait assez connaître,
 Que si tu m'as fait roi, c'était pour toujours l'être.
 Cours donc à mes soldats, cours opposer les tiens ; 60
 Fais marcher tes drapeaux, tes chars contre les miens.
 Quelle que soit l'armée à ta cause asservie,
 Tu n'auras le pouvoir qu'en m'arrachant la vie.
 Ce n'est qu'avec le jour que je puis le quitter.
 Je règne ; j'ai le trône, et prétends y rester. 65
 .....

37. *Ce peuple infortuné, etc.* Phœniss. 558, 581.

47. *Plutôt mourir cent fois, etc.* Phœniss. 651, 662.

JOCASTE.

Faut-il, pour être heureux, porter un diadème?
 Et quel trône, d'ailleurs, brûles-tu d'occuper?
 Celui que tant de fois la foudre vint frapper,
 Le trône si glissant des tristes Labdacides?
 Vois Laïus en tomber sous des mains parricides; 70
 Vois son fils, que les dieux rendirent criminel,
 Y régner dans l'inceste et le sang paternel:
 Peux-tu donc disputer, trop plein de tes outrages,
 Un écueil, que des tiens ont blanchi les naufrages.
 Fuis plutôt, mon cher fils, fuis ce rang dangereux: 75
 Tremble d'y rencontrer un précipice affreux.
 L'hymen, du roi d'Argos t'assure l'héritage;
 Sache te contenter de cet heureux partage.
 Chez ces peuples, d'avance à t'obéir tout prêts,
 Emporte des Thébains l'estime et les regrets. 80
 Laisse Thèbe, et le sceptre, et le crime à ton frère;
 Cède aux vœux, cède aux pleurs, cède aux cris de ta mère;
 Je me jette à tes pieds,

(Id. act. IV, scen. 6.)

ŒDIPÉ.

De mes persécuteurs je suis donc entouré!
 Qu'on me rende au cachot d'où l'on m'a retiré. 85
 Je préfère l'horreur que ses voûtes m'inspirent,
 A l'air empoisonné que deux monstres respirent.
 .....
 .....
 Que m'importe à présent le remords qui vous presse!
 N'avez-vous pas, trois ans, enchaîné ma vieillesse?
 Vos cœurs, vos cœurs d'airain n'ont-ils donc pu juger 90
 Tout l'excès des douleurs où vous m'alliez plonger?
 Sanglant d'un parricide, et souillé d'un inceste,
 Triste, vieux, mort d'avance à la clarté céleste,

67. *Et quel trône d'ailleurs, etc.* Phœniss. 646 et seqq.93. *Mort d'avance, etc.* Phœniss. 36, 47, 95, 114.

Qui plus que moi jamais, dans son fatal ennui,
 Eut besoin de sentir tous les siens près de lui,
 D'appuyer sur un autre et ses maux et ses craintes,
 Et d'entendre une voix qui s'unit à ses plaintes;
 Mais me ravir ce bien ! mais trois ans près de moi
 Ne placer que l'horreur, le silence et l'effroi !
 Vous avez mis tous deux ce comble à ma misère ;
 Et vous croyez fléchir la vengeance d'un père !
 Allez dans ce cachot où l'on me vit traîner ;
 Ce cachot vous dira si je puis pardonner.
 Errant, abandonné dans sa nuit solitaire,
 Je pleurais, je hurlais, je rampais sur la terre,
 Je déchirais les murs, j'arrachais mes cheveux,
 Et d'imprécations je fatiguais les dieux.

98

100

105

POLYNICE.

Ils vous ont entendu.

ŒDIPÉ.

Les dieux ! que veux-tu dire ?

POLYNICE.

Mon complice.....

ŒDIPÉ.

Comment ?

POLYNICE.

Il m'a ravi l'empire ;

Il m'a chassé de Thèbe : aux armes j'ai couru ;
 Et deux peuples pour nous ont déjà combattu.

110

ŒDIPÉ.

Se pourrait-il ? la guerre.....

POLYNICE.

A signalé nos haines.

Mais c'est encor trop peu pour expier vos chaînes :
 Dans nos flancs déchirés adressant mieux nos coups,
 Nos parricides bras vont se lever sur nous.
 Ah ! lorsqu'un de vos fils va perdre la lumière,
 C'est l'instant du pardon, et non de la colère.
 Cédez au repentir dont ce cœur affligé.....

115

ŒDIPÉ.

Quoi ! l'un contre l'autre...

ÉTÉOCLE.

Oui.

OEDIPÉ.

Je suis enfin vengé.

ÉTÉOCLE.

Oui, nous versons le sang dont nos mains sont avides. 120

OEDIPÉ.

Euménides. ....

POLYNICE.

Grands dieux !

OEDIPÉ.

Fatales Euménides,

A qui de Labdacus tout le sang est soumis,
Voilà, voilà l'instant que vous m'avez promis.

.....

Jupiter, jusqu'à toi ma voix est arrivée;

Jupiter, prends ta foudre aux méchants réservée. 125

ÉTÉOCLE à Polynice.

Viens donc.

POLYNICE.

Où suis-je ?

OEDIPÉ.

Et vous, vous, Até, Némésis,

Dieux de sang, dieux de mort, dieux dignes de mes fils,

Toi, Mars, qui dans leur sein as versé ta colère ;

Toi, plus terrible encore, ô Laïus, ô mon père,

Vengez sur leurs auteurs les maux que j'ai soufferts. 130

Saisissez ces ingrats que je voue aux enfers.

Voilà, cruels, quels dieux au combat vous attendent :

Tisiphone, Mégère, Alecto vous demandent.

Allez, sous leurs regards, brisant tous vos liens,

Achever un forfait aussi noir que les miens. 135

135. Aussi noir que les miens. Phœnix. 127, 127, 332 et seqq.

TABULA

RERUM

QUÆ IN HOC PRIMO VOLUMINE TERTIÆ PARTIS SENECAE
CONTINENTUR.

PRÆFATIO novi Editoris.....	ix
J. Lipsius Franc. Raphelengio Fr. F. Plantiniano S. D.....	xxj
Dan. Heinsii de Tragœdiarum auctoribus Dis- sertatio	xxvj
Johannis Isacii Pontani de auctoribus Tragœdia- rum ad V. Cl. Petrum Scriverium Prolego- menon	xxxix
De Annæo Seneca uno Tragœdiarum quæ super- sunt omnium auctore. (A Joanne Georgio Ca- rolo Klotzsch.)	xlvj
De Tragœdiis Senecæ historica et critica Dissertatio, auctore Jacobs, in gymnasio Gothano professore	lvij
Hieronymus Avantius Veronensis de generibus carminum apud L. Annæum Senecam Tragi- cum	cv
Georgius Fabricius Chemnicensis de reliquis car- minum generibus	cxj
Notitia literaria de Tragœdiis quæ sub L. Annæi Senecæ nomine feruntur, ex Jos. Alb. Fabricij <i>I. Senec. pars tertia.</i>	32

<u>Bibliotheca Latina, a Jos. Aug. Ernesti auctius edita, lib. II, cap. 9.....</u>	<u>CXXX</u>
<u>Index editionum Tragicorum latinorum emendatior et auctor Fabricio-Ernestino in quatuor ætates digestus .....</u>	<u>CXXXV</u>
De L. Annæo Seneca testimonia auctorum ac judicia.....	cliv
L. Annæi Senecæ Hercules furens.....	I
Dramatis personæ.....	2
Actus primus.....	3
Actus secundus.....	25
<u>Actus tertius.....</u>	<u>72</u>
<u>Actus quartus.....</u>	<u>109</u>
<u>Actus quintus.....</u>	<u>135</u>
<u>Novæ de varietate lectionum in Herculem furentem Animadversiones.....</u>	<u>158</u>
<u>L. Annæi Senecæ Thyestes.....</u>	<u>211</u>
<u>Dramatis personæ.....</u>	<u>212</u>
<u>Actus primus.....</u>	<u>213</u>
<u>Actus secundus.....</u>	<u>233</u>
<u>Actus tertius.....</u>	<u>255</u>
<u>Actus quartus.....</u>	<u>280</u>
<u>Actus quintus.....</u>	<u>311</u>
<u>Novæ de varietate lectionum in Thyestem Animadversiones.....</u>	<u>333</u>
<u>L. Annæi Senecæ Phœnissæ.....</u>	<u>369</u>
<u>Dramatis personæ.....</u>	<u>370</u>
<u>Actus primus.....</u>	<u>371</u>
<u>Actus secundus.....</u>	<u>404</u>
<u>Actus tertius.....</u>	<u>410</u>
<u>Actus quartus.....</u>	<u>419</u>

TABULA.

Novæ de varietate lectionum in Phœnissas Animadversiones	499
<u>L. Annæi Senecæ Thebais, per Henricum Chifellium, Antuerpiensem, publ. in almæ urbis gymnasio eloquentiæ professorem, chori totius, et quinti actus adjectu suppleta .....</u>	<u>441</u>
<u>Notæ in Supplementum .....</u>	<u>469</u>
<u>Excerpta e Tragœdia italica, cui titulus est <i>Po- linice</i>, et e gallica, quæ inscribitur <i>Étéocle</i>..</u>	<u>481</u>
	484

FINIS PRIMI VOLUMINIS TERTIÆ PARTIS SENECAE.

